

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**KAMUSALLIĞIN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ
BAĞLAMINDA AĞ TOPLUMU VE BENLİK İNŞASI:
SECOND LIFE YAŞAM DÜNYASI**

İRFAN CİRİT

HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

ŞUBAT 2021

**KAMUSALLIĞIN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ BAĞLAMINDA AĞ TOPLUMU
VE BENLİK İNŞASI: SECOND LIFE YAŞAM DÜNYASI**

İrfan CİRİT

**DOKTORA TEZİ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ŞUBAT 2021

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İrfan CİRİT

17.02.2021

KAMUSALLIĞIN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ BAĞLAMINDA AĞ TOPLUMU VE BENLİK İNŞASI: SECOND LIFE YAŞAM DÜNYASI

(Doktora Tezi)

İrfan CİRİT

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Şubat 2021

ÖZET

Günümüzde kamusalılığı internet ortamında yaşayan insanlar, zamanının büyük çoğunluğunu sanal ortam içerisinde yarattıkları kimlikler ile geçirmektedirler. Yaratılan yeni kimlikler benliklerle bütünleşerek insanlarda düşünsel ve davranışsal düzeyde birtakım değişimlere sebep olmaktadır. Postmodern dönemin istikrarsız “çoklu benlik” lerinin kamusal alanlarda kendilerini ne kadar ifade edebildikleri sorgulanır hale gelmiştir. Çalışmamızda farklı uçlarda görülen benlik ve kamusalılığın birbirini etkilediğine, sanal kamusalılığın sanal benlik aracılığıyla şekillendiğine ve içi boşalan gerçek kamusalılığın sanal kamusalılığı işlevselleştirdiğine dair bulgular elde edilmiştir. Kamusal alanın vazgeçilmez ürünü olan kamuoyu, ağ toplumu ve benlik arasındaki ilişkiyi keşfetmek üzere Second Life (SL) sanal yaşam dünyası seçilmiştir. Bu dünya içinde yaşayan SL kullanıcılarının benlik saygı seviyeleri, aşağılık kompleks seviyeleri, kişilik tipleri, benlik sunum taktiklerini kullanma dereceleri ve kamusalılık işlevsellikleri ölçülmüştür. Sahadan bizzat veri toplamak için SL yaşam dünyasında bir avatar oluşturulmuş, bir (1) yıl boyunca aktif olarak bu dünyada bulunarak sanal etnografya yöntemiyle gözlem yapılmış ve iki farklı avatarla 309 SL kullanıcılarına çevrimiçi anket yapılmıştır. AMOS istatistik programı ile yapısal eşitlik modeli kurularak veriler analiz edilmiştir. Bu bağlamda kişilik tipleri, aşağılık kompleksi ve benlik saygısı seviyesinin insanları birtakım farklı benlik sunum taktiklerini kullanmaya yönlendirdiği, çeşitli maskeler aracılığıyla kullanılan bu taktiklerle insanların kamusal varlıklarını ilan ettikleri görülmüştür. Kamusalılık ilkelerinden içtenlik, söylemsel eşitlik, gerekçelendirme, karşılıklılık, siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık ilkelerinin sanal dünyada daha işlevsel olduğu görülmüştür. Bedensel engelliler, pasif kişilik tipleri ve “diğer” cinsiyet gruplarının sanal kamusalılık işlevselliklerinin yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca sanallığın gerçekte tamamen yer değiştirmesinin ve aşırı sanallaşmanın pasifleşme ve narsistleşme gibi problemlere yol açabileceği değerlendirilmiştir.

Bilim Kodu : 115503

Anahtar Kelimeler : Benlik, Sanal benlik, kamusalılık, sanal kamusalılık, gerçeklik, sanal gerçeklik

Sayfa Adedi : 359

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Gülcan IŞIK

ORCID ID : 0000-0001-9600-3035

NETWORK SOCIETY AND SELF BUILDING IN THE CONTEXT OF THE STRUCTURAL TRANSFORMATION OF PUBLICITY: THE SECOND LIFE WORLD

(Ph.D. Thesis)

İrfan CİRİT

**GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
February 2021**

ABSTRACT

Today, people who live publicity in the internet spend most of their time with the identities they create in the virtual environment. The newly created identities integrate with the selves and cause some mental and behavioral changes in people. The extent to which the unstable "multiple selves" of the postmodern period can express themselves in public spaces has become questionable. In our study, it was found that the self and publicity seen at different extremes affect each other, the virtual publicity is shaped by the virtual self, and the hollow real publicity functionalizes the virtual publicity. The Second Life (SL) world has been chosen to explore the relationship between the public, the network society and the self, which is an indispensable product of the public space. The self-esteem levels, inferiority complex levels, the use of self-presentation tactics, personality types and publicity functionality of SL users living in this world were measured. In order to personally collect data from the field, an avatar was created in the SL life world, actively been in this world for one (1) year, observation was made using the virtual ethnography method, and an online survey was made to 309 SL users with two different avatars. The data were analyzed by establishing a structural equation model with the AMOS statistical program. In this context, it has been determined that the inferiority complex, personality types and the level of self-esteem lead people to use some different self-presentation tactics, and people declare their public existence with these tactics used through various masks. It has been observed that the principles of publicity, sincerity, discursive equality, justification, reciprocity, independence from political and economic powers are more functional in the virtual world. It has been determined that physically disabled people, passive personality types and "other" gender groups have high functionality of virtual publicity. In addition, it has been evaluated that the complete replacement of virtuality with reality and excessive virtualization can lead to problems such as passivation and narcissism.

Science Code : 115503
Key Words : Self, virtual self, publicity, virtual publicity, reality, virtual reality
Page Number : 359
Supervisor : Prof.Dr. Gülcan IŞIK
ORCID ID : 0000-0001-9600-3035

TEŞEKKÜR

Çalışma sırasında yoğun programına rağmen zaman ayırarak tezime katkılarını esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım sayın Prof.Dr. Gülcan IŞIK'a, yapıcı değerlendirmeleriyle bana ve tezime yön veren değerli hocam sayın Prof.Dr. Hanife GÜZ'e, değerli görüşleriyle tezime katkı sağlayan hocam sayın Prof.Dr. Recep TAYFUN'a, eğitimim süresince benden desteğini esirgemeyerek her daim yanımda olan hocam sayın Prof.Dr. Muharrem ÇETİN'e, doktora programına başlamama vesile olan, kocaman yüreğiyle bana güvenen ve devamlı destekleyen çok değerli Sinan ŞEN'e, beni devamlı yüreklendiren ve destekleyen Prof.Dr. Murat Cem DEMİR'e, her daim beni motive eden çok değerli dostum Bülent Özgür OLGUN'a, yoğun temposuna rağmen bütün sorularımı sabırla yanıtlayan Dr. Naci AKDEMİR'e ve son olarak desteklerini benden esirgemeyen çok kıymetli eşim Seycan UÇUK CİRİT ve biricik kızım Buğlem İpek CİRİT'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xviii
RESİMLERİN LİSTESİ	xix
KISALTMALAR	xx
1. GİRİŞ.....	1
2. KAMUSAL ALAN KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	19
2.1. Kamusal alanın Tarihsel Gelişimi	19
2.1.1. Antik Yunan’da Kamusal-Özel Alan	26
2.1.1.1. Arendt’in agonistik kamu alanı modeli	30
2.1.2. Roma Döneminde Kamusal alan	47
2.1.3. Orta Çağ’da Kamu-Özel Alanın Gelişimi.....	51
2.1.4. Modern Kamusal Alanın Doğuşu.....	54
2.1.4.1. Sennett ve kamusal insanın çöküşü	57
2.1.4.1.1. Kamusal alanda kişilik ve kamusal roller.....	64
2.1.4.1.2. Mahremiyet kavramının dönüşümü.....	69
2.2. Habermas’ın Burjuva Kamusal Alanı ve Müzakere Pratiği.....	80
2.2.1. Kamusal alanın Normatif Boyutu.....	80
2.2.2. Habermas’ın Sivil Toplum ve Kamusal Alan İlişkilerine Bakışı	83

2.2.3. Burjuva Kamusal Alanının Çöküşü	87
2.2.4. İletişimsel Eylem Modeli	91
2.2.5. Kamusal Alanda Müzakere	97
2.3. Kamusal Alan Bağlamında Özel Alanın Değerlendirilmesi	102
3. AĞ TOPLUMU VE YENİ KAMUSAL ALANDA BENLİK İNŞASI ...	113
3.1. Ağ Toplumu Kavramı	114
3.2. Gerçeklik-Sanal Gerçeklik Ayrımı	116
3.3. Sanal Kamusalılık	126
3.4. Benlik Kuramları.....	135
3.4.1. Sigmund Freud ve Psikanaliz Kuram.....	135
3.4.2. Alfred Adler ve Psikodinamik Kuram	142
3.4.3. Carl Gustav Jung ve Analitik Psikoloji.....	145
3.4.4. Jacques Lacan ve Ayna Evresi Kuramı.....	153
3.5. Benlik-Sanal Benlik İkilemi.....	155
3.6. Benlik-Kimlik Ayrımı.....	163
3.7. Gerçekliğin Sanal Uzamda Ortaya Çıkışı ve Yaşam Tarzı Olarak Sanal Dünyalar	167
3.7.1. Sanal Dünyalara Genel Bir Bakış ve Second Life Yaşam Dünyası.....	167
3.7.2. İletişim Özgürlüğü Mekânı Olarak Sanal Dünyalar.....	172
3.7.3. Yaşam Tarzlarını Dönüştüren Sanal Dünya Aktiviteleri	177
3.7.4. Kimliğin Yönsüzleşmesi ve Avatar Yaratma.....	184
4. METODOLOJİ	191
4.1. Araştırmanın Konusu	191
4.2. Araştırmanın Amaç ve Hipotezleri	195
4.3. Araştırmanın Modeli	199

4.3.1. Birinci Araştırma Modeli	199
4.3.2. İkinci Araştırma Modeli	202
4.3.3. Üçüncü Araştırma Modeli	203
4.4. Kapsam ve Sınırlılıklar	205
4.5. Evren ve Örneklem	206
4.6. Veri Toplama Araçları	206
4.6.1. Gerçek Rosenberg Benlik Saygısı Formu	207
4.6.2. Gerçek/Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı Formu..	208
4.6.3. Gerçek/Sanal Sahte Benlik Algısı Formu	208
4.6.4. Gerçek Aşağılık Kompleks Seviyesi Formu	209
4.6.5. Gerçek/Sanal Kamusal İşlevselliği Formu.....	210
4.6.6. Gerçek/Sanal Kişilik Tipleri Formu.....	211
4.6.7. Gerçek Demografik Veri Toplama Formu	212
4.6.8. Sanal Demografik Veri Toplama Formu.....	212
4.7. Araştırmanın Uygulanması	223
5. ARAŞTIRMA BULGULARI	215
5.1. Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesine İlişkin Temel Bilgiler.....	215
5.1.1. Yapı Geçerliliği-Güvenirlik Analizleri ve Açımlayıcı Faktör Analizi	216
5.1.2. Yapısal Eşitlik Modeli ve Doğrulamalı Faktör Analizi	223
5.2. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular	230
5.3. Araştırma Değişkenlerinin Demografik Verilerle Karşılaştırılması	234
5.3.1. Benlik Saygısı Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular	234
5.3.1.1. Benlik saygısı seviyesinin gerçek demografik verilerle karşılaştırılması.....	234
5.3.1.1.1. Benlik saygısının yaş ile karşılaştırılması	234

5.3.1.1.2. Benlik saygısının cinsiyet ile karşılaştırılması	235
5.3.1.1.3. Benlik saygısının medeni durum ile karşılaştırılması ...	235
5.3.1.1.4. Benlik saygısının çalışma durumu ile karşılaştırılması .	235
5.3.1.1.5. Benlik saygısının öğrenim durumu ile karşılaştırılması	235
5.3.1.2. Benlik saygısı seviyesinin sanal demografik verilerle karşılaştırılması	236
5.3.1.2.1. Benlik saygısının SL cinsiyet ile karşılaştırılması.....	236
5.3.1.2.2. Benlik Saygısının SL medeni durum ile karşılaştırılması	237
5.3.1.2.3. Benlik saygısının SL avatar sayısı ile karşılaştırılması .	237
5.3.2. Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular	238
5.3.2.1. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının gerçek demografik verilerle karşılaştırılması	238
5.3.2.1.1. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının yaş ile karşılaştırılması	238
5.3.2.1.2. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının cinsiyet ile karşılaştırılması	238
5.3.2.1.3. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının medeni durum ile karşılaştırılması	239
5.3.2.1.4. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının çalışma durumu ile karşılaştırılması	240
5.3.2.1.5. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının öğrenim durumu ile karşılaştırılması	240
5.3.2.2. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının sanal demografik verilerle karşılaştırılması	240
5.3.2.2.1. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL cinsiyet ile karşılaştırılması	240
5.3.2.2.2. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL medeni durum ile karşılaştırılması	242
5.3.2.2.3. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL avatar sayısı ile karşılaştırılması	242

5.3.3. Aşağılık Kompleks Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular.....	243
5.3.3.1. Aşağılık kompleks seviyesinin gerçek demografik verilerle karşılaştırılması.....	243
5.3.3.1.1. Aşağılık kompleks seviyesinin yaş ile karşılaştırılması	243
5.3.3.1.2. Aşağılık kompleks seviyesinin cinsiyet ile karşılaştırılması	244
5.3.3.1.3. Aşağılık kompleks seviyesinin medeni durum ile karşılaştırılması	244
5.3.3.1.4. Aşağılık kompleks seviyesinin çalışma durumu ile karşılaştırılması	244
5.3.3.1.5. Aşağılık kompleks seviyesinin öğrenim durumu ile karşılaştırılması	245
5.3.3.2. Aşağılık kompleks seviyesinin sanal demografik verilerle karşılaştırılması.....	245
5.3.3.2.1. Aşağılık kompleks seviyesinin SL cinsiyet ile karşılaştırılması	245
5.3.3.2.2. Aşağılık kompleks seviyesinin SL medeni durum ile karşılaştırılması	246
5.3.3.2.3. Aşağılık kompleks seviyesinin SL avatar sayısı ile karşılaştırılması	246
5.3.4. Gerçek Kamusalılık İşlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular..	247
5.3.4.1. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin gerçek demografik verilerle karşılaştırılması.....	247
5.3.4.1.1. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin yaş ile karşılaştırılması	247
5.3.4.1.2. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin cinsiyet ile karşılaştırılması	248
5.3.4.1.3. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin medeni durum ile karşılaştırılması	248
5.3.4.1.4. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin çalışma durumu ile karşılaştırılması	248
5.3.4.1.5. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin öğrenim durumu ile	

karşılaştırılması	249
5.3.4.2. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin sanal demografik verilerle karşılaştırılması.....	249
5.3.4.2.1. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin SL cinsiyet ile karşılaştırılması	249
5.3.4.2.2. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin SL medeni durum ile karşılaştırılması	250
5.3.4.2.3. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin SL avatar sayısı ile karşılaştırılması	251
5.3.5. Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular.....	251
5.3.5.1. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının gerçek demografik verilerle karşılaştırılması.....	252
5.3.5.1.1. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının yaş ile karşılaştırılması.....	252
5.3.5.1.2. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının cinsiyet ile karşılaştırılması.....	252
5.3.5.1.3. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının medeni durum ile karşılaştırılması.....	252
5.3.5.1.4. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının çalışma durumu ile karşılaştırılması	252
5.3.5.1.5. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının öğrenim durumu ile karşılaştırılması	253
5.3.5.2. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının sanal demografik verilerle karşılaştırılması.....	253
5.3.5.2.1. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL cinsiyet ile karşılaştırılması	253
5.3.5.2.2. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL medeni durum ile karşılaştırılması	253
5.3.5.2.3. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL avatar sayısı ile karşılaştırılması	253
5.3.6. Sanal Kamusalılık İşlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular	253
5.3.6.1. Sanal kamusalılık işlevselliğinin gerçek demografik verilerle	

karşılaştırılması.....	253
5.3.6.1.1. Sanal kamusalılık işlevselliğinin yaş ile karşılaştırılması	254
5.3.6.1.2. Sanal kamusalılık işlevselliğinin cinsiyet ile karşılaştırılması	254
5.3.6.1.3. Sanal kamusalılık işlevselliğinin medeni durum ile karşılaştırılması	254
5.3.6.1.4. Sanal kamusalılık işlevselliğinin çalışma durumu ile karşılaştırılması	254
5.3.6.1.5. Sanal kamusalılık işlevselliğinin öğrenim durumu ile karşılaştırılması	254
5.3.6.2. Sanal kamusalılık işlevselliğinin sanal demografik verilerle karşılaştırılması.....	255
5.3.6.2.1. Sanal kamusalılık işlevselliğinin SL cinsiyet ile karşılaştırılması	255
5.3.6.2.2. Sanal kamusalılık işlevselliğinin SL medeni durum ile karşılaştırılması	256
5.3.6.2.3. Sanal kamusalılık işlevselliğinin SL avatar sayısı ile karşılaştırılması	256
5.4. Araştırma Soruları ve Hipotezlerin test edilmesi	257
6. SONUÇ.....	275
KAYNAKLAR	291
EKLER.....	318
EK-1. Anket Formları	319
EK-2. Benlik Saygısı Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular	324
EK-3. Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular.....	329
EK-4. Aşağılık Kompleks Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular	335
EK-5. Gerçek Kamusalılık İşlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular.....	341

EK-6. Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular	346
EK-7. Sanal Kamusalık İşlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular.....	352
ÖZGEÇMİş	359
YAYINLAR.....	360

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Agonistik Model ve Habermas'ın Modelinin Karşılaştırılması.....	42
Çizelge 2.2. Eylem Tipleri	93
Çizelge 3.1. Johari Penceresi Modeli.....	157
Çizelge 3.2. Genişletilmiş Benliğin Dijital Modifikasyonları	162
Çizelge 3.3. SL Üyelik Seçenekleri ve Avantajları	171
Çizelge 3.4. SL'de Cinsiyet Kullanımları.....	183
Çizelge 4.1. GBSF Maddeleri.....	207
Çizelge 4.2. GDBSF/SDBSF Maddeleri.....	208
Çizelge 4.3. GSBF/SSBF Maddeleri	209
Çizelge 4.4. GAKF Maddeleri	210
Çizelge 4.5. GKF/SKF Maddeleri	211
Çizelge 4.6. GKTF/SKTF Maddeleri.....	212
Çizelge 4.7. GDVTF Maddeleri.....	212
Çizelge 4.8. SDVTF Maddeleri	212
Çizelge 5.1. $\alpha = 0.05$ İçin Örneklem Büyüklükleri.....	215
Çizelge 5.2. Ön test Güvenirlik Analizi.....	217
Çizelge 5.3. Ön test KMO ve Bartlett test	217
Çizelge 5.4. Değişkenlere Ait Ortalama Standart Sapma, Basıklık ve Çarpıklık Değerleri	220
Çizelge 5.5. KMO ve Bartlett testi.....	220
Çizelge 5.6. Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları	221
Çizelge 5.6. (devam) Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları.....	222
Çizelge 5.7. Ölçeklerin Güvenirliği	223
Çizelge 5.8. Araştırma Model Fit Değerleri	225

Çizelge 5.9. Gerçek Dünyaya Ait Faktör Analizi Sonuçları.....	228
Çizelge 5.10. Sanal Dünyaya Ait Faktör Analizi Sonuçları	229
Çizelge 5.11. SL Kullanıcılarının Sanal Yaşamlarında Kullandıkları Avatar ve Cinsiyet Durumları.....	232
Çizelge 5.12. Benlik Saygısının Yaş ile Karşılaştırılması	234
Çizelge 5.13. Benlik Saygısının SL Cinsiyet ile Karşılaştırılması	236
Çizelge 5.14. Benlik Saygısının SL Avatar Sayısı ile Karşılaştırılması	237
Çizelge 5.15. Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımının Cinsiyet ile Karşılaştırılması.....	238
Çizelge 5.16. Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımının SL Cinsiyet ile Karşılaştırılması.....	240
Çizelge 5.17. Gerçek Cinsiyet ve SL Cinsiyet Karşılaştırması	241
Çizelge 5.18. Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımının SL Avatar Sayısı ile Karşılaştırılması	242
Çizelge 5.19. Üç ve Daha Fazla Avatar Kullananların Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunum Durumları.....	243
Çizelge 5.20. Aşağılık Kompleks Seviyesinin Yaş ile Karşılaştırılması.....	244
Çizelge 5.21. Aşağılık Kompleks Seviyesinin Öğrenim Durumu ile Karşılaştırılması.....	245
Çizelge 5.22. Aşağılık Kompleks Seviyesinin SL Cinsiyet ile Karşılaştırılması	246
Çizelge 5.23. Aşağılık Kompleks Seviyesinin SL Avatar Sayısı ile Karşılaştırılması.....	246
Çizelge 5.24. Gerçek Kamusalılık İşlevselliğinin Yaş ile Karşılaştırılması	247
Çizelge 5.25. Gerçek Kamusalılık İşlevselliğinin SL Cinsiyet ile Karşılaştırılması	249
Çizelge 5.26. Gerçek Kamusalılık İşlevselliğinin SL Medeni Durum ile Karşılaştırılması	250
Çizelge 5.27. Gerçek Cinsiyet ile Gerçek Medeni Durumun Karşılaştırılması.....	251
Çizelge 5.28. Gerçek Cinsiyet ile Sanal Medeni Durumun Karşılaştırılması.....	251
Çizelge 5.29. Sanal Kamusalılık İşlevselliğinin Öğrenim Durumu ile Karşılaştırılması ..	254
Çizelge 5.30. Sanal Kamusalılık İşlevselliğinin SL Cinsiyet ile Karşılaştırılması.....	255

Çizelge 5.31. Sanal Kamusalılık İşlevselliğinin SL Medeni Durum ile Karşılaştırılması.	256
Çizelge 5.32. Gerçek Kamusalılık İşlevselliği ile Sanal Kamusalılık İşlevselliğinin Karşılaştırılması.....	257
Çizelge 5.33. İçtenlik İlkesinin Gerçek-Sanal karşılaştırması	258
Çizelge 5.34. Sanal DBST Kullanımı ile Gerçek DBST Kullanımının Karşılaştırılması	259
Çizelge 5.35. Söylemsel Eşitlik İlkesinin Gerçek-Sanal Karşılaştırması	260
Çizelge 5.36. Gerekçelendirme İlkesinin Gerçek-Sanal Karşılaştırması (AMOS).....	261
Çizelge 5.37. Gerekçelendirme İlkesinin Gerçek-Sanal Karşılaştırması (SPSS)	261
Çizelge 5.38. Karşılıklılık İlkesinin Gerçek-Sanal Karşılaştırması	262
Çizelge 5.39. Siyasal ve Ekonomik Güçlerden Bağımsızlık İlkesinin Gerçek-Sanal Karşılaştırması (AMOS).....	263
Çizelge 5.40. Siyasal ve Ekonomik Güçlerden Bağımsızlık İlkesinin Gerçek-Sanal Karşılaştırması (SPSS)	263
Çizelge 5.41. Gerçek DBST ile Sanal Kamusalılık İşlevselliğinin Karşılaştırması	264
Çizelge 5.42. Gerçek Kendini Sevdirmeye ile Sanal Kendini Sevdirmenin Karşılaştırması	265
Çizelge 5.43. Gerçek Tehdit Etme ile Sanal Tehdit Etmenin Karşılaştırması.....	266
Çizelge 5.44. Yararlı Kişilik Tipinin Gerçek ve Sanal Karşılaştırması.....	266
Çizelge 5.45. Alıcı Kişilik Tipinin Gerçek ve Sanal Karşılaştırması	268
Çizelge 5.46. Gerçek Gerekçelendirme ile Sanal Kamusalılık İlişkisi	269
Çizelge 5.47. Gerçek DBST ile Gerçek Söylemsel Eşitlik Algısı İlişkisi	269
Çizelge 5.48. Sanal Gerekçelendirme ile Sanal Acındırma İlişkisi	270
Çizelge 5.49. Gerçek Kamusalılık ile Sanal Örnek Davranış Kullanımı İlişkisi.....	271
Çizelge 5.50. Gerçek Söylemsel Eşitlik ile Sanal Saygı Algısı İlişkisi.....	272
Çizelge 5.51. Aşağılık Kompleksi ile Sanal İçtenlik İlkesi İlişkisi	272
Çizelge 5.52. Aşağılık Kompleksi ile Sanal Kendini Sevdirmeye İlişkisi	273
Çizelge 5.53. Sanal Kamusalılık ile Gerçek Bağımsızlık İlişkisi	274

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. Gerçeklik-Sanallık Sürekliliği	121
Şekil 3.2. Kullanıcı-Gerçeklik-Sanallık Etkileşimi	123
Şekil 4.1. Birinci Araştırma Modeli.....	200
Şekil 4.2. İkinci Araştırma Modeli	203
Şekil 4.3. Üçüncü Araştırma Modeli	204
Şekil 5.1. Ön test Toplam Varyans Açıklaması.....	218
Şekil 5.2. Asıl test Toplam Varyans Açıklaması	221
Şekil 5.3. Bütünleşik Araştırma Modeli Yol Analizi Diyagramı.....	224
Şekil 5.4. Bütünleşik Araştırma Modeli AMOS Çıktısı (Yapısal Eşitlik Modeli)	227
Şekil 5.5. Gerçek Yaşama Ait Genel İstatistikler	230
Şekil 5.6. Sanal Yaşama Ait Genel İstatistikler.....	231

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. SL Dünyasında Yapılabilecek Etkinlikler	177
Resim 3.2. Güneşin Pozisyonunu Değiştirme.....	178
Resim 3.3. Örnek Bir Savaşçı Avatari	179
Resim 3.4. Balık Tutan Avatar	180
Resim 3.5. Satılık Yat	180
Resim 3.6. Çocuk Alışveriş Mağazası	181
Resim 3.7. Akıllı Bitki Mağazası.....	181
Resim 3.8. Evli Bir Çift	182
Resim 3.9. Örnek Bir Çalışma Ofisi	182
Resim 3.10. Örnek Bir Erkek Avatari.....	184
Resim 3.11. Örnek Bir Kadın Avatari	185
Resim 3.12. Geyik Başlı Bir Avatar	185
Resim 3.13. Örnek Bir Çöp Adam.....	186
Resim 3.14. Duruş Topları.....	186
Resim 3.15. Ranini Farella, SL Dünya Güzellik Yarışması Türkiye Adayı.....	188
Resim 3.16. Çocuk Avatari.....	189
Resim 3.17. Kızmbirader Oyunu	190

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AG	Artırılmış gerçeklik
AKT.	Aktaran
AS	Artırılmış sanallık
ÇEV.	Çeviren
DBSTÖ	Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Ölçeği
DER.	Derleyen
DFA	Doğrulamalı faktör analizi
ED.	Editör
GAKE	Gerçek Aşgıllık Kompleksi Formu
GDBSF	Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Formu
GDVTF	Gerçek Demografik Veri Toplama Formu
GKE	Gerçek Kamusalılık İşlevselliği Formu
GKTF	Gerçek Kişilik Tipleri Formu
GBSF	Gerçek Rosenberg Benlik Saygısı Formu
GSBAF	Gerçek Sahte Benlik Algısı Formu
KG	Karma gerçeklik
MMOG	Massively Multiplayer Online Game
MMORPG	Massively Multiplayer Online Roleplay Game
MOO	Multi-user Domain Object Oriented
MUVE	Multi-user Virtual Environment
S.	Sayfa
SDBSF	Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Formu
SDVTF	Sanal Demografik Veri Toplama Formu
SG	Sanal gerçeklik
SKTF	Sanal Kişilik Tipleri Formu
SKF	Sanal Kamusalılık İşlevselliği Formu
SL	Second Life
SSBAF	Sanal Sahte Benlik Algısı Formu
YAY. HAZ.	Yayına Hazırlayan

YEM

Yapısal Eşitlik Modellemesi

1. GİRİŞ

Antik çağdan günümüze kamusallık algısının değişiminde rol oynayan en önemli faktörlerden biri, dönemseller ihtiyaçlardan kaynaklı “kamu” kavramına geliştirilen farklı bakış açılarıdır. Kamu kavramının özünü oluşturan ve insanların içinde yaşadıkları sistemi düzenleme ve geleceklerine yön verme ihtiyacından doğan ve kamusallığın özünde bulunan “toplantma ve tartışma”, ilk olarak agoralarda Antik Yunan döneminde başlamıştır.

Ardından Antik Roma, Orta Çağ, Modern dönem ve son olarak Postmodern dönemde varlığını sürdüren kamusallık, insanların kendilerini ifade edebilmeleriyle yaşanabilmektedir. Kendini ifade edebilen, toplum içinde karşılıklı tartışabilen, ortaya birtakım savlar atabilen ve bunları gerekçelendirebilen bireyler kamusallığın yapıtaşlarıdır.

Kant ve Hegel’le derinleşen kamusal alan kavramını Habermas en temel haliyle, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzeyen bir şeyin oluşturulabileceği alan olarak tanımlamıştır. Bu alanda vatandaşlar, genel yarar ile ilgili meseleler hakkında kanaatlerini ifade edebilme, örgütlenebilme, toplanabilme imkanlarını bulabildikleri ve yayınlama özgürlüklerini garantilemiş olarak tartışabildikleri zaman, ancak kamusal bir gövde gibi davranmış olurlar ve böylelikle kamusal alana varlık kazandırırılar (Habermas, 2015: 95). Kamusallığa özel önem atfeden bir diğler filozof olan Arendt ise *İnsanlık Durumu* isimli eserinde, Antik Yunan’ın polisini incelemiş, insan etkinliklerini emek, iş ve eylem şeklinde sınıflandırmıştır. Ayrıca Arendt, bu etkinlik alanlarını kamusal ve özel olarak ikiye ayırmıştır. Emek, eylem ve iş etkinliklerini eş değerli görmeyen Arendt, her bir etkinlik çeşidinin, belli bir insanlık durumu ve belirli bir bilinç düzeyine denk düştüğünü ifade etmiştir. Emek etkinliği, bireyin biyolojik sürecine karşılık gelerek zorunluluk şeklinde kendini hissettirmiştir. Bireyin hayatının yeniden üretimi için emek bir mecburiyet olduğundan, özgürlük emek etkinliğinin gerçekleştiği alanın dışında kalmıştır (Baehr, 2010: 164).

Emek ile iş arasında belirgin bir ayrım yapan Arendt, bu iki etkinliği zorunlulukların birer sonucu olarak görmüştür. İki etkinlik de hane yapısını ve işleyişini belirleyen ana unsurlardandır. Çünkü bu zorunluluk ilişkileri hanenin alanına sıkıştırılmıştır.

Zorunluluklarından kurtulmak isteyen bireyler hane içinde mülkiyet sahipliğiyle, hane dışında ise ancak “erkek eş” ve “köle sahibi” olarak özgür olabilmışlardır (Arendt, 2003: 205). Hannah Arendt, iş ile emek arasındaki ayrımı, niteliğine ve insan bilincine kattıklarına göre belirlemiştir. Emek etkinliği, sadece bireyin kendisini yeniden üretmesiyle, iş etkinliği ise yeni nesneler ortaya çıkarmasıyla gerçekleşmiştir. Hemen tüketilip bitirilemeyen nesnelerin yaratılmasını sağlayan iş etkinliği ile insan (alet kullandığı için ve farklı bir ürün ortaya çıkardığı için homo faberdir) yeni ürünler üretmeye başlamıştır. Bu çerçevede bilincin konumlandığı alan, üretmeye ve eşyalar dünyasına tanımlı olduğu için iş üreten insan, emeğiyle çalışan insandan daha üst bir konumda görülmüştür. Eylemde bulunmak, hane alanına ait zorunluluklardan kurtulup söz sahibi olmaktır. Beşerî hususlar olarak görülen eylem ve söz (Yılmaz, 2007: 17), Antik Yunan döneminde siyasi etkinlik olarak görülmüştür. Bu etkinlikler insanların belleğinde yer ederek kalıcılığa sahip olmuşlardır. İnsanlar, dünyada ancak bu şekilde görünür olduklarına inanmışlardır. Kişinin en yüksek mertebeye ulaşması da ancak böyle mümkün olmuştur.

Öte yandan 18’nci yüzyıl ile birlikte şehirleşen toplumlarda kamusal alan kavramı, aile ve yakın arkadaşlar dışında konumlanan toplumsal yaşam bölgesinden ziyade, çeşitli insanları kapsayan yabancıların içinde olduğu alan anlamında kullanılmıştır (Sennett, 1996: 33). Özellikle gerçekleşen devrimlerle birlikte kamusal alan kavramı, Aydınlanma Çağı’ndaki anlamından farklılaşmıştır. Kapitalizmin yükselişiyle birlikte bireyler kamusal alandan çekilmişler, aile ve yakın çevrelerine yani özel alanlarına geri dönmüşlerdir. Bu da kamusal alanın çökmesine ve ulus devletlerin oluşmasına sebep olmuştur. Sennett (1996: 129)’e göre kamusal alanların çökmesi ve esnek kapitalizmin hüküm sürmesiyle, önceleri sahnede aktör olan insanlar, artık birer izleyiciye dönüşmüşlerdir. Bireylerde meydana gelen bu dönüşümü, kapitalist ekonominin devlet ve kurumları da hızlandırmıştır. Ortaklık ve uzlaşının içine doğduğu kamusal alan ve işyerinden sokağa uzanan sosyal evren, insanların birbirlerine güvenmemesi ve bağlanmaması gereken ilişki biçimleriyle dolmuştur.

20’nci yüzyıla kadar genel bir değerlendirme yapacak olursak, Habermas burjuva kamusunu anlatırken, Arendt Antik Yunan dönemini idealleştirmiştir. Habermas ve Arendt kamusal alanın, özel alanın ve mahremiyetin geçişken olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Arendt özel alanı davranışların ve cinselliğin alanı olarak görmüştür. Bununla beraber Habermas, Arendt ve Sennett’in üçü de kamusal alanı politikanın meşrulaştırılma yeri olarak değerlendirmiştir. Kamusal alan, onlara göre aynı zamanda çeşitli etnik cemaatlerin bir araya

gelmelerine imkân tanıyan simgesel alandır. Ayrıca politikanın görünürlüğünün sağlandığı kamusal alanlar, doğal olarak problemlerin de görüldüğü yerler haline gelmişlerdir (Dacheux, 2012: 21). Bu çerçevede Habermas, Arendt ve Sennett, kamusal alanı insanların iletişime geçerek ve söz söyleyerek kendilerini var ettiği alan olarak değerlendirmişlerdir (Olgun, 2017: 53).

20'nci yüzyıl ile birlikte kamusal alanlarda meydana gelen değişimler belirginleşmiştir. Teknolojinin ilerlemesi ve bilgisayarın ortaya çıkması, makine-insan arasındaki ilişkiyi dönüştürmüştür. İletişim ağ teknolojilerinde yaşanan gelişmeleri açıklamak için Ağ toplumu Kuramını kullanan Castells'e göre, çeşitli örgütler yerel ile küreseli internet aracılığıyla birleştirerek ağlarda etkinleşmişlerdir. Böylelikle kamusal alanın yeni bir şekle bürünmesi de kaçınılmaz olmuştur (2004: 110). Önceleri kamusal alan yüzyüze yaşayan bireyler, düşüncelerini artık ağ içinde dile getirmeye başlamışlardır. İnternet ile birlikte insanlar duyarlı olduğu konuları seçebilme şansını yakalamışlardır. Bu sayede internet insanlara tartışabilecekleri, eleştirebilecekleri ve görüşlerini diğerlerine aktarabilecekleri yeni bir kanal sağlamıştır (Underwood, 2002: 131). Postmodern döneme kadar yüzyüze gerçekleşen kamusal alan, postmodern dönemle birlikte internetin ortaya çıkmasıyla sanal dünyalarda çevrimiçi olarak gerçekleşmeye başlamıştır. Çevrimiçi olma durumu kamusal alana bambaşka bir pencere açmıştır. Yüzyüze yaşanan kamusal alanda, beden dili ve kimlikler ön planda iken, çevrimiçi kamusal alanda beden ve kimlikler görünmez olmuştur.

Ağ toplumunun yükselişiyle coğrafi, kültürel ve politik sınırlar da ortadan kalkmıştır. Sınırların ortadan kalkması, modern insanın kimliğini etkilemiş ve bu yeni sosyal bağlama, kimlikler uyum sağlamaya başlamıştır. Özellikle kimlik arayışında olan ve ağıdaki diğerleri tarafından onaylanma ihtiyacı hisseden modern insan, davranışlarını duruma göre değiştirir hale gelmiştir (Peikari, Lotfi ve Makhdumi, 2015: 50). Ağ toplumunun oluşmasına imkân sağlayan internet, içinde insanların kendi arasında iletişim kurabildiği bir kamusal mekân ortaya çıkarmıştır (Poster, 1997: 213). Teknoloji ile bütünleşmiş bu kamusal mekanlarda kurulan toplumsal ilişkilerin gerçeklik seviyesi, bu alanların yeni birer kamusal alan olmasına ilişkin yeni umutlar taşımaktadır. Bu bağlamda enformasyon toplumunu savunan kuramcılar, sanal mekanların kamusal yaşama erişim imkânı tanıdığını değerlendirmişlerdir.

Yeni sanal mekanlarda gerçekleşen konuşmalar ile gerçek mekanlardaki yüzyüze

yapılan konuşmalar kıyaslandığında, iki mekân türünde de tartışmaların otoriteden bağımsız olarak kendiliğinden geliştiği görülmüştür. Kamusal alan kavramını yeni sanal ortamlarda tekrar ele alan Rheingold'a göre, bu kamusal alanlar modern demokrasiye hizmet etmektedir. Ayrıca modern demokrasinin meydana getirdiği sorunların çözümü de internet tabanlı yeni ortamlarda oluşturulan kamusal alanlarda mümkün olabilecektir. Rheingold (1993: 242), Habermas'ın ideal kamusal alanında var olan açık erişim, yönetenlerin eleştirilebilmesi, rasyonel tartışmanın gerçekleştirilebilmesi ve gönüllü katılım sağlanabilmesi koşullarının internet ortamında sağlandığını belirtmiştir.

Öte yandan, Arendt'e göre kamusal alanlar görünürlük/aleniyet alanıdır. Ona göre görünürlük bedensel olarak görülmekten ziyade, iletişim halindeki kişilerin etkileşiminin karşılıklı olmasıyla mümkündür. Düşüncelerin görünürlüğü mekânın görülmesinden daha önemlidir. Ancak, sanal mekanlarda kimliklerin görünmemesi, görünürlüğe zarar vermektedir. Kimliklerin görünmesini, iletişimin karşılıklılığından daha önemli gören Habermas, internet ortamında özgürce seçilen kimliklerin, sağlıklı iletişim kurulmasını engellediğini ve gerçek kamusal alanın dinamiklerini olumsuz etkilediğini vurgulamıştır. Ayrıca ortak çıkar sahibi insanların kimliklerini anlık değiştirerek, bu durumu kötüye kullanabilecekleri değerlendirilmiştir (Timisi, 2003: 26). Bu bağlamda özgürce değiştirilebilen kimlikler sayesinde bireyler düşüncelerini de özgürce değiştirmeye başlamışlardır. Binark'a göre gerçek ile hayalin bir arada yaşandığı kamusal alandan ziyade, kamusal tartışma platformu olarak görülebilecek internet, yeni bir kültürel mekân ve sanal kamusalılık sağlamıştır. Özellikle hipermetinsellik, diğer kitle iletişim araçlarını da içinde barındırdığından sanaldaki kamusalılığı daha da işlevselleştirmiştir (Binark, 2007a: 21).

Gerçek dünyada bedenlerin içine sıkışan benlikler, sanal dünyalarda akışkanlaşmıştır. Doğumdan itibaren evlerinde yani ilk özel alanlarında ilk şekli verilen benlikler, kamusal alanlarda (sahne) diğer insanların yanında ikinci şekillerini almışlardır. Bireysel ve kolektif çerçevede tatmin arayışı artan benlikler, dünyadaki düzen değişikliklerine göre şekillenmiş ve adeta hamur gibi yoğurulmuşlardır. Benliklerin gerçeklik algıları ise ağ toplumunun meyvelerini yedikçe sanal gerçekliğe dönüşmüş, hayal ve gerçeğin kimyasını aynı anda içinde barındıran beyinler gerçek sanalı (Castells, 2013a: 504) yaşamaya başlamışlardır.

Özellikle sanayi devriminden sonra, benlikler ötekiler ile bir araya gelerek sahneye

çıkılmışlardır. Kentleşmenin ve sanayi devriminin tetiklediği anonimlik, bulaşma ve telkine yatkınlık özellikleri ile kalabalıklar, benlikleri kendi içinde kaybolmaya mahkûm etmiştir (Bon, 1997: 24). Kentlerde yaşayan bireyler, birbirlerine benzemeye başlamış ve birbirlerini daha kolay taklit edebilme imkanını bulmuşlardır. Kent içinde daha çok insanı bir arada görebilen, hayat standartları yükselen ve artık avlanmak zorunda olmayan bireyler, düşünmeyi ve sorgulamayı da bırakarak hayatı “fast food” tarzında yaşamaya başlamışlardır.

Tüm bu gelişmelere bağlı olarak cemaat birlikteliğinden başlayan ve cemiyet birlikteliğine ilerleyen toplumlar, artık birbirini tanımaya ihtiyaç duymaz olmuşlardır (Tönnies, 2005: 103). Popüler kültür ürünlerinin tüketilmeye başlamasıyla, taklit etmek ve model almak doğallaşmıştır. Günümüz toplumunda benlik, bireyin içsel gerçekliğinin dışavurumundan ziyade onu izleyenlerin onda yarattığı bir benlik haline dönüşmüştür (Goffman, 2016: 119). Bireyler artık sahnede birer oyuncu gibi davranmaya başlamış ve davranışları da bu rolün gerektirdiği oyunlar olmuştur. Sahnelerde oyuncu gibi davranan bireylerin görünen benlikleri, zamanla gerçek benlikleriyle özdeşleşmiştir. Ayrıca bireyler Eflatun’un mağarasını beyinlerinde yaşamaya ve dudaklarından bu mağaranın duvarlarındaki gölgeler dökülmeye başlamıştır (Platon, 2017: 254). Eflatun’un mağarasının duvarlarındaki sembollere atfedilen anlamlar aracılığıyla iletişim kuran bireylerin izleyenlere dönük olarak gelişen benliği, beyinlere dökülen gölgelerle birleşince, gerçeğe uzak davranışlar da kendini göstermeye başlamıştır.

Bireylerin beyinlerindeki mağaralarında, anlam yüklenen semboller de aslında diğer bireylerden aktarılmıştır. Zihinlerde oluşturulan gerçekliğin özü, dönemsel olarak değişmiş ve sembollere farklı anlamlar yüklenmiştir. Düşünceler tarihi profesörü Michel Foucault, düşüncelerin tarihsel olarak zihinlerde sürekli olarak yeniden evrildiğini ve sabit bir gerçekliğin olmadığını ifade etmiştir (Foucault, 2000: 57). Dolayısıyla benliklerin üretim şekilleri ve kamusal/özel alanlarda var olma biçimleri de bulundukları dönemin problemlerinden beslenmişlerdir. Bu bağlamda Antik Yunan döneminden günümüze kadar yaşanan kamusal, kendi döneminin gerçekliğiyle harmanlanarak devamlı evrilmiştir. Tarihin her döneminde sahneler, bireylerin benliklerini sergiledikleri alanlar olmuştur. Bu çerçevede sahnelerde yaşanan kamusallığın gerçekleşme şeklinin, yönetilme tarzlarının iyileşmesine ve toplumsal eylemlerin oluşmasına sağlayacağı katkı önem arz etmektedir (Castells, 2013a: 515).

Kamusallığın yapıtaşı olan birey, kamusal sahnede iken, aynı zamanda zihinsel ve içsel bir süreç içindedir. Bu içsel süreç bireyi yönlendirmekte ve davranışlarını şekillendirmektedir. Bu sürecin yönetimi benliğin kontrolündedir. Dolayısıyla benlikler kamusalılığı etkilemektedir. Ayrıca ağ toplumunun getirdiği sanal kamusalılık ile benlikler, sanal benliklere dönüşmüştür. Bu çerçevede kamusal mekanlarda var olan bireyleri genel çerçevede ele aldıktan sonra, bireylerin içsel dünyasını oluşturan ve çevrede algılanış şeklini belirleyen benlikleri üzerinde durulacaktır.

İnsanların bizzat karşılaştıkları ve çevrelerinde meydana gelen olayları anlamlandırma arzusu, onlara hayatlarını kontrol edebilme ve olabilecekleri öngörebilme becerisi sağlamaktadır. Anlamlandırma sürecini üç ihtiyaç motive etmektedir. Birincisi, yaşanan olayları anlama ve açıklama, ikincisi olayları tahmin etme ve kontrol sağlama, üçüncüsü ise öz benliği ile öz saygıyı koruma ve güçlendirme ihtiyaçlarıdır (Frankl, 1984: 123).

Psikoloji biliminde kişiliğin alt konusu olan benlik, bireyin kişiliğini oluşturan ana esaslardandır. Bu sebeple, kişilik ve benlik doğrudan birbiri ile bağlantılıdır. Benlik, bireyin kişiliğine ilişkin düşüncelerinden oluşmaktadır. Kişiliğin öznel yanı olan benlik, bireyin kendi hakkında sahip olduğu algıların toplamıdır (Rhodewalt ve Petersen, 2008: 48). Gudykunst'a göre (2015: 33) benlik, kendimizle ilgili algılarımız ile belirli durumlarda kendimizi görme ve çeşitli gruplar içerisinde kendimizi değerlendirme şeklimizin toplamından oluşur. Ayrıca Kağıtçıbaşı (2000: 84) benliği sosyal etkileşimlerin bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Benliğin kültürel olarak paylaşılan, sosyal bir ürün olduğunu ifade eden Kağıtçıbaşı, bireyi sosyal bir varlık olarak görmüş ve bireyselliği sosyal yeterliliğin temeli olarak açıklamıştır.

Benlik, kişinin kendine ait ve farkında olduğu özelliklerin bütünüdür. Benlik kişinin kendi algısını yansıtır ve bilişseldir. Kişi bilinçli bir şekilde kendisinin var oluşunu anlamlandırır. Bu çerçevede kişi "ben" ile "benim" şeklinde ortaya koyduğu özellikleri benlik oluşumunda birleştirir (Demir, 2013: 11). Benlikler üzerine yoğunlaşan derinlik psikolojisi çalışmalarında ön plana çıkan psikologlar Freud, Jung ve Adler'dir. Özellikle içgüdülerin doğuştan geldiğine inanan Alfred Adler, derinlik psikolojisi bünyesinde psikodinamik kuramın öncüsü olmuştur. Freud yaşanan olayları sebeplerini incelerken, Adler olayların sebeplerinden ziyade yaşandığı ana odaklanmıştır. Yine Freud, bilinçaltı ve cinselliğe vurgu yaparken, Adler ise bilinç halini ve toplumsalı öne çıkarmıştır.

Bireysel psikoloji olarak da adlandırılan Psikodinamik kuramın kurucusu olan Adler, bireysel psikolojinin hammaddesinin, izole edilmiş bireylerden ziyade ilişkilerden oluştuğunu ifade etmiştir. Benliğin her zaman ilişkisel bir gerçeklik olduğunu öne süren Adler, benlik kavramını açıklayıcı amaçlar için anlaşılabilir bir şekilde kullanmaktan kaçınmıştır (DeRobertis, 2011: 500). Adler, benlik saygısını, aşağılık duygusunun üstünlük duygusuna geçişi olarak tanımlamıştır. Benlik saygısı, bireyi çocukluk döneminden itibaren yaşanan eksik kalan duygularından kurtarmaktadır. Ayrıca bireyin aile içindeki konumu ile doğum sırası da aynı zamanda benlik saygısında etkilidir (Adler, 2005: 22). Adler, birey için itici gücün aşağılık duygusu olduğunu ifade etmiştir. Adler'e göre nevrotik problemi olan hastalar, aşağılık ve yetersizlik duyguları yüzünden toplumsal hayatın kendilerinin önüne koyduğu tercihlerden uzak dururlar. Bu kişiler kendilerini toplumdan yalıtarak, kendilerine ait küçük bir çevre içinde egemenlik kurarlar. Bu şekilde küçük bir dünya içinde aşağılık duygularını tatmin ederek, hastalıklarını öne sürüp toplumsal yetersizliklerine açıklama yapmış olurlar (Tura, 2010: 90). Bireylerin hayatı boyunca aşağılık duygusunu, üstünlük duygusuna dönüştürmek için mücadele ettiğini vurgulayan Adler, bireylerin sadece geçmişteki yaşanmışlıklarınca şekillendirilmediğini, kendi kendisini sürekli olarak yeniden yarattığını ifade etmiştir. Ona göre aşağılık duygusu bütün bireyler için normal olmakla beraber, yaratıcılığı sağlamaktadır. Bu bağlamda Freud, bireylerin cinsel dürtülerle davranış sergilediklerini ifade ederken, Adler bireylerin kendini güdüleyerek toplum içerisinde sosyal ilişkiler kurarak motive olduklarını belirtmiştir. Adler'e göre sosyal ilişkilerle motive olan bireyler bilinçaltından ziyade, bilinçleriyle hareket etmektedirler (Wang, 2019: 330). Adler'e göre birey bölünmez bir bütündür. Birey bu bütünlüğüyle kendi yaşam tarzını belirlemektedir. Bu yaşam tarzı kişinin kendisine ve çevresine ilişkin kanaatlerine dayanmaktadır. Ayrıca bireyin kendi yaşamının nasıl olduğuna yönelik algıları, yaşamının gerçekte nasıl olduğundan çok daha önemlidir.

Öte yandan benlikler, ağ toplumunun parçası olduktan sonra gerçek benliklerin yanı sıra, olmak istedikleri benliğe dönüşmeye başlamışlardır. İnternet teknolojisi sayesinde benliklerini yeniden inşa edebilen bireylerin sahip olmak istedikleri yeni benlikleri, karşımıza sanal benlik olarak çıkmıştır. Bireyler yeni sanal benlikleriyle toplumsal yaşantılarını ve eğlence arayışlarını yeniden yapılandırmışlardır. İnsanların sosyalleştikleri alanlar değişmiş ve dijital tabanlı ağlara doğru kaymıştır. Ağ içerisinde sörf yapmaya başlayan insanlar, saniyeler içinde oradan oraya gidebilmişlerdir. Dijital ağ içerisinde sosyalleşme ise sanal benlik kavramını hayatımıza sokmuştur.

İnternet teknolojisinin hızlı bir şekilde yayılması ve ayrıca medya ile iç içe bulunması, interneti yoğun olarak kullanan insanların benlik oluşum süreçlerini etkilemiştir. Sanal topluluklar oluşturan, sanal odalar içerisinde sohbet eden ve artık sanal gerçeklikler içinde kendini ifade eden günümüzün insanları, bu gelişmelerin bir sonucu olarak benliklerini de dijitalleştirmeye başlamıştır (Armağan, 2013: 8). Önceleri yüzyüze ilişki kurarak benliklerini sunan insanlar, artık internetin tanıdığı imkân sayesinde yeni sanal benlikleriyle kendilerini göstermeye başlamışlardır. Bu çerçevede sanal benlik, gerçek benlik ve ideal benliğin dışında ağı içinde sahip olunan bir benlik türüdür (Sütlüoğlu, 2015: 126). Artık yeni iletişim teknolojileriyle birlikte kimlikler, insanların üzerlerine giydirilen bir şey değil, tekrar tekrar yeniden inşa edilebilen bir olgudur.

Bu yeni teknolojik araç ile birlikte, insanlar kendi benliklerini toplumsal yaşam içerisinde yeniden konumlandırmış ve eğlence anlayışları da yeniden yapılanmıştır. Anonimlikten bilinir olmaya doğru şekil alma noktasında, sanal gerçeklik ortamları insanlara yeni ufuklar sunmuştur. Sanal benlik, insanların internetin oluşturduğu hayali dünya içerisinde ihtiyaç duyduğu benlik şeklinde tanımlanmıştır (Agger, 2011: 35).

İnternet, insanları bedenlerine olan mecburiyetten kurtarmıştır. Bedenlerin sessizleşmesi zihinleri daha da aktifleştirmiştir. Hayal gücünden beslenen zihinlerin aktifleşmesi, insanların düşünce şekillerinin değişmesine sebep olmuştur. İnternet tabanlı sanal dünyalarda hayal gücünün aktif kullanımının, insanların düşünce yapılarına, bakış açılarına ve bedenlerine ne yaptığının incelemeye değer olması, bu çalışmanın çıkış noktasıdır. Akılda beliren sorular ise, “acaba yıllardır üzerinde durulan birey ve toplum arasında yaşanan mücadelede, sanal dünyalar bireyi güçlendiren, toplumsalın etkisinden kurtaran bir gerçeklik mi? Yoksa insanların içinde kendilerini uyuşturdukları sahte bir dünya mı?” sorularıdır.

Bu bağlamda gerçek kamusal-sanal kamusal ve benlik-sanal benlik ilişkisi, Second Life yaşam dünyasında araştırılacaktır. Ağ toplumu insanların yeni sanal benlikleriyle potansiyel sanal kamusal alanlarda varlık durumları ortaya konacaktır. SL yaşam dünyasında gerçek kamusalın sanal kamusalıya etkisi, benliğin kamusalıya etkisi ve benliğin sanal benliğe etkisi incelenecektir. Bu kapsamda sanal etnografya, yani bizzat sanal dünya içinde bulunarak katılımcı gözlem tekniği uygulanacaktır. Bunun için bir avatar oluşturularak bu dünya içinde 1 Kasım 2019 ile 1 Kasım 2020 tarihleri arasında gözlem

yapılacaktır. Ayrıca 1 Mayıs 2020 ile 1 Kasım 2020 tarihleri arasında sanal dünya sakinlerine çevrimiçi anket çalışması yapılarak, toplanan veriler birleştirilecektir.

Bu çalışmada ağ toplumu insanların kendilerini gerçek anlamda ne kadar ifade edebildikleri ve ağ toplumunun bir parçası olarak hangi dönüşümlere maruz kaldıklarının araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışmanın ortaya koymayı hedeflediği sonuçların ağ toplumunun en önemli araçlarından olan sanal iletişim ortamlarındaki süreçler konusunda diğer araştırmacılara ve var olan literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ayrıca kamusal alanlarda yürütülen tartışmaların sanal mekanlarda nasıl gerçekleştirilebileceği üzerinde durularak çözüm önerileri getirilmeye çalışılacaktır. Modernitenin en önemli sonucu olan “kitleler içerisinde kaybolan bireyin” sanal kamusal mekanlarda sanal benlikleriyle ne kadar var olabildikleri araştırılacaktır.

Literatürde benlik ve kamusal ilişkiyi araştıran ve bunu sanal dünyalarla ilişkilendiren yeteri kadar kamusal alan araştırması bulunmamaktadır. Sanal yaşam dünyalarına ilişkin kamusal ilişkinin dönüşümü çerçevesinde bir araştırmanın yapılmasının, kuramsal yaklaşımın ağ toplumunu da içererek oldukça geniş bir boyut kazanmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada, “gerçek” ve “sanal” arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için iki temel araştırma sorusu belirlenmiştir. Bu sorular aşağıda sıralanmıştır.

1. SL kullanıcılarına ait gerçek kamusal ağ toplumunun sanal kamusal ilişkisini önemli düzeyde etkiler mi?

2. Ağ toplumunda benliğin gerçeklik boyutu ile sanal boyutu arasında ne tür bir ilişki vardır?

Birinci temel araştırma sorusundan hareketle aşağıda sıralanan şu alt sorulara cevap bulmaya çalışılacaktır.

Araştırma Sorusu 1. Second Life (SL) kullanıcılarının kamusal işlevsellik durumları bakımından gerçek ortam ile sanal ortam arasındaki ilişki nedir?

Araştırma Sorusu 2. “İçtenlik” ilkesi bakımından gerçek kamusal ile sanal kamusal arasındaki ilişki nedir?

İkinci temel araştırma sorusundan hareketle aşağıda sıralanan şu alt soruya cevap bulmaya çalışılacaktır.

Araştırma Sorusu 3. SL kullanıcılarının değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerini kullanma derecesi bakımından gerçek dünya ile sanal dünya arasındaki ilişki nedir?

İnci temel araştırma sorusu çerçevesinde sınanan hipotezler şu şekildedir:

H1: Kamusal ilkelerinden “söylemsel eşitlik” ilkesi, gerçek kamusal alana göre sanal kamusal alanda daha işlevseldir.

H0: Kamusal ilkelerinden “söylemsel eşitlik” ilkesi bakımından gerçek kamusal alan ile sanal kamusal alan arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H2: Kamusal ilkelerinden “gerekçelendirme” ilkesi, gerçek kamusal alana göre sanal kamusal alanda daha işlevseldir.

H0: Kamusal ilkelerinden “gerekçelendirme” ilkesi bakımından gerçek kamusal alan ile sanal kamusal alan arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H3: Kamusal ilkelerinden “karşılıklılık” ilkesi, gerçek kamusal alana göre sanal kamusal alanda daha işlevseldir.

H0: Kamusal ilkelerinden “karşılıklılık” ilkesi bakımından gerçek kamusal alan ile sanal kamusal alan arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H4: Kamusal ilkelerinden “siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık” ilkesi, gerçek kamusal alana göre sanal kamusal alanda daha işlevseldir.

H0: Kamusal ilkelerinden “siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık” ilkesi bakımından gerçek kamusal alan ile sanal kamusal alan arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

2nci temel araştırma sorusu çerçevesinde sınanan hipotezler şu şekildedir:

H5: Gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanan SL kullanıcılarının sanal kamusalılık işlevsellikleri daha yüksektir.

H0: Gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile sanal kamusalılık işlevsellikleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H6: Değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “kendini sevdirmeye” taktiğinin gerçek dünyada kullanımı arttıkça sanal dünyada kullanımı azalmaktadır.

H0: Değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “kendini sevdirmeye” taktiğinin kullanımı bakımından sanal dünya ile gerçek dünya arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H7: Değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “tehdit etme” taktiğinin sanal dünyada kullanımı arttıkça gerçek dünyada kullanımı azalmaktadır.

H0: Değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “tehdit etme” taktiğinin kullanımı bakımından sanal dünya ile gerçek dünya arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H8: SL kullanıcıları tarafından “yararlı” kişilik tipi, sanal dünyaya göre gerçek dünyada daha çok kullanılmaktadır.

H0: SL kullanıcıları tarafından “yararlı” kişilik tipinin kullanımı bakımından, sanal dünya ile gerçek dünya arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H9: Gerçek dünyada “kaçınan” kişilik davranışlarını sergileyen SL kullanıcıları, sanal dünyada “baskın” kişilik davranışlarını sergilemektedir.

H0: SL kullanıcılarının gerçek dünyada “kaçınan” kişilik davranışlarını sergilemeleri ile sanal dünyada “baskın” kişilik davranışlarını sergilemeleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H10: Kişilik tiplerinden “alıcı” tipi sanal dünyaya göre gerçek dünyada daha çok kullanılmaktadır.

H0: Kişilik tiplerinden “alıcı” tipinin kullanılması bakımından sanal dünya ile gerçek dünya arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H11: Gerçek dünyada kamusal alanlarda “gerekçelendirme”yi az yapanların sanal kamusalılık işlevsellikleri daha yüksektir.

H0: SL kullanıcılarının gerçek dünyada kamusal alanlarda “gerekçelendirme” yapması ile sanal kamusalılık işlevsellikleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H12: Gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerini kullanan SL kullanıcılarının gerçek “söylemsel eşitlik” algıları daha yüksektir.

H0: SL kullanıcılarının gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerini kullanmasıyla gerçek “söylemsel eşitlik” algıları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H13: Sanal kamusal alanlarda gerekçelendirme yapma ile sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “acındırma” taktiğini kullanma arasında anlamlı ilişki vardır.

H0: SL kullanıcılarının sanal kamusal alanlarda “gerekçelendirme”yi kullanmasıyla sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “acındırma” taktiğini kullanma durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H14: Gerçek dünyada kamusalılık işlevselliği ile sanal dünyada “örnek davranış” taktik sunumu kullanımı arasında anlamlı ilişki vardır.

H0: Gerçek dünyada kamusalılık işlevselliği ile sanal dünyada “örnek davranış” taktik sunumu kullanımı arasında anlamlı ilişki yoktur.

H15: Gerçek kamusal alanlarda “söylemsel eşitlik” işlevselliği düşük olan SL kullanıcılarının sanal kamusal alanlarda “saygı” algısı seviyesi de düşüktür.

H0: Sanal kamusal alanlarda “saygı” algısı seviyesi ile gerçek kamusal alanlarda “söylemsel eşitlik” işlevselliği arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H16: Gerçek dünyada aşağılık kompleks seviyesi yüksek olan SL kullanıcılarının

sanal kamusal alanlarda “içtenlik” işlevselliği daha yüksektir.

H0: SL kullanıcılarının gerçek dünyada aşağılık kompleks seviyesi ile sanal kamusal alanlarda “içtenlik” işlevselliği arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H17: Gerçek dünyada aşağılık kompleks seviyesi yüksek olan SL kullanıcıları sanal dünyada “kendini sevdirmeye” sunumunu daha çok kullanmaktadırlar.

H0: SL kullanıcılarının gerçek dünyada aşağılık kompleks seviyesi ile sanal dünyada “kendini sevdirmeye” sunumunu kullanmaları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H18: Sanal kamusal işlevsellikleri yüksek olan SL kullanıcılarının gerçek dünyada “siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık” seviyeleri daha düşüktür.

H0: SL kullanıcılarının sanal kamusal işlevsellikleri ile gerçek dünyada siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık seviyeleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çalışma dört temel varsayım üzerine oturtulmuştur:

1. Ağ toplumunda gerçek kamusal ortadan kalkmıştır.
2. Ağ toplumu insanların benlikleri sanal benliklere dönüşmüştür.
3. Sanal benlik, bireylerin gerçek benliğinden ve kimliğinden sıyrılmaya çalıştığı yeni bir türdür.
4. SL yaşam dünyası, bireye kendini her alanda özgürce var edebilme imkânı vermektedir.

Çalışma, 01 Mayıs 2020 ile 01 Kasım 2020 tarihleri arasında (6) ay boyunca SL yaşam dünyasında yaşayanlarla sınırlıdır. Yaşam dünyası içinde bulunan kullanıcılardan Türk kullanıcılar seçilerek kapsam sınırlandırılmıştır. Yapılacak çalışma aktif SL kullanıcılarının bu altı aylık dönemdeki duygu, düşünce ve davranışlarıyla sınırlıdır.

Yapılacak ön test ile ölçme aletinin güvenilirliğinin sağlanması maksadıyla

katılımcılardan alınan bilgiler SPSS 25 ve AMOS 26 programları ile analiz edilecektir. Cronbach's Alpha katsayısı ise katılımcılardan toplanarak elde edilen veriler değerlendirilerek elde edilecektir. Asıl araştırmamızda ise, anket katılımcılarının verileri değerlendirilecektir. SL sakinlerinin verdikleri yanıtlardan frekans analizi kullanılarak ağ toplumunda kamusal ve benliğin gerçeklik boyutu ile sanal boyutu arasındaki ilişkilere dair tespitler ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda önce t testi yapılacaktır. Sonrasında tek yönlü varyans analizi yapılacaktır. AMOS programı aracılığıyla yapısal eşitlik modeli kurulacak ve doğrulayıcı faktör analizi yapılacaktır. Son olarak da korelasyon testleri ile regresyon testleri ile ortaya çıkan tablo değerlendirilecek ve meydana gelen dönüşüm analiz edilecektir.

Çalışmada detaylı bir şekilde incelenecek olan SL, gerçek dünyanın referans alındığı, sayısal, çevrimiçi ve çok kullanıcı bir sanal dünyadır. Bu dünya, diğerleri gibi sadece kurgusal ile birlikte kuralları olan bir dünya değildir. Bu dünya içerisinde amaç, yaratılan ikinci bir yaşamı en doğal şekliyle gerçek yaşama en uygun olarak kullanıcılara yaşatabilmektir.

Yaşam dünyası içinde arkadaş çevresi edinebilme, evlilik yapabilme, çocuk yapabilme, kıyafet, araba, ev, yiyecek vb. tüketim ve yaşam araçları satın alabilme, yüzme, uçuş, günlük rutin olarak yapılan evsel faaliyetleri gerçekleştirme ve sosyal etkinliklerde bulunma gibi gerçek yaşama ilişkin bütün edinimler gerçekleştirilmektedir. SL yaşam dünyası, bir kullanıcı hesabıyla giriş yapıldıktan sonra gerçek dünyaya ait kurguların neredeyse tamamını kapsayan üç boyutlu görsellere sahip çevrimiçi bir ortamdır. SL örneğinin seçilme sebepleri:

1. Oyun ve eğlence etkinlikleri, yarışmalar ve sosyal aktiviteleri ön planda bulundurulması,
2. Gerçek dünyadaki maddi alış gücüne göre sanal ürünlerin tüketiminin gayet ucuz olması,
3. Uluslararası düzeyde birçok insanın aktif katılım sağladığı bir yaşam dünyası olması,

4. Gerçek hayatı, olduğu gibi birebir şekilde referans alabilmesi,
5. Dünyada ve Türkiye’de bu sanal yaşam dünyasında çok sayıda kullanıcının bulunması,
6. Bu dünyada harcanan zamanın gerçek zaman içerisinde önemli bir kısmı kaplaması,
7. Kullanıcıların dünya içinde aktif iletişim sağlamaları,
8. Kullanıcıların avatar bedenleri ile yepyeni kimlik ve yaşam tarzları sahip olabilmeleridir.

Çalışmamızda kamusal alan üzerine çalışmalar yapan Habermas, Arendt ve Sennett’in değerlendirmeleri ortaya konacaktır. Sonra ağ toplumu kuramını ortaya atan Castells ile bu değerlendirmeler harmanlanacaktır. Devamında Freud, Adler, Jung ve Lacan’ın benlik kuramları ele alınacaktır. Ayrıca gerçeklik üzerine çalışmaları olan Baudrillard ve Debord’un da değerli düşünceleri eklenerek, kamusal alanın modern dönemde neye dönüştüğü, benliğin sergilenme şekilleri ve yeni gerçeklik algılarına yönelik tespitler ortaya konmaya çalışılacaktır.

Araştırma kapsamında ağ toplumunun sanal dünyalarından biri olan SL yaşam dünyasının hangi ortamlara izin verdiği, yaşam tarzlarını nasıl değiştirdiği, bireylerin davranışlarını nasıl değiştirdiği ve yeni platformlarla birlikte sosyal etkileşimi nasıl etkilediği hususları da incelenecektir. Bu yaşam dünyası içerisindeki bireylerin burada uzun süre bulunabilmesi, içeride çeşitli ortamlarda tartışmalar yapılabilmesi, grupların kurularak sosyal eylemlerin yapılabilmesi ve bu doğrultuda insanların varlık anlamlarının dönüşmesi sebebiyle araştırmanın SL yaşam dünyası üzerinde yapılması uygun görülmüştür.

Buraya kadar bahsedilenlerin ışığında çalışma altı bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde tezin genel çerçevesi çizilerek giriş yapılacaktır. İkinci bölümde kamusal alan kavramının tarihsel gelişimi gözler önüne serilecektir. Bu bölümde tarih çalışması yapmaktan ziyade kamusal alan kuramlarına girmeden önce konunun daha iyi kavranması için tarihsel gelişim anlamında fikir sahibi olunması amaçlanmaktadır. Tarihsel bağlamda önce Antik Yunan dönemindeki kamusal alan yaklaşımları incelenecektir. Bu çerçevede

Hannah Arendt'in modern toplum kavramsallaştırmaları üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda; kamusal-özel alanın ortaya çıkışı, özel alan ile kamusal alan kavramlarının dönüşümleri ve agonistik kamu alanı modeli değerlendirilecektir. Sonrasında Roma döneminde yaşanan gelişmeler, devamında ise Orta Çağ'da kamusal ile özel alan arasındaki ayrımlar değerlendirilecektir.

Ardından modern kamusal alanın nasıl doğduğu ve kavramsallaştığı ele alınacaktır. Habermas ve Arendt'ten daha farklı bir perspektifle geç modern dönemde kamusal alanın içinin boşalmasını ve mahremiyete dönüşü sorgulayan Richard Sennett ele alınacaktır. Bu çerçevede kamusal sorun ortaya konacak, kamusal dünyada değişen kişilik ve roller tartışılacak ve mahremiyet kavramının dönüşümü değerlendirilecektir. Sennett'in kamusal alan bağlamında özel alan değerlendirmelerine ilişkin tespitleri incelenecektir.

Bu bölümün sonunda Jürgen Habermas'ın burjuva kamusal alanın doğuşunu çözümlemesi ve müzakere pratiği ele alınacaktır. Sırasıyla kamusal alanın normatif boyutu, kamusal alanın kökenlerinin dayandığı sivil toplum anlayışı ile kamusal alan ilişkisine Habermas'ın yaklaşımı, 20'nci yüzyılda yaşanan değişimlerle birlikte burjuva kamusal alanının çöküşü ve iletişimsel eylem modeline ve kamusal alanda müzakere konularına değinilecektir. İkinci bölümün son alt bölümünde ise kamusal alan bağlamında özel alan kapsayıcı bir şekilde değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde ağ toplumu, benlik kuramları ve gerçekliğin sanal uzamda ortaya çıkışı ve yaşam tarzı olarak sanal dünyalar ele alınacaktır. Bu bağlamda ağ toplumu kavramsallaştırması içselleştirilecek, bu yeni toplumda gerçekliğin sanal gerçekliğe dönüşümü incelenecek, sanal kamusal alanın varlığı tartışılacak, Sigmund Freud ve Psikanaliz Kuramı, Alfred Adler ve Psikodinamik Kuramı, Carl Gustav Jung ve Analitik Psikoloji, Jacques Lacan ve Ayna Evresi Kuramı ele alınacak, benlik-sanal benlik ikilemi incelenecek, benlik-kimlik ayrımı tartışılarak ortaya konacaktır. Ayrıca sanal dünyalar genel olarak incelenecek, gerçekliğin sanal uzamda ortaya çıkışı ele alınacak, SL yaşam dünyası özelinde yaşam tarzları ve kamusal alan arayışları değerlendirilecektir. İletişim özgürlüğü bağlamında yaşam tarzlarını dönüştürebilen sanal dünya aktiviteleri tartışılarak, kimliklerin yönsüzleşmesi ile avatarların yaratılması arasındaki ilişkiler üzerinde durulacaktır.

Dördüncü bölümde Metodoloji belirlenecek ve SL yaşam dünyası örneğinde alan

araştırması yapılacaktır. Alan araştırmasının ilk aşamasında verilerin toplama aracı olarak demografik bilgileri elde etmek için yaşam dünyası kullanıcıların profil bilgileri sayısal verilere dönüştürülerek elde edilen veriler derlenecektir. Araştırmanın ikinci aşamasında veri toplama aracı olarak, “sanal etnografya”, katılımcı (sanal) gözlem yöntemiyle; çeşitli platformlarda gözlem yapılacak ve görüşme esnasında soruların direk sorulduğu “çevrimiçi anket” tekniği uygulanacaktır.

Katılımcı (sanal) gözlemde, araştırılan nesnenin ya da topluluğun günlük yaşamına katılarak yapılacak gözlemde, araştırmacının araştırılan grup ile birlikte belirli bir süre yaşaması, onların yaşamlarında bulunması gereklidir. Böylece araştırılan gruba ait olan davranış biçimlerinin, değer sistemlerinin, birbirleriyle olan iletişim ilişkilerinin, toplumsal ve kültürel özlü olayların, törenler esnasındaki kümelenişlerinin, rollerinin, tutum ve tavır alışlarının yakından gözlenme imkanına sahip olunur. Araştırmacı için bulunduğu yer bir laboratuvarıdır. Katılımcı (sanal) gözlemde gözlemci, gözledikleri ile birlikte olarak onlardan biri gibi davranır; ideal olarak, bir gözlemci olduğu da bilinmez (Karasar, 2005).

Katılımcı sanal gözlem tekniğinde, SL kullanıcılarından biri gibi davranılarak onlarla iletişim içerisinde olunabilecektir. Böylelikle SL dünyasında bulunma gerekçeleri öğrenilecek ve yaşam dünyasının dünya sakinlerine hangi platformları nasıl sağladığı gözlemlenebilecektir. Katılımcı (sanal) gözlem ile kullanıcılardan biri gibi davranılarak kullanıcıların, yaşam dünyasındaki davranışlarının açıkça gözlemlenerek araştırmanın amacı doğrultusunda bilgiler elde edilmesi amaçlanmıştır.

Beşinci bölümde kavramsal analizler ve alan araştırması bulguları ele alınarak tartışılacaktır. Mevcut çerçevede görüşler ortaya konacak, bu yeni dönemde karşılaşılan toplumsal problemlere ilişkin bireysel ve toplumsal bağlamda çözüm önerileri araştırılarak detaylı bir şekilde tartışılacaktır. Altıncı bölümde ise sonuçlar değerlendirilecektir.

2. KAMUSAL ALAN KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Kamusal Alanın Tarihsel Gelişimi

Düşünen ve sorgulayan insan, bir şeylerin ters gittiğini fark ettiği zaman çözüm yolları aramaya başlar. Öncelikle problemin adı ortaya konulur. Problem ortadan kaldırılabiliyorsa komple kaldırılır, ancak kaldırılamıyorsa problem olan husus ile mücadelenin yöntemleri araştırılmaya başlanır. Yaklaşık 2400 yıl önce insanların birbirlerinin özgürlüklerinin kısıtlanmasını engelleyebilmek için bir yönetenler grubunun varlığı tartışılmıştır. Sonunda yönetenler grubu seçilmiştir. Birlikte yaşanacaksa birtakım kurallar olmalıdır. Bu kurallara bütün insanların uyması durumunda kimse kimsenin özgürlüğünü engelleyemeyecektir. Ancak seçilen yöneticiler tarafından zamanla, kuralların uygulanması için yönetilenlerin hayatlarına müdahaleler başlamıştır.

Yönetenler grubunun sahip olması beklenen vasıflar, dönemsel olarak değişmiştir. Kimi zaman filozof gibi düşünülmesi istenmiş, kimi zaman iyilik ve kimi zaman ise adalet erdemleri ön plana çıkmıştır. Örneğin Antik Roma döneminin yönetenlerinden olan ilk kadın matematikçi, astronom ve Pagan filozof Hypatia, 5'inci yüzyılda Hristiyanların ve Musevilerin arasında yoğun din savaşlarının yaşandığı dönemde, İskenderiye şehrinde yönetenlerin içerisinde yoğun tartışmalara katılmıştır. Senatoda bir tartışma esnasında “ben felsefeye inanıyorum” şeklinde haykırdığı için kilisenin güdümündeki yönetenler tarafından “cadı” olarak yaftalanmıştır. Hristiyanlar tarafından taşlanarak öldürüleceği için, acı çekmemesi adına öğrencisi ve aynı zamanda kölesi olan Davus tarafından boğularak öldürülmüştür (Deakin, 2008: 127).

Devlet olgusunun üzerinde kimi zaman dinler, kimi zaman bilim dünyası, kimi zaman kapitalistler, kimi zaman da kitle iletişim araçları yönlendirici olmuştur. Dolayısıyla yönetilenler yönlendirilmekten kurtulamamıştır. Acaba devlet asıl özgürlüğü kısıtlayan mı olmuştur? Yönetenler ne kadar özgür olabilmişlerdir ki yönetilenlerin birbirlerinin özgürlüklerini kısıtlamalarına engel olabilmişlerdir?

Zaman içerisinde oradan oraya savrulan insanoğlunun kendisi, toplum ve devlet arasında sıkışıp kalmıştır. Bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi tartışmaya değer bulan Foucault, toplumların hepsinde toplumsal bünyeyi içine alan katmerli iktidar ilişkileri bulunduğunu

ifade etmiştir. Ona göre bu ilişkiler, söylemin üretimi, işlevi ve birikimi olmadan uygulanamaz ve pekiştirilemez. Bilgi, hakikat söylemlerinin yapı taşıdır ve bilimsel disiplinler, yeni bilgi aygıtları ihdas ederek hak söylemleri oluşturmuşlardır (Foucault, 1984: 220).

Bir nevi beynindeki cezaevinde yaşamak zorunda kalan düşünen insan topluluğu, hayatı anlamlandırmaya çalışırken oluşturulan bu hak söylemleri ile baş başa kalmışlardır. Yüklediği anlamların gölgesinde kendisine dayatılan bu söylemlerle insanlar, zihinlerindeki anlamları harmanlamışlardır. Dünyalarını yapılandırırken kullanılan açıklamalar ise verilecek tepkilerin mantıklı bir çerçevede olması için oldukça önemlidir (Rogers, 2003: 147). Öyle ki bireylerin yakın çevreleri, bireylere ait paradigmaların oluşumunda oldukça etkilidir. Tarih boyunca içinde bulunulan çevreler, bireyleri ve grupları etkilemiştir. Jim Rohn'un "insan birlikte en çok zaman geçirdiği beş kişinin ortalamasıdır" sözü bu gerçeği gözler önüne sermektedir. Beynindeki cezaevi ve çevresindekilerle yaptığı paylaşımların bütünü kullanarak, insanlar kamusal alanlarda akıl yürütmektedirler.

Bu çerçevede herkesi ilgilendiren meselelerde özel şahısların eleştirel bir şekilde akıl yürüterek tartıştıkları, şiddetin yerine iknayı kullanarak karara vardıkları devlet ile toplum arasında bulunan alan kamusal alandır (Yılmaz, 2007: 17). Antik Yunan döneminde kamusal ve özel alanın sınırlarının ve aktörlerinin net olmasından dolayı o dönemde çok fazla teorik tartışma yapılamamıştır. Bu durum Orta Çağ'da da devam etmiştir. Fakat 17'nci ve 18'inci yüzyılda Batıda yaşanan sosyal, siyasi ve iktisadi değişimler, kamusal alan özel alan ayrımına da yansımış, bu alanların sınırlarının bozulmasına yol açmıştır. Kamusal alan ve özel alanın sınırlarındaki belirsizliklere toplumlarda ortaya çıkan demokrasi talepleri de eklendiğinde sarmal hale gelen konu, 17'nci yüzyıldan bugüne kadar çeşitli kamusal alan modelleri içinde çözülmeye çalışılmıştır.

Kamusal alanın varlığı ve sağlıklı bir şekilde işletilebilmesi, devlet ve toplum arasındaki ilişkinin daha demokratik hale gelmesi açısından önemlidir. Siyasal erkin sadece hukukun üstünlüğü ilkesiyle denetlenmesi mümkün değildir. Bu ilişkide karar alma süreçlerine katılım ve tabandan denetimi sağlayacak bir kamusal alana ihtiyaç hasıl olmuştur. "Kamu" kelimesinin TDK Türkçe sözlüğünde iki anlamı bulunmaktadır. Birinci anlamı "halk için hizmet gören devlet organlarının tümü", ikinci anlamı ise "bir ülkedeki halkın bütünü, halk"tır (TDK, 2020). Bu iki farklı anlamın varlığı devletin halk için var

olduğu inancı ile ilgilidir. Halk için var olan devletin organları da “kamu” adını almıştır. Kamu kelimesi tarih boyunca birçok kez anlam değiştirmiştir. Bir dönem sivil toplum tartışmasının gölgesinde kalan kamusal alan, dönemselsel olarak devamlı evrilmiştir.

Kamusal alan üzerine çalışmalar yapan Özbek, kamu alanı kavramının devlete aitlik durumu ile karıştırılmaması için devlete ait olan yerler için “kamu erkinin alanı”, kamusal alan kavramının ise “demokratik katılım ve eleştirel söylem alanı” şeklinde kullanılmasını önermiştir (Özbek, 2015: 35). Kamu ile kamusal kavramlarının günlük dildeki kullanımı, kavramların çok çeşitli anlamlarda kullanıldığını göstermektedir. Bu anlam farklılıkları, siyaset, hukuk ve sosyoloji bilimlerinde yer alan geleneksel kavramların yerini alabilecek net ifadeler belirlenememesinden ileri gelmiştir (Habermas, 1997: 57).

Tarih öncesi dönemde insanlar avcılık ve toplayıcılık yaptıkları için sürekli bir hareketlilik içinde olmuşlardır. Yaşamsal ihtiyaçlarını sağlamak için devamlı yer değiştiren bu dönem insanların sabit bir mekanları olmamıştır. Bir arada en çok bulundukları toplanma yerleri tapınaklar olmuştur. Bu döneme ait en eski bilinen tapınak Şanlıurfa ilinde bulunan Göbeklitepe’dir. Burada insanların çeşitli törenler için toplandıkları bilinmektedir (Gates, 2015: 60). Ayrıca MÖ 6.500’lü yıllarda Konya’da bulunan Çatalhöyük de tarih öncesi dönemde ortak yaşam alanı olarak kullanılmıştır (Gökgür, 2008: 25). Çatalhöyük’te insanların evlerinin arasında cadde ve sokakların olmadığı, evlerin duvarlarının bitişik olduğu ve evlere damlardan girildiği görülmüştür. Gerek yaşanan hareketlilik ve gerekse ortak mekanların olmamasından dolayı, bu dönemde tam anlamıyla bir kamusal alan varlığından söz edilemeyeceği değerlendirilmektedir.

Kamusal alan oluşmasında ele alabileceğimiz ilk örnekler Antik Yunan döneminde görülmüştür. Bu dönemde kullanılan “kamu” kelimesi, tarihsel bağlamda sözlük anlamına bakıldığında “herkes” anlamına; “kamusal alan” ise (Osmanlıca amme, Grekçe politikos, Latince republices,) özel alan ve siyasi alan dışındaki herkese ait olan “ortak alan” anlamına gelmiştir (Aydın, 2002: 77). Antik Yunan döneminde ilk kamusal alan, iki bölümden oluşan kent devletlerinin ilk bölümü olan “akropol”de oluşmuştur. Akropol şehrin en yüksek yerindedir. Ayrıca kral da akropolün içindeki kalede kalmaktadır (Wycheley, 2011: 25). Akropoller aynı zamanda ibadet maksatlı kullanılmış ve kutsal mekanlar olarak görülmüşlerdir. Kent devletlerinin ikinci bölümü ise “agora”lardır. Agoralar, Antik Yunan döneminde arazi bakımından daha düz bölgelerde konuşlanmıştır. “Aşağı kent” olarak da

adlandırılan agoralar, günlük yaşamda hem kamusal alanı hem de özel alanı içinde barındırmıştır. Helen halkının günlük hayatta kullandığı agoralarda pazar yerleri, meydanlar ve caddeler yer almıştır. Halk istediği hizmeti buralarda bulabilmiştir. Stoaları ve tapınakları içinde barındıran agoralar bu dönemde fikirlerin özgürce dolaştığı kamusal mekanlar olmuşlardır (Sennett, 2008: 31).

Antik Yunan döneminde kamusal alanlarda erkeklerin üstünlüğü söz konusudur. Ancak kadınlar da agoralarda kamusalıklarını gizlice yaşamışlardır. “Adonia” şenlikleri esnasında kadınlar geceleri evlerinin çatı katlarında buluşarak geçici özgürlükler yaşamışlardır. Karanlıkta özgürce konuşabilen kadınları, erkeklerin de zaman zaman kısındıkları bilinmektedir (Sennett, 2008: 66). Ayrıca sanat tarihçisi Kennet Clark, Antik Yunan döneminde genç savaşçıların bedenlerinin çıplak olduğunu, sadece kalkan ve mızraklarla örtüldüğünü, gimnazyumda bu şekilde güreştiklerini *The Nude, A Study in Ideal Form* isimli eserinde ifade etmiştir. Clark’a göre yine sadece erkeklere özgü olan bu çıplaklık hali adeta bir medeniyet göstergesi olarak algılanmıştır (Clark, 1953: 15). Sadece yurttaş olanların gerçekleştirebildiği bu teşhircilik hali Antik Yunan döneminde düşüncelerin açıkça teşhir edilmesinde de kendini göstermiştir.

Antik Yunan dönemini inceleyerek insani varoluşun yarattıklarını emek, iş ve eylem etkinlikleri olarak ifade etmeye çalışan Arendt ise eylem yetisinin her daim akılda olmasının ve gerektiğinde kullanılmasının hayati önemini insanlara hatırlatmayı amaçlamıştır (Arendt, 2016: 11). Arendt’e göre emek, zorunlu bir etkinlik olup hayatın tekrar üretimi için gereklidir. Bu zorunluluktan dolayı özgürlüğün dışında kalmaktadır. İş ise emekten yeni nesneler yaratılmasıyla ayrılmaktadır. Homo faber olan insanın ortaya çıkardığı iş etkinliği, bilinç olarak emek etkinliğinden daha yukarıda olmasına rağmen yine de iki etkinlik de zorunluluklar arasındadır (Uygun, 2003: 76). Antik Yunan döneminde hane içini temsil eden özel alanda erkeğin ve kadının ortaklaşa etkinlikleri söz konusudur. Erkek, ailenin ihtiyaçlarını karşılar, kadın ise neslin devamını sağlamıştır. Bunlar, aynı zamanda zorunluluklardan kaynaklanan etkinlikler olmakla birlikte, emek ile işin etkinlik alanına girmişlerdir (Arendt, 2016: 67). Hanede monarşik bir düzen hüküm sürmekte olup, kabullenilmiş eşitsizlik durumu söz konusudur. Ortak iyi, hane reisi tarafından belirlenmiş ve hane üyeleri buna uymak zorunda kalmıştır (Arendt, 2016: 73). Antik Yunan anlayışında gizli kavramı, mahrum anlamında kullanılmış, hane içinde gizli bir şekilde geçirilen yaşam, aciz ve budalaca bir yaşam olarak görülmüştür.

Siyasi yaşamın alanı olan kamusal alanda ise eylem yetisine sahip ve konuşma etkinliğini yerine getiren insanlar yer almıştır. Kamusal alanlarda eylemde bulunmak hane içerisindeki zorunlu, gizli ve mahrem olanlar hariç, diğer konuları konuşmak anlamına gelmiştir. Söz ile eylem, özgür yurttaşların olduğu kamusal alanlarda yapılabilmektedir. Kamusal alanlarda gerçekler ve ortak çıkarlar konuşularak ortaya konmuştur (Habermas, 2015: 62). Özel alan ise gölgelerde yaşayan yurttaş olmayanların üzerinde hegemonyanın kurulduğu alandır.

Antik Yunan döneminde de günümüzde olduğu gibi zihin ve beden arasında bir bölünme mevcuttur. Ancak bu bölünme o çağlarda bedenin hakimiyeti ile gerçekleşmiştir. Çıplak bedenler dünyaya hâkim olmuştur ve bedenlerin kullanımı ön plana çıkmıştır (Sennett, 2008: 57). Ayrıca kadınlar bu dönemde kusurlu olarak görülmüşlerdir. Hatta kusurlu görülmelerinden dolayı erkekler tarafından evlere kapatılmışlardır. Öyle ki bu konuda Mısır uygarlığını eleştiren Herodotos, Mısır’da kadınların ticaretle uğraşmalarını ve erkeklerin evde kalıp dokuma işi ile yapmalarını normal uygulamaların tersine çevrilmesi olarak değerlendirmiştir (Pantel, 2000: 194).

Toplumsal alan olgusunun varlığıyla beraber Antik Yunan döneminde “gizlilik” ile özdeşleşen özel alan, artık “mahremiyet” ile tanımlanmaya başlamıştır. Aynı şekilde o dönemlerde kamusal alan da mükemmellikle bağdaştırılırken artık emek faaliyeti kamu alanında yerine getirilmeye başladığından söz ve eylemin etkisi azalmış, mükemmellik normalleşmiştir. Toplumsallaşmayla beraber yitilen kamusal alanın yerinde oluşan toplumsal alanda ekonomik hususların etkinleşmesi siyasi etkinliğin azalmasına yol açmıştır. Bu çerçevede siyaset ekonomik problemlerini ortadan kaldırmış kişiler tarafından yapılabilmiş ve yoksulluğun siyaset yapılarak ortadan kaldırılamayacağı anlaşılmıştır. Ayrıca içine doğdukları aileleri seçemeyen insanlar, zorunlulukların yaşandığı ailede özgür değildirler. Özgür olabilmeleri yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanması ile mümkündür. Aile reisi de bu ihtiyaçların temini için dışarıdakiler üzerinde şiddet uygulama hakkına sahiptir. Asıl özgürlük hane yani özel alan dışındaki alanda var olabilmektir. Özgür olmak için hanede bulunmak ve ihtiyaçların karşılanması yeterli değildir.

Antik Roma döneminde ise, kamusal mekanlar “forum”lardır. Hatta şu anda internet sitelerinde kullanılan tartışma forumlarındaki “forum” kelimesi de Antik Roma döneminden günümüze kadar gelmiştir. Agoralarda düşünce üretilirken, forumlarda düşünce ve eğlence

mekanları ortaya çıkmıştır. Forumlara sirk, amfi tiyatro ve müzik dinletilerinin yapıldığı odeonlar da eklenince kamusal alanlar adeta birer tiyatro sahnesine dönüşmüştür (Russell, 2011: 82). Antik Yunan ve Antik Roma döneminde kamusal alan olarak gösterilebilecek yerler kısaca agoralar, akropolis ve forumlardır. Bu kamusal mekanlar zamanla işlevini yitirmiş ve özellikle Roma döneminde eğlence alanı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Geç Antik dönemde, Roma’da bina şekilleri bazı dönüşümlere uğramıştır. Bu dönüşümler birtakım sosyal değişikliklerle de bağlantılıdır. Geç Antik dönemde tuğla üretiminin azalması ve bunun yerine geri dönüştürülebilecek malzemeler kullanılması, binalardaki standartlığın sağlanmasını zorlaştırmış ve bina yapım metotlarını daha az seçenekli hale getirmiştir. Kaliteli malzemenin azalması, imparatorluk ve dini otoriteler tarafından finanse edilen kamusal binaların görselliğinde uyumsuzluklara sebep olmuştur. Özel alanlarda ise yerleşim yerlerindeki evlerin mimarisi de bu durumdan nasibini almıştır. Böyle bir değişim, üretim şekillerinin farklılığından dolayı toplumu, üretim aracılığıyla kontrol edilen elit sınıf ve ezilen alt sınıf arasında keskin bir şekilde ikiye bölmüştür (Valenzani, 2008: 435).

Orta Çağ döneminde yaşanan istilalardan dolayı Roma İmparatorluğunun antik kentleri, ihtiyaçlı olmaktan çıkarak dağınık hale gelmişlerdir. Devamlı savunma durumunda olan kentler adeta birer kale-kente dönüşmüşlerdir (Pirenne, 2014: 56). Roma uygarlığını yıkan istilacı halklar feodalizmi kurarak şatolar inşa etmişlerdir. Feodalizm ve psikoposluğun hüküm sürmesiyle de kentlere tam bir askeri hakimiyet görüntüsü sinmiştir (Begel, 1996: 11). Özellikle 9’uncu yüzyılda toplumsal düzensizlik en üst seviyeye çıkmıştır. Kale içindeki nüfusun beslenememesinden ötürü ticari etkinlikler başlamıştır. Ticari etkinliklerin başlamasıyla da kale dışındaki hayat keşfedilmiş ve kale-kentler çözülmüştür (Pirenne, 2009: 52). Orta Çağ’da dört tür mekân göze çarpmaktadır. Bunlar, şato, katedral, manastır ve pazar yerleridir. Senyörlerin kaldığı şatolar kamusal alanların dışında yüksek yerlerde inşa edilmiştir. Asıl kamusal alan olarak gösterilebilecek yerler insanların alışveriş yapmak amacıyla toplandığı pazar yerleridir. Pazar yerlerinde dinsel törenler yapılmış ve dünyevi ihtiyaçlar giderilmiştir (Taşçı, 2014: 84). Weber’e göre pazar yerlerinin iki fonksiyonu vardır. Birinci fonksiyonu ordunun eğitim ve içtima alanı olması, ikinci fonksiyonu ise barışçıl ekonomik değişim alanı olmasıdır (Weber, 2010: 105). Orta Çağ’ın son dönemlerinde, 14’ncü yüzyılın başlarında İngiltere kralı olan ikinci Edward dönemini Marlowe bir drama eserinde resmetmiştir. Bu drama eseri incelendiğinde modern

dönem kamusallığının temellerinin atılmaya başladığı görülmektedir. Kentlerin adeta sahne gibi resmedildiği bu dönemde caddelerdeki dekor ön plana çıkmıştır. Kentlerin düzeni merkezden dışa doğru genişlemiştir. Dönemin insanları da bu sahnelerde kendilerine ait çeşitli rollere bürünmüşlerdir (Kuebler, 2018: 34).

Kamu kelimesi ingilizce literatüründe 1470 yılında “toplumun ortak çıkarının” ifade edilmesi için kullanılmıştır. Ardından 1542 yılında ise bu ifadeye “genel gözleme açık olma ve ortada olma” şeklinde ilave anlam yüklenmiştir. 17’nci yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise kamu ve özel karşıtlığı belirginleşmeye başlamıştır. Artık bu dönemle “kamusal”, birçok insanı içine alan ve herkesin denetim imkanına açık olan anlamında kullanılmıştır. “Özel” ise bireyin aile ve arkadaşları ile sınırlanan bir yaşam alanı anlamına gelmiştir (Sennett, 1996: 31).

18’inci yüzyılın sonlarına doğru Almanya’da eleştirel tartışmalar yapan küçük bir kamusal topluluk oluşmaya başlamıştır. Şehirli vatandaşlardan oluşan tahsilli kesim ve burjuva grubundan oluşan bazı topluluklar düzenli bir şekilde okuma alışkanlığı da kazanarak bir kamusal iletişim ağı ortaya çıkarmışlardır. Ödünç kitap veren kütüphanelerin artması ile bir araya gelen okuma toplulukları, yeni bir okuma kültürü oluşturmaya başlamıştır (Habermas, 2015: 16).

Bu çerçevede Habermas, burjuva kamusallığının oluşumu ve dönüşümünü incelemiştir. Ancak tarihsel bir süreçle bastırıldığı söylenebilen bu kamusallık türü, plebyen kamusallığını ihmal etmiştir. Edebi kılığından sıyrılan bir kamusallığın devreye girmesiyle artık tahsilli zümreler değil, tahsilsiz halk yani avam özneleşmiştir. Habermas, *Kamusal Dönüşüm* isimli eserinde burjuva kamusallığını ve sosyal devlet doğrultusundaki dönüşümünün liberal unsurlarını ele almıştır.

Habermas, kamusal alan kavramını özel şahısların kamusal konuları ve ortak çıkarı tartışmak için bir araya gelmeleri şeklinde oluşan alan olarak açıklamıştır. Bu alan devletin eleştirildiği, söylemlerin üretildiği, ortak meselelere ait düşüncelerin açıklandığı söylemsel etkileşimde bulunan yerdir (Sarıbay, 2000: 4). Habermas’a göre kamusal alan kavrayışı, tarihsel yapılar ile insanların etkinlikleri ve öznellik arasında ilişki kurmayı sağlamıştır. Ayrıca olayların ve eylemlerin analizini yaparken sadece kültürel biçimlerle değil de toplumsal yapı ile ilişkilendirilmesini sağlamıştır.

Oskar Negt ile Alexander Kluge *Kamusal Alan ve Tecrübe: Burjuva ve Kamusal Alanın Analizine Doğru* isimli kitaplarını 1972 yılında yayınlamışlardır. Ancak Habermas'ın kitabının çevrilmesinden dört yıl sonra 1993'te ingilizceye çevrilmiştir. Bu eserde burjuva kamusal alanının dışında proleter bir karşıt kamusal alanı ve bunların diyalektik ilişkisi araştırılmıştır. İki yazarın bu eseri ile Habermas'ın sağlam bir eleştirisi yapılmıştır. Kluge'a göre kamusal alan eğer mücadelelerin savaşın dışında diğer yollarla karara bağlanmasına imkân veriyorsa alternatif kamusal alan düşüncesi şiddetin devamlı yükseldiği dünyada Raymond Williams'ın "yaşam tohumu" şeklinde ifade ettiği umut ışığını taşımaktadır (Özbek, 2015: 15). Bu ideal çerçevede oluşturulabilecek her türlü tartışma platformu anlamlıdır. Kamusal alanda bulunan bireylerin özgürce fikirlerini ifade edebilmesi neticesinde tartışarak ortak iynin bulunabilmesi, bireylerin kendi fikrinden daha iyi bir fikir ile karşılaştığında saygı duyması ile mümkün olabilmektedir. Bu bireyler sadece saf akıl olarak var olmalı, bedenleri, cinsiyetleri, kıyafetleri ve statüleri akıllarıyla ortaya koydukları düşüncelerinin önüne geçmemelidir.

Kamusalın ne olduğu ve neye kamusal denileceği, nasıl bir insani varoluş şekli tasarlandığına, bireyin paradigmalarına, devlet ve toplum ilişkilerine bakış açısına göre değişmektedir. İnsanlar bakış açılarına göre kamusal alanı "kamu otoritesinin yeri", "özgürlük alanı", "kamu görevlilerinin olduğu yerler" şeklinde tanımlamışlardır. Bu çerçevede Antik Yunan, Roma, Orta Çağ ve modern dönemde kamusal alanın yaşanış biçimleri ele alınacaktır. Kamusal alanın var olma biçimleri, hangi yerlerin nasıl kamusal mekân olarak kullanıldıkları, özel alanın kamusal alan çerçevesinde geçirdiği değişimler tarihsel bağlamda değerlendirilecektir.

2.1.1. Antik Yunan'da Kamusal-Özel Alan

Tarihsel bağlamda kamusal ve özel alan kavramları, ilk kez Antik Yunan şehir devletlerinde kullanılmıştır. Bu dönemde iki ayrı yaşam alanı birbirinden net çizgilerle ayrılmıştır. Birinci alan özgür olan yurttaşlara ait ve ortak bir şekilde kurulan kamusal alandır. İkincisi ise herkesin sadece kendisine ait olan özel alandır. Özel alan (oikos), geçicilik ve zorunlulukların alanı; kamusal alan ise süreklilik ve özgürlüklerin alanıdır. Özellikle kamusal yaşam, Sokrates ve diğer filozofların agoralarda yaptıkları tartışmalar, atletik oyun şeklinde yapılan mücadeleler ve savaştaki pratiklerden ibarettir (Habermas, 1989: 3). Polisteki ayrımlar, dile de belirgin bir şekilde yansımış olup Homeros'un

eserlerinde açıkça görülmüştür. “İdios” kelimesi “kişiye, benliğe ait” anlamında, “özel” ile bütünleşmiştir. Kamuya ait olanlar için ise “demios ve koinos” sözcükleri kullanılmıştır. Demios, insanlarla bir arada bulunarak bir şeyler yapmak anlamında, koinos ise özel olanın karşısı yani genel (common), kamusal işler anlamında kullanılmıştır. İdios kelimesinden türeyen idiotes ise; sıradan, cahil, kamusal sorunlarla ilgilenmeyen, bilgi sahibi olmayan özel kişi anlamındadır. Demios sözcüğü kırsal kesimde yaşayan olarak olumsuz bir anlamda kullanılmış ve koinos da ortaklığa en uygun, paylaşılan ve kamusal kavramları ile daha çok bütünleşmiştir (Barrington, 1984: 82).

Antik kentler, politik imparatorlukların kilit noktaları olmakla birlikte, ticaret amaçlı pazar meydanları, ibadet amaçlı tapınaklar ve eğlence amaçlı tiyatrolardan oluşan kamusal mekanlarla doludur. Kentlerin etrafında iç kaleyi saran surlar yer almıştır. Vatandaşlara ait şehirlerin merkezlerinde belediye meclisleri, meclis salonları ve toplantı salonları inşa edilmiştir. Kozmolojik kodlar barındıran kentteki yurttaşlar (köleler, yabancılar ve kadınlar hariç) eşit kabul edilmiştir.

Kamusal alanda bulunabilmek için ana koşul yurttaş olmaktır. Siyasal topluluk erkek yurttaşlardan oluştuğundan kadınlar, köleler, barbarlar ve yabancılar ortak kararların verildiği alanlarda yer alamamışlardır. Erkek yurttaş, hem siyasal özne olduğu için şehrin en ayrıcalıklı kişisi, hem de kamusal alanın dışında yaşayanların hane ve ekonomiye ilişkin oluşturduğu özel alanın reisi. Şiddeti içeren özel alanın aksine siyaseti yönlendirebilme özelliğinden dolayı özgürlük alanı, iknaya ve konuşmaya dayalıdır. Antik Yunan döneminde iknaya o kadar önem verilmiştir ki ikna tanrıçasının olduğuna inanılmıştır. Bu çerçevede kamusal alanlarda ikna odaklı, tartışılarak ve aktif iletişim kurularak çözümler elde edilmeye çalışılmıştır (Scott, 2017: 7).

Demokrasi kavramının ortaya çıkması ile Antik Yunan’da felsefenin doğup gelişmesi ilişkilidir. Sokrates’in sözlerini kaleme alan ve daha sonra da Aristoteles’e hocalık yapan filozof Eflatun, Antik Yunan’da doğup büyümüştür. “Demokratia” özgürlüğü çerçevesinde Eflatun, kamusal alanlarda eleştirilerde bulunarak, ideal bir devlet düzeni kurma çalışmaları yapmıştır. Onun temellerini attığı demokrasi, bütün özgür yurttaşlara eleştiri yapabilme imkânı vermiştir.

Ecclesia (halk meclisi)'da siyasete ilişkin herkesin konuşmaya hakkı vardır. Eflatun, bütün zanaat sahiplerinin, zengin, soylu ya da yoksul olsun eşit söz hakkına sahip olduklarını belirtmiştir (Platon, 1986: 132). Eylem ve konuşma, emek ve işten daha öncelikli olduğu gibi aynı zamanda kamusal alan da özel alanın üstünde bir konumda yer almıştır. Hannah Arendt, “zoon politikon”un aynı zamanda konuşan bir özne, “zoon logon ekhon” olduğunu savunmuştur (Arendt, 1958: 23). Ancak “tartışma” konusunda elde edilen yeteneğin kazanç sağlamak için kullanıldığı da olmuştur. Eflatun o dönemde yaşayan ve kendi çıkarları doğrusunda bilgi satmaya çalışan sofistleri eleştirmiştir. Sofistlerin sıkça yaptığı “tartışırken çekişme ve kötü sözler sarf etme” eylemi tartışmanın ahenginin bozulmasına yol açabilmiştir. Bu yüzden ortaya atılan savlara ilişkin akıl yürüterek, öz bilgiye ulaşmaya çalışarak diyalektik yöntem kullanılarak tartışmak esas görülmüştür (Platon, 2017: 220). Kamusal alanla özdeşleşen özgürlüğün esas koşulu mutlu olmaktır. Mutlu olmak da sağlıklı, güçlü ve zengin olmakla mümkündür. Yoksul, güçsüz ve hasta kişi fiziksel zorunluluğa tabi olacağından, bu durum özgürlüğünü de ortadan kaldıracaktır. Süratle bu durumdan kurtulmak ve özgür olarak kamusal alana dönebilmek bir Atinalı için çok önemlidir. Özgürlüğün yanı sıra kamusal alanda var olma koşullarından biri de eşitlerden olmaktır. Eşitsizliğin merkezi özel alan içinde bulunan hanedir. Halk meclisleri eşitlik bağlamında esas olarak Atinalılar'ın başına Perikles'in geçmesiyle zirve yapmıştır. Herkes, kura çekilerek belli bir sıra dahilinde yüksek memurluklara getirilmiştir. Seçilen uzmanları kontrol edecek olan ise “demos”tur. Teknik ve idari olan arşivlerin korunması, maliye, polis örgütü gibi işler ise kölelere ait olmuştur (Castoriadis, 1993: 287). Kamusal alanda özgür ve eşitlerin katılımı ile alınan kararların, “açıklık” özelliği önem arz etmiştir. Bu yüzden alınan kararlar, mermere kazınarak herkes tarafından görülebilecek bir yere konmuştur. Yurttaşlar bununla birlikte sorgulayabilmeli, tartışabilmeli ve eşit haklara sahip olmalıydılar.

Ortak karar almanın yanında varoluş alanı olan siyasetin, kendini kurduğu ve eğittiği de görülmüştür. Bununla beraber Yunanlılar, yaşamı bir sanat olarak “tekhne” görmüşlerdir (Foucault, 1987: 17). Antik Yunan halkı, insanın benliğini eğitmesini önemsemiştir. Eflatun ve Aristoteles'in bu hususa ilişkin değerlendirmeleri de mevcuttur. Bu çerçevede, insanın seçmesi gereken en önemli amaç, iyi bir yaşam olmalıdır. İyi yaşama ulaşmak için insan, ruhunu tanımalı ve eğitmeli, ayrıca erdemli olmalıdır. İnsanın kendini tanıması, eğitmesi ve erdemli olmayı öğrenebilmesi için de siyasete yani kamusal alana katılması şart koşulmuştur.

Aristoteles iyi olmayla mutlu olmayı özdeşleştirmiştir. Bu bağlamda mutlu olmanın yollarını araştıran Aristoteles, yaşam şekillerini üç şekilde tespit etmiştir: haz merkezli yaşam, siyaset yaşamı ve *theoria*. Haz merkezli yaşam, hayvanların yaşam şeklini benimsediği köle gibi çoğunluğa ait olan yaşam şeklidir. Siyaset ve *theoria* ise eylemi ifade eder. Ayrıca siyasetle ilgilenen kişiler ruh biliminden anlamalıdır. Siyaset yapıldığında sonuç olarak “en iyi” ortaya çıkmalıdır. Özellikle siyaset sayesinde, yurttaşlar iyi eylemlerde bulunmakta ve iyi olmak için çabalayabilmektedirler.

Sokrates ile Alkibiades’in yaptıkları tartışmalar esnasında, siyaset yapmak isteyen Alkibiades, Sokrates’in soruları karşısında kendini sorgulamıştır. Sokrates ise soru sormakla, sıradan konuşmanın aynı şey olmadığını, insanın kendi bedeni dışında başka bir şey olduğunu, kendini bilmenin ruhu bilmek olduğunu vurgulamıştır. İnsanın ruh, beden ve ruhla bedenin içinde bulunduğu bütünden oluştuğunu ifade eden Sokrates, mesut olmak için kişinin de şehrin de sahip olması gereken şeyin iktidar değil, erdem olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre, Alkibiades öncelikle eğitilmeli ve neye yöneleceğini bilmeli, ruhunu ve kendini bilmelidir. Ancak bu şekilde doğru eylemin şartlarını bulabilecek ve kamusal alana girebilecektir (Foucault, Gutman ve Hutton, 1999: 21).

Eflatun’un *Devlet* isimli eserine, doğruluğun ne olduğu tartışılarak giriş yapılmıştır. Sonra bir insanın doğruluğa erişme yolları araştırılırken, devletin nasıl olması gerektiği konusuna ulaşılmıştır. Diyalektik yöntem ile akıl yürütülerek devlet, insan üzerinden değerlendirilmiştir. Doğruluk ile eğrilik arasındaki ilişkiler çeşitli soyut kavramlar eşliğinde birbiriyle karşılaştırılmış ve doğruluk ve iyiliği koruyup sürdürebilecek bir devlet ve toplum düzeni üzerinde çalışılmıştır. Sınıflar ele alınmış ve her sınıfın temsil ettiği erdemler ortaya konmuştur. İdeal toplum insanının nefsinin eğiten ölçülü insan; yönetenlerin ise varlığın farkına varan filozoflar olması gerektiği vurgulanmıştır (Platon, 1986: 49).

Elbette kamusal etkinlik ile ruhsal etkinlik her zaman aynı paralelde olmamıştır. Kimi zaman kişinin kendisini ruhsal olarak koruyabilmesi ve erdemli kalabilmesi için kamu etkinliklerinden uzaklaşması da gerekmiştir. Ancak yurttaşların esas görevi kamu düzenine katılmak ve katkı sağlamak olduğundan, kamusal alan dışında istedikleri gibi yaşayabilen insanlar kamusal konularda kanunlara uymak zorunda olmuşlardır.

Perikles, *Cenaze Töreni Söylevi*'nde Atina demokrasisine ilişkin yaptığı konuşmada kamusal anlayışı net bir biçimde ortaya koymuştur. Bu bağlamda Perikles, tören esnasında Atinalıların kamu işleri ile ilgilenmeyenlere işe yaramaz gözüyle baktıklarını, özel işleri ile uğraşan kişilerin kamu işleri ile de ilgilenmelerinin gerektiği, kamusal faaliyette bulunanların bir işe başlarken cesaretli olma ve düşünebilme vasıflarından dolayı diğerlerinden üstün olduklarını ifade etmiştir (Thukydides, 1985: 26).

Görüldüğü üzere ortak iyi, kentin iyiliği ile özdeşleşmiş ve bireyin erdemi, kentin iyiliğine sağladığı yarar ile ölçülmüştür. Antik Yunan döneminde kamusal alanda diğerlerinin farklı olan görüşlerine saygı gösterme, kendilerini eleştirebilme özellikleri demokrasi bağlamında çok önemli özellikler olarak ön plana çıkmıştır. Antik Yunan'da birçok şehir bulunmasına rağmen, yazılı eserlerin çoğunun Atina üzerine olması ve bu şehrin diğer şehirlere göre egemen bir pozisyonunun olmasından dolayı genellikle betimlemeler Atina demokrasisi üzerinden yapılmıştır.

Atina'da demokrasi en etkili dönemine Perikles zamanında ulaşmıştır. Ancak şehirde çoğunlukta bulunan kadınlar, yabancılar, köleler ve barbarlara yurttaşlık hakkı verilmeyerek kamusal alana girişlerine müsaade edilmediğinden, demokrasinin kapsayıcılık özelliğinin burada pratikte uygulanamadığı, aksine dışlayıcılığın göze çarptığı hususu önem arz etmektedir. Bu yüzden burada tam bir eşitlikten söz etmek mümkün değildir.

Bu çerçevede kamu alanını agonistik (rekabetçi) ve birleşimsel kavramlarıyla çift yönlü açıklayan Hannah Arendt'in, agonistik bakış açısıyla kamu alanının, ayrıcalıklı olmanın, kahramanlığın belirginleştiği ve insana ait olan şeylerin geçiciliğine karşı ölümsüzlük arayışında olunan yer olduğu; birleşimsel bakış açısıyla ise, bireylerin uyum içinde oldukları, her zaman ortaya çıkabilen ve özgürlüğün kendini gösterebildiği yer olduğuna (Benhabib, 1996: 241) dair değerlendirmeleri ele alınacaktır.

2.1.1.1. Arendt'in agonistik kamu alanı modeli

Yirminci yüzyıldan itibaren kültürler, inanç sistemleri ve diller çoğalmaya başlamıştır. Demokratik kurumların yönetim tarzları ve sorunlarla mücadele yöntemleri de değişmiştir. Bölünme ve aynı zamanda çoğalmalarla karşı karşıya kalan toplumlar “kazananlar” ve “kaybedenler”, “doğru” ve “yanlış”, “iyi” ve “kötü” şeklinde bölünmüşlerdir (Paxton, 2020:

1). Sosyalizmin çökmesi, önceleri liberal demokrasinin başarısı olarak algılanmıştır. Ancak daha sonra radikal sağ partilerin seçimleri kazanmaları ve liberal geçinen ülkelerde seçimlere katılma oranının azlığı gibi gelişmeler, liberal demokrasinin çok da başarılı olmadığı aksine başka krizlere yol açtığını göstermiştir (Gentile, 2019: 11). Rasyonel ve evrensel birey anlayışından hareket eden liberal teoride, bireyin devletin gerçekleştirdiği haksız müdahalelerden nasıl korunabileceği hususu, sorunsal olarak görülmeye başlanmıştır. Ancak çıkarlarının bilincinde olan ve bunları elde etmeye çalışan bireyleri rasyonel bir varlık olarak gören liberaller, onların siyaseti araçsallaştırdığını gözden kaçırmışlardır. Siyasetin araçsallaşması ile birlikte ekonomi de siyaseti sömürgeleştirmiştir (Çelik, 2019: 1064).

Temsili demokrasinin içinde bulunduğu krizin çözülebilmesi için demokrasinin derinleştirilmesi ya da demokratikleştirilmesi gerektiğini savunan Habermas, Benhabib, Rawls ve Arendt çeşitli modeller önermişlerdir. Müzakereci demokrasi yöntemi de bu seçeneklerden biridir. Müzakereci demokrasinin önemli temsilcilerinden Rawls, “makul fakat uyuşmaz dini, felsefi ve ahlaki doktrinlerce derinden farklılaşmış özgür ve eşit vatandaşların, uzun süre devam edecek istikrarlı ve adil bir topluma sahip olmaları nasıl mümkün olabilir?” sorusuna cevap aramıştır (Rawls, 2019: 24).

Ayrıca liberal demokrasiye iki eleştiri de Chantal Mouffe tarafından yapılmıştır. Mouffe’a göre, liberal demokrasi hem siyasal kavramlardan mahrumdur hem de ütöpik bir şekilde rasyonel ve evrensel birey anlayışından yola çıkmıştır. Liberaller en sonunda her konuda konsensüse ulaşmış bir toplum varsaymışlardır. Akıl temelli bir konsensüsün mümkün olabileceğini düşünen liberal demokrasi savunucuları, siyasalı oluşturan antagonizmaların sökülüp atılamayacağını idrak edememişlerdir (Mouffe, 2015a: 99). Carl Schmitt’in düşüncelerinden beslenen Mouffe, siyasalın antagonistik boyutundan kurtulmanın mümkün olmadığını, ancak bunun agonizmaya dönüşmesiyle ideale yakın bir sistemin oluşabileceğini ifade etmiştir. Mouffe agonistik siyaseti çatışmalı konsensüs kavramı üzerine kurmuştur (Mouffe, 2015b: 83).

Hannah Arendt ise ortaya koyduğu tüm eserlerinde dünyayı daha yaşanabilir kılabilmenin yollarını aramış, insanın toplum içerisinde yabancılaşma sebeplerini ve çözüm önerilerini ortaya koymaya çalışmıştır. O da tıpkı Habermas gibi Nazi Almanyası’nda yaşayan bir Yahudi’dir. Eserlerinde edebi yoğun ifadeler kullanan Arendt, ikili karşıtlıklar ile düşüncelerini anlaşılır hale getirebilmeyi başarmıştır.

Hannah Arendt, özellikle batının kendine âşık olmasına yol açan Antik Yunan dönemine yönelik çalışmalar yapmıştır. İdeal modeli için “Yeni Atina” şeklinde isim verilse, çok da yanlış olmaz sanırız (Arendt, 2016: 11). Özellikle 1957 yılında uzaya ilk kez uydu gönderilmesi Arendt’i heyecanlandırmış ve bunu insanların yeryüzündeki mahkumiyetlerinden bir nevi kurtuluşları olarak görmüştür. Arendt bundan yola çıkarak insanların yeni başlangıçlarla kendilerini ortaya koyabileceklerini vurgulamıştır. Siyasal kuramcılarının içinde, Hannah Arendt özellikle son dönemde yoğun ilgi görmüştür. Arendt aynı zamanda retorik kullanmayı tercih eden sınırlı siyasal kuramcılardan olduğundan, söz bilimciler için de önemli bir kuramcıdır. Habermas gibi retorik’in iletişimsel eyleme nazaran daha az tercih edildiğini düşünen birçoğunun aksine Arendt, retorik müzakerenin en ideal formu olarak tanımlamıştır. Zorluklarına rağmen Arendt’i heyecandıran retorikten bahsederken aslında o agonistik retorikten söz etmiştir. Yani zaman zaman fikir ayrılıklarına sebep olabilen, muhalif, lehte ve aleyhte düşünceleri kapsayan retorik ele almıştır (Roberts-Miller, 2002: 585). Bu çerçevede Arendt’in kamusal alan üzerine görüşleri ise iki model üzerinde değerlendirilmiştir. Bunlar agonistik kamu alanı modeli ve birleşimsel kamu alanı modelidir. Görünüm alanı olarak Arendt’in belirttiği agonistik modelde kamusal alan sakinleri yiğitliklerini, üstün özelliklerini ve faziletlerini teşhir etmişlerdir. İnsanların burada bulunmalarının sebepleri, üstünlüklerini göstermek, saygınlık kazanmak ve ölümsüzlüktür.

Birleşimsel kamu alanı modelinde ise kamusal alanda bulunan insanlar belirli bir düzen ve ahenk içerisinde karar vermeye çabalamışlardır. İnsanların rastgele bir araya geldiği şehir meydanı, bu ahenkli ortama uygun değildir. Ancak, insanların bir amaç uğruna bir araya gelerek toplandıkları bir alan birleşimsel kamu alanına örnek gösterilebilir (Benhabib, 1992: 79). Agonistik ve birleşimsel modeller aslında birbirini takip eden zincirin iki halkası gibidir. Agonistik kamusal alanında sergilenen etkinlikler, iktidara dayalı anlaşma ile sonuçlanmıştır. Birleşimsel olarak ise yapılan bu anlaşma neticesinde, anlaşmanın devamlılığının sağlanması için ortaklaşa dünya faaliyetleri uyum içinde yürütülmüştür. Birinci modelde kamusal alan ortaya çıkarak temelleri sağlamlaşmış, ikinci modelde ise eylem ile müzakereye imkân tanınmıştır (Yükselbaba, 2008: 100). Arendt’in modelleri incelendiğinde kamu ile özel arasındaki ayrım ve bunların insan etkinlikleri ile bütünleşmesinden üç varsayım ortaya çıkmıştır: İlkine göre insan ölümsüz olmak, tarihe adını yazdırmak ve nesiller boyunca hatırlanmak ister. İkincisine göre bunun gerçekleşmesinin mümkün olabilmesi için insan eylemde bulunmalıdır. Üçüncüsü ise icra edilen eylem seyirci önünde yapılmalıdır. Böylece eylemi izleyen seyirciler, eyleme ilişkin

düşüncelerini onun ölümsüz kılınması için sonraki nesillere aktarabilirler. Bununla birlikte insanı toplum içerisinde yücelten eylem, ancak politika yaparak mümkün olabilmektedir (O'Sullivan, 1994: 227).

Walter Ong, James Kastely, Thomas Sloane ve Kenneth Burke gibi bazı retorik teorisyenlerine göre agonizm retoriktir. Fakat daha popüler bir yaklaşım ise işbirlikçi ve aynı zamanda mücadelecî retorik anlayışıdır. John Gage'in ironi yaparak vurguladığı gibi retorik, savların müzakere edilerek doğrulanmasıdır. Ancak agresif ve uyum halindeki müzakereler arasında ayırım yapılabilmelidir.

Dennis Lynch, Diana George ve Marilyn Cooper da benzer bir şekilde retoriksel uyumu ön plana çıkarmışlardır. Ayrıca Susan Jarratt, sınıf karmaşıklığından kaçınma gerekliliğinin düşüncesinin popülerliğinden yakınmıştır. Jarrat agonizme olan güvensizliğin en çok okul pratiğine yansıdığını belirtmiştir. John Ramage ve John Bean'e göre sav, lehte veya aleyhte tartışma değildir. Tartışma, eleştirel düşünmeyi geliştiren mükemmel bir aktivite olmasına rağmen bir o kadar da güçsüzdür. Çünkü tartışma, savı işbirlikçi sorgulamadan ziyade kazananlar ve kaybedenler oyununa dönüştürebilir (Ramage, Bean ve Johnson, 2010: 3).

Thomas Slane son zamanlarda retorik ve kompozisyon üzerine kitap bulunmadığını, son elli yılda hiçbir şey yazılmadığını ve bu durumun müzakereyi bir değişime uğrattığını ifade etmiştir (Sloane, 1997: 75). Deborah Tannen ise *The Argument Culture* adlı eserinde agonistik tartışmanın olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Tannen, birçok tartışma sonrasında tarafların daha kızgın hale geleceklerini ifade etmiştir. Agonistik tartışmaya aslında olumsuz bakmak için birçok sebep olduğunu vurgulayan Tannen, onun en kötü tarafının kavgayı yüreklendirmesi olduğunu değerlendirmiştir (Adams, 1997: 6). Lynch, George ve Cooper tartışanların ikiye bölündüklerini, bir grubun evlerine, ülkelerine ve ruhsal kimliklerine fazla bağlı olduklarını ve bu grubun çok fazla tartışma taraftarı olmadıklarını belirtmiştir. Onlara göre bu kutsal bağlılıkları az olanlar, tartışırken daha agresiftirler (Lynch, George ve Cooper, 1997: 61).

Locke ise retoriğin rolü ve eğitimin mantığına ilişkin yaptığı çalışmalarda doğal ortamlarda yapılan sohbetlerin istikrarsızlığına dem vurmuştur. Sonuçlarından hiçbir çözüm çıkmayan sohbetler tatmin edici olsa bile devamlı olarak amaç içermeyen sözcükler dolaşır

durur. Locke öteki tarafla münakaşa mı edilmeli yoksa, taraflar yollarını mı ayırmalı soruları üzerinde durmuştur. Eğer münakaşa edilecekse de Locke’a göre tartışmalar mantıklı olmalı, muhalif taraf mutlaka yanıt vermeli ve yanıtlayıcılar da gerektiğinde savlara teslim olmalıdırlar (Locke, 1996: 141).

Öyleyse agonizm nedir? Bu konuya ağırlık veren Arendt’in agonistik retoriğe olan ilgisi, uyumlu olma zorunluluğunu içinde barındıran totaliterizm ile bağlantılıdır. Arendt’in en güçlü argümanı eğer agonizm değilse bile, en azından agonizme yönelik antipatiyi, fikir birliğine yönelik güvensizlikle değiştirebilmiş olması çok önemlidir.

Arendt en çok totaliterizm ile ilgili analizleri ile ünlüdür. Bu analizlerini özellikle *Jerusalem’de Eichmann ve Totaliterizmin Merkezi* isimli eserinde dile getiren Arendt, son eseri olan *İnsanlık Durumu* kitabında da kitle kültürüne yönelik değerlendirmeleri ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Arendt’in insanlığın durumuna ilişkin ana eleştirisi, planlı ve ortak eylemlerin gerçekleştiği dünyamızın düşünce ürünü olmayan bencil davranışlardan dolayı parçalanmış olmasıdır. Arendt’e göre kitle toplumu insanların hepsi, kendi bireysel tecrübelerinin özneliğiyle hapsedilmiştir. Ayrıca bu bireysel tecrübeler defalarca tekrarlanmaktadır. İnsanlar sadece bir bakış açısıyla var olmaya başladığında kendisinin sadece bir perspektifin dışına çıkmasına izin verildiğinde, artık ortak dünyanın sonu gelmiş demektir (Arendt, 2016: 103).

İnsanların nasıl bireyselleştiklerini ve toplumdan izole olduklarını açıklayan Arendt’e göre izole olmak ve bireyselleşmek doğal bir sonuç değildir. Aksine karşıt ve aykırı olmanın getirdiği bir sonuç olması muhtemeldir. Ayrıca Arendt kişinin kendisiyle ilgili takıntılarının kişiyi bilinçli, düşünüp tartışabilen ve kolektif eylemleri gerçekleştirebilen bir birey olmaktan alıkoyabileceğini ifade etmiştir. Kişisel takıntılar ile birlikte izole olma hali birtakım siyasi sonuçlara sebep olur. Bu şekilde yaşayan insan apolitize olur ve bunu zamanla daha çok arzulamaya başlar. Aynı anda birçok insanın benzer şekilde fakat birlikte olmadan içinde yaşadığı parçalanmış dünya Arendt’in ifadesiyle “toplumsal” dır.

Arendt “toplumsal”ın dünyasında grup davranışının mümkün olmadığını söylememiştir. Fakat Arendt’e göre sosyal davranışta bir şekilde izole edilmiş bireysellik vardır. Dayanışma ve karşılıklılık yetersizdir. İnsanlar kendi kapasitelerini kullanmadan kendi sorumluluklarını yerine getirmediklerinde hem kendileri hem de diğerleri için zararlı

sonuçlara yol açabilmişlerdir (Pitkin, 1998: 79). Bir insan davranış sergileyebilir, ancak her zaman eyleme geçmez. Arendt gibi bazılarına göre Yahudi asimilasyonu Holocaust'un en dehşet verici özelliklerinden biri, Yahudileri öldürme görevinin Yahudi düşmanlığı yapmayan kişilere özellikle verilmesidir. Ayrıca soykırımcılar için çarpıcı olan bir konu da öldürmeleri kolaylaştırdığı için yapılan liyakatsiz atamalardan tutun da aksini yapanların sürgüne gönderilmesidir. Arendt'e göre bu durum Alman halkının tuhaflığından kaynaklanan bir şey değildir. Aslında bu yirminci yüzyılın kültüründe şekillenen yoğun bürokrasi ile bağlantılı bir durumdur. Bu dönemde bizler artık yaşamsal aktiviteleri bilinçli olarak seçemiyoruz ve bu aktiviteler içinde oradan oraya savruluyoruz. Bu çerçevede davranışlarımız zorunlu olarak şekilleniyor ve birilerinin bize dayattıklarını yapmaya başlıyoruz. Bireysel davranmadan ve sorumluluk almadan sadece gerekenleri yapıyoruz. Totaliter sistemde herkes basitçe işini yapar, kimse açıklamaya, savunmaya ve prensipleri değiştirmeye çalışmaz. Arendt bunu "rule by nobody" olarak tanımlamıştır (Roberts-Miller, 2002: 588).

Arendt'in müzakereye ilişkin değerlendirmeleri ile Habermas'ınkiler arasında birtakım zıtlıklar vardır. İkisi de modern bürokratik ve totaliter sistemleri eleştirse de Arendt'in çözümü agonistik rekabete dayalıdır. Politik yaşamın tam içeriği, akranlarımızdan oluşan topluluklar ile kamusal alanda birlikte var olmak ve birlikte eylemekten doğan, ortaklaşa söz ve eylem yetisi ile eğlence ve doyum doludur. Böylece tamamen yeni olan bir şeyleri başlatabilir, bireysel kimliğimizi elde edebilir ve bunu sürdürebiliriz (Arendt, 1968: 263).

Benhabib'e göre (1992: 78) Arendt'in kamusal dünyası rekabet varsayımını vurgulamaktadır. O bu alanı, ahlaki ve politik mükemmellikle, kahramanlıkla, üstünlükle açığa çıkartarak bunu diğerlerine teşhir ederek gerçekleştiğini ifade etmiştir. Burası herkesin tanınmak, öncelik sahibi olmak ve alkışlanmak için birbiriyle yarıştığı bir rekabet alanıdır. Söz konusu üstünlükler sadece alkışlanmak için gösterilmez. Bunlar kişinin kendi şahsına ait teşhirler değil fikirlerine, tartışmalarına ve kişinin düşüncelerine aittir. Arendt Sokrates'in kamuya ilişkin düşüncelerini tartışırken onu performansını vurgulamıştır. Arendt'e göre Sokrates adeta bir flütçünün şölende flüt çalışması gibi pazar yerlerinde düşüncelerini aktarmıştır. Ona göre Sokrates katıksız performans göstererek insanların düşünce üretmelerini sağlamıştır (Arendt ve Beiner, 1989: 37).

Pitkin, Arendt'in tanımlamalarını şöyle özetlemiştir. Arendt'e göre siyasetle birlikte yapılan kahramanlık Antik Yunanda mitsel bir maçoşluk değildir. Fakat bu, kamusal teşhir ve eyleme yönelik yapılan varoluşsal bir sıçrayıştır (Pitkin, 1998: 175). Nasıl ki bu maçoşluk değilse, kayda değer bir şekilde ego içermesine rağmen “araçsal akıl” da değildir. Arendt'in kamusal eylem içeren söylev çeşitleri mitler, öyküler ve kişisel anlatılardır.

Bununla birlikte rekabet acımasızca değildir. O ne pahasına olursa olsun zafer kazanma amacı gütmemiştir. Bunun yerine fikirlerin ifadesini ve siyaset yapmak için bir tutku içermiştir. Bu tutku, kişiyi riskleri almak için istekli hale getirmiştir. Bu sayede kişi en iyi argümanını açıkça ortaya koymaya çalışarak, en iyi politikayı önerebilmiş, en iyi kanunları dizayn edebilmiştir. Bir argümanı geliştirmek, onu diğerlerinin eleştirisine açmak anlamına gelmiştir. Katılanlar çatışmayı arzuladıkları için değil; farklılıkların zorunlu sonucu olduğu için gerektiğinde çatışmalıdırlar. Arendt tarafsız bir kamusal varlık önermemekle beraber kapsamlı müzakerelerde, farklılıklardan kaçmayı da önermemiştir. O tutkuyla, hararetle bir şekilde, istikrarlı ve dürüstçe tartışan bir insan tasavvur etmiştir.

Bu noktadan bakıldığında farklılıkların varlığının önemi belirginleşmektedir. Arendt'i bir anti feminist olarak görmek bir geleneksellik taşısa da onun teorileri feministler ve kadınlar için mecburen antagonistiktir. En etkili şekilde Adrienne Rich tarafından yapılan bu eleştiri asılsız ve temelsiz değildir (Stein, 2017: 80). Aslında bu Arendt'in eylem ile işi ayırmasından ve geleneksel kadının “iş”ini, iş kategorileri içerisinde daha değersiz bir konuma yerleştirmesinden kaynaklanmıştır. Fakat Bonnie Honig'in işaret ettiği gibi Arendt'in agonizmi, kimliğin feminist eleştirisi için kullanışlı olabilir (Honig, 2014: 335). Çünkü agonizme göre farklılık doğaldır. Arendt'e göre ortak dünya tartışmaya hazırdır. Çünkü o tartışma ile yaratılmıştır ve insanlar tartışarak kimliklerini yaratabilmişlerdir. Arendt'in özellikle emeğe ilişkin yorumları dikkati çekmiştir. Agonizmin özünde elitist olma ihtimali vardır. Herkes başkaları tarafından görülen “emek” ile meşgulken, kamusal alanda kimsenin ilgilenmedikleriyle ilgilenen Arendt, klasik Yunan ya da Roma'ya dönüşü açıkça savunmamıştır. Ayrıca eylem hakkı olanların sanki daha çok boş vakti olanlarmış gibi görünmesi bir sorunsaldır. Çünkü eylem yaratabilecek emekçilerden oluşan kadın, köle ve yabancı gibi birçok insan kategorisi mevcuttur (Roberts-Miller, 2002: 590).

Arendt'in *İnsanlık Durumu* isimli eserindeki ilk niyeti, diğer eserlerinde olduğu gibi düşüncenin özel doğasını tartışmaktır. Bu amaç, Yahudi katliamında görev alan Adolf

Eichman'ın duruşmasını izledikten sonra özellikle önem kazanmıştır. Arendt, *In the Life of Mind* isimli eserinde Eichman'a tepkisini dile getirmiştir. Ona göre, öğretildiği üzere normalde kötülük, kibirden, kıskançlıktan, kinden ve açgözlülüğten kaynaklanmıştır. Arendt duruşma öncesinde bu kötülüklerden oluşan bir canavar beklemiştir. Ancak duruşma sonrasındaki hislerini şöyle ifade etmiştir:

Yüzleştirildiğim şey tamamen farklı ve inkâr edilemeyecek kadar gerçekçi olsa da faildeki apaçık sığılığı görünce çarpıldım. Bu sığılığı görmem, onun motivasyonunun derinliğini ve hareketlerinin tartışılmaz kötülüğünün izlerini sürmemi imkânsız hale getirdi. Yaptıkları çok canavarcaydı. Fakat duruşma esnasında etkileyici görünen fail, gayet sıradan ve basitti ne şeytani ne de canavarcaydı. Katı ideolojik inançlar ya da belirgin şeytani motivasyonlar yoktu. Polis sorgusunda anlamsız bir şekilde negatifti. Aptal değildi, ama kaygısızdı (Arendt, 1978: 4).

Bu metin incelendiğinde aslında Arendt'in ünlü söylemi “kötülüğün sıradanlığı”nı Eichman'da gördüğü anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda bürokrasinin ve totaliterizmin nelere mal olduğunu da göstermiştir. Eichman toplu katliamlarda görev almıştı. O kurbanların perspektifinden düşünemiyordu ve kendini kişisel sorumluluğundan muaf tutuyordu. Ve bunu rahatlıkla onu dinleyen herkese söyleyebiliyordu. Çünkü ona bunu yapmasına izin veren, hatta emir veren bürokratik bir sistem mevcuttu. Eichman pasif de değildi, aksine görevini yerine getirirken çok da agresifti. Bu bağlamda Eichman, totaliter sistemin mevcut düzene uyan, acımasızca istismarcı, yapay, küçümseyici insanlarını çok net bir şekilde karakterize etmiştir (Pitkin, 1998: 87). Arendt'in totaliterizm teorisi, onun felsefeye en güçlü katkılarından biri olarak görülmüştür. Nazi Almanyası'nı bir tiranlığın geleneksel kavranışından farklı gören Arendt, totaliterizmin yakinen bürokrasiye bağlı olduğunu değerlendirmiştir. İnsanların boyunduruğa girmesi kurallarla gerçekleşmektedir. Bu aynı zamanda “toplumsal”ın da bir zaferidir.

Arendt'in “toplumsal” kavramlaştırmasına çeşitli cenahlardan dostça ve düşmanca eleştiriler gelmiştir. Bazı eleştirilerin haklılık payı da vardır. Çünkü “düşünce”nin üzerinde çok fazla durmasına rağmen “toplumsal”ın köşe açılarını netleştirememiştir. Pitkin, Arendt'in “toplumsal” düşüncesi ile savaş sonrası korku filmlerinde tasvir edilen canavar tipi “Blob”u birbirine benzetmiştir. Blob uzaydan gelen, tamamen yabancı, bizden farklı, bizi elden ayaktan düşüren, enerjimizi sömüren, bize zarar veren, bireyselliğimizi yok eden ve bizi kendi amaçlarına hizmet etmemizi sağlayan robotlara dönüştüren şeytani bir canavardır (Pitkin, 1998: 4). Pitkin “toplumsal” konusunda gayet hassastır. Ayrıca Arendt'in

daha karmaşık bir şeyler söylemek istediğini belirtmiştir. Toplumsalın Blob gibi en basite indirgenmiş versiyonu Blob gibi düşünmeye örnek olabilir. Pitkin'in hassasiyeti şudur: Arendt bazen sanki toplumsalın bizi bizim dışımızda robotlara dönüştürüp bize saldırdığını ifade etmiştir. Pitkin bu çıkarımında haklıdır. Arendt, toplumsalın bizi bir kurban gibi içine aldığı ve davranışlarımızı yönettiğini de belirtmiştir. Aslında toplumsalın bizi kontrol altına aldığı bu hususlar tamamen kontrolümüz dışında değildir. Ancak biz aktif ve farklı davranmaya çalıştığımızda toplumsal devreye girmektedir. Biz toplumsalı umursamazlıktan ve kayıtsızlıktan yaratırız. Bu, kişinin engel olamadığı bir çeşit sihirbazlık işi değildir. Aksine bilinçli bir şekilde var olmaya devam eder. Çünkü biz sosyal davranışlarımızı ödüllendirecek bir dünyayı kendimiz yaratırız. Ayrıca kendi özümüzü reddetmek, toplumsalın daha çok hüküm sürmesini ve gelişmesini sağlar.

Pitkin şöyle belirtmiştir: “Çocukluktan beri neredeyse tüm kurumlarda, güzel ve uygun konuşmayı, satıcılığı (tezgahtarlığı) ödüllendiririz. Ancak doğru bildiğini söylemeyi, özgünlüğü, nezaketli olmayı, düşünceli olmayı bastırır ve cezalandırırız. Yani biz devamlı olarak toplumsalı hem oluşturmakta hem de toplumsalın karşısında yer almaya çalışmaktayız.” (1998: 274).

Arendt Holocaust'a istekli olan insanların olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca totaliter sistemlerin Hitlerler ve Stalinler yaratmadığını, ancak yetkililerin Eichman gibi kraldan çok kralcı olduklarını vurgulamıştır. Onlar ne yaptıkları hakkında düşünmezler. Halbuki kişiler bu tarz olaylara ancak düşünerek engel olabilir. Kritik ve bilinçli düşünme, otoriter rejim karşıtlığının ana prensibidir (Arendt ve Beiner, 1989: 38). Arendt, “düşünce”yi ön plana çıkarırken keşiş gibi inzivaya çekilmiş olarak düşüncelere dalmayı kastetmemiştir. Young-Bruehl, Benhabib ve Pitkin, Heidegger'in Arendt'i profesyonel düşünür olarak tanımladığını belirtmişlerdir. Ayrıca Heidegger'in Nazizm'i sahiplenışı, “düşünce”nin yaratabileceği tehlikeyi de gözler önüne sermiştir. “Düşünce” diğerleri hakkında savlar gerektirir ve gerçeğe dair yakın dikkat gerektirir. Politik düşünce, insanı temsil eder. Kişinin o an kendisinde olmayan ötekilerin, kişide oluşturduğu düşünceler aslında ötekileri de temsil etmektedir. Bir konuya kafa yorarken daha çok insanın perspektifinin kişinin zihninde olması sayesinde, düşünce zihinde daha iyi canlanmaktadır. Bu şekilde temsili düşünme kabiliyeti daha çok güçlenir ve kişi daha geçerli sonuçlara ulaşabilir (Arendt, 1968: 241).

Arendt, kişinin çeşitli bakış açılarını ötekilerini hayal ederek değil, onları dinleyerek kazandığını ifade etmiştir. Bundan dolayı Arendt'in ifade ettiği gibi "eleştirel düşünme" tek başına yapılan bir iş ise ve aktarım yapılmıyorsa anlamlı değildir. Düşünmek bu açıdan bakıldığında kamusal bir söylemdir. Eleştirel düşünme, ayrıca sorgulamaya açık olan diğerlerinin var olduğu bir ortamda mümkündür (Arendt ve Beiner, 1989: 43). Eleştirel düşünce, birinin basitçe kendi duruşunu sergilemesi değildir. Katılımcılar sadece sıradan konuşmacılar değildirler. Aynı zamanda dinleyicilerdir. Ötekilere karşı asimetrik manipülasyon çabası yoktur. Bu dünyanın içine bir kişi girebilmeli ve o dünyada bulunan diğerleri de gerekiyorsa değişebilmelidir.

Bazıları Arendt'in müzakereye çok fazla önem atfettiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca Habermas'a göre Arendt gerçeğe çok az değer vermiştir. Ancak Arendt kaba rölativist değildir. O gerçeğe inanır ve gerçeğin devamlı saptırıldığını düşünür. O realitenin söylemle inşa edildiğine inanmaz. Ayrıca ona göre gerçeği sahte olandan ayırmak çok zordur. Arendt gerçeğin herkes tarafından bir yere çekildiği konusunda ısrar eder. Sonuç olarak "gerçek" politik dünyada zor bir yere sahiptir. Olaylar sahte ya da yalan değildir. Çünkü onlar saptırılabilir, reddedilebilir ve özellikle güç karşısında zayıf duruma düşürülebilir. Ancak "gerçek" güçsüz olmasına rağmen, çeşitli güçlerle kafa kafaya çarpışıp devamlı yenilmesine rağmen kendi içsel gücünü daima elinde bulundurur. Gerçek, bir şekilde yolunu bulur. İkna ve şiddet gerçeğe zarar verebilir, ama onlar gerçekle yer değiştiremez (Arendt, 1968: 259) Olaylar (gerçek durum) ilginç bir şekilde dirençlidirler. Kişiler diğerlerinin tutarsızlıklarından, kusurlarından ya da kurulan hatalı bağlantılardan yalanı mutlaka yakalarlar.

Arendt, bireyselliği devamlı pozitif gören ne bir pozitivisttir ne de bütün algıların özünde bir rölativizm olduğunu iddia eder. Onun gerçeğin fonksiyonlarına ilişkin tanımı her zaman geçerlidir. İyi düşünme, iyi kamusal argümana bağlıdır. Ayrıca iyi kamusal argüman olayların değerlendirilme şekline bağlıdır. Eğer olaylara ilişkin bilgiler güvence altında değilse, düşünce özgürlüğünden bahsetmek anlamsızdır (Kazancı, 2013: 102).

Burke, Ong, Sloane, Gage ve Jarratt gibi retorikçiler agonizmi oldukça önemsemişlerdir. Fakat bu teorisyenler muhalif argüman formları önerse de hiç birisi Arendt kadar muhalif ve mücadeleci olamamışlardır. Agonizm, John Gage'in *The Shape of Reason* ya da William Brandt'in *The Craft of Writing* isimli eserlerinde iknayı vurgulamıştır.

Argümanın amacı anlaşmazlığı tanımlamaktır. Devamında izleyicilerin rızasının kazanıldığı bir metin oluşturulur. Bu Gage'in retoriksel bir görev alan konuşmacının pasif izleyicilere bir şeyler anlatmasına dayanan asimetrik retorik teorileri ile aynı değildir (Gage, 1996: 6). Asimetrik retorik, agonistik değildir. İknacı agonizm uyumsuzluk, anlaşmazlık ve muhataplarıyla eşitlik içerir. Fakat onun hedefi anlaşmayı sağlamaktır. Gage'in ifade ettiği gibi argümanın işleyiş süreci, kişinin gerekçesini diğerleri tarafından anlaşılabilir ve inanılabilir hale getirebilir (Gage, 2001: 5).

Arendt'in agonizm modeli bazıları tarafından çekişmeli (polemical) agonizm olarak adlandırılmıştır. Bu model rıza kazanmaya daha az vurgu yapmıştır. Çekişmeli agonizm modeli hem Arendt'in kendi eserlerinde hem de Donald Lazare'nin *Grand Rules for Polemics* ve *Teaching the Political Conflicts* eserlerinde örneklerle açıklanmıştır. Çekişmeli agonizm ve ikna edici agonizm türlerinin ikisinin de temellere oturtulmaya ihtiyacı vardır. Örneğin kişi tartışma esnasında diğerinin argümanını keşfetmekle meşguldür (Arendt ve Beiner, 1989: 40). İki yaklaşım arasındaki fark çok nettir. Kişi muhalifliği kabul etmiş bir gruba bir argüman sunduğu zaman, ikna edici agonizm de kişi çatışmayı önemsemez ve izleyiciyi ikna etmenin yollarını arar. Çekişmeli agonizmde ise kişinin niyeti davasını ispatlamak olmasa da düşüncesini test etmek için onu kamusala sunmalıdır. Bu şekilde söylenebilirlik, bilimlerdeki tekrarlanabilirliğin sağladığı felsefenin aynı fonksiyonlarını sağlar. İknacı agonizmde başarı iknaya sağlanırken, çekişmeli agonizmde başarı, sonradan gelen zıtlığın kalitesiyle ön plana çıkar.

Arendt, Kant'tan şöyle bir alıntı yapar:

Bildiğiniz gibi ben mantıklı itirazlara onları çürütmek niyetiyle yanaşmıyorum. Ancak onları kendi zihnimde örerek düşünüyorum. O düşünceleri en kutsal inançlarımı tersine çevirecek fırsatı verene kadar dayanıyorum. Diğerlerinin görüşlerinden parça parça etkilenen yargılarım şekillenerek öncekilerden daha mantıklı üçüncü bir bakış açısı yakalamayı ümit ediyorum (Arendt ve Beiner, 1989: 42).

Çekişmeli agonizmde dinleyicileri ikna etmek gibi bir çaba yoktur. Ancak bu, hatalarını görmezden gelmek de değildir. Bu, kişinin kendi duruşunu gösteren bir argümanı ortaya koyması, kritik düşünmeyi sağlamak ve karşıt sav oluşturabilmek niyetiyle bunu neden savunduğunu anlatması ile gerçekleşir. Arendt, Kant'ın "umut etme" kavramını kendisiyle aynı fikirde olan insan sayının artmasıyla değil, ona soru soranların sayısının artmasıyla ifade etmiştir (Arendt ve Beiner, 1989: 39). O kendisine destekçi aramaktan çok

kendisiyle konuşabilen muhataplarının artmasını istemiştir. Agonizm, kişiden karşıdakine hem güvenmesini hem de onun algılarına şüphe ile bakmasını ister. Aynı zamanda kendi yargılarına güvenmelidir ve diğerlerinin yargılarını da düşünmelidir. Ayrıca kendisi için düşünüp, diğerlerinin de nasıl düşündüğünü hayal etmelidir.

Agonizmin önemli pozitif siyasi sonuçları vardır. Arendt'in agonistik alanla birlikte yükselişinde bu alanın sağlıklı olduğuna dair ipuçları bulabiliriz. Ancak modern bürokratik sistem hiç hasta olmayan bir yapıyı bile birden öldürebilecek güçtedir. Agonizm de bundan nasibini almıştır. Dayatılan sayısızca ve çeşitli kuralların hepsi insanları sözde normalleştirme, davranışlarını kontrol etme, sıra dışı davranışları ve aykırı başarıları dışlama eğilimindedir (Arendt, 1958: 40). Agonistik modelin başarı şölenu ve sözlü iletişim kabiliyeti uyumluluğun siyasi gücünü baltalamıştır. Dolayısıyla agonistik model, şeytani bürokrasinin karşısında bir güçtür. Eğer insanlar kendilerini düşünseler, dogmayı reddedecekler; kendilerini çoğunluğun bir parçası olarak görseler, empati yapacaklar; eğer insanlar ikisini de yapabilseler, totaliterizmi reddedecekler. Ve eğer insanlar ne gördükleri hakkında konuşsalar, kendi hikayelerini anlatsalar, algılarını tartışsalar, diğerini dinleseler birer antitotaliterist olabilirler.

Agonistik kamu alanı modeli, her ne kadar Antik Yunan döneminde geçerliliğini korusa da modern dönem anlayışında toplumsalın ortaya çıkışıyla birlikte sadece kahramanlık ve seçkinlikle mümkün olmayan yeni bir kamusal alan olmuştur. Yeni toplumsal alan ile birlikte kamusal ile özelin işlevleri tersine dönmüştür. Özel alana ait olan ev işleri ve ekonomi, kamusal alanda yapılır hale gelmeye başlamıştır. Toplumsal alan ile birlikte kamusal ekonomi ile bağlantılı hale gelmeye başlamış ve bireyler tüketime ilgi duymaya başlamışlardır (Beacroft, 2007: 44). Arendt'e göre bireyler özel hususların kamusalda baş göstermesi ile birlikte farklı özelliklere sahip olmakta ve ölümsüzlük gibi ideallerden ziyade üretici ve tüketici rollerini benimsemektedirler.

Moutat, iletişimsel eylem modelinin agonistik modele göre uygulanabilirlik anlamında daha etkili olduğunu değerlendirmiştir. Moutat'a göre agonistik model uygulamadan daha uzak ve soyut kalmıştır. Agonistik teorinin uygulama alanları net olarak belirlenmemiştir. Ancak son dönemde agonistik model için de yeni ve kullanışlı alanlar yaratılmaya çalışılmaktadır (Moutat, Legacy ve March, 2013: 164). Bu çerçevede agonistik model ile Habermas'ın modeli Çizelge 2.1.'de karşılaştırılmıştır.

Çizelge 2.1. Agonistik model ve Habermas'ın modelinin karşılaştırılması (Mattila, 2018: 100)

Agonistik Model	İletişimsel eylem Modeli
Etiğe ve estetiğe odaklanma (daha iyi yaşamın sorgulanmasına yönelik sorular)	Ahlaka odaklanma (adaletle ilişkin sorular)
Uyuşmazlığa ve anlaşmazlığa vurgu yapma	Uzlaşmaya doğru yönelme
İletişimin estetiksel türlerine vurgu yapma	İletişimin rasyonel ve tartışmaya açık türlerine vurgu yapma

Tüm bu gelişmelerle birlikte Arendt, toplumsalın yükselmesiyle birlikte insanların özgürlüklerini de kaybettiklerini ifade etmiştir. Leviathan gibi toplumsallık da kamusal ve özel alanın sınırlarını ortadan kaldırarak ikisini de içine almıştır. Habermas ile Mills, kitle toplumu ile birlikte kamusal alanın çöktüğünü belirtmektedir. Aslında çok fazla insanın var olması ile kitle toplumu ortaya çıkmıştır. Arendt de Montesquieu ve Rousseau gibi kalabalık toplumların despotik eğilimler yaratacağını düşünmektedir. Rousseau *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* isimli eserinde; hayalinde küçük bir toplumda yaşamak olduğunu, herkesin kendi işini kendisinin yaptığı ve bunun için başkalarını kullanmak zorunda olmadığı, birbirini tanıyan herkesin sahte rolleri kolayca görebildiği ve bununla beraber toprak sevgisinden çok yurttaş sevgisinin ön planda olduğu bir devlet anlayışını istediğini ifade etmiştir (Rousseau, 1990: 67).

Canetti'ye göre (2012: 474) kitleler devamlı büyümek isterler ve içlerinde mutlak eşitlik söz konusudur. Ayrıca kitlelerde yoğunluk duygusu ağır bastığından bir tarafa yönelme gereksinimi açığa çıkmaktadır. Kitleler içinde hayatta kalan tek bir birey bile kalabalık grupları etkileyebilir, kendini gizleyebilir ve bunu hiç riske girmeden yapabilir. Mutlak eşitlik, farklılıkları da ortadan kaldırdığı için kontrolü de kolaylaştırmaktadır.

Arendt, “emekçiler toplumu” olarak adlandırdığı yeni toplumsalı, aynı zamanda bir zorunluluk alanı olarak da görmektedir (Arendt, 1996: 212). Yeni toplum, Antik Yunan dönemindeki aile kurumunun iç yapısını içselleştirmiştir. Hatırlanacağı üzere aile içerisinde sadece aile reisinin ortak çıkarı belirlemesi durumu, eşitsizliğe sebep olmaktaydı. Arendt, aynı şekilde bir arada bulunan gruplar içerisinde bazı grupların düşüncelerinin sanki toplumun ortak düşüncesiymiş gibi ön plana çıktığını ve kararların bu şekilde alındığını ifade

etmiştir. Modern dönemin başlamasıyla birlikte, insanların hayatlarını kolaylaştıracak yeni icatlar ortaya çıkmış ancak, insanlar önceki dönemlere kıyasla kendilerine, dünyaya yabancılaşmaya ve birbirleri ile doğallıktan uzak sahte ve yapay bağlar kurmaya başlamışlardır. Arendt'in ifadesiyle doğaya insanların hoyratça müdahale ettiği yeni teknoloji dünyasında artık kuralların çerçevesi, doğada eyleyen insanlarca çizilmektedir (Arendt, 1996: 85).

Adeta uyurgezere dönüşerek düşünmeyi bırakan insanlar, matematiksel ifadelerden oluşan bir dil oluşturmuş ve makineye benzer varlıklara benzemeye başlamışlardır (Arendt, 1978: 191). Düşünce sahibi olmayan ve içi dolu dilsel ifadeler kullanmayan insanlar, kullanılmaya müsait hale gelmişlerdir. Oysa ki insan, yaptığı, tecrübe ettiği ya da bildiği şeyler üzerine diğer insanlarla konuşabilirse, bunlar ancak böyle anlamlı hale gelebilir. Modern dönemde sözlerin etkisi azalmış, dolayısıyla insan bir siyasal varlık olmaktan uzaklaşmıştır.

Modern dönemde sözün etkisini artırmak için çözüm yolları arayan Arendt, Antik Yunan dönemine kadar uzanmış ve şimdiki zaman ile geçmiş zaman arasında bağlantı kurmaya çalışarak, ancak geleneklerin devam ettirilmesi ile sözün canlandırılabilceğini ifade etmiştir. Arendt'e göre sözün gücü çok önemlidir çünkü modern dönemin insanı artık zihninin karışıklığından dolayı problem çözme ve soru sorma yeteneğini kaybetmiştir. İnsanlar sorgulayarak, sorumluluk alarak ve gerçeklerle yüzleşerek ancak mutlak teslimiyetten kurtulabilecektir (Canovan, 1994:12). Arendt, toplumun artık kocaman bir aileye dönüştüğünü, bireylerin bir aile ferdi gibi davrandığını ve eylem yerine davranışın ön plana çıktığını görmüştür. Bunda 19'uncu yüzyılın sonlarında Nietzsche'nin büyük duvarları yıkması ve Sigmund Freud'un uçlara giden psikolojik tezlerinin oluşturduğu psikanaliz kuramı önemli etki yaratmıştır. (Üçüncü bölümde Freud'un benlik üzerine yaptığı çalışmalar bu kapsamda detaylı bir şekilde ele alınacaktır.) Arendt'e göre ideal davranışlar her zaman önceden belirlenmiş olup, bireyin özgürlüğünü engellemiştir. Bununla beraber farklılıklar düşman gibi görülmeye başlanarak, farklı olan dışlanmakta ve standart davranışlar kabul görmektedir (Arendt, 2016: 63).

Bu çerçevede önceden belirlenen ideal davranışların kamusal alana etkilerini Arendt üç noktada ele almıştır. Birincisi, kamusal alan topoğrafik ve kuramsal değil, söylemsel ve eylemseldir. İkincisi, kamusal alan politik olan ile özdeş değil, toplumsal eksenine içine

almaktadır. Üçüncüsü toplumsal eksenine içine alması sebebiyle birlikte yaşamının sınırlarının, ahlaki kodlarının inşa edildiği yerdir (Sarıbay, 2000: 6).

Ayrıca modern dönemle birlikte bazı temel kavramların içi boşaltılmıştır. Örneğin eşitlik kavramı aslında farklılıklarla ilişkilidir. Farklılıkların uç davranış olarak görüldüğü yeni düzende ortaya atılan herkesin eşit olduğu iddiası, aslında eşitsizlik ortamı yaratmıştır. Örneğin herkesin eşit olduğu bir dünyada Yahudiler de eşit sayılmış ve onların doğal farklılıkları sıradanlığın dışına çıkmalarına yol açmıştır (Arendt, 1996: 109). Herkesin eşit sayılması kapitalizm sistemiyle de bütünleşince adalete daha çok zarar vermiştir. Özellikle emek sayesinde ortaya çıkarılan üretimin tüketilmesinden sonra yeniden üretim için emeğin gerekliliği artık bir döngü ortaya çıkarmıştır. Antik Yunan döneminde hayatta kalabilmek için emek etkinliği bir zorunluluk olarak insanların hayvanlara benzeyen yönüne karşılık gelmiştir. Ancak modern dönemde emek diğer etkinlikler içinde en yüksek önem derecesine sahip olmuştur. Bu yükseliş, John Locke'un mülkiyetin temelinde emeğin olduğunu fark etmesi, Adam Smith'in zenginliğin temelinde emeğin olduğunu ifade etmesi ve Karl Marx'ın üretkenliğin özünde emeğin olduğunu söylemesiyle gerçekleşmiştir (Arendt, 2016: 143). Artık emek, üretebilme özgürlüğünün yeni adı olmuş, zorunluluk karşısında özgürlük zafer kazanmış ve kitle kültürü de bu şekilde ortaya çıkmıştır.

İnsani etkinlikler arasında ikinci sırada olan iş etkinliği ile oluşan nesneler dünyaya kalıcılık sağlamıştır. Emek ile birlikte üretilen tüketim malları devamlı tüketildiğinden ve sürekli üretilmesi gerekirken, iş ile üretilen nesneler dünyada bir süre kalabilmiştir. İş sayesinde insan artık yaratmaya ve kendini tanrı gibi hissetmeye başlamıştır. Arendt, alet kullanan insanların oluşturduğu toplumda ticariliğin hâkim olmaya başladığı ve şeylerin takas edilebilir birer metaya dönüştüğünü ifade etmiştir (Arendt, 2016: 225). Ancak kurtuluş, siyasal insanı yaratan eylemdir. Eylem, nesnelerin dışında sadece insanlar arasında gerçekleşen harekete geçmeyi sağlayan insani çoğulluğun sağlandığı bir durumdur. Eylem etkinliği sayesinde siyasi yapılar ortaya çıkar ve insanlık tarihi oluşmaya başlar (Arendt, 2016: 19). Arendt'e göre özgürleşmek politikanın varlık sebebidir. Aynı zamanda politika eylemin deneyim alanıdır. Politika özgürlüğe sahip olunmadan yapılamaz (Karadağ, 2003: 178).

Ancak Arendt'in *vita activa*'sındaki etkinliklerin konumları modern dönemde tekrar yer değişikliğine uğramıştır. Eylemin yerini modern dönemde iş, işin yerini ise emek

almıştır. Devlet görevlilerinin eylemi en alta, zanaat ve sanat ile ilgilenenlerin yeri ortaya, insanın temel ihtiyaçlarını sağlayan çalışma ise en üste yerleşmiştir. Modern dönemde Arendt'e göre eylem, emeğin oluşturduğu üretim ilişkisinin bir fonksiyonu olarak görülmeye başlanmıştır. Antik Yunan döneminde dışlanan emek etkinliği ile uğraşan kişilerin yerine, artık yeni dönem içerisinde konuşan ve eyleyen insanlar dışlanarak, grupların dışına itilmeye çalışılmaktadır.

Öyle ki Hitler'in Almanya'da ve Stalin'in Sovyetler Birliği'ndeki yönetim anlayışlarından dolayı insanların eylem etkinliğini icra etmelerine engel olunmuş, insanlar sadece bir madde gibi görülmüş ve özlerine zarar verilmiştir (Arendt, 1996:11). Toplama kampları adeta birer laboratuvar olarak kullanılarak deneyler yapılmıştır. Düşünmeyi, sorgulamayı ve yargılamayı bırakan insanlar, toplama kamplarının bazılarını yöneten Adolf Eichmann gibi sadece emirleri yerine getirmeye başlamışlardır (Toker, 2004: 50). Bu nedenle Arendt'e göre totalitarizm, modern dönemin ürettiği bir sistem olmakla beraber, kökeninde kamusal alanın yok olması yatmaktadır. Kamusal alan diğer bir anlamda da siyasal alanın yok olmasıyla düşünen eyleyen toplumun yerine kitle toplumu geçmiş ve müteakiben toplumsal alan ortaya çıkmıştır (Tormey, 1992: 69).

Ayrıca “toplum” ile “kitle toplumu” nu birbirinden ayıran Arendt'e göre toplumun beslendiği ana faktör kültür iken, kitle toplumunun özünde eğlence vardır. Zira kitle toplumunda insanlar bir ailenin ferdi gibi davranmış ve kimliklerini kaybetmişlerdir. Antik Yunan döneminde özel alanda evinde mutlu olan insanlar artık evlerinden de mahrum bırakılmışlardır. Evlerinden de mahrum bırakılan ve kitlesel yalnızlık içerisinde bulunan insanların, bu bağlamda sorgulamadan kolaylıkla bir kitle hareketine dahil olabilecekleri değerlendirilmektedir.

Tüm bu sözü edilenlerin yanısıra Arendt, mülkiyet ve servet kavramlarının da önemine değinmiştir. Antik Yunan döneminde mülkiyet taşınmazdır ve kamusalılık için esas teşkil etmektedir. Servet ise kalıcı değildir. Ancak modern dönemde servete daha çok önem atfedilmeye başlanmıştır. Özellikle reform hareketleri ile birlikte kiliselerin mülklerinin müsaderesinin yapılması ile bireysel mülksüzleşme süreci başlamıştır (Arendt, 2016: 339). Mülksüzleşme ile birlikte yabancılaşma başlamıştır.

Yeni dönemde yabancılaşma sorununa da değinen Arendt, bu sorunsalı Karl Marx'ın ifade ettiği gibi kendine yabancılaşma değil, dünyaya yabancılaşma olarak belirtmiştir. Modern dönemle birlikte emek etkinliğinin özel alandan taşmasıyla birlikte aile artık mülkiyetle özdeşleştirilmemektedir. Ailenin yerini alan toplumda, toplumsal bir sınıf içerisinde kendine yer bulan insan, toplumsal dayanışma ile korunma duygusunu pekiştirmeye başlamıştır. Milli devletin topraklarının mülkiyeti de artık hane mülkiyetinin yerine geçmiştir. Hanede sahip olduğu mülke sahip olamayan ve dünyada bir yeri olmayan insanlar dünyadan yabancılaşmaya başlamıştır.

Bilim ve teknoloji alanında meydana gelen gelişmeler de bu yabancılaşmayı artırmıştır. Teleskobun icadı ile insan yeryüzüne dışarıdan bakabilmeye başlamıştır. Bilimsel gelişmeler insan hayatını hem kolaylaştırmıştır hem de umutsuzluk ortaya çıkarmıştır. Kitle toplumu içinde yaşayan insanlar bireyselleşerek egoistleşmişlerdir. Bireyselleşen insan kişisel kaygıları ön planda tutacağı için kamusal çıkarlara ilgi duymayacaktır (Arendt, 1996: 125). Antik Yunan döneminde gizlilik mahrumiyetle eşanlı kullanılırken; modern dönemde özel alandaki gizlilik, yoksunluktan ziyade toplumsal alanın karşısında zenginleşen duyguların içini doldurduğu bir hak alanı olarak görülmeye başlamıştır. Böylece, modern bireycilik ile beraber özel alanın mahremiyeti, özel duyguların yoğunlaşmasına yol açmıştır. Özel alanın güçlenmesi ile birlikte dış dünyaya olan güvensizlikten dolayı bir içe dönüş başlamış ve özel alanın bu şekilde önem kazanması, özel ile kamusalın sınırlarını ortadan kaldırarak, toplumsal alanda yok olmasına yol açmıştır (Arendt, 1983: 14).

Şüphesiz modern dönemde ortaya çıkan yapıların Antik dönemdeki anlayış çerçevesinde değerlendirilmesinin sağlıklı olmayacağı ayrıca bir tartışma konusudur. Ancak Arendt, kavramsal karşıtıklardan yola çıkarak Antik Yunan dönemi ile Modern dönemi karşılaştırmıştır. İnsanların yaptıklarını inceleyerek, insani varoluşun sırlarını çözmeye çalışmıştır. Kendisini her ne kadar siyaset teorisyeni olarak tanıtsa da felsefi değerlendirmeleri göze çarpmıştır. Gerçeklerin tarihsel olarak değiştiği düşünüldüğünde Antik Yunan dönemi ile Modern dönem karşılaştırmasında değersel bazı problemler belirmiştir. Örneğin, Antik Yunan döneminin gereğinden fazla idealleştirildiği değerlendirilmektedir. Ayrıca Arendt, feminist düşünürler tarafından ideal modeli olan Antik Yunan modelinde kadının kamusal alanda var olmamasından dolayı eleştirilmiştir. Ancak Arendt, kamusal alanın işleyişini model aldığından ve diyalektik yöntemiyle

tartıştığından, cinsiyet ayrımını göz ardı etmiş olabilir. Ayrıca siyasal alanda bulunanların yani eyleyenlerin *vita activa* daki konumunun değişmesinde etken faktör olarak siyasetçilerin davranış şekillerinin de olabileceği değerlendirilmektedir.

Arendt'in argümanlarının, düşüncelerinin bağlantıları ve bütün algıları totaliterizme engel teşkil etmek üzere emek harcamıştır. Arendt, agonistik retoriği kamusal alanı kucaklayıcı en iyi müzakere şekli olarak önermiştir. Aynı zamanda Arendt'in savunması konu potansiyel elitizm ve maskülenizme gelince sıkıntılıdır. Hiyerarşinin hüküm sürdüğü bir sistemde açıkça çekişmelerin nasıl mümkün olacağı konusu tartışmalıdır. Ancak bu kusurlarla bile Arendt, gerçeğe dayanan ama pozitivist olmadan, aklı başında ve ortaklaşa bir şekilde rölativist olmadan, mücadeleci ama şiddet kullanmadan, bağımsız bir şekilde dikkatlice düşünebileceğimizi ifade etmiştir.

Antik Yunan döneminde gördüğümüz kamusal-özel alan ayrımı Antik Roma döneminde de söz konusudur. Kamusal alan ile siyasal yine aynı anlamda kullanılmıştır. Antik Yunan kamusal alanı olarak görülen agoraların yerini, Roma'da forumlar almıştır. Ayrıca Antik Yunan'da kamusal alanlar açık mekanlar iken, Antik Roma döneminde gerek nüfusun artması ve gerekse kentin biraz daha ön plana çıkmasından dolayı kapalı alanlar inşa edilerek kamusal alanlar bu iç mekanlara doğru kaymıştır.

2.1.2. Roma Döneminde Kamusalılık

Antik Yunan şehirlerinin birer kopyası olan Antik Roma şehirlerinde de toplum sınıflara ayrılmıştır. Ancak Antik Roma şehirlerinde yaşayan toplum Antik Yunana göre daha karmaşık bir hiyerarşik yapıya sahiptir. Toplumun en alt tabakasını oluşturan kölelerin bir üstünde azledilmişler yer almıştır. En üst tabakada ise özgür doğmuş yurttaşlar vardır. Özgür doğmuş yurttaşlar patriciler ve plebler arasında ikiye bölünmüşlerdir. Özellikle patricilerin soyları Romanın kurucularına dayanmıştır. Hukuksal, siyasal, dinsel ve ekonomik alanlarda da ayrıcalıklı olan patriciler, devlet yönetimi, yargıçlık ve rahiplik gibi görevlere de atanabilmişlerdir (Gervasoni, 2006: 100).

Antik Roma döneminde siyasal yaşam yedi tepe üzerine kurulmuştur. Bu tepeler, Cermalus, Cispius, Fagutal, Oppius, Palatine, Sucusa Velia tepeleridir (Timpano, 2020: 157). İlk çağda en gelişmiş kent olarak tanımlayabileceğimiz Romanın merkezinde ve

çevresinde siyasal yaşam varlık kazanmıştır. Kentin içerisinde Kolezyum, Panteon Tapınağı ve Trajan Forumu gibi kamusal ve kutsal alanlar yer almıştır. Bu alanlarda çeşmeler, hamamlar ve kütüphaneler, dükkanlar mevcuttur. Yurttaş binaları ise basit evlerden villalara kadar her türden inşa edilmiştir. Roma’da bulunan Palatine tepesinde ise imparatorluğa ait binalar yer almıştır (Ekinci, 2017: 186). Toplumun en üst katmanında bulunan özgür yurttaşlar, şehir merkezinde bulunan forumlarda bir araya gelmişlerdir. Kamu işleri, dönemin en önemli kamusal alanlarından olan forumlarda konuşulmuştur. Halkın yüzde yirmisi askeri karargahlarda yaşamıştır. Bu karmaşık hiyerarşi içinde yönetimin toplumla iletişim kurmasının en etkili aracı olan tiyatro, halkın ortak kanaatlerinin oluşmasında önemli rol oynamıştır (Duiker ve Spielvogel, 2010: 107).

Antik Roma döneminde kamusal alana ve kamuya ait anlamında “res publica”, özel alan için ise “res private” kavramı kullanılmaktadır. Res publica ifadesi, Antik Yunan’da olduğu gibi aralarında yakın bağ olmayan insanların bir araya gelmelerini temsil etmiş, ailesel bir bağdan ziyade politik bir halkı oluşturan bağı içine almıştır (Sennett, 1996: 16). Orta çağ döneminde kullanılan kamusal ve özel terimleri, Roma dönemi temel alınarak res publica olarak kavramsallaştırılmıştır. Modern devletin ve burjuva sınıfının ortaya çıkması ile birlikte bu terimler tekrar yeni anlamlar kazanmaya başlamıştır (Habermas, 1997: 61).

Bin iki yüz yıllık Roma tarihinde dönemsel olarak birçok değişim meydana gelmiştir. Meydana gelen değişimleri görebilmek için bu dönemleri değerlendirmemiz gerekmektedir. Bu dönemler: Krallık (Regnum), Cumhuriyet (Respublica), İlk İmparatorluk (Principatus) ve Son İmparatorluk (Dominatus)’tur. Şehrin sınırları içerisinde ortak hayatın içinde bulunan örgütlenmiş hür insanlardan oluşmuş devlete civitas denir. Civitas olması için yönetime kişiler aktif katılmalı, bu katılma hukuki örgütlenme şeklinde olmalıdır. Krallık, cumhuriyet ve ilk imparatorluk dönemlerinde devletin yönetim sisteminde üç kurum mevcuttur. Bunlar; Magistra (reis, magistratus), senato (senatus) ve halk meclisleri (comitia)’dır. Magistra, yönetimde iktidar anlamına gelen ve yürütme gücünün sahibi kişidir. Senato, Magistra’nın danışma kurulu olup halkın ileri gelenlerinden oluşur. Tüm kişilerin katıldığı Halk Meclisi ise devleti oluşturan yurttaşların belli kurallar doğrultusunda bir araya gelerek kamusal problemleri tartışıp karara bağlamak maksadıyla yasama gücüne sahip kurumdur. Bu üç kurum da ilk üç dönem içerisinde sağlıklı bir şekilde uygulanır ancak, en sağlıklı Cumhuriyettir (ikinci dönem, Res publica) (Ajdini, 2015: 4).

Yurttaşlığın soya dayalı olmaktan kurtarılması, konaklama ve özel mülkiyet ilkesine bağlanmasını kapsayan anayasal yenilikler Krallık döneminde uygulanmıştır. Ayrıca bu uygulamalar Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir (Umur, 1974: 4). Bu yeniliklerin uygulanmaya başlamasıyla hem kamusal alana katılımın sayısı artmış, hem de katılım için konulan statü zorunluluğu geçerliliğini korumuştur. Yurttaşlık özgürlükle eşdeğer olmakla beraber, gelir seviyesi önem arz etmiştir. En basit kamusal işler bile kurum yetkililerinden para ile satın alınmıştır. Güçlü mevkilerde bulunan kişilerin bütçeye düzenli olarak belirli bir para ödemesi gerekmiştir. Özel mülkiyet sahibi değilseniz kamusal anlamda söz sahibi olmanız mümkün değildir (Veyne, 1987: 99). Cumhuriyetle, birlikte siyasal hayata katılım sağlamak yurttaş olmanın gereği olmuştur. Siyasal hayatta kendini göstermeyen ve kamusal işlerden mahrum olan kişi o dönemde insan bile sayılmamıştır.

Cumhuriyet dönemi filozoflarından *Tarihler* isimli eseri yazan Polybius (M.Ö. 200-118) ilk kuramsal siyaset çalışması yapan düşünürdür. Roma'nın yönetim şeklinin bu kadar hızlı cumhuriyete dönüşünü araştırmış ve başarıyı kurumsal sisteme bağlamıştır. Eflatun ise başarıyı insanın ve topluluğun iyi yaşamı ile ilişkilendirmiştir. Polybius'a göre devlet yapısının başarılı olarak şekillenmesi diyalektik yapmayı bilen kişilerin ahlâk çerçevesinde çalışması ile mümkün olmuştur. Polybius, yönetim şekillerinin bir düzen içerisinde oluştuğunu ve zamanla birbirlerinin yerine geçtiğini ve tekrar tekrar başa döndüğünü ifade etmiştir (Domingo, 2019:7).

Ayrıca Polybius, yönetim şekillerinden zorbalığa dayanan tiranlık sisteminden zihin ve düşüncenin ön plana çıkmasıyla monarşiye geçildiğini belirtmiştir. Ancak krallar kanunlara uymadıklarından monarşi sisteminden tiranlığa geri dönmüştür. Sonrasında soylular aristokrasi sistemini kurmuşlardır. Ancak soyluların para kazanma hırsından dolayı ise de yurttaş eziyet etmişler ve oligarşi sistemine geçilmişlerdir. Oligarşiye karşı yurttaşlar sisteme baş kaldırarak ayaklanmış ve demokrasi sistemine geçilmişlerdir. Demokrasi sisteminde eşitlik ile özgürlük ön planda tutulmuştur. Zamanla demokrasi sisteminde kanunlara uyulmamaya, şiddet olayları tırmanmaya ve sistem bozulmaya başlamıştır. Sonuç olarak Eflatun'un "ayak takımının yönetenler grubunu ele geçirmesi" ve Jean Jacques Rousseau'nun "demokrasinin yozlaşmış şekli" olarak tanımladığı oklokrasi sistemine geçilmiştir (Ağaoğulları ve Köker, 1998: 30).

Polybius, Roma'yı örnek göstererek karma anayasa modelini savunmuştur. Burada konsül, senato ve halk meclislerinin uygulamaları sırayla; monarşi, aristokrasi ve demokrasi sistemlerine denk gelmiştir. Bu üç kurum da birbirinden onay almak zorundadır. Polybius bu şekilde Roma'nın başarılı olduğunu ifade etmiş ve onu yüceltmıştır. Ancak Polybius patrisyen ve plebyenlerin birbirlerine olan eşitsizliğini görmezden gelmiştir.

Ayrıca Cumhuriyet döneminde oy verme hakkı da sınıflara göre değişmiştir. Yurttaşlar seçmen kabilelerine kayıtlıdır. Zengin sınıfların kabileleri yoksul sınıflara göre daha az üyeye sahip olmuşlardır. İşçilerin hepsi tek bir kabileye kayıtlıdır. Oy verirken sınıf sırası dikkate alınmış ve kabileler çoğunluğu sağlar sağlamaz oy kullanmışlardır. Bu yüzden yoksul kabileler çoğu zaman oy kullanamamışlardır (Abbott, 1901: 7).

M.Ö. 106 ile 43 yılları arasında yaşamış stoacı, hukukçu ve filozof Çiçero ise Roma konsüllüğü yapmıştır. Cumhuriyet döneminden Monarşi anlayışına geçiş aşamasında yaşamış olup, cumhuriyeti korumanın yollarını aramıştır. *Devletler Üstüne* ve *Yasalar Üstüne* isimli eserlerinde, iyi siyasal sistem ve ideal devlet üzerine düşüncelerini yazmıştır. Çiçero'ya göre kamusal işler her şeyden önce gelmiş, ancak sadece Tanrı'ya ilişkin ödevler bunun önüne geçebilmiştir. Çiçero epikürosçu düşünceye karşı çıkarak devletin halk dışında başka bir şey olmadığını, halkın ise rastgele bir araya gelmiş kitleler olmadıklarını, aynı niyet çerçevesinde bulunan hukuki olarak da bağlayıcılığı bulunan topluluklar olduklarını ifade etmiştir (Şenel, 1996: 197). Çiçero, özel alanı incelerken insanların ev içindeki yaşamlarına nelerin nüfuz ettiğini sorgulamış ve bütün evrenin bunu etkilediğini belirtmiştir. Ona göre kamusal yaşamın dışında bağımsız bir hayat yoktur. Devlet için yapılan işlerin en iyi şekilde yapılmasının özel yaşamın da huzurlu olmasını sağladığını ifade etmiştir. Beş yıl konsüllük yapan Çiçero'nun görevine son verilerek sürgüne gönderilmiş ve kamusal şerefi elinden alınmıştır (Middleton, 1816: 211).

İmparatorluk evresinde kamusal problemlere ilişkin hassasiyet azalmaya başlamıştır. Soylular politikadan uzaklaşmaya başlamıştır. Bu dönemde yaşayan Seneca'nın (M.Ö. 4 – M.S. 65) Çiçero ile karşılaştırıldığında, siyasete mesafe koyduğu ve bununla birlikte mülkiyet edinmeye karşı olduğu görülmüştür. Bilge olan insanların siyasetten uzak olması gerektiğini ifade eden Seneca, insanların özgür iradelerinin olduğunu, bedenlen köle olursa bile ruhen özgürlüğün önemli olduğunu, insanların mevcut durumunu benimsediğinde iç mutluluğa sahip olabileceğini vurgulamıştır (Yetkin, 2008: 148). Seneca iki yönetim

düşüncesi belirtmiş olup birincisinde çok büyük ve kamuya ait olan aynı zamanda içinde insanların ve tanrıların da olduğu bir devlet, ikincisinde ise halkın bir kısmını içine dahil eden bir devlet (Şenel, 1996: 202). İlkinde kamusal konulardan uzak durulmamalıdır ancak ikinci devlet türünde kamu için çabalamak işe yaramayacaktır.

Kısacası Roma döneminde Helenistik sistemin mantığı temel alınmış, aynı zamanda bu düşünceler ve kurumlarla bütün dünyaya örnek olmuştur. Ancak kamusal alandaki etkinliklerin önemi yitirildikçe, Roma halkı başka bir alan bulmaya çalışmıştır. Özellikle Hristiyanlığın var olması ile birlikte özel alan anlayışı daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca kamusal ve özel alanları saran halkın ortak kanaatini doğrudan etkileyen siyasal iktidarı yönlendiren filozofların sosyal düşünceleri olmuştur. Bununla beraber Roma İmparatorluğu parçalanıncaya kadar retorik ve propaganda yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Roma İmparatorluğu parçalandıktan sonra kamusal alanlar silikleşmeye başlamıştır. Cermen Krallıkları Roma'nın sistemi üzerine kurulmuş olsa da ortaya çıkan otorite boşluğunu dolduramamışlardır. Bunun yerine Avrupa'da dük, kont, senyör gibi feodal yapılar ortaya çıkmıştır. Yeni dönem Avrupası'nda düşünce incilin ve kilise hukukunun demir kalıplarına hapsedilmiştir. Kilise baskısında yaşayan insanlar özgür kanaatlerini ortaya koyamamaya başlamışlardır. Bu bağlamda aşağıda Orta Çağ döneminde kamusal alanın geçirdiği dönüşümler ele alınacaktır.

2.1.3. Orta Çağ'da Kamu-Özel Alanın Gelişimi

Orta Çağ 375 yılında Kavimler Göçü ile başlamış olup, 1453 yılında İstanbul'un fethiyle sona ermiştir. Orta Çağda kamu otoritesi bölünerek etkisini yitirmiş, feodalizm sebepli ademi merkeziyetçilik ön plana çıkmış ve bununla birlikte din vurgusu hâkim olmuştur.

Modern tanımıyla “herkesi etkileyen” anlamına gelen kamu kelimesinin kökeni; Latince “populus”a kadar uzanmıştır. Orta Çağ döneminde kilise görevlilerince kavram yeniden şekil almıştır. İkircikli anlamlarından dolayı dönemseller olarak anlam karmaşaları yaşanmıştır. Orta Çağda kamu, kimi zaman okuryazar elit kesim, kimi zaman rahipler sınıfı ve kimi zaman da okuryazar, cahil ve rahipler sınıfı olsun olmasın tüm kesimleri içinde

barındırmıştır. İncili İbraniceden Latinceye çeviren Jerome (347-420) ve tanrıbilimci Hristiyan filozof Augustinus’a (354-430) göre, siyasal sorumlulukları olan hukuki ve aynı özelliklere sahip topluluk anlamına gelmiştir (Adams, 1971: 70). Augustinus’un M.Ö. 236-183 yılları arasında yaşayan Afrikalı devlet adamı ve General Scipio’nun kamuyu “ortak haklar” duygusuyla halkın bir araya gelmesi şeklinde tanımlamasından etkilendiği değerlendirilmiştir.

Karolenj devletinin yönetim sistemini imparatorluğa çeviren Charlemagne’nin (742-814) döneminde belirsizlik devam etse de populus kavramının gölgesi Merovenjlerin atalarından Carolingian hanedanlığına kadar uzanmıştır. Bir kral, ruhban sınıfı ve aristokrasi tarafından yönlendirilen bir psikopos seçilmiştir. “Vox populi, vox dei” yani “halkın sesi, hakkın sesi” kavramı ilk olarak İngiliz, filozof, din bilgini ve şair Alcuin’in (740-804) Charlemagne’a gönderdiği mektupta kendini göstermiştir. Alcuin, halkın sesinin meşruiyetini tanrının sesinden ziyade kalabalığın haykırışı ile sorgulamıştır (Menache, 1990: 3).

Farabi (870-950) *Füsul’ul Medeni* isimli eserinde, siyasi liderin belli şartlarla savaşa girebileceğini anlatmış, bu şartlardan birinin kamunun malını gasb edenlerden almak ve tekrar kamuya geri vermek olduğunu ifade etmiştir. Burada ifade edilen kamu, devlet anlamında kullanılmıştır. Onun muhalif ve düşman olarak gördüğü gruplardan biri muharrife (bilge geçinenler) dir. Bilge geçinenlerin özel çıkarlarını sanki kamunun çıkarları gibi gösterdiklerini ifade etmiştir. Farabi adalet kavramını kamusal malların eşit bir şekilde dağıtılması ve mülkiyetin korunabilmesiyle açıklamıştır (Farabi, 1987: 56).

11’inci yüzyılın başlarında populusun iki bakış açısı ortaya çıkmıştır. Fransız tarihçi müzisyen ve keşiş Ademar de Chabannes (988-1034), insanoğlunun problemlerini çözmek için azizler ile kutsal varlıklarla uyum içinde iş yapma ve sosyal topluluk içerisinde yeminler ederek, “barış tanrısına” ulaşabilme ihtiyaçlarının olduğunu vurgulamıştır. 11’inci yüzyılın sonlarına doğru özlü söz “halkın sesi, hakkın sesi” yeni anlamlar kazanarak bir din adamının, azizin ve dini reformların desteklenmesinde daha çok kullanılmıştır (Landes, 1984: 44).

Yunus Emre (1238-1328) “Yakup’u ağılatıp aldın gözlerin, Yusuf’u Mısır’ın sen ettin sultanı, Kamuya söz söylenir ibret için, Yunus’u da söyletir ol Sübhan’ı” ve “Eğer aşkı seversen can olasin, kamu derdine hem derman bulasin, eğer dünya seversen müptelasın,

Maani sırrını nerden eresin” dizelerindeki “kamu”yu herkes anlamında kullanmıştır (Gölpınarlı, 2013: 213). Ayrıca Fuzuli ise (1483-1556) “Kamu bimarına canan deva-yi derd ider ihsan” şeklindeki dizelerinde yine “kamu”yu bütün insanlar anlamında kullanmıştır (Tarlan, 1981: 627).

Orta Çağ’ın ilk yüzyıllarından itibaren kamusal alan ile özel alan arasında bulunan sınır ortadan kalkmaya başlamıştır. Artık lordun şahsiyeti sadece özel değil kamusal bir hâl almıştır. Bununla birlikte özel hayat ön plana çıkarak kamusalı gölgede bırakmaya başlamıştır. Şehirler çökmeye başlamış ve kırsal yaşam alanları tercih edilmeye başlanmıştır. Artık insanlar özel alanlarında kendi varlıklarını hissetmişlerdir. Zamanla özel alan dışında bir kamusal alan anlayışının ortadan kalkmaya başladığı görülmüştür (Habermas, 2015: 65).

Özel alanın kamusal alanın önüne geçmesiyle kamusal güç kişiselleşmeye başlamıştır. Toplumun tutkalı olan ortak çıkar fikri değerini yitirmiştir ve özel çıkarlar ön planda tutulmuştur. Kamusal mülkiyet düşüncesi ortadan kalkmış ve devlet artık yönetenin özel mülkiyeti gibi görülmeye başlamıştır. Kamusalı ifadesi lordun kişisel özelliklerine övgüler şeklinde belirilmiş, konuşma şekilleri ve simgeler kişisel özelliklerin kamusal bir şekilde yapılanmasına yol açmıştır (Habermas, 1989: 7).

Kısacası Hristiyan İmparatorluğuna geçiş ile birlikte Roma’da iç mekâna atfedilen önem devam etmiştir. Ancak bu kilise ile sınırlı hale gelmiştir. Kilise dışındaki kamusal özelliği olan mekanlar önemini yitirmiştir. Orta Çağ ile birlikte feodal düzene geçilmiş, özel mülkiyet ortaya çıkmış ve kamusal çıkarların yerini bireysel çıkarlar almıştır. Ancak feodal üretim sisteminde toprak sahipleri cemaatlere bağlı olduğu için özel çıkarın tam anlamıyla adı konamamıştır. Köylülerin toprak mülkiyeti sahipliği ile zenginleşmesi, derebeylik düzeninde güç dağıtımının net yapılmaması nedeniyle kamusal ve özel alanlar iç içe geçmiştir. Bu şekilde özel ve kamusal alanın belli bir toprak sınırı çerçevesinde toplandığı bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu kamusal alan temsili olma özelliği taşımakla beraber siyasal işlevinden ziyade feodal otoriteyi temsil etmiştir. Modern dönemde ise kamusal daha çok akıl ve kanunlarla ön plana çıkmıştır. Aşağıda modern dönemde devlet ve toplum ilişkileri gözden geçirilecek, siyasal iktidar ve doğa durumu ayrımı temelinde kamusalın aklın çıkarları şeklindeki kullanımı tartışılacaktır.

2.1.4. Modern Kamusal Alanın Doğuşu

Rönesans dönemi 15'inci yüzyıl ile birlikte doğmuş ve feodalitenin yok olmasına sebep olmuştur. Hegel'in modern zamanlardan bahsetmesiyle de antik dönemlerden ve Orta Çağ'dan bir kopuş kendini göstermeye başlamıştır (Habermas, 1995b: 5). Antik dönemlerde 4 ve 5'inci yüzyıllarda kilisenin etkisinden uzaklaşabilmek için "modernus" sözcüğünün kullanıldığı görülmüştür. Modern dünyada ise bir şekilde antik döneme dönüşün olduğu ve şifrelerinin o dönemde gizli olduğu anlaşılmıştır. Ancak aradaki önemli fark, kapitalizmin ortaya çıkması ve hızla güçlenmiş olmasıdır. Hegel'e göre modernlik çok geçişli bir süreci içermiştir. Bir zamanlar modern olan başka bir dönem klasik olmuş ya da tam tersi meydana gelmiştir. Modernite ise kendi içinde çelişerek bununla daha da güçlenen bir süreçtir (Delanty, 2002: 9).

Feodalizmden kapitalizme geçme durumunda ortaya çıkan yönetim modeli mutlakiyetçilik ile birlikte merkantilizm anlayışı hüküm sürmeye başlamıştır. Yerel ekonomi bağlamındaki kurumlar ortadan kalkmış, kamusal devlet ile aynı anlamda kullanılmaya başlanmıştır. 15'inci yüzyılda saraylardaki prenlere ders veren öğretmenler, artık 17'inci yüzyılda hümanizm anlayışı ile birlikte halkın temsil gücünün yitirilmesine ve temsili kamunun sarayda yoğunlaşmasına hizmet etmişlerdir (Habermas, 2015: 68). Rönesans ve Reform ile birlikte din olgusu bireylerin hayata bakış açılarında daha az yer kaplamaya başlamıştır. Daha özgür düşünen halk kitleleri sayesinde kamuoyu kavramının adı artık telaffuz edilmeye başlamıştır.

Kralın kamusal otoriteyi temsil etmeye başlaması ile birlikte Roma hukukundan da güç alan kral, dinsel otoriteden uzaklaşmıştır. Kamusal bir varlık olarak görülen kralın özel hayatının olabileceği kabul edilmemiştir. Kralın bütün yaşamsal faaliyetleri halkın önünde gerçekleştirilmiştir. Nitekim 17'inci yüzyılda bir Fransız kralının annesi, kralı halkın gözünün önünde dünyaya getirmiştir (Poggi, 1991: 77).

17'nci yüzyıl sonrasında devlet bünyesinde idari birimler etkili olmaya başlamıştır. Bürokrasi içerisinde bulunan kişi ve birimler, sistematik bir biçimde devleti yönetmişlerdir. Artık kralın kişiliğinin bir önemi kalmamıştır. Kamusal ile devlet yönetiminin birleşmesi sebebiyle buna muhalif bir kesim de belirmeye başlamıştır. Bunlar özel iş ve özel çıkarları doğrultusunda, kamusal düşünceye karşı çıkmışlardır. Din ve inanç özel bir konu şeklinde

düşünülerek bu bağlamdaki özgürlük, özel alan içerisinde görülerek kamusal alandan ayrılmıştır (Lozano, 2017: 6). 16'ncı yüzyılda temellerini Descartes'in attığı aydınlanma düşüncelerini 17'nci yüzyıl sonlarında yoğun şekilde ele alan ve tartışan Kant, akla ilişkin tespitleriyle ön plana çıkmıştır. İnanca yer açılması için bilginin kısmen sınırlandırılmasının gerektiğini ifade eden Kant, dogmalardan ziyade daha çok duygusal derinliklerdeki inanç üzerine düşünmüştür. İnsanların akıllarını kullanmaya cesaret etmeleri durumunda doğruyu bulabileceklerini ve aklın kamusal olarak kullanılması gerektiğini ifade etmiştir (Biber, 2005: 49). 17'nci yüzyıl ile birlikte kapitalizm, sermayenin oluşturduğu borsa ile daha da güç kazanmıştır. Önceleri muhabirlik ve haberleşme hizmetleri ticaret merkezlerince yapılmıştır. Bu konularla ilgili tüccarlar ise bunlara ilişkin yazıları kaleme almıştır. Dolayısıyla basın, tüccarların tekeline geçmiştir. Ancak 17'nci yüzyılın ortalarında monark dışında yeni bir kamusal güç belirmiştir. Siyasal ile sosyalin birbirlerinden ayrıldığı bu dönemde, basın da siyasal vurgular ile dolmuştur. Artık ticaret evlerince hazırlanan gazeteler devletlerce kontrol edilmeye başlamıştır. Aynı zamanda bu dönemde burjuvazi de yükselmiştir (McCormick, 2014: 373).

Habermas yükselen burjuvaziyi üç şekilde ele almıştır. Birincisi, esnaf loncalarının dağılmasıyla beliren asıl burjuvazi, ikincisi kralın otorite etkisi dışında kalarak oluşan ticaret ve sanayi kapitalistleri (yeni burjuvalar), üçüncüsü ise merkantil siyaset ile ilgilenen kralın çevresindeki üst düzey memur ve hukukçular (görev burjuvazisi) dir. Ayrıca avukat, doktor gibi yeni gruplar da kültürlü burjuvazi adı altında üçüncü grubun içinde yer almıştır (Timur, 2008: 45).

Orta Çağ döneminde kamusal alan sadece bir kişinin güdümündeyken, 18'inci yüzyılın sonlarında burjuva sınıfının oluşmasıyla dönüşmeye başlamıştır. Yeni ortaya çıkan burjuva kamusal alanın aktif bireyleri, kamusal otorite karşısında düşünce çatışmaları yaşamışlardır. Bu çatışmalar otoriteye ortak olmaktan ziyade onu kontrol etme ve gerçekten kamusal olmasını sağlamak için mücadele etme amacını taşımıştır (Habermas, 2015: 100).

Merkantilizmin yarattığı güç mücadeleleri burjuvaziyi güçlendirerek kültürlü burjuvazinin yeni bir kamusal alan oluşturmasını sağlamıştır. Bununla beraber sivil ve asker bürokrasiden oluşan devlet, basın üzerinde hegemonya sağlarken, kültürlü burjuvazi ise bu alanı eleştiri ve özgürlük alanı şeklinde görmüştür. 18'nci yüzyılın ortalarında modern

kamusallık ve kamuoyu terimleri de bu şekilde oluşarak yurttaşlık kavramı yeniden ele alınmaya başlanmıştır (Habermas, 2007: 36).

Yurttaşlık kavramı özellikle 1789 Fransız İhtilali ile birlikte tekrar ele alınarak güncellenmiştir. Buna göre kamusal fayda, kişisel haklar ve özgürlüklerin birbiriyle ilişkilerinin temin edilmesi, yurttaşlık çatısı altında birleştirilmiştir. Fransız ihtilalini gerçekleştirenler ve ihtilali savunanlar, kamusal faydayı desteklemişlerdir. Fakat ihtilale karşı çıkan kesim özel çıkarlar ile özdeşleştirilmiştir. Bu bağlamda kamusal fayda ile özel çıkar arasındaki sınır, ihtilali destekleyenler ile ihtilale karşı çıkanlar arasındaki bağ ile ölçülebilmektedir.

İhtilal ile birlikte özel hayata müdahalenin en önemli örneği daha evvelen dini yöntemlerle yapılan evlenme faaliyetinin anayasada bir madde içinde düzenlenmesidir. Ayrıca boşanmayı da yasaya bağlayarak, özel hayata ilişkin bu hususları devlet kendi bünyesinde kontrol altına almıştır.

Kamusal alanın Leviathan'a terkedilmesiyle birlikte devlet, kontrol edici sistemlerini çalıştırmış, bireyler arası ilişkilerin çizgilerini belirlemeye başlamış, hukuku standart hale getirmeye başlamış ve fikirlerin rahat paylaşımı için kamu alanının iletişimsel boyutunu eline almıştır. Thomas Hobbes, Leviathan'a olduğu gibi bırakılan haklardan dolayı sivil toplum ve politik toplumun eşleştiğini ifade etmiştir. John Locke da doğal toplumları uygar toplumlardan ayırmaya çalışırken, politik olmayanı politik olanın egemenliğinden kurtarmaya çalışmıştır (Sreedhar, 2010: 165). Bu çerçevede salon ve kahvehaneler her dönemde olduğu gibi bu dönemde de önemini korumaya devam etmiştir.

Avrupa'da salon ve kahvehanelerde diyalektiğin kamusal kullanımı örnekleri görülmüştür. Yapılan edebi sohbetlere siyasi ve ekonomik konuların da eklenmesiyle daha da önem kazanmıştır. Devletin hegemonyası ve din baskısından sıyrılan bu alanlar laik bir hal almıştır. Herkesin ulaşabildiği basın aracılığıyla da konular duyurulmuş ve yeni tartışma konuları kamuya sunulmuştur. Ancak medya sadece Habermas'ın dile getirdiği ulusal basın ve yerel dergilerden ibaret değildir. Bazı İngiliz aydınları burjuva olmayan halk ile irtibat kurarak onların standart mücadele şekillerinin değişmesine sebep olmuşlardır. Onların kullandıkları bildiriler, dergiler sayesinde farklı fikirleri ortaya koyabilen alternatif basın ortaya çıkmıştır. Habermas sınıf çatışmasına ilişkin değerlendirmelerinin yetersiz olduğu

şeklinde birtakım eleştiriler almıştır. Liberal değişimcilerin düşüncelerinin ise basının aslında çok da sağlıklı ve Habermas'ın ifade ettiği gibi bağımsız olmadığı yönünde olduğu görülmüştür.

Liberal dönemdeki rekabetçi anlayışa sahip kapitalizm yerini tekelci anlayıştaki kapitalizme bırakmasıyla özel alan iktidar tarafından gözetilmeye başlanmış ve bununla birlikte kamusal alanlardaki eleştirel bir şekilde tartışabilme anlayışı da yara almıştır (Hasdemir ve Coşkun, 2008: 128).

Özetle, 16'ncı ve 17'nci yüzyıllarda, şehirlerin oldukça gelişmesi, matbaanın güçlü bir şekilde ortaya çıkışı, eğitim ve öğretimin geniş kitlelere ulaştırılabilir hale gelmesi ve nüfusun çoğalması gibi sebepler, 18'inci yüzyıldaki yoğun gelişmelere sağlam bir zemin hazırlamıştır. 19'uncu yüzyılın ortaları ile birlikte liberal dönemde aralarına mesafe giren devlet ve toplum tekrar feodal bir şekilde birleşerek, edebi alanlar ticarileşmiş ve aklın kamusal kullanımı azalmıştır. Bu dönemde kamusal alanın en büyük problemi siyasal gücün hegemonyası altında olması ve sivil toplum kuruluşlarının karar mekanizmalarından uzaklaştırılmasıdır. Bundan dolayı devleti yönetenlerle kamunun arası açılarak ideal kamusal alanın zarar görmeye başladığı değerlendirilmiştir. Bu çerçevede kamusal alanın zarar görmesi ve sona doğru yol alması Sennett'le tartışılarak ortaya konacaktır.

2.1.4.1. Sennett ve kamusal insanın çöküşü

Richard Sennett 18'inci ve 19'uncu yüzyıllarda kamusal alanda meydana gelen değişimleri, kapitalizm ile sekülerizm çerçevesinde geç modern dönemde yaşananlar ve mahremiyete dönük ilginin sebepleri şeklinde iki bağlamda incelemiştir. Narsisizm ve olurlarına bırakma üzerinden konuyu açıklamıştır.

Kimi sosyologlar tarafından Sennett'in sosyolojik analizinde metodolojik keskinliğin olmadığı ve deneysel temellerinde birtakım eksiklikler olduğu iddia edilmiştir. Yeni dönemde “işin sonu”, “güvensizlik çağı” gibi ifadeler ortaya çıkmış, ancak Sennett bu kavramları daha farklı bir gözle incelemiştir. Sennett daha çok spesifik yönetim pratiklerinin eleştirisini yapmayı hedeflemiştir. Ayrıca bu yönetim pratiklerinin sosyal bağlamdaki dönüşümlerini de inceleyen Sennett, daha yapısalcı gözle “işyeri güvensizliği” konseptini ortaya koymuştur (Tweedie, 2013: 94).

Birçok eser hem genel hem de akademik literatürde modern dönemdeki işin, özellikle güvensiz ve kısa süreli olduğuna dair algıya odaklanmıştır (Fevre, 2007: 518). Richard Sennett, Manuel Castells, Ulrich Beck ve Anthony Giddens gibi birçok sosyolog bu algının reklamını yapmışlardır. Doogan ve Fevre gibi eleştirmenlere göre bu sosyologlar temelde birtakım hatalar yapmışlardır. Çünkü geniş ölçekli veriler göstermiştir ki henüz güvensiz ya da geçici yapısal değişimler gerçekleşmemiştir. Eğer Doogan ve Fevre haklıysa, etkileyici sosyoloji teorilerinin çoğuna yıkıcı bir eleştiri imkânı sağlamıştır (Doogan, 2009: 3).

Ancak Sennett'in çalışma sosyolojisi bu iddialara indirgenecek kadar sığ değildir. Sennett, yeni kapitalizm düşüncesini temele alarak sisteme karşı duyulan güvensizliği incelemiştir. Doogan ve Fevre kendi çalışmalarını İngiltere, Avrupa Birliği ve Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü (OECD) ülkelerinde 1980-2006 yılları arasındaki “iş” durumunu ortaya koyarak yapmışlardır. Bunun için üç gösterge kullanmışlardır. Birincisi kalıcı sözleşmelerden ziyade geçici sözleşmelerin yapıldığı iş sözleşme tipleri, ikincisi on yıldan fazla çalışan kadrolu işçinin durumu ve üçüncü gösterge ise gelecek on iki ayda işi kaybetme ihtimalidir. Doogan bu çerçevede uzun süreli iş eğilimlerine odaklanmış, Fevre ise üç gösterge üzerindeki değişiklikleri analiz etmiştir (Erlinghagen ve Knuth, 2004: 63).

Sennet ve Lauren Berlant 19'uncu yüzyıldan itibaren Batı toplumlarında gerek “iş”in ve “çalışma”nın geçirdiği dönüşümü gerekse sosyal bağlanma ve yurttaşlığın üretimi konularında kafa yormuşlardır. Ayrıca Chicago'daki şehir tecrübelerini ve kültürel çalışmaları paylaşmışlardır. Sennett ve Berlant aynı zamanda “uzmanlaşma” üzerine değişen sosyal davranışlar ve inançları da gözlemlemişlerdir. Bu çerçevede kim olduğumuzu ve nereye gittiğimizi sorgulamışlardır.

1960 ve 1970'li yıllarda bizzat içinde bulunarak incelediği kültürel dönüşümleri Sennett “sınıf” aracılığıyla sosyolojik analizler yaparak ele almıştır. Berlant daha çok popüler kültür ve edebiyata yoğunlaşmıştır. Sennett, kamusal alanın zamanla silinmesini, sosyal dokudaki değişikliklere sebep olan ekonomik ve kültürel gelişmeleri incelemiştir. Sennett'in savının ana temelini kamusal hayatın analizi ile Paris ve Londra'daki kamusal alanlardaki ifade şekilleri oluşturmuştur. Bununla birlikte Sennett, Habermas'ın burjuva kamusu ile ilgili çalışmalarının çizgisini takip etmiştir. Ayrıca Habermas ve Frankfurt Okuluna atıf yapan Sennett, onları modern kapitalizmi ve sosyal koşullarını, kamusal alanın

düşüşüne gerekçe göstermeleri ve buna gereğinden fazla vurgu yapmaları bakımından eleştirmiştir (Linke, 2011: 12).

Sennett'in modern kapitalizmin toplum psikolojisine yönelik etkileri üzerine çalışmaları daha çok dikkat çekmiştir. Londra ve Paris'i 1750 yıllarına bakarak şehri yabancıların rahatlıkla buluşabileceği bir ortam, kendine güvenen aristokrat olmayan merkantilist burjuvaların olduğu, enerjik bir kamusal hayatın geliştiği, mümkün olduğunca parkların, gezilecek yerlerin, tiyatroların, kahvehanelerin, meyhanelerin ve pazarların olduğu ve geleneklere uygun alışverişlerin gerçekleştiği bir yer olarak görmüştür. Bu kamusal coğrafya ile sağlanan yapıda çeşitli ve karmaşık yabancılardan oluşan sosyal gruplar bir araya gelmişlerdir (Sennett, 1992: 17).

Sennett aydınlanmanın zirvesinde 18'inci yüzyılın ikinci yarısında kamu ile özel arasında bir denge olduğuna inanmıştır. Kamusal alışveriş oldukça yoğundur. Bu yoğunluk da yabancılar arasında duyguların yoğun bir şekilde aktarımına sebep olmuştur. Ancak 18'inci yüzyılın sonlarına doğru toplum ve kamusal yaşam, karmaşaya doğru ilerlemiştir. Hatta Sennett'e göre 19'uncu yüzyıl kamusal yaşam travmaları, 20'inci yüzyılda kamusal hayatın reddine yol açabilecektir.

19'uncu yüzyılda yaşanan kamusal yaşam krizi, toplumda dört psikolojik duruma sebep olmuştur. Bu psikolojik durumlar; karakterin istemsiz ifşası, kamusal ve özel imgelerin üst üste binmesi, geri çekilerek savunma yapmak ve sessizliktir. Sennett bireysellikle ilgili takıntıları reddederek son yüzyılın açmazlarını çözmeye girişmiştir. Bu bağlamda mahremiyet, kamunun varlığını reddederek kamusal problemi çözme girişimidir. Bütün bu reddedişlerle birlikte geçmişin yıkıcı çehresinin ne kadar zarar verdiği de netleşmiştir (Halloran, 1981: 325).

Tüm bu gelişmelerle birlikte Sennett ayrıca insanların oyuna ilişkin pratiklerini de incelemiştir. Sennett'e göre 17'nci yüzyılın sonlarına kadar çocukların ve yetişkinlerin oyun şekilleri aynıdır. Yetişkinler ve çocuklar aynı oyunları birlikte oynamışlardır. Oyuncak bebekler ve oyuncak askerlerle, aile içerisinde herkes tarafından oynanmıştır. 18'inci yüzyıl ile birlikte bazı oyunlar yetişkinlere ayrılmış ve bazıları da çocuklara bırakılmıştır. Şans oyunları ve kahvehanede oynanan oyunlar çocuklara yasaklanmıştır. Bu ayrımlarla birlikte kamusal alan, sadece yetişkinlerin oyun alanı olmuştur. Sennett, kamusal alan içerisinde

oyun oynayan ve eylem etkinliğinde bulunan insanı, kamusal insan olarak tanımlamıştır (Sennett, 2016: 130). Halbuki kamusal insan, kamusal alan içerisinde bulunan sadece bir aktördür.

Sennett'e göre 18'inci yüzyılda yaşanan toplumsal olaylar 19'uncu yüzyılda yaşanan kamusal krize sebep olmuştur. Kamusal alana Aydınlanma döneminde atfedilen önem, meydana gelen devrimler ve sanayi kapitalizmi ile birlikte azalarak kamudan aileye doğru daralmıştır. Ulus devletlerin doğuşuna rastlayan bu dönemde kamusal hayatın canlılığı azalmıştır. Sennett modern insanların özel yaşam alanlarına verdiği önem üzerinde durmuştur. Kamusal alana ait olan sorunların bireyci bakış açısına sahip insanlar tarafından çözülemeyeceğini ifade eden Sennett'e göre 19'uncu yüzyılda bireycilik ön plana çıkmış, narsist ve egoist insan türü belirmiş ve ortaklıktan ziyade bireysellik popüler olmaya başlamıştır (1996: 46).

Respublica aile, akrabalık ve yakın çevrenin dışında kalan insanları yurttaşlık bağıyla karşılıklı bir anlaşma ile bir araya getirmiştir. Hem Roma döneminin respublica'sında hem de günümüzde, toplum "oluruna bırakma" problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Roma dönemi ile modern dönem arasında özel alanın anlamları arasında farklılıklar vardır. Roma döneminde bu alan din ile doldurulurken modern dönemde ailemiz ve yakınlarımızla doldurulmuştur (Sennett, 2016: 16). Ayrıca kamusal alandan kaçış başlamış ve respublica'nın kuralları, insanların modern dönemin yeni özel alanlarına koşturmalarına yol açmıştır. Böylelikle kendisi ile daha fazla baş başa kalmaya başlayan insanın benliğini bulma çabaları ön plana çıkmaya başlamıştır.

Benliğini bulmaya çalışan insan, Riesman'a göre modern dönemde dışa yönelmeye başlar. Özellikle dışa yönelen ebeveynler, çocuklarına psikolojik radara benzeyen bir şey yükler. Bu radar, çocuğun hareketlerini değil, daha çok diğerlerinin eylemlerini belirlemek için kullanılır. Bu şekilde ebeveynler çocuklarının karakterini şekillendirmeye çalışır (Riesman, 2016: 78). Ancak Sennett, Riesman'ın toplumun içedönüklükten dışadönüklüğe doğru davranış değiştirdiğine dair değerlendirmesini eleştirmiştir. Sennett'e göre bu insanlar aksine kendi içlerine gömülmeye başlamışlardır. Bununla birlikte yeni toplumda kişisel olmayan şeyler önemsenmemeye başlanmış ve mahremiyetin sınırları belirsizleşmeye başlamıştır. Kamu yaşamından uzaklaşılması gerçek mahrem ilişkilerin sahteleşmesine yol açmıştır.

Ayrıca 19'uncu yüzyılda erotik terimler bir endişe içerisinde ifade edilmiş, cinsel etkinlikler sanki yapılmaması gereken bir ihlalmış gibi algılanmıştır. Modern dönemde ise cinselliğin bir ihlal gibi görünmesine karşı çıkmıştır. Önceleri insanlar erotik yaşamdan ders alabilirken, artık cinsellikten herhangi bir şey öğrenemez hale gelmişlerdir. Sadece devamlı olarak hayal kırıklığı içerisinde cinsel organları ile kendilerini aramışlardır. Ayrıca 19'uncu yüzyılda “baştan çıkarma” bir kişinin bir başkasını tahrik etmesi anlamına gelmiştir. Bu aynı zamanda bir ihlal olduğu için de suçluluk duygusu uyandırmıştır. Ancak modern dönemde bu etkinliğin yeri “ilişki” ile yer değiştirmiştir. Artık fiziksel aşk, toplumsal olmaktan çıkmıştır. Bu bireysel bir konudur ve anlamı azalmaya başlamıştır (Sennett, 2016: 21).

Mahremiyetin en temel gerçeklik olmasıyla birlikte narsist insan tipi ortaya çıkmıştır. Narsist kişiliklerin benlikleri kendilerine o kadar gömülmüştür ki artık bu durum benliğin asli tatminine engel olmaya başlamıştır. Narsisizm ile cinsellik hakkında yapılan bir araştırmaya göre narsist bedenlerde, erotizmden ziyade cinsellik ön planda tutulmuş, duyguların yerine bedensel temas ehemmiyet kazanmıştır. Narsist kişinin yaşadıkları, kendisine her zaman yeterli gelmiş ve dünyanın kendisini atlattığını düşünmüştür (Bilgiri, 2015: 273). Kamusal alanın içinin boşalmasıyla birlikte mahrem ilişkilerin yoğunluğu artmaya başlamıştır. Mimarlar da buna ayak uydurarak yüksek ve insanların yalıtımına yol açan bina ve caddeler tasarlamışlardır. Caddelerdeki dükkanlar sadece içinden geçip gitmek içindir. Canlı kamusal alanlar teker teker yok edilmiştir. Otomobilin üretilmesiyle birlikte aracın içinde bulunan insanlar, çevreyle ilgilenmeyi bırakarak hareket özgürlüğü hissiyle ilgilenmişlerdir. Ölü kamusal alanlarda artık bina içlerinde herkesin birbirini görebileceği ofisler yapılmıştır. Gözetim üst seviyeye çıkmış olup sosyalliğin azalmasıyla beraber, sessizlik anlam kazanmıştır. Sosyal olduğunu hissetmek isteyen insan artık diğerlerinden uzaklaşmaya çalışmaktadır. Cinsel sınırlardan kurtulan kuşak süratle içe dönmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonraki nesil özellikle bundan nasibini almıştır. Sennett'e göre denge yoksunu bir bireysel hayat ve içi boşaltılmış kamusal hayata ilişkin belirtiler uzun süredir mevcuttur (Yıldırım, 2011: 213). “Ancien Regime”nin dağılmasıyla ve kapitalist, seküler, kent kitlesinin ortaya çıkması ile de yoğunluğunu artırmıştır. Hatta “söz gümüşse, sükût altındır” sözünün bu dönemle birlikte ortaya çıktığı değerlendirilmektedir.

Geç modern dönemde kamusal hayat normal bir yükümlülük halini almış, insanlar otoriteye karşı boyun eğmişlerdir. Bu durum insanlar arasındaki iletişimi azaltmış, yabancılara karşı sahte ilişkiler geliştirilmesine yol açmıştır. Artık yabancılar tehdit olarak algılanmaya başlamıştır (Sennett, 2016: 16). İnsanlar duygularını birbirine karıştırmış ve duygu tanımlamaları değişmeye başlamıştır. Büyük parkların ve sokağa çıkanların dinlenebileceği alanların inşa edilmesi, sosyal merkezlerin ortaya çıkarak tiyatro ve opera salonlarının halka açılması, rekabetçi yeni pazarların kurulması 18'inci yüzyıl döneminde gerçekleşmiştir. Bu değişimlerin temelinde öncelikle şehirdeki kamusal hayatın, 19'uncu yüzyıl sanayi kapitalizmi ile ilişkisi vardır. Ayrıca ikinci etken 19'uncu yüzyılla birlikte ortaya çıkan insanların yabancılara değerlendirme şekillerini etkileyen sekülerizmdir. Üçüncü etken de 16 ile 18'inci yüzyıllar arasında güç odağı olan kamusal alanın daha sonra zayıflamasıdır (Vural ve Yücel, 2006: 99).

Sanayi kapitalizminin kamusal hayata etkisi özelleşme ve kamusal alanlarda kıyafet mistifikasyonu olarak kendini göstermiştir. 19'ncu yüzyıl süresince aile, kamusal alanın dışında bir alan olmaktan çıkmış ve kamusal alandan daha güvenli bir sığınak haline gelmiştir. Seküler kavramlar, 18'inci yüzyılda doğada yer alan, sadece dünyevilikten uzak bir anlam taşıırken, 19'uncu yüzyılda anlık gelişen olguların gerçekliği ve fenomenlerle özdeşleşmeye başlamıştır. Psikoloji bilimi ve duyguların önemi artmaya başlamıştır.

Ayrıca 18'inci yüzyılın ortalarına doğru Avrupalılarda tiyatroya gitmeye ve okumaya karşı ilgi artmış ve bu çerçevede ödüller verilmeye başlanmıştır. İtalya'da Carlo Goldoni'nin yerli dramaları bu hassasiyetin kazanılmasında öncü olmuştur. Fakat insani hassasiyetleri önemsemeyen ihlal eden bazı kanunların değiştirilmesi gerektiği fikri, *On Crimes and Punishments* isimli eserinde Cesare Beccaria tarafından ortaya konmuştur (Bellamy, 1995: 113). Sonraları serbest bırakılmış kölelerce ve köleliğin kaldırılması taraftarlarınca da köleliğe karşı bu eser kullanılmıştır. Aslında bu eserden faydalanmanın merkezi on yıllarca önce kamusal alanda hukuk davalarında kendini göstermiştir. Bu mahkemelerde özellikle kadınlar kendi haklarına ilişkin birtakım haklarını aramıştır. Böylelikle “kadın” kendini daha çok göstermeye başlamıştır (Castiglione, 2005: 697).

16,17 ve 18'inci yüzyıllarda kamusal deneyim toplumsal bir düzen ile bağlantılı iken 19'uncu yüzyılda kişiliğin oluşmasıyla bağlantılı hale gelmiştir. Şu an yaşadıklarımızın geçmişten gelen izleri dört bağlamda incelenebilir. Birincisi, bilinçdışılığın yani duyguların

kontROLSÜZ ve istemsizce dışavurumdur. Bu sorunun görünmeyen sebebi bir önceki yüzyılda kamusal ile özel hayatın arasındaki dengenin kaybolmuş olmasıdır. 19'uncu yüzyılda meydana gelen bunalımın bir diğer göstergesi de politik içerikli söylemlerdir. Bir lider eğer menfaatleri kendi düşüncelerine katılmayan kişileri de etkileyebiliyorsa bu liderin güvenilir olduğu anlamına gelmiştir. Sennett'e göre modern dönemin liderinin özel hayatına dikkat etmemesi, liderin otoritesine zarar vermiştir. Ancak vergileri devamlı artırılmış olsa bile işçi kesiminden bir aileyle bir liderin birlikte vakit geçirmesi ona karizma açısından olumlu katkı sağlamıştır. Bu dönemde kamusal ifadenin yerini artık kişisel temsil almıştır. Kamusal şahsın düşüncelerini ve hislerini ifade etmesiyle birlikte insanlarda, inanç kendini göstermiştir. Özelin kamusala baskın gelmesi, burjuva kesimine cazip gelmiş ve daha alt sınıflara bu şekilde tahakküm sağlamanın yolları çalışılmaya başlanmıştır. Üçüncü gösterge ise ortaya çıkan savunma mekanizmalarıdır. Kamusal alanlar içerisinde duyguları yüzlerine vuran insanlar çözüm olarak duygularını yok etmeye çalışmışlardır. Bunun için dikkat çekmemeye çalışan insanlar sıradan kıyafet ve takılar kullanmaya başlamışlardır. Günlük hayatta sıradan giyinme ile ters orantılı olarak tiyatrodaki abartılı kıyafetler tercih edilmeye başlanmıştır. Tiyatroda bir kişinin kıyafetinden ve görünüşünden çok güçlü ya da çok kötü bir karakter olduğunu anlamak mümkün hale gelmiştir. Aktör ve müzisyen gibi icracıların bu şekilde şatafatlı görünmesi duygularını gizleyen sıradan burjuvaların gözünde onlara karşı hayranlığı artırmaya başlamıştır (Sennett, 2016: 45).

Karakterin bilinçdışı sergilendiği, özelin kamusalda güçlendiği, kişiliğin gizlenmesinin tek çaresinin duyguların silinmesi olduğu bu dönemde, mahremiyet hâkim olmuş ve insanlar sessizliğe gömülmeye başlamıştır. Kamusal hayata ancak sessiz kalarak katılan insanlar için yalnız kalma hakkı en önemli haklardan biri haline gelmiştir. Balzac'ın gözün gastronomisi olarak ifade ettiği bir paradoks hüküm sürmeye başlamıştır. Buna göre kişi kamusal alana katılıyordu ancak sessiz kalıp gözlem yapıyordu. Görünürlük ile birlikte kamusal alanda bulunduktan sonra konuşmaya gerek kalmıyordu. 19ncu yüzyılda karakterin bilinçdışı sergilenmesi, özel ve kamusalın çakıştırılması, duyguların bastırılıp savunmada kalınması ve sessizlik şeklinde dört psikolojik durum ortaya çıkmıştır. Geç modern dönemde kamusal alanlarda ahlak kuralları önemsenmemeye başlanmıştır. İdealize bir sığınak olan aile dışında, yabancılar ya da yabancı kalabilenler arasında yaşanan deneyimler ön plana çıkmıştır. Kadınlar kamu alanının “rezalet” kavramı ile özdeşleştirilirken, erkekler kendilerini kamuda yitirerek kamuyu adeta özgürleşme alanı olarak kullanmaya başlamışlardır. 19'uncu yüzyılda bir kadının yanında kocası olsa dahi erkeklerle yemek

yemesi eleştiri konusu olurken, bir burjuva erkeğinin kendinden alt sınıfta bir kadınla yemek yemesi görmezden gelinmiştir. 20'nci yüzyılın ortalarında ise yabancılarla birlikteliğin getirdiği deneyim, kişiliğin gelişmesi için çok önemli görülmüştür (Sennett, 2016: 40).

Tüm bunların ışığında toparlayacak olursak, önce bireye oynaması gereken bir rol verildiği ve kişinin de kendisini bu akışkanlıklar dünyasına adapte etmeye çalıştığı görülmüştür. Kişi tam adapte olmuşken, dünyanın normlarının değişmesiyle birlikte kişi yeniden kendini kurmaktadır. Her defasında kendini yeniden inşa etmeye çalışan birey, zamanla omurgasızlaşmaya başlamıştır. Karakteri, sürekli değişime maruz kalan likit kişilikli bu likit bireyi için Rorty'nin (Sennett, 2002: 122) "ironik insan" tanımlaması gayet yerindedir. "İronik insan"ın kendini tanımlarken kullandığı sıfatlar sürekli değişmiş, bu sebeple benliği kırılgan bir hal almış ve belli bir süre sonra bu durum kendini ciddiye almayan bir karakter ortaya çıkarmıştır. Kamusal alanda bu değişken karakteriyle var olmaya çalışan "ironik insan"lara dayatılan roller ve kişilikler de bu çerçevede sürekli evrilmektedir.

2.1.4.1.1. Kamusal alanda kişilik ve kamusal roller

Sennett'e göre modern dünyada inanç sistemlerinin topluma ait birer ürün oldukları düşünülmeye başlanmıştır. Sekülerlik ona göre, insanoğlunun var oldukça yaşananların sebebine ilişkin sahip olduğu inançtır ve ancak ölünce bu inanç da ortadan kalkacaktır. Zamanla her ne kadar insanların tanrılara olan inancı azalsa da inanç sahibi olma ihtiyacı baki kalmıştır. 18'inci yüzyılda tanrıların gizeminin ortadan kaybolması ile birlikte insanlar kendi varlıklarını gizemli hale getirmeye başlamıştır. Önceleri fark edilmeyen ve tanrıların bastırıldığı benlik hissiyatı kendini göstermeye başlamıştır. İnsanların içlerindeki hissettikleri ve yaşadıkları gerçeğe dönüşmeye başlamıştır.

19'uncu yüzyılda kişilik ile karakterin birbirlerinden üç şekilde ayrıldığı görülmüştür. İlk olarak kişilik kişiye göre farklılaşmakta iken karakter herkese ait ortak bir kavramdır. Dış görünüşler kişiliğin değişmesine sebep olurken karakter aynı kalmıştır. İnsanın içinde hissedilen duygunun yansıması karakteri işaret etmiştir. Sennett'e göre dış görünüşün değişmesi üzerinde durulması gereken bir husustur, çünkü bizzat benliğin de değişmesine sebep olmuştur. Karakterin kişilikten ayrıldığı ikinci nokta ise kişiliğin öz bilinç tarafından kontrol edildiği hususudur. Karaktere yaklaşmak için insanlar kişiliklerini

mütevazılaştırmak durumunda kalmışlardır. Kişiliğin karakter çizgisinde kontrolü için ise benlik geçmişe dönmek durumundadır. Kişiler yaptıklarını, yapmadan önce fark edemezler ancak yaptıktan sonra anlarlar. Bilinç ise duyguların ifadesini takip eder. Kişilik duyguların türlü hallerine dönüşmekle birlikte aynı zamanda duyguları tamir etme yeteneğine de sahiptir. Üçüncü olarak ise modern dönemin anlık duyguları ifade etme özgürlüğü düşüncesini aykırı bulan karakter anlayışı, kişilikte ayrılmaya başlamıştır. Şatafatlı giyinen bir kadının dışarıda başka bir kişiliği ortaya çıkarken, evindeki doğal giysileri ile başka bir kişiliğe bürünmüştür. Kişiliğin kendiliğinden oluşu, göreneklerin karşısında yer alarak kendisini özgür hissedip öyle davranan kişilerin sapkınca algılanmasına yol açmıştır. 19'uncu yüzyılın psikologları da bu kişilerin deli olduklarına dair teşhisler koymuşlardır (Sennett, 2016: 200).

Bireylerin ve onların oluşturdukları toplulukların kimliklerini ve uzun vadeli hedeflerini tanımlayabilmeleri, kesintisiz etkileşimin sağlanmasıyla mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda insan aslında diyalojik bir karakterdir. Sosyal dönüşümlerin evrilmesi, kim olduğumuza ilişkin bilinç değişimleriyle, diğerlerine saygı gösteriş şeklimizle ve sosyal çevremizin yapısına ilişkin yaşanan bilinç değişimleriyle gerçekleşmiştir. İnsani deneyimin çoklu boyutlarına kamusal söylemde kayda değer önem vermek, yeni sosyal anlamlar ortaya çıkmasını sağlamıştır. Aynı zamanda dar kavramsal sınırların arkasındaki politik diyalogların genişlemesine imkân vermiştir (Weinberg, 2011: 73).

Sosyal değişimi etkileyebilmek için düşünce alışkanlıklarını dönüştürmek gerekir. Zihnimizde bulunan nöronların oluşturduğu yollar aslında içinde bulunduğumuz dünyanın yapısını içermektedir. Sahip olduğumuz algılarımız ve fikirlerimiz, gördüğümüz sosyal gerçekliği belirlemiştir. Varsayımlarımız, anlayış çerçevelerimiz, sormaya yeltendiğimiz sorularımız ve düşünce kalıplarımız, gerçekliği nasıl şekillendirdiğimizi ve iletişim şeklimizi etkilemiştir. Böylece birer insanoğlu olarak bizim algılarımız, düşüncelerimizi harekete geçiren etkileşimlerimiz ve söylemlerimiz, fikir ve ideal sahibi olmamızı sağlayan tecrübelerimiz, sosyal varoluşun parametrelerinin oluşmasına hizmet etmiştir.

Düşüncelerimizin nerede olduğuna ve bu düşüncelerin içinden akan eylemlere dair Bahauallah, insanların kendilerini kendi ilgi alanlarıyla meşgul etmekten ziyade, insanoğlunun geleceğini rehabilite edecek ve kalpleri, ruhları kutsayacak düşüncelere sahip olmaları gerektiğini belirtmiştir (1983: 29). Bu sayede özellikle kimliklere ruhsal bir anlayış

verilebilecek ve insanlık, kolektif işleyişin doğmasına ve gelişmesine hazır hale gelebilecektir.

İnsanların karmaşık karakteristiği ve birbirlerine bağlılığı eşsizdir. Bununla beraber doğa hakkındaki varsayımlarımızın değişim hızı ve sosyal gerçekliğin yapısı insanlığın karşılaştığı en önemli sorunlardandır. Peki kimliklerimizin kaynağı nedir? İlişkilerimizin ve bağlılıklarımızın temelleri nereye uzanır? Eğer kimliğimiz ya da kimliklerimiz bizi yönetiyorsa kiminle ve nasıl bir araya geliyoruz? Toplumsal hedeflerin formasyonunun oluşmasına imkân veren kişisel anlayışlarımız nasıl oluşur?

İnsan ilişkilerinin yönetim ve organizasyonu kimliğimizin gelecekteki evrimine bağlıdır. Kendimizi nasıl gördüğümüzü, dünyada kendimizi nasıl konumlandığımızı, diğer insanların bizi nasıl gördüğünü ve sınıflandırıldığını ve çevremizle kuracağımız iletişim şeklini “kimlik” belirler. Sosyolog Philip Selznick, kim olduğumuzu bilmenin hem ilişkilerimizin limitlerini belirlemeyi hem de bunu en iyi şekilde anlamlandırdığımızı sağladığını ifade etmiştir (Selznick, 2004: 46). Bu ilişkiler gerçek benliğimizi şekillendirmede merkezi rol oynar. İlişkilerimizin gelişmesi bireyselliğimizin gücünü artırır. Kişisel ve kolektif kimlik nosyonu, böylece küresel topluluğun normları üzerinde kayda değer etki bırakır.

Kimliğimiz birçok bağlamda çeşitli formlarda önümüze gelir. Kendimizi çoğu zaman, ailemizle, ırkımızla, ulusumuzla, dinimizle, ana dilimizle, etnik kökenimizle, cinsiyetimizle, sınıfımızla, kültürümüzle ya da işimizle tanımlarız. Kendi mahallimizin dışındaki zamanlarda, kendileri için çalıştığımız girişimler ve kurumlar, spor takımlara sadakatimiz, müzik ve aşçılık üzerine sempatimiz, özel sebeplere bağlılığımız, eğitimsel ortaklıklar kim olduğumuza dair tanımsal bakış açıları sağlar. İnsanoğlunun kimlik tanımlama kaynakları son derece çeşitlidir. Aslında bunlar bağlılık ihtiyacından kaynaklanmıştır. Bu bağlılıklardan dolayı kimliklerimiz, Nobel ödüllü Amartya Sen’in ifade ettiği gibi kaçınılmaz bir şekilde çokludur. Kimlik, mantıklı seçeneklerle seçilemeyen ve organize edilemeyen varoluşsal bir olgudur. O dünyaya dair perspektif sağlar (Sen, 2008: 292).

Kimliklerimizin evrimi ve formasyonu, ötekilerle uyum halinde ve diyaloglar aracılığıyla gerçekleşir. İnsan, filozof Charles Taylor’un ifade ettiği gibi temelinde diyalojik

bir karakterdir (Taylor, 1991: 33). Yeni dünya anlayışında problemlerin gerçekten çözülebilmesinin gerekliliği, insan kimliğine olan hassasiyeti artırmıştır.

Balzac, romanlarında 19'uncu yüzyılın Fransa'sını anlatırken oburluk, yalıtılmışlık ve şans kavramları üzerine yoğunlaşmıştır. Bu dönemde girişimcilik insan davranışlarında ön plana geçmiştir. İnsanların düzene ayak uydurması için söz vermemeleri gerekmiştir. Paris'te aldatanlar ve aldatılanlar şeklinde iki kesimin olduğunu ifade eden Balzac bu hususu şöyle dile getirmiştir:

Bu kentte (Paris'te) gerçek duygular istisnadır; çıkar oyunları ile örselenmiş bu mekanik dünyanın çarkları arasında ezilmişlerdir. Burada erdem yerilir, masumiyet satılır. Tutkular yerlerini yıkıcı zevklere, günahlara bırakmıştır; her şey yüceltilir, analiz edilir, alınıp satılır. Bu pazarda her şeyin bir fiyatı vardır ve hesaplar yüzler kızarmadan apaçık gün ışığında yapılır. İnsanlık yalnızca iki kesimden oluşur: Aldatanlar ve aldatılanlar.... Büyükbabaların ölmeleri beklenmektedir, dürüstler enayidir, yüce fikirler ancak bir amaç için var olan araçlardır, din yalnızca yönetmek için gerekli bir şeydir, dirayet yapmacık bir şeydir, her şey sömürülür ve satılır, gülünç olmak kendini reklam etmenin ve kapıları açmanın bir yoludur. Gençler yüz yaşındadırlar ve yaşlıları hor görürler (Balzac'tan aktaran Sennett, 2016: 203).

Balzac, eserlerinde dönemin insanlarını adeta büyüteçle incelemiştir. İncelediği karakterlerin toplumsal faktörler tarafından nasıl etkilendiğini ve etkilenen insanların tekrar toplumsal sisteme nasıl döndüğünü ortaya koymuştur. Ona göre kişilik toplum içerisinde var olan ve aynı zamanda da kendini bireyin içinde saklanan bir gizdir. Kamusal alanda kişilik, dış görünüşlerin değişmesi ile birlikte evrim geçirmeye başlamıştır. Özellikle kadın kıyafetleri 1840'larda gayet kaba ve sıradan iken kişiliğin ön plana çıkmasıyla ve kamusal alana girmesiyle, bireyler dış görünüşleri önemsemeye başlamıştır. Sokaktaki insanların kıyafetlerine ilişkin toplumda oluşan değerler, sahnedeki dış görünüşlere yönelik değerlerden ayrılmaya başlamıştır. Dönemin dış görünüş şekilleri iki şekilde sorgulanmalıdır. Birincisi kıyafetlerin nötrleşme şeklinin sebepleri, diğeri ise kıyafetlere bakılarak insanları anlamlandırma davranışının gerekçeleridir.

Kıyafetlerin nötrleşme sebeplerine bakılacak olursa kıyafetlerin 1825'te üretilen dikiş makinesi ile ilişkisine bakılmalıdır. Makinelerin üretilmesiyle birlikte 19'uncu yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte kol saati, şapka ve ayakkabı üretilmeye başlanmıştır. 18'inci yüzyılda moda ancak sokakta yüz yüze gelerek yayılırken, artık "Moda Sayfaları" adıyla gazeteler aracılığıyla yayılmaya başlamıştır (Sennett, 2016: 210).

1830’larda kadın kıyafetleri iyice sıkılmış bel ve kabarık görünümünde iken, 1840’a gelindiğinde boğazdan ayakucuna kadar kapalı giysiler tercih edilmeye başlanmıştır. Erkeklerde de aynı tarihlerde süslü ve abartılı kıyafetler giyilirken on sene sonra gayet sade kıyafetler seçilmeye başlanmıştır. Hatta komple siyah bir kıyafet giyinme şekli orta ve daha üstü sınıf erkeklerince caddelerde belirmeye başlamış ve pazar günleri kiliseye bu kıyafetle gelmişlerdir. Sıradan kıyafetlerin dışında farklı kıyafetler giyenler ise bu dönemde eleştirilmiştir. Şehir içerisindeki makineleşme ile birlikte zenginler belirmiş ve durumu iyi olmayanlar toplu üretilen kıyafetlerle kalabalık içerisinde saklanmaya başlamıştır. Böylelikle makineler bedenlere hükmettiği için bedenden kopuş belirmemiş ve kişiliklerini giyim yoluyla göstermeyen insanlarda yabancılaşma ortaya çıkmıştır (Sennett, 2016: 213).

Sınıf ile cinsiyet, görünümün şahsileştirdiği iki kavramdır. Birbirlerini tanımayan insanlar birbirlerinin dış görünüşlerine bakarak, ekonomik anlamda değerlendirme yapmaya başlamıştır. Zaman zaman dış görünüşüne bakılarak kimi erkekler beyefendi kimi kadınlar ise meşrep olarak yorumlanmıştır. Ancak bu, kişilerin kamusal alan dışında davranışlarına göre değerlendirilmiştir. 18’inci yüzyılın ortalarında şapka, pantolon, renk ve amblemler insanların kamusal alanlarda sosyal konumlarının göstergesi olmuştur. 18’inci yüzyılın ortalarından itibaren kıyafetlerdeki işçiliğin detayları, kumaşın kalitesi, boyun rengi ve kol saatinin görünüşü gibi ayrıntılar da ön plana çıkmıştır.

Seküler düşüncenin toplumun nazarında yayılması ile birlikte kişilik kamusal alana taşınmıştır. Sanayileşme ile birlikte pazarlama ve reklam stratejileri insanların metalara karşı bağımlılık geliştirmesine ve onları daha farklı tüketmelerine sebep olmuştur. İnsanlar satın alarak sahip oldukları mallara kişisel değerler eklemeye başlamışlardır. Metalara aşırı anlam yüklenmesi ile birlikte kişilikler pasifleşerek, kamusal alanlarda yer almaya başlamışlardır.

Marx’ın metafetişizmi gerçekleşmeye başlamış yani, metalara abartılı anlamlar yükleyerek nesnelerin şekillendirildiği toplumsal koşullardan ziyade nesnelerin kendileri ön plana çıkmaya başlamıştır. Sennett, *Yeni Kapitalizmin Kültürü* adlı eserinde tutkunun insanlara nasıl pazarlandığını ifade etmiş ve planlı eskime mantığıyla kalitesiz mal üretilerek insanların devamlı tüketime nasıl zorlandığı gözler önüne serilmiştir (Sennett, 2009: 101). Bununla beraber markalaşma ile birlikte etiketin üzerindeki isim ön plana çıkmıştır. Örneğin uçak biletleri satılırken oturma yerine göre sınıf ayrımı yapılmıştır. Örneğin en önde ve diğerlerine göre hizmeti biraz daha iyi olan koltukların bilet fiyatları, normallerinden iki ya

da üç kat fazladır. Halbuki aynı uçak içerisinde hız ve konfor aynı olmakla beraber risk de aynıdır. Buna rağmen insanlar için birinci sınıf bilet alıp özel koltuklarda seyahat etmek imaj meselesi haline gelmiştir. Burada marka ve imaj, asıl ihtiyacın önüne geçmiştir (Sennett, 2009: 103).

Kısacası, 19'ncu yüzyılda kişilik üç ögenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu öğeler, itkiler ile dış görünüşün toplamından oluşan bütünlük, duyguların hâkim olduğu öz bilinç ve anormal görülen kendiliğindenliktir. Özellikle Balzac'ın eserlerinde kişiliğin bu alt kodları açıkça görülmüştür. Sennett'in değerlendirmelerinde Balzac okumalarını detaylı bir şekilde irdelediği anlaşılmaktadır. 19'uncu yüzyılın ortalarında giyim tarzında görülen değişiklik ile birlikte kişilik kodları, sanayi güçleri ile bütünleşmiştir. Ayrıca kamu içinde kişisel ifadeye verilen önemden dolayı, gerçek yaşam ile sahnedeki görünüm arasındaki uçurum oldukça derinleşmiştir. Topluma bu denli hızla giren kişilik, kamusal kültürü etkilemiştir. Kişiliğin kamu içinde iradedışı ifşa edilmesi ve ifşadan kaçınma için duyguların gizlenmesi sebebiyle, mahremiyetin de içeriği bu dönüşümlerden payını almıştır.

2.1.4.1.2. Mahremiyet kavramının dönüşümü

1970'lerde kamusal-özel tartışması, sosyal teorinin merkezinde yer almıştır. Benlik ile beraber bilincin ve obsesyonların özelleştirilmesi sanki kamusal yaşama bir saldırı gibi algılanmıştır. Sosyolojinin odak noktasında kamusal alan vurgulanmıştır. Bailey, sosyolojide son zamanlarda özel alana verilen önemin tekrar doğuşuna vurgu yapmıştır. Ona göre, sosyolojide “özel”in birbiri ile ilişkili üç boyutu vardır. Bunlar mahrem ilişkiler, benlik ve bilinçtir. Benlik ve bilinç başka alanlar olmasına rağmen, sosyologlar bu üçünü toplu olarak mahremiyetin altında toplamaya çalışmıştır (Butt ve Langdridge, 2003: 478).

Sennett'e göre günümüzde kişilerin birbirleriyle yakın ilişkiler kurmasının çok değerli olması, diğerleriyle samimiyet kurmanın ve yakınlaşmanın kişiliğin gelişmesinde önemli görünmesi, toplum içerisindeki kötü şeylerin kişidışılıkla, yabancılaşmayla ilişkilendirilmesi mahremiyet ideolojisinin temelini oluşturmuştur. Birer ahlaki değere dönüşen kişiler arasındaki ilişkilerin yakınlığına yönelik inancın temelleri, kapitalizm ile sekülerizmin 19'uncu yüzyılda meydana getirdiği yaralardan kaynaklanmıştır (Sennett, 2016: 328).

Kamusal hayatın tarihi, kişidişilik etrafında oluşan algıları sorgulamıştır. Artık cemaatin varlığının devam ettirilmesi, o cemaatin bir amacı olmuştur. Toplumsal ilişkilerde gerçekleşen kişidişiliğin ortadan kaldırılmasına yönelik istek ise yabancılara karşı bir antipati doğmasına yol açmıştır. Kişidişilik bir o kadar da özyıkıcıdır. Kamusal alanda kişilik çelişkili bir hale gelmiştir ve kişisel olan, kamusal olanı artık ortadan kaldırmıştır. Aslında kamusal hayatın ortadan kalkması, 19'uncu yüzyıldaki burjuva kültüründen kopma değil, daha çok oraya dönüşün göstergesi olmuştur (Özçetin ve Çelik, 2019: 227).

Modern dönemin bireylerinde ifade yeteneği azalmıştır. Çünkü insanlar ifadenin gerçekçiliği problemi ile bunu etkili bir şekilde ortaya koyma problemini birleştirerek, dışarıdan görünen kendisini aslen kendi benliğinin temsilcisi yapmak için çabalamaktadır. Bu şekilde sunulan davranış tarzı, zamanla güdülemeye doğru kaymıştır. İnsanlar kendilerine, gerçek hislerinin bu mu olduğunu, kastettiklerinin doğru olup olmadığını ve gerçekte neyseler o olabilip olamadıklarını sormaya başlamışlardır. Güdülenen benlik, bireylerin duygularını nesnelleştirmiş, biçimsel işaretlere çevirmiş ve kendilerini bağımsız hissetmelerine engel olmuştur. İfade gerçek duyguya her ne kadar bağımlı olsa da birey gerçek duygularını netleştiremeyecek kadar narsistleşmiştir (Sennett, 2016: 338).

Karizmatik liderler kamusal alanda güçlü kişiliklerini sergilerken kendisini ortaya koyma sürecini denetleyebiliyorlarsa heyecan veren bir insan olurlar. Seküler karizma olarak da adlandırabileceğimiz bu durum psişik bir striptizdir. Güçlü karizma sahibi liderin etkisinde kalan insanlar pasifleşmiş ve duygularına yenik düşerek kendi ihtiyaçlarını göz ardı etmişlerdir.

Weber *Ekonomi ve Toplum* isimli eserini ortaya koyarken 1900'lerin başlarında karizma hakkında çalışmalar yapmıştır. Freud da Weber gibi bir insanın gensel bir hak sahibi olmadan ya da bürokratik sistemde yükselmeden sadece kişiliğin gücünü arkasına alarak nasıl meşrulaşabildiğini incelemiştir. Onlara göre heyecan veren kişi, kendi üzerine bir gizem perdesi koyarak bunu yapmaktadır. İnsanların özellikle stres durumlarında iken karizmatik liderlerin önünde eğildikleri anlaşılmıştır. Sennett'e göre karizmanın gücü için strese gerek kalmamıştır, o tıkr tıkr işleyen bu dünyanın yağı olmuştur. Weber ise karizma sahibi kişilerin bu denli güçlü olmalarının sebebini, toplumdaki bireylerin sorunlarını çözme ümitlerini kaybetmelerine bağlamıştır (Weber, 1968: 1113).

Freud *Bir Yanılsamanın Gerçeği* isimli eserinde düzensiz yeni sistemi, insan yığınlarının devamlı olarak yön çevirdikleri doğa durumu şeklinde değerlendirmiştir. Mantıklı bir birey kendini gerektiğinde feragat etme gereğini hissederken kitlelerin ise bunu yapabilmesi için karizmatik bir lidere ihtiyaçları vardır. Karizmatik lider olmazsa, toplumu oluşturan bireyler kaosa doğru yönelebilir. Freud, karizmatik kişinin düzen içinde ortaya çıkan duygusal lider olduğunu düşünürken, Weber karizma sahibi liderin belirmesiyle kaosun daha da içinden çıkılmaz bir hal alacağını vurgulamıştır (Freud, 1985: 8).

Mahrem toplumun kaçınılmaz bir gerçeği de elektronik medyadır. Elektronik iletişim, kamusal hayatın son bulmasında aktif rol oynamıştır. Medyanın var olmasıyla, kitlelerin birbirleri hakkında sahip oldukları bilgi arttıkça, aralarında bir bağ kurma gereksinimi de azalmıştır. Sennett'e göre televizyon ve radyo mahrem araçlardır. İkisi de aktif olarak genelde evde izlenir ve dinlenir. Medya, kamusal alanın olmazsa olmazı olan iki özelliği olan "çeşitlilik ve mahrem alanın dışında bulunma" hususlarını taşımamaktadır. Bununla beraber medya, kamusal alanı ortada kaldıran ana etken de olmamıştır (Bilgir, 2015: 272). Sonuçta radyo ve televizyon kişilerin öğrenmek ve eğlenmek için toplumsallıktan uzaklaşarak kendilerini kaptırdıkları araçlardır. Bir ihtiyaca binaen beliren bu medya ürünleri, kamusal alanın ortadan kalkmasına sebep olmamış, ancak bunu hızlandırmıştır.

Elektronik medya yalıtım ve görülebilirlik açısından ayrıca ele alınmalıdır. Çünkü insanlar kitle medyası aracılığıyla sonsuz bilgi sahibi olmaya başlamış ve bunun politik eyleme dönüşmesi de engellenmiştir. Televizyonu izlerken ona yanıt veremezsiniz. Televizyon ve radyo kendisine müdahale edilmesine müsaade etmez. Eğer tepki gösterirseniz söylenen diğer cümleyi duyamayabilirsiniz. İyi dinlemek ve anlamak için sessiz ve pasif olmanız gerekmektedir. Televizyonla birlikte daha çok şey görmeye başlar ve daha az ilişki kurmaya başlarsınız. Bu yüzden kompulsif kişilikler ortaya çıkmıştır (Sennett, 2016: 360). Kamusal dünyada ifade edilen duygu durumları gerçek iken, mahrem dünyada duyguların anlamı daha çok duygunun sahibinin özellikleri yansıtmıştır. Artık duyguların sunumu kişiselleşmiştir.

Sennett'e göre kamusal ifadenin ortaya çıkmasını sağlayan itici güç oyundur. Oyun hakkında literatürdeki iki okuldaki biri oyunu, bilme etkinliği olarak diğer okul ise davranış olarak ele almıştır. Bilme olarak değerlendiren okul, oyun esnasında üretilen semboller ve evrildiği halleri incelemiştir. Davranış olarak değerlendiren okul ise çocukların nasıl iş

birliğı yaptığı, saldırganlık ve hoşgörü seviyeleri ile ilgilenmiştir. Bilme ile yaratıcılığı ilişkilendirenlerin kısmen yanıldığını görmek mümkündür. Çünkü zamanla oyun ve yaratıcı fiil iç içe geçmeye başlamıştır. Freud, oyunun karşısını ciddi olarak değil de gerçek olarak görmüştür (Freud, 1959: 145). Her ne kadar iki okul oyunu farklı olarak değerlendirse de bilme ve davranış bakış açısını birleştirebilmek önemlidir. Oyun için yapılanların yaratıcılık için ön hazırlık olarak görülmesi önemlidir. Oyun içerisinde gerçekleştirilen etkinlik ile yaratıcılık arasında bağ kurulmalı ve bilme ile davranış gerekçeli oyun arasındaki mesafe azaltılmalıdır. Ernst Kris oyun edimleri ile sanat faaliyetleri ilişkisini kimlik açısından ziyade köken olarak açıklamıştır (Kris, 1964: 178). Johan Huizinga “Homo Ludens” isimli çalışmasında oyunların üç yönüne değinmiştir. Birincisi oyunun zorunluluk olmadan isteğe bağlı bir faaliyettir. İkincisi oyun, içerisinde menfaat barındırmayan bir faaliyettir. Menfaat barındırmaması hususu özellikle benlik mesafesi ile ilişkilidir. Anlık arayışlardan uzaklaşarak benlik mesafesini koruyan çocuk, sıkılmadan diğerleri ile birlikte oyun oynayabilmiştir. Üçüncü ve son olarak oyun izole edilmiş ve sınırlandırılmış bir faaliyettir (Huizinga, 2006: 26).

Örneğin misket oyununda konan kurallar sayesinde çocuklar dışarıda cereyan eden yaşamdan kurtulurlar ve özgürleşirler. Oyun kurallarının benlik mesafesi ile ilişkili olmasının iki sebebi vardır. Birincisi diğeri karşısında oyun oynandığı anda üstün olma çabası artık yoktur. Ortak kuralları uygulayarak oyun sonucunda kazananın yaşadığı zevk belli bir sınırdan kalır. İkinci husus ise oynayanların yeteneklerinin aynı olmamasının denetlenmesidir. Rakiplerden biri yaş olarak daha büyük ise küçüğün hemen kaybetmemesi için benlik mesafesi oluşturarak eşitliği sağlamaya ve oyunu uzatmaya çalışır.

Benlik mesafesi bu şekilde oynanan oyunun yapısı tayin etmektedir. Oyun esnasında konan kuralların esnekliği toplumsal bir bağ meydana getirmektedir. Normalde yaşı büyük olan çocuk kendinden küçük çocuktan bir şeyi almak istediğinde bunu zorla almaktayken onunla oyun oynadığı esnada aralarındaki fiziki kuvvet farkını göz ardı etmektedir. Oynanan oyun başlamadan önce konan kurallarla kuvvet eşitliği kurgusu sağlanarak bu sayede oyuncular benliklerinden özgürleşmektedir. Oyun çocuğa denetleme ve manipülasyon yeteneği kazandırır. Üçüncü kulak aracılığıyla kendisini duymaya başlayan çocuk eylemleri ile kendisi arasına benlik mesafesi koyarak eylemi nesnelleştirebilir (Sennett, 2016: 402).

Diderot'a ait ifade teorisinde ortaya atılan birinci sav ifadelerin yinelenebilir olmasıdır. İkinci sav ise kişilerin detaylı bir şekilde bunları gözden geçirebilmeleri ve gerekirse düzeltmek için ifadeleri ile aralarına mesafe koyabilmeleridir. Duyguların sunumunun kökeni aile kaynaklı değil oynanan oyunlardan gelmektedir. Çocuklara ebeveynler uyulması gereken kuralları öğretmektedirler. Ancak oyunlarda ise kuralların değiştirilebilir olduğunu ve ifadenin kurallar belirlendikten sonra oluştuğunu öğrenmektedirler.

Orta Çağın başlangıcından Fransız ihtilaline kadar olan dönemde çocukların oyun anlayışı yetişkinlerden ayrılmıştır. Kahvehanede oyun oynamakta olan bir yetişkin, bir çocuk gibi kendisini yalıtamamıştır. Yetişkin, dünyasını değiştirememekle beraber simgeleri yeniden tanımlayabilmiştir. Kahvehanelerde eşit konumlarda bulunmayan insanlar arasında, ifadelerin özgür ve eşit bir şekilde akmasına izin verilmiştir. O anda kahvehanede bulunan insanlar oradaki herkes eşitmiş gibi davranmışlardır (Sennett, 2016: 405).

Sennett, narsisizmin kamusal ifadeyi sağlayan enerjiyi zayıflattığını belirtmiştir. 19'uncu yüzyılda en çok karşılaşılan psikolojik problem histeri olmuştur. Kaos halinde olan toplum içerisinde, aileye durağanlık ve düzen hakimdir. Toplumda duyguların bilinçdışı dışavurulmasına karşı büyük bir korku söz konusudur. Bu histerik sorunlar, kamusal ile özel hayat arasındaki değişkenlikler ve bunların yol açtığı krizin göstergeleridir (Sennett, 2016: 405).

Bilinçdışı üzerine yapılan çalışmalar Freud'dan daha önce Heraklitos'a dayanmaktadır. Heraklitos bilinçdışı gerçekleşen psişik süreçler teorisini cinselliğe bağlamıştır. 19'uncu yüzyılda gerçekleşen cinsel korkular ve bilgisizlikler artık azalmaya başlamıştır. Günümüzde bu korkuların yerini artık karakter bozuklukları almıştır. Bağlantısızlık, boşluk hissi ve eylemden kopma gibi rahatsızlıklar baş göstermeye başlamıştır. Sorun yaşayan insanlar bunları bastırmak için narsistleşmişlerdir. Narsisizmin adı ise Narkissos'un suda kendisini görmesi ve âşık olmasından gelmiştir. Suyun üzerinde yansımasını izleyen ve kendinden geçen Narkissos, kendisini uyaranlara aldırış etmeyerek dikkatle izlemeye devam etmiştir. Görüntüsüne o kadar bağlanmıştır ki imgesini okşamak maksadıyla suya doğru eğilmesiyle beraber düşmüş ve boğulmuştur. Narsist kişi, kendisine ilişkin sahip olduğu ve olamadığı şeyleri görememektedir. Kendisine aşırı dönük olan kişi, kendisini yok etmeye başlamaktadır. Suyu yansıyan kendi imgesini gören kişi suyun aslında

öteki olduğunu fark edememektedir. Narsisizm bir karakter bozukluğu problemidir ve benlik sevgisinin tam karşısında yer almaktadır (Ovidius, 1994: 85).

Kendine kapanan insan benliğine zarar vermektedir. Benliğin öteki ile arasında bulunan sınırın ortadan kaybolması benliğe yeni şeylerin eklenmesine engel olmaktadır. Narsisizm ile ilgili olarak yapılan çalışmalar yetersiz olmakla beraber, Heinz Kohut bu hususu tanımlamak için yeni bir dil arayışı içine girmiştir. Büyüklenmeci benliğin nesnelerle ilişkisini araştıran Kohut, böyle kişilerin başkalarından ziyade kendi üzerine kontrol çabası içerisinde dünyayı görmeye çalıştığını ifade etmiştir. Böylelikle kişinin âşık olduğu nesne, özneye ait beklentileri karşısında ezilerek köleleşmektedir (Kohut, 1971: 34). Medeniyet, kişilerin birbirlerinden korunmasını sağlayan ve onları birbirine eşlik etmekten mutlu eden bir anlayıştır. Herkesin mutlaka bir maskesi vardır. İnsanlar maskeler sayesinde duygu ve davranışlarını belli etmeden toplumsallaşabilmişlerdir. Medeniyet, insanları kendi yüklerinin altında kalmaktan korumaya çabalamıştır. Şehir ve medeniyet “city” ve “civility” aynı kökenden gelmektedir. Medeniyet, diğerlerine yabancı olarak davranmaya ve mesafeye dayalı bir toplumsal düzen yaratmaktadır.

Medeniyetsizliğin ise iki yapısı söz konusudur. Bunlardan birincisi, etkili liderlerin davranış şekilleridir. Medya liderleri, özel hayatlarını abartarak asıl yaptığı işleri arka planda bırakmışlardır. Liderlik bir şekilde ayartma sanatına dönüşmüştür. Medeniyetsizliğin diğer bir şekli ise modern toplum dünyasındaki kardeşlik duygusunun bozulmasıdır. Kolektif kişilik ile meydana gelen bir toplum, küçüldükçe kardeşlik de zarar görmüştür. Dışarıdakiler, tanınmayan, farklı insanlar ve kaçınılması gereken kişiler olarak görülmüşlerdir (Sennett, 2016: 335).

Psişe ile toplum arasında yaşanan mücadelenin diğer bir kısmı insanın kendi içinde yaşanmaktadır. Rolünü gerçekleştirme için kişidişi bir alanı kalmayan insan, toplum içerisinde rol yapabilme ve oyun oynayabilme yeteneğini de kaybetmiştir. Kamusal alanın varlığına duyulan inanın azalmasıyla benlik mesafesi bilinci ortadan kalkmış ve yetişkin bireylerin oynadığı oyunlar da azalmıştır. Oyun oynayabilme kabiliyetinin azalması, dünyada yaşanan olayları da yönlendirebilme düşüncesinin azalmasına sebep olmuştur. Toplumsal hayat ile oynamak arzular, ihtiyaçlar ve kimliklerden uzak bir mesafede, başka bir toplumsalı ortaya çıkarmıştır (Sennett, 2016: 337).

Öte yandan mahremiyetin despotlukları da toplumu yönlendirmiştir. 19'uncu yüzyılda hızla ilerleyen şehirlerin yenilenmesi ve yerelliğin uzaklaşması politik sistemi etkilemiştir. Toplum içerisindeki bireyler menfaatleri doğrultusunda agresif bir şekilde davrandıkları sürece kişidışılığı da öğrenmişlerdir. İnsanlar şehirlerde bir araya gelmiş ve birbirlerinden uzaklaşmışlardır.

Sennett kendilikle ilgili takıntıların ve kendini ifşa ihtiyacının tam olarak psikolojik problemler olmadığını, yabancıların arasında sosyal eylemler gerçekleştirebilmek için ortaya çıktığını belirtmiştir. O mahremiyetin zorbalığını psikolojik terimlerle toplum baskısının dönüşümü olarak görmüştür (Linke, 2011: 13). Ayrıca endüstriyel kapitalizmin baş göstermesi ile birlikte toplum baskısı, mahremiyet üzerinde ağırlığını artırmıştır.

Lauren Berlant, özellikle endüstriyel kapitalizmin rolü ve yarı resmî kurumların karışık sınıflı bir şekilde genişlemesi bağlamında Habermas'ın düşüncelerini desteklemiştir (Berlant, 1998: 283). Ancak Berlant, Sennett'in basılı medyanın mahremiyetin üretimindeki rolüne ilişkin değerlendirmelerine tam anlamıyla katılmamıştır. Berlant da Habermas gibi 19'ncü yüzyıla gitmiş, ancak Avrupa toplumunun sosyolojik analizine girişmemiştir. O daha çok ABD'de deki basılı metinlerin karışıklığı ile ilgilenmiştir. Özellikle köle hikayelerinin olduğu, kadın karakterlerin fazla olduğu ve kamu ve mahrem arasındaki sınırın bunlarla şekillendiğini belirten Berlant, azınlığın öznesinin çoğunluğun kamusal alanına denk düştüğünü ifade etmiştir (1993: 551). Berlant kendi düşünceleri çerçevesinde geliştirdiği formları politik ilişkinin kamusal alanda kendini ifade biçimi olarak değerlendirmiştir. Ortaya attığı bu iddiasını 19'uncu yüzyıl ABD'sinde net bir şekilde ortaya koymuştur. Berlant'a göre insanların kendi içlerinde gerçekleştirdikleri iyi bir hayat tahayyülüne bağlanmak, neoliberal sistemin yarattığı bir krizden kaynaklanmıştır. Kırılgan ve güvencesiz bir halde iken hayali kurulan iyi hayat ütopyası aslında, sınıflı sistemin özendirdiği özünde zalim bir iyimserliği barındırmıştır (Çakırlar, 2017: 35).

Berlant, Sennett'in "mahremiyetin zorbalığı" kavramıyla mahremiyetin varlığını daha somut bir şekilde eleştirmiştir. Ona göre topluluk içinde var olmak için karşılıklı olarak kendini ifade etmek gerekir. Bununla beraber devamlı bir takas hali mevcuttur. Bu takas esnasında, insanlar rasyonel davranmayı bırakarak kendilerini tüketmekte ve sadece kendi hayatlarıyla ve özellikle duygularıyla ilgilenmektedirler. Sennett, kendini ifade etme ile ilgili olarak mahremiyetin ve kişiliği yoğun olarak önemsemenin kamusal yaşama zarar verdiğini

belirtmiştir. Bundan böyle karmaşıklık kamu yaşamı ile mahrem yaşam arasında hüküm sürmeye başlamıştır. İnsanlar duygularını kullanarak kişisel olmayan anlamların şifreleri aracılığıyla kamusal sorunları çözmeye başlamışlardır (Sennett, 1992: 4).

Sennett'in eş zamanlı olarak kamusal yaşamın içini oyduğunu belirttiği kendini ifşa teorisi 1970 yılında formüle edilmiştir. Lynn Jamieson *Intimacy: Personal Relationships in Modern Societies* isimli eserinde birincil ilişkilerin yaşandığı aile üyeleri, arkadaşlar ve çiftler arasındaki mahremiyete odaklanmıştır (Jamieson, Simpson ve Lewis, 2011: 83). Aslında Jamieson'un başlangıç noktası mahremiyet krizidir. Jamieson, Sennett'in kuramının beklentilere karşılık veremediğini vurgulasa da yine de Sennett'in düşüncelerine atıf yaparak evrilen ekonomide mahremiyetin değişen şekillerini ve endüstriyel kapitalizmin dönüşüm geçiren sosyal yapılarını incelemiştir (Cunningham ve Jamieson, 2003: 49). Jamieson, Sennett'in aksine kişisel yaşama ilişkin kamusal hikayeler ile yaşanmış hayat arasında ve yaşam öyküleri ile sosyal pratikler arasındaki ayrımı ortaya koymuştur. Sosyal davranışın seçeneklerinin çokluğu kadar, öykülerin de çok olduğunu ifade eden Jamieson, bu durumdan dolayı tartışan kişilerin bulanık zihinli ve çelişkili karakterlere sahip olduklarını ifade etmiştir. Ayrıca cinsiyet eşitsizliği problemini de ele alarak ifşa edilen mahremiyetin bu eşitsizliğin ana sebebi olmadığını belirtmiştir (Cunningham ve Jamieson, 2003: 2).

Tartışmaya ilişkin bu paragraf bizi Berlant'a geri getirir. Sennett'in "fall" ifadesini tercih etmeyen Berlant, 19'uncu yüzyıldan sonra kamusal alanın çöküşünü kabul etmemiştir. Ancak yine de değişimi reddetmemiş ve aynı zamanda mahrem ilişkilerin, diğer her türlü ilişkiyi gasp ettiğini itiraf etmiştir. Tercihen o, bu sosyal gelişmelerin ve modern kapitalizmin, sinema ve diğer popüler kültür ürünleri gibi kolektif tecrübe ve mahremiyetin yeni kurumlarını yaratarak, kolektif mahremiyeti, kamusal ve sosyal bir ideale dönüştürmüştür (Berlant, 1998: 283). Üstelik Berlant, mahremiyetin öngörülemez yerlerde olduğunu, mesela kişilerin köpeklerini gezdirirken, kitap okurken mahremini sergilediğini ifade etmiştir. Aksine Sennett'e göre geçmişte yabancılarla yapılan alışverişler, kamusal, siyasal ve sosyal aktivitelerin ortak adanmışlığın ve iş birliğinin bağlarını sağlamlaştırmıştır. Berlant, paylaşılan bilgi ve tecrübelerin gücüne vurgu yaparken Sennett, kamusal alandaki yüzyüze etkileşime odaklanmıştır. Ayrıca medyanın önemi, tarihselliği ve özellikle yazılı medyanın önemini ön plana çıkaran daha genel bir yaklaşım benimseyen Berlant, mahremiyetin doğuşuna üzülen erken eleştirmenlere katılmak yerine, kamusal-özel

dikotomosinin deli gömleğini çıkartarak onun biçimini akışkanlaştırmış ve epistemolojik bir terim haline dönüştürmüştür (Berlant, 2008: 11).

Üzerinde durulması gereken diğer bir konu olan pazar alışverişi temelli mahremiyetten söz ederken Sennett, kendini ifşa ederek ve itiraflarda bulunarak pazarlama temelli mahremi ifade etmiştir. Bunu da “karşıdaki sana bir şey söylediği zaman sen de söylersin” şeklinde belirtmiştir. Sennett kendini izole etmeyen bir benliğin içinde, diğerleriyle iletişimi kolaylaştıran başka tür bir mahremiyet olduğunu kabullenmiştir (Sennett, 1992: 13). Berlant, sıradan metinleri ve şeyleri tüketen yabancılar tarafından inşa edilen mahrem kamu fikri dolayısıyla, mahrem ve kamu arasındaki uçuruma bir köprü kurmuştur. Zaten bu tanımın gösterdiği gibi, Berlant mahrem kamuları, kapitalizmin bir mekanizması olarak dolanımıyla görse de özellikle işleyen bir mahrem kamu gözlemlediğinde insanların ihtiyaçlarının karşılandığını görmüştür (Berlant, 2008: 5).

Sennett’in aksine Berlant, kapitalist ve meta fetişist bir sistemden bağımsız bir pozitif mahremiyet tasavvur edememiştir. Fakat mahrem kamuların, kapitalist tüketim kültürünün ürünü olduğunu kabul etmiştir. Onları siyasi sistemin karşısında görmeyen Berlant, mahrem kamunun kültürüne gömülü ideolojilere rağmen, mahrem kamuların insanların yansıtma yapabilmelerini ve kendilerini tanıyarak kendi dünyalarında konumlanabilmelerini sağladığını belirtmiştir.

Bununla birlikte “kendini ifşa” Berlant’ın mahrem kamular fikrinde önemli rol oynamıştır. Berlant, mahrem kamularda kişi öykülerinin belirgin bir şekilde varlığını kabul etse de otobiyografik itiraflardan oluşan bir kamusal alanı tasavvur etmemiştir. Ona göre bir kamusal alanı mahrem yapan şey, belirli şeylerin tarihsel tecrübelerden türemesi ve duygu yoğunluklu bilgilere ulaşma beklentisidir. Belirli bir dairesellik, bir mahrem kamuyu biçimlendirir. Bu yüzden onun tüketici katılımları ortak yaşanmış tecrübeleriyle öne çıkmış olarak algılanır. Teorik bir bakış açısıyla bir mahrem kamu, içinde kişisel genele yansıdığı bir meditasyon alanıdır (Berlant, 2008: viii).

Berlant mahrem ilişkileri, kendini ifşaya ve otobiyografik eylemlere indirgememiştir. Ancak açıkça ortak tarihsel tecrübe ve mahrem kamunun bilgi formu ile paylaşılan dünya görüşüyle sonuçlanmasına vurgu yapmıştır. Çağdaş tüketici kamusu ve bütün anlatı çeşitleri, kolektif tecrübenin otobiyografisi olarak okunmalıdır. Berlant mahrem kamuları,

dominantlığın engellenmesi için bir başarı olarak görmüştür. Aynı zamanda birer paylaşım aracı olan mahrem kamularda, ideolojik içerikli paylaşımlar da olabilir. Genel olarak bakıldığında bütün grup kimliklerinin ideolojik anlamları önemsenmeksizin istikrarı değerlidir.

Ayrıca cinsiyet, cinsel kültür ve mahremiyet arasındaki çok güçlü bir bağ vardır. Sennett, genellikle kendi sosyal analizini kamusal yaşamda, cinsiyetçi doğanın kamusal-özel dikotomisini varsayarak maskülen bir perspektifle analiz etmiştir. Fakat o cinsiyet farklılıklarının da farkında olduğunu ifade ederek cinsiyetçi karaktere vurgu yapmıştır. Kamu ve özelin arasındaki sınırların anlamını değerlendiren Sennett, 19'uncu yüzyılda kadınlar utanç ve ayıpla ilişkilendirilirken, erkekler için kamunun bir özgürlük alanı ve idealize edilmiş özel yaşamın baskılarından kaçış alanı olduğunu ifade etmiştir (Sennett, 1992: 23). Böylece Sennett, aslında cinsiyet eşitsizliğini kabul etmiştir. Fakat kamudaki mahremin ve mahremin kullanımlarına alternatif değerlendirmeler düşünmemiştir.

Tüm bunların ışığında ele alınacak olursa, “özel” ve “mahrem” in tekrar değerlendirilmesi ve özel ile kamu arasındaki ilişkinin irdelenmesi en başından beri belki de kadın hareketinin amacı olmuştur. Berlant, özel ve kamu arasındaki net sınırların varsayımını sorgulamıştır. Ayrıca kamusal alanı bağımsız olmamakla eleştirmiştir. *The Queen of America* isimli eserinde Berlant, kadınların politik fonksiyonlarındaki cinsel istismarın kamusal tanıklığını yapmıştır. Üstelik o, cinsiyeti kamu ve mahremin değişen konfigürasyonlarının değişen merkezine yerleştirmiştir. Özellikle heteroseksüel normallığın nasıl şekillendiğini, mahremiyetin ayrıcalıklı kurumlarının nasıl yayıldığını ve Amerikan kadınların kültürünün yeniden müzakere edilişini incelemiştir.

Jean Faley'in *Up Oor Close* (1990) isimli eserinde Glasgow'da yaşayan işçi sınıfının hatıraları yer almıştır. Müzelerde ve kitaplardaki bu sözlü tarih projeleri kamusal alana kişisel ve mahrem hikayelerin nasıl girdiğini göstermiştir. Bu projeler, önceden kamusal paylaşımda bulunmayan insanların kendilerini ifşa etmesiyle, anı grupları oluşturmaları ve gerçekleştirdikleri söyleşilerle oluşmuştur ve iletişimi cesaretlendirmiştir (Smith, 1992: 85). Bu örnekler Sennett'in gerçek mahremiyeti midir? Yoksa bunlar mahremiyet tiranlığının bir işareti ve kamusal karmaşada, sınıflar arası değişimlerin geleneksel bir azalması mıdır? Sennett'in tanımları bu basılı otobiyografik eylemleri yeterli derecede karakterize

etmemiştir. Çünkü medyanın üretimi, tüketim kurallarında ve bilginin yapısında şüphesiz etki bırakmıştır.

Diğerleriyle iletişimi kolaylaştıran medya aracılığıyla kamuya giriş yapan birçok otobiyografik eylem yerine kamusal bölgede yüzyüze iletişim daha efektiftir. Bununla beraber, çok açıktır ki bu yüzyüze gelmeler, şehirdeki kamusal alanlardaki tesadüfi karşılaşmalarla aynı değildir. Çünkü, önce yabancılar arasındaki araçlı karşılaşmalar tesadüfi değil bir seçimin sonucudur. Dolayısıyla, Sennett'in değer verdiği "risk" in tecrübesi eksik kalmıştır. İkincisi ise yabancılarla bilinçli iletişime geçme, bedeni yoksun bırakmıştır.

Cinsiyet, Janey Godley'in *Handstands in the Dark* isimli eserinde önemli ve farklı bir rol oynamıştır. O Glasgow'daki çocukluğunu, yoksulluk, ihmal edilmiş, amca tarafından cinsel istismara uğramış olarak tanımlamış ve bu tecrübelerin hayatını nasıl şekillendirdiğini anlatmıştır. Kadın şikayetlerinin hikayesi, tutku ya da röntgencilik duygularını karşılayan gizemli hafızalar olarak adlandırılabilir. İlk bakışta Godley'in hikayeleri iyileştirici gibi bir rüzgâr gibi görünür. Kadın okuyucularına karşı güçlü bir çekiciliği vardır. O mahrem bir tecrübe sağlar ve onun merkezi temasındaki cinsel istismar travmasını bulur ve onu kamuya taşır. Onun gelecek hikayesi ailesel rollere yansır (Linke, 2011: 21).

Toparlayacak olursak, mahremiyet kavramı, sadece karışık sosyal süreçlerle birbirine bağlandığı için değil, bu terim farklı söylemlerde farklı anlamlara da gelebildiği için karmaşaya yol açmıştır. Bu karmaşanın önüne geçebilmek için mahremiyet; mahrem ilişkiler, benlik ve bilinç kavramları üzerinden değerlendirilmiştir. Mahrem ilişkilerin özellikle 19'ncü yüzyılla birlikte çok önem kazanması kamusalığa zarar vermiştir. Mahrem yaşamı kamusal yaşamın karşısına koyan Sennett, "mahrem"i "özel"e yakın bir anlamda kullanarak, onu insan ilişkilerinin beklenti olarak görmüştür. Mahremiyetin ailesel ve devletin gözetiminde olmak üzere iki tür karakterini saptayarak, mahremiyet ve kendini ifşayı, pazar alışverişi tarzı mahremiyet ile diğerleriyle iletişimi geliştiren mahremiyet şeklinde birbirinden ayırmıştır. Bununla beraber Jamieson'un değerlendirmeleri Sennett ve Berlant'la kesişmiştir. Jamieson'a göre ifşa edilen mahremiyet, geç kapitalizmin her tarafa yayılan sosyal bölünmelerini çözemez. Onları genişletmektense daha hassas sosyal bağlar yaratır. Konuyu epistemolojik olarak ele alan Jamieson, mahremiyetin ifşasını kısmen, diğerleri hakkında detaylı bilgi paylaşımı olarak görmüştür. Bu argümanlarla 1990'lı yıllarda

yazınsal anlamda geleneksel dikotomilerin sorgulanması, mahremiyeti ve onun toplum içindeki anlamını yeniden tanımlama girişimleri kadar, sosyolojide de mahremiyet üzerinde durulan konulardan olmuştur. Toplumda narsisizm arttıkça, oyunda gerçekleşen ifade yetisine zıt bir ifade mantığı güçlenmiştir. Böyle bir toplumda kültür araçlarının yıkımı muhtemeldir. Bu yıkım insanların birbirleri arasındaki engelleri yok etmek ve insanları birbirlerine sözde yakınlaştırmak adına gerçekleştirilerek, topluma ait tahakküm yapıları tekrar inşa edilmiştir. Bu tahakküm yapılarının inşası 17'nci ve 18'nci yüzyılda da kendini tekrarlamıştır. Habermas bu bağlamda burjuva kamusal alanındaki insanın konumunu ele almış ve kamusal alanın önündeki problemleri aşmak üzere çözüm yollarını araştırmıştır.

2.2. Habermas'ın Burjuva Kamusal Alanı ve Müzakere Pratiği

2.2.1. Kamusal Alanın Normatif Boyutu

Filozoflarca ortaya atılan düşünceler ya normatif olarak ya da açıklayıcı sav şeklinde değerlendirilmiştir. Açıklayıcı savlar ifade edildiklerinde içlerinde fikir barındırmazlar ve sadece sava bakılarak onun olumlu ya da olumsuz olduğunu anlamak mümkün değildir. Normatif savlarda ise alternatiflerine göre karşılaştırma imkânı vardır. İçerisinde fikir ve yorum barındıran, yapılması ve yapılmaması gerekenlerin izah edilerek değerlendirmelerin yapıldığı normatif savlar gerekçelendirmeler içermektedir (Chang ve Wang, 2016: 23).

Habermas, Arendt ve Sennett kamusal alanı iktidar ve ekonominin dışında bir alan olarak görmüşlerdir. Bu alan içerisinde eyleme yönelik kamusal düşünceler müzakere yöntemiyle ele alınmalıdır. Ancak Arendt'e (2016: 96) göre bu alan siyasi etkenler tarafından yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Normatif bir kamusal alan anlayışı çerçevesinde birebir etkileşim şekillerine ilişkin idealler ortaya konulur. Müzakere şekilleri kuram haline dönüştürülerek ayakları yere basan bir kamusal alan olgusu oluşturulmuştur. Bu ideal olarak ortaya konan alan ile şu anki kamusal alan karşılaştırılarak mevcut durum ortaya konabilecektir.

Habermas neredeyse bütün disiplinleri ilgilendiren kamusal alan konusunu bu denli ele almasından dolayı bir genel kuramcı olarak görülmeli midir? Kendisine bu sorulduğunda Habermas kendi kuramının Marx'ın yaptığı gibi bir blok teori olmadığını, Hegel'in modelini seçerek toplumsal kuramı geliştirmeye çalıştığını ifade etmiştir (Habermas, 2003: 38).

Habermas’a göre burjuva kamusal alan çalışmaları sivil toplum temel alınarak yapılabilir. Bu alan kamuoyu teriminin gelişimi ile yakından ilgili olmakla beraber, plebyen kamusalılığı burjuva kamusal alanın dışında ayrı bir alandır. Kamusal alan normatif bir kuramdır. Aynı zamanda Habermas tarafından kuramın temelleri tarihsel çerçevede detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Habermas’ın kavramsallaştırmalarında, kamusallığın ve özelin arasındaki sınırın toplumsal ve tarihi olduğu belirtilmiştir. Avrupa’da feodal anlayışın sonlanması, burjuva sınıfının mutlakiyetçi anlayıştan sıyrılarak belirmesi, kamusal ve özel olanın ayrılması ile aynı anda meydana gelmiştir. *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* adlı eserinde Habermas kamusal ve özel ayrımının burjuva toplumunun zihinsel arka planında nasıl sistematik hale geldiğini ifade etmiştir. Bu birbirinden farklı iki alanın birbirlerinden ayrılmasının temelleri, Antik Yunan döneminin Helenik modelinde de mevcut olup, kuram normatif gücünü buradan almıştır (Özbek, 2015: 49).

18’inci yüzyılda kamusallık edebi olma özelliğini korumuş ve siyasal görevleri de içine almaya başlamıştır. Eğitim durumu ile mülkiyete sahip olmak da bu konumu güçlendirmek için bir araç haline gelmiştir. Bu özelliklere sahip olan burjuva kamusu, yönetenlerin düşüncelerini yönlendiren, politik bağlamda teklifler aktaran, çıkarlarını herkesin talebi olarak ifade eden ve yönetenlerle uzlaşma gidebilecek etkinlikte olan normatif bir olgu haline gelmiştir (Habermas, 2015: 198).

Habermas radikal demokrasi anlayışı çerçevesinde “iletişimsel akıl”, “yaşam dünyası”, “ara öznellik”, “rasyonel iletişim” gibi terimler eşliğinde en iyi kanıtı ulaşılabilecek koşullarla ideal bir kamusal alan arayışı içerisinde olmuştur. Ona göre “akıl yürütmenin kamusal kullanımının” ilk örnekleri kahve ve salonlarda edebi şekilde belirtmeye başlamıştır. Habermas’a göre şahısların özgür bir şekilde tartıştıkları kahve ve salonlarda ortak koşullar ortaya çıkmıştır. Bu koşulların birincisi, ortak alanlarda sınıfsal konumların ortadan kalktığı, ekonomik bağımlılığın olmadığı bu yerlerde hiyerarşisiz “basit kişiler” in varlığının olmasıdır. İkinci koşul ise din ve klasik devlet baskısının kaybolmasıdır (Garnham, 1993: 261).

İngiltere’de kamusal alanın oluşumu 17’nci yüzyılın sonunda yaşanan üç gelişme ile ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler öncelikle Ulusal İngiltere Bankasının hayata geçmesi, basın

bünyesinde ön sansürün kalkması ve başbakanlık mevkiinin ihdas edilmesidir (Habermas, 2007: 68). Dördüncü kuvvet olarak görülmeye başlanan basın, başyazılar ve seri eserler içermeye başlamıştır. Özellikle 1792 yılında Whig Parti şefi Charles Fox mecliste şu sözleri söylemesiyle modern kamuoyunun önemi anlaşılmaya başlamıştır:

Kamuoyuna danışmak kuşkusuz doğru ve akıllıca bir iştir. Eğer kamuoyu benim düşünceme uymazsa, kendi uygun gördükleri şeyi yapmalarını mümkün kılacak aracı bulmaları ve uygun kişiyi seçmeleri için görevimden çekilmeyi kralıma, ülkeme ve namusuma karşı ödev bilirim... Bir şey çok açıktır: Kamuya, bir fikir geliştirmesinin aracını vermeliyim (Habermas, 2007: 75).

Habermas’a göre burjuva kamusal alanının oluşumu ile birlikte üç temel hak oluşmuştur. Bu haklardan birincisi temel haklar (basın, düşünce gibi), ikincisi kişi hakları (içtenlik alanı, ev ve aile) ve sonuncusu ise mülkiyeti düzenleyen haklardır. Yeni burjuva kamusal alanı, salonlarda, müzelerde, tiyatrolarda kendine “öznellik” ve “içtenlik” alanı oluşturmuştur. Bu yaratılan alanı oluşturan kişilerin temeli ise çekirdek aileden gelmiştir. Habermas “pazar alanını öznellik alanı, özel alanın çekirdeği olan aileyi de içtenlik alanı” olarak adlandırmıştır (Timur, 2008: 60).

Postmodern söylemin öncülerinden Lyotard’a göre kamusal alan bir meşrulaştırma yeridir. Söylemsel alanın bir kriz döneminde olması durumunda, söylemler dil oyunları ile parçalandığında kamusal alan bir bütün olamaz. Kamusal alan ona göre üst anlatıların dayatıldığı alandır. Ayrıca postmodernizm alternatif bir model önermemiş, modern kamusal alanın eleştirisini yapmıştır (Lyotard, 1994: 75). Habermas günlük yaşamı merkezine alarak pratiklerini değerlendirerek normatifiği sağladığını, bunu postmodernistlerin bilemeyeceğini ifade etmiştir. Habermas’a göre günlük yaşam, teorideki fikirlerin olduğu gibi görülebileceği yer olmakla beraber temelini buradan almıştır.

Diyalektik yapan bireylerin sağladığı kamusal alanın içinde Kant’ın “kamusal mutabakat” ve Hegel’in “kamuoyu” olarak ifade ettikleri kavramlar mevcuttur. Hegel ve Kant ortak bir çerçevede kamuoyunu, şahısların genel konulara ilişkin şahsi yargılara, düşünce ve önerilere sahip olma ile bunları ifade edebilme hususunda şekilsel ve öznel özgürlüğün içinde olduğu topluluk olarak tanımlamışlardır. Immanuel Kant ise diyalektiğin kamusal alanını, gerçeğin temel taşı şeklinde dile getirmiştir. Hegel kamusal alanın fonksiyonunu egemenliğin rasyonelleştirilmesi olarak ifade etmiştir. Kamuoyunun, bireyin evinde ailesinin huzurunda ve arkadaşlarının yanında atıp tutması ya da laf kalabalığı

yapılan sözde toplantılarda olandan farklı bir olgu olduğunu belirten Hegel, bilimlerin öznel görüş temelinde bulunmadıklarını, ifade şekillerinin net ve açık olarak ortaya konulmalarından dolayı kamuoyu sahasının dışında olduğunu ifade etmiştir (Timur, 2008: 220).

Kısacası kamusal alan hem normatif hem de tarihsel bir kategori olarak karşımıza çıkmıştır. Normatif kamusal alan, sivil toplum içinde, akılcı tartışmanın yarattığı ve demokrasinin temel unsuru şeklinde biçimlenen bir idealdir. Habermas, bu idealin oluşmasını sağlayan koşullar üzerine tarihsel bir çözümleme yapmıştır. Yani kamusal alan önce tarihsel olarak incelenmiş ve sonra günümüzün içinde bulunduğu açmazdan kurtuluş için bir çıkış noktası olarak formüle edilmiştir. Habermas bu çerçevede yaşanan sorunları aşmak için konuyu sivil toplum ile bağdaştırarak sonrasında iletişimsel eylem ile bir alternatif sunmuştur.

2.2.2. Habermas'ın Sivil Toplum ve Kamusal Alan İlişkilerine Bakışı

Sivil toplum kavramının anlamı da kamusal alan gibi dönemsel olarak değişiklik göstermiştir. Sivil toplumun geçirdiği tarihsel dönüşümler, ulus devletin oluşumu ve sosyalizmin çökmesine ilişkin tespitler yapılmasına imkân tanımıştır. Antik dönemde Aristoteles'ten itibaren bugüne kadar bu konu üzerine düşünülmüş ve daha derin çerçevede 17'nci yüzyılda kapitalizm ve aydınlanma döneminde tartışılmıştır. Burjuva kamusal alanı, sivil toplumun varlığıyla oluşmuş, onun iktidar huzurundaki varlığına destek olmuştur.

Antik dönemde Aristoteles, sivil toplum ifadesi ile insanların kendi yaptıkları sözleşmelerle toplanan, özgür ve eşitçe birlikte yaşayan insanları belirtmiştir. Aristoteles'e göre sivil toplumun esas şartı; yönetenleri özgür ve bağımsız insanların yönlendirebilmesidir (Doğan, 2009: 33). Hem sivil toplum hem de kamusal alan, yönetenlerin dışında bir yapılandırma değildir. Sivil toplumun ve kamusal alanın üyeleri, bireysel eylemleriyle var olmuşlardır. Habermas'a göre özel alanın bünyesindeki bağımsız bireyler, özel alanın varlığı sayesinde, belli bir hüviyet kazanarak kamusal alanda özgürce bulunabilmişlerdir (Calhoun, 1993: 271).

Aydınlanma öncesinde 17'nci yüzyıl filozofu Leviathan'ın yaratıcısı Thomas Hobbes, toplumsal sözleşme ile sivil toplum ve devlet ilişkisinin sınırlarını belirlemiş, siyasal toplum

ile sivil toplum arasındaki sınırı ise belirlememiştir. Hobbes'a göre doğa durumundan kurtulmanın tek çözüm yolu toplumsal sözleşmedir. Bu sözleşme ile toplumu oluşturan yurttaşlar, bütün haklarını yönetenlere teslim etmişlerdir (Davis M., 2013: 275). Ayrıca Hobbes'un yaşadığı Aydınlanma dönemi öncesinde de devlet ile sivil toplum terimleri arasında ise esas bir ayrım yapılmamıştır.

Aydınlanma çağıyla birlikte doğa durumunu sevgi, iyilik ve yardımlaşmanın hüküm sürdüğü bir durum olarak gören John Locke, devlet iktidarının gücünün sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Sivil toplumu güçlendirerek sivil burjuva toplumunun esaslarını ortaya koyma ideali, ona burjuva ideoloğu unvanının verilmesini sağlamıştır. Thomas Hobbes, doğa durumunu eşitsizlik ve uyumsuzluk sebebi olarak görerek, iktidarın gücünün sivil toplum için artırılmasını savunurken; Locke doğa durumunu adalet ve eşitliğin temeli şeklinde görmüş ve iktidarın gücünün sivil toplum için azaltılmasını savunmuştur (Çaha, 1996: 195). Rousseau ise Hobbes'a göre doğa durumunu daha pozitif değerlendirmiştir. Bu pozitiflikten dolayı iktidarın gerekliliğine ilişkin birtakım şüpheleri vardır. Doğa durumunu insanın arzuladığı bir durum olarak ifade eden Rousseau, bu çerçevede insanların iktidara boyun eğmek istemeyeceklerini ve iktidarın insan doğasını bozabileceğini değerlendirmiştir (Wokler, 2012: 16).

Aydınlanma çağı sonrası, modern devletin ortaya çıkışı ile birlikte sivil toplum ile devlet farklı taraflarda yer almaya başlamıştır. Hegel, Ferguson ve Paine'in geliştirdiği sivil toplum kuramları ile bu ayrım güçlenmiştir. Hegel sivil toplumu birbiriyle karşılıklı olarak bağımlılığa dayalı ekonomik ihtiyaçlar sistemi olarak ifade etmiştir (Doğan, 2009: 173). Modern kapitalizmin devamında ise Tocqueville de sivil toplum ile iktidar karşıtlığı ve özgür sivil toplum olgusunun demokrasinin ön koşulu olduğunu savunmuş ve kuramı liberal modern sivil toplum anlayışına esas teşkil etmiştir.

Tüm bu gelişmelerle birlikte dünyada meydana gelen düzen değişiklikleri doğrultusunda demokrasilerde birtakım güncellenmeler yaşanmıştır. Demokrasi kavramının özünde halkın kendi kendini yönetmesi yatmaktadır. Doğrudan demokrasi modeli tarih boyunca çeşitli şekillerde yerel anlamda yorumlanarak kullanılmıştır. Genel olarak kabul gören demokrasi modeli ise temsili demokrasidir. 19'uncu yüzyılda ulus devletlerin ortaya çıkması ile birlikte yurttaşların toplu bir şekilde kendilerine ait olan gücü kullanamayacakları için, temsilcilerin belirlediği sistem olan temsili demokrasi sistemi hayat bulmuştur. Ancak

kapitalizmin hızla güçlenmesiyle ortaya çıkan küreselleşme, temsili demokrasiyi işlevsiz hale getirmeye başlamıştır. Artık günümüzde uluslararası örgüt ve kuruluşların aldıkları kararlar ülkeler üzerinde bağlayıcı olmaya başlamıştır. Bu yüzden yurttaşların iradeleri karar alma süreçlerinin dışında kalmakta, halk egemenliği aşınmakta ve mevcut demokrasi kuramı da yetersiz kalmaktadır (Negri ve Hardt, 2011: 288).

Bu doğrultuda halk katılımının artabilmesi için yeni bir demokrasi kuramı üzerinde düşünülmüş ve katılımcı demokrasiye doğru yönelim başlamıştır. Katılımcı demokraside müzakere olarak adlandırılan tartışma çeşidi özgür ve eşit bireylerin adil ve akılcı bir şekilde gerçekleştirdiği, bütün savların değerinin birlikte ölçüldüğü ve ortak çıkara ulaşmayı sağlayan bir süreçtir (Benhabib, 1999: 105). Katılımcı demokrasiye yönelik yapılan çalışmaların birçoğu Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramını temel almıştır. Habermas düz konuşma ve savlara dayalı akılcı tartışmaları demokrasinin esas söylem biçimi şeklinde ifade etmiştir. Ona göre, ancak müzakere ile alınan kararlar meşru olabilecektir. Bu konuya, Kamusal Alanda Müzakere bölümünde ayrıca değinilecektir.

Habermas, projesini “modernlik projesinin demokrasi bakış açısıyla yeniden kurulması” şeklinde adlandırmıştır. Kamusal alan ile yapılan modernlik vurgusu devlet kapitalizmi ile sosyalizmin yarattığı krizlerin aşılması için önerilen sivil toplumculuk, neoliberalizm ve postmodernizm gibi çözümlere karşı çıkarak eleştirel bağlamda önemli hale gelmiştir. Özellikle neoliberalizmin ortaya çıkışı ve soğuk savaş dönemi sancıları devlet ve toplum arasındaki çizginin belirlenmesini gündeme getirmiştir.

Birbirinin karşısı durumunda olan liberalizm ve sosyalizmin yarattığı kriz, sivil toplum ve demokrasi kavramlarını gündeme taşımıştır. Nasıl ki kamusal alan kimilerince kamunun alanı anlamına da geliyorsa, sivil toplum da hegemonik ve muhalif olarak iki parçaya bölünmüştür. Sivil toplum neoliberal politikalar çerçevesinde egemen bir söylem şeklinde ortaya çıkmış ve bireyin güçlendirilmesi, özelleştirme politikaları, devletin küçültülmesi gibi uygulamalar eşliğinde hegemonya oluşturmaya başlamıştır. Bu hegemonik sivil toplum anlayışına karşıt olarak da muhalif sivil toplum anlayışı belirlemiştir (Özbek, 2015: 27).

1989'da meydana gelen Avrupa'da Berlin Duvarının yıkılması, Çin'de Tiananmen Meydanında yaklaşık bir milyon kişinin siyasal sistemin yenilenmesi için sokaklara akması gibi olaylar muhalif sivil toplum anlayışını güçlendirmeye başlamıştır. Özellikle Orta ve

Doğu Avrupa’da meydana gelen sosyalist rejimlerdeki çöküş ile kapitalist ülkelerde de demokratik kurumların açmaza girmesi sebebiyle sivil toplum tartışmaları yeniden canlanmıştır. Sivil topluma ilişkin bir tarafta ekonomik sistem karakteri vurgulanırken, diğer tarafta özel mülkiyeti acımasızca eleştiren Rousseau’nun toplum sözleşmesi bakış açısıyla bir araya gelen gönüllü, bilinçli eleştirel gruplar vurgulanmıştır. Doğu Asya’da sivil toplum otoriterlikten demokratikliğe geçmek için toplumsal şart olarak gösterilmiş, ancak bu da kapitalist ekonominin gelişmesiyle mümkün olabilmiştir. Dolayısıyla ifade edilecek olan sivil toplumun hangi sivil toplum olduğu konusu daha önem kazanmıştır (Calhoun, 1993: 268).

20’nci yüzyıl ile birlikte refah devleti sonrasında günümüz sivil toplum kavrayışının temelleri atılmıştır. Siyaset yapmak sadece partilerle sınırlanmamış, sivil toplumun bu bağlamda önü açılmıştır. Bireyi güçlendiren Locke ile devletin dışında çoğulcu sivil toplum düşüncesini savunan Tocqueville’nin kuramları birleştirilerek modern kuram üretilmiştir. Keane’e göre de devlet güncel politika oluşturma, kanun çıkarma, eşitsizlik ve çatışmalara karşı çıkma aracıdır (Keane, 1994: 40). Sosyalizm sonrasında ise doğu bloğunun yıkılışı ile birlikte örgütlenmiş siyaset, kitlesel grevler şeklinde baskı aygıtları yok olmuştur. Bu durum da sivil toplumu apolitik hale getirmiştir.

Habermas sivil toplum ve kamusal alanın birbirleri ile bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Sivil toplum, iktidarın gücünün kişisellikten uzaklaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Artık sivil toplum iktidarın karşısında özel alan şeklini almıştır. Önceleri ekonomik faaliyetleri de gerçekleştiren ailenin bu rolünü pazar üstlenmiştir. Böylelikle özel alan ikiye ayrılarak aile ve meta pazarı şeklinde bölünmüştür. Ayrıca burjuva çekirdek ailesi, tarih saflarında yerini almıştır (Habermas, 1995a: 64). Habermas’tan farklı olarak Foucault’ya göre, iktidar belirli bir sistemin etrafında değil, bizzat yapı ve kurumların içinde var olan öznesiz bir ağıdır. Habermas iktidarı yaşam dünyasındakilere karşı bir dışsal güç olarak görürken, Foucault iktidarın her yerde olduğunu ve her şeyi kapsadığını belirtmiştir. İktidarın devletten türediğini kabul etmeyen Foucault, iktidar ilişkilerinin devleti aştığını ifade etmiştir (Demir G., 2011: 62).

Yaşadığımız dönem içerisinde kamusal alanın en büyük problemi, siyasallaşan kamusalın önünde sivil toplum kuruluşlarının karar ve denetleme mekanizmalarına müdahale edebilme yetisinin azalmasıdır. Bu da yönetenler ile kamu arasındaki iletişim

imkanlarını ve uyum sürecini olumsuz etkilemiştir. Ancak Habermas, neoliberalizmle gelen demokrasi anlayışını iletişimin ve özgürlüğün filizlenmesi için bir umut olarak görmüştür. Bu yeni süreçte yaşam dünyasının sisteme, sivil toplumun devlete karşı güçlendiğini ifade eden Habermas çoğulculuğa ve konsensüse dayalı görüşlerini burjuva kamusal alanı ile temellenen kuramında kavramsallaştırmıştır.

2.2.3. Burjuva Kamusal Alanının Çöküşü

Burjuva kamusal alanı, kapitalizmin liberal çağında (1775-1875) toplum ile devlet arasındaki ayrım belirgin iken ortaya çıkmıştır. Ancak refah devleti döneminde, yönetim tarafından özel alan sürekli olarak kontrol edilmiştir. Burjuva kamusal alanın çöküşünü *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* isimli eserinde çözümleyen Habermas'a göre bu süreç, refah devleti modelinin doğuşuyla birlikte başlamıştır. Özel alanın devamlı olarak kontrol altına alınmaya çalışılması, kamusal alan ile özel alan arasındaki farkın ortadan kalkmasına yol açmıştır.

Bununla birlikte 19'uncu yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte sermayenin yoğunlaşması, liberal dönemin kapitalizm anlayışını yozlaştırmıştır. Bu durum burjuva kamusal alanın siyasal fonksiyonlarını da temelinden sarsmıştır. Habermas, kamusal alanın siyasallaşmasını basın, siyasal partiler, seçmen nitelikleri ve en son olarak da devletin dönüşümü şeklinde ele almıştır.

Basın teknolojisinin gelişmesiyle basın aygıtlarının seçenekleri artmıştır. Yapılacak yayımları kontrol ederek düzenleyecek heyetler oluşturulmuş ve gazetelerde kamuoyunu yönlendirecek manşet yazıları yazılmaya başlanmıştır. Örneğin The Times basım merkezi özel makinelerle donatılarak daha hızlı ve kontrollü basılmaya başlanmış ve bu diğer basın araçlarını da etkilemiştir. Haberlerin ticarileşmesi ve kapitalistlerin siyasal alanda bulunmasıyla, hegemonik sözde bir basın özgürlüğü belirmeye başlamıştır. Bu basın özgürlüğü aynı zamanda tartışmaya kapalı bir özgürlüktür (Timur, 2008: 71).

Böylelikle yönetenler ile toplum iç içe geçmeye başlamıştır. Haber içerikleri meta haline gelmiş, ilan ve reklam ön plana çıkmaya başlamıştır. Halkla ilişkiler faaliyetleri ile pazarın genişletilmesi sağlanmıştır. 19'uncu yüzyılın başlarında kullanılan reklam "reclame" kelimesinin yerine aynı yüzyılın sonunda "publicite" terimi geçmiştir. Herkese

açıklık anlamında olan “publicite” nin hem ilan, reklam anlamında kullanılmış olması hem de Habermas’ın özgür tartışma platformu anlamında bunu kullanmış olması, bu iç içe geçmenin ciddiyetini gözler önüne sermiştir. Böylelikle görünen terim değişikliklerinin görünmeyen anlamları ile kitleler daha kolay manipüle edilebilir hale gelmiştir (Çelebi, 2015: 297).

Siyasi partilerin fonksiyonlarına bakılacak olursa, 19’uncu yüzyılın ikinci yarısında etkin olarak faaliyetlerine başlayan siyasi partilerin, önceleri bünyesinde doktor, profesör, mülk sahibi gibi imtiyazlı kişileri barındırdığı görülmüştür. Ancak kapitalizmin yükselişi ile birlikte siyasi partiler de kitlelerin partilerine dönüşmüş ve birer şirket gibi faaliyet yürütmeye başlamışlardır.

Bu çerçevede toplumun bireyleri kamusal işlerde görevler yüklenmeye başlamıştır. Bu görevlerin yüklenilmesi özel alanın içini boşaltmaya başlamıştır. Siyasal kamusal alanın güçlenmesi ile birlikte devlet, özel şahısların sorun alanlarına müdahale ederek bu sorunları içselleştirmiş ve özel alana uzanmıştır. Devletin bu alana karışması sonucunda özel alan içerisindeki menfaat mücadeleleri siyasal alana taşınmıştır. Özel alanın içerisinde bulunan şahsi çıkarlar siyasal bir özellik elde etmiştir. Özel korporatizm anlayışı kamusal fonksiyonları ele geçirmiştir. Dolayısıyla Habermas’a göre devlet toplumsallaşmış ve toplum da devletleşmiştir (1989: 143).

Burjuva kamusal alanına atfedilen önem, özel alanın içinden doğarak siyasal alana ulaşmasından kaynaklanmıştır. 20’nci yüzyılın başlarına doğru yönetenlerin istikrarlı olarak özel alana karışmasından dolayı kamusal alan ile özel alan birbirine girmeye başlamıştır. Liberal dönemde özel alan bünyesindeki hane ile aileyi içten ve öznel olarak değerlendiren Habermas, toplum ile yönetenlerin iç içe geçmesi ile özel alanın yapısını değiştirdiğini ifade etmiştir. Artık ailenin alanı iyice daralmış ve çalışma dünyası kamusal bir hal almaya başlamıştır. Liberal çağda hane reisi ve mülk sahibi aynı şahısta bir araya gelmekte olup hane reisi üretim süreçlerindeki sorumluluğunu kaybetmiştir (Timur, 2008: 66).

Kamuoyu kavramı da bu dönemsel değişimden nasibini almıştır. Birinci anlamında “açık ve özgür bir şekilde tartışılarak elde edilen ortak düşünce”, ikinci anlamında ise “hegemonik güçler tarafından üretilen bir olgu” olarak kullanılmaya başlanmıştır. Habermas iyimser bakış açısını kaybetmeden gelecekte “burjuva anayasa devletinin normatif

kazanımıyla, refah devletinin maddi kazanımlarının özükseneceğini” ifade etmiştir (Habermas, 2007: 260). Kamuoyunun şekillenmesi çerçevesinde ortak iyiye ulaşmak için edebi zeminde başlayan tartışmalar ticaret malzemesi haline gelmiş ve bunlar alınıp satılabilen birer meta haline dönüşmüştür. Akıl kamusal değil de ideolojik olarak kullanılmaya başlamıştır. Tartışmalar artık güdümlü olarak uzman personelin yönlendirmesiyle yapılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla tartışmalar doğallığını yitirmiştir.

Modern dönemle birlikte ortaya çıkan bürokratik anlayış, bireylerin devlet yönetimine katılmalarına engel olarak pasif duruma düşmelerine yol açmıştır. Bürokrasi ile birlikte teknik, disiplin ve hiyerarşi gibi kavramlar da ortak dünyada yer almıştır. Nitekim Hegel, devletin artık halka ihtiyaç duymadan var olabileceğini söylemiştir (Marx, 1975: 103). Böylece kendilerine ihtiyaç duyulmayan halk siyasete de katılamaz hale gelmiştir. Weber’e göre de bürokratik anlayış modern toplumlarda yönetim sistemlerinin rasyonel hale gelmesinden kaynaklanmıştır. Modern dönem ile birlikte kamu hukuku özelleşmeye, özel hukuk ise kamulaşmaya başlamıştır. Bu yeni bürokratik anlayışla, öznel bakış açısının dışında, şahıslara ilişkin olmayan ve bilginin kullanılarak tahakkümün sağlandığı yeni bir bakış açısı ortaya çıkmıştır (Braverman, 1998: 100).

Özel alanlarına müdahale edilen insanlar gerek basın ve gerekse siyasal partiler tarafından da baskılanmaya başlamıştır. Gerçekleşen bu dönüşümle birlikte, baskılanan insanlar, popüler kültür ürünlerinin cazibesi ile hedonizm felsefesi çerçevesinde hazza yönelmişlerdir. Bu şekilde hazdan beslenen insanlar kendi akıllarını, eleştirmek için kullanmayı bırakmışlardır. Bu da kamusallığın olmazsa olmaz özelliği olan eleştirme yeteneğine darbe vurmuştur. Yönetme ile kültürün birbirine zıtlığını ele alan Adorno kültürün, normal şartlarda eleştirel düşünceye dayandığını, ancak zamanla bunun karşısına dönüşerek maddi üretim süreçleri ile iç içe geçerek ve hegemonyanın etkisi altında kaldığını belirtmiştir (Adorno, 2001: 128).

20’nci yüzyıl ile birlikte bilimsel devrimlerin ortaya çıkışıyla teknokrasi, yönetimin içine dahil olmaya başlamıştır. Bu dönemde bir önceki endüstriyel dönemden farklı olarak bilimsel bakış açısı da üretim sürecini yönlendirmiştir. Böylece asıl emeği üretenler, üretim aşamalarına yönelik bilgiden yoksun olmaya başlamıştır. Asıl emeği üretenlerin bilgiden yoksun olması, özel kuruluşların artmasıyla hızlanmıştır.

Özel kuruluşların yönetime yakın ve daha etkili konumlarda bulunması özel çıkarların ön plana geçmesine yol açmıştır. Kamusal alanın yönetenler ile sivil toplum arasında bulunan şeffaf fonksiyonundan uzaklaşmasıyla toplum ve devlet arasındaki mesafe de oldukça artmıştır. Özel kuruluşların şahsi menfaat çatışmalarının zemini olmaya başlayan kamusal alan, bundan böyle genel menfaatlere ulaşma amacından sapmaya başlamıştır. Refah devleti modelinin var olması, burjuva kamusal alanının sağlıklı bir zeminde hayatta kalabilmesine imkân tanımamıştır (Cohen, 1979: 85).

Bu yeni yaşam düzeninin ortaya çıkmasıyla birlikte, insanların birbirleri arasındaki iletişim şekilleri de değişmiştir. Gerçek anlamda orada olup bilinçli bir şekilde düşünüp konuşmaktan ziyade, artık insanlar diğerlerinin yanında fiziken bulunmakla yetinmeye başlamıştır. İdeal şartlarda benlik, insanın kendi içerisinde dönen zihinsel süreçlerle oluşurken, benlik kendi oluşumunu tamamlaması için artık diğerlerine ihtiyaç duymaya başlamıştır.

Aile yapısı küçülerek aile içindeki her ferdin kendisine ait özel alanı oluşmuştur. Hane fertlerinin öznelleşmek için kullandıkları özel alan parçalanarak küçülmüş ve her bir parçası tüketim sistemine hizmet etmeye başlamıştır. Önceleri eleştirel aklın içtenlik alanı olan ailenin bu fonksiyonu azalmış olup kamusal alan daha geniş bir çerçeveye yayılarak bir üst aileye dönüşmüştür. Artık toplum ve devlet anlayışları iç içe geçmiş ve burjuva kamusal alanı ortadan kaybolmuştur. Kamusal ve özel arasındaki duvarların yıkılması yeniden siyasallaşmış bir toplumsal alan yaratmıştır.

Antonio Negri ile Michael Hardt'ın 2001'de Türkçe yayınlanan *İmparatorluk* kitabında küresel sermaye gücünü tekelinde tutan ABD ve müttefiklerinin egemenliğindeki dünyada kamusal alanın nasıl yok olduğunu gözler önüne serilmiştir. Her türlü şiddet şeklinin dünyanın egemen politikası haline geldiği, artık yeni dünyanın çelişkilerle dolu olduğu ve kamusal alanın tekrar ele geçirilmesi üzerine düşünülmesi gerektiği belirtilmiştir.

Habermas, burjuva kamusalığını idealize ederek, onu aydınlanmanın temeli olarak görmüştür. Aydınlanma ve onun sayesinde ortaya çıkan modernliğe Habermas'ın bakışı Frankfurt okulunun diğer temsilcileri Adorno ve Horkheimer'e göre farklıdır. Habermas, modernliğin öldüğü düşüncesine karşı, onun yeniden inşa edildiğini savunmuştur. Burjuva kamusalığı içinde, özgürce bir araya gelip ikna yoluyla fikir alışverişinde bulunarak kültürel

akıl üretimini gerçekleştiren bireylerin bu eylemlerini gerçekleştirdiği yerler olan 18'inci yüzyıl İngiltere'si, Fransa'sı ve Almanya'sında burjuva kültürünün yaşadığı kahvehaneler, edebiyat salonları ve yazılı basın merkezlerinden günümüzün toplumsalına herhangi bir iz kalmamıştır. Burjuva kamusunun çöküşü ve tüketen kitle kültürünün yükselmesiyle bir çölleşme yaşanmıştır. Bu çölleşmeyle birlikte yaşanan her şeyin içi boşalmıştır. Bu çölleşen dünyayı yaşanabilir hale getirmek isteyen Habermas ise iletişimsel eylem modeli ile bir ideal ortaya koymuş ve bu modeli birçok çalışmaya ön ayak olmuştur.

2.2.4. İletişimsel Eylem Modeli

Filozof Jacques Derrida, tarih boyunca kullanılan metinlerin, düşüncelerin ve terimlerin kanıksanmış olan içlerini boşaltarak onları yapısöküme uğratmıştır. İnce mantık çerçevesinde onlara hak ettiği değerle, en nesnel haliyle bakmaya çalışmıştır. Habermas ise tarihsel kavramları, düşünce yapılarını ve kuramları detaylı bir incelemeye tabi tutmuş, eleştirmiş ve parçalayarak yapı kurum mantığı ile yeniden yapılandırmaya çalışmıştır (Habermas, 2007: 26).

20'nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren birçok bilim insanı, batının rasyonalizm mantığının sonuna gelindiğine dair söylemlerde bulunmuştur. Aslında bu düşünce tarzı, içinde bulunulan postmodern dönemi tarif etmiştir. Bu rasyonalizm mantığının yerine geçebilecek yapılar üzerine düşünen filozof Habermas, sosyal devlet sistemine dair umutla bakışını sürdürmeye devam etmiştir. Toplumsal uyum ve ortak düşüncelerde buluşmanın yollarını aramaktan vazgeçmemiştir. Sınıflar arasında yaşanan çekişmeleri sonlandıramasa da büyük çaplı kopuklukların ve ekonomik problemlerin kontrol edilebildiği kapitalist toplumların eşitlik, özgürlük ve demokrasi çerçevesinde yönetilebilmesi için radikal demokrasi modelini savunmuştur. Bu bağlamda Habermas *İletişimsel Eylem Modeli* isimli eserini kırk yedi ile elli bir yaşları arasında (1976-1980) yazmıştır.

Hem sosyolog hem de filozof olarak incelemelerde bulunan Habermas, bu toplumsal modelini toplum bilimleri ve felsefe temelli ortaya atmıştır. Ona göre filozoflar artık öznel bilinçten uzaklaşmaya başlamışlardır. Ancak farklı kuramsal parçaların bir araya getirilmesiyle yeni bir rasyonellik ve yanlışılanabilme imkanını da içeren bir arayışadırlar (Habermas, 2001b: 858).

İletişimsel eylem modeli tarihsel zincirlerden kurtulmuş, Kant'ın aleniyet ilkesi ile usun birleştiği canlı bir kuramdır. Foucault'un gerçekliğin tarihsel olarak değiştiğine dair güçlü düşüncesi dikkate alındığında, Habermas'ın kuramını güncellerken tarihsellikten soyutlanmasının ne kadar isabetli olduğu görülmüştür. Ayrıca Foucault, Habermas'ın kuramına yönelik karşı düşüncelerini bu bağlamda; günümüz modern toplumlarında devlet yönetiminde bulunan kişilerin her alana müdahale ettiğini ve hiçbir alanın bu müdahalenin dışında kalamayacağını belirtmiştir (Foucault, Gutman ve Hutton, 1999: 10).

Giddens ve Bourdieu gibi düşünürler tarafından eklektizm ve senkretizm ile suçlanan Habermas, bu eleştirileri kabul etmemiş, iletişimsel eylem modelinin sosyolojik bir edim kuramı ile bir toplum kuramının özünü oluşturduğunu vurgulamıştır. Habermas'a göre temellendirme ve gerekçelendirme yapılırken bir bütünlüğün elde edilmesi, diğer kuramların rekabetine açık başka yaklaşımların olmasına ve ayrıca bunların kendi temellerini içselleştirme ve savunmaları için bir sorun oluşturmamıştır (Habermas, 2003: 43).

İletişimsel Eylem Modelinde “sistem dünyası” ve “yaşam dünyası” olmak üzere iki yapı vardır. Sistem dünyasının içerisinde, ekonomi (pazar) ve devlet (bürokrasi) vardır ve araçsal akıl kullanılmaktadır. Araçsal akıl bir amaca ulaşabilmek için özne ile nesne ilişkilerine yoğunlaşmıştır. “Yaşam dünyası” ise özneler arasındaki ilişkilerin, değerleri oluşturan estetik alanın dünyasıdır. Yaşam dünyasında “iletişimsel akıl” kullanılmaktadır. Habermas'ın buradaki arayışı ise yaşam dünyası üzerinde tahakküm kurmaya çalışan araçsal akla dayalı sistem dünyasını ve bu iki dünya arasındaki ilişkileri incelemek olmuştur. Habermas herkesi, yaşam dünyasının özgür olarak kalması için mücadele etmeye çağırmıştır (Habermas, 2001a: 29).

Weber'e göre geleneksel dünya düşüncesinin bilişsel, estetik ve ahlaki-pratik olarak üç parçaya bölünmesi bütünlüğünü kaybetmesi anlamına gelmiştir. Bu parçalanış, benlik ve zihin yapılarında çeşitli bölünmelere sebep olmuş, merkezde olmayan, dünyaya çeşitli açılardan anlam yükleyebilen, çeşitli durumlara göre farklı davranışlar gösteren insanlar türetmiştir (Habermas, 2001a: 247).

Habermas, sistem dünyası ile yaşam dünyası arasındaki ilişkiyi detaylandırabilmek için dil pragmatikinden faydalanmıştır. Bu çerçevede konuşmacıların ve dinleyicilerin bir arada bulunduğu yaşam dünyası içerisinde herkes ortak bir şekilde yorum yapabilmeli,

savların doğruluğunu eleştirebilmeli ve onaylayabilmelidir (Habermas, 2001b: 560). Yaşam dünyasında bulunan öznelerin kendi arasında dilin kullanmalarıyla “eylem” icra edilmektedir. Burada dil, öznenen özneye hakikatin ne olduğu hususunda kullanılan bir araçtır. İletişim sıradan bir şekilde bir bilginin sadece bir öznenen diğer özneye ulaştırılması değildir.

Dil pragmatığının kurucusu olan Austin, bazen bir şey söylerken, bir şey yapıldığını ifade etmiştir (Austin, 1962: 12). Austin’e göre üç tür söz edimi mevcuttur. Birincisi, bir şey söyleyen (nesnel durum), ikincisi bir şey söyleyerek bir şey yapan, üçüncüsü ise bir şey söyleyerek karşıdakini etkileyendir (Austin, 1962: 149). Habermas bu edimlerden ikinci olanı “bir şey söyleyerek bir şey yapan”ı tercih ederek bu edim onun kanıtlama kuramı ile iletişimsel aklın ana ilkesi haline gelmiştir. Ancak Habermas, Austin’den bağımsız olarak bunu stratejik edim olarak yaparı kabul etmiştir.

Çizelge 2.2. Eylem Tipleri (Habermas, 2001a: 305)

Eylem yönelimi Eylem konumu	Başarıya yönelenmiş	Anlaşmaya yönelenmiş
Toplumsal olmayan	Araçsal eylem	-
Toplumsal	Stratejik eylem	İletişimsel eylem

Habermas, eylem şekillerini stratejik ve iletişimsel olarak ele almıştır. Çizelge 2.2.’de görüldüğü üzere stratejik eylemde eyleyen tehdit durumuna göre ya da tatminsiz isteğe göre diğer bireyi istekleri doğrultusunda etkileşime devam etmek için yönlendirmeye çalışmaktadır. İletişimsel eylemde eyleyen egosunu ön planda tutmadan anlaşma edimlerini kullanmaktadır. İletişimsel eylem, tarafların aynı eylem planında birleştiği ikincil düzeyde bireysel başarı arayışında bulunulan eylem şeklidir (Habermas, 2001a: 306). Habermas’ın “konuşmanın ideal durumu” bilim insanlarınca en çok eleştirilen ön kabul olmasıyla beraber, Kant’ın apriori sınıflandırmaları gibi genel bir kanıksanma değil sadece konuşma öncesi içselleştirilecek bir durumdur.

Sosyoloji biliminde genel olarak dört edim şekli mevcuttur. Bunlardan birincisi, kişinin bir amaca ilişkin edimleridir. Yani amaca ilişkin davranan bir diğer kişinin

eylemlerini de kendi kararını etkilemesine izin vermesi anlamına gelen stratejik edimdir. İkincisi belli normlara ilişkin olarak elden geçirilen edimlerdir. Üçüncü olarak kişinin diğerlerine yönelik, diğerleri önünde bir imaj gerçekleştirmek için kısmen öznelliğini sergileyerek uyguladığı dramaturjik edimlerdir. Dördüncüsü ise en az iki bireyin hareketlerini uyumlaştırmak maksadıyla hayata geçirdikleri iletişimsel edimlerdir (Habermas, 2001a: 102). İletişimsel eylem modelinde dil pragmatikliği kullanılarak dil edimleri ile toplumsal edimler arasında bağlantı kurulmuştur. Kurulan bu bağlantı sonrasında iletişimsel davranış şekilleri belirlenmiştir. Kişi ile evren arasında ve özne ile nesne arasında dil aracılık yapınca Habermas yeni bir sonuç ortaya çıkarmıştır. İnsanlar dil aracılığıyla gün içerisinde oluşan pratiklerle birbirlerini anlama temelinde çaba sarf etmiştir. Anlam ve yorum bilgisi yani hermeneutik teknik sayesinde bu anlamlandırma çabaları sonuç vermeye başlamıştır (Giddens, 1982: 83).

Mead ve Durkheim, bireyler arasında iletişimsel akıl temelli bir çerçeve çizmiş, Kant'ın bilinç ötesi bağlamını silerek paradigma değişikliği gerçekleştirmişlerdir. Mead, birey bazında, Durkheim ise kolektif olarak kimliğin var oluş aşamalarını çözümlemeye çalışmıştır. Mead, birebir uyum sağlamayı ve dilin biçimini “ben ve benlik” iç içe geçmesi şeklinde ifade etmiş, Durkheim ise zihnimizin “kolektif bilinç” sonucu şekillendiğini belirtmiştir. Mead'e göre iletişim, temel ilkedir (Habermas, 2001b: 475). Gençken toplumsal biçimlerle düşünen birey, yetişkin oldukça “genelleşmiş öteki” nin kontrolüne girmeye başlamıştır. Durkheim'a göre insanın zihninde birbirine zıt iki bilinç vardır. İlki içsel sistemimizi ve onunla direk ilişkideki nesneleri çözümlemektedir. İkincisi ise bireye toplumdan gelerek onu açıklamakta ve bireyi kişiliğini aşan dış çevreye bağlamakta ve yönlendirmektedir.

Weber kapitalizmin yeni bir boyut kazanmasıyla bireylerin birinci olarak nesnel bir hedefe ulaşmaya çalıştığı, ikinci olarak standart normlara uymaya çalıştıkları ve üçüncü olarak da içsel tavırlarını çevrelerini yönlendirmek için kullandıklarına dair üç tür dünya varsaymıştır. Dil pragmatikliği bağlamında incelenen üç tür edim de bu üç dünya ile bağlantılıdır. Nesnel olayları ifade eden edimler birinci, bir şey söyleyerek bir şey yapan edim ikinci ve öznelliğini ortaya koyan da üçüncü dünyanın içindedir. Habermas'a göre bu üç dünya da eş zamanlı yaşanmaktadır. Bireyler konuşurken hem nesnel hem öznel hem de normatif dünya ile eş zamanlı bağ kurarlar. “Karşılıklı anlaşma” iletişim kuranların bir savın üzerinde anlaşmalarıdır. “Uyum” ise bireyin savının öznel anlamda kabul edilmesidir.

İletişimsel harekette konuşan bir birey, eğer bir alandaki geçerlilik savını onaylıyorsa, iki geçerlilik savını da onaylamış anlamına gelmektedir (Habermas, 2001b: 136).

Habermas’a göre yaşam dünyasının esas kurucu öğeleri dil ve kültürdür. Marx tarafından üretim ilişkileri şeklinde ifade edilen “alan” Habermas’a göre iletişimsel hareket ve uzlaşma alanıdır. Bu alan klasik dönemden modern döneme ulaşılırken ahlak ve hukuk kurallarıyla rasyonelleşmiş ve toplumsal bütünleşmenin olduğu alan olarak değerlendirilmiştir (Marx, 1969: 423). Habermas, modelinde Weber’in yaşam dünyasındaki anlam ve bağımsızlığın kaybedilmesine karşı direnmek için çözümler aramıştır. Yaşam dünyası bilişsel, estetik ve normatif tutum ve tavırlarımızın meydana geldiği kültür alanı ve özgürlük alanıdır. Sistem dünyasındaki devlet ve bürokrasinin karşısında yaşam dünyası, iletişimsel aklın ön plana çıktığı ve bireyin insan ve vatandaş olarak iki şekilde davrandığı alandır. Yaşam dünyası da özel ve kamusal alan şeklinde iki bölümdür. Özel alan aile, yakınlar, komşular ve sivil toplum kuruluşları; kamusal alan ise medya ve kamuoyunu kapsamaktadır. Özel alanın özünü üretim fonksiyonundan uzaklaşmış ve toplumsallaşmış aile, kamusal alanın özünü ise kültürel üretim ile büyüyen iletişim ağı oluşturmaktadır.

Modelin temelinde bulunan argümantasyon kavramı ise, konuşma esnasında geçerli savların tartışıldığı ve bunların doğruluğunun ispatlanmak ya da eleştirilmek için çaba harcandığı iletişim şeklidir. Argümantasyonun birtakım kuralları mevcuttur. Buna göre argümantasyona katılanlar problem olarak görülen bir geçerlilik savını ele alırlar. İkinci olarak iddiayı ortaya atanın haklılık durumu, eylem ve deneyim baskısı olmadan, varsayımlar yürütülerek gerekçelerle kontrol edilir (Habermas, 2001a: 43). Konuşmacı bir sav ortaya attığında “ ‘p’ doğrudur” ya da ‘h’ uygundur” ya da “ ‘burada ve şimdi ‘s’ yi sözcelediğimde söylediğim şeyi kastediyorum”, burada ‘p’ bir önerme, ‘h’ bir eylemin betimlemesi ve ‘s’ bir yaşantı tümcesi yerine geçebilir (Habermas, 2001a: 62). Geçerlilik koşulları ise anlaşılabilir olmak, gerçek olmak, normlara uygun olmak ve içten olmak olarak belirlenmiştir.

İletişimsel eylem, çarpıtılmamış iletişim ile mümkündür. Habermas’a göre çarpıtılmamış iletişim dört temel şartı sağlamalıdır. Bunlar gerçek olmak, anlaşılabilir olmak, yeterli olmak ve dürüst olmaktır. Çarpıtılmamış ideal iletişim sayesinde insanlar birbirleriyle şeffaf, adil ve özgürce iletişim kurabilecek ve güncel kuramların rahatlıkla eleştirilebilmesi için bu ideal temeller, ölçüt olarak kullanılabilecektir (Giddens, 1991: 140).

Habermas, Weber'in rasyonelleşme (Weber, 1967: 49) olarak ifade ettiği modernleşme sürecini kapitalistleşme olarak ifade etmiş ve Weber'in aksine bu sürecin özgürlükleri yok etmeyeceğini savunmuştur. Habermas toplumsal kuramında ekonomi ve bürokrasi bağlamında sistemik entegrasyon, iletişim ve uyum bağlamında sosyal entegrasyonun denge probleminin çözülmesinin zor olduğunu ifade etmiştir (2001b: 349). Dolayısıyla Habermas, problemi tam anlamıyla çözdüğünü ifade etmemiştir.

İletişimsel model, birbirlerine paralel iki hususu kapsamaktadır. Öncelikle özünde söylem olan demokrasi modelinin yere sağlam basabilmesi için eleştirel aklın kullanıldığı irade biçimi söz konusu olmalıdır. İkinci olarak ise sistem dünyası ile yaşam dünyasının sınırlarının kurumsal olarak belirlenmesi hususudur. Ancak bu şekilde yaşam dünyası üzerindeki tahakkümün kalkması sağlanabilecektir. Böylelikle insanlar akıllarını bir amaca ulaşmak için araç olarak değil de amacın kendisinin varlık sebebini özgür aklıyla düşünüp Kant'ın ifadesiyle aklını kullanmaya cesaret ederek aklını amacın kendisi için kullanabilecektir.

Habermas iletişimsel eylem modelinde yürütülen tartışmaların sağlıklı bir şekilde kontrol edilebilmesi için *Olgu ve Ölçütler Arasında* ve *Ahlaki Bilinçlilik ve İletişimsel Eylem* eserlerinde evrensel ilkeler ortaya koymuştur. Eğer bir grubun içinde varlığımızı kabul ettirmek istiyorsak, davranışlarımız gruba ilişkin etik ilkelerle çelişmemelidir. Eleştirilen savlar belli kanıtlara dayandırılmalı ve gerçek olmalıdır. Söylem etiği bu bağlamda yürütülen tartışmaların etkinliğini sağlama konusunda umut vericidir (Habermas, 2015: 44).

Söylem etiği yaklaşımının kökeninde bağlayıcılık olmalıdır. Alınacak kararların üzerinde etki yapabileceği tüm bireyler görüşlerini ifade edebilmeli ve herkesin kabul edeceği kurallar belirlenmelidir (Benhabib, 1999: 103). Habermas söylem esnasında uyulacak kuralları belirlerken Alexy (1978) tarafından hazırlanan söylemlere ilişkin katalogları referans alarak söylem etiğini güçlendirmiştir. Bu bağlamda birinci seviyede uyulacak üç kural bulunmaktadır. Öncelikle konuşan aktör kendisi ile çelişkiye düşmemelidir. İkinci olarak A isimli nesneye F'yi atfı yapan aktör F'yi A'ya benzeyen her nesne üzerinde kullanabilmelidir. Son olarak diğer aktörler kullanılan ifadeleri başka anlamlarda kullanmamalıdır (Dursun, 1999: 114).

İkinci seviyede bulunan iki kuraldan birincisi, aktörler zihninden gerçekten geçeni ve inandığını söyleyebilmelidir. İkinci kural ise, konu dışı olan bir hususu ortaya koyan aktör bunun gerekçesini de izah etmelidir. Üçüncü seviyede beş adet kural vardır. İlk olarak rakip durumundaki her aktör söylem içinde bulunmalıdır. İkincisi bütün aktörler herhangi bir savı problem olarak ortaya koyabilir. Üçüncüsü bütün aktörler bir savı söylemin içerisine ekleyebilir. Dördüncüsü tüm aktörlerin düşüncelerini rahatlıkla söylemeleri sağlanır. Son olarak herhangi bir baskıyla aktörün hakları elinden alınamaz. Habermas genel çerçevede altı adet kural belirlemiştir. Buna göre aktörlerin kendilerini ifade hakları sınırlanmadan söyleme katılabilmesi, bütün aktörlere eşit imkân tanınmalı, aktörlerin herhangi bir baskıyla konuşma hakları engellenmemeli, tüm aktörlerin söylem içeriğini sorgulama hakkı olmalı, aktörler ortaya iddialar atabilmeli ve söylemin içeriği kamusal olmalıdır (Habermas, 1996: 301).

Özetle, iletişimsel eylem modeli konuşma ve sözün çerçevesini sosyal eylemin gramer kuralları açısından inceleyerek, öznelerin arasındaki anlaşma zeminini rasyonel, pragmatik ve normatif kavramlarla değerlendirmeyi hedeflemiştir. Modelde kullanılan dilbilimsel yaklaşım, sosyal eylemi özneler arası düzlemde inceleyerek sosyolojik bağlantılar kurmaya çalışmıştır. Habermas, rasyonelliği klasik algısından çıkararak iletişim ve eylem alanına yöneltmiş, simgelerin hâkim olduğu dilbilimsel iletişim temelli anlamların güdümünde evrensel bir model arayışında olmuştur. Aşağıda bu model temel alınarak, kamusal alanda müzakere şekilleri incelenecektir.

2.2.5. Kamusal Alanda Müzakere

Habermas'ın iletişimsel eylem modelinden hareketle kamusal alanda müzakere, yurttaşların eşit katılımıyla meşruiyet kazanabilecektir. Siyasal iktidarın neoliberal sistemde yeniden biçimlenmesi, Habermas'ın düşüncesine göre özgürlüğün, iletişimin ve demokrasinin gelişmesi için derin potansiyeller barındıran bu yeni düzende, çözüm yolunu müzakereci demokrasi modelinde bulan Habermas, cumhuriyetçi liberal modelleri yapısöküme uğratıp onları tekrar harmanlamıştır.

Cumhuriyetçi ve liberal sistemlerde toplum ve devletin ilişkileri değişiklik göstermiştir. Cumhuriyetçi sistemde devlete dönüşmemiş bir topluluk ortak amaçları varsa ve ortak bir kültüre sahipse, toplum olarak görülmüştür. Habermas'a göre toplum var olduğu

andan itibaren siyasal toplumdur (Habermas, 1999: 46). Liberal anlayışta ise topluma bakış açısı çok farklıdır. Cumhuriyetçi anlayışta birlik vurgusu yapılırken, liberal anlayışta çatışma ön plana çıkmıştır.

Cumhuriyetçi düşüncede devlet, toplumun kendiliğinden oluşan bir devamı niteliğindedir. Bu bağlamda devlet sadece siyasal olarak yapılanan bir olgu değil etik olarak da karşımıza çıkan bir yapıdır. Bu yapının mümkün olmasını da sağlayanlar cumhuriyet erdemlerini içselleştirmiş insanlardır. Bu anlayışta ön plana çıkanlar kamusal önceliklerdir. Kamusallığın önemi, özel olanın önüne geçmiştir. İnsanlar özel arzularını gerçekleştirebilme anlamında ne kadar yoksun kalırlarsa, kendilerini o nispette genel arzulara vermişlerdir (Montesquieu, 1998: 97).

Liberal bakış açısına göre devlet kendiliğinden oluşan bir yapı değildir. Bu anlayışa göre devlet, toplum içerisinde bulunan çeşitli grupların birbirleri ile menfaat çatışmasını çözmek için oluşturulmuştur. Liberal anlayışta, cumhuriyetçi anlayışta olduğu gibi insanların etiksel olarak kendi problemlerini çözemeyecekleri ve bunların çözülmesi için devlete ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır (Habermas, 1999: 42). Dolayısıyla toplum içerisinde kamusal önceliklerden ziyade, özel menfaatlerin ön planda tutulduğu düşüncesi hakimdir.

Cumhuriyetçi yaklaşımda, siyasal katılım hak değil ödev olarak değerlendirilmiştir. Bunun temelleri ise yurttaşları yönetme ve yönetilmeyi paylaşabilen insanlar olarak tanımlayan Aristo'ya kadar gitmektedir. Burada siyasal katılım, kamusal amaçlar çerçevesinde gerçekleşmiş ve şahsi menfaatler özel alanlara hapsedilmiştir. Siyasal faaliyetlerin kamusal olarak görülmesi, özünde topluma bireylerin toplamından daha çok önem atfedilmesinden kaynaklanmıştır. Bu toplum içerisinde yurttaşlar birbirlerine ihtiyaç duymuş ve daha iyi bir toplum hedefine ulaşabilmek için siyasal katılımı yaşamlarının odağına koymuşlardır (Habermas, 1999: 39). Yönetenlerin yönetilenler üzerinde karar verme yetkilerini kullanırlarken, yönetilenlerin buna katılmaları onların birey olabilmelerine imkân tanımıştır (Barber, 2003: 35).

Liberal sistem anlayışında bireylerin siyasal sisteme katılabilmeleri ancak belli dönemlerde yapılan seçimler aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Seçimlere katılan bireyler toplum içerisinde ortaya konan kamusal sorunlara ilişkin, menfaatleri doğrultusunda temsilci

seçmektedirler. Liberal anlayışta ise çeşitli siyasal ideolojilerin iktidara aday olabilmesi, bireylere tanınan ifade özgürlüğü aracılığıyla sağlanmıştır (Şahin, 2008: 6). Bu çerçevede cumhuriyetçi anlayışın yurttaşı, liberal bakış açısına göre rekabetin yoğun yaşandığı seçim sisteminde tercih edebilme özgürlüğüne sahip birey olmuştur.

Habermas, cumhuriyetçi ve liberal yönetim sistemlerini eleştirerek onları yeniden ele almıştır. Bu bağlamda yurttaş, temsil etme ve toplum gibi kavramları modern dönem anlayışına göre tekrar yoğurarak bir ara yol bulmaya çalışmış ve bunu da müzakereci demokrasi olarak tanımlamıştır (Bayram, 2011: 110). Habermas yeni bakış açısıyla cumhuriyetçi sistemin etik yurttaşlarıyla liberal sistemin rasyonel bireylerini birleştirerek bir orta model inşa etmeye çalışmıştır. Cumhuriyetçi düşünceye göre toplum tek bir parça olarak görülmüş ve bütün amaçların ortak olduğuna inanılmıştır. Halbuki günümüz modern toplumlarında çok kültürlülük göze çarptığından, ortak amaç ideali ve tüm yurttaşların bağımsızlığı, mutluluğu gibi kavramlar ütöpik kalabilmiştir. Liberal düşüncede ise bireycilik gereğinden fazla ön plana çıkmış, idealde her ne kadar toplumun bireylerin toplamında fazla olduğu ülküsü gözetilse de zamanla bireylerin toplumsala karşı davranışları gelişmeye başlamıştır. Bu anlayışın bireyleri ortak kültür miraslarından uzaklaşma ve kapitalin kölesi olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Ortak iyi idealinden ziyade bireysel menfaatler artık ortak iyiye hükmetmeye başlamışlardır.

Habermas'ın geliştirdiği müzakereci demokrasi anlayışında toplum içinde yaşayan vatandaşlar, kamusal kararların alınma süreçlerine bağımsız ve eşit bireyler olarak aktif bir şekilde katılmaktadırlar. Bu çerçevede kamusal karar alma süreçlerine katılan vatandaşlar, çeşitli savlar ortaya atmaktadırlar. Kamusal kararların alınabilmesi için oluşturulan ideal tartışma platformlarında bu savlar değerlendirilmektedir. Kamusal iyiye ulaşabilmek için bu savlar müzakere edilmektedir. Bu müzakere esnasında katılım sağlayanların önyargılardan kurtulması önem arz etmektedir.

Tartışma esnasında savlara ilişkin değerlendirmeler akıl aracılığıyla yapılmaktadır. Katılımcılar ortaya konan savları eleştirmekte ve iyi olan sav tespit edildiğinde anlamını yitiren sav geride bırakılmaktadır. Bağımsız ve eşit olan katılımcılar daha iyi olan sava rıza gösterebilmelidir. Bu rızayı gösterirken eşit oranda teklif getirebilmeli, eleştirebilmeli ve konuşma esnasında herkesin konumsal olarak aynı seviyede olması gerekmektedir. Herhangi bir fikir dayatması, tehdit söz konusu olmamalıdır. Müzakere sonucunda asıl ulaşılması

gereken hedef bir konsensüsün sağlanmasıdır. Ortak bir konsensüs sağlanamasa bile yapılan oylama sonucunda ortaya çıkan sonuçlar bireysel menfaatlerin toplamından daha kolektif bir değerlendirme yapılmasına imkân tanımaktadır (Young, 1999: 177).

Müzakerenin yapıldığı zeminde kurallar iletişimsel etik kodları ile belirlendiğinde sağlıklı karara varılabilmesi mümkün olacaktır (Bayram, 2011: 115). İdeal savın netleştirilmesinde akılcılık ön plana çıkmakta ve bu sayede katılımcıların ikna olması sağlanmaktadır. Müzakereye katılan ideal katılımcılar masaya yatırılan problemler hakkında eksiksiz bilgi sahibi olmalıdırlar. Bununla birlikte ortaya atılan savların rasyonelliğini kavrayabilecek kadar pratik olmalıdırlar. Ortak iyunin bulunabilmesi için mücadele eden ideal katılımcılar şahsi menfaat peşinde koşmamalı, kendilerine ait olan sınıf, sosyal konum ve kültür bağlamındaki özelliklerinden sıyrılarak bu ortamda bulunmalıdırlar. Aksi takdirde bunlardan sıyrılmakta özgür olamayan katılımcılar önyargılarının esiri olma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilecektir.

Bu çerçevede müzakereci demokrasi anlayışının temellerine bakıldığında Immanuel Kant'ın izlerini görebilmek mümkündür. Kant aklın kamusal olarak kullanılmasını kişinin aklının diğerlerine fayda sağlayacak şeklinde kullanması olarak ifade ederken, onun özel olarak kullanılmasını ise bireyin bunu kendisine verilen bir görevi yerine getirirken kullanması şeklinde değerlendirmiştir. Ona göre emir altındaki bir subaydan beklenen, yerine getirmesi gereken bir emre ilişkin olarak bunu eleştirmeden itaat etmesidir. Ancak idealdeki, aynı zamanda sistemin içindeki subayın bir bilgin olarak, askerliğin doğru ve yanlışlarına ilişkin düşüncelerini özgür bir şekilde kamusal alanda tartışılmasını isteme hakkına sahip olmasıdır (Kant, 2000: 18). Kant'ın aklın önceden verili ilkeler ile temellendirdiği koşulsuz buyruk kavramını, Habermas toplumsal sonuca ulaşma pratiği bağlamında koşullu hale getirmiştir. Kant'ın etik çerçevesinin tek, özel ve konu odaklı bağlamdaki anlayışının yerine, Habermas diyalog temelli bir bakış açısı getirmiştir.

Kamusal iyiye ulaşmaya çalışılan müzakereci demokrasi anlayışı, liberal düşünceye nazaran cumhuriyetçi anlayışa daha yakındır. Cumhuriyetçi yaklaşım ile müzakereci demokrasi modeli arasındaki önemli bir fark cumhuriyetçi somut etik ilkeler yerine iyi olan savın koşulsuzca tespit edilmesine yönelik kuralların esas alınmasıdır (Habermas, 1999: 42). Habermas toplum içerisinde yerleşmiş inançlardan kurtularak rasyonel düşünceyi sağlayan Kantçı aklın egemenliği altında karar alınmasını hedeflemiştir.

Müzakereci demokrasi modelinde ideal müzakerenin icra edilmesi için ortaya konan kurallar sayesinde, cumhuriyetçi bakış açısının etik ilkelerinden bağımsızlaştırılmıştır. Habermas'ın modeli ideal katılımcı bağlamında da liberal anlayışın temelinde yer alan çatışmacı düşünceden ayrılmıştır. Bunun sebebi, liberal modelde belirli menfaatler peşinde koşan ekonomik ajanlardan ziyade bu tür sınırlamalardan sıyrılan ideal katılımcıların müzakereye katılmalarıdır. Bu şekilde hem bireyin hem de toplumun odak noktası olarak görülmediği bir anlayış amaçlanmıştır. Ayrıca ideal katılımcıların rasyonel olması, liberal bakış açısındaki rasyonel insan anlayışı ile de benzerlik göstermiştir. Teorik anlamda ideallerle dolu müzakereci demokrasi modelinin pratik anlamda uygulamaya geçirilmesinde doğal olarak bazı problemler ortaya çıkmıştır. Bu problemlerin başlıcaları, ideal ortamın sağlanması ve ideal katılımcıların bulunabilmesi sorunsallarıdır.

Özellikle müzakere ortamına katılması beklenen katılımcıların bilinçli olmaları, rasyonel düşünceye sahip olabilmeleri, doğru ve iyiye ilişkin ayrımları yapabilecek yetilere sahip olabilmeleri ve gerek sav ortaya atarken gerekse ortaya atılan savları değerlendiren tam bilgiye ne kadar sahip olabilecekleri bağlamında bir sorunsal ortaya çıkmıştır (Bayram, 2011: 117). Müzakereci demokrasi modelinde her ne kadar sosyal ve kültürel özelliklerinden sıyrılması çok mümkün gözükmeyen katılımcıların ayrıca kişisel özellikleri de görmezden gelinmiştir (Young, 1999: 182). Kişisel özellikleri diğerlerine göre baskın olan kişiler, ideal tartışma ortamında daha etkin faaliyet gösterebilir. Örneğin ikna yeteneği gelişmiş kişilerin içe dönük kişilik özelliği gösteren kişiler üzerinde tahakküm kurabileceği değerlendirilmiştir. Ayrıca modelde ifade edilen ideal tartışma ortamında savlar arasında rasyonel olanın tespit edilerek hakikatin bulunabileceği de bir sorunsal olarak karşımıza çıkmıştır. Hakikatin her zaman uzlaşmayla ortaya çıkacağının ön kabulünün doğruluğu tartışmaya açık bir konudur (Bayram, 2011: 115).

Özetle Habermas müzakereci demokrasi modelinde, liberal ve cumhuriyetçi anlayışları birleştirmeye çalışarak onların ideal taraflarını alıp, problemli taraflarını ise çözüme ulaştırma çabası içerisinde olmuştur. Bu model ile birlikte temsili demokrasi uygulamasının temsil edebilme yetisinin yetersiz olduğu, doğrudan demokraside ise bu yetinin hiç olmadığı durumlara ilişkin bir çare arayışına girilmiştir. Cumhuriyetçi anlayışta öne çıkan birlik olgusunun yerini liberal anlayışta birey almakta ve Habermas'ın modelinde ise sivil toplum ön plana çıkmaktadır. Modern dönemin insanlarını ele aldığımızda iş bölümü uzmanlaşması ve yönetenlerin manipülatif davranışları vatandaşların tam bilgiye

ulaşmasının önünde bir engel olarak görülmüştür. Katılımcıların tam bilgiye sahip olamaması durumunda da rasyonel aklın kullanılmasının çok mümkün olmayacağı değerlendirilmiştir. Bununla birlikte önyargılardan kurtulabilmek için bütün sınıfsal ve kültürel paradigmalardan sıyrılması beklenen ideal katılımcıların pratikte bunlardan arınabilmesi mümkün gözükmemektedir. Hatta arınıldığını zannedip, arınılamaması durumunda önyargısız alınması gereken kararların rasyonel olduğuna inanma tehlikesi mevcuttur. Maddi durumu iyi olmayan bir katılımcı ile durumu iyi olan katılımcının, kültürel kimlik bağlamında azınlığın içinde olan ile çoğunluğun içinde olan katılımcının ve kadın ile erkek katılımcının kendi aralarında yaşadığı farklılıkların bunlardan bağımsız bir şekilde eşitlenebilmesi ve ortak aklı sağlaması ulaşılması çok zor olan bir hedef olarak değerlendirilmiştir. Kamusal alan ile özel alanın birbirlerinin alanını etkilemesi ve birbirlerine müdahalesinin kaçınılmaz olması da bu hedefe ulaşmayı daha çok zorlaştırmıştır.

2.3. Kamusal Alan Bağlamında Özel Alanın Değerlendirilmesi

Kamusal ve özel kavramları, “ikili karşıtlık” bağlamında anlam kazanan bir kavram çiftidir. Dolayısıyla iki kavramın birlikte değerlendirilmesiyle konu daha iyi anlaşılabilir. Çünkü her iki kavram da kullanıldıkları tarihsel dönem ve dile göre çeşitli perspektiflerin süzgecinden geçmiştir.

Kamusal ve özel alan kavramları, ilk olarak Antik Çağda ortaya çıkmıştır. Belirgin bir şekilde 15’inci yüzyıl sonlarında kullanılmaya başlayan “kamu” kelimesi, “toplumun ortak çıkarı” nı ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak 16’ncı yüzyılın ortalarında bu anlama “gözleme açık, ortada olan” anlamı da eklenmiştir. “Özel” kelimesinin anlamı ise 16’ncı yüzyılın ortalarında üst düzey devlet yetkililerini temsil etmek için “ayrıcalıklı kişi” anlamında kullanılmıştır. 17’nci yüzyıl sonlarında ise kamusal, herkesin denetimine açık olan, özel ise bireyin ailesi ve yakın arkadaşları ile sınırlanmış anlamında kullanılmıştır. Rönesans döneminde ise kamu, ortak çıkar ve siyasal topluluğu ifade etmiş ve giderek sosyalleşme bölgesi haline gelmiştir (Sennett, 2016: 32).

Kamusal ve özel ayrımına ilişkin Weintraub, iki kriter belirlemiştir. Birinci kriter görünürlük, diğeri ise kolektifliktir. Görünürlük, gizlenmiş olan ile açıkta olanın ayrımını ortaya koyar. Kolektiflik ise bireysel olan ile kolektif olanın ayrımını yapar. Ayrıca

kolektiflik, sosyal bulunuşluğun parçası ve bütünü arasındaki ilişkiyi de kapsar. Weintraub’a göre “kamusal” ve “siyasal” terimleri zorunlu bir bağa sahip değildir ve siyasetten bağımsız bir kamusal/özel alan ayrımı yapılabilmektedir (Weintraub, 1997: 4).

Weintraub, kamusal/özel ayrımı yapabilmek için dört model çerçevesi çizmiştir. Birincisi, “liberal ekonomist” modelde ayrım, devlet idaresi ile pazar ekonomisi üzerinden çizilmiştir. Siyasi bağlamda günümüzde en çok bu model kullanılmıştır (Fraser, 2015: 105). İkinci model, antik dönemi örnek alan “Cumhuriyetçi Erdem” modelidir. Buna göre kamusal alan, devlet idaresi ve pazar ekonomisinden ayrılarak, yurttaşlara ait bir alan, özel alan ise ailenin ve ekonominin alanı olarak sınırlanmıştır. Liberal modelde siyasi olan devlet idaresi iken, cumhuriyetçi modelde siyaset, müzakere, birlikte eylemde bulunma ve yurttaşların kolektif öz yönetimi anlamında kullanılmıştır. Bu çerçevede kamusal alan siyasetin yapıldığı yer, kamusal olmayan alanlar siyaset dışı sayılmıştır. Üçüncü model ise, devletin ya da yurttaşın değil, toplumsal gerçekliğin dahil olduğu, sosyal etkileşimleri kapsayan “sosyallik” modelidir. Sosyallik modelinde kamusal, sosyalliği kapsayan kamusal yaşam alanı, özel ise mahremiyet alanı anlamında kullanılmıştır. Bu modelde kamusal mekanlardaki değişken, akışkan, sosyallik içeren ve gündelik çerçevede sosyal bağlar ile etkileşimi sağlayan kültürel ve dramatik ilişkiler ele alınmıştır. Dördüncü model ise, feminist modeldir. Bu modelde özel alan aile içini, kamusal alan ise aile dışını temsil etmiştir. Kamusal/özel ayrımı cinsiyet temelinde yapılmıştır (Casanova, 1992: 21). Kadınlara ait görülen çocuk bakımı, ev işleri, yaşlı bakımı gibi faaliyetler özel alana hapsedilmiş ve bunlar değerlerle özdeşleştirilmiştir.

Benhabib’e göre özel alan üç boyut içermiştir. Birinci boyutu, “ahlaki ve dini vicdanın alanı” olarak anlaşılmasıdır. Modern dönemle birlikte yaşam tercihleri ve inanç konuları bağlayıcı olmaktan çıkmış, bunlar herkesin kendi vicdanına bırakılmıştır. İkinci boyutu, modern dönemde ekonomik özgürlüğün artması ve ekonominin toplumsallaşmasıyla, ulusal pazarlar ortaya çıkmıştır. Bu “özel” serbest meta dolaşımı ve serbest emek gücü pazarına devlet tarafından müdahale edilmemesidir. Üçüncü olarak ise “özel”, kişisel alan ile ilgilidir. Bu alan günlük ihtiyaçların karşılandığı, cinselliğin, üremenin, çocuk ve yaşlıların bakım alanıdır (Benhabib, 1996: 254).

Arendt’de ise kamu/özel ayrımı “insan” problemi ile ilgilidir. Ona göre insan, çevresine kim olduğunu duyurabilmek için, kendisini özel alandan ayırmış bir kamusal alana koyar. Arendt insanın, düşünebilme özelliğinin, akıl eşliğinde diğerleriyle birlikte

iletişim halinde olursa daha çok anlam kazandığını belirtmiştir. Sadece diğerleriyle birlikte sağlanabilen oğulluk durumunda, insanlar diyaloğa girerler ve kişisel kimliklerini ortaya koyarlar. Diğerleriyle bir arada yaşamak, insanın en temel varoluş koşuludur ve bu da kamusal alanda bulunmakla kazanılır (Öztimur, 2003: 39).

Arendt, modern ağ ile birlikte, Antik dönemden bu yana var olan kamusal alan ile özel alan ayrımının ortadan kalktığını ve “toplumsal alan”ın ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu yeni alan, yirminci yüzyılda kamusal alanı yıkmıştır. Arendt’e göre kamusal alanın yokluğu, insanları birbirinden soyutlamış, psikolojik anlamda olumsuz etkilemiş ve “dünyasız” hale getirmiştir. Birbirlerinden soyutlanan insanlar, farklı açılardan bakabilme, tarafsız kalabilme ve objektiflik özelliklerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bununla birlikte anlama kapasitesinin azalması ile de insanlar pasif bir yönetim nesnesine dönüşmüştür (Lewis ve Kinchman, 1996: 120). “Hiçbir şey yaptıklarımızı düşünmekten daha önemli değildir” (Arendt, 2016: 33) sözünü hatırlatarak insanları düşünmeye çağıran Arendt, insanın diğerlerinden soyutlanmasının düşünmesine ket vurduğunu ifade etmiştir. Ancak modern dönemde beliren toplum yapılarının sadece Antik Yunan gözlüğüyle yorumlanması da sakıncalı olarak değerlendirilmiştir. Arendt özel alanı, başkaları tarafından fark edilmenin ve diğerleriyle ortak bir dünyada birleşmenin sağladığı ilişkilerden yoksun bir alan olarak görmüştür. Ona göre özel/kişisel alan, yoksunluk anlamına gelmiştir. Özel alandaki insan, siyasal açıdan diğerlerinin gözüne görünmez. Yaptıkları dikkate alınmaz ve kimseyi ilgilendirmez. Ancak insani varoluş çerçevesinde ise gizlilik, yoksunluk değil hatta bir ihtiyaç olarak görölmektedir. Ancak Arendt bu konuda, bütünüyle başkalarının önünde geçirilen bir yaşamın sığlaşacağını da eklemiştir (Arendt, 2016: 102).

Arendt’e göre kamusal alanda yaşanamayacak, özel yaşama ait olan iki duygu mevcuttur. Bunlar “aşk” ve “acı” dır. Acı çeken beden, başkalarına bu duyguyu iletmez ve sadece kendinde hisseder. Acı çekmek ie bakışla gerçekleşen bir duygudur (Yılmaz, 2007: 27). Acı hem kamusalın açıklığına uygun değildir hem de kişiyi gerçeklik duygusundan uzaklaştırır. Arendt’e göre gerçeklik duygusu, görünüme ve içinde gösterilebilecek bir kamusal alana ihtiyaç duymaktadır. Özel alan içinde ele alınması gereken duygulardan biri de “aşk” tır. Aşk, kamusal alana çıkarılamaz. Aşkın doğasında söze dökülemezlik olduğu için, kamusal alana çıkarılırsa anlamsız bir durum ortaya çıkar. Bedeni daha çok ilgilendiren bu duygu da “acı” gibi kamusalılığın görselliği karşısında korunabilecek özel bir alana ihtiyaç duymaktadır (Arendt, 2016: 76). Özel alan, ailenin sahip olduğu mülkiyetle bir tutulurken

kişinin türünün devam ettirmesini sağlayan bir alandır. Özel alanda biyolojik istek ve ihtiyaçlar giderilir. Arendt bu alanda zorunluluklarla karşı karşıya olduğunu ve içine doğulan bu alanın seçilemediğini belirtmiştir. Bu çerçevede zorunluluk olarak görülmesinin sebebi Antik Yunan idealindeki, siyasal etkinliklerin özel alanda yapılamamasından ve aile reisi erkeğin hegemonyasında yaşayan bireylerin özgür olmamasından kaynaklanmıştır. Ayrıca kişi bu alanda yalnız ve yalıtılmıştır. Bireysellik ön planda olup insanlar nesnel ilişkiden yoksunlardır. Özel alanda kişinin benliği temel kaygısı haline gelir. Artık kendini tanımak, ötekileri ve dünyayı tanımak için bir araç değil, amaç olmuştur (Arendt, 1996: 162). Arendt'e göre özel alanda yalıtılmışlık ve yalnızlık olduğu için kişiler sağlıklı yargılara varamazlar. Yargı, başkalarının varlığına ihtiyaç duyduğundan ve fikir alışverişi gerektirdiğinden yalıtılmış ortamda işlev göremez (D'entreves, 1994: 165). Özgürlüğün olmadığı özel alan, Arendt'e göre baskı ve şiddetin kaynağı olarak görülmüştür. Ona göre, şiddet özel alanda ortaya çıkmıştır.

Arendt, şiddet üzerine felsefi ve derin değerlendirmeler yapmıştır. Ona göre savaş ve savaş hali üzerinde bol miktarda literatür olmasına rağmen, “şiddet” e ilişkin tanımlamalar ihmal edilmiştir. “Konuşma”nın karşısına çıktığında ortadan kaybolabilecek olan şiddet, Arendt'e göre sadece özel alanda var olan bir olgu olarak görülmüştür (Arendt, 2016: 45). Ancak her ne kadar kuramsal çerçevede şiddet kamusal alan dışı olarak görülse de siyasetin şiddet aracılığıyla varlığını sürdürdüğü görülmüştür. Savaş hala insanlığın ortadan kaldıramadığı bir hastalıktır. Dünyada güç mücadeleleri hala yaşanmaktadır. Arendt, şiddet için en yaygın yerin “özel alan” olduğunu ifade ederken, şiddetin kamusal alanda olamayacağı varsayımından yola çıkmıştır. Ancak, şiddetin kamusal alanda olmadığını ve sadece özel alandan olduğunu düşünmek sorunlu olarak değerlendirilmektedir ve “şiddet” kamusal alanı bozduğu kadar özel alanı da bozacaktır.

Bu çerçevede Arendt, bireysel şiddeti görmezden gelerek, “organize şiddet”i kamusal alanın dışına çıkarmıştır. Bireysel şiddeti ise adaleti dengelemenin tek yolu olarak gören Arendt, haksızlığın olduğu yerde şiddeti kaçınılmaz görmüştür. Ona göre bu doğal bir duygu olup, bu durumun tedavi edilmesi ise hadım edilme ile eşdeğerdir (Arendt, 1997: 65). Kendiliğinden var olan, mahrem yaşamın sağladığı tutkular, düşünceler ve duygular özel alanda belirmiştir. Ancak Arendt'e göre bu duygular ve düşünceler kamusal alana çıkmadığında, yani ötekilerce duyulabilir ve görülebilir olmayınca gerçeklik kazanamazlar. Ona göre hislerimizi gören, bilen birilerinin varlığı, bize kendimizin ve dünyanın

gerçekliğinin duyulmasını sağlayacaktır. Arendt, kamusal alan ve özel alanın farklı alanları temsil ettiğini ifade etmiştir. Ona göre özel alan, insani değerlerin ortaya konduğu ve siyasi faaliyetlerin gerçekleştirildiği kamusal alana kurban edilmemelidir. Bu iki alan birbirine bağımlıdır. İnsani varoluş gözlüğüyle bakıldığında kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrım, saklanması gerekenler ve gösterilecek şeyler arasındaki ayrıma karşılık gelmiştir. Ayrıca kamusal alandan kaçmanın en güvenli yolu olan mülkiyet, özel alana ait bir olgu olarak görülmüştür. Ancak, mülkiyetin özel alana ait olması, onun kamusal alandan tamamen ayrı bir olgu olduğu anlamına gelmez. Aksine, mülkiyet sayesinde insanlar yaşam zorunluluklarının üstesinden gelerek kamusal alanda yer alabilirler ve bu şekilde kendilerini özgür hissedebilirler. Bu bağlamda mülkiyetin de ötekileştirilmesi uygun değerlendirilmemiştir.

Zorunluluğa tabi olduğunu bilmeyen insan özgür de olmayacaktır. Kendini zorunluluktan kurtarabilen birey ise kurtardığı ölçüde özgürleşecektir. Bu da mülkiyetin içinde gerçekleşebilir. Dolayısıyla aslında kamusal alana çıkmak isteyen bir kişi için özel alan bir ön koşul olmuştur (Yazıcıoğlu, 2002: 298). Her ne kadar Arendt eylemi kamusal alanla özdeşleştirmiş olsa da eylem/konuşma özel alanda da yani mülkiyette de yapılabilir. Bu çerçevede Sinan Tormey'e göre Arendt'in özgürlük alanı olarak gördüğü kamusal alan ile bireyselliğin ön plana çıktığı zorunluluk alanı olarak görülen özel alan arasındaki ayrım analitik olarak savunulacak durumda değildir (Tormey, 1992: 111).

Modern dönem üç yüz yıldır duygu, düşünce ve davranışlarımıza yön vermektedir. Bundan karakterlerin ve benliklerin şekillenmesi de payını almaktadır. Dünyaya yön veren olaylar ve bilimsel buluşlar bu değişim ve şekillenmede oldukça etkilidir. Yeni dönemde gerçekleşen reform hareketi, teleskobun icadı, ABD'nin keşfi gibi olaylar yeni buluşların ortaya çıkmasına da imkân sağlamıştır. Bu buluşlar insanların hayatlarını kolaylaştırdığı gibi onların yabancılaşmalarına, birbirlerine yapay bağlarla bağlanmalarına sebep olmuş, kamusal alan ve özel alanın çöküşüne yol açmış ve Arendt'in ifadesiyle bir "toplumsal alan" ortaya çıkmıştır.

Modern çağda insan yüzünden doğa doğallığından çıkararak insan amaçlarına hizmet eder hale gelmiştir (Chapman, 2004: 64). Arendt'in "teknoloji dünyası" olarak adlandırdığı bu yeni dünyada kurallar "eyleyen insan" değil, "doğada eyleyen insan" tarafından belirlenmeye başlanmıştır. Modern dönemin özel alan ve kamusal alan kavramlarını yeni

“toplumsal alan” da değerlendiren Arendt, bu alanı melez bir alan olarak görmüştür. Bu yeni alanla birlikte, kamusal/özel arasındaki ayrım bulanıklaşmış, özel alanda halledilen ekonomik konular kamusal alana taşınmıştır. Bu da emeğin kamusal alana taşınması anlamına gelmiştir. Toplumsal alan Arendt’e göre yaşam sürecinin kendi kamusal hakimiyetini kurduğu yerdir (Arendt, 2016: 70). Özel alana ait olan emeğin kamusal alana girmesi, doğanın doğal olmayan akışına yönelmesine yol açmış ve çağdaş topluluklar, işveren ve emekçiler toplumuna dönüşerek, siyaset de topluma ait bir işlevmiş gibi görülmeye başlanmıştır (O’Sullivan, 1994: 231). Siyasetin topluma ait bir işlev olarak görülmesi, konuşma ve eylemi toplumsal çıkara bağlı üst yapılara dönüştürmüştür.

Toplumsal alanın ortaya çıkışıyla “özel alan” gizlilik değil, “mahremiyet” çerçevesinde ele alınmıştır. Önceleri “mükemmeliyet” ile eşdeğer tutulan kamusal alan ise toplumsal alan ile anonimleşmiştir. İnsanlar kamusal alanda eylem ve sözle değil, emekle mükemmel olmaya başlamışlardır. Eylem ve söz de özel ve mahrem alan içerisine kaymıştır. Özel alanda var olan ekonominin toplumsal alana kayması, toplumsal alanı bireylerinin bir aile ferdi gibi davrandığı tek kanaate tabii monolitik bir yapıya dönüştürmüştür. Özel ve kamusal alanların çökmesine yol açan etkenlerden bir diğeri de kitle toplumunun ortaya çıkışıdır. Kitle toplumu ile birlikte toplumsal alan, bütün fertleri eşitlemeye başlamıştır. Çünkü artık her biri aynı ailenin bir ferdi olmuştur. Artık insanlar diğerlerini görmek, duymak, diğerleri tarafından görülmek duyulmak olanaklarını da yitirmişlerdir.

Özel alanın da yok olmasına yol açan kitle toplumu, insanları özel evlerinden de yoksun bırakmıştır. Bu da kitlesel yalnızlığa sebep olmuş ve yabancılaşma başlamıştır. Kitlesel yalnızlık, insanlarda bir boşluk yaratır. Bu boşluk ise kitle hareketlerine bilinçsiz katılımları tetiklemiştir (Lewis ve Kinchman, 1996: 130).

Ayrıca Antik Yunan döneminde özel alandaki mahrum ve gizli ifadesinin olumsuz kullanımı karşısında, günümüzde gizlilik yoksunluk değil, bir hak olarak görülmeye başlanmıştır. Mahremiyet, özel mülkiyet alanının ortadan kalkışıyla kendini göstermiştir. Modern çağda özel duygular ve özel iç dünyasının yoğunluğu artmıştır. Modernin mahremiyeti keşfi, kişinin dış dünyadan, önceleri özel alanın şemsiyesi altında korunabilen içsel özelliğine bir kaçış gibi olmuştur. Bu kaçışla birlikte “dünyasızlık” başlamıştır (D’entreves, 1994: 71). Özel alan, Romalılar için işlerinden kurtulup kafalarını dinledikleri bir alan, Yunanlılar için başkalarıyla yapılacak etkinliklerden uzaklaşma yeri olmuştur.

Ancak modern dönemde ise mahremiyetin içeriği özel yaşamın zenginliği ile ilişkilendirilmiştir. Bu zenginlikle birlikte insanlar, özel alan faaliyetleriyle ön plana çıkmışlardır. Önceleri özel yaşam, kamusal alan için bir araç iken, artık kendi başına bir amaç olmuştur.

Modern dönemde özel alanın etkinliğinin artmasıyla beraber kamusal alan ve özel alanın birbirlerine müdahaleleri üzerine de birçok tartışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede Richard Rorty antik dönemden modern döneme kadar olan süreç içerisinde kamusal alanın özel alanı baskıladığını ifade etmiştir. Ancak postmodern düşünürler ise, bunun tam tersi yani kamusal alanın özel alan tarafından işlevsizleştirildiği fikri üzerine yoğunlaşmışlardır. Rorty, bu iki alanın gereksinimlerinin farklı olduğunu ve birbirlerinden ayrılmalrı gerektiğini savunmuştur.

Richard Rorty iki ana tutkusundan söz etmiştir. Bunlar adalet ve vahşi orkidelerdir. Ona göre adalet tutkusu, toplumsallık ve kamusallıkla ilgilidir. Vahşi orkidelere olan tutkusu ise bireysel ve özel alanın içini dolduran tutkudur. İnsanın özel alanda mantıksal çerçevede açıklanamayan tutku ve arzuları vardır. Vahşi orkidelere yönelik olan ve insanın kendi öz yaratımını besleyen tutkular, bireysel alanın korunması ve toplumsallığa feda edilmemesi gereken özel alanın temellerini oluşturmuştur. Toplumsal alan ne kadar ihmal edilmemesi gereken bir alansa, özel alan da en az onun kadar önemlidir. Bu bağlamda özel, yaşamın kendimize karşı görevlerimizi yerine getirebildiğimiz ve eylemlerimizin diğerleri üzerinde yaratabileceği etkileri hususunda kaygılanmadığımız alan, kamusal ise diğerleri üzerinde oluşabilecek etkilerden kaygı duyulan alandır (Rorty, 2016a: 123).

Özel alan içinde, kendini yeniden üretme, benliğin rahatlaması ve özerklik baş göstermiştir. Rorty'ye göre birey, özel alanda ironist¹ olmalıdır. Kamusal alan ise topluluğun birlikte yaşadığı, diğerlerine duyarlılığın önemsendiği, zalimliğin en aza indiği toplumsal adaletin sağlandığı yerdir. Bu iki alan birleştirilmemeli ve birbirine feda edilmeden yaşatılmalıdır. Rorty'e göre özel alan ve kamusal alanın esasları, çerçevesi ve amacı farklı olup birbirleriyle uzlaşmaları mümkün değildir. Bunları uzlaştırmaya çalışmak hem

¹ İronist kişi, diğerlerinin sözcük dağarlarından etkilendiği için kendi sözcük dağarından kuşku duymaktadır. Sözcük dağarı, kişilerin inanç ve eylemlerini haklılaştırmak için kullandıkları ve kendilerine ait gördükleri sözcük yığıdır. İronist kişi, kendi sözcük dağarını, diğerlerine göre her zaman haklı görmez ve kendisinininki dahil bütün sözcük dağarlarına şüpheli bakar. Bir metot arayışı olmaksızın özerklik ön plandadır (Rorty, 1995: 114).

faydasızdır hem de birinin diğerini yutmasına sebep olabilir (Rorty, 1995: 17). Özel alan, özgürlük talebinde bulunurken, kamusal alan ise dayanışma ve adalet arayışındadır.

Bu çerçevede Shusterman (2012: 58) kendiliğin üretilmesinin toplumsaldan beslenerek mümkün olabileceğini öne sürerken, Derrida (2016: 128) kamusalın ve özelin sıkı ilişki içinde olduğunu belirtmiştir. Convey ise Rorty'nin düşüncesini tamamen dışlamadan, onu revize etme çabasına girmiştir. Convey'e göre kamusal ve özel alan arasındaki bariyerin geçilmesi çok zor olmakla beraber kamusal idealler, kendini üretime karışmamalı ve kişinin mahremiyet hakkı korunmalıdır (Conway, 2001: 79). Rorty'e göre özel alanın kamusal alan tarafından baskılanması, önceleri iki alanın uzlaştırılma arayışlarıyla başlamıştır. Platonculuğun başı çektiği, Kantçılık ve Marksizm akımları, kendini gerçekleştirme, kendi çıkarını önemseme ve bireysel özerkliği sağlama ile adalet, iyilikseverlik, evrensellik ve proleteriyayı kaynaştırmaya çabalamıştır. Bu çabaların hepsi bireysel özerklikle kamusal iyiliğin ortak bir felsefeye oturtulmasını amaçlamıştır. Temelinde Platonculuk olan bu modern felsefenin amacı da herkesin anlaşılabildiği bir yapı ortaya çıkarmıştır (Rorty, 2006: xviii). Modern felsefe mantığında dış dünyanın mükemmel bir yer olabileceği iddiası bulunmaktadır. Bu çerçevede tasarlanan kamusal alanın, özel alanın belirleyicisi olması muhtemeldir. Ortaya çıkan gerilim neticesinde özel olan, kamusala feda edilecektir.

Modern dönem öncesinde dünyayı algılarken daha çok bilinç çerçevesinde hareket eden insanda artık dil, bilincin yerini almıştır. Ayrıca Wittgenstein da dış dünyanın resmini çekerken dilin kullanıldığını ve mantıksal bir yapıya bu algının oturtulduğunu belirtmiştir. Benlik ve doğa arasındaki araç olan bilinç artık dile gelmiştir. Dilin ön planda olması da özel alanın kamusal alan tarafından baskılanmasının sebeplerindendir (Camcı, 1999: 111). Postmodern dönemde ise Derrida, Foucault ve Lyotard gibi düşünürler özel alana daha çok önem atfetmişlerdir. Onlara göre özel alana daha özerk olmalı ve kamusaldan özgürleşmelidir. Ancak bu da özel alanın kamusal alanı baskılamasına ve kamusal alanın ortadan kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kalmasına yol açmıştır (Özkan, 2017: 64). Yani postmodern döneme kadar özel alan işlevsiz halde bırakılmışken şimdi kamusal alan yutulma riski taşımaktadır.

Rorty, Foucault'u özerkliğin şövalyesi olarak görmüştür. Foucault, Platonist geleneği tersine çevirerek kişisel kendiliğin arzusunu ön plana çıkarmıştır. Özne, iktidar ve güç

ilişkileri çerçevesinde toplumsal kaygılardan bireyi arındırarak toplumsal birlikteliğe karşı bir mesafe konmasına yol açmıştır (Rorty, 1991: 198). Foucault eserlerinde moderniteyi eleştirmiştir. Modernitenin kişinin benliğini ele geçirmesine karşı çıkmıştır. Aydınlanmanın bilgi ve iktidar aracılığıyla bir baskı aygıtına dönüştüğünü ifade etmiştir. Yok edilen özne iktidara bağımlı hale getirilmiştir. “Nietzsche Tanrı’yı öldürdü, Foucault’da insanı” sözü Foucault’un öznenin kaybettiği değeri göstermesine ilişkin söylenmiştir.

Postmodernistlerden olan Lyotard da Foucault gibi, modernistler tarafından neomuhafazakar olarak nitelendirilmişlerdir. Modernistlere göre iki düşünür de toplumsala yönelik bir çözüm sunmamışlardır. Özellikle Lyotard toplumsaldan ziyade farklılığı ve bireyselliği fetişleştirmiş, toplumun kendini üretebilmesi probleminden kaçınmıştır. “Biz” sözcüğünü kullanmaktan sakınmış ve kamusalın taleplerini göz ardı etmiştir (2013: 7).

Özel alana kamusal alandan daha fazla önem atfeden bir diğer filozof ise Derrida’dır. Rorty, Derrida’nın “yapıbozum adalettir ve adalet deneyimlenemez olanın deneyimidir” sözünü eleştirerek bu sözdeki adaletin imkansızlığı vurgusunun adaletin gerçekleşmesini zorlaştırdığını ifade etmiştir. Benzer şekilde Derrida’nın, etiği kamusal alanda “sonsuz sorumluluk” olarak görmesi de Rorty’e göre gerçekleşebilir bir durum değildir (Rorty, 2016b: 72).

Rorty, hem Platonizm ve devamındaki modern felsefenin yarattığı özeli kuşatan kamusal anlayışa karşı çıkmış, hem de postmodern anlayıştaki özelin, kamusal alanı kapsayacak kadar genişlemesini benimsememiştir. Her iki durum da Rorty’nin adalet ve kişisel özerklik tutkularının birinin feda edilmesi ile sonuçlanmıştır. O yüzden Rorty, katı bir şekilde kamusal ve özel ayrımının yapılmasını önermiştir. Çünkü kamusal alan ve özel alan birbirinden farklı ölçütlere sahiptirler. Ona göre özel alanda tam anlamıyla özerklik gerçekleşmeli iken, aynı zamanda da kamusal alanda aydınlanma rasyonalizminden sıyrılmış birey modern liberalizm anlayışı ile bütünleşmelidir (Gutting, 1999: 58).

Rorty’e göre dayanışma keşfedilen değil, insan üretimi ile yaratılan bir iradedir. Dayanışmanın sağlanması için kişiler ironist olmalıdır. Yani hem kendi ironisini kabul edebilmeli hem de diğerlerinin ironisine saygı duyabilmelidir. Dayanışmanın artması için ikinci aşama ise, diğerlerinin acılarının hissedilebildiği “biz” evreninin genişletilmesidir. Biz’in oluşturulması ise duygu yoğun çeşitli insanlık durumları aracılığıyla (kardeşlik,

annelik, arkadaşlık gibi) sağlanabilecektir. Bu duyguların ortaklığıyla özdeşleşme sağlanmalıdır. Rorty'e göre ironi ile birlikte bu duygular sanatın edebiyat, şiir, film gibi kollarında sergilenmelidir. Sanatın sergilenmesi esnasında, diğerinin acısına duyarlı olunmalı ve zalimlikten kaçınılmalıdır. Bu şekilde ötekilere empati kurulabilecek ve duygusal ilerleme sağlanabilecektir (Özkan, 2017: 70).

Sanatın sergilenmesine Freud gözlüğü ile bakacak olursak, öznenin sanatçı yönünün, yaratıcı bilinçdışının bir erdemi olduğunu görürüz. Rorty bilinçdışının hem içindeki ötekiliğe hem de diğer özneye yönelmesi ile bu erdemin sağlanacağına inanmıştır. Camcı, Rorty bu değerlendirmeyi iki farklı bilinçdışı kavramı üzerinden yapmaya çalışmıştır. Bunlardan ilki, içgüdüsel enerjinin karmaşa içinde saklandığı bir nevi libido rezervuarıdır. Bu bilinçdışı, benliğin onarılması gereken parçasını oluşturur. İkinci bilinçdışı kavramı ise, bilinç düzeyindeki gibi iletişime açık, kendi içinde tutarlı renkli bir partner gibidir (Cancı, 2007: 178).

Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma isimli eserinde Rorty, zalimliğin kötülüğünü en iyi şekilde Vladimir Nabokov ve George Orwell'in kitaplarından örnek vererek anlatmıştır. Nabokov, bireysel mutluluk arayışının zalimliğe nasıl yol açabildiğinin görülmesini sağlarken, Orwell ise kurbanların bakış açısından zalimliği göstererek ötekinin acısının anlaşılmasını sağlamıştır. Rorty'e göre zalimlikten kaçınmanın yolu, toplumdaki her bireye saygı göstermek ve diğerlerinin söz dağarını küçümsememekle olacaktır. Ayrıca zalimlikten kaçınmak isteyen kişi, ötekinin söz dağarını aktarmasına izin vermeli ve kendinin de tüm benliğinin ifşasına hazır olmalıdır (Rorty, 1995: 79). Ayrıca sosyologlarca kartezyen "özel" göreceli olarak ihmal edilmiştir. Özel alan, bireysel psikolojinin nüfuz alanı olarak görülmüştür. Ona göre sosyoloji insanlarla değil toplumla ilgilenir. Ancak kamusal ve özeli sosyoloji ve psikoloji bilimlerini kullanarak doğrudan ayırmak da doğru değildir (Craib, 1998: 111).

Toparlayacak olursak, ne özel alan kamusal alan tarafından baskılanmalı, ne de kamusal alan özel alan tarafından parçalanmalıdır. Kişi hem özel alanı koruyabilmeli hem de kamusal alanda benliğini kaybetmeden var olabilmelidir. Ancak günümüze kadar tarih boyunca bu iki alandan biri daha güçlü olup diğeri silikleşmiştir. En keskin ayrım Arendt'in ideal Antik Yunan döneminde kendini göstermiştir. Kamusal alanlarda söz ve eylem aracılığıyla siyasi etkinlikler yürütülmüştür. Antik Roma döneminde kamusal alanlarda

eğlence vurgusu hâkim olmaya başlamış ve bu alanlar birer sahne haline gelmişlerdir. Orta Çağ'da din vurgusu kamusal ve özel alanı etkisi altına almış ve sınırlar birbirine karışmıştır. 16'ncı ve 17'nci yüzyıllarda, şehirlerin gelişmesi, matbaa aracılığıyla eğitim ve öğretimin yayılması ve nüfusun artması 18'inci yüzyıldaki yoğun gelişmelere sağlam bir zemin hazırlamıştır. Kamusal alanın ve özel alanın kaybedilmemesi için çeşitli modeller geliştirilmiştir. Habermas'ın burjuva kamusunda kamusal alan, özel alan ve mahremiyetin geçişkenliği söz konusudur. Bununla beraber Habermas, Arendt ve Sennett'in üçü de kamusal alanı insanların iletişime geçerek ve söz söyleyerek kendilerini var ettiği ve politikanın meşrulaştırılma yeri olarak değerlendirmişlerdir. 19'uncu yüzyılın ortaları ile birlikte liberal dönemde aralarına mesafe giren devlet ve toplum tekrar feodal bir şekilde birleşerek, edebi alanlar ticarileşmiş ve aklın kamusal kullanımı azalmıştır. Bu dönemde kamusal alanın en büyük problemi siyasal gücün hegemonyası altında olması ve sivil toplum kuruluşlarının karar mekanizmalarından uzaklaştırılması olmuştur. Bundan dolayı devleti yönetenlerle kamunun arası açılarak ideal kamusal alan zarar görmeye başlamıştır. Modern dönemde kamusallık çökmeye yüz tutmuş, Roma döneminde dinle dolan özel alanın içi artık aile ve yakınlarla dolmuştur. Pasifleşen ve narsistleşen kamusal insan bundan böyle karakterini istemsiz ifşa eden, devamlı geri çekilerek savunma yapan ve sessiz insana dönüşmüştür.

3. AĞ TOPLUMU VE YENİ KAMUSAL ALANDA BENLİK İNŞASI

Dünyanın en güçlü makro teorilerinden birinin sahibi İspanyol sosyolog Manuel Castells, küreselleşme ve bilişimde yaşanan gelişmelerle birlikte dünyada dönüşen güç, ekonomi ve sosyal hayatı açıklamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Castells 1970'li yıllarda radikal bir şehir sosyoloğu olarak ün kazanmakla beraber, asıl çalışmaları 1990'ların ikinci yarısında yayımlanan *Enformasyon Çağı* üçlemesi ile kendini göstermiştir. Üç ciltlik eseri ekonomi politik odaklı bir makro analizdir. Bu eserlerinde Castells bilişim ekonomisinin araşsal ağları arasındaki boyutsal ilişkileri, tarihsel olarak kökleşmiş kimlikleri ve bu ekonomi tarafından yönlendirilen dünya çapında gelişmeleri incelemiştir. Ağ kavramını 1980'li yıllarda kullanmaya başlayarak üçlü eserinin birinci cildi olan *Ağ Toplumunun Yükselişi* ile doruğa ulaşmıştır. Bu bölümde Castells'in ağ kavramının dünyayı değiştirmekteki rolü üzerinde durulacaktır. Ağ toplumu analizinde bu kavramın nasıl işlendiği incelenecek ve bilim dünyasına yapılan katkılar değerlendirilecektir.

Manuel Castells Olivan İspanya'nın Castilla-La Mancha özerk bölgesine küçük bir kasaba olan Hellin'de muhafazakâr bir ailede 1942 yılında dünyaya gelmiştir. Çocukluğunun önemli bir bölümünü Barcelona'da geçirmiş ve üniversite çalışmalarına 1958 yılında burada başlamıştır. İspanya'da yaşayan halkın hayatı o dönemde Franco'nun gerçekleştirdiği askeri darbe ile gölgelenmiştir. Darbeye karşı duran birçok genç gibi Castells de muhalefet etmiş ve arkadaşları ile birlikte yakalanmış ve daha sonra Fransa'ya kaçmıştır (Castells ve İnce, 2003: 8). Castells Fransa'da iken işçi sınıfının sosyolojik analizlerini yapmaya başlamıştır. Daha sonra aynı konular üzerinde ünlü Fransız Sosyolog Alain Touraine Castells'in akademik danışmanı olmuştur. Paris Üniversitesinde doktor ünvanını alan Castells, 1968 Mayıs olaylarına katıldığı için Fransa'dan sınır dışı edilmiştir. 1970 yılında çıkan af kapsamında dönmesine müteakip Paris Sosyal Bilimler Yüksek Okulunda (EHESS) doçent olarak göreve başlamıştır (Stalder, 2006: 19).

Castells'in ana hedefi, deneysel araştırmalar yaparak kent sosyolojisi ve toplumsal hareket araştırmalarının üzerine Marksist teoriyi oturtmaktır. Bu dönemin en önemli çıktısı da bu çerçevede *Kent Sorunu* kitabı olmuştur. Beş yıl sonra 1972 yılında İngilizceye çevrilmiştir. *Kent Sorunu* hem Fransa'da hem de uluslararası camiada Marksist kent sosyolojisine önemli girdiler sağlamıştır. Bu çalışma hakkında en çok tartışılan konu, kentin kolektif tüketim alanı olarak kavramsallaştırılması olmuştur. Castells'in yapısal analizinin

mesajı, insanların temel ihtiyaçları karşılanmadığı, toplu tüketim ihtiyaçlarının halka açık olarak finanse edilmediği sürece politik çelişkilerin artmış olmasıdır (Cochrane, 2003: 530).

ABD’de bulunan üniversiteler Castells’i akademik kariyerinin ilk yıllarında etkilemiştir. İspanyol geçmişini yansıtan politik aktivizmi, Amerikan geleneğinin deneysel analizleri ile Fransız geleneğini kombine etmesine rağmen kendi araştırma yönteminin Fransızlardan daha Amerikalı olduğunu ifade etmiştir (Castells ve İnce, 2003: 17).

3.1. Ağ Toplumu Kavramı

Marksist etkinin ışığında, anlaşıldığı üzere Castells’in 1970’lerdeki çalışmalarında ortaya koyduğu ağ kavramı belirgin değildir. Onun yaklaşımı 1980’lerde değişerek ancak on yıl sonra kavramsal deposunu yenilemeye başlamıştır. Ağ mantığını daha geniş bir teorik çerçevede netleştirmeye yönelik ilk önemli girişimi, *Enformasyon Çağı* üçlemesine giriş olarak görülen *Enformasyonel şehir* dir. Burada ağlara doğrudan sadece birkaç referans gösterse de kavramın kendisi ortaya çıkan sosyal morfoloji ve tekno-ekonomik sistemdeki değişiklikleri açık bir şekilde ortaya koymuştur. Enformasyonel şehir analizinde ağ, ana çerçeveye yardımcı bir konsept olarak kalmıştır.

Castells *Bilgi Çağı* isimli eserinde ve sonraki çalışmalarında ağı birbirine bağlı düğümler kümesi olarak tanımlamıştır. Bu düğümler küresel finansal akışlar ağındaki borsa piyasaları, politik ağlardaki politik elitler, Avrupa Birliği’nin konseyi, yayın sistemleri, stüdyolar, bilgisayar destekli iletişim sistemleri ve küresel medya ağındaki sosyal ağ servis sağlayıcılarıdır. Tanım olarak ağların bir merkezi yoktur, ancak ikili mantık (dahil etme/hariç tutma), merkezi olmayan yapılar aracılığıyla karar alma kalıpları olarak tanımlanmışlardır. Ağların varlığı ağ düğümlerinin kullanımıyla şekillenmiştir. Bazı düğümlerin şebekeye hizmet vermeyi kesmesi durumunda bu düğümler aşamalı olarak ortadan kaldırılır ya da değiştirilir ve hücrenin biyolojik süreci gibi ağ kendisini yeniden düzenler. Her düğümün önemi, ağ içinde bilgi paylaşarak, ağların kritik anahtarlarının çalışmasını sağlayan protokolleri yöneterek güven kazanma kabiliyeti ile belirlenmiştir (Castells, 2013a: 511).

Bu düşünce daha geniş yapısal çerçevede belirlenen ağ konseptinin rasyonelliğinden kaynaklanmıştır. Bu kavram onun ne ayırt edici özelliğinden ne de metodolojik katkı

içermesinden beslenmiştir. Bu konsept şehir yapılanması, kentsel çalışmalar ve yeni iş modelleri gibi deneysel fenomenlerin açıklandığı genel teorik ilkelerden çıkarılan sosyal teori neticesinde çığır açan tarihsel tabanlı bir aksiyomdur (Castells, 2013a: 547). Bu çerçevede ağ kavramının yapısal bir çerçeveye ve tümdengelim mantığına tabi olduğunu söylenebilir. Castells'in ağ düşüncesine referans olarak enstrümantal mübadelenin küreselliğini kullanması onun kuramını daha da sağlamlaştırmıştır (Castells, 2000: 22). Castells ağların nasıl oluştuğu, ağ bağlarının doğası ve hatta bilgi taşıyan ağların nasıl işlevsel hale geldikleri üzerine kafa yorarak ve yüksek soyut düzeyde tartışarak düzgün bir tanım ortaya koymuştur.

Castells, teknolojik gelişmenin ağların yeniden oluşması için en önemli ön koşul olduğunu ifade etmiştir. Görüşünü şu iddia ile desteklemiştir ki, etkin bir sosyal organizasyon biçimi olarak ağların tekno-ekonomik ortamda kullanışlı olduğunu gösteren üç özellik vardır. Bunlar, esneklik, ölçeklenebilirlik ve hayatta kalmadır (Castells, 2009: 23). Esnekliği, değişen durumlara göre yeniden yapılandırılabilme, değişen bileşenlere göre bütünü yönlendirebilmesinden kaynaklanmaktadır. Ağlar yeni bağlantılar bulmak için iletişim kanallarının noktalarında bulunurlar. Ölçeklenebilirliği, küçük sapmalar ile genişleyebilme ve küçülebilmesini sağlamaktadır. Hayatta kalabilirliği, herhangi bir merkezinin olmaması, geniş bir yapılaşma alanında işletilebilmesinden kaynaklanmaktadır. Ağlar aynı zamanda kendi düğümlerine ve kodlarına yapılan saldırılara karşı koyabilmektedirler. Çünkü ağların kodları işlevlerini yerine getirebilmek için yeni yollar bulabilen ve iç talimatlarını tekrar üretebilen çok fazla düğüm içermektedir.

Castells'in ağ toplumu teorisi, ağ kavramını yüksek bir soyutlama seviyesine götürür. Onun teorisi enformasyonel kapitalizmin sosyal organizasyonları ile bağlantılı, makro seviyede eğilimleri olan bir konsepttir. Ayrıca bir sonraki sosyal teorisinde ağların rollerini açıklamıştır. Bu ağların toplumsal bağlamını anlamak, kapitalist toplumun sosyal dönüşümünün ekonomi politiğine geri dönmeyi gerektirir. İlk vurgularında Castells, Marksist bakış açısının bir göstergesi olarak istikrarlı bir şekilde ağ toplumunun bir kapitalist toplum olduğuna vurgu yapmaktadır. Aslında ona göre başlangıçta bütün dünya kapitalist sistemin kontrolü altındadır. Toplumsal düzenin asıl merkezi gerilimi Karl Marx'ın kapitalizmin çelişkilerine dair iddialarında belirttiği gibi emek ve sermaye arasında yaşanmaktadır. Castells'e göre enformasyonel kapitalizmi anlamının anahtarı emek

sermaye ilişkisinin tarihsel asimetrisini görebilmekte yatmaktadır. Sermaye ağları yaratırken emek bireyselleşmektedir (Castells, 2013a: 381).

Castells ağ toplumu modelinin modern dönemin toplumsal yapısını açıklarken insanlığa yardımcı olduğunu düşünmüştür. Ağ toplumu ile birlikte yaşanan dönüşümün çeşitli yansımaları da gündelik hayatta oldukça yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Dijitalleşme ile birlikte toplumlar ve bireyler birbirleriyle yeni bağlar kurmaktadır. Bunun da en güzel örneği sosyal medya kullanımındaki yoğunluktur. İletişimin değişen doğası bizi görece özgürleştirirken, yeteneklerimizin ve sınırlarının da genişlemesine yardımcı olmaktadır. Gün geçtikçe ucuzlaşan ve yayılan cep telefonu, internet ve diğer teknolojiler sayesinde ulaşabilecek ve paylaşabilecek bilgilerin yoğunluğu da artmaktadır. Bu yoğunluk içerisinde, gerçeklik ve sanal gerçeklik kavramları da şekil değiştirmiştir. Aşağıda bu iki kavramın detaylı karşıtlığı ele alınacaktır.

3.2. Gerçeklik-Sanal Gerçeklik Ayrımı

Postmodern dönem, sanki bir fabrika gibi devamlı “hakikat” üretmektedir. Üretilen ve devamlı evrilen “hakikat” teknolojik gelişmelerle beraber, toplumun temelinden değişmesi için zemin oluşturmaktadır. Bu “hakikat”, otoritelerin etkisiyle vücut bularak toplumsal yapıları yerinden oynatmaktadır. Gerçeklik ve sanal gerçeklik ise bu vücudun organlarından. Bu çerçevede önce hakikat, sonra gerçeklik ve ardından sanal gerçeklik kavramları ele alınacaktır.

“Hakikat” arayışı 6’ncı yüzyılda başlamıştır. Sadece dini dogmalarla düşünmeyi bırakan insanlar “hakikat”e yönelmiş ve tartışmışlardır. Dinin verdiği fantastiklik duygusu hakikatin içinde aranmış ve ayrıca “dünyevilik” özelliği de eklenmiştir. Hakikat, felsefenin düşünme nesnesi olduğu için, filozof ve düşünürlerce içi doldurulmaya çalışılmış ve dolduruldukça düşünce sistemleri ortaya çıkmıştır. Rölativizm düşüncesi de bu şekilde var olmuş ve sorgulamaların güçlenmesini sağlamıştır (Cevizci, 2015: 24).

Bir toplumun yaşamında düşünce, davranış ve tutumlar göreceli olarak algılanarak diğer toplumlarınkilerle karşılaştırılır. Bireyler içine doğdukları ve yaşadıkları toplumun kültüründen etkilenerek, bu kültürü benimseyip belli yargılar oluşturabilirler (Tolan, 1996: 233). Aykırı düşünceye sahip olanlar ise çoğunluğun düşüncesine katılamayabilirler. Bu

çerçevede öznellik ve nesnellik daima bir mücadele içerisinde olmuştur. Ancak felsefe tarihinde rölativizmin ilk temsilcileri olan sofistler insanı merkeze alarak, öznelci bir tutum izleyerek, öznelliği ön plana çıkarmışlardır (Özlem, 2002: 284). Kısaca rölativizmin mantığında sabit bir hakikat yoktur. “Hakikat”, kişinin toplumsal ve kişisel algılarına göre değişmektedir.

Hakikati önemseyen en önemli filozof Eflatun’dur. Ona göre varlığa ulaşılmadan hakikate ulaşılamaz. *Devlet* isimli eserinde, filozofların hakikat bilgisine sahip olduklarını belirten Eflatun, meşhur mağara metaforunda hakikati mağaranın dışındaki ışık kaynağıyla sembolleştirmiştir. Mağaranın içindekiler, duvara yansıyan gölgeleri hakikat zannederler. Ancak zincirlerinden kurtulan kişi, bunların hakikat olmadığını fark eder. Eflatuna göre bu bilgiye ulaşan filozof olur. Öğrencisi Aristo ise ekleme yaparak, hakikatin insana özgü olduğunu ve hakikatin peşinden koşanın ise “akıl” olduğunu belirtir (Platon, 2017: 254).

Descartes’in “hakikat”i ise bir özne aracılığıyla egoyu ön plana çıkarmıştır. Ona göre “hakikat” şüphe ile bulunabilir. Düşünce yapısının temelinde olan şüphe, hakikate ulaşıncaya kadar Descartes’e göre devam etmelidir. Şüphenin de altyapısında düşünce eylemi vardır. Kişi, doğru sonuca ancak kendisinden yol çıkarak ulaşabilir. Doğru bilginin kaynağı hakikattir ve bu tektir. Descartes, “Hakikat üzerine mükemmelen muhakeme etmeye hazırlandıktan sonra iyilik ile kötülük arasındaki farkı belirleyerek irademizi kullanma alışkanlığımızı geliştirebiliriz” demiştir (Descartes, 2013: 15). Bu çerçevede kötü ya da iyi değerlendirmelerimizin kaynağında hakikat vardır. Aslında hakikatin kaynağında öznenin olması, Descartes’in yaşadığı 17’nci yüzyılda “ben”e verilen önemle de bağlantılıdır.

Tanrıyı öldüren Nietzsche’ye kadar hakikati arama düşünceleri canlılığını korumuştur. Ancak onunla beraber, hakikati bulmaya karşı duyulan inanç azalmaya başlamıştır. Yeni bir sistem yaratılması gerektiğini söyleyen Nietzsche gerçekliğin yeniden ele alınmasını vurgulamıştır. Ona göre gerçeklik çok yönlüdür ve farklı perspektiflere göre değişmektedir. Bir bina, hüküm giyen bir adama ölüm evi olarak görünürken, kriminoloji ile ilgilenen birine suç okulu ya da bir mimarlık tarihçisi için Gotik’in güzel bir örneği olarak görülecektir (Young J., 2015: 504). Nietzsche’nin hakikat söylemleri oldukça yıkıcı olmuştur. Ona göre, tanrının ölümüyle birçok hakikat ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda hakikate akılla ulaşılabileceğini gösteren metafiziği de temellerinden sarsmıştır (Hargis, 2011: 383). Diğer filozoflar daha klasik kategorileşmeler yaparken, Nietzsche insanları

epistemolojik bağlayan güçlü teoriler ortaya atmıştır. Zekanın gizemini çözdüğünü söylemiş, yavaş ve düzenli olarak verilen dikkat sayesinde insanın yeteneklerinin artabileceğini ortaya koymuştur. Nietzsche'den sonra toplumda oluşan gerçeklik algısı dünyevileşmeye başlamıştır. Descartes'in sınırlarını çizdiği hakikati Nietzsche yıkmıştır. İnsanlık, inşa edilen her şeyin bir sonu olduğunu düşünen Nietzsche'nin düşüncelerinden kurtulmak için Heidegger'in hakikati yeniden çerçevelemesini beklemiştir.

Heidegger'in önceleri kitlelere olumsuz anlamlar aşılmasına rağmen, Nietzsche'ye göre insan, toplum ve dünya arasındaki ilişkileri ve ayrımları daha sistematik ve düzenli olarak teorize etmiştir. Bu ayrımları modern öznelliğin eleştirisi olarak açıklamıştır. Modern filozofların Descartes ile düşüncelerini ortaya koymaya başladıklarını belirten Heidegger, düşünen kişi ile düşünülen nesne arasındaki epistemolojik mesafe problemini ilmek ilmek işlemiştir (Heidegger, 1977: 139). Merkeze varlık fikrini koyan Heidegger, varlıkları tek tek değil, genel olarak varlığı bütün olarak ele almıştır. Hakikatin var olması Dasein²'in varlığıyla mümkündür. Hakikat, bir göstermedir ve yeni bir keşiftir. Heidegger metafiziği yeniden gözden geçirerek, metafiziği yok saymadan hakikati yeniden yaratmıştır (Karapınar, 2017: 515).

Descartes'in kabul etmeyip Heidegger'in önemseydiği insanı merkeze alan öznecilik ve bireycilik, yeni çağda modern insanın çabası ile kendini göstermiştir. Yeni felsefe ile, insan tek ve gerçek özne haline gelmiş, diğer varlıkların üzerinde olan bir varlık haline gelmiştir. İnsan artık, dünyanın efendiliğine soyunmaya başlamıştır (Tarhan, 1997: 45). Hakikatin kendini açıp ilerlediği yol ise gerçekliktir. Gerçeklik, gücünü hakikatten alarak var olur. Hakikatin somutlaşmış hali olan gerçeklik, akıl paradigmasının metafiziğin yerini almasıyla ve göz ile şekillenmiştir. Bu çerçevede Baudrillard ve Debord'un gerçeklik yaklaşımları ele alınacaktır.

Gerçeklik üzerine derin tartışmalar yapan Jean Baudrillard, başta Nietzsche olmak üzere Sartre, Marx ve Dostoyevski ve Cannetti'den etkilenmiştir. Herhangi bir okula, toplumsal harekete bağlı olmayan ve tek başına olan Nietzsche, Baudrillard üzerinde metafiziksel bir etki bırakmıştır (Baudrillard, 2016: 16). Baudrillard, sosyalizm, feminizm,

² Heidegger'in varlık anlayışı çerçevesinde dasein "orada olmayı" ifade etmiştir. Dasein, özün tam karşısında duran "varoluş" terimi için kullanılmıştır. Dasein, özünü dünyada yaşarken inşa eder. Hem dünya içinde kendisi hem de ötekilerle bir varlıktır (Tülüce, 2016: 245).

ekoloji ve faşizm karşıtlığı gibi düşüncelere karşı çıkmıştır. Bu düşünceler, ilkel toplumları, ahlaken yoz ve kirli olarak görmüşler ve bu bakış açısı da aslında modernliğin özünden kaynaklanmıştır. Baudrillard'ın bu konudaki keskin düşüncelerine bakıldığında Nietzsche'nin üzerinde bıraktığı etki rahatlıkla görülebilmektedir. Nihilist olduğunu belirten Baudrillard, görünümlere son verilmesinin 19'uncu yüzyılın en önemli olayının olduğunu ve bu yüzyılda artık dünyanın büyüleyiciliğinin kalmadığını belirtmiştir. Ayrıca kavramsal bir terörist olarak da görülebilecek filozof, radikal eleştirileriyle ön plana çıkmıştır. Hatta kendisi, yazma eyleminin, bir cesede otopsi yapmak gibi olduğunu ifade etmiştir (Küçükalp ve Cevirici, 2019: 35). Baudrillard'ın fikirlerini anlamak kolay değildir. Onun farklı bakış açıları, insanları gerçeklik hakkında düşünmeye sevk etmiştir.

Baudrillard'ın ana çalışmaları gerçeklik, simülasyon ve hipergerçeklik üzerine olmuştur. İnsanlara düşüncelerinin, kültürlerinin, kimliklerinin ve hayatlarının gerçek olmadığını söyleyen Baudrillard 'a göre gerçeklik ilkesi, bir toplumun uzun süren birikimleri sonucunda mutlak itaatle uyduğu ilkedir. O da Eflatun gibi dünyadaki görüşlerin gerçekliğini araştırmıştır. Tanrı gibi, ama tanrının yerine bir metafizik arayışı içinde olmuştur (Dağ, 2011: 148). Baudrillard'a göre içinde bulunduğumuz dönemde gerçeklik kaybolmuştur. Artık ölmekte olan gerçekliği yaşatmak da anlamsızdır. Ona göre gerçekliğin yerini, bütünsel gerçek ve sanal gerçek almıştır. Gerçekliğin karşılığında artık bütün insanların uyması gereken ve otomatik bir şekilde üretilen gerçek yer almaya başlamıştır. Bu üretimi yapan sistem, gerçeği tekrar tekrar üretebilmek için göstergeleri, eylemleri ve şeyleri özünden, kökünden ve amacından koparmıştır.

Gerçeğin inkâr edilmesiyle yaratılan sanal gerçeklik ile dünya adeta kusursuz bir cennete dönüşmüştür (Baudrillard, 2015: 31). Artık nesneleşen bu yeni dünya kendi halinde katlanılmaz bir hale gelmiştir. Aslında yanılsama dolu yeni gerçeklik sistemi de insan için bir felakettir. Çünkü gerçeğin olmadığını bilerek, bu yanılsamalı gerçeği kabul etmek insanları bir paradoksa sürüklemiştir. Bu bağlamda Baudrillard şunları söylemiştir: “Yanlış olarak kabul edilmediği sürece, bir yanılsamanın değeri bir gerçekliğin değeriyle tam olarak aynıdır. Ama yanılsama bir kez yanılsama olarak görülürse, artık yanılsama niteliğini yitirir. Demek oluyor ki, ancak ve ancak yanılsama kavramının kendisi, kendi başına bir yanılsamadır.” (Baudrillard, 2012: 138).

Artık gerçek, akılcı bir görünüme de sahip olmak zorunda değildir. Gerçeğin

görüntüsü sentetik bir şekilde üretilerek hipergerçek işlemselliğe sahip olmuştur. Biz insanlara da bu yeni gerçeğin karşısında kendinden geçmek düşmüştür. Ayrıca hipergerçeklik yaşamın her yerinde görülerek, gerçeklikten daha gerçek bir hal almış ve kitle iletişim araçlarının tamamını kendi üretimi için kullanmaya başlamıştır (Baudrillard, 1991: 76). Sanal ise dünyayı ortadan kaldırarak, onun benzersiz ikizini devreye sokmuştur. Sanal gerçeklik, dünya ile insanın arasında bulunan boşluğu doldurma görevini üstlenmiştir. Gerçek de sanal yüzünden tartışma konusu haline gelmiştir. Nesnenin, artık gerçeğin imgesi olmamasından dolayı, sanal gerçeklik hüküm sürmeye başlamıştır.

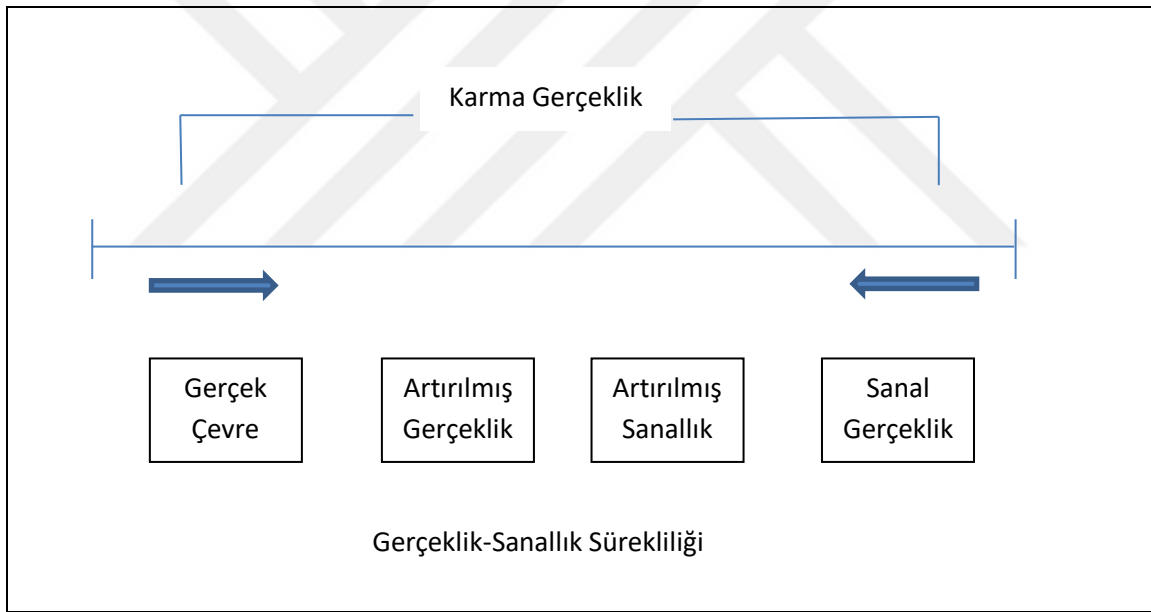
Baudrillard, yeni sanal evrendeki insanları, ateşin ilk icat edildiği dönemde yaşayan insanlara benzetmiştir. O dönem insanları doğa olayları tarafından nasıl sömürgeleştirildiyse, bu dönemin insanları da sanal tarafından sömürgeleştirilmiştir. Sömürgeleşen özne kendini sanalda gerçekleştirmeye başlamış, nesneye ve metaya dönüşmüştür (Çam, 2019: 34). Baudrillard gerçekliğin yitirildiğini, *Simülarklar ve Simülasyon* isimli eserinde ortaya koymuştur. Ayrıca ünlü simülasyon kuramını da bu çerçevede dünyaya duyurmuştur. Bu kurama ilişkin detaylar, İletişim Özgürlüğü Mekânı Olarak Sanal Dünyalar isimli alt bölümde tartışılacaktır. Hakikat ve gerçeklik üzerine kuramsal tartışmaları ele aldıktan sonra gerçeklik sanallık sürekliliği üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede, artırılmış gerçeklik (AG), sanal gerçeklik (SG), artırılmış sanallık (AS) ve karma gerçeklik (KG) arasındaki farklılıklar ortaya konulacaktır.

Özellikle son on yıldır, gerçeklik ile sanallık sürekliliğinin parçaları, büyüleyici teknolojik gelişmelere şahit olmuştur. Ancak sürekliliğin içindeki parçaların tanımlar, 1990'lı yıllarda yapıldığı şekliyle görece olarak kalmıştır. Aslında bilimsel tezler ve tanımlar için bu kaçınılmaz bir süreç olsa da özellikle bilişim alanı, teknoloji karmaşası içinde devamlı olarak yeni gelişmelere göre dizayn edildiği için bu parçaların tanımları dikkatli bir şekilde ele alınmalıdır. Orijinal tanımlarını koruyan gerçeklik sanallık sürekliliğinin parçaları, dijital pazarlarda kendilerini göstermekte ve laboratuvarlarda devamlı olarak araştırmalara tabi tutulmaktadır. Bu araştırmalar ilaç yapımından, eğitim mühendisliğine; psikolojik terapi yöntemlerinden yapay zekaya, tomografiden eğlence sektörüne kadar birçok alana uzanmıştır.

Bu çerçevede Şekil 3.1.'de gösterilen gerçeklik sanallık sürekliliği “Gerçek çevre”, “Artırılmış Gerçeklik”, “Artırılmış Sanallık” ve “Sanal Gerçeklik” parçaları arasında işleyen

bir süreçtir. Bu süreklilik içerisinde parçaların akış yönü bir bütünlük içerisinde gösterilmiştir. Ayrıca bu kavram dünyasına, yakınlaştırılmış görüntü seçenekleriyle gerçek ve sanalın içine kullanıcının da eklendiği yeni bir kavram olan “Karma Gerçeklik” (KG) dahil olmuştur (Bekele ve Champion, 2019: 676).

KG’nin ortaya konma motivasyonu üç boyutlu gerçekliğin gözlenmesi sonucunda ortaya konan sınırlamalardan doğmuştur. Bu sınırlamalar üç çerçevede ortaya konmuştur. Birincisi, AG ve KG birbirlerine alternatif olarak algılanmıştır. İkinci olarak KG, AG ve SG’yi toplayıcı bir şemsiye karakter ve ikisinin bir kombinasyonu gibi algılanmıştır. Üçüncü problem ise, gerçeklik ve sanallık arasındaki ilişkiler tanımlanırken kullanıcıların dışarıda tutulmuş olmasıdır. Bu kavram karmaşasından kurtulmak ve süreci daha iyi anlamak için, hangisinin neyi ifade ettiği net bir şekilde ortaya konmalıdır.

Şekil 3.1. Gerçeklik-Sanallık Sürekliliği (Milgram ve Kishino, 1994: 3)

Bu amaçla Azuma, gerçeklik teknolojisinin uygulama alanlarından yola çıkarak sürekliliğe ait parçaların ve KG’nin tanımları arasında karşılaştırmalar yapmıştır (1997: 356). Şekil 3.1.’de gösterilen Gerçeklik-Sanallık sürekliliği akış diyagramı ilk olarak Milgram ve Kishino tarafından ortaya atılmıştır. Milgram ve Kishino fiziksel ve sanal çevrelerin aralarındaki mesafeyi tasnifleyerek, AG, SG, AS ve KG kavramlarını oluşturmuş ve ilk tanımlarını yapmışlardır.

Bu çerçevede AG, interaktif çevre ile gerçek ve sanal içeriği gerçek zamanlı olarak

kombine eden, fiziksel çevre anlayışımızın zenginleşmesi için de 3D teknolojisini kullanan bir sistem olarak tanımlanmıştır (Azuma, 1994: 355). AG'nin amacı, bizim gerçek dünyaya bakışımız ile sanal bilgiyi üst üste getirerek, gerçek dünyayı algılamamızın gelişmesini sağlamaktır. SG ise, genel olarak gerçeklik sanallık sürekliliğinin, içinde kullanıcıların orada bulunuşluk hissini tecrübe etmelerini sağlayan, onları bilgisayar tabanlı sanal bir dünyaya taşıyan bir parçasıdır (Carmigniani vd. 2011: 342). Sanal çevre, fiziksel dünyada iken orada olma hissini vererek suni bir varoluş yaratma imkânı yaratır. Bugüne kadar SG'deki gelişmeler, sanal çevre içinde duymamızı, görmemizi ve devinduyumsamamızı³ sağlar. Bu sayede hislerimiz kandırılır, öyle sanılır ve gerçek gibi algılanır. SG aynı zamanda hayal gücünü ve yaratıcılığı simüle etme, dokunma ve koklama dahil bütün duyguları birbirine bağlayan çevresel parametrelere sahip olma imkânı verir (Bekele ve Champion, 2019: 677). AS, gerçek dünyadan canlı sahnelerle, sanal sahneyi zenginleştirirken, çoğu zaman SG'nin bir versiyonu şeklinde algılanır. Aslında AS ile AG'nin amacı aynıdır. Çünkü ikisi de içinde bulunduğu çevreyi zenginleştirir. SG'nin amacı, kullanıcıları tamamen sanal bir dünyaya taşımaktır. Ayrıca SG, gerçek dünya algımıza doğrudan dahil olmaz. Yine de bizim gerçek dünyayı simüle eden sanal çevre içinde varoluş ve etkileşimimiz, fiziksel gerçeklik algımız üzerine dolaylı olarak etki yapabilir. Milgram ve Kishino, KG'yi sanal dünya ve gerçeğin karışımını içeren SG bağlantılı teknolojilerin özel bir alt sınıfı olarak tanımlamıştır. Daha doğrusu KG, gerçek çevreyi, tamamen sanal bir çevreye bağlayan gerçeklik sanallık sürekliliği boyunca sanal ve gerçek dünyaların karışımını içerir. Her ne kadar AG ve KG birbirinden farklı da olsa zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmaktadır (Papagiannakis ve diğerleri, 2018: 2). Nitekim 2017 yılında Microsoft HoloLens⁴ uygulaması hem AG hem de KG'yi kapsayan bir teknoloji kullanmıştır.

Bu üç boyutlu gerçeklik teknolojileri, bir yere kadar ortak amaca sahiptirler. AG, bu amacı fiziksel dünya görüntüsünün üzerine dijital olarak yerleştirerek yapar ve sürekliliğin bu parçası, gerçeğe yakın bir konum alır. Oysa KG teknolojisi, daha kapsamlı bir amaç çerçevesinde, gerçek ve sanal çevreden topladığı elementleri birbirine karıştırarak, gerçek

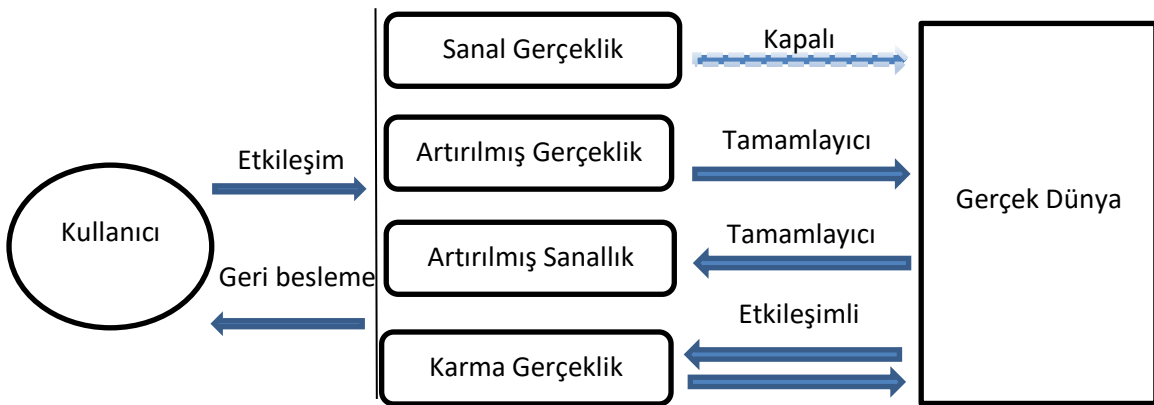
³ Vücut kemiklerinin uç uca birleştiği yer, eklemidir. Anatomi terimi eklem, beden devinimlerini duyma olgusunun bağımsız bir duyu şeklinde kabul etmesiyle ruhbilim terminolojisine geçmiştir. Eklem duyusu, hissi hareketle ilgilidir. Kas dokularında, sinir ve eklemlerde bulunan, özel duyu alıcıları uyarılarak, vücut ve devinim durumu sezilerek sağlanan duyum, devinduyumdur (Hançerlioğlu, 1993: 20).

⁴ HoloLens, Windows 10 işletim sistemi ile birlikte çalışabilen bir gözlüktür. Herhangi bir yere bağlı olmadan çalışan ilk şeffaf holograik bilgisayardır. AG seviyesi her zamankinden bir kat daha ileri taşınmıştır. KG'nin en güzel örneğidir. Gözlük yansıtıcı olarak kullanılmakta ve işletim sistemi gözünüzün önüne holografik bir şekilde gelmektedir. Sesli iletişim ve sesli komut alabilen gözlüğün önünde parmağınız fare olarak kullanılabilir (Gümüş, 2020).

ve sanal dünya algımızı zenginleştirmeye çalışır. Ayrıca KG'nin aksine AG'nin üç boyutlu uzamsallık ve görsellikle sınırlı olduğuna dikkat çekilmektedir. KG ayrıca, SG ve AG arasındaki üç boyut ve etkileşimi kombine eder gerçek sanal dünya bakışımıza üç boyutlu interaktif bir tecrübe getirir. KG aynı zamanda üç boyutlu gerçeklik teknolojisinin içine sürekliliğin parçalarının çeşitli özelliklerini geniş bir şekilde kombine eder.

Üç boyutlu gerçeklik uygulamalarının, çoğu belirgin bir şekilde AG özellikleri göstermektedir. Bu yüzden AG ve KG literatürde benzer içerikte sunulmaktadır. Aslında teknik olarak ikisini birlikte sunmak mümkün değildir. Çünkü AG ve KG'nin teknik özellikleri dinamik içeriğin harmanlanmasıyla oluşmuştur. Bu bakımdan, sanal ve gerçek çevreden harmanlanan elementlerle kaynaşma üç boyutlu olarak sağlanabilir. SG'de bunu yapmak mümkün değildir. Ayrıca KG, zaman zaman direnç eksikliği, gerçek zaman kayması, gerçekçi sanal çevre, doğal etkileşim ara yüzü ve 3D hataları verebilmektedir (Bekele, Pierdicca, Frontoni, Malinverni ve Gain, 2018: 12).

AG ve SG sürekliliğin son kısmı gibi algılanmaktadır. Ancak AG, fiziksel gerçekliğe daha yakındır. SG, gerçeklik sanallık sürekliliğinin sanal kısmının son noktasındadır. KG ikisinden de bazı özellikler almıştır. Bununla birlikte sadece SG, sürekliliğin son noktalarından birindedir. AG devamlı gelişmekte olduğundan bu şekilde sınıflandırılmaz.

Şekil 3.2. Kullanıcı-Gerçeklik-Sanallık Etkileşimi (Bekele ve Champion, 2019: 682)

Gerçeklik sanallık sürekliliğinin en bilinen tanımları ve onun parçalarının ekrandaki izdüşümü üzerinden yapılmıştır. Kullanıcıların da tecrübelerinden faydalananak sürekliliğin gözden geçirilmesi Bekele ve Champion, (2019: 677)'a göre önem arz etmektedir.

Kullanıcıların tecrübelerini dahil etmek için, bir şekilde kullanıcılar ile veri arasındaki etkileşimi içeren sistem içinde, kullanıcıları temel bir parça olarak görmek gerekir. Bu ilişki etkileşim, arayüzlerinin elverişliliğini belirleyen önemli bir faktördür. Bu etkileşim Şekil 3.2.'de gösterilmiştir.

Toparlayacak olursak, gerçeklik ve sanallık türleri kısaca kişinin zihin ile madde arasında dolaşmasına imkân sağlayan bir teknolojidir. Teknolojinin baş döndürücü gelişimi sayesinde yukarıda gördüğümüz sistemler ortaya çıkmıştır ve devamlı kendini güncellemektedir. Tarih boyunca gerçeğin ne olduğunu bulmaya çalışan insan, Eflatun'dan Descartes'e, Hegel'den Marx'a kadar belirsizlik içinde kalmıştır. Gerçeğin ne olduğu sorusu henüz çözüme kavuşmamışken, teknolojinin bu şekilde hortlaması, gerçeğin ne olduğu hususunu daha da karmaşık hale getirmiştir.

Arendt'in ideal kamusalılığı çözümlemesi için Antik Yunana gitmesi örneğinde olduğu gibi, Antik Yunan sofistlerinin öznellik vurgusu bize gerçeklik algısının göreliliğini anlamak açısından örnek teşkil edebilir. Sofistlerden sonraki nesil olan Eflatun ve filozof ekibi, öznelliğe savaş açarak nesnelliği savunmuştur. Ancak günümüzdeki gerçek sanal simülasyon teknolojisinde de sofistlerin öznelliğine benzer tutum gösteren gezginler görülmeye başlamıştır (Işıklı ve Küçükvardar, 2016: 132). Aslında gerçeğin ne olduğu konusunda herkes kayıtsızdır. Özellikle de gerçeğin yerine geçen simülakrlar⁵ sağanağının altında sersemleyen insan, gerçekle sanalı birbirine karıştırmaya başlamıştır. Sofistler için, insan her şeyin ölçütü iken artık, yeni gerçeklik sanallık aleminde gerçeğin yerine imgeler ve modeller geçmiştir.

Descartes *Metafizik Düşünceler, İlk Felsefe Üzerine* isimli eserinde evrenin kötücül bir cinin oyunu olabileceğine dair bir düşünce deneyi yapmıştır (1942: 33). Ona göre bu cin bütün enerjisiyle insanları, dışarıda bir dünya olduğuna inandırmıştır. Descartes'ten esinlenen Putnam da "kavanozdaki beyin"⁶ deneyi ile beyinde yaşatılan gerçeklik üzerinde

⁵ Simülasyon, gerçeklikten yoksun olan gerçeğin modellerle tekrar üretilmesidir. Üretilen gerçekliğin içinde göstergeler ve sembollerin görevi gerçeğin gizlenmesidir. Baudrillard, varmış gibi davranıp, gerçeğin yokluğunu gizleyen şeylere, simülakr adını vermiştir. Bununla birlikte nesnel gerçekliğe ulaşmak imkansızlaşmış ve toplumsal da yok olmuştur (Baudrillard, 2015: 89).

⁶ "Kavanozdaki beyin" düşüncesine göre beynimiz süper bir bilgisayara bağlanmıştır. Zihinsel yaşantımızın tamamı, bu bilgisayarın nöronlarımızı uyarmasından ibarettir. Örneğin bir gökkuşağı gördüğünü sanıyorsunuz. Ancak, beyninizin ilgili bölümlerine bu illüzyon için gereken uyarılar gönderildiği için bunu görebiliyorsunuz. "Özne" olarak var olmayan siz, sadece sabit duran beyninizin aldatılmasıyla var oluyorsunuz. (Putnam, 1981: 17).

saptamalarda bulunmuştur (Olshin, 2006: 89). Devamında ise ilk başta adı geçen kötü cinin yerine Matrix filminde görülen ileri teknoloji ürünü bilgisayar sistemleri gelmiştir. Bütün bu düşünce deneyler incelendiğinde iki problem ortaya çıkmaktadır. Birinci problem, Putnam'ın "kavanozdaki beyin" in bir simülasyon içinde yaşadığını anlayabilecek bir testin olup olmadığıdır. İkincisi ise eğer birinci varsa bu simülasyon ile fiziksel gerçeklik olarak bildiğimiz şey arasındaki fark nedir (Olshin, 2006: 89)? Olshin'e göre beynin bulunduğu yerden bakılarak bu önermenin doğruluğu ya da yanlışlığı netleştirilemez. İki durumda da beyin açısından bir şey değişmemekte olup, simülasyonda ya da fiziksel gerçeklikte bulunan beyin aynı şeyleri yaşamaktadır. Bunu çözebilmenin tek yolu duyu verilerine ulaşmaktır. Ancak duyu verileri de iki ortamda da aynı sonuçları verdiği için içinden çıkılmaz bir durum ortaya çıkmaktadır. Olshin, dışarıdan gelen bilginin devamlı bir şekilde manipüle edilerek kavanozdaki beyin misali bir kurgunun gerçek olabileceğini savunmuştur. İnsanların bir kulaklık ve mikrofon içeren gözlüklerle sanal gerçeklik kaskı taktıklarını varsayar. Devamlı video girişiyle beslenen gözlükler insanların yaşamları boyunca gözlerindedir ve Eflatun'un mağarasındaki zincirli insanlar gibi onlara dışarıda başka bir gerçeklik olduğu hissini vermektedir (Olshin, 2006: 100). Yüzyıllar boyunca bireylerin verdiği mücadele de kendi gerçekliği ile toplum gerçekliği arasında sürüp giden gerçeklik mücadelesidir. Buradan hareketle, gerçeklik insanın beynindedir. Gerçeklik ister nesnel ister medyatik ve ister öznel olsun, kişinin algıladığı ve beyninde yarattığı kadardır (Işık ve Cirit, 2020: 21).

Özetle, sanal gerçeklik uygulamalarının gerçeğe çok yakın olması, insan beynini kavanozdaki beyne mi dönüştürecektir? Bu çerçevede gerçeğin ne olduğu sorusuna verilecek cevabın zorluğu giderek artacaktır. Böyle bir evren içerisinde, fiziki ve sanal gerçeğin birbirini dışlayacağı mı yoksa iş birliği mi yapacağı konuları önem arz etmektedir. Nörolojik olarak gerçek ve hayali birbirinden ayıramayan beynin kimyası, hissettiği duyumla var olmaktadır. Duyumlar da gayet öznelidir. Duyumların gerçek bir şekilde hissedilmesi yeterli midir? Yeterli ise fiziksel gerçeklik, sanal gerçeklikten daha önemsiz ve etkisiz konuma mı düşmüştür? İsteddiği an fiziksel gerçekliği yaşayamayan insan, fiziksel gerçeklikte hissedeceği duyumu, seçme şansı olduğu bir simülasyonda istediği gibi yaşayabilecek hale gelmiştir. Yani kendi gerçekliğini istediği zaman gerçekleştirebilmektedir. Her ne kadar bu sanal gerçeklik ortamları ilk bakışta bireysel bir faaliyet olarak görülse de aslında toplu olarak çevrimiçi insanların bulunduğu çeşitli simülasyonlar da mevcuttur. İşte burada insanlar birlikte sanal gerçekliği yaşamaktadırlar. Bu "gerçeklik" içerisinde kamusalığın nasıl oluştuğu ya da yaşandığı ise cevaplandırılması gereken ana sorulardan biridir.

3.3. Sanal Kamusalılık

İletişim kurabilmek, duygu ve düşüncelerini diğerlerine aktarabilmek için çeşitli arayışlarda bulunan insanoğlunun sanayi devrimine kadar tek seçeneği, kişiler arası iletişim olmuştur. Sanayi devrimi ile birlikte tetiklenen aydınlanma kültüründe kişilerarası iletişim, yerini teknolojinin aracılık ettiği iletişime bırakmış ve insanoğluna yeni kapılar açmıştır. Telgrafın icadıyla birlikte hızlanan teknoloji alt yapıli iletişim şekli, hızlı bir şekilde dünyayı ağlarla sarmıştır. 1837 yılında telgrafın icadıyla başlayan ve 1876 'da telefonun keşfedilmesiyle devam eden iletişim teknolojileri, 1899 yılında radyonun da eklenmesiyle hızla yol almıştır. Önceleri, mektuplar ve ilanlar aracılığıyla haberleşen insanlar artık telefon ve telgraf ile ve sonrasında radyo ile iletişim kurmaya başlamışlardır. İnsanoğlu telefon ve radyo dalgalarının kullanılmasıyla bedenden bağımsız olarak sadece ses ile iletişim kurabilmiştir. İletişimin bedensiz olarak sağlanabilmesi insan hayatını oldukça etkilemiştir.

1960 yılında televizyonun da kitle medyası olarak kullanılmaya başlamasıyla ses ve görüntü destekli bütün iletişim araçları köklü dönüşümlere maruz kalmıştır. Sınırlar silikleşerek televizyon, radyo ve sinema dijital alt yapıları komşularla paylaşılmaya başlamıştır (Barbier, 2001: 265). Ancak tek yönlü bilgi akışı döneminde, insanların iletişim kurma şekilleri sınırlı olmuştur. Sosyalleşmeyi ve benliğini sunmayı arzulayan birey, bu dönemde henüz bunu tam olarak sağlayamamıştır.

Teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesiyle, kişilerarası iletişim şekillerini de değiştiren yeni medya ürünleri, kitle iletişimini de dönüştürmüştür. Metin, ses ve sayısal veri gibi veri türlerinin bir arada bulunması ve depolama kapasitesinin de yükselmesiyle birleşince zaman ve uzam da yeni bir dönüşüme uğramıştır (Binark, 2007a: 22). Mekâna ve zamana esneklik veren bu araçlar sayesinde, mekân insan bedeninin kısıtlamalarından kurtarılmış ve bilgisayar terminalleri ile video ekranlarının birbirlerine bağlanmalarıyla, yakın-uzak ayrımı ortadan kalkmıştır (Aydoğan, 2010: 4).

Son otuz yıldır kamusalılık biçimleri de değişmeye başlamıştır. Özellikle internet aracılığıyla oluşan kamusal alanlar, entelektüelin tarzını yeniden gözden geçirmesini gerektirmiştir. Bununla beraber kamusal alanın coğrafi ve uzamsal parametrelerinin de tekrar değerlendirilmesi önem arz etmiştir. Bu bağlamda, örneğin ulusal sınırlarından kurtulan kamusalılık artık küresel bir mevzu haline gelmiştir. Ayrıca küresel olanın yerelin

içine, yerelin de küreselin içine yerleşmesi, insanların yaşam bağlarını kaybetmelerine yol açmıştır (Hansen, 2015: 142). Ağ toplumu ile birlikte kendini gösteren internet, sanal bir dünya ortaya çıkarmıştır. İnternetin sınırlarının ve bir düzeninin olmamasından dolayı, bu yeni sanal dünyada, Habermas'ın burjuva kamusal alanındaki rasyonelliğin sağlanması kolay olmamıştır. Ayrıca içinde sayısızca bağımsız kamusal alanı barındıran internet ortamında, kullanıcıların yaşı, konumu, sınıfı ve cinsiyeti gibi faktörler değişken ve belirsiz olduğu için kapsam oldukça genişlemiştir (Yükselbaba, 2008: 93).

Klasik kamusal alan düşüncesi, ağ toplumuna tam olarak uygun düşmemektedir. Özellikle özel alanın konumu önemlidir. Klasik kamusal alan anlayışında “özel” “kamusal”ın karşısında iken, yeni dönemde kamusal alana dahil edilmesi tehlikesi ile karşı karşıya kalınmıştır. Özellikle bireyciliğin yükselişi ve kimlikler üzerine yapılan vurgu da geleneksel anlamdaki kamusal alanda bir krize sebep olmuştur. Çünkü bir toplumda çok fazla kimliğin var olması durumunda uzlaşımın sağlanması çok mümkün değildir.

Dijk, *The Network Society* isimli eserinde yeni bir toplumun ortaya çıkacağını ve bu yeni modelde ilişkilerin artık yüz yüze değil, sosyal ağlar üzerinden gerçekleşeceğini belirtmiştir. Öyle ki göremediğimiz milyonlarca kablolar ile oluşturulan yollar üzerinden bilgi ve iletişim akışı sağlanmaktadır. Ayrıca insanoğlu, bu akışın yarattığı bağımlılığın farkında da değildir (2006: 2). Bu ağların oluşturduğu iletişim araçları, insanların ağ içinde karşılaşmaları neticesinde bir toplumsallığı üreten iletişim mekanlarına dönüşürse, kamusalılık içeriği oluşturabilecektir. Burada bahsedilen kamusalılık, kamusal alanı sağlamasından ziyade daha çok, ortak mekâna açık bir şekilde erişebilme ile ilgilidir. Bu karşılaşma mekanları sanal kamusal mekân olarak da tanımlanmıştır (Timisi, 2003: 147).

Bilgisayarın ve internetin hayatımıza girmesiyle, iki yönlü bilgi akışı başlamıştır. İki yönlü bilgi akışının sağlanmasıyla beraber, medya ve yeni medya da hayatlarımıza dokunmaya başlamıştır. Bununla birlikte, özellikle sosyal ağlarda ve üç boyutlu sanal ortamlarda bedenlerimiz olmadan yaşamak kaçınılmaz hale gelmiştir.

Aslında bedenlerin ortadan kalkması yeni bir şey değildir. “Aslının (gerçeğinin) yerini tutan” anlamında sanallığın üretildiği teknolojilerin tarihi “baskı”nın ortaya çıkmasına kadar dayandırılabilir (Poster, 1997: 206). Mesela bir kitabı okurken ya da bir resme bakarken kişi, orada olmadığı halde sanki oradaymış gibi hissetmektedir. Bu “gibi”lik duygusunu

yaratması, sanal teknolojilerin ana özelliğini oluşturmaktadır. Stratton, telgrafın keşfini, sanal ortamların başlangıcı şeklinde ele almıştır. Fiziksel olarak olmadan, orada bulunma hissi telgrafla ilk kez yaşanmıştır (Stratton, 2002: 81). Günümüzde ise, video konferans ve telefon ile çevrimiçi teknolojiler temelinde gerçekleşen sanal iletişim, neredeyse bütün toplumsal etkinliklerde kendini göstermektedir (Castells, 2013a: 481).

Bengtsson'a göre ise sanal iletişim, iletişim halinde olan taraflardan bir ya da daha fazlasının kurgusal olduğu ya da gerçekten saptığı ve iletişimin bazı açılardan hayali bir şekle dönüştüğü iletişimdir (Bengtsson, 1999: 18). Burada iletişim kısmen kayması aslında fiziksel anlamdaki gerçekliğe bir alternatif olması açısından önemlidir. Kişi, kişinin kendisiyle değil de görüngüsüyle iletişime girerek, bir sanal iletişim gerçekleştirmektedir. Sanal iletişim sürecinde kişi, fiziksel gerçeklikten ayrılarak bunun yerini sanal gerçeklik ile doldurmaktadır. Poster'a göre (1997: 27) bu durum, gerçeğin birden fazla olabileceğinin göstergesidir. Dolayısıyla sanal olarak yaşanan, gerçek olmayan değil, yaşanan bir başka gerçeklik biçimidir.

Sanal iletişim teknolojileri, geleneksel iletişim teknolojilerinden birtakım özelliklerle ayrılmaktadır. Bunlar, iletinin sayısal kodlanması, etkileşimlilik, eşzamanlılık, hipermetinsellik, çok ortamlılık, paket değiştirme anahtarlama şeklinde sıralanabilir (Wood ve Smith, 2004: 40). İletinin sayısal kodlanması sayesinde, iletilerin yüksek hızda, zaman ve veri kaybı olmadan aktarımı ile süresiz depolanması mümkün olmaktadır. Etkileşimlilik ise kullanıcının gerçek bir zamanda katıldığı bir ortamın içeriğini değiştirebilmesidir. Kişiler etkileşimlilik sayesinde etkin bir şekilde süreci etkileyebilmektedirler (Steuer, 1993: 14). Çok ortamlılık özelliği ise, ortam içerisinde grafik, resim, ses, video, yazı ve animasyon öğelerinin bir arada kullanılabilmesidir. Sanal ortamdaki metinler de birçok metine hipermetinsellik özelliğiyle bağlanmaktadır (Castells, 2013a: 440).

Sanal iletişim, ayrıca uzaktan varoluş ve anonimlik özelliklerine de sahiptir. Fiziksel bedenlerinden ayrı bir şekilde sanal ortamda algısal olarak var olduklarından, bu varlık şekli "uzaktan varoluş" şeklinde adlandırılmıştır (Steuer, 1993: 6). Söz konusu ortam içinde zihinsel olarak bulunan kişi, diğerleriyle iletişim haline geçebilmek ve toplumsallaşabilmek için bedeninin bağlayıcılığından kurtulmuştur. Uzaktan varoluşla birlikte, kişinin bedeninin görünmemesi, onun fiziksel kimliğinin anonimleşmesine ve sanal ortamlarda kendisini tekrar üretebilmesine olanak sağlamıştır. Anonimlik özelliği, kişinin kimliğinin belli

olmaması durumudur (Wood ve Smith, 2004: 63). Kişinin gerçek hayattaki cinsiyeti, ırkı, yaşı ve sosyal statüsü gibi bilgileri anonimlik sayesinde gizlenebilmekte ve kişi toplumsal var oluşunu dilediği gibi şekillendirebilmektedir. Örneğin sanal ortamda kendini kadın olarak tanımlayan bir erkeğin toplumsal var oluşu kadın olarak kabul edilmektedir. Sanal ortam içerisinde kişiler, varlıklarını kurgulanmış kimlikler üzerinden gerçekleştirirler. Kimliklerin kurgulanması, takma ad seçimi, görsel resimler, avatarlar aracılığıyla mümkün olmaktadır. Kullanılan bu ad, resim ve avatarlarla kişiler istedikleri yönlerini gizlemekte ve istedikleri özelliklerini de açık etmektedirler. Turkle, internet tabanlı uygulamaların postmodern hayat içinde benliğin yeniden inşa süreçlerinin deneyimlendiği toplumsal bir laboratuvara dönüştüğünü ifade etmiştir (1995: 189). Bu süreç içerisinde sınır sadece kişinin üreticiliği, hayal gücü ve yaratıcılığıdır. Yaratılan bu sanal kimlik ile insanların rolleri akışkanlaşmış ve bu sayede bütünlüklü bir benlik algısı ortaya çıkmıştır.

Sanal ortamlarda insanlar, çevrimiçi olduklarında anonimlik sayesinde bir özgürlük ve serbestlik hissine kapılmaktadırlar. Dolayısıyla düşüncelerini ifade ederken çevrimiçi ortam içerisinde özgür davranabilmektedirler (Stromer-Galley, 2002: 135). Sanal ortam içinde, kim olduğunun bilinmemesi, kişilerin sonrasında küçük düşme, zarar görme ve eleştirilme gibi durumlara maruz kalmalarını engellemektedir. Ayrıca kimliksizlik, önyargılardan arınmış bir iletişimi de sağlamaktadır (Black, Burkhalter, Gastil ve Stromer-Galley, 2011: 13). Bu sayede anonimlik, kişinin kendisine değil, söylediklerine odaklanılmasını sağlayabilmektedir. Bununla birlikte kişilerin iletişim esnasında fiziksel yaşamdaki statülerinin bilinmemesi, hiyerarşileri düzleştirmekte ve demokratik etkileşimi desteklemektedir (Hacker, 1996: 213). Ayrıca Castells'e (2013a: 480) göre sanal bilgisayar teknolojisi sayesinde, düşük statüde çalışanların şirket ağlarına katılım şansı artmıştır. Bu çerçevede sanal mekanlarda iletişim, fiziksel hayatta kişinin önünde duran sosyal ve psikolojik engelleri aşmasını sağlamış ve daha rahat, önyargısız ve eşitlikçi bir zemin hazırlamıştır. Ancak, uzaktan varoluş ve anonimliğin etkileri çift taraflıdır. Yukarıda bahsedilen olumlu etkilerin yanında, aynı zamanda kimi insanlar kimliksizliğin verdiği rahatlıkla daha kaba ve saldırgan davranarak iletişimin gerçekleşmesine engel de olabilmektedirler (Lea, Spears ve Groot, 2001: 534). Tartışma grupları, ileti panoları ve sohbet odalarında genellikle aynı düşüncede insanların toplanmasına rağmen, düşüncelerin paylaşılması esnasında bazıları saldırgan ifadelerle maruz kalabilmekte ve iletişim kolay kırılabilmektedir.

Bedenlerin kaybolduğu sanal mekanlarda mekânın ve zamanın akışkanlığı da söz konusudur. İnsan varoluşunun temel boyutlarından olan zaman ve mekân, ağ toplumunun ortaya çıkışı ile birlikte belirgin bir şekilde dönüşmüştür. Mekâna bağlı her türlü süre sona ermiş, mekanların katı gerçekliği madde-zamanın yerine sanal gerçeklik ortamının ışık-zamanına geçilmiştir (Virilio, 2003: 112). Mekâna yönelik betimlemeleri ise fiziksel ve toplumsal boyut olmak üzere iki türlü inceleyebiliriz. Bir mekânın fizikselliği, düzen, biçim, mesafe ve yüzölçümü gibi nesnel kavramlara sahiptir. Bu fizikselliğin yanında ayrıca mekânın üzerinde insanlar arasındaki ilişkileri kapsayan toplumsal yaşam tezahür etmektedir. Mekânın toplumsallığı, içindeki insanların eylemine ve yaratıcılığına dayalı bir şekilde üretilmektedir (Timisi, 2003: 142). Mekânın fizikselliğinde nesnellik hâkim iken, toplumsallığında ise öznellik mekânı anlamlı hale getirmektedir. Öznelğin hâkim olduğu bu sanal mekanları kaçınılmaz toplumsal mekanlar olarak gören Benedikt ise, sanal mekânı küresel olarak birbirine bağlanan, bilgisayar erişimli, çok boyutlu sanal gerçeklik alanı olarak tanımlamıştır (Benedikt, 1991: 122). Bu çerçevede, toplumsallığın “ortak mekân” üzerinde yaratılması, yeni sanal mekanların kamusal bir iletişim ortamı olarak görülmesini sağlamıştır. Fiziksel anlamda bir arada olması mümkün olmayan insanlar, bu mekanlarda karşılaşabilmektedir. Bununla beraber fizikselliğin getirdiği “beden”in yerini ise, sanallıkta “dil” almıştır. Kaynak ve alıcı arasındaki mesafe de ortadan kalkarak kullanıcıların sahnede olduğu bir ortam oluşmuştur.

Rheingold’a göre modern dönem insanları yakın topluluklar oluşturamayacak kadar parçalanmıştır. Ayrıca insanların ait olma duygusu o kadar güçlenmiştir ki, bu da alternatif mekanların sayısını artırmıştır. Ağ toplumu insanların yeni iletişim biçimleri, fiziksel manadaki kamusal alanların kaybolmasına yol açmış, ancak bunun yerine konabilecek yeni ortamlar yaratma imkânı sunmuştur. Bu bağlamda yeni sanal mekanlar, yeterli sayıda insanın ağ içerisinde, yeterli insani duygularla kamusal tartışma yürüttükleri ve kişisel ilişki ağı oluşturdıkları mekanlardır (Rheingold, 1993: 6). Masuda’ya göre ise bu sanal mekanlarda oluşan topluluklar, araçsal bir amaç içinde olacağından, bu amaç ortadan kalkınca dağılacaklarını ve sanal ilişkilerin çok zayıf olduğunu vurgulamıştır (Timisi, 2003: 16).

Sanal ortamların katılım potansiyelini değerlendirmek için, bu ortamların sağladıkları olanakları ve katılımı engelleyen özelliklerini ele almak gerekmektedir. Bu ortamların sağladığı olanakları sıralayacak olursak, öncelikle zamanın ve uzaklığın esnetilmesi olanağı

önümüze çıkacaktır. Buna göre, internet tabanlı sanal iletişim alanları, zamanı ve mekânı esnetmiş, insanların eşzamanlı ve eş zamansız olarak orada bulunmalarını sağlamıştır. İkinci olarak bilgi erişimi artmış ve daha kolay hale gelmiştir. Bu da ses, görüntü ve yazının sayısal kodlanması, fiber optik kabloların bulunması ve iletilerin sıkıştırılabilmesi sayesinde gerçekleşmiştir (Poster, 1995: 23). Üçüncü olarak, bilgi kaynakları çeşitlenmiştir. Castells'e (2013a: 478) göre, zayıf bağların gelişimi için internet gayet elverişlidir. Eşitlikçi bir iletişim çizgisinde olan internet, farklı düşünceler sayesinde zayıf bağları güçlendirebilmektedir. Üzerinde durulması gereken en önemli özellik ise, sivil toplumun etkileşimi ve örgütlenebilmesidir. Bu bağlamda sanal iletişim mekanları, toplumsal hareketlerin küresel etkileşimini sağlamış, yerel hareketlerin de sesini duyurabilmeleri ve kamuoyu oluşturabilmeleri için zemin hazırlamıştır. Çeşitliliğin örgütlenmesine verilebilecek en güzel örnek, Dünya Ticaret Örgütünün Seattle'da gerçekleşen toplantısı esnasında dünyanın her yerinden gelerek protestolar gerçekleştiren sivil toplum örgütleridir. Burada önem arz eden nokta bu bir araya gelmenin, internet üzerinde oluşturulan iletişim ağlarıyla haberleşilerek gerçekleşmiş olmasıdır.

Sanal mekanlarda katılımın önünde duran engellerin birincisi, sayısal bölünmedir. Dijk'e göre sayısal bölünme, internet ve bilgisayar erişimi imkânı olan ve olmayan arasındaki ayrımdır (2006: 178). Sayısal bölünme hem donanımsal hem de yazılımsal anlamda düşünülmelidir. Bilgisayarı olan bir kişi, onu tam anlamıyla kullanabilecek vasıflara da sahip olamayabilir. Sayısal bölünme, bilgiye sahip olan ve olmayan arasındaki uçurumun artmasına sebep olabilir. TÜİK'in 2019 Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması raporuna göre, internet kullanımında cinsiyet, eğitim ve yaş bağlamında sayısal uçurum bulunmaktadır. Bu rapora göre Türkiye'de erkeklerin %82'si internet kullanmakta iken kadınlarda bu oran %69'dur. Ayrıca hanelerde internet erişimi %88'dir. Herhangi bir okuldan mezun olmayanların internet kullanım oranı %19 iken, lisans ve lisansüstü eğitim seviyesinde olanların internet kullanım oranının %98 olduğu görülmektedir. İnternet kullanım oranlarının en yüksek olduğu yaş grubu ise 25-34'tür (TÜİK, 2020). Yapılan araştırmalar incelendiğinde, bilgisayar ve internet teknolojileri, ucuzlamasına rağmen sayısal bölünmenin devam ettiği görülmektedir.

Katılımın önünde duran engellerin başında olan sayısal bölünme, Antik Yunan dönemindeki katılım anlayışını çağrıştırmaktadır. Antik Yunan Şehir devletlerinde seçimlere ve kamusal tartışmalara katılım görünüşte gayet kapsayıcı ve idealizedir. Ancak

vatandaşlık hakları kadınlara, kölelere ve yabancılara verilmediği için dışlayıcı ve sınırlıdır. Bunun gibi, günümüz ülkelerinde de bir grup sıra dışı bir bilgilenme imkanına sahipken bir grup bu imkândan mahrum kalmaktadır. Hatta dünyanın bazı ülkelerinde gerek ekonomik problemlerden ve gerekse yönetimlerin yaptığı internet kısıtlamalarından dolayı, bilgiye erişim mümkün olamamaktadır (Castells, 2013b: 528). Bu engellerden biri de kutuplaşma ve ayrımlaşmadır. Sanal ortamlarda birbirine benzer ilgi ve değerler paylaşılmaktadır. Ayrıca insanlar görmek istemediklerini görmemek ve istediklerini de daha çok görmek için ilgi alanına göre süzgeçleme teknolojisini kullanmaktadırlar (Saphiro, 2002: 192). Dolayısıyla siber dünya içinde alan çeşitliliği her ne kadar çok fazla olsa da insanlar kendilerine yakın konuları seçmektedirler. Bu da belli bakış açılarının pekişmesine, ötekilerin ise dışlanmasına yol açtığından, farklı görüşlere olan mesafe de artmaktadır. Bir diğer engel ise yanlış bilginin yayılması ve bilginin kalitesizliğidir. Web 2.0 teknolojisiyle birlikte insanlar kendi web sayfalarında bilgi paylaşımı yapmaya başlamışlardır. Ayrıca Wikipedia gibi sitelerde ise bilgiler, kullanıcılar tarafından yanlış olarak üretilebilmektedir. Bundan dolayı bilgi kitleselleşerek, çarpıtılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Katılımı engelleyen sonuncu husus ise bilginin tekelleşmesidir. İnternet kullanıcıları, arama yaparken, internet link yapısı onları belli bir popüler alana yönlendirmektedir. Özellikle bu iş için sadece arama motorlarının kullanılması bu duruma çanak tutmaktadır. Google, Microsoft ve Yahoo! arama veri tabanı kullanımında %95'i elinde tutmaktadır (Hindman, 2009: 13). Bu durum da arama motorları aracılığıyla erişilen bilgiler, çeşitlilikten ziyade türdeşlik problemiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Bunun dışında internetin gelişmesi, evrensel anlamda kamusal alanın somutlaşmasını sağlamıştır. Birincisi, internet çok sayıda insanın katılımına imkân tanımıştır. İkinci olarak, bilgisayar sahibi olan insanlar her çeşit bilgiye ulaşabilmektedirler. Yani bilgi sadece imtiyazlı sınıfların ulaşabildiği bir şey değildir. Üçüncü olarak çok sayıda insan, diğerleriyle siber salonlarda, forumlarda ve chat odaları gibi platformlarda konuşabilmekte ve tartışabilmektedir. Dördüncüsü bu sanal kamusal alanlarda hiyerarşik bir yapılanma olmadığı için katılım için de bir engel yoktur. Beşinci özellik, bu alan yüzyüze yapılması mümkün olmayan toplantıların doğrudan iletişim kurularak yapılabilmesine imkân vermesidir. Altıncı özellik ise tartışma konularının sınırlı olmamasıdır. Son olarak, internet ortamında tartışmalar herhangi bir süreç ya da yapı tarafından sınırlandırılmamıştır. Artık birer bilgi tüketicisi olan insanlar, bilgi bağımlılığı geliştirmişler ve kafa şişiren bilgi bombardımanına maruz kalmışlardır. Amerikalılar bu tarz insanları “monosyllabic couch

potato” yani “tek heceli kanepa patatesi” şeklinde adlandırmışlardır. Rasyonelliği sorgulanan bu yeni ortamda insanlar tartışmaktan ziyade daha çok çılgın hikâye ve teoriler paylaşmaya yönelmişlerdir (Dean, 2003: 101). Ayrıca sanal mekanlar ne kadar kamusal alansa, bir o kadar da özel alandır. Çünkü elektronik posta ya da özel chat odalarında üçüncü kişilerin göremeyeceği şekilde mahrem ilişkiler paylaşılabilir.

İnternet tabanlı ağ toplumu gerek sanal uzamda ve gerekse sosyal hayatta toplumsal hayatın içinde bizzat yer alarak toplumu dönüştürücü özelliğe sahiptir. Ayrıca kitle toplumlarında yapı “bütünlüklü” iken, ağ toplumlarında ise toplumun daha çok “bireyci” oldukları göze çarpmıştır. Bu çerçevede Dijk, sosyal ağların ve medyanın, toplumun ve kurumların temel yapılarını şekillendirdiklerini ifade etmiştir (2006: 240).

Ağ toplumunun temel çıkış noktası, enformasyondur. Ağı, “birbiriyle bağlantılı düğümler dizisi” olarak tanımlayan Castells, ağı dayalı toplumların yapılarının dinamik ve açık olduğunu belirtmiştir. Ona göre ağlar, toplumların sosyal morfolojisini oluşturur. Ağ oluşturma mantığının yayılmasıyla ise iktidar, üretim, deneyim ve kültür süreçlerini değiştirmektedir. Bu şekilde sosyal morfoloji, sosyal eylem üstün gelecek damgasını vurmuştur (Castells, 2013a: 621). Sanallığa dayalı ağ toplumunun en önemli özelliği, şu ana kadar mümkün olmayan yayılma ve örgütlenme imkânı vermesidir. Aynı anda birden fazla insan, çevrimiçi olarak bir arada bulunabilmektedir. Bu da yeni bir örgütlenme şekli ve eylem yetisi kazandırmıştır. Bu bağlamda sanallık kültürü, dünyanın neresinde olursa olsun, otoritenin olmadığı, sadeliğe ve ortaklığa dayanan ve kişilerin özgürce iletişim kurabildiği hippie kültürünün de ideallerine ulaşmasında kolaylık sağlamış gibi görünmektedir (Köksal, 2020). Hatta kamusal alanlarda yeterli desteği göremeyen marjinal gruplar sosyal paylaşım ağlarında örgütlenerek yandaş toplayabilmişlerdir.

Marjinal grupların kendilerini gerçekleştirme çabaları ağ toplumu ile birlikte artmıştır. Bu gruplar diyalog kabiliyetlerini artırarak daha etkin olmaya başlamıştır. Bu bağlamda günümüz toplumlarında klasik demokrasi anlayışından ziyade diyalojik demokrasi anlayışı doğmuştur. Diyalojik demokrasi bakış açısına göre, kamusal alanda diğerleriyle hoşgörü içinde bir arada yaşamak diyalog ile mümkündür (Giddens, 2014: 287). Diyalog temelli diyalojik demokrasi anlayışında ötekinin kimliğinden ziyade düşünceleri önemlidir. Daha çok müzakereyi ön plana çıkaran bu anlayış, sadece diyalogu bir çözüm olarak görmemekle ve beraber, bunun güven sağlama kapasitesi olduğunu savunmuştur.

Ağ toplumu ve devamında gelen sanallık ile birlikte diyalojik demokrasinin de popüler hale gelmesinden dolayı kamusal alan kavramının modern toplumsal çerçevede tekrar değerlendirilmesi gerekmiştir. Bu yeni kamusal alan anlayışında, kamusal kararlara katılım yönünden herkese açık olmalıdır. Ayrıca bütün bireyler gerek kendi bireysel ve gerekse kültürel farklılıkları ile kamusal alanda yer alabilmelidir (Wickham, 2010: 170).

Yukarıda belirtildiği gibi tam anlamıyla bir uzlaşma sağlanma zorunluluğu da yoktur. Her ne kadar bu devamlı güç mücadelelerine yol açacak olsa da haklı olanın sesini duyurması önemlidir. Sesin duyurulması için medya ve ağ toplumu ile birlikte gelen yeni medyanın varlığı sağlanmalıdır. Ancak medya neoliberal politikalardan dolayı tekelleşmiş ve özel sektör medyaları müdahalelere açık olmuştur. “Alternatif medya” imkanının ortaya çıkması ise bir umut ışığı doğmasını sağlamıştır. Otoriteden uzak, gönüllülük esaslı, reklamsız dolayısıyla kar endişesi taşımadan topluma açık olan alternatif medya, kamusal alanın sağlıklı işlemesine hizmet edebilecektir. Tabi bu medya türü ancak iyi yapılanırsa ve yaygınlık gösterirse, özel medyanın karşısında ayakta kalabilecektir.

Ağ toplumu ile birlikte kendini gösteren özellikle “yeni medya” geleneksel medyadan farklı olarak kişisel veri girişi imkânı vermiştir. Ayrıca kamusal alanın özerklik ve açıklık özelliklerine uygundur. Ancak Castells, kapitalizmin kendini yenileme çabasının çıktısı olan enformasyon çağına yarattığı ağ toplumunu kapitalizmin yeni bir yansıması olarak görmüştür. İnternete erişim sadece kullanım ücretinden ibaret olmayıp modem, bilgisayar, işletim sistemine ihtiyaç duymaktadır. Bu dönemi enformasyonel kapitalizm olarak adlandıran Castells’e göre internete erişimin mümkün olmadığı birçok üçüncü dünya ülkesinde yeni medyanın kamusal alanı yaratması mümkün gözükmemektedir (Castells, 2000: 10). Sadece internet ücretini ödeyebilen ve gerekli donanımları tedarik edebilen bireyler bu sistemleri evlerine kurabilmektedir. Özel alanlarında ağ içinde kamusal alanı yaşamaya çalışan bireylerin varlığının sayısı da çok önemlidir. Modern dönem insanların bireysellik ve tekil yaşama yönelik arzuları, onları kamusal alan ve kamusal tartışmalardan uzak tutabilmektedir. Özel alanında iken medya ve alternatif medyayı takip eden bireyler önce kendi yönetilme şekillerine ilgi duymalıdır. Bunun için düşünmeli, gelişmeleri takip edip kafa yormalı ve tartışabilmelidir.

İnternetin olumlu görünen bazı yanlarına rağmen, kamusal alanın standartlarını karşılamaktan uzak görünmektedir. Her ne kadar görünmese de internetin kamusal alanının,

iletişimsel kapitalizmin hizmetinde olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü iletişim için gereken araca erişebilmek aslında kıt kaynakların harekete geçirilmesine bağlıdır. Bu maddi kaynakların dağıtımında ise siyasal ve ekonomik güç yapıları etkindir. Bu da internetin kamusalığını sakatlayabilecek bir husus olarak görülmüştür (Garnham, 1992: 365).

Sanal dünya içerisinde gündem yaratan konuların ömrünün ne kadar olduğu da önem arz etmektedir. Kısa ömürlü gündemlerin ortak fayda ve ortak karar için etki etmeyeceği değerlendirilmektedir. Unutulmamalıdır ki bireysel veri girişinde bulunan insanlar hala televizyon izlemektedirler. Ayrıca gündemi yaratılan konuların sayılarının da çok fazla olması konuların dağılmasına da yol açabilecektir. Özellikle konu fazlalılığı ve ömür kısalığı kamusal alanda yer alması istenen konular için bir dezavantaja dönüşebilecektir. Baskı oluşturma potansiyeli olan insanlar konu fazlalığından bölünebilecektir. Ağ toplumunda birbirine bağlı sayısız miktarda ağın olması aynı zamanda bölünmeye ve etkinin kırılmasına da yol açmaktadır. Bu bölünme ve etkinin kırılması hususları, sanal dünya içinde dolaşan modern dönemin parçalanmış benliklerini oldukça etkilemiştir. Bu yeni düzene ayak uydurmaya çalışan benlikler birtakım kalkanlar geliştirmiş, şeffaflaşmış ve geçirgenleşmişlerdir.

3.4. Benlik Kuramları

3.4.1. Sigmund Freud ve Psikanaliz Kuram

Psikanaliz biliminin kurucusu Sigmund Freud'dur. Psykhe ve analysis sözcüklerinden oluşan psikanaliz kelimesi, ruh çözümleme anlamına gelmektedir. Freud, psikanaliz kuramını, hocası Joseph Breuer'ın geliştirdiğini ifade etmiştir. Breuer psikanalizi uygulamalı olarak bir öğrenci üzerinde gerçekleştirmiş ve Freud ise bu çalışmaları devam ettirmiştir (Freud, 1996: 10). Anna'nın rahatsızlığını travma kuramı ile açıklayan Freud sırasıyla, Oedipus kompleksi, Kastrasyon kompleksi, benliğin parçaları olan İd, Ben ve Üstben'i ele almıştır. Daha sonra bilinç ve bilinçaltı düzlemine inerek içgüdüleri araştırmaya başlamıştır. İçgüdüleri ortaya koymuş ve bunların benlik parçalarında sebep olduğu hususlar üzerinde çalışarak narsisizmin tehlikelerini değerlendirmiştir.

Breuer, histeri rahatsızlığı ile mücadele eden genç kız Anna'yı "konuşan tedavi" adını verdiği yöntemle tedavi etmeye başlamıştır. 21 yaşındaki Anna'yı tedavi süresince devamlı

konuşturarak, bilinçaltında gelişen problemleri bilinçli hale getirmiştir. İkinci aşamada hipnoz uygulamış ve telkin yöntemiyle histeri problemini gidermeyi başarmıştır. Breuer, hastasının zihninde olan ve birbiri ile bağlantısını kuramadığı düşüncelerin açığa çıkmasını “arındırıcı yöntem” ile sağlamıştır. Arındırıcı yöntemin en önemli özelliği psikanaliz çalışmalarında temel olarak kullanılan ilk yöntem olmasıdır (Michael, 2019: 34).

Freud ise psikanaliz kuramının içerisine cinselliği ve travma kuramını monte etmiştir. Aslında bu iki hususu eklemesine de yine Breuer’in tedavi ettiği Anna sebep olmuştur. Anna, tedavi esnasında gündüz fantezi ve deneyimlerini Breuer’e anlatmıştır ve aynı zamanda onun ellerine dokunmak istemiştir. Freud’a göre Anna, Breuer’e âşık olmuş ve sonrasında açılmıştır. Bu durumu Freud histerik rahatsızlıkların kökeninde gerçekleşememiş ve bastırılmış duyguların olduğunu ifade ederek, travma kuramı ile açıklamıştır. Travma kuramına göre histerik kişiler, ergenlik öncesinde cinsel ilişki teşebbüsü ya da baştan çıkarılma durumu ile karşılaşır ve bundan dolayı travma yaşarlar. Ergenlik ile birlikte bu yaşanan olayların hatırlanması ile psikoz, nevroz gibi rahatsızlıklar baş göstermeye başlar. Freud *Cinsellik Üzerine Üç Deneme* isimli eserinde, yetişkinlerin sapkın davranışlarının gerekçesi olarak çocukluk dönemlerini göstermesinden dolayı tepki toplamıştır. Sonraları kendisi de hastaların geçmişlerine ilişkin ifade ettiklerinin, aslında onların fantezileri olduğunu düşünmeye başlamıştır. Yine de ilerleyen yıllarda problemlerin kökenlerini çocukluğa ve cinselliğe bağlamaktan geri kalmamıştır (Mannoni, 1992: 45).

Travma kuramının bir kısmını oluşturan Oedipus kompleksine⁷ oldukça önem atfeden Freud, antik dönemde bilmeden, babasını öldürüp kraliçe olan annesi ile evlenen Kral Oedipus’un davranışını, çocukların bilinçsizliği ile özdeşleştirmiştir. Fakat Erich Fromm ile Carl Gustav Jung bu konuda Freud’u desteklememişlerdir. Fromm’a göre Oedipus olayında dikkat edilmesi gereken, anneye karşı hissedilen aşktan ziyade, babaya karşı duyulan

⁷ Oedipus, Sofokles tarafından yazılan bir hikayede, Kral Laius ve Kraliçe Jokaste’nin oğludur. Hikayede bir kahin, Laius’in öz oğlu tarafından öldürüleceğini söyler. Bunu önlemek için Laius uşaklarından birine henüz bebek olan oğlunu öldürme görevi verir. Ancak uşak emre uymayarak, bebeği bir çobana verir. Çoban da bebeği, çocuğu olmadığı için Corinth kralı Polybus’a verir. Oedipus, büyüdüğü zaman Polybus’un gerçek ailesi olmadığına dair sözler duyar. Kendisi ile ilgili gerçekleri öğrenmek için konuştuğu kahin ona, öz babasını bir gün öldüreceğini söyler. Bu ölümün önüne geçmek için Corinth’i terkeden Oedipus yıllar sonra Kral Laius ile karşılaşır. Kralın korumaları ondan yol vermesini isterler. Ancak o da vermeyince atlarından biri Kralın korumalarınca öldürülür. Bunun üzerine Oedipus, öz babası olduğunu bilmeden Kral Laius ve adamlarını öldürür. Sonra annesi olduğunu bilmediği Kral Laius’un karısı kraliçe Jokaste ile evlenir. Annesi ile evlendiğini öğrenince kendi gözlerini oyar ve Jokaste de intihar eder. Freud bu hikayeden esinlenerek, kız çocuğunun babasına yönelik aşırı ilgisini ve erkek çocuğunun annesine yönelik sahiplenme davranışını Oedipus kompleksi olarak adlandırır (Mahony, 2010: 291).

nefrettir. Bu aşırı ilginin sebebi ensest bir istekten ziyade, otorite isyanından kaynaklanmıştır (Fromm, 1997: 256). Freud, Oedipus kompleksinin evrensel olduğunu belirtirken; Jung ise evrenselliğine inanmayarak, çocuğun annesine olan ilgisinin cinsellikten değil annesinin çocuğa aktardığı ilgiden kaynaklandığını ifade etmiştir. Ancak Freud, düşüncesinde ısrar ederek, cinsiyet fark etmeksizin çocuğun ilk erotik nesnesinin annesinin memesi olduğunu da eklemiştir.

Oedipus kompleksinin gelişimi aşamasında Freud’a göre erkek çocuk, gerçekleştirmesinin mümkün olmadığı üç arzusun etkisinde kalmıştır: Annesinin bedenine sahip olabilme arzusu, babasının bedeni tarafından sahip olunabilme arzusu ve babasını ortadan kaldırabilme arzusu. Kız çocukları ise, anneye sahip olabilme arzusu ve baba tarafından sahip olunabilme arzusu olmak üzere iki arzusun etkisi altında kalmıştır (Nasio, 2012: 54). Oedipus kompleksinin bitimiyle birlikte erkek çocuk, anneye yönelik “nesne yatırımı”nı sonlandırmaya başlar. Baba ile özdeşleşerek, annesine olan sevgisini korumaya devam eder. Erkeksi davranışlar içerisine girmeye başlar. Kız çocuğu da annesi ile özdeşleşmeye başlar. Kadınsı davranışlar göstermeye başlar. Kız çocuğu, erkeksi özellikleri güçlü ise babayla, erkek çocuğu da kadınsı özellikleri güçlü ise anneye özdeşleşebilir. Freud’a göre Oedipus dönemindeki bu seçimler, bireyin bütün hayatında önemli izler bırakmıştır (2009: 92).

Oedipus kompleksinden sonra kastrasyon kompleksi baş göstermektedir. Kastrasyon kompleksinin ortaya çıkmasında Freud’un tedavi ettiği Küçük Hans başrol oynamıştır. Kastrasyon kompleksi kişinin ebeveynleri ile ilişkisini ve kadın erkek ilişkilerini etkiler. Erkek çocuğunda kastrasyon kompleksi, çocuğun annesinin kastre edildiğini düşünmesiyle başlar. Annesi söz dinlemediği için kastre edildiğini varsayan çocuk korkudan cinsel isteklerinden uzaklaşmayı seçer. Freud bunu Medusa Travması olarak adlandırır. Erkek çocuk bu travmadan sonra babasının yanında pasifize olabilir ya da ona yönelik nefret duygusu da artabilir. Kastrasyon endişesi erkek çocukta bilinçdışı olarak belirir ve ileride kadınlarla kurduğu ilişkileri etkiler (Nasio J., 2006: 34). Kız çocuğunun kastrasyon kompleksinde ise çocuk annesinin kastre edildiğini sanarak, kendisinin de aynı şekilde kastre edildiğini düşünür. Annesinden uzaklaşıp babaya yaklaşan kız çocuğu, erkek çocuğunu kıskanır ve bu durum ruhsal yapısını çok etkiler. Bu durum, yetişkin olduğunda kocasını seçerken, babasına benzemesini istemesine sebep olur. Ayrıca kocanın otoritesini kolaylıkla kabul etmesine yol açar (Freud, 1996: 143). Çocukların bu evrelerde zihinlerinde yaşadıkları

bu olayların ve bastırdıkları arzuların, yetişkin olduklarında idden koparak üstbenin etkisiyle alacağı kararlara etki ettiğini belirten Freud, benliği id, ben, üstben olarak üç bölümde incelemiştir. “Bilinçdışı” kavramı ile ilgili olarak ise önemli saptamalar da bulunmuştur.

Freud benliği üç parçada incelemiştir: İd (alt benlik, Es), Ben ve Üstben. İd, ruhsal bölgelerin en önce oluşandır. Genetik olarak nesilden nesile aktarılan id, içgüdülerden beslenmektedir. İd’in içerisinde bir parça, dış çevrenin etkisiyle gelişmeye başlar. Ben, bu şekilde ortaya çıkarak id ile dış çevre arasındaki dengeyi sağlar. Öz yaşamı devam ettirmek için çabalayan Ben, dışarıdan gelen uyarıları keşfederek bunları bellekte depolar. Çok güçlü uyarılardan kaçış yapar, orta şiddetli uyarılarla uyum sağlar ve dış çevreyi menfaatlerine uygun aktiviteyle değiştirir. Aynı anda içeride içgüdüsel arzular üzerinde tahakküm kurarak, bu isteklerin doyurulmasını sağlamak için dış çevrede uygun zaman ve koşulları bekler ya da bunları bastırır (Freud, 1996: 75-78). Sonra Ben’in içerisinde bir parça koparak bireyin hayatını çok etkileyen Üstben’i oluşturur. Üstben Oedipus kompleksi ile mücadele ederken Ben’i kontrol etmeye başlar. Üstben ebeveynler, öğretmenler ve toplumdaki önemli kişilerin tutum ve davranışları ile şekillenir. Üstben, Ben’in karşısında bulunur ve devamlı etkili olur (Freud, 2006: 108). Benliğin bu süreçleri kişinin zihninde oluşur ve gelişimini tamamlar.

Freud, insan zihnini ikiye ayırır: bilinç ve bilinçdışı. Bilinçdışı, bilinçli yapılmayan her şeyin bulunduğu yerdir. Ancak, bilinç dışına ait olmayan bazı hususların, bilinç tarafından da görülemediğini saptayan Freud, bilinçdışını ikiye bölerek bilinçsiz ve ön bilinç olarak inceler. Ön bilinç, bilinç ve bilinçdışı tarafından görülmeyip arada kalanlar için kullanılmıştır. Arada kalan bu hususların hızlı bir şekilde bilince çıkabilme özelliği vardır. Bilinçdışına ulaşmak ise kolay değildir. Bilinçdışındaki şeyler kişinin kendisinden bile gizlenmektedir. Bilinçsizlik, İd’de egemendir ve Ön bilinçlilik ise Ben’de kendini bulur (Gürol, 2002: 60). Böylelikle id’in arzuları da bilinçdışına gömülmektedir. Bu arzuların da arka planında içgüdüler bulunmaktadır.

İçgüdüleri (dürtüler) Akvardar ve Çalak, “organizmayı bir amaca yönelten enerji yükünü içeren dinamik güçler” şeklinde tanımlamıştır. Freud ise dürtünün insanın cinselliğinin tanımlanması esnasında ortaya çıkıp geliştiğini ifade etmiştir. Dürtü kaynağı, hedefi, nesnesi ile belli bir düzeyde baskı yaratan bir güçtür (Akvardar ve Çalak, 2010: 33). İnsan dışarıdan gelen uyarılardan kaçabilir, ancak içeriden gelen uyarılma devamlılık arz etmektedir ve bundan uzaklaşılması mümkün değildir. İçgüdüünün kaynağı bedene ait

herhangi bir parçada oluşan bedene ait bir süreçtir. İçgüdünün hedefi arzuladığı tatmine bir şekilde ulaşmaktır. Bu arzulanan tatmine ulaşma arayışı ancak kaynakta oluşan uyarılma durumunun sonlanması ile mümkün olabilir. İçgüdünün hedefine ulaşması için ihtiyaç duyduğu şey ise nesnedir. Nesne dışarıdan bir nesne de olabilir, kişinin bedenine ait bir uzuv da olabilir.

Birinci Dünya Savaşı sürecini yaşayan Freud, savaş sonrası insanlar üzerinde ortaya çıkan etkileri incelemiş ve birbirinin karşısında duran iki ana dürtünün olduğunu belirtmiştir: Eros (sevi) ve Thanatos (yok etme). Antik Yunan dönem mitlerinde Eros, aşk tanrısı; Thanatos, ölüm tanrısıdır. Eros, hayatın devamlılığını sağlamaya çalışırken; Thanatos ortadan kaldırmaya çalışır. Bu iki ana dürtü birbirleriyle çatışmakta ya da aynı paralelde ilerlemektedir. Kişi yemek yerken yediği nesneyi ortadan kaldırır ancak bedeni yediği nesne ile bütünleşir. Cinsellik ise hızlı bir şekilde birleşmek maksatlı yapılan saldırganca bir davranıştır (Gürol, 2002: 49).

Marcuse, Narcissus ile Orpheus da olduğu gibi Eros ile Thanatos'un hem zıtlık hem de bütünlük içerdiğini ifade etmiştir. Suya bakarak kendi imgesine âşık olan Narcissus, ölmektedir. Orpheus ise tecavüz edilerek öldürülen karısına olan aşkından dolayı ölümler diyarına gitmiştir. İkisinde de sevgileri ölümlerine sebep olmuştur. Aşk ve nefret arasında nasıl ince bir sınır varsa, sevi ve ölüm arasında da aynı şekilde anlık yaşanabilecek alışverişler bulunmaktadır (Marcuse, 1998: 126). Bu iki ana dürtünün birbiri ile teması, bütün hayatı yönlendirmektedir. Freud, Eros'ta var olan enerjiyi "libido" olarak tanımlamıştır. Libido, Ben'in içinde bulunur ve yok etme dürtüsünün önüne geçmeye çabalar. Libido, benlik libidosu ve nesne libidosu şeklinde ikiye ayrılır. Benlik libidosu, narsisizmle özdeşleşir ve bireyin sevi nesnesi bireyin kendisidir. Nesne libidosu ise bireyin kendisinden ziyade nesneye karşı duyduğu sevidir. Önceleri bireyin kendisinde olan eros, nesneye doğru akmaya başlar. Thanatos da kişinin içinde bulunan yok etme dürtüsü iken sonraları dışa dönerek saldırganlık davranışları gösterir. Eros ve Thanatos dürtüleri insanın önce içinde başlayarak sonra nesneye yönelir. Bu dürtüler dışarıya aktarılmadan sadece insanın kendisinde kalırsa, bu durumda narsisizm ortaya çıkarak kişiye zarar vermeye başlar (Freud, 1996: 83).

Narsisizm tehlikesi üzerine, Freud ile Lacan çeşitli çalışmalar yapmıştır. Narsist kişi en çok bedeni ile ilgilenir. Cinsel olarak ilgi duyduğu bir nesneye yakınlığı gibi kendi

bedenine ilgi duyar, uyarılması son buluncaya kadar da kendini tatmin eder. Freud'a göre nesne odaklı libido, bazı durumlarda Ben'e doğru kayar ve Ben odaklı libidoya dönüşür. Nesne odaklı libidonun tam karşısında duran Ben odaklı libido, narsistik libidodur (Freud, 2000: 93). Freud'a göre narsisizm birincil ve ikinci olarak iki aşamalıdır. Birincil narsisizm, Ben İd'den henüz kopmadan oluşmakta olup dış çevre ile arasında bağ kurmayan, her türlü bakıma muhtaç olan uyarım ve tatminleri beden temelli olan çocuğun algılamalarıdır. Çocuğun dış dünyanın farkına varması ve iletişime geçmesi ile birlikte birincil narsisizm sonlanmaya başlar. Çocuk annesinin yaşamında kendisi dışında da birilerinin önemli olduğunu fark eder. Dışarıda diğer insanların da yaşadığı bir dünyayı görmeye başlayan çocuk bu durumu kabullenerek kendisine beslediği yüksek sevgiden vazgeçmeye başlar. Bu sayede egoistlikten uzaklaşan çocuk toplumsallaşmaya ve nesneler ile ilişki kurmaya başlar. Ben odaklı libido, nesne odaklı libidoya dönmeye başlar. Yetişkin olduğunda ben odaklı libido da kişide varlığını sürdürür. Kişi bu şekilde benlik saygısının sürekliliğini sağlayabilme ve iyi hissedebilme gücünü kendisinde bulabilir (Akvardar ve Çalpak, 2010: 84). İkincil narsisizm ise kişinin sevgisini aktardığı kişi ya da nesnelerden yeteri kadar doyuma ulaşamazsa yine ben odaklı sevgiye geri dönmesidir. Freud bu süreçte genital bölgelerin işlevselleşmesinden önce öznenin cinsel arzularını nesneye yönelttiğini ve yatırım yaptığını, sonrasında yapılan yatırımın Ben'e dönmesiyle libido Ben'i nesne şeklinde görmeye başladığını ifade etmiştir (Nasio J., 2006: 78).

Çocuk önceleri anne ya da babasını nesne libidosu olarak görür. Sonra olumsuz bir durumla karşılaştığında nesne yatırımını kendine döndürmeye başlar. İkincil narsisizm kişilik problemidir. İd libido ile birlikte Thanatostan kaynaklanan olumsuzlukları da Ben'e aktarır. Benlikte bulunan libido Ben'e saldırıldığında ölüm dürtüsüne karşı Ben'i koruma altına alır. Ölüm dürtüsü Ben'i etkileyemediğinden yıkıcı faaliyetlerini dış çevreye aktarmaya başlar (Freud, 2009: 115).

Lacan'ın ayna evresi kuramı narsisizmi başka bir pencereden açıklar. Kendisini ilk kez ayna karşısında gören çocuk, bedeninin bütün olduğunu görür. Gördüğü imgeye âşık olur. Ancak bu imge kendisinin dışındadır. Lacan bunu kişinin ideal bir imgeyle özdeşimi olarak ifade etmiştir. Odipal evrede baba ya da onun yerine başka imge ile özdeşleşemeyen çocuk, ayna evresindeki imgesel düzlemde Odipal evrenin simgesel düzenine geçemez. Bu durumda simgesel düzlemde kişiliğin oluştuğu gerçek düzlem de geçemez. İmgesel düzlemde kalan çocuk aynadaki kişi ile kendi arasında ayrım yaparken zorlanır ve kendine

yabancılaşmaya başlar. Kendisini aynadaki dışında doğru bir şekilde özdeşleştirebilirse imgesel düzlemden simgesel düzleme ve oradan da gerçek düzleme geçmeyi başarabilir (Nasio J., 2006: 99).

Toparlayacak olursak çalışmalarına Anna'nın histeri rahatsızlığını incelemekle başlayan Freud, bunu travma kuramı ile açıklamıştır. Travma kuramına Oedipus kompleksini iliştiyerek daha da geliştirmiştir. Sonra bütün rahatsızlıkların temelinde cinselliğin etkili olduğunu vurgulamıştır. Her ne kadar bu yüzden bilim camiasından eleştiriler olsa da vazgeçmemiştir. Oedipus kompleksinin çocuklarda sebep olduğu arzuları ele alan Freud, sonraki aşama olan kastrasyon kompleksine geçmiştir. Bu kompleks dönemlerinde çocukların ebeveynlerine ve dış dünyaya bakışlarını incelemiştir. Bu bakışları incelerken ise, benliği, id, ben ve üstben şeklinde üçe bölmüştür. Bu üç parçanın birbirini nasıl yarattığını ve arasındaki ilişkileri ele almıştır. Bu çerçevede içgüdülerden beslenen id, kendisinden kopan bir parça ile Ben'i oluşturur. Çevre ile ilişkileri düzenleyen Ben'den kopan parça da sonra Ben'i kontrol edecek olan Üstben'i oluşturur. Freud benlik çalışmalarını bilinç ve bilinçaltı düzlemine oturtarak, özellikle İd'i ve bilinçaltını etkileyen içgüdüleri incelemeye başlamıştır. Bu çerçevede zihinsel süreçlerle bilinçdışı unsurlar arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmıştır. İki içgüdüğü sevi ve yok etme içgüdüleri olarak tanımlayarak ikisinin arasındaki çok ince bir çizgi olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda libidoyu inceleyen Freud, narsisizmin benlikle olan ilişkilerini ele almıştır.

Nörolog Freud 'un çalışmaları ile temellenmiş psikolojik kuram ve yöntemler ailesi olan Psikanaliz, benlik kuramlarından bilim dünyasına öncülük eden bir kuram olmuş ve diğerlerini cesaretlendirmiştir. Derinlik psikolojisi üzerine çalışmalar yapan bir diğer bilim insanı ise bireysel psikoloji olarak da adlandırılan psikodinamik kuramın kurucusu psikiyatrist Alfred Adler'dir.

3.4.2. Alfred Adler ve Psikodinamik Kuram

Bilinçdışını inceleyen derinlik psikolojisi bilimi üzerine Sigmund Freud, Alfred Adler ve Carl Gustav Jung çalışmalar yapmıştır. Alfred Adler'in derinlik psikolojisi bünyesindeki kuramı psikodinamik kuramdır. Adler'e göre insanların içgüdüleri doğuştan gelmektedir. İnsanlar hayat içerisinde önüne çıkan problemleri aşabilmek için çeşitli savunma mekanizmaları kullanmaktadırlar. Adler özellikle insan davranışlarının gerçekleşme

sebeplerini değil, davranışın gerçekleştiği anı anlamaya çalışmıştır. Adler'in çalışma sistemi aynı zamanda bireysel psikoloji şeklinde de adlandırılmıştır. Bu yaklaşıma göre kişiliğin bütün halde olması, sürekliliğin esas olması ve başarı kazanma hedefini gütmesi ana kabullerdir.

Bu bağlamda Adler, insan davranışlarının toplum içerisinde yaşamdan kaynaklanan mecburiyetlerden dolayı oluştuğunu ifade etmiştir. Ona göre insan davranışını incelerken sadece tek olay üzerinden değerlendirmek büyük yanılgılara yol açar. Davranışları incelerken bütüncül bir şekilde ele alan Adler, insanın önceleri ben merkezli hayatını sürdürürken, toplumsallaşmasıyla birlikte toplum merkezli davranmaya başladığını ifade etmiştir. Çünkü ona göre, bireylerin kişiliğini asıl geliştiren husus, diğer bireylerle ve toplumla kurulan etkileşimdir (Adler, 2002: 196).

Ayrıca Freud ile Adler'in derinlik psikolojisine bakış açıları karşılaştırıldığında; Freud'un önem atfettiği biyoloji ve cinselliğin yerini Adler'de toplumsal almıştır. Adler, psikoloji biliminin asıl hedefinin her bireyin doğasını fark edebilmek olduğunu düşünmüştür. Freud insanları daha kötümser değerlendirirken, Adler insanları toplumsalla iç içe olan, toplumun iyiliği için mücadele eden bir varlık olarak iyimser değerlendirmiştir (Bottome, 1957: 254). Bununla beraber Adler, toplumu insanı yetiştiren bir eğitici olarak görmüş, toplumdan uzaklaşan insanın kişisel gelişiminin aksayacağını ifade etmiştir. Ona göre bütünlüklü benlik, kabullendiği yaşam şekli ile toplum içerisinde olumlu bağlantılar kurma ve sosyal duygu sahibi olmayla özdeşleşmiştir (Ansbacher, 1964: 5).

Adler, toplumsallaşan kişinin gelişim aşamalarını incelerken benlik kavramına özel önem atfetmiştir. Freud'un Ego (Ben) kavramı iç ve dış dünya arasında dengeyi sağlarken, buna karşılık gelen Adler'in benlik kavramı, kişinin kendisine hedef koymasını ve bu hedefe ulaşmak için adımlar atmasını sağlamıştır. Yaratıcı benlik ifadesini de kullanan Adler, kişinin kişisel tatmin için planlı faaliyetler icra ettiğini ortaya koymuş ve bunu da bilincimizin açık olduğunun bir göstergesi olarak görmüştür. Adler'e göre kişiliğin gelişmesi yaşam tarzı ve sosyal duygu ile açıklanabilir. Doyumlu bir yaşam için önce topluma yönelen benlik, toplum tarafından yeterli gücü alamazsa kendi içinde bunu yaratmaya başlar. Kişiden kişiye değişen hayat tarzı, insanın kendisini tanıyarak, kontrol etmesi ve geliştirmesiyle ortaya çıkan bir gerçekliktir (Adler, 1964: 259). Bu çerçevede Adler, kişinin hayatına ve geçmişe ilişkin saptamalarının değil daha çok geleceğe yönelik amaçlarının kişiliği

geliştirdiğini ifade etmiştir. Bireylerin hedefleri, onların davranışlarını güdüleyerek dış çevreyi anlamlandırmalarını sağlamıştır. Anlamla birlikte kişide oluşan imgeler, kişinin dış çevre ile iç dünyası arasındaki bağlantıyı kontrol etmesini sağlamıştır.

Ayrıca bireyleri güdüleyen, onları harekete geçiren ve kişiliğin gelişim aşamalarında aktif rol oynayan en temel duygu, üstün olma isteğidir. Üstün olma isteğini harekete geçiren ve kişiye kendi yetersizliğine engel olmasını sağlayan duygu ise aşağılık duygusudur (Adler, 2001: 16). Freud insanın hayatı boyunca yaşadığı psikolojik problemleri ergenlik öncesi cinselliğe bağlarken; Adler ise bunları aşağılık kompleksine bağlamıştır. Adler’e göre bunun tedavisi, kişinin toplumsallaşmasıyla mümkündür.

Aşağılık kompleksini içinden atamayan birey iki hareket tarzı sergilemiştir: Birinci hareket tarzında, topluma karşı küskünlük, kendine dönme ve diğerlerine şiddet gösterme isteği şeklinde ortaya çıkmıştır. İkinci hareket tarzında ise kişi, kompleks sayesinde problemleri ile mücadele etme gücü kazanmıştır. Aşağılık duygusunu giderebilmek için kişi, ya kendisinde gördüğü üstün hususları ön plana çıkarmaya çalışacak, ya da kendisini küçük alanda tutarak o alan içinde egemenliğini yaratmaya çabalayacaktır (Mosak ve Maniacci, 1999: 80). Aşağılık duygusu, çocukların okul eğitiminde aldıkları çeşitli cezalardan dolayı yaratıcılıklarına ket vurmuş ve inisiyatif kullandırılmamasıyla birlikte bu duygunun artmasına yol açmıştır. Okul çağlarına yönelik olarak bu konuda özel çalışmaların yapılmasına önem atfeden Adler, “erkeksi itiraz” kavramını geliştirmiştir. Adler özellikle toplum içerisindeki erkeksi değerlerin ön plana çıkmasıyla, kadının bu erkeksi değerlere karşı koymaya çabaladığını ve bunun da özgüven eksikliğine yol açtığını, kimi zaman ise bu davranışlardan dolayı kadınların kendi özlerini inkâr ederek, erkeksi tavırlar sergileyebildiklerini ifade etmiştir (Adler, 1983: 74). Bunun çözümü ise ancak temeldeki duygulara inmek ve toplumsal hususların detaylı irdelenmesiyle mümkündür. Toplum içerisinde herhangi bir olay yaşandığı zaman, durumun net bir şekilde ortaya konabilmesi için kişinin anlık duygularının tespiti önem arz etmektedir. Herkesin kendine ait öz bir bakışı olduğu için Adler, davranışların sebeplerinden çok olay esnasındaki algılara ve davranışlara önem atfetmektedir.

Psikodinamik yaklaşım, gözlem ve sezgi ile ortaya konan bir kuramdır. İnsanlar toplum içerisinde bulunduğu her an karşılaştığı olaylar doğrultusunda davranış kalıpları belirlemektedir. Bu çerçevede çeşitli kişilik özellikleri ortaya çıkmaktadır. Bunlar yararlı,

kaçınan, baskın ve alıcı şeklinde dörde ayrılmaktadır (Schultz ve Schultz, 2002: 133). Yararlı insanı Adler, en sağlıklı kişilik tipi olarak değerlendirmiştir. Bu kişilerin iç dünyalarındaki enerji ile dış dünyaya yönelik sosyal ilgileri güçlüdür. Yaşanan hayatın içerisinde ortaya çıkan problemleri çözmek maksadıyla gerek kendileri için gerekse diğerleri için maksimum faydayı gözetmektedirler. Ayrıca toplumun daha iyiye gitmesi için mücadele etmektedirler (Jarvis ve Russel, 2002: 91). Kaçınan insan tipleri ise etrafındaki diğer insanlardan uzak durmaya çalışmaktadırlar. Yaşamın içerisinde mümkün olduğunca aktif olarak bulunmamaya çabalamaktadırlar. Ayrıca karşılaştıkları problemleri çözme girişiminde bulunmamaktadırlar. Problem çözmeden kendilerini başarılı bir konumda görmeye çalışmaktadırlar. Toplum içerisinde de başarılıymış gibi davranmaktadırlar (Jarvis ve Russel, 2002: 93). Baskın insan tipleri, bulunduğu ortamda kendi hegemonyalarını kurmaya çalışmaktadırlar. Kendi özelliklerini ön plana çıkartarak karar verici bir rolü üstlenmeye girişmektedirler. Zaman zaman agresifleşerek saldırganlık davranışları gösterebilmektedirler. Bu kişiler çevrelerinde yaşanan sosyal meselelere ilgi duymamaktadırlar. Alıcı insan tipleri için diğerleri ile iletişim halinde olmak zorlayıcıdır. Bu grup devamlı üzerlerinde bir kalkan bulundurarak kendilerini korumaya çalışırlar. Hassas yapılarından dolayı kendilerinin yaslanacağı diğer insanların arayışı içine girerler. Diğer insanlara bağımlı yaşarlar. Diğer insanlardan devamlı bir şeyler almayı severler. Dış dünyadan gelen etkilere karşı ilgisiz bir tutum içindedirler. Hayatları boyunca sık sık takıntı ve anksiyete gibi psikolojik rahatsızlıklardan kurtulamazlar (Jarvis ve Russel, 2002: 92).

Adler'e göre bu dört tip kişilik özelliği, sosyal olayları değerlendirirken kurgusal olarak kullanılmaktadır. Bu sayede bakış açılarına yönelik olarak incelemeler yapılabilmektedir. Ancak bu kurgular tamamen belli bir kalıp içerisinde mutlak olarak gerçeklik şeklinde değerlendirilmemelidir (Fogiel, 2003: 465). Freud'un psikolojik problemleri cinsellikle temellendirmesinin üzerine Adler bunun dışına çıkarak, ahlâk sorunlarını ve bunların davranışları yönlendirmesi üzerinde durmuştur. Özellikle 19'uncu yüzyılın sonlarına doğru bireylerin kendilerini düşünme ve diğer bireylerin de kendilerini düşünebilmeleri için güdülendirilmelerine yönelik yeni anlayışlar gelişmeye başlamıştır. Adler'in bu yöndeki çalışmaları da psikoloji biliminin sosyal bilimlerden biri olmasına büyük katkı sağlamıştır.

Buraya kadar bahsedilenlere göre Freud, insanları incelerken kötümser bir yaklaşım sergilerken; Adler ise varoluşçu çerçevede insanları daha iyimser olarak ele almıştır. Freud,

insanı yönlendiren ana unsurun bilinçaltı olduğunu ifade ederken Adler ise insanların bilinçli bir şekilde davrandığını ve davranışları üzerinde daha kontrollü olduğunu belirtmiştir. Freud geçmişten yola çıkmış, Adler ise geleceğe yönelik planların insanları daha çok etkilediğini düşünmüştür. Yararlı, kaçınan, baskın ve alıcı olmak üzere dört insan tipi belirleyen Adler, insanların ana içgüdüsünün üstün olma isteği olduğunu ortaya koymuştur. Buna da sebep olan aslında içeride gizlenen aşağılık kompleksidir. Adler ayrıca toplumun, benliği geliştirdiğini söyleyerek toplumsallaşmanın önemine vurgu yapmış ve dolayısıyla toplumsal gerçekleri kabul etmiş bir psikiyatristtir. Buradan hareketle derinlik psikolojisinin üç büyük kurucusundan biri olan Carl Gustav Jung'ın Analitik Psikoloji kuramı ile bilinç ve ruhsal enerji kavramları üzerinde durarak insanın toplumsal karşısında nasıl çaba harcadığı açıklanacaktır.

3.4.3. Carl Gustav Jung ve Analitik Psikoloji

Jung bilinçli olmayı, toplumla iç içe olan insanın bu ilişkilerinden dolayı dış çevreyi tanınması ve algılayabilmesi olarak tanımlamıştır. Freud, psişeyi ruh ile aynı anlamda kullanırken; Jung ise psişeyi bilincin bir parçası olarak görmüştür. Jung'a göre ego bilincin öznesi iken, egonun fark etmedikleri ise bilinçdışında kalmaktadır (Jacobi, 2002: 20). Bireysel bilincin en temeldeki hali küme bilincidir. Afrika'da yaptığı gözlemlerde "Buradaki İnsanlar" isimli bir kabileyle karşılaşan Jung, bu küme bilincinin modern dönemde, aile ile özdeşleştiğini ifade etmiştir. Ona göre modern dönemde aile içinde yaşayan bireylerin bir aile olmak ve bu adı taşımaktan öte, başka ortak özellikleri yoktur (Jung, 2013a: 47).

Bilerek yapılan davranış, bilinçle özdeşleşmekte ve bireysel bilinç kişinin diğerlerinden farklı olmasıyla belirmektedir. Ancak Jung, kişinin tüm davranışlarının bilinç gözetiminde yapılmadığına inanmıştır. İnsanlığın geleceğinin kurtulması için bilinçdışının yüzeye çıkarılması gerekmektedir. Aksi takdirde bilinçaltılarının güdümünde yaşayan insanlar gruplar halinde psikik salgına yakalanma tehdidi altındadır. Sürü halinde yaşayan insanlar kitle sorumsuzluğu problemi ile karşı karşıya kalmaktadırlar. İnsanlar kendilerini çok güçlü zannederek, kendilerine verilen her talimatı yerine getirmeye hazır halde beklemektedirler.

Kişinin bir davranışı bilerek gerçekleştirilmesi tamalgı ile mümkün olmaktadır. Tamlalgı, ortaya çıkan bir içeriğin anlaşılabilmesi, kavranabilmesi için diğer içeriklerle bütün

olarak değerlendirildiği psişik bir süreçtir (Jung, 1992: 71). Ancak egoyla etkileşemeyen içeriklerin varlığı söz konusu ise tamalğının sağlıklı işlemesi mümkün olamamaktadır. Çünkü psişik içerikler bilincin içerisinde olduğu kadar bilinçdışında da var olabilmektedir. Jung'a göre bilinçdışı, sınırları olmayan ve içinde birçok kompleksi barındıran psikolojik bir kavramdır (Jung, 2016: 15). Bilinçdışına ilişkin olarak deneyimlerden faydalanılarak kıymetli saptamalar yapılabilir. Çeşitli hipnoz uygulamaları ile bilinçaltına itilen hususları ortaya çıkarmayı amaçlayan Jung, bunların imge, güdü, fantezi ve rüyalarda kendilerini gösterdiğini ifade etmiştir. Bilinçdışına ilişkin olarak Jung'ın yaptığı çalışmalar dört şekilde icra edilmiştir. Birincisi bizzat kendisinin uyguladığı çağrışım deneyi neticesinde baş gösteren problemleri temel alarak asıl komplekslerin bulunmasıdır. İkinci yöntem, hastanın hipnotize edilerek telkin edilmesiyle derinde yatan hususlara inilmesidir. Üçüncüsünde hastaya kendi aracılığıyla hayat öyküsü hatırlatılır. Dördüncü olarak ise psişik içeriğin kaybolmasıyla birlikte rüyaların analizinin yapılmasıdır. Jung, rüyaların bilinçdışına yönelik çalışmalar arasında en çok sonuç veren olgular olduğunu ifade etmiştir.

Jung, deneysel çalışmalarında psişelerin kümelenerek değer yoğunluğu oluşturmaları olarak tanımladığı ruhsal enerji kavramını esas almıştır. Freud, libidoyu kişilerin tüm davranışlarının özünde bulunan cinsel güç ile tanımlarken; Jung ise libidonun tek başına bu değerlendirmeler için yeterli olmadığını ifade etmiştir. Özellikle bireysel bilinçaltına zamanla kolektif bilinçaltı, müdahale etmeye başlamıştır. Bununla birlikte ruhsal enerji, potansiyel olan ve gerçekleşmekte olan şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Ruhsal enerjinin potansiyel olan şekli eğilim, imkân ve beceridir. Gerçekleşmekte olan ruhsal enerji ise arzu, duygu ve iradedir (Schultz ve Schultz, 2007: 643).

Potansiyel olan ruhsal enerjiyi ateşleyen karşıtlık kuralıdır. Örneğin sevgi duygusu nefret duygusuna dönüşürken açığa çıkan gerilimin büyüklüğü ruhsal enerji ile doğru orantılı olacaktır. Ruhsal enerjinin hissedilmesi, aktarılması genellikle bilinçdışı olarak gerçekleşmektedir (Jacobi, 2002: 86). Jung, dengeleme özelliği olan ruhsal enerjiyi libido olarak tanımlamıştır. Libido, insan psişesini dengelerken ilerleme ve gerileme devinimi gerçekleştirir. Dikkat kesilme, ilerleme devinimi olarak görülürken; dalgın olma gerileme devinimi olarak değerlendirilmektedir. İlerleme, dış çevre ile denge kurma; gerileme ise kişinin iç dünyası ile denge kurmasıdır (Zoja, 2010: 143). Jung, psişenin ruhdan daha geniş bir kavram olduğunu, ruh, entelekt ve tin şeklinde üç parçadan oluştuğunu ifade etmiştir. Buna göre ruh, içsel kişilik olarak kişinin bilinçdışına yönelik geliştirdiği özüdür. Entelekt,

ruhun akla ilişkin yönünü açıklarken, tin ise bilinçdışı ile etkileşen bilinç olarak tanımlanmıştır (Jung, 2015a: 11).

Yaşam içerisinde insanların kullandıkları maskeleri Jung, persona olarak tanımlamıştır. Persona kişinin dış çevreden gelen uyarılara karşı kendisine biçtiği bilinçli bir roldür. Persona üç aşamadan oluşmaktadır. İlki ego ölküsüdür. İkinci aşaması içinde bulunulan dış çevre düşüncesidir. Bir ve ikinci aşamanın birleşiminde bulunan ve bunları dengeleyen aşama ise üçüncü aşamadır (Jung, 2013b: 54). Persona sadece ruhsal özellikler değil, toplum içindeki davranışlarımız, fiziki görüntümüz, jest ve mimiklerimizi de kapsamaktadır. Her ne kadar insan başlı başına bir birey olsa da kolektif hayatın gereklerini ihmal edemez. Jung bunu bitki örneği ile ifade etmiş ve bitkinin tamamen kendisini gösterebilmesi, canlı bir şekilde hayata tutunabilmesi için öncelikle dikildiği toprakta büyüyebilmesi gerektiğini söyleyerek insanın konumu da bu örnekle açıklamıştır (Jung, 2016: 18). Bireyselleşme çabası içerisinde olan insanın öncelikle asgari kolektif şartları özümsemesi gerektiğinden, personanın ortaya net bir şekilde konması önem arz etmektedir.

İnsanın içinden çıkan kompleksler ise bilinçaltının dışarı sızması ile gerçekleşmektedir. Kompleksler dinamik olarak hayatımızı etkilemektedirler. Komplekslerin dışarıya sızmaması durumunda ise bilinçaltı anlamsız karanlıkta kalmış gölgeler olarak kalacaktı (Jung, 2013a: 165). Bu nedenle bilinçdışının özleri ancak kompleksler aracılığıyla anlaşılabilir ve açıklanabilir.

Jung, kişilerin belli kalıplarda davranışlar sergilemelerine yol açan kavrama şekillerini arketipler olarak tanımlamıştır. Arketipler bilincin ve bilinçdışının eş zamanlı olarak birbirini etkilemesiyle psişik akışın başlamasını sağlarlar (Fordham, 2015: 27). Kolektif ve bireysel imgeler devamlı bir mücadele içerisinde bulunmaktadır. İlksel imgeler kolektif bilinçdışının zihinde devamlı olarak biriktirdiği, tekrar eden ifadelerdir (Jung, 2016: 42). Arketipler insan doğasında bulunmaktadır. İnsanların yaşam içerisinde düşünce, duygu ve davranışlarını arka planda yönlendirmektedir. İnsanlar bu yönlendirmeyi her zaman fark edemezler. Jung'a göre temeldeki arketipler erkekte anima ve kadında ise animustur. Anima erkeğin içinde taşıdığı dişil unsurlardır. Animus ise kadının içinde bulundurduğu ve hissettiği eril unsurlardır (Jung, 2015b: 42). Arketipler her ne kadar bilinç altında potansiyel olarak beklese ya da bilinç üstüne çıkmış da olsalar temelleri ilksel imgelere dayanmaktadır. Adeta köklü bir ailenin soyağacı gibidirler. En temel hallerini nesillerce koruyarak

çoğalabilir ve aktarım yapabilirler (Jacobi, 2002: 61). Bilince gizli bir şekilde yerleşen arketipler dışarıdan belli bir mantık çerçevesinde bakıldığında fark edilmeyebilirler. Arketipler birer davranış modeli oluştururlar. Bunlar adeta kaplumbağanın yumurtasının kabuğunu kırarak dışarı çıkması, kartalların yükseklerde yuva yapması, köpeğin doğuştan yüzebilmesi gibi doğuştan hayata gelen özelliklerdir.

Bir Alman sözü olan “Bütün erkekler Havva’sını içinde taşır” herkesin bünyesinde bulundurduğu karşı cinsin imgesini beslemesi ve onunla denge içinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Jung’ın kendi kuramında yer alan bu karşı cins imgelerinin temelleri Ying ve Yang felsefesinden gelmiştir. Bu Uzakdoğu düşüncesinde Ying koyu renkli olarak kadını, Yang ise beyaz renkte erkeği temsil etmiştir. Ying ile Yang’ın birleşimi Tao’yu yani yolun oluşmasını sağlar. Kadına ait erkek benliği ile erkeğe ait kadın benliği uyum içinde olmak zorundadır. Bu iki zıt kutup dengede olduğu sürece, değişim ve gelişim meydana gelir (McGee, 2020).

Sosyal bir varlık olan insanın kolektif bilinçdışından bağımsız olarak kendini ve hayatını anlamlandırması mümkün değildir. Kolektif olan her ne kadar bireysel olanın karşısında gibi görünse de aslında onu ortaya çıkarandır. Jung’a göre zihnin asıl tarihi geçmişten gelerek aktarılan kitaplarda değil, insanların yaşayan beyinlerindedir (Jung, 2010: 35). Jung, kişiliğin işlevlerini düşünebilme, hissedebilme, duyum ve sezgi şeklinde belirtmiştir. Düşünebilme işlevi, üst işlev olmakla beraber düşünce üretmek yargılara sahip olmaya imkân vermiştir. Bu işlev iradeye dayalı olarak icra edilmiştir. İnsanın yaşadığı ve karşılaştığı olaylar karşısında bilmeyi sağlayan fonksiyon, düşünebilme fonksiyonudur (Jung, 2009: 59). Kişiliğin ikinci işlevi hissedebilmedir. Bu işlev de düşünebilme gibi insanın yargılara sahip olmasını sağlar. Düşünebilme fonksiyonu doğruyu ve yanlış dikkate alarak bilmeyle yargıya ulaşır. Hissedebilme fonksiyonu ise iyiyi ve kötüyü ön planda tutarak ve duyguları kullanarak yargıya ulaşır. Yargılara ulaşırken bu iki işlevin eş anlı olarak kullanılması mümkün değildir. Bilinç sadece bu işlevlerden birisine yönelebilmektedir (Kim, 2016: 1257). Zihne dayalı olmayan kişiliğin diğer iki işlevi ise duyum ve sezgi sahibi olabilmektir. Bu iki işlev yargılara dayalı olmamakla birlikte duyum, gerçek olanı rahatlıkla fark edebilmektedir. Ancak sezgi ise bilinçaltından daha fazla etkilenebilmektedir. Ayrıca duyum ve sezgi işlevlerinden en çok kullanılanı gelişecektir. Duyuma ilişkin olarak Jung fiziki anlamda duyulan acı, ağrı ve hoşnutsuzluk durumu gibi durumları ifade etmiştir. Duyum kavramını soyut ve somut olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Somut duyum tüm duyu organlarından gelen içerikleri toplamakta olup, soyut duyum ise ruhsal içeriklerden sıyrılmış olan içerikleri kapsamıştır (Jung, 2009: 62). Ayrıca Jung bu kişilik işlevlerinin yoğun bir şekilde etkilediği tutum çeşitlerini içedönüklük ve dışadönüklük olarak iki şekilde değerlendirmiştir. Dışadönüklük, dış çevrede bulunan nesnelere yönelik ilişkinin artmasıyla oluşan tutum şeklidir. İçedönüklük, ruhsal anlamda iç bütünlüğün kazanılmasıyla yaşamla dengeyi sağlayan tutum olarak tanımlanmıştır (Jung, 2017: 417).

Keşfedilmemiş Benlik isimli kitabında Jung günümüz modern dönemin insanının ne kadar zor bir durumda olduğunu belirtmiştir. Yaşanan dünya savaşları ve bunların neticesinde insanların kendilerine yabancılaşması birtakım psişik salgınlara yol açma durumunu ortaya çıkarabilecektir. Yeni ortaya çıkan kitleler içerisinde beliren insan davranışları ilkelleşmeye başlamıştır. Bilinçaltı, bilinci kontrol altına alarak kolektif bilinç ile birleşerek insanı verilecek tüm talimatları yerine getirmeye hazır bir makineye dönüştürme riski taşımaktadır (Freud, 2015: 14). Jung, modern dönemin insanının yabancılaştığı, kendisiyle karşı karşıya gelerek öz farkındalığını sağlama yolunda adım atabilirse bireyselleşebileceği, bilincini etkin bir şekilde kullanabilirse kendini gerçekleştirme idealine yaklaşabileceği yönünde umutlar taşımıştır.

Düşünebilen insanın bağımsızlaşacağını ve başkalarının diktesinden kurtulacağını ifade eden Erich Fromm'a göre ise, kişi eğer gücünü üst benliğe ait olan amaçlara doğrultamazsa alt amaçlar arasında kaybolabilir. Zihninde kendisine ait ve dünya içerisindeki yerine ilişkin gerçeğe yakın bir fotoğraf oluşmamışsa, yarattığı sahte dünyanın esiri olmaktadır (Fromm, 2015a: 25).

Freud kişide oluşan zihinsel imkân ve kabiliyetler ve düşünce süreçlerini incelerken cinselliği odağa almıştır. Adler ise bütün problem sahalarında temel sorun olarak aşağılık kompleksini görmüştür. Ancak Freud'un sadece cinselliği kullanarak çözüm arayışını ve Adler'in aşağılık kompleksini odağına almasını eleştirmiştir (Freud, 1995: 74). Jung kendi yaklaşımında kişilerin bir bütün halinde ortaya konması gerektiğini savunmuştur. Ona göre gerçeklik sadece kişinin bilincine ve bilinçdışına yapılan vurgularla açıklanamaz. Jung'a göre bilinçdışı kavramı ile birlikte bir o kadar da kolektif bilinçdışı kişiyi etkileyen çok önemli bir olgudur.

Freud, çağrışım tekniği ile çocukluk döneminde yaşananları hipnoz ile açığa çıkarmıştır. Ancak Jung bireyin ruhunda meydana gelen problemlerin geçmişe ilişkin değil bugüne ilişkin karşılaştığı olayların güdümünde ortaya çıktığını ifade etmiştir. Freud hastalarını tedavi ederken sonuçlar ve sebepleri üzerine odaklanmıştır. Ancak Jung ise kişinin ruhsal sürecinin içeriğini detaylandırarak rüya üzerine önemli çalışmalar yapmıştır. Jung modern dönemde özellikle din ve devlet gibi yapıların ortaya çıkardığı zorunlu kolektif yaşamın insanların bireyleşmesine engel olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu yapılar asıl ideallerinden uzaklaşarak özerkleşmişlerdir. Özerkleşen din ve devlet yapıları şahsi menfaatlerin güdümünde toplum üzerinde bir gölge gibi etki bırakmaya başlamıştır.

Fromm, dünyada bulunan dinleri iki şekilde ele almıştır. Ona göre birinci grup dinler yetkeci dinlerdir. Bu tarz dinler, kontrolü kendi elinde toplayarak kendisi dışındaki diğer tüm güçleri reddetme eğilimindedir. Bu anlayıştaki dinler, insanların bireysel ve ahlaksal olarak kendilerini yapılandırmalarının önünde bir engeldir. Bununla birlikte insanları tanrıya da bağımlı hale getirmiştir. İkinci grupta ise insancıl dinler vardır. Bu anlayışta ise kişi içinde bulunan gücü ortaya çıkaracak yürekliliği gösterdiğinde, tanrının buyruklarına da uymuş olarak değerlendirilmiştir. Din ile birlikte tanrıya itaat eden insanın kendi içindeki potansiyeli erimeye başlamıştır. Aklını ikinci plana atan birey kendi doğrularının yerine dininin gerektirdiği doğrulara inanmıştır. Fromm'a göre tanrıya olan sevgisi en üst düzeyde olan insanın duyguları bu üst yapıya bağlanmıştır. İnsanlar bundan dolayı sevebilme yetisini kaybetmişlerdir. Ayrıca güce sahip olan üst yapıyı özgürce eleştiremeyen insanlar diğer insanlara ilişkin ahlaki bağlamda yargılara sağlıklı bir şekilde varamamışlardır (Fromm, 2015b: 259).

Jung'a göre devlet yapısının çatısı altında yaşayan insanlar bilimsel akılcılıktan dolayı bireyleşmekte güçlük çekmektedirler. Devletin idealleştirerek soyutlaştırdığı kavramları içselleştiren insanlar kolektif zihniyete ait birer üye olmuş ve özsel değerlendirme yetilerini kaybetmeye başlamışlardır. Kişiler adına her türlü kararı devlet almakta ve toplum pasifleşmektedir.

Din ve devletin varlığı bireyleri başka bir bireyle değiştirilebilecek bir nesne haline getirmektedir. Dinin ve devletin gölgesi altında yaşayan birey yalnızlaşmamaktadır. Jung antik dönemin insanlarında bulunan kolektiflik ile modern çağların materyalist anlayışını özdeşleştirmektedir. Kendinin farkına varan kişi ikiye bölünüşünü de fark etmektedir. Her

ne kadar bunu başarmaya çalışsa da zihninden bağımsız olamamaktadır. Hayatta var oldukça bedenini de terk edememekte ancak beden kişiyi var olmaya zorlamaktadır (Fromm, 2015a: 33).

Jung, insanın ruhunda bilinçdışında bulunan rüyaların insanın bilinci ile bilinçdışının birbiri ile dengesini sağladığını belirtmiştir. Bilinçdışında gerçekleşen rüyaları yorumlamak için Jung, genişletme yöntemini kullanmıştır. Jung rüyaları kişisel rüyalar, toplumla ilgili rüyalar ve bütün insanlığı ilgilendiren rüyalar olmak üzere üç şekilde incelemiştir. İnsanların bilinçdışlarında karşılaştıkları olayların sonralarında birtakım simgeler üretilmiş ve bu simgeler rüyalarda başrol oynamıştır (Jung, 2015c: 50). Jung bilinçdışının sebep olduğu tutumların temellerinin ortaya konmasında rüyaların ve bunların anlamlarının önemine atfetmiştir. Ona göre rüyalar kişinin ruhuna açılan bir kapı gibidir (Jung, 2015ç: 49). Her ne kadar Jung'ın çağdaşı olan Freud da rüyalar üzerine anlamlandırmalar yapsa da Jung rüyalar üzerine daha detaylı çalışmalar yapmıştır. Rüyalar mekân, zaman ve nedensellik olgularına bağlı olmadan gerek bilinç ve gerekse bilinçdışının etkisinde oluşmuştur. Rüyalara sebep olan semboller Freudyan anlayışta sabit iken Jung'a göre anlamları devamlı değişmiştir. Evrensel olan sembollerin libidonun varlığı ile şekillenir. Ancak Jung libidoyu Freud'da olduğu gibi sadece cinsellikle sınırlamamıştır (Muckenhaupt, 2008: 122).

Freud bilinçdışını ele alırken bireysel bilinçdışına vurgu yapmıştır. Ancak Jung'ın bilinçdışı kavramının içerisinde, bireysel bilinçdışına ek olarak çok geniş bir alana yayılmış olan bütün insanlığa ait bir zihinsel miras olan kolektif bilinçdışı da vardır. Jung, rüyaları özne düzeyi ve nesne düzeyi şeklinde iki şekilde değerlendirmiştir. Bilinçdışına ulaşabilmeyi sağlayan rüyalar aynı zamanda bilinçdışını düzenleme ve tedavi etme özelliğine de sahiptir (Jacobi, 2002: 108). Jung'a göre bilinçdışı, bir canavar olmamakla beraber aslen nötrdür. İnsan bilinci, bilinçdışı üzerinde ne kadar çok baskı sağlarsa bilinçdışı o kadar tehlikeli hale gelmiştir. Bilinçdışı içeriklerini özümseyebilen hastalar iyileşmişlerdir. Ancak özümsemenin devamı durumunda, kişiliğin parçalanmasına ve ruhun gündüze ve geceye bölünmesine engel olunabilmiştir (Jung, 2015ç: 120).

Jung rüyaların tedavi edici ve dengeleyici özelliklerine vurgu yapmıştır. Ona göre bir şeyin bir kanatta çok az var olması aynı şeyin diğer tarafta çok fazla var olmasına yol açabilmiştir. O yüzden dengenin sağlanması durumunda zihin sağlığı ancak korunabilecektir. Aksi takdirse sağlıklı kararların verilebilmesi mümkün değildir. Jung

rüyaların yapılarını dört bölümde incelemiştir. Birinci bölümde bulunan “yer, zaman ve karakter kişisi”, rüyanın başladığı aşamadır. İkinci bölüm “açıklama ve problemin tanımının yapılması”dır. Bu bölümde merkezde bulunan detaylar ortaya konmakta ve bilinçdışı, rüya devam ederken cevabını arayacağı soruları belirlemektedir. Üçüncü bölümde ise “peripety” bulunmaktadır. Bu bölüm rüyanın ana çatısını oluşturmaktadır. Burada olayların akışı meydana gelmektedir. Akışın devamında ya zirveye ya değişime ya da yıkıma gidiş şekillenmektedir. Rüyaların dördüncü ve son bölümüne de “lysis” adı verilmektedir. Bu bölümde de sonuç, rüyanın ulaştığı anlamlı nokta ve telafi eden içerik ve mesajlar görülmektedir (Jacobi, 2002: 114).

Rüyalar bireysel ve kolektif olarak ikiye ayıran Jung, rüyaların görsel açıdan yüksek zenginlikte olan rüyaların şahsi problemlerle ilgili olduklarını değerlendirmektedir. Bu tarz rüyalar genellikle bireysel bilinçdışına ait olmakla beraber bastırılan bölümleri ortaya çıkarmaktadırlar. Jung kolektif rüyalar olarak tabir ettiği rüyalarda ise zengin olmayan imgeler bulunmakta olup minimum detay hatırlanabilmektedir. Bu rüyalar bireysel olmaktan ziyade daha çok evrensel anlamda mesajlar içermektedir. Bu rüyalar genellikle bilinçdışından uzaklaşarak bilinç dahilinde görülen rüyalarlardır (Lukacs, 2019: 5).

Bireyler yaşadıkları toplum içerisinde geleneksel kalıplara adapte olmalarıyla beraber artık “kişi” olmuşlardır. Gelenek kalıpları her ne kadar bilinci etkilese de çoğunlukla bilinçdışını etkilemektedirler (Türker, 2012: 32). Bu kalıplara uyum sağlayabilen insanlar sosyal, uyum sağlayamayanlar insanlar asosyal olarak değerlendirilmektedir. Jung’a göre insanların bilinçdışlarından dolayı oluşan davranışları, kültürel bağlamda ortaya çıkmaktadır. Genellikle bu davranışlar bir ihtiyaçtan kaynaklanmış ve öncelikle ussal bir çare olarak belirmiştir. Jung insanı sadece belli bir yönü ile ele almaktan ziyade komple bir bütün şeklinde ele almıştır.

Kısacası, Jung insanların bilinçdışlarının yüzeye çıkarılması gerektiğini, aksi takdirde kitleler içinde kaybolacaklarını vurgulamıştır. Tamalgının, bir içeriğin bilinç ve bilinçdışının ortaklığıyla ve egoyla etkileşerek gerçekleşmesi ile mümkün olacağını ifade eden Jung’a göre bilinçaltı, imge, güdü ve fantezi ve rüyalarla dışarı çıkabilmektedir. Libidoyu tek başına yeterli görmeksizin, ruhsal enerji eşliğinde itici gücün oluşacağını ifade eden ve insanların toplum içinde kullandıkları maskeleri, Persona olarak tanımlayan Jung, kolektif hayatın ihmal edilmemesi gerektiğini de ifade etmiştir. Ayrıca arketipler, insanın köklerinde gizli

olup toplum içinde oluşturulan davranış modellerini şekillendirirler. Bu davranışların da kişiliğin düşünebilme, hissedebilme, duyum ve sezgi işlevleriyle harmanlandığını söyleyen Jung, modern insanın öz farkındalığını daima koruması gerektiğini belirtmiştir.

3.4.4. Jacques Lacan ve Ayna Evresi Kuramı

Jacques Lacan tıp doktoru olmasının yanısıra aynı zamanda psikiyatri uzmanıdır. Lacan yaptığı çalışmaların neticesinde önemli felsefi değerlendirmeler de yapmıştır. Kendi çalışmaları okunurken, okuyanların Freud'u görececeklerini ve eserlerinin Freud'un söylemek istediklerinin çözümlenmesi olduğunu ifade etmiştir. Lacan, Freud'un psikanaliz kuramının takipçisidir. Lacan her ne kadar kendisini Freud'un çözümlemecisi olarak görse de çeşitli hususlar da birbirlerinden ayrılmışlardır. Her ikisi de bireyin yaşamı boyunca ailenin etkisini aynı düzeyde önemsemişlerdir. Ancak bireyin ruhsal durumunu incelerken Freud, daha çok doğal unsurları ön plana çıkarmış, Lacan ise kültürel unsurları göz önünde tutmuştur.

Lacan çalışmalarında insana ait bütün düşüncelerin bilinç olmadan ortaya çıkmayacağını ve bilinçdışının çürütülebilip çürütülemeyeceği üzerinde değerlendirmeler yapmıştır. Bununla birlikte bilinçdışının apaçık olmadığını, sınanmasının mümkün olmadığını ve insana ait olan birçok şeyin bilinçdışından kaynaklandığını ifade etmiştir (Lacan, 2008: 7).

Freud gerçek kavramını kişinin dışında olan dünya şeklinde tanımlamıştır. Lacan ise gerçek kavramını kişinin içinde ve kişiye ait olan, doğal bir şekilde ortaya çıkan ve kişinin ruhunda var olan olarak tanımlamıştır. Freud'a göre psikanalizin gerçeği diplerde bulunur ve cinsellikle direk ilişkilidir. Lacan ise gerçeğin daima yeni olduğunu vurgulamıştır (Eyers, 2012: 12). Lacan'ın kuramına göre dil, kültürün kişi üzerinde egemenliğini sağlayan bir olgudur. Çalışmalarında biyolojik olarak insanın dünyaya gelmesinden başlayarak, kişi olarak var olma ve kültürel bağlamda dilin etkisine olan vurgusu ön plana çıkmıştır (Althusser, 2008: 44).

Lacan çocuğun gelişimini üç dönemde incelemiştir. Birinci dönem çocuğun doğumundan 8 aylık oluncaya kadar geçen dönemdir. Bu dönem aynı zamanda oral dönem olarak tanımlanmış ve çocuğun zihninde parçalı halde bulunan beden imgesi Lacan tarafından dikkate değer bulunmuştur. Lacan'a göre birinci dönemde ruh ve beden uyum

içerisinde değildir. İkinci dönem ise çocuğun 8 aylıktan 3,5 yaşına kadar geçirdiği dönemdir. Anal dönem olarak da tanımlanan ikinci dönem Lacan'a göre ayna evresidir. Oedipus'tan önce ortaya çıkan ikili ilişkilerin kurulduğu dönemdir. Üçüncü dönem ise çocuğun 3,5 yaşından 6 yaşına kadar geçen dönemdir. Fallik dönem olarak da bilinen bu safhada, Oedipus kompleksi ortaya çıkmaktadır. Kendisine henüz yetemeyen ve dünyayı anlamlandırmaya çalışan çocuğun dünyaya bakış açısını bu üç dönem belirlemektedir. Lacan kişinin ruhunda kalıcı iz bırakan ilk olayın annesinin memesinden ayrılması olduğunu ifade etmiştir. Bu olay kişinin hayatı boyunca arka planda hatırlanarak etki bırakmaktadır (Bowie, 2007: 13). Kişinin memeden ayrılmasıyla birlikte öteki insanlarla bağı oluşmaya başlamıştır. Ayna evresinde altı ay ile on sekiz ay arasındaki çocuk, ayna karşısında kendi hareketleri ya da ötekilerin hareketlerini görmesiyle birlikte kendi Ben'ine ilişkin olarak bazı değerlendirmeler yapmaya başlamaktadır. Ayna karşısındaki maymun buna bir anlam yüklemeyen, çocuk görüntüyü anlamlandırarak bunu oyuna dönüştürmektedir (Lacan, 2004: 2). Ayna evresinde çocuk fark ettiği imgelerce ele geçirilmektedir. Çocuk fark ettiği imgelerle birlikte benliğinin ilk adımları atılmaya başlanmış ve ilk yabancılaşma gerçekleşmiştir. Kendisini bir bütün halde değerlendirmeye başlayan çocuk bir "Gestalt" oluşturmaya başlamıştır. Gestalt oluşumunda çocuk aynadaki kendisiyle eşleşmeler yapmaktadır (Lacan, 2004: 6). Ayna karşısında görülen parçalanmış beden çocukta yıkıcı etki yapmaktadır. Lacan kişinin psikolojik olumsuzluklarını toparlama ve bütünleşme arayışları ile birlikte Ben'ini bulabilmek için sanat eseri yaratmaya çalıştığını belirtmektedir. Çocuk bu dönemde özdeşleşme çabası içerisine girmektedir. Freud'a göre özdeşleşme Oedipus döneminde başlamakta, Lacan'a göre ise ayna evresinde başlamaktadır.

Freud'un kullandığı libido, içgüdü gibi kavramların biyolojik vasıfları ihmal edilmemelidir. Lacan, insanı bilinçdışının isteklerine yöneltmek istemiştir. Freud'un yoğun biyolojik gibi gördüğü bu kavramlar asıl anlamlarını dilden almıştır. Anlam, bu dil koşulu ile düşünülebilir ve uygulanabilir hale gelmiştir. Lacan bilinçdışının dile gelmesini önemsemiştir (Tura, 2010: 112). Lacan, öznenin daima Freud'daki İd'de bulunan evinde olduğunu belirtmiştir. O, Ben'i, İd ile Süperego'yla ilişkilendirmiştir. Lacan'a göre özne, gösterenin gerçekleştirilmesi ve sonucudur. Öznenin kendisi dilbilimsel bir gösterenle temsil edilerek, göstergenin de dil tarafından belirlenmesini sağlamış olur (Lacan, 2008: 81).

Özetle, Lacan'ın öznesi Ben ile örtüşmez. Ona göre özne, toplumsallaşmış insandır. Yeni doğandan oluşan insan, kültürün etkilerine maruz kalmıştır. Kültürün etkileri süreci,

insan ruhu tarafından adeta içselleştirilmiştir. İlk kendine yetemeyen bebek, biyolojik olandan zihinsele geçerken, ilk ruhsal edim başlar. İlk içsel kopuş böyle başlar. Ayna evresinde ise bütünlüğünü kurmaya çalışan çocuk yabancılaşmaya başlar. İnsan, Ben olarak dünya ile ilişkisini fark ettiği imgelerle özdeşleşerek sabit Ben'i kurmaya çalışır. Ancak zihin fonksiyonları olgunluğa erişmediğinden, bu süreçler yeni istemeler yaratmaya başlar. Zihin fonksiyonlarının yeterli olgunluğa erişmesinden sonra ise, kültür ile bütünleşme başlar. Kültürün içine giren insan, zamanla kendi narsist özünü aramaya başlar. Doyumsuz olan bilinçdışı arzu hiçbir zaman tatmin edilemez. Ancak insanın ruhunda kurduğu düzenle etkili olan kültür, akıl ve isteme kadar güçlüdür. Davranışlar da bu düzenin ihtiyaçlarını karşılamaya hizmet etmektedir. Bu davranışlar ağ toplumu ile harmanlandığında benliğin yeni türü sanal benlik ile gerçek benlik arasında bir geçişlilik söz konusu olmaktadır. Bu geçişlilik psikoloji kuramları ile bir bütün halinde ele alınacaktır.

3.5. Benlik-Sanal Benlik İkilemi

Modernitenin yol açtığı sorunlar geçmişten günümüze kadar gelişerek büyümüş ve 21'inci yüzyıl ile birlikte çok önemli bir sosyolojik problem olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle modern kurumlar, geleneksel toplum biçimlerine kıyasla, alışkanlıkları aşındırma dereceleri, dinamizmleri ve küresel düzeyde yarattığı etkiler bakımından farklılaşmıştır. Modernite, gündelik hayata da damgasını vurarak, toplumsal hayat ilişkilerini ve yaşantıların bireysel hususlarını da kökten değiştirmiştir. Modernitenin sebep olduğu dönüşümlerin doğrudan bireysel yaşam ve benlikle iç içe geçtiği de rahatlıkla görülebilmektedir.

Modern dönemin kurumları, yeni bireysel kimlik mekanizmaları ortaya çıkarmıştır. Benlik, dış etkiler tarafından şekillenen pasif bir varlık değildir. Bireyler bireysel kimliklerini kendileri biçimlendirirler. Bu biçimlendirmeyi gerçekleştirirken de küresel düzeyde toplumsal etkilere katkıda bulunurlar. Modernite sonrası dönemde, Giddens'in tabiriyle geç modern dönemde, kurumsal bağlamlar gibi benlikler de refleksif olarak üretilirler. "Hayat tarzı" modasının gölgesinde benlikler hamur gibi yoğurulurlar. Refleksif olarak üretilen benlikler, bedeni de etkiler. Verili bir şey haline gelen beden, modernitenin narsist terbiyesine göre gelişmişlik anlamına gelen "ilgi"yle var olur (Giddens, 2014: 12). Belirsizlik ve seçeneklerin fazlalığı durumunda güven ve risk özel bir konuma yerleşir. Güven, yerinden çıkarıcı mekanizmalar ve soyut dünya ile özel bir ilişkiye sahip olmakla beraber, kişilik gelişimini de doğrudan etkiler. Ayrıca ülkelerin risklere karşı aldığı

gözetimsel tedbirler de benliğin mahrem yönleri üzerinde olumsuz etkilere sebep olur. Sürekli dışlama ve marjinalleştirme üreten modernite, özgürleştirme maskesi altında, benliğin bastırılmasına yol açan mekanizmalar da üretir.

Bastırılan benlikler gözlerden gizlenmeye başlar ve mahremiyet talebi artar. Bu arada cinselliğin yerini erotizm almaya başlar. Freud bunun asıl sebebinin modern toplumsal hayatın yarattığı suçluluk duygusunun bastırılması olmadığını ifade etmiştir. Ancak Giddens ise bunu daha çok utanç mekanizması ile ortaya çıkan bastırma olarak görmüştür. Modern dönemin hastalığı narsist kimlikler de aslında utanç ve refleksif benliklerin harmanlanmasıyla oluşmuşlardır (Kauders, 2011: 381).

Bireyler, kendilerini ifade ederlerken çeşitli yöntemler kullanabilirler. Bu yöntemler isim, kültür, karakter, ruhsal özellik ve bedensel görünüm üzerinden olabilir. Kendini ifade şekilleriyle, bireyin kendisine yönelik bir benlik algısı oluşmaktadır. Birey kendini ifade için kullandığı bu tanımlamalarını “benlik ve “kimlik” kavramlarıyla göstermeye çalışır. Benliği saf ego olarak tanımlayan James, “bilen” ve “bilinen” benlik olmak üzere iki boyutta ele almıştır. James’e göre benliğin dört bileşeni vardır. Bunlar, maddesel benlik, sosyal benlik, manevi (ruhsal) benlik ve saf benliktir. Boyut olarak ise maddesel, manevi ve sosyal benlik bilen benlik; saf benlik ise bilinen benliktir. Bu çerçevede benlik üç parçadan oluşmaktadır: Birincisi bileşenler, ikincisi insanın içinde uyandırdığı duygular (kendinden oluşan) ve üçüncüsü ise sorguladıkları eylemler (kendini arayış) dir (James ve Miller, 2007: 183).

Maddesel benlik, kişinin fiziksel görünüşünün yanında çevresiyle onu var eden şeylerdir. Aile kurma arzusu ve bir şeyler satın alma arzusu gibi istekler maddesel benliği oluşturan hususlardır. Sosyal benlik ise, kişinin diğerlerince nasıl algılandığının resmidir. Örnek olarak, sosyal gruplar içinde bulunmak, sevgi ve saygı görmeyi istemek gibi arzular, sosyal benliği oluşturan hususlara örnek gösterilebilir. Manevi (ruhsal) benlik ise, kişinin öznel olarak psikik bölümlerinden oluşur ve kendimize ait en öz gerçeklik bu benliğin içinde gizlidir. Saf benlik, bebek bilinci gibidir ve herhangi bir düşünce akımına sahip olmayan benliğin en doğal halidir (James ve Miller, 2007: 184). Benlik, bireyin kendini anlaması ve kavramasıyla tamamlanır. Bireyin kendine ait görüş ve değerlendirmelerini içerir, enerjiktir ve değişkenlik gösterir. Benlik, kişilerin kendileriyle ilgili şeyleri kendi zihin dünyalarında oluşturmaları, bilişsel ve fiziksel görünüşleriyle kendilerini ölçmeleridir (Lawrence, 2006: 3).

Sembolik etkileşimcilik kuramının öncüsü Goffman ise iki ve daha fazla insanın yüzyüze gelmesi durumundaki etkileşim üzerinde durmuştur. Kişinin, diğerleriyle karşılaşması durumunda kendini tekrar nasıl ele aldığı ve kendini tekrar sunmak için nasıl stratejiler geliştirdiğini inceleyen Goffman, benlik sunumunun kişilere göre de değiştiğini vurgulamıştır. Goffman, benliği, etkileşim esnasında icracıya ait olan ve izleyenlerin pratikleri ile şekillenen uzlaşımsal benlik ile oyun oynayan benlik olmak üzere ikili bir şekilde tanımlamıştır. Ona göre birey, öteki ile ilişkiye geçtiğinde, sahneye çıkarak oyununu oynamaya başlar. Bu oyun esnasında ise istediği bazı şeyleri iletir ve istemediklerini de gizlemeye çalışır (Goffman, 2016: 234).

Bireylerin, diğer bireylerin benliklerinden ayrılımlarına ilişkin Johari penceresi modeli önem arz etmektedir. Bu modelde, Çizelge 3.1.'de görüldüğü üzere Ingham ve Luft benliğin açık pencere, kör pencere, gizli pencere ve bilinmeyen pencere özelliklerine göre tanımlamalar yapmıştır. Burada kişinin bu pencerelerden kendine bakarak, kendini tanıması amaçlanmıştır.

Çizelge 3.1. Johari penceresi modeli (Ingham ve Luft, 1961: 2)

	Kendince bilinen	Kendince bilinmeyen
Diğerlerince bilinen	1 Açık Pencere	2 Kör Pencere
Diğerlerince bilinmeyen	3 Gizli Pencere	4 Bilinmeyen Pencere

Bu modele göre açık pencere, kişinin kendince ve iletişim halinde olduğu diğerlerince bilinen özellikleridir. Bu alanda herkes birbirinin değer yargılarını bilir ve şeffaf bir iletişim söz konusudur. Kolay kolay yanlış anlama olmayan bu alan, kişinin kaçınmadan diğerleriyle paylaştığı benliği ifade etmektedir. Kör pencere ise, benliğin kişinin kendinin farkında olmadığı, ancak diğerleri tarafından görülen kısmıdır. Burada önemli olan, kişinin kendiyle ilgili diğerlerinden gelen geribildirimleri önemsemesidir. Kör penceresi dar olan kişiler, daha çok diğerlerinden gelen dönüşlere kendilerini kapatanlardır. Halbuki bu geri dönüşlerin dikkate alınması, kişinin benlik farkındalığının oluşmasını sağlar. Üçüncü olarak gizli pencerede, kişi benliğinin bazı özelliklerini bilir, ancak diğerleri bilmez. Anlatılmak istenmeyen sırlar ve gizli yönler bu pencerenin içindedir. Gizli pencere ne kadar genişlerse, kişilerde içe kapanmalar da artmaktadır. Dördüncü ve son olarak gizli pencerede ise, benliğin bu özellikleri hem kişi tarafından hem de diğerlerince bilinmemektedir. Bu bilinmezlik, iletişim esnasında bilinmeyen sorunlara sebep olmaktadır (Ingham ve Luft,

1961: 3).

Ertürk'e göre benlik, kişinin aynı zamanda içsel olarak kendinin farkındalık durumudur. Kendiyle baş başa kalan insan, kendi ile ilgili çıkarımlar yaparak, kendisini diğerlerinden ayırır. James ve Miller'ın benlik bileşenlerini, maddesel benlik, sosyal benlik, manevi (ruhsal) benlik ve saf benlik olarak yukarıda sıralamıştık. Ertürk ise benliğin beşinci bileşeni olarak duygusal ya da düşüncesele benliği eklemiştir. Ona göre, bu bileşende kişi yaşam içerisinde yaşadığı olaylara ilişkin ve iletişim halinde olduğu insanlarla ilgili düşünceler ön plana çıkmıştır (Ertürk, 2010: 98). Dünya toplumlarının artık ağ toplumu olmasıyla literatüre yeni kavramlar girmiştir. İnsanların sosyalleştikleri alanlar değişmiş ve dijital tabanlı ağlara doğru kaymıştır. Ağ içerisinde sörf yapmaya başlayan insanlar, saniyeler içinde oradan oraya gidebilmişlerdir. Dijital ağ içerisinde sosyalleşme ise sanal benlik kavramını hayatımıza sokmuştur.

İnternet teknolojisinin hızlı bir şekilde yayılması ve ayrıca medya ile iç içe çalışması, interneti yoğun olarak kullanan insanların benlik oluşum süreçlerine yansımıştır. Sanal topluluklar oluşturan, sanal odalar içerisinde sohbet eden ve artık sanal gerçeklikler içinde kendini ifade eden günümüzün insanları, bu gelişmelerin bir sonucu olarak benliklerini de dijitalleştirmeye başlamıştır (Armağan, 2013: 8). Önceleri yüzyüze ilişki kurarak benliklerini sunan insanlar, artık internetin tanıdığı imkân sayesinde yeni sanal benlikleriyle kendilerini göstermeye başlamışlardır. Bu yeni teknolojik araç ile birlikte, insanlar kendi benliklerini toplumsal yaşam içerisinde yeniden konumlandırmış ve eğlence anlayışları da yeniden yapılanmıştır. Anonimlikten bilinir olmaya doğru şekil alma noktasında, sanal gerçeklik ortamları insanlara yeni ufuklar sunmuştur. Sanal benlik, insanların internetin oluşturduğu hayali dünya içerisinde ihtiyaç duyduğu benlik şeklinde tanımlanmıştır (Agger, 2011: 35).

Ben Agger'e göre sanal benlik;

internet, televizyon ve cep telefonları gibi elektronik araçlarla dünyaya ve diğer insanlara bağlanan kişidir. Sanallık, çevrimiçi olma ve bilgisayar kullanma deneyimidir; deneyim edinmenin ve dünya ile etkileşimin özel bir yolunu ifade eden bir oluşumudur. (...) televizyon, web, cep telefonu, faks vb. elektronik aletleri kullanarak dedikoduyu, trendleri, modayı, yaşam stillerini öğreniyorlar. Bununla birlikte, insanlar kısa ömürlü, gelip geçici şeyler hakkında çok şey öğrendikçe, gerçekten önemli olan şeyleri daha az biliyorlar. Enformasyon ve eğlence, gerçek kavrayış derinliğinin, düşünme yeteneğinin, şüpheli araştırmanın yerine geçiyor.

İnsanlar dünya hakkında kendi anne babalarının ve tabii ki onların anne babalarının bildiğinden daha çok şey biliyorlar; ama dünyayı yüzeysel bir yargıyla değerlendiriyorlar (Agger, 2011: 87).

İletişim teknolojileriyle birlikte ortaya çıkan sosyal ağlarda, insanlar kendilerine ait sayfaları oluştururlarken ideal benliklerine ait birtakım ipuçları verebilirler. Benliğin ağ içerisinde gösterilmesi, insanların yüzyüze kurduğu iletişime göre daha çok değiştirilebilir olması sebebiyle arkadaşları tarafından seçilebilme imkânı verir (Uçar, 2015: 314). Bu seçilme olasılığını artırmak için, insanların bu yeni benliklerini istedikleri zaman değiştirebilmeleri mümkündür. Sanal ortamlarda inşa edilen bu benlik türünde, aynı zamanda başka biriymiş gibi çevrimiçi bir kimlikle rol yapma özgürlüğü de mevcuttur. Bedensizleşen sanal benlikler, insanlara fiziksel özelliklerini saklama imkânı sunmakta ve görünmeden yeni bir biyografi oluşturmalarına izin vermektedir (Zhao, Grasmuck ve Martin, 2008: 1818). Yeni dönemin insanların oluşturdukları sanal benlikler, diğerlerinin gözetleyen ve kendisinin de gözetlendiği hissiyle hareket edilmesine yol açmıştır. Bu da sosyal ağ kullanıcılarının kendilerini sunarken, gerçek hayata dair gönderme yapmalarına engel teşkil etmeye başlamıştır. Bu çerçevede sanal dünyaya ait gerçeklerle, fiziki dünyanın hayali birleşerek gerçeklik ile sanallık arasında bir alan oluşmuştur (Karaoğlu, 2015: 61).

Sanal benliğin seçilmesi ise belirli aşamalardan geçmektedir. Bu benlik türünde duyguların görsel tasviri ön plandadır. İnsanlar birbirlerinin sanal benlikleriyle sözlü ya da sözsüz bir şekilde tanışabilirler (McCreery, Krach, Schrader ve Boone, 2012: 977). Sanal benliğin bu şekilde kullanımı, zihinde hayal ürünü olarak yaratılmaktadır. Ağ içerisinde oluşan bu benlik aynı zamanda geniş bir bilgi gözetimi ve sayısız ağların ve veri tabanlarının ürünüdür. Sanal gerçeklik simülasyonlarında, sanal benlikler sürekli yeniden yapılandırılmaktadır. Sanal benlik seçme ve uygulama özgürlüğünün arka planında, psikolojik ve sosyolojik problemler de ortaya çıkabilmektedir. Çıngay, şiddet ve işkence olaylarındaki artışların, bu yapay benliklerin gerçek hayata yansımalarıyla ilişkisi olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca gerçek dünyada yaşanabilecek bu eğilimlere ek olarak sanal dünya içinde de var olan sanal şiddet ile benlik parçalanmalarının oluşabileceğini ifade eden Çıngay, sanal benliklerin insanları yalnızlaştırdığını vurgulamıştır. Hatta bencilleştirdiğini, sadece haz peşinde koşan, toplumsallaşamayan bir konuma geldiğini ifade etmiştir (Çıngay, 2015: 58). Ancak, günümüz insanının gerçekliğinin ne kadar sağlıklı olduğu konusu üzerinde durulmalıdır. Ayrıca modern dönem insanların kendilerini ifade edinceye kadar hangi sihirli mermilere maruz kaldıkları da önemlidir. Gerek kamusal alanda

ve gerekse özel alanda köşeye sıkışan insanlar için bu sanal benlikler bir rahatlama umudu taşıyabileceği değerlendirilmektedir. Kendi ideal benliğini gerçekleştiremeyen ya da fiziki dünyada yapmak istediklerini yapamayan insanlar, bu ihtiyaçlarını sanal dünyalarda gidermektedirler. Sanal benliğin türediği gerçek benliğin aslında gerçekten “gerçek” mi olduğu konusu üzerinde SL Yaşam Dünyası analizi yapılırken daha detaylı tartışılacaktır.

Vincent Miller, Erken İnternet Çalışmaları yaklaşımıyla, sanal benliklere ilişkin birtakım çıkarımlara ulaşmıştır. Miller, internet ortamında sunulan benlikleri, erken internet dönemi ve günümüz internet dönemi şeklinde ikiye ayırmıştır. Buna göre, erken internet dönemlerinde, “Bireylerin benlik sunumları bütünüyle metinler etrafında gelişmekteydi. Çevrimiçi topluluklar çoğunlukla anonim olarak oluşturulmaktaydı. Çevrimiçi benliklerin bedensiz olduğu ve çevrimdışı benliklerle arasında bağlantının olmadığına inanılıyordu.” Günümüzde ise, “Metinlerin yerini bireylerin fotoğrafları ve seçtikleri resimler almıştır. Çevrimiçi benlikler, çevrimdışı benliklere uyumlu hale gelmiş ve çevrimdışı benlikleri desteklemiştir. Çevrimiçi benliklerle çevrimdışı benlikler bütünleşmiş ve çevrimiçi benlikler bedensel benlikler haline gelmiştir (Miller’dan aktaran Kara, 2014: 50).

Sanal ortamlarda sunulan sanal benlikler ile çevrimdışı benlikler arasında uyum olup olmadığına dair çeşitli düşünce ayrılıkları mevcuttur. Kimi görüşler çevrimiçi benlikler ile çevrimdışı benliklerin birbirinden farklı olmadığını belirtirken, kimi görüşler ise bu iki benliğin birbirinden bağımsız sunulduğunu vurgulamışlardır.

Çevrimiçi benlik ile çevrimdışı benliğin birbirinden farklı olmadığını savunan görüşlere göre, sanal dünyada sosyalleşmek için kurulan profiller, çevrimdışı benliklerle bağlantılıdır. Bu bağlantı, sosyal ağlarda iletişime geçilen kişilerin, gerçek hayatta da var olması durumuna göre değişmektedir. Çoğu zaman sanal dünyada kurulan ilişkiler, gerçek dünyadaki ilişkilerle doğru orantılı olarak görülmektedir. Sosyal ağ içinde insanlar, aile fertleri ve arkadaşları ile etkileşimde olduklarından kendilerini gizleyememektedirler. Bu çerçevede Sütüoğlu, dijital ortam içindeki bu durumun çevrimiçi ve çevrimdışı benliği uyuşturduğunu vurgulamıştır (Sütüoğlu, 2015: 128). Ancak bu düşünce tarzı, daha çok facebook, twitter, instagram gibi sosyal ağ siteleri için geçerlidir. Halbuki başka bir kimlikle bu sitelerde hesap açanlar için bu uyuşma durumunun geçerli olmayacağı değerlendirilmektedir. Ayrıca bu sosyal ağ siteleri dışında sanal gerçeklik ortamlarında gerçek fotoğraflardan ziyade, tercih edilen avatarların sunumu ön plana çıkmakta ve bunun

da çevrimiçi benlik ile çevrimdışı benliğin arasını açtığı değerlendirilmektedir. Bu konuya ayrıca sanal dünyalar bölümünde değinilecektir.

Sanal dünyadaki benliklerle, çevrimdışı benliklerin birbirinden farklı olduğunu iddia eden görüşlere göre ise, sanal benlikler kişilerin gerçek benliklerini istedikleri gibi değiştirerek sunmaları üzerine yoğunlaşmıştır. Buna göre insanlar fiziki dünyadaki benliklerinden farklı olarak daha çok olmak istedikleri insana dönüşmektedirler. Bu çerçevede;

Çevrimiçiyken, bazen sanki bambaşka bir insanmış gibi davranarak benliğimizi şaşırtırız. Çevrimiçi yaşamın bu kadar popüler olmasının nedeni belki de budur. Farklı bir benliğe, bir başkasına belki de olmak istemeye can attığımız birine dönüşürüz. En azından gündelik hayatımızda olmayan kişilerle etkileşime geçeriz. Çevrimdışı benliğimizden çok farklı görünen bir çevrimiçi kimliğe duyulan bu ihtiyaç internet öncesi yetişkinleri dumura uğrattır ama bizler teknolojik gerçekten kaçış ihtiyacının nasıl olup da insanın psikolojik gelişimiyle bütünleştiğini anlamak durumundayız. İnternetin önünde sonunda gezegendeki herkesi içine alacak olmasının nedeni budur. Bu yüzden gelecek kuşakları nasıl etkileyebileceği ve değiştirebileceği üzerinde düşünmek oldukça önemlidir. Borglar haline gelmemiz mümkün değil ama çevrimiçi ve çevrimdışı benliklerimiz arasında kolayca geçiş yapıyor gibiyiz. Sonuç olarak, internet ortamı çekirdek benlik kavramının ne kadar büyük bir yanılsama olduğunu dramatik bir biçimde gözler önüne seriyor (Hood, 2014:322).

Benlik ve sanal benlik arasındaki farklılığa ve uyumsuzluğa vurgu yapan bir diğer düşünce de Bauman ve Raud'a aittir. Bu ikiliye göre kişi çevrim dışı benliğini değiştiremeyeceğine inanıyorsa, çevrimiçi benliğinde kendisini daha farklı gösterme çabasına girmektedir. Bu çerçevede fiziksel dünyadaki benliğini olduğu şekliyle aktarmak zorunda olan kişi, sanal benliğinde arzu ettiği özellikleri taşımayı seçebilmektedir. Kişi sanal hayatında, kim olmak istiyorsa o şekilde davranabilmektedir. İnternetin hayatımıza girmesiyle, insanlar kendilerini reddedebilecekleri alanlar yaratma imkânı bulmuşlardır. Raud'a göre bu durum, Deleuze'nin "organsız beden"⁸ düşüncesiyle bağlantılıdır (Bauman ve Raud, 2018:72). Bauman'a göre ise gelişen teknolojiye dolaylı, benlikler parçalara ayrılmıştır ve değişken özellikler göstermektedirler.

...Çevrimiçi dünyada dışarıdan aşılmaz duvarlarla çevrili bir niş oluşturabilirim kendime. Böyle bir özellik, bir barınak altında bu kadar özgür ve güvende

⁸ "Organsız beden" kavramını Deleuze, Antonin Artaud'dan ödünç almıştır. Buna göre, gövde gövdedir ve organlara ihtiyacı yoktur. Organizmalar gövdenin düşmanlarıdır. Edimlerimiz, organların yardımı olmadan gerçekleşir. Organlar birer asalaktır. Üretim karşıtı olan organsız beden, her türlü örgütlenmeye ve değişime karşıdır (Mutlu, 2005: 40).

hissedeceğim bir yer, çevrimdışı evrende düşünülemez bile! Tercih ettiğim benlik tam anlamıyla ve hakikaten kontrolüm altında gibi hissediyorum, bütün öteberisi, kendimi dışarıya takdim etme şekilleri ve toplum tarafından kabul edilme halleri tastamam. Ve bunu çok basit bir ‘sil’ ya da ‘çık’ tuşuna basarak kotarabilirim (Bauman ve Raud, 2018:74).

Sanal benliklerin, fiziksel dünyadaki benlikten daha farklı şekilde kullanılıyor olması, benliklerin tekrar tekrar yeniden üretilmesine de sebep olmaktadır (Armağan, 2013: 9). Kurgulanmış sanal benlikler, internetin gölgesi altında, bütün maskelerinden soyutlanmaktadır. Yeni taktiklerle sahneye çıkarak, cilaladıkları benlik sunumlarını sergileyerek, süper egonun baskısı da olmadan kendilerine ve diğerlerine yönelik algıları yönetmektedirler.

Çizelge 3.2. Genişletilmiş benliğin dijital modifikasyonları (Belk, 2013: 478)

Dijital Boyut	Benlik	Sahip olunan
İçselleştirme	-	Sanal varlıkları tekilleştirme ve sanal varlıklara bağlanma
Tekrar şekillenme	Avatarların çevrimdışı benliği etkilemesi ve benlik çeşitliliğinin ortaya çıkması	Avatlara bağlılık ve bütünleşme
Paylaşma	Benliğin dışavurumu, kontrol kaybı	Birleştirilmiş varlıklar, çevrimiçi paylaşılmış yer duygusu
Benliğin ortak inşası	Benliğin onaylanması ve genişletilmiş benliğin inşası	-
Parçalanmış hafıza	Benlik öyküleri	Dijital dağınıklık, geçmiş duygusuna dair dijital işaretler

Bu çerçevede Belk’in genişletilmiş benlik kuramına göz atmakta fayda olacağı değerlendirilmektedir. Belk’e göre, genişletilmiş benlik kavramı, öz benlik ve sahip olma isteği arasındaki ilişkiden beslenmektedir. Genişletilmiş benlik kuramına göre, insan davranışlarının anlaşılmasının yolu, onun sahip olduğu varlıklara yükledikleri anlamı bilmekten geçer. İnsanın gerek benlik sunumu ve gerekse kimlik oluşumunda, sahip olduğu şeylerin önemli etkisi bulunmaktadır. İnsanlar sahip oldukları şeylerle, çevrelerinden

farklılaştıklarına inanmaktadırlar (Belk, 2013: 477). Algılanan ve ideal benlik arasındaki ilişkileri çözümlemek, tüketici davranışlarını açıklamak, benlik oluşum aşamalarında sahiplik durumunun etkisini açıklamak, benliğin teknolojiyle bütünleşmesi sonrası dönüşümünü irdelemek ve buna benzer birçok çalışmada genişletilmiş benlik kuramından faydalanılmıştır. Bu kuram Belk tarafından şekilde görüldüğü üzere Çizelge 3.2.'de gösterilmiştir.

Genişletilmiş benlik kuramına göre insan, varlığını oluşturan beden, ruh ve zihin; sahip olunan araba, ev ve kişisel eşyalar gibi şeyleri içselleştirerek benliğini genişletilmiş olarak yeniden sunar. Zamanla insanlar bu sahip oldukları şeylerle var olmaya başlarlar. Benlik sunumlarını da bunlar üzerinden tekrar tekrar yeniden üretirler (Ahuvia, 2005: 183).

Kimlik ve benlik kavramları zaman zaman birbirine karıştırılmaktadır. Halbuki iki kavram birbirinden farklıdır. Aşağıda iki kavramın ayrımı anlatılacak ve aradaki sınır belirgin bir şekilde çizilecektir.

3.6. Benlik-Kimlik Ayrımı

Genel olarak literatür incelendiğinde, çoğu zaman benlik ve kimlik kavramlarının birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu durum bazı yanılsamalara sebep olmaktadır. Çalışmamızda üzerinde durulan “benlik” kavramıdır. Ancak iki kavram arasındaki anlam karmaşasının önüne geçmek için “kimlik” kavramına yönelik tanımların yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu çerçevede bu başlığın altında kimlik ve benlik kavramları arasındaki ayrım incelenecektir.

Bourdieu kimliği “toplumsal yaşama girişi belirleyen bir kurumun açılış töreninin ürünü, toplumsal kimliğin içinden geçerek oluştuğu tüm birbirini izleyen kurumlandırma ve adlandırma ayinlerinin nesnesi” olarak tanımlamıştır. Kimlik, kamuya açık ve törensel bir şekilde devletin denetimi ve güvencesi altında gerçekleşen katı bir belirteçtir. Tüm dünya için geçerli olan bu belirteç, toplum düzeninin özel isim aracılığıyla yapılandığı toplumsal özün resmi olarak geliştirilmiş halidir (Bourdieu, 1994: 87). Tok ise, kimlik ile kültürü bir bütün olarak görmüştür. Ona göre, kültürün bir parçası olan kimlik, kişinin mevcudiyetini kazanabilmesi için gerekli bir ön koşuldur. Bu çerçevede kimlik; etnik, dini ya da ulusal kimlik gibi yapıların altında tanımlanabilir. Kişinin kimliği bu yapılarla bütünleşerek

mevcudiyet kazanabilir (Tok, 2003: 121).

Mattus ve Kitiyama 1991 yılında Amerika ve Japon kültürü arasındaki belirgin zıtlıkları, kimliksel kavramlardaki farklılıkları içeren bir araştırma yapmışlardır. Bilindiği üzere Amerika'da bireyselliğe güçlü bir vurgu ön plandadır. Bir Amerikalının diğerlerinden ayırt edilebilecek eşsiz bir yeteneğinin olması tercih edilen bir durumdur. ABD'de toplumsallaşmanın özünde bu şekilde bağımsız tanımlamalar bulunmaktadır. Japon kültüründe ise insanlar daha bağımlıdır. Bir Japon'un davranışlarının şekillenmesinde akrabaları çok önemlidir. Bir Japon özerk ve bağımsız düşünmek yerine sosyal ilişkileri odak noktasına alır ve bütünlüklü bir kaynaşma davranışı sergiler (Markus ve Kitayama, 1991: 246).

Kimliğin tanımı içerisinde iktidar, din, devlet ve ulus gibi kavramlar yer almaktadır. Kimlik, benlik gibi içsel bir süreçten ziyade; içine doğulan devletler tarafından insanları birbirinden ayırmak amacıyla kullanılan bir kavramdır. Vatandaşlık, cinsiyet, din ve hatta verilen isim bile kişinin tercihleri dışında, içine doğduğu dünyanın kendisine verdiği kimlik ürünleridir (Karaoğlu, 2015: 26). Mutlu, insanların tek ve değişmez bir kimlikle algılanamayacağını, farklı birçok kimliklerle var olduklarını ve bilinçlerinin tek bir deneyim alanına indirgenemeyeceğini vurgulamıştır (2004: 172). Bu çerçevede kimlikler, birçoğu doğumumuzla birlikte sahip olduğumuz, kişilerarası ilişkiler ve birey devlet ilişkilerinde kim olduğumuzu tanımlayan verili etiketlerdir. Ancak kişinin içinde bulunduğu sosyal dünyadan bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Bu verilen kimliklerin kişinin hayatını düzenlemesi, kişinin benliğini de kaçınılmaz bir şekilde etkilemektedir.

Beden uzuvlarından başta yüz olmak üzere beş duyu organlarına iç hükümlerden yansıyan ifadeler benlikten gelmekte, bu iç hükümlerin dış görünüşle birleşerek vitrin haline gelmesi kimlik kavramına girmektedir. Mizaç hormonal yapıyla bağlantılıdır ve fizyolojiktir. İnsanın heyecanlı veya sakin; iyimser veya kötümser; benliğine mağlup veya dizginleyebilen; somut ya da soyut şeylerden hoşlanan tarzda olması duygularıyla direk bağlantılıdır. Mizaç, insanın diğerlerine gösterdiği vitrinin büyük bir kısmını oluşturan değer, norm, tavır ve davranışları belirler. Merkeze kendini koyma ve arzu etme ise benlik kavramının alanındadır. Diğerlerini de hesaba katarak istemenin gerçekleşmesi esnasında gösterilen fizyopsikolojik gücün vitrinlenmesi de kimliğe ilişkin bir husustur.

Kimlik, toplumun yönlendirmelerine maruz kalmaktan kendini alıkoyamaz. Sosyal gerçekliğin içinde bulunan ve benlik ile beslenen kimlikler bilişsel inşayı içine alır. Kişinin öz farkındalık durumu ile bağlantılı olan benlik ise, öz algılayış ve buna bağlı gelişen duygu dünyasını içerir (Kohut, 1971: 190).

Sosyalizasyon süreci ömür boyu devam eden bir süreçtir. Kimlik bu sosyalizasyon süreci içinde devamlı şekillenir ve gelişir. Diğer insanların verdikleri geri bildirimler kimliğe anlam kazandırır. Kimlik inşasında farklılık, tutarlılık, bilinç ve süreç önemli rol oynar (Bilgin, 1994: 243). Kimlikte hem süreklilik hem de değişkenlik söz konusudur. Öncelikle aile içinde özdeşim ve etkileşimlerle belirlenen kimlik ilk sosyalizasyon evresinde saygı ve özgüven gibi boyutlarını geliştirmeye başlar. Adolosan döneminde geleceğe yönelik geçici bir model belirlenir. İkinci sosyalizasyon aşamasında ise diğer dünyalar keşfedilir, roller benimsenir ve sembolik evrenin çerçevesi çizilir. Bu süreçte kimlik yıkılarak tekrar inşa edilir (Armağan, 2013: 3). İnşa edilirken tanıma ve tanımlama faaliyetlerinin gerçekleştiği kimlik, doğumdan itibaren gelen bir özün keşfi şeklinde değerlendirilebilir (Subaşı, 2005: 308). Kimlik bir inşa süreci olmasının yanında toplumsal rollerden oluşan bir yaratımdır. Bu yaratım fiziki kimlik, sosyokültürel kimlik, etnik kimlik, hukuki kimlik, ulusal kimlik gibi kimlik çeşitlerinin aynı zamanda bir bütünüdür.

Kimliği tarihsel süreç açısından inceleyecek olursak, geleneksel kimlik, modern kimlik ve postmodern kimlik olarak üç aşamalı olarak ele alabiliriz. Modernleşme öncesi yaklaşık bin yıl boyunca toprağa bağlı üretim biçimi ve ilişkilerin yer aldığı geleneksel dönem; dayanışma, aile bağlarının gücü ve gelenek göreneklere bağlılıkla özdeşleşmiştir (Wagner, 1996: 253). Birincil ilişkilere dayalı duygudaşlık, otoriteye bağlılık ve etkileşim gibi özelliklerden dolayı bu dönemin insanının geleneksel kimlik gelişiminin sabit ve durağan olduğu savunulmaktadır.

Pozitivizm, teknoloji ve rasyonalitenin egemen olduğu modernizm döneminde; evrenselleşme, sanayileşmeye bağlı kentleşme, uzmanlaşma ve rasyonelleşme gibi parametreler ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede modernizm ile birlikte bireysellik önemszenmeye başlanarak geleneksel değerlerden uzaklaşmıştır (Uluç, 2009: 54). Birey merkeze oturtulmuş ve kimlikler statü, rol ve toplumsal normların içinde ontolojik varlığını keşfetmiştir. Ancak, zamanla kendine yabancılaşan kimlik dünyayı özne ve nesnelere ayırmaya başlamış ve bundan dolayı baskılanmıştır.

Postmodernizm, kapitalizmin son aşaması olan küreselleşmenin sosyokültürel boyutu olarak ifade edilebilir. Disipline edici modernizme bir başkaldırı olarak değerlendirilen postmodernizm, gerçeklerin kurmaca yapılarını kabul etmez, kültür tarafından oluşturulan söylemler sisteminin etkili olduğunu ve doğruların tek olmadığını herkese göre değişebileceğini vurgular.

Modern toplumlarda kimlik toplumsal etkileşimin çoklu yapılarında üretilirken, postmodern kimlik; tüketim malları, iletişim araçlarının sunduğu imaj ve sembollerden oluşmakta ve benlikler de bölünüp parçalanarak akışkanlaşmaktadır (Lyotard, 2013: 18). Bu çözümler sadece kimliklerde değil birey ve toplum arasında da gerçekleşmektedir. Postmodern dönemin yarattığı postmodern kimlikler yoğun bir şekilde tüketim kültürünün etkisinde kalmış, teknolojik araçların etkisiyle yeniden biçimlenmiştir. Birinci aşamada birey tüketim kültürünün simge, işaret ve sembolleri ile imaj tüketicisine dönüşmüş, ikinci aşamada ise postmodern kimlikler görsel imajlara yönelmiş ve son olarak dış dünyada özerk olma özelliğini yitirmiştir (Dunn, 1998: 66).

İmaj temelli anlamlandırma sistemi tarafından kuşatılan kimlikler, tutarsız, istikrarsız ve uyumsuz hale gelmiştir. Postmodernist anlayışta öznenin kimliksel sürekliliğine ve irade özgürlüğüne ilişkin söylemler reddedilmektedir. Postmodern birey, benlik iddiasında bulunmayan, benlik ve irade bütünselliğine erişemediği için eylemlerinden de sorumlu olmayan kişidir. Aynı zamanda geçici ve sıra dışı arzuların girdabında sürüklenen birey ailesel, dinsel ve ulusal bağlılığı önemsememektedir.

Benlik, çocukluk çağı ile ergenlik döneminde belirgin bir şekilde kendini hissettirir. Çevresindeki ilişkilerde merkeze kendini koyan benlik devamlı ister ve isteyip alırken kendini haklı bulur. İnsanın daha çok kendini nasıl gördüğü, kendine hangi değeri biçtiği, hangi konumda kabul ettiğiyle ilgilenir. Dış baskıya karşı içe doğru bir direniş göstererek gerektiğinde mantığa büründürmeler yapar (Tural, 1990: 29).

Kimlik kavramı sosyolojik, benlik kavramı ise daha çok psikolojik bir ifadedir. Benlik insanın kendisine ait özel hükümleridir. Bu hükümleri zaman zaman kendisine ve başkalarına açıklar. Kimlik daha görünür bir kavramdır. Benlikle doğrudan bağlantılı olmakla beraber kimlik imaja ilişkindir. Bir insan için “çalışkan, zeki ancak biraz çekingen” şeklinde ifadeler kullandığımızda bunlar onun bizde uyandırdığı izlenimlerden

kaynaklanmaktadır. Bu hükümler onu diğerleri ile kıyaslayarak elde ettiğimiz hükümlerdir ve kişinin gerçeklerinden yani benliğinden çok farklı olabilirler.

Kısacası, çalışmamız içerisinde kullanılan benlik kavramı, kimlik kavramını da içermekle beraber daha geniş ve derin bir kavrama atıf yapmaktadır. Benlik, insanın iletişim halinde bulunduğu sosyal çevresi içinde ortaya konan bir kavramdır. Çok katmanlı bir kavram olan benlik gerek kendi içinde ve gerekse dış çevre tarafından farklı algılanabileceğinden geniş ufuklara doğru açılmaktadır. Ağ toplumunun yarattığı bedensiz benlik ise sanal dünyalarda çok daha yeni boyutlar kazanmakta ve devamlı evrilmektedir.

3.7. Gerçekliğin Sanal Uzamda Ortaya Çıkışı ve Yaşam Tarzı Olarak Sanal Dünyalar

3.7.1. Sanal Dünyalara Genel Bir Bakış ve Second Life Yaşam Dünyası

Yeni medya, birden çok iletişim şeklinin sayısal ağ bağlantısıyla tümleştirilmesine dayanan bir iletişim türüdür. Radyo, sinema, televizyon ve gazete gibi geleneksel medya ürünlerinden farklı olarak yeni medya, etkileşimsellik, çeşitlilik, verimlilik ile bütün anlatım şekillerini kucaklayarak, iletişim uzamında karşılıklılık ve çok katmanlı iletişim imkânı kazandırmaktadır (Binark, 2007b: 4). Günümüzde, yeni medya ortamlarında iletişim, ya da bilgisayar temelli iletişim denildiğinde, internet ara yüzlerinde sunulan yazılım hizmetleri, sanal dünyalar, sanal oyunlar, cep telefonları üzerinden gerçekleştirilen iletişim etkinlikleri akla gelmektedir. Ancak internet, etkileşim, eş zamanlılık, çoklu ortam ve hipermetin özellikleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır (Wood ve Smith, 2004: 5).

Yeni medya sadece mesaj üretip, toplayan ve dağıtan bir teknoloji değil, kişiler arası, kişi-grup arası ve gruplar arası etkileşimlere imkân tanıyan bir toplumsal iletişim ortamıdır. Bu iletişim ortamı, kullanıcıyı bir yandan bireyselleştirirken, bir yandan da toplumsallaştırmaktadır. Uzamın ve zamanın kökten değiştiği, bu ortamlarda insanlar kendilerinin kurduğu görsel dünyalarda, kendi mucizelerini gerçekleştirebilmektedirler. Yeni medyanın yeni olan tarafı sanal gerçeklik imkanını sağlaması değil, sanal gerçekliği kurgulayabilmesidir. “Sanal” her ne kadar ismen gerçek değil gibi görünse de aslında gerçekte var olanıdır. Bu çerçevede gerçeklik yaşandığı haliyle hep sanal olmuştur, çünkü gerçeklik anlamı sağlayan simgelerle yaratılmaktadır (Castells, 2002: 214).

Yeni medya ile birlikte, toplumun iletişim anlayışı da değişmiştir. İletişim için neredeyse zorunlu hale gelen teknolojiyle beraber, literatürümüze siber uzam, sanal uzam, sanal dünya gibi birçok kavram yerleşmiştir. Bu çerçevede, “siber uzam” kavramı ilk kez Gibson’ın *Neuromancer* isimli siber punk romanında kullanılmıştır. Ona göre siber uzam;

Her ulustan milyarlarca yasal kullanıcının, matematiksel kavramları öğrenen çocukların her gün yaşadığı anlaşmalı halüsinasyon... İnsan sistemindeki her bilgisayarın kayıtlarından yansıtılan verilerin grafiksel sunumu. Kavranamayacak bir karmaşıklık. Zihnin uzaysızlığında, ışık çizgileri; öbekler ve takımyıldızlar şeklinde düzenlenen veriler. Tıpkı şehrin ışıkları gibi, gitgide uzaklaşan... (Gibson, 1998: 6).

Bell siber uzamı, insanlar ile bilgisayarlar arasında yaratılan, yeni dünyalar ve yeni benlikler inşa eden uzam olarak tanımlar (2001: 2). Siber uzamlar, sanal gerçeklik kavramıyla birlikte varlık kazanmıştır. Elizabeth Reid, Gibson’ın siber uzam kavramını güncelleyerek, fiziksel bir objeden ziyade, bilgisayar sistemindeki veriler aracılığıyla işitsel, görsel ve dokunma duygusu veren enformasyon ortamı olarak tanımlamıştır. Ona göre sanal ortam teknolojik değil, kültürel bir kurgudur. Bu kültürel kurgu ile deneyim, fizikselliği aşarak simgesel bir hale gelmiştir. Ayrıca sanal gerçeklik ortamı, kişinin içkin zihinsel kurgusu ve teknolojinin bu kurguya izin veren yapısı birlikte ele alınmalıdır. Klasik internet uygulamaları, işitme ve dokunma duygusu olmadan sadece metne dayalı adeta bir roman kadar sanal gerçeklik hissi yaratmaktadır. Ancak üç boyutlu sanal gerçeklik ortamları yeni toplumsal ve kültürel kodlar üreterek, kendine ait bir sanal kültür yaratmıştır (Reid’den aktaran Timisi, 2003: 152).

Sanal gerçeklik ortamı, gerçekliği olmayan bir gerçek iken; siber uzam ise gerçekliğin farklı bir şekilde yaşandığı toplumsal bir mekandır (Turkle, 1995: 15). Sanal gerçeklik ve sanal mekanlar, artık gündelik yaşamımızın bir parçası olmuştur. Örneğin bir elektronik postayı okuduğumuzda ve internet ortamında bir bilet aldığımızda sanal mekânın içinde bulunmaktayız. Bu çerçevede sanal dünyalar senkronize, devamlılığı olan, insanlar arasında ağ oluşturan, avatarlarla temsil edilen ve bilgisayarlarca kolaylaştırılmış ortamlardır (Bell M. W., 2008: 2). Sanal dünyalarda insanlar kendilerine özel bir avatar yaratarak, birbirleri ve çevreleri ile bir simülasyon dahilinde etkileşim kurabilmektedirler.

Kaplan ve Haenlien, Neal Stephenson’un kaleme aldığı *Snow Crash* isimli romanın sanal dünyaların oluşumuna katkı sağladığını ifade etmiştir. Hikâye baş kahramanı Hiroaki 21’nci yüzyılın başlarında, fiziken Los Angeles’ta, zihnen ise Metaverse isimli sanal bir

dünyada yaşamaktadır. Kişisel bilgisayar terminalleri aracılığıyla gözlük üzerinden Metaverse'e bağlanan Hiroaki, bu sanal dünyada kendi yarattığı avatariyla gece kulüplerini gezen, arkadaşlar edinen, "snow crash" isimli sanal uyuşturucuyu kullanan bir sanal dünya sakinidir (Kaplan ve Haenlein, 2009: 564). Roman basıldıktan sonra bazı çevrelerce, böyle bir dünyanın gerçek olabileceğine inanılmıştır. Bunlardan biri olan Amerikalı programcı Ron Britvich, içinde avatar yaratabilme, ev ve bahçe düzenleyebilme, sanal bir çevre yaratabilme imkânı veren Alpha Worlds'ü⁹ yaratmıştır. Sonraları sanal dünya konusu birçok firma tarafından popüler hale gelmiş ve üzerinde çalışılmaya başlanmıştır.

Kumar, sanal dünyaları online oyunlar ve metaversler olmak üzere iki grup altında toplamıştır. Online oyunlar, Massively Multiplayer Online Game (MMOG) adıyla anılan World of Craft ve Eve gibi oyunlardır. Metaversler ise, online oyunlardan üç boyutlu görsel zenginlikleri, içeriklerinin kullanıcılar tarafından üretilebilmesi, sürekliliği ve daha birçok açıdan ayrılan CitySpace ve SL gibi içinde yaşanılan sanal dünyalardır (Kumar ve diğerleri, 2008: 47).

Sanal dünyalar, insanların kendilerinin yarattığı görsel simgeleri (avatarları) aracılığıyla birbirleriyle etkileşebildikleri simülasyonlu daimî sanal ortamlardır. Sanal dünyaların altı özelliği bulunmaktadır:

1. *Alan paylaşımı*: Kullanıcılar aynı anda aynı alan içinde bulunabilir.
2. *Grafiksel kullanıcı ara yüzü*: İki boyutlu karikatüresel görüntülerden daha yoğun, görsel açıdan daha zengin, üç boyutlu alanlara sahiptir.
3. *Yakınlık*: Etkileşim, gerçek zamanlı cereyan eder.
4. *İnteraktiflik*: Kullanıcılara kurma, değiştirme, geliştirme ve özelleştirilmiş içerik gönderme olanağı verir.
5. *Süreklilik*: Sanal dünyanın varlığı, kullanıcıların giriş yapıp yapmadığına bakmaksızın devam eder.

⁹ "Alpha Worlds" isimli sanal dünyanın şu anki adı "Active Worlds" tür.

6. *Sosyalleşme*: Sanal dünya içinde kullanıcıların kulüpler, loncalar, dernekler gibi gruplar kurmalarına izin verir ve teşvik eder (Gottschalk, 2010: 503).

Sanal dünyaların genel kullanım amaçları; ticari oyun, çevrimiçi topluluk yapıları kurma, eğitim verme ve alma, politika üretimi ve askeri eğitim verme şeklinde sıralanabilir (Tokel ve Cevizci, 2013: 1062). Sanal dünyalar gerek bireysel kullanıcılar gerek şirketler ve gerekse kamusal kurumlar tarafından kullanılabilirler. Sanal dünyalar içerisinde yaşayan insanların bu dünyada kalmaları için onları cezbeden birçok sebep vardır. Diğerleriyle belki de gerçeğinden daha gerçek bir şekilde sosyalleşebilen ve onlarla birçok şeyi paylaşabilen dünya sakinlerinin etkinliklerini daha gerçekçi kılan araçlar bulunmaktadır. Avatarlar, kendilerine özel gruplar açarak sohbet edebilmektedir. Sohbet ederken beden dillerini de kullanabilmekte, yürüyebilmekte, gülümseyebilmekte, çığlık atabilmekte ve dans edebilmektedirler.

İnternet alt yapısıyla aktif olan, gerçek zamanla eş anlı olarak ilerleyen, bütün dünyada birçok kitleye ulaşan en popüler olan sanal dünyalardan biri olan dijital dünya SL, San Francisco'da bulunan Linden Research Inc tarafından yaratılmıştır. Çok kullanıcı sanal dünyaların en sonuncusu olarak görülen SL; üç boyutlu bir dünyadır ve içeriğin tamamı kullanıcılar tarafından, zevklerine ve tercihlerine göre oluşturulmaktadır (Rymaszewski ve diğerleri, 2007: 216). SL bir oyundan çok öte, içinde bizzat yaşanılabilen, iş kurulabilen, ticaret yapılabilen, eğitim verilip alınabilen, gerçek hayatta yapılan her şeyin hatta fazlasının içinde gerçekleştirilebildiği bir dünyadır. Kullanıcılar kendi özel mülklerini satın alabilmekte ve bu mülk içinde istedikleri kişileri ağırlayıp, istemediklerini engelleyebilmektedirler. Bütün bunların gerçekleşmesi için kişisel bilgisayara bu sanal dünyanın uygulamasının indirilmesi ve üye olunarak avatar oluşturulması yeterlidir.

SL yaşam dünyasında avatarlar¹⁰, kullanıcıların gerçek hayatlarındaki temsillerini oluşturmaktadır. Bu avatarlar sadece insan görünümlü değildir; çeşitli hayvanlar, robotlar, çizgi film kahramanları, şeytan, çocuk, savaşçı ve birtakım nesneler de kullanılabilir. Bunlar, gerçek bedenlerini kullanmadan, kendilerini temsil eden ve kendilerinin yarattıkları avatarlarıyla yeni bir beden ve kimlikle yaşamaktadırlar (Hemp, 2006: 48).

¹⁰ Avatar kelimesi, Hint mitolojisinde tanrıların dünyada vücut bularak insan bedenine bürünmesi anlamına gelmektedir. İnanışa göre bazı tanrılar kaos dönemlerinde insanları kurtarmak için dünyaya farklı farklı görünümle (avatarlarla) gelmişlerdir (Öztürk, 2020).

SL, kullanıcılara kendi aralarında iletişim kurabilmeleri için iki yöntem sunmaktadır: Anlık ileti (IM) ve metin ya da ses tabanlı sohbet. Metin tabanlı sohbet, açık alanda aynı ortamda bulunanların okuyabileceği metinler yazmayı sağlamakta, sesli olarak konuşulduğunda ise duyulmayı sağlamaktadır. Anlık ileti ise iki ya da daha fazla kullanıcı arasında mesajlaşma imkânı tanımaktadır.

Kullanıcılar seçtikleri avatarları isimlendirmekte, fiziksel bir gerçekliğe ihtiyaç duymadan yeni roller ve kimlikler oluşturabilmektedir. Hatta fiziken gerçekleştiremediğimiz ışınlanma, SL yaşam dünyasında mümkün olmaktadır (Soyseçkin, 2007: 252). İsteddiği an istediği adaya gidebilen kullanıcılar, istedikleri an satın aldıkları kendilerine ait olan mülklerinin kapısını herkese kapatabilmektedirler. Mülkün içinde televizyon bile seyredebilen kullanıcılar, aynı zamanda koltuklarında otururken, müzik dinleyerek görsel zenginliği yüksek sanal kahvelerini içebilmektedirler.

Çizelge 3.3. SL Üyelik Seçenekleri ve Avantajları (Linden Research, 2020)

Hesap Şekli	Temel üyelik	Premium üyelik
Ücret	Yok	Aylık 11.99 \$, Üç aylık 32.97 \$, Yıllık 99.00 \$
Destek	Basit	24 saat canlı müşteri hizmetleri desteği
Arsa sahipliği	Yok	Var
İnşa yeteneği	Var	Var
Kişiyeye özel avatar	Var	Var
Kayıt bonusu	Yok	İlk girişte 1000\$, her hafta 300\$

Dünya içerisinde kullanılan ve linden doları olarak tabir edilen bir para birimi bulunmaktadır. Bu para ile alışveriş yapılabilen ve kullanıcılar birbirlerine para gönderebilmektedirler. SL dünyasına üye olmak için ise herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Ancak her ne kadar üyelik ücretsiz olsa da kayıt esnasında ücret ödeyenler birtakım avantajlara sahip olmaktadır (Çizelge 3.3.). Bunlar, haftalık maaş, dünyaya girer

girmez kullanıcıya özel hazırlanmış ev, ses şekillendirme imkanları, özel sanal hediyeler, artırılmış grup üyeliği limitleri, girişin sınırlı olduğu adalara öncelikli giriş hakkı gibi sıralanabilir. Bu imkanlar iletişimin özgürce gerçekleştirilebilmesine hizmet etmektedir. Adalarda daha çok iletişim kurabilen daha çok varlığını gösterebilmektedir.

3.7.2. İletişim Özgürlüğü Mekânı Olarak Sanal Dünyalar

Sosyal medya, bir yerden bir yere eş zamanlı olarak ses ve görüntü aktarımı yaparak, telefon ve televizyonun görevini üstlenmiştir. Ses ve görüntüyü kapsayan iletişimin bilgisayar ekranında belirmesi, kullanıcılara her yerde iletişime geçebilecekleri çok yönlü bir ağda sörf yapabilme imkânı tanımıştır. Bu sayede insanlar, diğer kültürleri tanımaya ve onlarla kaynaşmaya başlamışlardır. Ayrıca sosyal medyanın diğer teknolojilere göre daha ucuz olması ve daha uzun iletişim kurma imkânı vermesi, bu iletişim şeklinin tercih edilmesini sağlamıştır.

Özellikle SL gibi içinde tasarım yapılabilen ve sayısal iletişime imkân veren sanal dünyalar çok geniş kitlelere hitap ederek en popüler sosyal medya araçlarından olmuşlardır. Bu sanal dünyalar içinde gerçekleşen sosyal aktiviteler, diğer klasik sayısal oyunlara göre, insanlara çevrimiçi bir şekilde bedenini ve benliğini sunarak istenildiği an iletişim kurma imkânı vermiştir. Bu imkân uzlamsal iletişim, beden dili, özel sohbet odaları, genel sohbet aracılığıyla sağlanmaktadır. Kullanıcılar uzlamsal iletişim sayesinde sanal dünya içinde birbirlerine seslenebilirler ve fısıldayabilirler. Genel sohbet kanallarında kamuya açık bir şekilde konuşup yazışabilirler. Ayrıca beden dili imkanıyla sözsüz iletişime de geçebilirler. SL kullanıcıları koltukta otururken bile oturuş şeklini belirleyebilir, duruş esnasında kollarını birbirine bağlayabilir, el sallayabilir ve herhangi bir yere baktığında avatarın başını da o yöne döndürebilirler. Özel sohbet odalarında ise kullanıcılar özel sohbet imkânı bulabilirler (Parsons, 2005: 15).

Gerçek dünyada alanlar, insanların kullanım amaçlarına göre çeşitlenmektedir. Bu alanları Oldenburg üç grupta incelemiştir. Birincil alanlar, insanların ev ve aileleriyle birlikte oldukları alanlardır. İkincil alanlara örnek olarak, evlerden daha çok zaman geçirilen iş yerleri örnek gösterilebilir. Üçüncül alanlar ise, kahvehane, bar ve kütüphane gibi biçimsel olmayan toplanma alanlarıdır. Bu toplumsal alanlar, toplulukları geliştirmek, onlara canlılık sağlamak ve daha etkili iletişime geçmeleri için gereklidir. Bu mekanlar toplumsal

bütünleşmenin sağlandığı, bireyle topluluk arasında samimiyetin yaratıldığı yerlerdir (Oldenburg, 1999: 48). Bu mekanlardan bazıları, insanların yüzyüze konuşabildikleri, tesadüfen karşılaşabildikleri, konuşarak ve tartışarak fikirlerini birbirlerine aktarabildikleri, özel sorunlarını kamusal düzleme taşıyabildikleri, ayrıca kamusal sorunları ise özel kaygılar haline getirdikleri kamusal/özel agoralar olarak ifade edilen kentsel mekanlardır. Ayrıca fiziksel dünyadaki bu toplumsal alanlar sayı ve hacim olarak küçülmeye başlamışlardır. Geleneksel kamusal mekanların yerlerini artık özel olarak inşa edilen kamusal yığılma mekanları almıştır (Bauman, 2014: 29).

Rheingold yukarıda bahsedilen otomobil merkezli, alışveriş merkezli tüketim mekanlarından oluşan yığılma mekanlarının Oldenburg'un alan sınıflamasındaki üçüncül alanları ortadan kaldırdığını ifade etmiştir (Rheingold, 1993: 7). Bununla beraber toplumsal çimentolar parçalanmaya başlamıştır. Rheingold bu parçalanma devam ederken üçüncül mekanların yerine internetin ve sanal dünyaların yarattığı siber uzayın geçtiğini vurgulamıştır. Buna verilebilecek en güzel örnek ise WELL¹¹ çevrimiçi topluluğudur. Rheingold'a göre siber uzay, insanların alışveriş merkezlerinde kaybettikleri görünimleri tekrar canlandırabilecek kamusal alanları yaratabilecektir (1993: 26).

Sanal iletişim teknolojilerinin ortaya çıkmasıyla, fiziksel mekânın bitişiğine sanal alanların eklenmesi, insanların yaşam alanlarında bir genişleme olarak değerlendirilebilir. Bu sayede iletişim kurulabilecek ve etkinlik yapabilecek alanlar çeşitlenmiştir. İnternet temelli teknolojiler geleneksel anlayıştan farklı olarak, Oldenburg'un belirttiği üç alan türüne zemin oluşturmaktadır. Bu yeni sanal ortamlar, insanların hem kişiler arası hem de grup ve kitle düzeyinde bir arada bulunarak etkileşime geçmelerine imkân tanımaktadır. Bundan dolayı sanal ortamlar, toplumsal ilişkilerin üretilmesi için bir araç vazifesi görmektedir. Ancak her ne kadar bu yeni alanlar toplumsallaşmanın üretilmesine olanak tanısa da kamusal alanlar için tam anlamıyla bir zemin sağlayıp sağlamayacağı konusu belirsizdir. Rheingold ve onun gibi düşünen bazı yazarlar, sanal kamusal alanları olumlamakta iken, Bauman (2014: 26) ve Poster (1997: 32) mekâna ve zamana ilişkin

¹¹ WELL isimli internet sitesine, insanlar gerçek kimliklerini paylaşarak, siyasetten toplumsal olaylara kadar çeşitli konularda tartışabilmektedirler. Bu siteye üye olmak ücretlidir. 1985 yılında kurulan internet sitesinde ilk tartışma konusunu "sanal topluluk" olarak Rheingold belirlemiştir (Well.com, 2020).

engeller, teknoloji ile aşılsa bile insanlardaki değişimin önüne geçemeyeceğini bu yüzden sanal kamusal alanın olanaklı olamayacağını savunmuşlardır.

İletişim özgürlüğünün kuramsal çerçevede sanal ortamda uygunluğunu incelemek için, Habermas'ın müzakere ilkeleri bu ortam içerisinde değerlendirilecektir. Bu çerçevede Wojcik ve Monnoyer'e göre (2010: 3) çevrimiçi müzakereler son dönemde ön plana çıkmıştır. Çevrimiçi müzakereler Habermas'ın ilkeleri doğrultusunda ele alınacaktır. Önce bu ilkeler gözden geçirilecek ve sonra bu ilkeler sanal ortam perdesinde incelenecektir. Bu ilkeler:

- Erişilebilirlik,
- İçtenlik,
- Karşılıklılık,
- Düşünümsellik,
- Saygı,
- Söylemsel eşitlik,
- Siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık,
- Gerekleştirilmezlik.

Erişilebilirlik ilkesine göre, alınan bir karar, bu kararın sonuçlarından etkilenecek herkesin müzakere süreçlerine dahil olmasıyla geçerli olacaktır (Kies ve Wojcik, 2010: 42). Yani, isteyen herkes tartışma ortamına erişebilmelidir. Söylem etiğine göre hiç kimsenin eylem ve konuşma imkânı söylemden dışlanmamalıdır. Ayrıca söylem de kamusal olmalıdır (Habermas, 1996: 305). Sanal kamusal alanların herkese açık olarak görünmesi, bu alanlara herkesin erişebileceği şeklinde algılanmamalıdır. Çünkü daha önceden ifade ettiğimiz gibi sayısal bölünme ve birtakım sınırlandırmalar katılımı engelleyebilmektedir. Yine insanların evlerinde gerekli yazılım ve donanım malzemelerinin olmaması ve kullanım becerisinin eksik olmasından dolayı bazı eşitsizlikler meydana gelmektedir (Dahlberg, 2004: 30). Bununla birlikte siyasal ve ekonomik egemenler tarafından gerçekleştirilen kısıtlamaları, sanal ortamlara girişte üyelik zorunlulukları, şifre gereklilikleri ve tartışma ortamlarındaki kurallar erişimi etkileyebilmektedir.

İçtenlik ilkesine göre, söylemler doğru ve samimi olmalıdır. Bu çerçevede konuşmacılar gerçekten inandıkları şeyleri söylemelidirler. Ayrıca savların desteklenmesi için ortaya sunulan kanıtlar da gerçeği yansıtmalıdır (Habermas, 1990: 27). Ancak sanal ortamlarda fiziki beden dili olmadığı için, içtenliğin önemli ipuçlarından olan beden dili gözlerden uzak olmaktadır. Bu da içtenliğin sadece klavyeye dökülen metinler ya da seslendiren kişinin ses tonu ve cümle içeriklerinden anlaşılabileceği anlamına gelmektedir.

Karşılıklılık ilkesine göre, tartışmacılar birbirlerinin savlarına yanıt verebilmelidir. Yani tek taraflı bir monologdan ziyade bir diyalog ortamı olmalıdır. Uzlaşmaya varılırken karşılıklı ileti alışverişi gerçekleşmelidir. Bu durum katılımcıların katılımlarının sürekliliği ile de bağlantılıdır (Graham, 2008: 21). İdeal bir tartışma ortamında, insanlar düşüncelerini söyleyip çekilmemeli, orada kalıp sürece dahil olmalıdır. Ancak sanal ortamlarda, elektriğin kesilmesi bile internet bağlantısının kopması anlamına geleceğinden ortamdan ayrılmanıza sebep olmaktadır. Ya da bilgisayarınızdaki gerçekleşen bir arıza, ayrıca tartışma platformu içindeki yetkili birinin sizi, platform dışına çıkarması, ücretli bir platform ise ücretini ödemediğiniz için ayrılma zorunda kalmanız gibi etkenler, sürekliliğinizi ve dolayısıyla karşılıklılığınızı etkileyebilmektedir.

Düşünümsellik ilkesi akılcılık ile bağlantılı bir ilkedir. Habermas'a göre gerçeklerin gücünü kabul eden kişi, kendisine ait olabilecek yanlışları da kabullenebilmelidir. Gerektiğinde savından vazgeçmeyi de bilmesi gereken katılımcı, kendi düşüncelerini daima eleştirel bağlamda gözden geçirebilmelidir (2001a: 45). Bu konuda fiziksel kamusal alanlardaki görünürlük ile sanal alanlardaki görünürlük arasında fark olmadığı değerlendirilmektedir. Çünkü düşünme süreci kişilerin zaten zihinlerinde gerçekleşmektedir.

Saygı ilkesi katılımcıların diğerlerini dikkate alarak, onların düşüncelerine duyarlı olmalarını ifade etmektedir (Dahlberg, 2004: 29). Özellikle empatinin olmaması da saygı temelli ifadelerin üretilmesine engel olabilmektedir. Sanal ortamlarda, kimliklerin bilinmemesi ya da sürekli değiştirilmesi, uzaktan varoluş psikolojisi, insanların kaba ve saldırgan davranmalarına sebep olabilmekte bu da iletişimin kırılmasına yol açabilmektedir (Lea, Spears ve Groot, 2001: 533). Bu yüzden sanal ortamlarda üzerinde en çok durulması gereken ilkelerden biri saygı ilkesidir. Özellikle bu ortamlar içerisinde, karşılık vermeme,

istenmeyen iletiler, yoğun ileti gönderimi ve dogmatik söylemler gibi davranışlar saygısızlık olarak değerlendirilmelidir.

Söylemsel eşitlik ilkesi çerçevesinde herkes, soru sorma, isteklerini ifade etme ve savlarını ortaya koyma konusunda eşit şansa sahip olmalıdır (Habermas, 1996: 305). Sanal alanlarda kimliklerin gizlenebilmesinden dolayı, hiyerarşiler düzleşebilmekte ve bu da insanların daha eşit bir şekilde etkileşime geçmelerini sağlamaktadır. Ancak, bu sefer de en yoğun iletiyi gönderenler tartışma ortamında baskınlaşabilmektedir (Dahlberg, 2004: 33). Bu durumun da eşitsizliğe ket vurabileceği değerlendirilmektedir. Örneğin internet bağlantısı yavaş olan bir kişinin iletilerinin geç gitmesi bile bu durumu etkileyecektir.

Siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık ilkesine göre kimsenin haklarını kullanması iç ya da dış baskılarla engellenmemelidir. Yapılan tartışmalar siyasal ve ekonomik egemen güçlerin baskısından uzak olmalıdır (Habermas, 1990: 71). Sanal ortamların gerek kimliğin gizlenebilmesi ve gerekse herkesin katılımına açık olması sebebiyle, ekonomik ve siyasal güçler tarafından gözetime tabi tutulması mümkündür. Bu da katılımcıların üzerinde bir baskı yaratarak özgür hissetmelerine engel olabilmektedir. Ayrıca tartışma yönetiminin de baskı kurarak ya da yönlendirerek tartışma sürecini etkileyeceği değerlendirilmektedir.

Gerekçelendirme ilkesi de düşünömsellik gibi akılcılık temelini sağlamlaştırmaya yarayan bir ilkedir. Habermas'a göre, bir argümanın gücü gerekçelerinin sağlamlığıyla ölçölmektedir (Habermas, 2001: 41). Savlar ve karşıt savlar, nedenleriyle birlikte ortaya atılmalı ve nedeni yetersiz olanlar elenmelidir. Benhabib'e göre gerekçelendirmek katılımcıların düşünmesini sağlamaktadır (1999: 109). Çünkü gerekçeler karşıdaki kişinin düşöncelerini de anlamayı sağlamaktadır. Sanal ortamlarda da ifade edilebildiği sürece gerekçelerin, tartışmaların sağlıklı olmasını sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, sanal ortamların sürekli olarak kendilerini yeniledikleri ve her geçen dönemde yeni katkılar ve engeller ortaya çıktığı görölmektedir. Sanal ortamların bu denli çeşitlenmesi, katılımcıların da katılım biçimlerini değıştirmektedir. Bu çerçevede sanal dünyalar içinde insanların yaşam tarzlarını dönöştüren aktiviteler önem kazanmaktadır.

3.7.3. Yaşam Tarzlarını Dönüştüren Sanal Dünya Aktiviteleri

Resim 3.1. SL dünyasında yapılabilecek etkinlikler

SL kullanıcıları gerçek yaşamlarında hayal güçlerini kullanarak yaşayabilecekleri birçok etkinliği bu dünyada yaşamayı tercih etmektedirler. Daha önce de belirttiğimiz gibi zihnin hayal ile gerçeği ayıramamasından dolayı, sanal görselliğin zengin olduğu bu dünyada gerçek tadında bir hayat yaşanabilmektedir. Hatta kullanıcılar, fiziksel hayatta tanıdıkları insanlarla burada buluşmakta ve etkileşime geçebilmektedir. Bu dünyada yapılan aktivitelere her dönem bir yenisi eklenmektedir. SL dünyasında Resim 3.1.' de görülen bütün etkinlikler gerçekleştirilebilmektedir. Sanal dünya içinde kullanıcıların yaşam alanlarını ise kendilerinin dilediği gibi inşa etme özgürlükleri kullanıcılara verilmiştir. Şimdi bu dünya içerisinde yapılabilen aktiviteler değerlendirilecektir.

SL yaşam dünyası sakinleri, bu dünyada gerçek hayatta yaşayabildikleri aktiviteleri birebir yaşayabilmektedir. Ayrıca buna ek olarak, bu etkinlikleri kendi yaşam tarzlarının dışında farklı kimliklere sahip olarak diledikleri yaşam tarzlarını da seçebilmektedirler. Dolayısıyla bu durum, kullanıcının tercihiğine göre ya kendi yaşamıyla birebir örtüşen ya da hayalindeki yaşam tarzının sergilendiği sanal bir evreni ortaya çıkarmaktadır. SL yaşam dünyasında kirasını ödediği takdirde herkesin bir ev alma şansı vardır. Kullanıcılar evlerini istedikleri gibi dizayn edebilirler. Evlerinin içinde olmak ya da dışarı çıkmak SL içinde ritüel bir davranış şeklidir.

SL'ye ilişkin ilk çalışmalar 1999 yılında, San Francisco'da bulunan Linden sokağında, Linden Lab. isimli şirket bünyesinde başlamıştır. İlk test çalışmaları ise 2002 yılında yapılarak, bu yeni dünyanın adı Linden World şeklinde belirlenmiştir. Daha sonra Second Life olarak değiştirilmiştir. 2003 yılında herkesin kullanımına açılan Second Life'ın, ilk olarak sunucu sayısı 16 ve üye sayısı 1000 iken, devam eden yıllarda sunucu ve üye sayısını oldukça artırmıştır (Boellstorff, 2008: 52). 2005 yılında üye sayısı iki milyon kişiye ulaşmış ve 2006 yılında ise beş milyona kadar çıkmıştır (Sass, 2020). Bu artışın 2005 yılına kadar Second Life'a kayıt olmak ücretliyken, 2005 yılında kayıt ücretinin ortadan kalkmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. 2011 yılında kullanıcı sayısı yirmi milyon iken, 2020 yılında ise bu sayı otuz milyonu aşmıştır (LindenLab, 2020).

SL yaşam dünyası uygulaması 2003 yılında 1.0 sürümü ile ortaya çıkmış ve günümüzde 6.4 sürümü ile kullanılabilmektedir (Downloads, 2020). Sanal dünya içine 2004 yılında yer işaretleri eklenmiş ve özel animasyonlar yerleştirilmiştir. Ayrıca ortak zaman, "Pasifik Standart Saati" kabul edilmiştir. Şu an dünya içinde kullanılan para birimi olan USD-Linden Doları ise 2005 yılında Linden kambiyesunun kurulmasıyla kullanılmaya başlamıştır. Ayrıca döviz değişimi de yapılabilmektedir (Boellstorff, 2008: 211). Yani kullanıcılar dolar üzerinden Linden doları satın alabilmektedirler. Ayrıca Linden dolarlarını ABD doları olarak kendi hesaplarına aktarabilmektedirler. Türkiye'den katılan oyuncular da dolayısıyla SL dünyasında linden doları kazanıp, bunu önce dolara sonra da TL'ye çevirebilmektedirler.

Resim 3.2. Güneşin pozisyonunu değiştirme

Ayrıca SL dünyasında gerçek gün-gece döngüsü bulunmaktadır. Normal şartlarda müdahale edilmediği takdirde, sistem saatine göre gün ışığı ayarlanmakta, çevre ona göre aydınlanmakta ve kararmaktadır (Boulos, Hetherington ve Wheeler, 2007: 237). Eğer istenirse uygulama menülerinden gün ışığı ayarlanarak ister gece ister öğle zamanı, ya da sabah güneşin yeni doğuş hali şeklinde (Resim 3.2.) değiştirilebilmektedir. Bu seçenek, günün istenilen saatinde SL dünyasında bulunmaya imkân tanımaktadır.

Resim 3.3. Örnek bir savaşçı avatarı

SL, çok kullanıcıli bir sanal ortamdır (MUVE–Multi User Virtual Environment). SL dünyasındaki içerikler kullanıcılar tarafından oluşturulmaktadır. SL, MMORP (Massively Multiplayer Online Roleplay Game) lerle sık sık karıştırılmaktadır. Çünkü karakteristik olarak bu dünyalarla aynı özelliklere sahiptirler (Helmer, 2007: 4). Her ne kadar bazı kaynak ve araştırmalarda SL bir oyun olarak gösterilse de bunun SL yaşam dünyasına yapılan bir haksızlık olduğu değerlendirilmektedir. Çünkü bu bir oyun değildir. SL dünyası içerisinde oyundan öte çok fazla etkinlik yapma imkânınız vardır.

Sanal oyunlar içerisinde, büyücü, savaşçı gibi avatarlar (Resim 3.3.) ve bölge ele geçirme, puan toplama, seviye atlama gibi özellikler vardır. Ayrıca SL yaşam dünyasında gidişatı belli bir hikâye yoktur ve avatarlar geleceklerini kendileri belirlemektedir. Diğer oyunlarda olduğu gibi hırsla ve kazanmayalı dayalı bir süreçten ziyade, kendiliğinden gelişen fiziksel hayata benzer bir yaşam sürülmektedir. Burada iş yerinde terfi etme ve bina inşa etme gibi gerçek dünyaya ilişkin etkinlikler bulunmaktadır (Harrison, 2009: 82). Bunların dışında kimileri de hiçbir şey yapmadan sadece balık tutmaya (Resim 3.4.) gelebilmektedir.

Arzu eden kullanıcılara ada sahiplerinden ada içinde kaldıkları süre karşılığında Linden doları ödenmektedir. SL yaşam dünyasında yaşayan insanlar alışveriş yapabilirler (Resim 3.5.), (Resim 3.6.), (Resim 3.7.) yeni insanlarla tanışabilirler, flört edebilirler, ev satın alabilirler, evlenip boşanabilirler (Resim 3.8.), bebek sahibi olabilirler ve çeşitli işyerlerinde çalışabilirler. SL, kullanıcılarına dilediklerini yapabilecekleri sınırsız bir dünya vadetmektedir.

Resim 3.4. Balık tutan Avatar

Yerçekimi olmayan bu dünya içinde, insanlar istedikleri zaman uçabilirler. SL postmodern bir metafordur. Postmodernitenin muğlaklık, çokluk, ironi, küresellik ve parçalara ayrılma gibi özellikleri SL yaşam dünyasında kendini göstermektedir (Cheal, 2007: 206).

Resim 3.5. Satılık yat

SL yaşam dünyasında insanlar birbirleri ile “genel ve özel sohbet” olarak iki türlü iletişime geçmektedirler. Genel sohbet, belirli bir mesafede bulunan kullanıcılar arasında yazılı veya sözlü olarak gerçekleşmektedir. Bu mesafe içinde olmayanlar yazılanları okuyamamakta, konuşulanları duyamamaktadır. Özel sohbet için ise belli bir mesafe gerekmemektedir. Özel sohbet iki kullanıcı arasında veya grup içinde de yapılabilir.

Resim 3.6. Çocuk alışveriş mağazası

Ayrıca SL kullanıcıları ortalama her gün 600 milyon kelime kullanmaktadır. SL sanal yaşam dünyasına bir günde ortalama 40 bin kullanıcı girmektedir. Bununla beraber iletişim kurarken yabancı dil sorunu yaşayanlar için SL tarafından sağlanan bir çevirici de mevcuttur. Aktif olan kullanıcılar ortalama 100 dakika sistem içerisinde bulunmaktadır. Aktif SL kullanıcılarının yaş ortalaması 35'tir (Condic, 2009: 338).

Resim 3.7. Akıllı bitki mağazası

Resim 3.8. Evli bir çift

Ayrıca SL dünyasında çeşitli eğitim kurumları çevrimiçi ders işlemektedir. Öğrenciler canlı olarak avatarlarıyla sınıfa gelerek dersleri dinlemektedirler. Bunun dışında işyeri açan ve ofis satın alan (Resim 3.9.) SL kullanıcıları da mevcuttur.

SL kullanıcıları SL dünyasına girdiklerinde uyması gereken altı adet kural mevcuttur. Bu kurallara “Büyük Altı” denilmektedir. Bunlar, hoşgörüsüzlük, taciz, saldırı, ifşa, yersizlik ve huzur bozmadır. Detayları ise şu şekilde belirlenmiştir:

Resim 3.9. Örnek bir çalışma ofisi

1. Hoşgörüsüzlük: Gerçek hayatta olduğu gibi bir başkasının ırkına, etnik kökenine, cinsiyetine, dinine, cinsel eğilimine yönelik aşağılayıcı ve alçaltıcı davranış ve söylemlerde bulunulmamalıdır.

2. *Taciz*: Sanal dünyada tacizin birçok formu mevcuttur. Özellikle diğerlerini utandıran ve rahatsız eden davranışlardan kaçınılmalıdır.

3. *Saldırı*: Bu kural, sataşma, vurma, güvenli bölge olarak işaretlenen yerlerde diğerlerini itip kakmayı içerir. Diğerlerine hayatını zindan edecek seviyede aşırı rahatsız edici davranışlardır.

4. *İfşa*: SL sakinlerinin kendi profil sayfalarına yazdıkları gerçek hayatlarına ilişkin bilgilerin dışında, özel yazışmaların ve istenmeyen gerçek bilgilerin izinsiz bir şekilde paylaşılması yasaktır.

5. *Yersizlik*: Eğer birine saldırganca bir tutum içine girilecekse, herhangi bir davranışından rahatsızlık duyuluyorsa, bu uyarı genel ortamlarda değil de özel iletişimle yapılmalıdır.

6. *Huzur bozma*: Diğerlerinin huzuru bozulmamalıdır. SL sakinlerinin eğlenmeye ve huzur dolu bir ikinci hayata hakları vardır (Rymaszewski, vd. 2007: 15).

İnsanların internet teknolojisi tabanlı üç boyutlu sanal dünyalara yönelmelerinin sebepleri incelendiğinde, ortaya beş tane motivasyon unsuru çıkmıştır. Bunlar, zaman geçirme, kolaylık sağlama, eğlence, kişisel yarar ve araştırma yapmadır (Shelton, 2010: 1224).

Çizelge 3.4. SL’de cinsiyet kullanımları (Rymaszewski vd. 2007: 76)

	Sanal bedeni erkek	Sanal bedeni kadın
Erkek (%56)	%41,95	%14,45
Kadın (%44)	%3,55	%40,05

Ayrıca SL dünyasında isterseniz her on dakikada bir cinsiyetinizi değiştirebilirsiniz. Üstelik bunu yaparken herhangi bir operasyona gerek duymazsınız. İsterseniz nötr cinsiyet seçeneğini de seçebilirsiniz. Cinsiyet seçiminde SL kullanıcılarının cinsiyet seçimleri Çizelge 3.4.’de gösterilmiştir. SL kullanıcılarının %56’sı erkek, %44’ü ise kadındır. Ancak cinsiyet seçimleri farklılık göstermektedir.

Sonuç itibarıyla SL, kullanıcılarına diledikleri yaşam tarzını seçebildikleri bir platform sunmaktadır. Seçilen bu tarzın devamlılığı da kullanıcının SL içinde ne kadar kaldığı ile doğru orantılı artmaktadır. Gerçek hayatta istediklerini yapamayan SL kullanıcılarının, tercih ettiği davranış şekillerini SL dünyasında yaptıkları görülmektedir. Bununla birlikte SL dünyası içinde Linden Lab şirketi tarafından uygulanan kurallar da kullanıcıların huzurlu bir şekilde burada yaşamalarına imkân tanımaktadır. Böylelikle bu dünyada daha fazla kalabilen insanların kimlikleri akışkanlaşmaya başlamış ve yönsüz bir hayat tarzına doğru ilerleyiş başlamıştır.

3.7.4. Kimliğin Yönsüzleşmesi ve Avatar Yaratma

SL sanal yaşam dünyasında var olmak için bir avatara sahip olmanız gerekmektedir. Avatarınız bu dünya içinde bedeninizi temsil etmektedir. Avatar ismi verilen sayısal kimlikler, karakterlerin bu dünya içinde kendilerini ifade etmelerini sağlamaktadır. Grafikselsel temsiller olarak da tanımlayabileceğimiz avatarların, SL kullanıcıları tarafından cinsiyetleri, ten renkleri, boy, kilo, göz rengi ve vücut kalınlığına kadar birçok özellikleri istenildiği gibi biçimlendirilebilmektedir. Avatarlar sayesinde alternatif kimliklere bürünme şansını yakalayan insanlar, adeta teknoloji ile birleşerek yeni kimliklere sahip olabilmektedirler. Kullanıcılar avatarlarıyla, gerçek sosyal uzamda gibi kendi davranışlarını yönlendirebilmektedirler (Harrison, 2009: 85).

Resim 3.10. Örnek bir erkek avatırı

SL sanal yaşam dünyası, sakinleri avatarlarını insan (Resim 3.10.), (Resim 3.11.), hayvan (Resim 3.12.) ya da çeşitli nesnelere (Resim 3.13.) dönüştürerek

kullanabilmektedirler. Ancak kullanıcıların büyük çoğunluğu SL içinde insan bedeniyle dolaşmayı tercih etmektedirler. Bazıları ise, gerçek film karakterlerinden, çizgi roman karakterlerinden ve kitap kahramanlarından avatar yaratmaktadırlar.

Resim 3.11. Örnek bir kadın avatırı

Hatta SL dünyasında Transilvanya'dan daha çok vampir bulunmaktadır. Ayrıca bir grup kürklü hayvan avatarlarına bürünmektedirler. Bunun dışında kendilerini “mikro ulus¹²” olarak gören gruplar da mevcuttur (Rymaszewski vd. 2007: 12).

Resim 3.12. Geyik başlı bir avatar

¹² Mikro uluslar, devletler tarafından tanınmayan, ancak bağımsızlık iddiasında bulunan yapılardır. Mikro uluslar, ekolojik köy ya da kurgusal kabile gibi gruplardan gerçek fiziksel alanda kalıcı olarak bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle ayrılmaktadır (Aygün, 2020).

SL kullanıcılarının avatar seçimleri, SL içerisinde karşılaştıkları insanlara, onların kim oldukları hakkında çok şey söylemektedir. Avatar tercihleri, SL kullanıcılarının kişilikleri ve düşünce yapılarına ilişkin ipuçları da vermektedir. SL içinde yapılan sohbetlerde seçilen avatarlarla sohbet içerikleri de birbiri ile benzeşmektedir.

Resim 3.13. Örnek bir çöp adam

Bununla beraber avatarından sıkılan SL kullanıcısı, anlık olarak yeni bir avatar ile yeni bir kimliğe bürünebilmektedir. Tabii bu bürünme esnasında, fiziksel beden sabit olarak fiziksel dünyada beklemektedir. Bu kimlik değişimi yapılırken, fiziksel olarak hareket eden sadece, gözler ve parmaklardır. Ancak zihinde yaratılan dünyada çok zengin ve geniştir.

Resim 3.14. Duruş topları

Avatarların SL içindeki hareketleri, animasyonlarla ve sanal dünya içinde renkli duruş topları (Resim 3.14.) ile sağlanmaktadır. Bu renkli topların mavi olanları erkek avatarını

seçenlere, pembe olanları ise kadın avatarını seçenlere yöneliktir. Ancak sistem, bir kadın avatarının mavi topu, erkek avatarının da pembe topu kullanmasına müsaade etmektedir. Duruş topları ve diğer bütün içerik SL kullanıcıları tarafından satın alınarak, envanterlerinde saklanarak istenildiğinde kullanılmak üzere sanal zeminlerde aktif hale getirilebilmektedir.

Kendilerine sunulan yaşam tarzlarından birini seçerek öz kimlik oluşturan insanlar, kendilerine geçmiş, bugün ve geleceğe yönelik kişisel anlatılarla kimlik kurmaktadır. SL ortamında da bu kimliğin uzanımını sağlayarak kendilerine daha çok hareket alanı sağlayan insanlar, kimliklerini sanal uzama taşımaktadırlar. Binark ve Bayraktutan’a göre:

Sanal kimlik dijital oyun dünyasında avatar ve onun rol yapma stratejisi ile temsil edilmektedir. Oyuncular, gerçek yaşamdaki habituslarını bu sanal kimlikler aracılığıyla sanal uzama taşımaktadır. Ayrıca, oyuncular sanal uzamdaki diğer oyuncularla etkileşime geçerek, özellikle kendi klanlarının üyeleriyle çevrimiçinde zaman geçirerek yerel bir kültürü ve toplumsal yaşamı sanal uzamda kurmaktadır. (Binark ve Bayraktutan Sütçü, 2008: 106).

SL yaşam dünyası kullanıcısı ile avatarı arasındaki ilişki ekranın kenarında bulunan göstergelerle yönetilmektedir. Kullanıcılar avatarlarını yönetirlerken davranışlarını da düzenlemektedirler. Sanal gerçekliği yoğun bir şekilde hisseden SL kullanıcıları avatarıyla özdeşleşmeye başlamaktadır. Bu özdeşleşme tamamen sahte bir yapıya sahip değildir. İnsanlar bu dünya içinde gündelik hayatlarından yansımalar da ortaya koymaktadırlar. Avatarı ile birlikte yaşayan kullanıcılarda kişilik, merkez dışına uzaklaşmaktan ziyade, daha çok çoğaltılmış biçimde görülmektedir (Fidaner, 2009: 88).

SL yaşam dünyası içinde düzenli olarak çeşitli yarışmalar planlanmaktadır. Bu yarışmalar, sosyal aktivitelerle desteklenmektedir. Örneğin her yıl güzellik yarışmaları düzenlenmektedir. Bu çerçevede yılın en güzel avatar karakteri seçilmektedir. Bu yarışmada gerçek fiziksel beden dikkate alınmamakta, sadece avatarın görünümüne göre seçim yapılmaktadır. Miss Virtual World 2011 dünya güzellik yarışmasında “Ranini Farella” (Resim 3.15.) isimli Türkiye’yi temsil eden avatarın sahibi, SL dünyasına ilişkin olarak şu açıklamaları yapmıştır:

İki yıl boyunca durmaksızın SL turu yaptım. Sonra fark ettim ki oyun bana durmadan bir şeyler öğretiyor. Mesela İngilizce öğrenmeye başladım. Yaklaşık olarak 10,5 milyon nüfuslu bir oyun. İstanbul’da yaşayan biri olarak, bir anda Jerseyli bir arkadaş sahibi oluyorsunuz. Bu yarışma nedeniyle eskisine oranla biraz daha fazla bilgisayar

başında kalıyorum ama bilgisayar başında ölü bulunan Amerikalı genç kız gibi sağlıksız bir oyun bağımlılığım yok. Sosyal hayatım var, içe kapanık bir insan değilim. Aslında oyunla ilgili çok özendirici olmak istemiyorum çünkü eğer tıbbi deyimiyse akıl sağlığınız pek de stabil değilse, her anlamda bir yetişkin değilseniz, oyun sizi çok çabuk etkisi altına alır ve gerçeklik iskemlenizi altınızdan çekebilir (Gence, 2020).

Resim 3.15. Ranini Farella, SL Dünya Güzellik Yarışması Türkiye adayı (Barth, 2020)

Ranini Farella avatarının sahibi, fiziksel hayatında 45 yaşında, 1.57 boyunda, kahverengi gözlü, kumral bir kadındır. Ancak avatarı ise 23 yaşında, 2,09 boyunda 85 62 80 vücut ölçülerine sahip bir kadındır. 1994 yılından itibaren SL içerisinde Ranini ismiyle yaşayan kadın gerçek dünyada reklam danışmanlığı yapmaktadır. Bu güzellik yarışmasında yüzlerce kadın arasından seçilerek Türkiye'yi temsil etmiştir (Barth, 2020).

Güzellik inşasının avatar üzerinden yapılması, sanal uzamın gerçeklik olgusunu nasıl değiştirebildiğini gözler önüne sermektedir. SL sakinleri yarattıkları bu kimlikler sayesinde fiziksel beden ve davranışlarından uzaklaşabilmekte ve onları görmezden gelebilmektedir. Bu durum da yeni maskelerin, sahte kimliklerin kolayca benimsenebilmesine ve doğal algılanabilmesine yol açmaktadır (Sucu, 2014: 183).

Avatarların kullanıcıları eğlendirmek (Resim 3.16.) kendilerini ifade etmelerini sağlamak ve birbirleri arasındaki sosyal bağları güçlendirmek olmak üzere üç amacı vardır. Önceleri televizyon ve radyo aracılığıyla eğlenen insanlar artık sanal ağ içerisinde çeşitli aktivitelerle (Resim 3.17.) eğlenmektedirler. SL içinde karşılıklı iletişim ve etkileşim kurabilen, hayallerini gerçekleştirebilen ve farklı kimlik tarzlarını yaşayabilen insanlar, sınırsız özgürlük sahibi olarak diledikleri gibi eğlenmekte ve kendilerini mutlu etmektedirler. İkinci amaç olan kendini ifadede ise, avatarlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Üçüncü olarak ise sosyal bağların güçlenmesini sağlayan avatarlar sana dünyaya her girildiğinde aktif ve sosyaldır. Ayrıca genellikle kendilerine benzeyen kişilerle iletişime geçmektedirler (Doğu, 2009: 256).

Resim 3.16. Çocuk avatari

Fiziksel dünyada gerek psikolojik ve gerekse bedensel engellerden dolayı insanlardan uzak kalan kişiler SL dünyası içerisinde tekrar sosyalleşebilmek için tedavi imkânı bulmuşlardır. Mesela Portekiz’de bulunan bir sivil toplum örgütü, cinsel tacize uğramış çocukların hayata uyum sağlayabilmeleri için, SL dünyasında her gün düzenli aralıklarla yaşamlarına imkân tanımaktadırlar. Ayrıca başka bir sivil toplum örgütü felçli hastalarına, bakıcıları aracılığıyla sahip oldukları avatarlarla SL yaşam dünyasında ikinci hayatlarını yaşatmaktadır. ABD’de bir hasta bakım merkezi, otistik hastaları için SL dünyasında bir ada satın almıştır. Otistik hastalar bu ada içerisinde birbirleri ile sorunlarını paylaşarak, fiziksel olarak yapamadıkları etkinlikleri yapabilmektedirler. Engelli kişiler avatarlarıyla fiziksel deneyimleri hissedebilmekte bu sayede korkularının üstesinden gelebilmektedirler. Bazı engelli SL kullanıcıları, bu deneyimler sayesinde cinsel hayatlarını bu dünya içinde sürdürmektedirler (Davis C., 2020).

Resim 3.17. Kızma Birader oyunu

Toparlayacak olursak, sanal dünyalar insanları bireyselleştirirken aynı zamanda toplumsallaştırmaktadır. İnsanlara kendi mucizelerini gerçekleştirme imkânı veren bu dünyalardaki “sanallık” sahtelik değil, sadece gerçeğin bir başka çeşididir. Öyle ki siber uzamda sanal toplumların sanal kültürleri bile oluşmuştur. Bu sanal kültürlerin sanal benlikler üzerinde yarattığı etki de kaçınılmazdır. Hatta sanal dünya yöneticileri sanal toplumların düzenini sağlayabilmek için birtakım kurallar koymuşlardır ve bunlara uyulmadığı takdirde sanal dünyadan yasaklanma gibi yaptırımları vardır. Sanal dünyalarda insanlar gerçeğin kendisini yaşayabilmekte, özgürce sohbet edebilmekte, dilediğini yapabilmekte ve çeşitli tartışma platformlarında toplum düzenine ışık tutacak kamusal tartışmalar yapabilmektedirler. Özgür bir şekilde kendilerini ifade eden, sosyal bağları gayet güçlü ve istediği yaşam tarzını benimseyebilen kullanıcılar, kendilerini olmak istedikleri şekilde kabullenmekte ve sanal dünya içinde kabullendirmektedirler. Ancak bu kabullenişler zamanla kullanıcıların gerçek dünyadaki kimliklerinden uzaklaşmalarına ve kimliklerinin yönsüzleşmesine sebep olmaktadır. Hayal gücü ve zihnin bedenden kopuk olarak bu kadar aktifleşmesi ve bedenin silikleşmesi kimlikleri aynı zamanda pasifleştirmektedir. Çoklu kimlik değiştiren kullanıcılar, kimliklerin hangisinin gerçekten kendisine ait olduğunu önemsemeden, karakterini de yönsüz ve istikrarsız bir şekilde değiştirmektedir.

4. METODOLOJİ

4.1. Araştırmanın Konusu

Demokrasilerin vazgeçilmez bir unsuru olan kamusalılık gerek modern dönem öncesi ve gerekse sonrasında birçok boyut değiştirmiştir. Ancak ağ toplumunun ortaya çıkışıyla kendini gösteren boyut diğerlerine göre farklıdır. Çünkü esneklik özelliğine sahip “ağ” içinde hareket kabiliyeti oldukça artmış ve bu durum kamusalılığı da oldukça etkilemiştir (Castells, 2009: 24). Ağ toplumu ile birlikte toplumsal ilişkiler de dönüşüm geçirmiştir. Artık gerçeğin sembollerinin, metafordan ziyade fiili uygulamaların olduğu, sanal imgelerin hüküm sürdüğü bir dünya yaşanmaktadır. Gerçek sanallık kültürü bireylerin hayal güçlerini ve temsil sistemlerini ele geçirmiştir (Castells, 2013a: 504).

Kamusal alanlarda benliklerini sergileyerek var olan insanlar, ağ içerisinde sanal benliklerini kullanmaya başlamışlardır. Sanal benliğin, fiziksel benliğin önüne geçmeye başlaması, insanların hayal güçlerinin daha aktif olmasına yol açmıştır. Gerçek kamusal mekanlarda yaşanan bütün eylemlerin neredeyse tamamı yeni sanal dünyalarda yaşanabilir hale gelmiştir. Özellikle SL sanal yaşam dünyasında yaşayan bireyler aynı ortama farklı bir avatarla girerek, bambaşka bir kimlikle daha önce savunduğu fikrin tam tersini rahatlıkla savunabilmektedir. Aynı şekilde sanal mekân içerisinde bulunan bütün avatarların bu özgürlüğe sahip olduğu düşünüldüğünde, bu mekanların ne kadar sağlıklı bir düşünce üretim merkezi olabilecekleri, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur.

Ayrıca sanal mekanlarda para birimlerinin ortaya çıkması, bu mekanları paranın hüküm sürdüğü yerler haline getirmiştir. SL yaşam dünyasında binlerce ada bulunmaktadır. SL kullanıcıları yaşamsal aktivitelerini bu adalarda yerine getirmektedirler. Gerçek dünyalarda özel alan olarak kullanılan hanelerin tıpkısı burada da mevcuttur. Adaların bazıları ücretlidir ve ödediğiniz miktarın fazlalığı kadar iyi bir ev satın alabilirsiniz. Eğer yeterli paranız yoksa bu adalara erişim yetkisi verilmemektedir. Ayrıca bazı avatarlar ve kıyafetler parayla satılmaktadır. Her ne kadar sanal dünyaya girişte ücretsiz avatar ve kıyafet verilse de sıradanlığından dolayı bunlarla burada bulunmak kişiyi gülünç duruma düşürebilmektedir. Yürüyüş şekliniz, bedeninizin her bir uzvu, harcadığınız paraya göre daha da etkileyici görünebilmektedir. Böylelikle bir düşünce üretim ortamında var olurken de avatarınızın dış görünüşünün önem arz ettiği ve bunun için harcadığınız paranın da etkili

olduğu değerlendirilmektedir.

Görselliğin bu kadar önemli olduğu sanal dünyalarda paranın harcanabilmesi tüketim isteğini körüklemektedir. Çevremizdeki uyaranların çoğu, insanları tüketime teşvik etmek amacıyla tüketmenin kolaylıklarına ve yararlarına vurgu yapmaktadır. İnsanlar kendilerini tükettikleri üzerinden tanımlayabilmekte ve grup aidiyetlerini göstermektedir (Şahin, 2018: 17). Bundan hareketle kapitalizmin gerçek dünyada olduğu gibi sanalı da birey ve tüketim unsurları açısından kuşattığını söyleyebiliriz. Her ne kadar bu yeni kamusal mekanlar ideal tartışma ortamı sağlama umudu taşısa da gerçek kamusal alanlarda doğallığı engelleyen “ticarileşme” eğer burada da kamusal söylemlere yansırsa kamusallığın önünde engel teşkil edeceği değerlendirilmektedir (Rheingold, 1993: 247).

Bu yeni sanal mekanlarla birlikte toplumda cinsiyet ilişkileri ve cinselliğin yeniden yapılandığı görülmektedir. Bu çerçevede kişilik sistemleri de dönüşmektedir. Esnek kişilikler, geleneksellikten uzaklaşarak toplumsal rollere bürünmektedir. Deneyim ilişkileri ortaya çıkmakta ve insanlar toplumsal etkileşime maruz kalarak yeni sosyalleşme biçimleri üretmektedirler (Castells, 2013a: 503). Önceleri televizyonun etkisinde kalarak yönlendirilebilen insanlar bu sanal mekanlarda televizyondan da uzaklaşmaya başlamışlardır. Sadece bir bilgisayar faresinin hareketiyle avatarının bedenini istediği yöne yürütebilen birey, istediği yöne avatarının gözleri ile bakabilmektedir. Ayrıca karşıdaki avatarın sahibi de kendisine bakıldığını fark etmektedir.

Bu yeni sanal mekanlar fiziksel doğa ile simgesel doğa arasında bulunmaktadır. Sanal mekanlar fiziksel mekanlara tehdit oluşturuyor gibi görünse de aslında bireylere alternatif oluşturması açısından önemlidir. Sanal gerçeklik, bir açıdan da dünyaya karşı bir tepki olarak görülmelidir. Gerçek dünya içinden gelerek sanal ortamda özgürleşen insanlar benliklerini de geliştirmektedirler. Bununla birlikte fiziksel ortamlarda gerçekleşen iletişimde gerçek beden ön plandayken, sanal mekanlarda gerçek beden ortadan kalkmaktadır. Fiziki iletişimde beden temsil etkinliğini sağlarken sanal mekanlarda bunun yerine artık dil geçmektedir.

Her ne kadar dil ön planda olsa da yaratılan avatarlar bireylerin kendilerini ifade ederken kullandıkları önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Önceleri sadece yazışarak fikirlerini paylaşan insanlar artık sanal bedenlere sahiptirler. Ayrıca bu mekanlarda

avatar sahibi olan bireylerin birden fazla avatar sahibi olduğu da bilinmektedir. Bireyler davranacakları tarza göre, istediği avatari ile sanal dünyalara girebilmektedir. Avatarlarında cinsiyet, kilo, boy, göz rengi ve kıyafet gibi hususları belirleyen bireyler gerçek benliklerini bu mekanlarda sanal benliğe dönüştürmektedirler. Ayrıca gerçek benlik ile sanal benlik devamlı ilişki halinde olduğu için birbirlerini de etkilemektedir (Sabah, 2017: 119). Öte yandan avatarların sadece insan bedeni değil de aynı zamanda hayvan bedenlerinden, çizgi film karakterlerinden ve film kahramanlarından yaratıldığı görülmektedir. İnsanlar bu sanal dünyalarda görsellikleriyle bütünleşmekte ve benliklerini farklı şekillerde çok boyutlu olarak sergilemektedirler. Halbuki gerçek benliğin elektronik ortamdaki izdüşümü olarak görülmesi gereken avatarlar ideal benliğin yansımasıdır (Belk, 2013: 489).

Bu hususlar göz önüne alındığında, benlikler ilgili yapılacak bütün çalışmalara sanal benliğin eklenmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu çerçevede benlik, sanal benlik ile bir arada incelenmelidir. Çünkü benlik, sanal dünyalara kadar uzanmakta ve avatarlar benliğin oluşmasını etkilemektedir (Nagy ve Koles, 2014: 281). Avatarların sanal mekanlarda diğer avatarlarla ilişkileri de sanal benliğin şekillenmesinde etkilidir. Ayrıca gelecek, şimdi ve geçmiş algısı sanal benliğin benlik ile iç içe geçmesine sebep olmaktadır. Her ne kadar zaman zaman benlik ve sanal benlik birbirini dışlayıcı kategoriler olarak görülse de birbirleri arasında devamlı bir geçişkenlik söz konusudur. Çevrimiçi ortam, bireylerin yarattığı sanal kimlikler eşliğinde gerçek benliğe ait ifadelerin performansını ve kontrol gücünü artırmaktadır. Bu durum aslında çevrimdışı dünyadan kayıtsız değildir ve benlik ile sanal benlik devamlı ilişki halindedir (Ribeiro, 2009: 301).

Benliğin ve sanal benliğin bütünleşerek ortaya çıkardığı yeni benlik türüne sahip bireyler, birbiriyle iletişime geçerken davranış değişiklikleri göstermektedir. Kültürü oluşturan bu iletişim süreçleri, göstergelerin üretimine ve tüketimine dayalı oluşmaktadır. Göstergelerin birleşimi ile beliren sembolik temsiller de gerçeklik ile özdeşleşmektedir. Sembolik temsiller sanal mekanlarla birlikte gerçeğe dönüşmekte ve sanal gerçekliği değil, gerçek sanallığı inşa etmektedir. “Sanal”, uygulamada var olan ancak ismiyle var olmayan anlamında kullanılırken, “gerçek” fiili olarak var olan anlamında kullanılmaktadır. Zihinlerde üretilen ve sanal mekanlarda hayata geçirilen sembolik temsillerin fiili olarak var olmasıyla, gerçek sanallık kültürü hüküm sürmeye başlamıştır (Castells, 2013a: 498). Gerçek sanallık kültürünün yaşanmasıyla birlikte, kentlerde yaşayan insanlar sıkılmışlıktan, yalnızlıktan ve durağanlıktan kurtulmak ve günlük sorunlarından uzaklaşmak için

“özgürleştirici” ve “sınırsız” sanal mekanlara kendilerini atmaktadırlar. Bu yeni iletişim ortamlarında insanlar yarattıkları imgelerle hem bireyselleşmekte hem de toplumsallaşmaktadır.

Sanal dünyalarda yaratılan imgeler, insanların hem anlatıcısı hem de karakterleri haline gelmektedir. Televizyon izlerken konuşmayı unutarak sadece dinleyen insanlar, artık yeni sanal dünyalarda hayal kurarak avatarlarını yönetmektedirler. Hayal güçlerinin bu kadar etkin kullanılması da birtakım davranış değişikliklerine sebep olmaktadır. Burada kayda değer olan ise hayal etmenin bedenlere ne yaptığıdır (Burnett, 2018: 16).

Bu bağlamda gerçek kamusal-sanal kamusal ve benlik-sanal benlik ilişkisi, Second Life yaşam dünyasında araştırılacaktır. Ağ toplumu insanların yeni sanal benlikleriyle potansiyel sanal kamusal alanlarda varlık durumları ortaya konacaktır. SL yaşam dünyasında gerçek kamusalın sanal kamusalıya etkisi, benliğin kamusalıya etkisi ve benliğin sanal benliğe etkisi incelenecektir. Bu kapsamda sanal etnografya, yani bizzat sanal dünya içinde bulunarak katılımcı gözlem tekniği uygulanacaktır. Bunun için bir avatar oluşturularak bu dünya içinde 1 Kasım 2019 ile 1 Kasım 2020 tarihleri arasında gözlem yapılacaktır. Ayrıca 1 Mayıs 2020 ile 1 Kasım 2020 tarihleri arasında sanal dünya sakinlerine çevrimiçi anket çalışması yapılarak, toplanan veriler birleştirilecektir.

Katılımcı (sanal) gözlemde, araştırılan nesnenin ya da topluluğun günlük yaşamına katılarak yapılacak gözlemde, araştırmacının araştırılan grup ile birlikte belirli bir süre yaşaması, onların yaşamlarında bulunması gereklidir. Böylece araştırılan gruba ait olan davranış biçimlerinin, değer sistemlerinin, birbirleriyle olan iletişim ilişkilerinin, toplumsal ve kültürel özlü olayların, törenler esnasındaki kümelenişlerinin, rollerinin, tutum ve tavır alışlarının yakından gözlenme imkanına sahip olunur. Araştırmacı için bulunduğu yer bir laboratuvarıdır. Katılımcı (sanal) gözlemde gözlemci, gözledikleri ile birlikte olarak onlardan biri gibi davranır; ideal olarak, bir gözlemci olduğu da bilinmez (Karasar, 2005).

Katılımcı sanal gözlem tekniğinde, SL kullanıcılarından biri gibi davranılarak onlarla iletişim içerisinde olunabilecektir. Böylelikle SL dünyasında bulunma gerekçeleri öğrenilecek ve yaşam dünyasının dünya sakinlerine hangi platformları nasıl sağladığı gözlemlenebilecektir. Katılımcı (sanal) gözlem ile kullanıcılardan biri gibi davranılarak kullanıcıların, yaşam dünyasındaki davranışlarının açıkça gözlemlenerek araştırmanın amacı

doğrultusunda bilgiler elde edilmesi amaçlanmıştır.

4.2. Araştırmanın Amaç ve Hipotezleri

Bu çalışma ağ toplumunda insanların kendilerini gerçek anlamda ne kadar ifade edebildikleri ve ağ toplumunun hızlı bir şekilde yol almasıyla insanların hangi dönüşümlere maruz kaldıklarının araştırılması açısından önemlidir. Çalışmanın ortaya koymayı hedeflediği sonuçların ağ toplumunun en önemli araçlarından olan sanal iletişim ortamlarındaki süreçler konusunda diğer araştırmacılara ve literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Ayrıca gerçek kamusal alanlarda yürütülen tartışmaların sanal mekanlarda nasıl gerçekleştirilebileceği ve özel alanlarda yaratılan kamusalılık üzerinde durularak çözüm önerileri getirilmeye çalışılacaktır. Modernitenin en önemli sonucu olan “kitleler içerisinde kaybolan bireyin” sanal kamusal mekanlarda sanal benlikleriyle ne kadar var olabildikleri araştırılacaktır. Bu çerçevede hem sanal benlik ve sanal kamusalılık ölçeği geliştirilecek hem de benlik ve sanal benlik arasındaki ilişkiler ve kamusalılığın ağ toplumunda sanal kamusalılığa yansımalarına ilişkin niceliksel veriler elde edilecektir. Dolayısıyla kavramların adlandırılmasında daha net bilgiler elde edilecektir.

Bu çalışmada, “gerçek” ve “sanal” arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için iki temel araştırma sorusu belirlenmiştir. Bu sorular aşağıda sıralanmıştır.

1. SL kullanıcılarına ait gerçek kamusalılık ağ toplumunun sanal kamusalılığını önemli düzeyde etkiler mi?

2. Ağ toplumunda benliğin gerçek ile sanal boyutu arasında ne tür bir ilişki vardır?

Birinci temel araştırma sorusundan hareketle aşağıda sıralanan şu alt sorulara cevap bulmaya çalışılacaktır.

Araştırma Sorusu 1. SL kullanıcılarının kamusalılık işlevsellik durumları bakımından gerçek ile sanal arasındaki ilişki nedir?

Araştırma Sorusu 2. “İçtenlik” ilkesi bakımından gerçek kamusalılık ile sanal

kamusallık arasındaki ilişki nedir?

İkinci temel araştırma sorusundan hareketle aşağıda sıralanan şu alt soruya cevap bulmaya çalışılacaktır.

Araştırma Sorusu 3. SL kullanıcılarının değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerini kullanma derecesi bakımından gerçek dünya ile sanal dünya arasındaki ilişki nedir?

Bu bağlamda SL kullanıcılarının gerçek kamusal işlevsellik durumları, gerçek benlik ile sanal benlikleri arasındaki etkileşimleri ve sanal kamusal işlevsellik durumları ölçülecektir. 1nci temel araştırma sorusu çerçevesinde sınanan hipotezler şu şekildedir:

H1: Kamusal ilkelerinden “söylemsel eşitlik” ilkesi, gerçek kamusal alana göre sanal kamusal alanda daha işlevseldir.

H0: Kamusal ilkelerinden “söylemsel eşitlik” ilkesi bakımından gerçek kamusal alan ile sanal kamusal alan arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H2: Kamusal ilkelerinden “gerekçelendirme” ilkesi, gerçek kamusal alana göre sanal kamusal alanda daha işlevseldir.

H0: Kamusal ilkelerinden “gerekçelendirme” ilkesi bakımından gerçek kamusal alan ile sanal kamusal alan arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H3: Kamusal ilkelerinden “karşılıklılık” ilkesi, gerçek kamusal alana göre sanal kamusal alanda daha işlevseldir.

H0: Kamusal ilkelerinden “karşılıklılık” ilkesi bakımından gerçek kamusal alan ile sanal kamusal alan arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H4: Kamusal ilkelerinden “siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık” ilkesi, gerçek kamusal alana göre sanal kamusal alanda daha işlevseldir.

H0: Kamusal ilkelerinden “siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık” ilkesi bakımından gerçek kamusal alan ile sanal kamusal alan arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

2nci temel araştırma sorusu çerçevesinde sınanan hipotezler şu şekildedir:

H5: Gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanan SL kullanıcılarının sanal kamusalılık işlevsellikleri daha yüksektir.

H0: Gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile sanal kamusalılık işlevsellikleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H6: Değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “kendini sevdirmeye” taktiğinin gerçek dünyada kullanımı arttıkça sanal dünyada kullanımı azalmaktadır.

H0: Değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “kendini sevdirmeye” taktiğinin kullanımı bakımından sanal dünya ile gerçek dünya arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H7: Değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “tehdit etme” taktiğinin sanal dünyada kullanımı arttıkça gerçek dünyada kullanımı azalmaktadır.

H0: Değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “tehdit etme” taktiğinin kullanımı bakımından sanal dünya ile gerçek dünya arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H8: SL kullanıcıları tarafından “yararlı” kişilik tipi, sanal dünyaya göre gerçek dünyada daha çok kullanılmaktadır.

H0: SL kullanıcıları tarafından “yararlı” kişilik tipinin kullanımı bakımından, sanal dünya ile gerçek dünya arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H9: Gerçek dünyada “kaçınan” kişilik davranışlarını sergileyen SL kullanıcıları, sanal dünyada “baskın” kişilik davranışlarını sergilemektedir.

H0: SL kullanıcılarının gerçek dünyada “kaçınan” kişilik davranışlarını sergilemeleri ile sanal dünyada “baskın” kişilik davranışlarını sergilemeleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H10: Kişilik tiplerinden “alıcı” tipi sanal dünyaya göre gerçek dünyada daha çok kullanılmaktadır.

H0: Kişilik tiplerinden “alıcı” tipinin kullanılması bakımından sanal dünya ile gerçek dünya arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H11: Gerçek dünyada kamusal alanlarda “gerekçelendirme”yi az yapanların sanal kamusalılık işlevsellikleri daha yüksektir.

H0: SL kullanıcılarının gerçek dünyada kamusal alanlarda “gerekçelendirme” yapması ile sanal kamusalılık işlevsellikleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H12: Gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerini kullanan SL kullanıcılarının gerçek “söylemsel eşitlik” algıları daha yüksektir.

H0: SL kullanıcılarının gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerini kullanmasıyla gerçek “söylemsel eşitlik” algıları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H13: Sanal kamusal alanlarda gerekçelendirme yapma ile sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “acındırma” taktiğini kullanma arasında anlamlı ilişki vardır.

H0: SL kullanıcılarının sanal kamusal alanlarda “gerekçelendirme”yi kullanmasıyla sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “acındırma” taktiğini kullanma durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H14: Gerçek dünyada kamusalılık işlevselliği ile sanal dünyada “örnek davranış” taktik sunumu kullanımı arasında anlamlı ilişki vardır.

H0: Gerçek dünyada kamusalılık işlevselliği ile sanal dünyada “örnek davranış” taktik sunumu kullanımı arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H15: Gerçek kamusal alanlarda “söylemsel eşitlik” işlevselliği düşük olan SL kullanıcılarının sanal kamusal alanlarda “saygı” algı seviyesi de düşüktür.

H0: Sanal kamusal alanlarda “saygı” algı seviyesi ile gerçek kamusal alanlarda “söylemsel eşitlik” işlevselliği arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H16: Gerçek dünyada aşağılık kompleks seviyesi yüksek olan SL kullanıcılarının sanal

kamusal alanlarda “içtenlik” işlevselliği daha yüksektir.

H₀: SL kullanıcılarının gerçek dünyada aşağılık kompleks seviyesi ile sanal kamusal alanlarda “içtenlik” işlevselliği arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁₇: Gerçek dünyada aşağılık kompleks seviyesi yüksek olan SL kullanıcıları sanal dünyada “kendini sevdirmeye” sunumunu daha çok kullanmaktadırlar.

H₀: SL kullanıcılarının gerçek dünyada aşağılık kompleks seviyesi ile sanal dünyada “kendini sevdirmeye” sunumunu kullanmaları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁₈: Sanal kamusal işlevsellikleri yüksek olan SL kullanıcılarının gerçek dünyada “siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık” seviyeleri daha düşüktür.

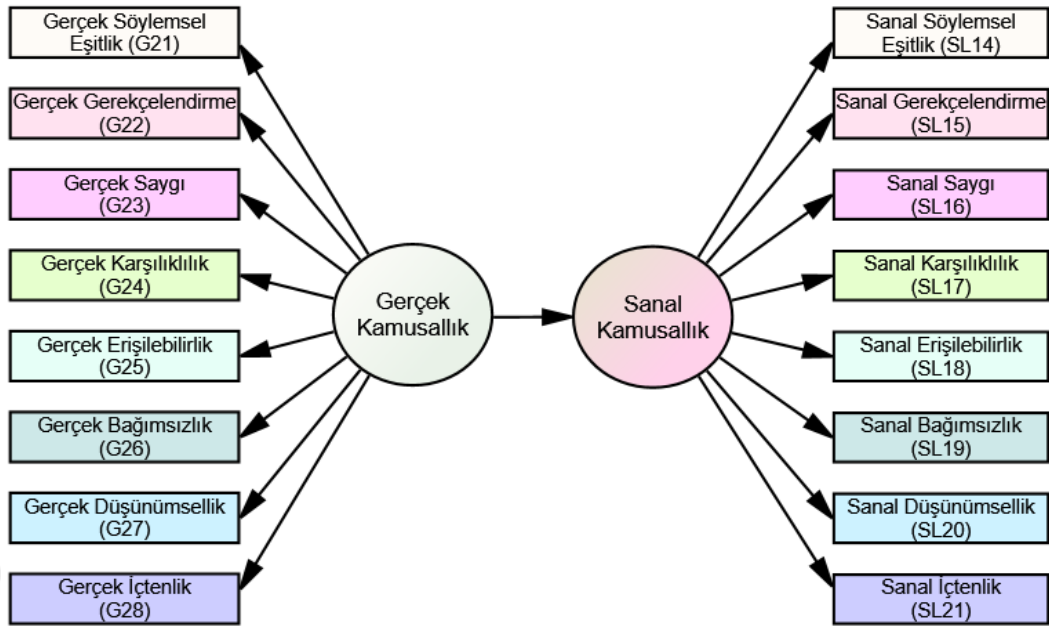
H₀: SL kullanıcılarının sanal kamusal işlevsellikleri ile gerçek dünyada “siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık” seviyeleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

4.3. Araştırmanın Modeli

Çalışma kapsamında verileri toplamak için iki ölçek geliştirilmiştir. Ölçekler, Veri Toplama Araçları alt bölümünde detaylandırılacaktır. Ayrıca demografik unsurların ölçek alt başlıklarına yansımaları da tasvir edilerek beşinci bölümde açıklanacaktır. Çalışmamızda üç model geliştirilmiş olup bu modeller aşağıda incelenecektir.

4.3.1. Birinci Araştırma Modeli

Birinci araştırma modelinde, SL kullanıcılarına ait gerçek kamusal alanların ağ toplumunun sanal kamusal alanlarını önemli düzeyde etkileyip etkilemediği araştırılacaktır. Bu çerçevede, kamusal alanların gerçek kamusal alanlarda uygulanabilirliği ile sanal kamusal alanlardaki uygulanabilirliği karşılaştırılacaktır (Şekil 4.1.). Bu karşılaştırma; Söylemsel Eşitlik (G21/SL14), Gerektirici (G22/SL15), Saygı (G23/SL16), Karşılıklılık (G24/SL17), Erişilebilirlik (G25/SL18), Siyasal ve ekonomik güçlerden Bağımsızlık (G26/SL19), Düşünümsellik (G27/SL20) ve İçtenlik (G28/SL21) olmak üzere sekiz ilke üzerinden yapılacaktır.

Şekil 4.1. Birinci Araştırma Modeli

İletişim özgürlüğünün kuramsal çerçevede sanal ortamda uygunluğunu incelemek için, Habermas'ın müzakere ilkeleri bu ortam içerisinde değerlendirilecektir. Bu çerçevede Wojcik ve Monnoyer'e göre (2010: 3) çevrimiçi müzakereler son dönemde ön plana çıkmıştır. İkinci bölümde bu ilkelere ilişkin detaylı açıklama yapılmıştır.

Erişilebilirlik ilkesine göre, alınan bir karar bu kararın sonuçlarından etkilenecek herkesin müzakere süreçlerine dahil olmasıyla geçerli olacaktır (Kies ve Wojcik, 2010: 42). Yani, isteyen herkes tartışma ortamına erişebilmeli ve söylem kamusal olmalıdır (Habermas, 1996: 305). İçtenlik ilkesine göre, söylemler doğru ve samimi olmalıdır. Ayrıca savların desteklenmesi için ortaya sunulan kanıtlar da gerçeği yansıtmalıdır (Habermas, 1990: 27). Karşılıklılık ilkesine göre, tartışmacılar birbirlerinin savlarına yanıt verebilmelidir. Yani tek taraflı bir monologdan ziyade bir diyalog ortamı olmalıdır (Graham, 2008: 21). Düşünümsellik ilkesi akılcılık ile bağlantılı bir ilkedir. Habermas'a göre gerçeklerin gücünü kabul eden kişi, kendisine ait olabilecek yanılgıları da kabullenebilmelidir. Gerektiğinde savından vazgeçmeyi de bilmesi gereken katılımcı, kendi düşüncelerini daima eleştirel bağlamda gözden geçirebilmelidir (2001a: 45). Saygı ilkesi katılımcıların diğerlerini dikkate alarak, onların düşüncelerine duyarlı olmalarını ifade etmektedir (Dahlberg, 2004: 29). Söylemsel eşitlik ilkesi çerçevesinde herkes, soru sorma, isteklerini ifade etme ve savlarını ortaya koyma konusunda eşit şansa sahip olmalıdır (Habermas, 1996: 305). Siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık ilkesine göre kimsenin haklarını kullanması iç ya da dış

baskılarla engellenmemelidir. Yapılan tartışmalar siyasal ve ekonomik egemen güçlerin baskısından uzak olmalıdır (Habermas, 1990: 71). Gerekçelendirme ilkesi de düşünümsellik gibi akılcılık temelini sağlamlaştırmaya yarayan bir ilkedir. Habermas’a göre, bir argümanın gücü gerekçelerinin sağlamlığıyla ölçülmektedir (Habermas, 2001: 41).

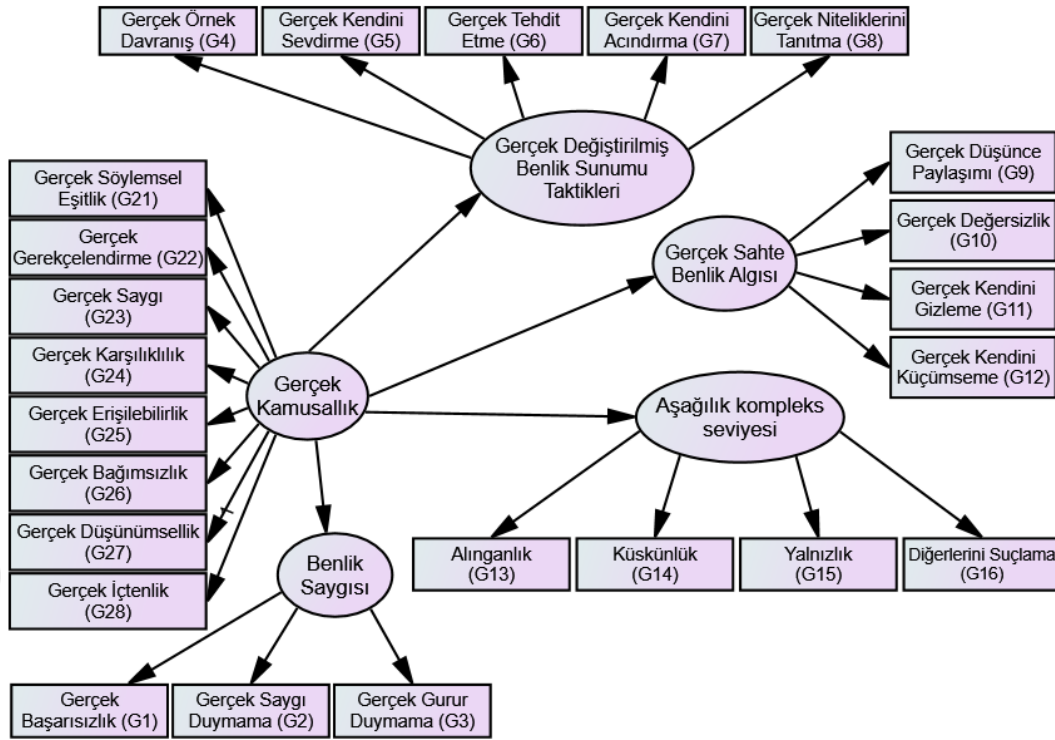
Sanal dünyalarda ise erişilebilirlik, kamusal alanların herkese açık olarak görüneceği ve bu alanlara herkesin erişebileceği şeklinde algılanmamalıdır. Çünkü daha önceden ifade edildiği gibi sayısal bölünme ve birtakım sınırlandırmalar katılımı engelleyebilmektedir (Dahlberg, 2004: 30). İçtenlik açısından bakacak olursak sanal ortamlarda fiziki beden dili olmadığı için, içtenliğin önemli ipuçlarından olan beden dili gözlerden uzak olmaktadır. Bu da içtenliğin sadece klavyeye dökülen metinler ya da seslendiren kişinin ses tonu ve cümle içeriklerinden anlaşılabileceği anlamına gelmektedir. Sanal ortamlarda karşılıklılık ilkesine göre insanlar düşüncelerini söyleyip çekilmemeli, orada kalıp sürece dahil olmalıdırlar. Ancak sanal ortamlarda, elektriğin kesilmesi bile internet bağlantısının kopması anlamına geleceğinden ortamdan ayrılmanıza sebep olmaktadır. Düşünümsellik açısından ise gerçek kamusal alanlardaki görünürlük ile sanal alanlardaki görünürlük arasında fark olmadığı değerlendirilmektedir. Saygı ilkesi açısından sanal ortamlarda, kimliklerin bilinmemesi ya da sürekli değiştirilmesi, uzaktan varoluş psikolojisi, insanların kaba ve saldırgan davranmalarına sebep olabilmekte bu da iletişimin kırılmasına yol açabilmektedir (Lea, Spears ve Groot, 2001: 533). Söylemsel eşitlik ilkesi doğrultusunda, sanal alanlarda kimliklerin gizlenebilmesinden dolayı, hiyerarşiler düzleşebilmekte ve bu da insanların daha eşit bir şekilde etkileşime geçmelerini sağlamaktadır. Ancak, bu sefer de en yoğun iletiyi gönderenler tartışma ortamında baskınlılaşabilmektedir (Dahlberg, 2004: 33). Siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlığın sanal dünyalarda mümkünlüğü konusu tartışmalıdır. Sanal ortamların gerek kimliğin gizlenebilmesi ve gerekse herkesin katılımına açık olması sebebiyle, ekonomik ve siyasal güçler tarafından gözetime tabi tutulması mümkündür. Bu da katılımcıların üzerinde bir baskı yaratarak özgür hissetmelerine engel olabilmektedir. Son olarak gerekçelendirmeler sanal dünyalarda da yapılmalı, savlar ve karşıt savlar, nedenleriyle birlikte ortaya atılmalı ve nedeni yetersiz olanlar elenmelidir. Benhabib’e göre gerekçelendirmek katılımcıların düşünmesini sağlamaktadır (1999: 109). Çünkü gerekçeler karşıdaki kişinin düşüncelerini de anlamayı sağlamaktadır. Sanal ortamlarda da ifade edilebildiği sürece gerekçelerin, tartışmaların sağlıklı olmasını sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Her bir ilke gerçek ve sanal olarak kendi içinde karşılaştırılacaktır. Araştırma soruları ve hipotezler doğrultusunda birbirlerini etkileyen ilkeler araştırılacaktır. Böylece gerçek kamusal alanın potansiyel sanal kamusal alanın varlığına etkisi incelenecek ve gerçek kamusal alan ile sanal kamusal alan kıyaslanacaktır.

4.3.2. İkinci Araştırma Modeli

İkinci araştırma modelinde gerçek kamusal alan; gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerine, gerçek sahte benlik sunumuna, benlik saygısına ve aşağılık kompleks seviyesine etkisi incelenecek ve aralarındaki ilişkiler araştırılacaktır. Bu amaçla Gerçek Kamusal Alan ve Gerçek Benlik Ölçeği oluşturulmuştur. Ölçeğin birinci formunda G1, G2 ve G3 ifadeleri Benlik Saygısını (BS); ikinci formunda G4, G5, G6, G7 ve G8 ifadeleri Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunum Taktikleri Kullanımını (GDBST); üçüncü formunda G9, G10, G11 ve G12 ifadeleri Gerçek Sahte Benlik Algısını (GSB); dördüncü formunda G13, G14, G15 ve G16 Aşağılık Kompleks Seviyesini (AKS); beşinci formunda G17, G18, G19 ve G20 Gerçek Kişilik Tiplerini (GKT); altıncı formunda ise G21, G22, G23, G24, G25, G26, G27 ve G28 ifadeleri birinci araştırma modelinde de ifade edilen Gerçek Kamusal Alan İşlevselliğini (GKİ) ölçmek üzere tasarlanmıştır. Gerçek Kamusal Alan ve Benlik Ölçeği toplam 28 ifade içermektedir. Ancak modele sadece BS, GDBST, GSB, AKS ve GKİ eklenmiştir.

Gerçek dünyada benliklerin dışa yansımalarının çoğu zaman kimliğin altında gölgelendiğini üçüncü bölümde ifade etmiştik (Lyotard, 2013: 18). Gerçek dünyada kamusal alanın gerçekleşmesi için diğer insanların olması gerektiği aşikardır. Çünkü kamusal alanın doğasında bir araya gelme ve diyalog vardır (Graham, 2008: 21). Dolayısıyla benlikler kamusal alanlarında diğer insanlarla birlikte sahne olma durumundadırlar. Bu durumda imaj, duruş ve görsellik gibi sosyolojik faktörler benliklerin maskelenmesini gerektirmektedir. Gerçek kamusal alanlarda bazı insanlar bazı seviyelerde kendini acındırma, kendini sevdirmeye, örnek davranış sergileme, tehdit etme ve devamlı niteliklerini tanıtmaya halinde bulunma ihtiyacı hissederler (Lee, Quigley, Nesler, Corbett ve Tedeschi, 1999: 708). Ayrıca kamusal alanla beraber benlik saygısının da bu çerçevede etkileneceği değerlendirilmektedir. Sahte benlik algısı ve aşağılık kompleks seviyesinin ise toplumsal sahnesinden etkilendiği bilinmektedir (Weir ve Jose, 2010). Bu çerçevede kamusal alan insanın aşağılık kompleks seviyelerini ölçmek için alınganlık, küskünlük, yalnızlık ve diğerlerini suçlama hissiyatları araştırılacaktır.

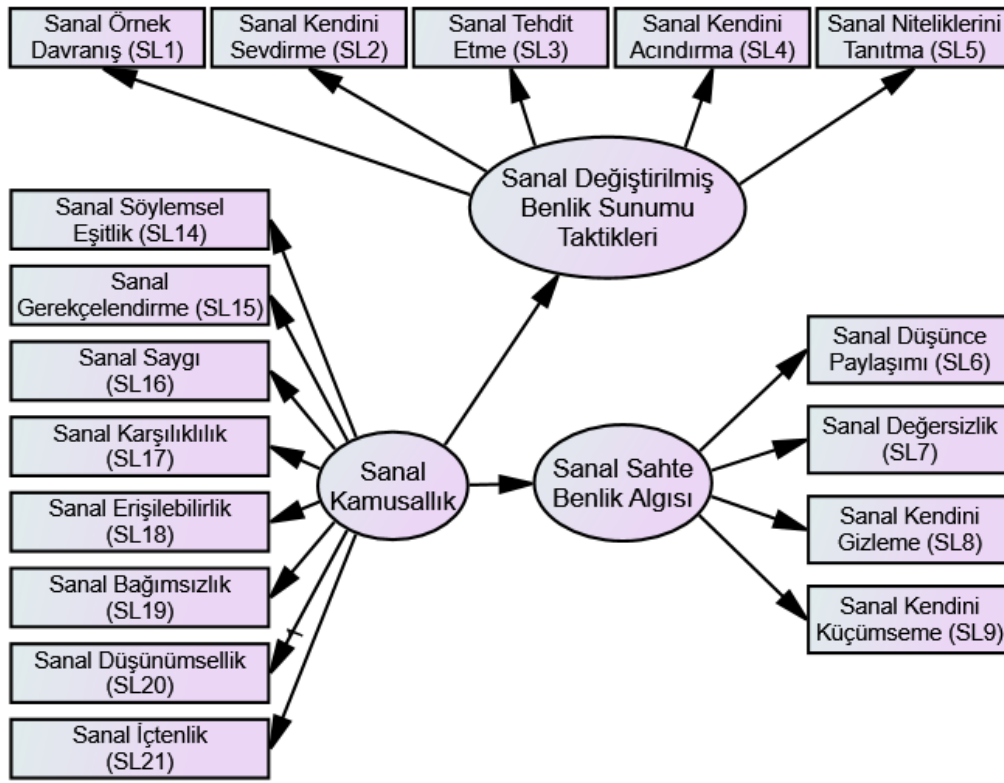

Şekil 4.2. İkinci Araştırma Modeli

Modelde (Şekil 4.2.) öncelikle SL kullanıcılarının gerçek kamusalılık işlevselliklerinin, benlik saygı seviyelerinin etkilenmesine ve gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunum taktiklerini kullanmalarına yol açıp açmadığı bütüncül olarak değerlendirilecektir. Sonra gerçek kamusalılık işlevselliğinin gerçek sahte benlik algısını nasıl etkilediği incelenecek, ayrıca aşağılık kompleks seviyesini artırıp artırmadığı ve benlik saygısını olumlu ya da olumsuz etkileme şekli tartışılacaktır. Ana faktör karşılaştırılmaları yapıldıktan sonra her faktörün alt ifadeleri birbirleriyle karşılaştırılacaktır. Dolayısıyla modelde gerçek dünyada kamusalılık ve benlik ilişkisini gözler önüne sermek amaçlanmıştır.

4.3.3. Üçüncü Araştırma Modeli

Üçüncü Araştırma Modelinde ise sanal kamusalılık işlevselliğinin sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımına, sanal sahte benlik algısına ve kişilik tiplerine etkisi incelenecek ve aralarındaki ilişkiler araştırılacaktır. Bu amaçla Sanal Kamusalılık ve Sanal Benlik Ölçeği oluşturulmuştur.

Şekil 4.3. Üçüncü Araştırma Modeli

Ölçeğin birinci formunda SL1, SL2, SL3, SL4 ve SL5 ifadeleri Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunum Taktikleri Kullanımını (SDBST); ikinci formunda SL6, SL7, SL8 ve SL9 ifadeleri Sanal Sahte Benlik Algısını (SSB); üçüncü formunda SL10, SL11, SL12 ve SL13 ifadeleri Sanal Kişilik Tiplerini (SKT); dördüncü formunda ise SL14, SL15, SL16, SL17, SL18, SL19, SL20, SL21 ve SL22 ifadeleri Sanal Kamusallık İşlevselliğini (SKİ) ölçmek üzere tasarlanmıştır. Sanal Kamusallık ve Sanal Benlik Ölçeği toplam 22 ifade içermektedir. Ancak modele sadece SDBST, SSB ve SKİ eklenmiştir.

Sanal dünyalarda yaşanması muhtemel sanal kamusal alanlar, gerçek kamusal alanlardan kimlik ve görünürlük açısından farklıdır. Arendt'e göre kamusal alanlar görünürlük/aleniye alanıdır. Görünürlük bedensel olarak görülmekten ziyade, iletişim halindeki kişilerin etkileşiminin karşılıklı olmasıyla mümkündür. Habermas'a göre sanal mekanlarda kimliklerin görünmemesi görünürlüğe zarar vermektedir. Kimliklerin görünmesini, iletişimin karşılıklılığından daha önemli gören Habermas, internet ortamında özgürce seçilen kimliklerin, sağlıklı iletişim kurulmasını engellediğini ve gerçek kamusal alanın dinamiklerini olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Ayrıca ortak çıkar sahibi insanların kimliklerini anlık değiştirerek, bu durumu kötüye kullanabilecekleri değerlendirilmiştir.

(Timisi, 2003: 26). Ancak düşüncelerin görünürlüğü mekânın görülmesinden daha önemlidir. Gerçek kamusal alanlarda kimliğin görünüp düşüncelerin görünmemesi durumunda sağlıklı bir iletişim kurulamayacaktır. Bu yüzden bedeninin kimliğini gizlemek isteyen kişilerin bu sanal platformlarda gerçek düşüncelerini paylaşabilecekleri değerlendirilmektedir.

Sanal dünyalarda özgürce değiştirilebilen kimlikler sayesinde bireyler düşüncelerini de özgürce değiştirmeye başlamışlardır. Binark'a göre gerçek ile hayalin bir arada yaşandığı kamusal alandan ziyade, kamusal tartışma platformu olarak görülebilecek internet yeni, bir kültürel mekân ve sanal kamusalılık sağlamıştır. Özellikle hipermetinsellik, diğer kitle iletişim araçlarını da içinde barındırdığından sanaldaki kamusalılığı daha da işlevselleştirmiştir (Binark, 2007a: 21). Kamusallığın benlikler üzerinde etkisi vardır. Ayrıca ağ toplumunun getirdiği sanal kamusalılık ile benlikler, sanal benliklere dönüşmüştür. Bu çerçevede sanal dünyada kullanılan sanal kamusalılık işlevselliği ile sanal benliklerin etkileşimleri araştırılacaktır (Şekil 4.3.). SL kullanıcılarının sanal kamusalılık işlevsellik düzeylerinin sanal kendini acındırma, sanal kendini sevdirmeye, sanal örnek davranış sergileme, sanal tehdit etme ve sanal niteliklerini tanıtmaya değiştirilmiş benlik sunum taktiklerini kullanımlarına etkileri incelenecektir. Ayrıca sanal sahte benlik algısı seviyeleri de sanal kamusalılık işlevsellikleri ile karşılaştırılacaktır.

4.4. Kapsam ve Sınırlılıklar

Ağ toplumu insanların içinde yaşadıkları birçok sosyal medya platformu mevcuttur. Bu sosyal medya platformlarının yanında, sanal dünyalar da popüler hale gelmeye başlamıştır. Sanal dünyalar online oyunlar ve metaversler olarak iki gruba ayrılmaktadır. Online oyunlar, Massively Multiplayer Online Game (MMOG) adıyla anılan World of Craft ve Eve gibi oyunlardır. Metaversler ise, online oyunlardan üç boyutlu görsel zenginlikleri, içeriklerinin kullanıcılar tarafından üretilebilmesi, sürekliliği ve daha birçok açıdan ayrılan CitySpace ve SL gibi içinde yaşanan sanal dünyalardır (Kumar ve diğerleri, 2008: 47). Bu çalışmada SL yaşam dünyası sakinleri çalışmanın kapsamını oluşturmuştur.

Çalışma 01 Mayıs 2020 ile 01 Kasım 2020 tarihleri arasında (6) ay boyunca SL yaşam dünyasında aktif olarak bulunanlarla sınırlıdır. Yaşam dünyası içinde bulunan kullanıcılardan Türk kullanıcılar seçilerek kapsam sınırlandırılmıştır. Yapılacak çalışma

aktif SL kullanıcılarının bu altı aylık dönem içerisindeki duygu, düşünce ve davranışlarıyla sınırlıdır.

4.5. Evren ve Örneklem

Uluslararası bir sanal yaşam dünyası olan SL içerisinde aktif olarak 33.110.000 kişi bulunmaktadır. Araştırmamızda sadece Türk kullanıcılar incelenmiştir. Bu bağlamda tezin evrenini 178.794 Türk kullanıcı oluşturmaktadır (Similarweb, 2020). Oluşturulan ölçek soruları 3.000 kişiye çevrimiçi olarak gönderilmiştir. 309 kişi çevrimiçi anket formunu doldurmuştur. Örneklem hata payı ve evren içerisinde seçilen örneklem sayısına ait bilgiler Bulgular kısmında belirtilmiştir. Bu çalışmanın uygulama kısmı için tespit edilen örnekleme yöntemi basit raslantısal örneklemedir. Basit raslantısal örnekleme hesabında, evreni oluşturan her elemanın örneğe girme şansının eşit olduğu görülmektedir. Bu yöntemin kullanılabilmesi için değerlendirilen verilerin evrene göre benzeşik olması gerekmektedir.

4.6. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında elde edilen veriler Rosenberg Benlik Saygısı Formu (GBSF), Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı Formu (GDBSF), Gerçek Sahte Benlik Algısı Formu (GSBAF), Gerçek Aşağılık Kompleksi Seviyesi Formu (AKF), Gerçek Kamusalılık İşlevselliği Formu (GKİF) ve Gerçek Demografik Veri Toplama Formu (GDVTF) ve Gerçek Kişilik Tipleri Formu (GKTF)’ndan elde edilmiştir.

Ayrıca sanal dünyaya ilişkin veriler ise, Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı Formu (SDBSF), Sanal Sahte Benlik Algısı Formu (SSBF), Sanal Kamusalılık İşlevselliği Formu (SKİF) ve Sanal Demografik Veri Toplama Formu (SDVTF) ve Sanal Kişilik Tipleri Formu (SKTF)’ndan elde edilmiştir.

Görüldüğü üzere ölçekler gerçek dünyaya ve sanal dünyaya ilişkin olmak üzere iki ayrı formda hazırlanmıştır. Katılımcılarla SL sanal yaşam dünyası içerisinde çevrimiçi olarak görüşülerek formlar hakkında bilgi verilmiş ve cevapların yanıtlanması istenmiştir. 5’li likert tipi ölçek kullanılmış ve cevaplar, “Kesinlikle katılmıyorum”dan “Kesinlikle katılıyorum”a doğru belirlenmiştir.

4.6.1. Gerçek Rosenberg Benlik Saygısı Formu

GSBF, insanların benlik saygı düzeylerini belirlemek maksadıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin orijinali İngilizcedir. Türkçe'ye Çuhadaroglu (1986; aktaran Yıldız ve Duy, 2015: 526) tarafından uyarlanmış ve geçerlik güvenirlik çalışmaları da aynı araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin orijinali 63 ifadeden ve 12 alt kategoriden oluşmaktadır. Ölçeğin alt kategorileri şunlardır:

1. Benlik Saygısı
2. Kendilik kavramının sürekliliği
3. İnsanlara Güvenme
4. Eleştiriye Duyarlılık
5. Depresif Duygulanım
6. Hayalperestlik
7. Psikosomatik Belirtiler
8. Kişiler Arası İlişkilerde Tehdit Hissi
9. Tartışmalara katılabilme derecesi
10. Anne-baba ilişkisi
11. Babayla ilişki
12. Psişik İzolasyon

Araştırmamızda Benlik Saygısı ölçeğinin sadece “Benlik Saygısı” alt kategorisi kullanılmıştır. Benlik Saygısı testinde 10 ifade vardır ve bunlar, “kesinlikle katılıyorum” seviyesinden, “kesinlikle katılmıyorum” seviyesine göre derecelendirilmektedir. “Kesinlikle katılmıyorum” ve “Katılmıyorum” şeklinde işaretlenen cevaplar benlik saygısı seviyesinin yüksekliğini göstermektedir.

Çizelge 4.1. GBSF Maddeleri

G1. Genelde kendimi başarısız bir insan olarak görme eğilimindeyim.
G2. Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim.
G3. Kendimle gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.

Tarafımızca oluşturulan ölçekte, benlik saygısı testinin içinden 3 ifade seçilmiş ve bu ifadeler (Çizelge 4.1.), SL kullanıcılarına gerçek hayatlarına yönelik olarak sorulmuştur.

Yapılan sanal etnografya çalışması kapsamında benlik saygısına ilişkin cevapların sanal dünya gözüyle sağlıklı verilmeyeceği değerlendirilmiştir. Bu yüzden sorular sanal dünyalara ilişkin sorulmamıştır.

4.6.2. Gerçek/Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı Formu

Lee vd. tarafından oluşturulan Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Ölçeği'nin (DBSTÖ) orijinalinde 12 boyut bulunmaktadır (Lee, Quigley, Nesler, Corbett ve Tedeschi, 1999: 708). Ölçeğin Türkçe'ye çevrilmesi, geçerlilik güvenirliğinin sağlanmasını (Boz, 2012: 58) üstlenmiştir. DBSTÖ'nün ölçtüğü benlik sunumu taktikleri beş tanedir. Bunlar; örnek davranışlar sergileme (1-5nci ifadeler), kendini sevdirmeye (6-13ncü ifadeler), tehdit etme (14-18nci ifadeler), kendini acındırma (19-23ncü ifadeler) ve niteliklerini tanıtmaya (24-30'ncü ifadeler) dir.

Bu ölçekten her bir benlik sunum taktiğini ilgilendiren bir ifade seçilmiş ve toplam 5 ifade (Çizelge 4.2.) tarafımızca hazırlanan ölçeğe eklenmiştir. Bu sorular SL kullanıcılarına hem gerçek hayatlarına hem de sanal hayatlarına yönelik cevaplamaları için sorulmuştur. Gerçek hayatlara ilişkin ifadeler Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı Formunda (GDBSF), sanal hayatlara ilişkin ifadeler ise Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı Formunda (SDBSF) sorulmuştur.

Çizelge 4.2. GDBSF/SDBSF Maddeleri

G4/SL1. Diğerlerinin benim gibi doğru davranmalarını sağlamaya çalışırım.	Örnek davranış sergileme
G5/SL2. Bir şey isteyeceğim zaman daha iyi görünmeye çalışırım.	Kendini sevdirmeye
G6/SL3. Diğerlerini etkilemek için, onlara gücümden bahsederim.	Tehdit etme
G7/SL4. İşler kötüye gittiğinde benim sorumlu olmadığımı insanlara açıklarım.	Kendini Acındırma
G8/SL5. Diğerlerinin yapmakta zorlanacağı şeyleri yaptığımda bunu herkese anlatırım.	Niteliklerini tanıtmaya

4.6.3. Gerçek/Sanal Sahte Benlik Algısı Formu

Sahte Benlik Algısı ölçeği Weir ve Jose tarafından (2010) geliştirilmiştir. Yetişkinler

için kullanılan ölçek 16 ifade ve 2 alt boyuttan (sahte benlik ve sosyal kaygı) oluşmaktadır. Ölçek kişinin kendi algısını kendi değerlendirmesiyle ölçmesini sağlamaktadır. Ölçeği Akın, Demirci, Yılmaz ve Işık (2013) Türkçe'ye çevirmiş ve geçerlilik güvenilirliğini yapmışlardır. Sahte Benlik Algısı ölçeğinden tarafımızca 4 ifade seçilerek, tarafımızca hazırlanan ölçeğe eklenmiş (Çizelge 4.3.) ve SL kullanıcılarına hem gerçek hayata hem de sanal hayata ilişkin cevap vermeleri istenmiştir.

Çizelge 4.3. GSBAF/SSBAF Maddeleri

G9/SL6. Başkalarının görüşünden farklı olsa bile ne düşündüğümü söylerim.
G10/SL7. Benim düşüncelerim başkaları için önemli değildir.
G11/SL8. Diğer insanlar gibi görünerek gerçek benliğimi saklarım.
G12/SL9. İnsanlar gerçekte nasıl bir insan olduğumu bilselerdi, benden hoşlanmazlardı.

4.6.4. Gerçek Aşağılık Kompleks Seviyesi Formu

Üçüncü bölümde Alfred Adler ve Psikodinamik kuramını anlatmıştık. Bu çerçevede Adler, insanların hayatına ve geçmişe ilişkin değil, geleceğe yönelik amaçlarının kişiliği geliştirdiğini ifade ederken, hedeflerinin onların davranışlarını güdüleyerek dış çevreyi anlamlandırmalarını sağladığını vurgulamıştır. Bununla beraber Adler'e göre bireyleri güdüleyen ve onları harekete geçiren duygu, üstün olma isteğidir. Üstün olma isteğini harekete geçiren duygu ise aşağılık duygusudur (Adler, 2001: 16). İnsanın hayatı boyunca yaşadığı psikolojik problemleri ergenlik öncesi cinselliğe bağlayan Freud'un aksine; Adler bunları aşağılık kompleksine bağlamıştır.

Adler'e göre insanlar aşağılık kompleksini içinden atamadığında iki hareket tarzı sergiler: Birincisi, topluma karşı küskünlük, kendine dönme ve diğerlerine şiddet gösterme isteği şeklinde ortaya çıkar. İkincisinde ise hissedilen kompleksle beraber problemlerle mücadele etme gücü kazanılır. Aşağılık duygusunu giderebilmek için kişi, ya kendisinde gördüğü üstün hususları ön plana çıkarmaya çalışacak, ya da kendisini küçük alanda tutarak o alan içinde egemenliğini yaratmaya çabalayacaktır (Mosak ve Maniacci, 1999: 80).

Bu bağlamda; aşağılık kompleksini yenmeye çalışırken sergilenen hareket tarzlarını içeren dört ifade hazırlanarak ölçeğimize eklenmiş (Çizelge 4.4.) ve SL kullanıcılarının aşağılık kompleks seviyeleri ölçülmeye çalışılmıştır. Bu ölçek sanal hayata yönelik olarak kullanılmamıştır. Çünkü sanal etnografya kapsamında yapılan gözlem çerçevesinde, SL

kullanıcılarının sanal dünyada aşağılık kompleksine yönelik sağlıklı cevap vermeyecekleri öngörülmüştür. SL sanal yaşam dünyası, kullanıcılara diledikleri ölçüde ideal bir dünya sunmaktadır. Bu dünyada yaşayan insanların gerçekte hissettikleri aşağılık kompleksi duygusunu burada yendikleri ve aksine daha pozitif ve donanımlı yaşadıkları görülmüştür.

Çizelge 4.4. GAKF Maddeleri

G13. Bana yönelik eleştiri yapıldığında kolaylıkla alınabilirim.
G14. Topluma karşı genel bir küskünlüğüm vardır.
G15. Zeki ve ilginç olmadığım için, diğerleriyle olmaktansa kendimle baş başa kalırım.
G16. Problemlerle baş edemediğimde, başkalarını suçlayarak bundan kurtulurum.

4.6.5. Gerçek/Sanal Kamusal İşlevselliği Formu

Habermas'ın müzakere ilkelerini üçüncü bölümde anlatmıştık. Bu çerçevede Habermas'ın (1990: 27), (1996: 305), (2001: 41) önderliğinde, Wojcik ve Monnoyer (2010: 3), Kies ve Wojcik (2010: 42), Dahlberg (2004: 30), Graham (2008: 21), Lea, Spears ve Groot'un (2001: 533) katkılarıyla bu ilkeler oluşturulmuş ve geliştirilmiştir. Bunlar;

1. Söylemsel eşitlik,
2. Gerekçelendirme,
3. Saygı,
4. Karşılıklılık,
5. Erişilebilirlik,
6. Siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık,
7. Düşünümsellik,
8. İçtenlik.

Bu müzakere ilkeleri tarafımızca oluşturulan Kamusal ölçeğine (Çizelge 4.5.) eklenmiştir. Bu ifadeler SL kullanıcılarına hem gerçek hayatlarına ilişkin hem de sanal hayatlarına ilişkin olarak sorulmuştur. SL kullanıcılarının verdikleri cevaplara göre gerçekte ve sanalda kamusal yaşama düzeyleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca SL kullanıcılarının sanal hayatlarına ilişkin, sanal kamusal alanın varlığını faydalı bulup bulmadıklarına ilişkin bir ifade de eklenmiştir.

Çizelge 4.5. GKF/SKF Maddeleri

G21/SL14. Kamusal alanlarda tartışırken fikirlerimi özgürce açıklarım.	Söylemsel Eşitlik
G22/SL15. Düşüncelerimi söylemeden önce gerekçelendiririm.	Gerekçelendirme
G23/SL16. Diğer tartışmacılar, konu hakkında düşüncelerime saygı gösterirler.	Saygı
G24/SL17. Tartışma süresince katılımcılar beni dinlerler ve karşılık verirler.	Karşılıklılık
G25/SL18. Bazı tartışmalarda, her an iletişime katılamadığım olmuştur.	Erişilebilirlik
G26/SL19. Tartışma ortamlarında farklı görüşlerin sunulmasına imkân tanınır.	Siyasal ve ekonomik güçlerden Bağımsızlık
G27/SL20. Diğerlerinin yorumları konu hakkındaki düşüncelerimi değiştirebilir.	Düşünümsellik
G28/SL21. Tartışılan konuya ilişkin düşüncelerimi samimi bir şekilde ifade ederim.	İçtenlik
SL22. İnsanların teknoloji veri tabanı ile tartışmalarını faydalı buluyorum.	Değerlendirme

4.6.6. Gerçek/Sanal Kişilik Tipleri Formu

Alfred Adler'in psikodinamik kuramı çerçevesinde insanların yaşam ödevlerine ve sorunlarına yaklaşımını şekillendiren iki boyuta (sosyal ilgi ve etkinlik derecesi) bağlı olarak 4 kişilik tipi tanımlanmıştır. Bunlar;

1. Yararlı Tip: Hem sosyal ilgi hem de etkinlik derecesi yüksek.
2. Kaçınan Tip: Hem sosyal ilgi hem de etkinlik derecesi düşük.
3. Baskın Tip: Sosyal ilgi düşük, etkinlik derecesi yüksek.
4. Alıcı Tip: Sosyal ilgi az, etkinlik derecesi düşük.

Bu kişilik tiplerini üçüncü bölümde detaylı olarak açıklamıştık. Kişilik Tipleri ifadelerimiz Adler'in bu kişilik tiplerini ölçmeye yarayan tarafımızca belirlenen 4 ifadeden (Çizelge 4.6.) oluşturulmuştur. Bu ifadeler hem gerçek hayata yönelik hem de sanal hayat yönelik olarak SL kullanıcılarına sorulmuştur.

Çizelge 4.6. GKTF/SKTF Maddeleri

G17/SL10. Toplumun daha iyiye gitmesi için, diğer insanlara elimden geldiğince destek olurum.	Yararlı tip
G18/SL11. Toplumsal problemlerle çok ilgilenmem ve diğerlerinden uzak dururum.	Kaçınan tip
G19/SL12. Bulduğum ortamlarda genellikle baskın kişiliğimle karar veren ben olurum.	Baskın tip
G20/SL13. Toplum içerisinde devamlı olarak diğerlerine ihtiyaç duyarım.	Alıcı tip

4.6.7. Gerçek Demografik Veri Toplama Formu

Çizelge 4.7. GDVTF Maddeleri

Yaşınız?
Cinsiyetiniz?
Medeni Haliniz?
Çalışma durumunuz?
Öğrenim durumunuz?

Tarafımızca hazırlanmış olan Gerçek Demografik Veri Toplama Formu (Çizelge 4.7.), SL kullanıcılarının gerçek dünyada benlik saygı düzeylerine, değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanmalarına, sahte benlik algılarına, aşağılık kompleks seviyelerine, kişilik tiplerine ve kamusal algılarına etki edebilecek demografik özellikleri belirleyen ifadelerden oluşmaktadır.

4.6.8. Sanal Demografik Veri Toplama Formu

Çizelge 4.8. SDVTF Maddeleri

SL Cinsiyetiniz?
SL Medeni Haliniz?
SL dünyasında kaç yıldır bulunuyorsunuz?
SL dünyasında kaç avatarınız var? Bu avatarların cinsiyetlerini yazınız.
SL dünyasında bir günde kaç saat bulunuyorsunuz?
SL Dünyasında kaç arkadaşınız var?
SL dünyasında kaç gruba üyesiniz?

Tarafımızca hazırlanmış olan Sanal Demografik Veri Toplama Formu (Çizelge 4.8.), SL kullanıcılarının sanal dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanmalarına,

sahte benlik algılarına, kişilik tiplerine ve sanal kamusalık algılarına etki edebilecek demografik özellikler ve SL kullanım şekillerini belirleyen ifadelerden oluşmaktadır.

4.7. Araştırmanın Uygulanması

Araştırma verilerini toplamak için SL yaşam dünyasına 1 Kasım 2019 tarihinde üye olunarak bir erkek araştırmacı avatar yaratılmıştır. Bu avatar ile 1 Kasım 2019 ile 1 Kasım 2020 tarihleri arasında (1) yıl boyunca sanal etnografya yöntemiyle gözlem yapılmıştır. Ayrıca 1 Mayıs 2020 ile 1 Kasım 2020 tarihleri arasında SL yaşam dünyasına giren kullanıcılara anket yapılarak veriler toplanmıştır. Araştırmanın sahip olduğu zaman ve bütçe kısıtları, basit rastgele örnekleme yönteminin kullanılmasını uygun kılmaktadır. Verilerin toplanmasında elde edilen zorluklar, elde edilen verilerin yorumlanmasında önem arz etmektedir. SL sanal yaşam dünyasında veri toplamak maksadıyla kullanıcılara bir araştırma linki gönderilmiştir. Ancak SL dünyası içerisinde sahte linklerden dolayı dolandırılan ve avatarları çalınan kullanıcılar olduğu için, birçok kullanıcı araştırma linki aracılığıyla anketi doldurmayı reddetmiştir. Bu yüzden öncelikle link kullanmak istemeyen 70 kullanıcıya tek tek anket ifadeleri sorularak veriler toplanmıştır. Bu kişilerin tercihleri bizzat araştırmacı tarafından anket formuna işlenmiştir. Bu da yeterli gelmeyince ikinci bir avatar (kadın) yaratılmış ve iki avatarla birlikte anketler doldurtulmaya çalışılmıştır. SL dünyası içerisinde 3000 kişiye ulaşarak link gönderilmiş ve 309 kullanıcı anketi yanıtlamıştır.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

5.1. Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesine İlişkin Temel Bilgiler

Araştırmanın bu bölümünde tanımlayıcı istatistikler, yapısal eşitlik modellemesi, t testi ve ki kare testleri, doğrulayıcı ve açımlayıcı faktör analizleri sonuçlarına yer verilmiştir. Teorik model, kovaryans temelli yapısal eşitlik modellemesi ile maksimum olabilirlik kestirimi parametresi ile analiz edilmiştir. Yapısal eşitlik modellemesi için AMOS 26 yazılım paketi ve araştırma kapsamında yapılmış olan t testleri için ise SPSS 25 programı kullanılmıştır.

Araştırmanın evrenini SL Sanal Yaşam Dünyasında yaşayan 178.794 Türk kullanıcı oluşturmaktadır. Her ne kadar 309 kişiye anket yapılmış olsa da sorulara cevap veren SL kullanıcılarından 44'ünün verdiği cevaplar çarpık ve sağlıksız olduğu için çıkarılmıştır. Dolayısıyla toplam 265 SL kullanıcısının verdiği cevaplar dikkate alınmıştır. Araştırmamızın örneklem sayısını belirlemek için Çizelge 5.1.'den yararlanılmıştır.

Çizelge 5.1. $\alpha = 0.05$ İçin Örneklem Büyüklükleri (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 50)

Evren Büyüküğü	+- 0.03 örneklem hatası (d)			+-0.05 örneklem hatası (d)			+-0.10 örneklem hatası (d)		
	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7
100	92	87	90	80	71	77	49	38	45
500	341	289	321	217	165	196	81	55	70
750	441	358	409	254	185	226	85	57	73
1 000	516	406	473	278	198	244	88	58	75
2 500	748	537	660	333	224	286	93	60	78
5 000	880	601	760	357	234	303	94	61	79
10 000	964	639	823	370	240	313	95	61	80
25 000	1023	665	865	378	244	319	96	61	80
50 000	1045	674	881	381	245	321	96	61	81
100 000	1056	678	888	383	245	322	96	61	81
1 000 000	1066	682	896	384	246	323	96	61	81
100 Milyon	1067	683	896	384	246	323	96	61	81

SL kullanıcılarının özellikleri, verilere ulaşmak için erişilen kullanıcı profili gibi unsurlardan dolayı örneklem hata payı $\pm 0,05$ ($p=0,8$ ve $q=0,2$) olarak belirlenmiştir. Buna göre 100.000 kişilik bir evren için 245 kişilik örneklem gerekmektedir. Bu çerçevede

178.794 kişilik evrenin hata payını azaltmak için 309 kişi ile anket yapılmış ve 265 kişinin verdiği cevaplar dikkate alınmıştır.

Ayrıca çevrimiçi anket çalışmalarının örneklemelerinin tespitinde, dağıtılan anketlere verilen %10'luk yanıt yeterlidir (Witmer'den aktaran Binark, 2014: 100). Bu bağlamda dağıtılan 3.000 çevrimiçi ankete 300 kişi tarafından dönüş yapılması yeterlidir. Dolayısıyla 309 kişilik örneklem grubunun bu açıdan da araştırmamız için yeterli olduğu değerlendirilmektedir.

Ayrıca modelimizde gerçek dünyaya ilişkin 6 ve sanal dünyaya ilişkin ise 4 olmak üzere toplam 10 değişken mevcuttur. Stevens'a göre bir değişken başına 15 örneklem yeterlidir. Bu çerçevede 150 örneklem sınırını aştığından 265 örneklemimiz yeterli olacaktır (Stevens, 1996: 72). Bununla beraber, Tabachnick ve Fidell'e göre her bir değişken başına $8 + 50$ örneklem yeterlidir. Buna göre hedef olan 140 örneklem sınırı aşıldığından 265 örneklemimiz yeterli olacaktır (Tabachnick ve Fidell, 2007).

Son olarak; örneklem sayısının yeterliliğini ve verilerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek amacıyla K-M-O ve Bartlett Küresellik testleri yapılmıştır. Field (2013: 805) örneklem sayısının yeterli olması için K-M-O değerlerinin 0,50'nin üzerinde olması gerektiğini, verilerin faktör analizine uygunluğu için de Bartlett Küresellik testinin anlamlı olması gerektiğini belirtmektedir. Bu çerçevede analiz sonucu örneklem sayısının yeterli olduğu ve verilerin faktör analizi için uygun olduğu görülmüştür.

5.1.1. Yapı Geçerliliği-Güvenirlik Analizleri ve Açımlayıcı Faktör Analizi

Elde edilen veriler öncelikle SPSS 25 istatistik programı ile analiz edilmiştir. Verilerin değişkenleri arasındaki ilişkilerin sorgulanmasıyla yeni bir yapı ortaya koymayı hedefleyen Açımlayıcı Faktör Analizi Tekniği ile analiz yapılırken (Can, 2014: 311), ölçeklerin iç tutarlılığı ve güvenilirlik hesaplamaları için Cronbach's Alpha katsayısı kullanılmıştır.

Faktör analizi, kavramların açıklandığı boyutların belirlenmesi ve değişkenlerin azaltılmasında kullanılmaktadır (Yurtkoru, Çinko ve Durmuş, 2018: 74). Tanımlanan faktörler, değişkenler arasındaki ilişkiyi ölçen ve bunun sonucunda aynı özelliği ölçen birbirleriyle bağlantılı değişken setinden oluşmaktadır. Böylelikle benzer verilerin

birleştirilmesiyle daha az istatistiksel işlem ile gereksiz ayrıntılardan arınan bir sonuca ulaşmak mümkün olmaktadır.

Bu bağlamda SL kullanıcılarına gerçek dünya için 28, sanal dünya için 22 olmak üzere toplam 50 ifade yöneltilmiştir. Toplam 50 ifadeden oluşan ölçek, SL kullanıcılarından 100 kişiye ön test olarak uygulanmıştır. Elde edilen verilere ilişkin açımlayıcı faktör analizleri yapılmış, ölçeklerin faktör yapısı belirlenmiş, güvenirlikleri hesaplanmış ve güven düzeyi 0,870 olarak (Çizelge 5.2.) bulunmuştur. Ön test sonucunda elde edilen veriler ile yapılan faktör analizleri, değişkenlerle ilgili faktör yapılarının literatürle uyumlu, içsel güvenirlik katsayılarının da yeterli olduğunu göstermiştir.

Çizelge 5.2. Ön test Güvenirlik Analizi

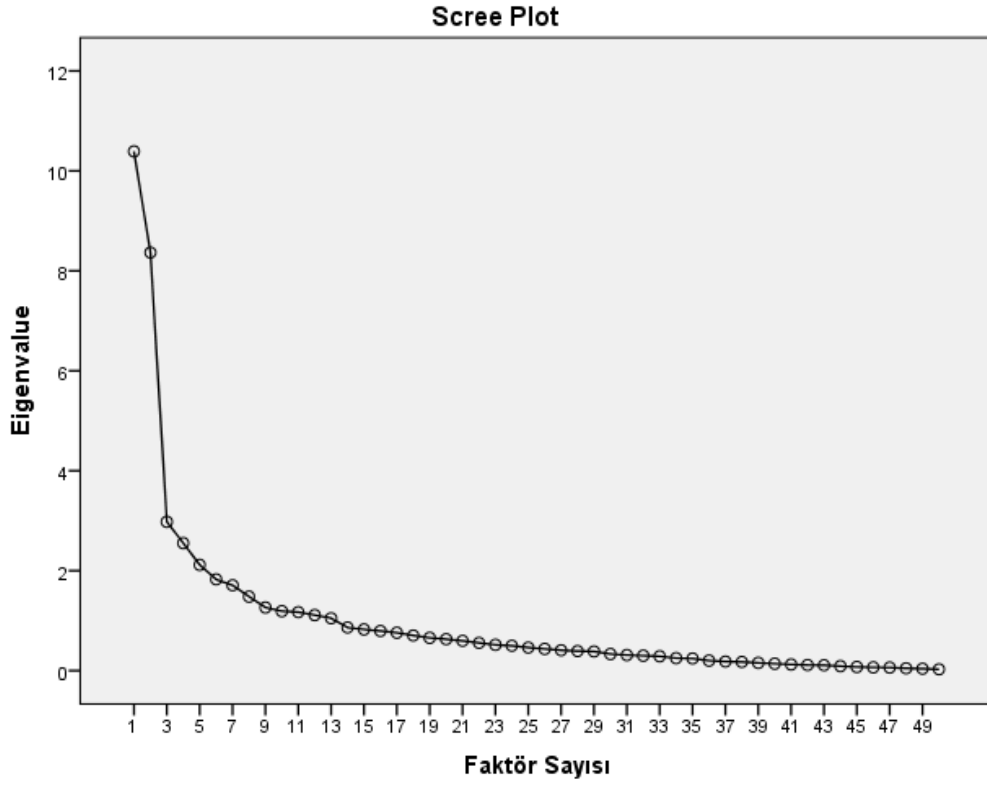
Cronbach Alfası	Toplam Unsurlar Sayısı
,870	50

Elde edilen analiz sonuçlarının örneklem hacminin artmasıyla faktör yapılarının belirginleşeceği ve içsel güvenirlik katsayılarının da yükseleceği öngörülmüştür. Bununla birlikte ön test sürecinde katılımcılardan gelen öneriler ve eleştiriler de dikkate alınarak anket formuna ve ifadelere son şekli verilmiştir. Güvenirlik testinden geçen ölçek soruları ayrıca KMO ve Bartlett Testi'ne tabi tutulmuştur.

Çizelge 5.3. Ön test KMO ve Bartlett Analizi

Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği	,732
Bartlett Testi Yaklaşık Ki-Kare	2796,587
Serbestlik Derecesi	861
Anlamlılık Düzeyi	,000

KMO ve Bartlett testi sonucunda KMO değeri yüksek çıkmıştır. Anlamlılık düzeyi $P<(\alpha) = 0,05$ olduğundan geliştirilen (Çizelge 5.3.) ölçeğin 50 ifadelik bölümünün faktör analizine uygun bir veri seti olduğu görülmüştür. Her sorunun faktör açıklama kalitesini belirlemek için ortak yükler analiz edilmiştir. Şekil 5.1.'de belirtilen ön test toplam varyans açıklamasının ışığında her bir ifadenin faktör açıklama kalitesini gösteren ortak yükler incelenmiş ve veri akışını sağlamak için döndürülmüş bileşen matrisi kullanılarak yetersiz ifadeler ölçeklerden çıkarılmıştır.

Şekil 5.1. Ön test Toplam Varyans Açıklaması

Şekil 5.1.'de toplam varyans açıklamasında ölçek alt başlıklarının dağılımı gösterilmiştir. Soldaki ilk altı nokta, ifadelerin daha çok altı başlıkta toplanacağını işaret etmektedir. Bahsedilen altı noktadan sonraki üç noktada görülen dalgalanmalar, üç başlık daha açılabilceğini göstermektedir. Ancak toplam soru sayısının az olması ve açılacak diğer alt başlıklardaki soru sayılarının az olacağı öngörülerek araştırmacı değerlendirmesi olarak altı ölçek alt başlığı belirlenmiştir.

Bu çerçevede döndürülmüş bileşen matrisi kullanılarak Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Ölçeğinin G4 ve G7 numaralı ifadeleri, Gerçek Aşağılık Kompleksi Ölçeğinin G13 numaralı ifadesi, Gerçek Kamusalılık İşlevselliği ölçeğinin G27 numaralı ifadesi, Sanal Kamusalılık İşlevselliği Ölçeğinin SL18 numaralı ifadesi, Gerçek Sahte Benlik Algısı Ölçeğinin G9, G10, G11 ve G12 numaralı ifadeleri, Sanal Sahte Benlik Algısı Ölçeğinin SL6, SL7, SL8 ve SL9 numaralı ifadeleri, Gerçek Kişilik Tipleri Ölçeğinin G17, G18, G19 ve G20 numaralı ifadeleri ve Sanal Kişilik Tipleri Ölçeğinin SL10, SL11, SL12 ve SL13 numaralı ifadeleri yetersiz görülerek çıkarılmıştır.

Çalışmada sorulmak üzere; Gerçek Benlik Saygısı Ölçeğinin G1, G2, G3 numaralı ifadeleri, Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Ölçeğinin G5, G6 ve G8 numaralı ifadeleri, Gerçek Aşağılık Kompleksi Ölçeğinin G14, G15 ve G16 numaralı ifadeleri, Gerçek Kamusalılık İşlevselliği ölçeğinin G21, G22, G23, G24, G25, G26 ve G28 numaralı ifadeleri, Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Ölçeğinin SL1, SL2, SL3, SL4 ve SL5 numaralı ifadeleri ve Sanal Kamusalılık İşlevselliği Ölçeğinin SL14, SL15, SL16, SL17, SL19, SL20, SL21 ve SL22 numaralı ifadeleri belirlenmiştir.

Böylelikle 50 ifadeden oluşan anket formu 29 ifadeye düşürülmüş ve altı boyuta ayrılmış, her boyutta bulunan benzer veriler aynı faktör içinde değerlendirilerek değişken sayısının azaltılması hedeflenmiştir. Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısı ise, maddelerin ağırlıklı olarak puanlandığı durumlarda kullanılmıştır (Can, 2014: 384).

Ölçek faktörlerinin eklenmesi ya da ölçekten atılması faktör yükü değerleriyle ilişkilidir. Dolayısıyla faktör yük değeri, maddeler ile faktörler arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Faktör yük değerinin yüksek olması o ifadenin oluşturduğu yapıyı ölçtüğü anlamına gelmektedir. Faktör yükü 0,30'dan küçük olan ifadeler ölçeklerden çıkarılmaktadır. Evrene ilişkin öne sürülen varsayımların karşılık bulabildiği veriler üzerinde yapılan istatistiksel işlemler ve parametrik yöntemlerin kullanıldığı çalışmada ölçeğin yapı geçerliği ve güvenirliği bu şekilde belirlendikten sonra ölçeğin faktör analizine uygunluğunu ortaya koyan KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) ve Bartlett testi uygulanmıştır.

Örnekleme yeterliliğini test etmek için kullanılan KMO ve Bartlett testi, sayıları değil ilişkileri ölçmektedir (Can, 2014: 321). 0,8-1 arasındaki ölçek katsayısının güvenilir olduğu bilgisinden hareketle çalışmanın ölçek güvenirlikleri oldukça yüksek çıkmıştır. Ayrıca her bir ölçeğin toplam faktör sayılarının belirlenmesi amacıyla Scree Plot grafikleri oluşturulmuştur.

Verilere uygulanacak analiz yöntemleri belirlenirken basıklık ve çarpıklık değerlerinin -1.96 ile +1.96 arasında olduğu (Can, 2014: 85) görülmüştür. Buna göre söz konusu parametrik testlerin yapılması uygun bulunmuştur. Ayrıca araştırma değişkenlerine ilişkin ortalama, standart sapma, basıklık ve çarpıklık değerleri Çizelge 5.4'de gösterilmiştir.

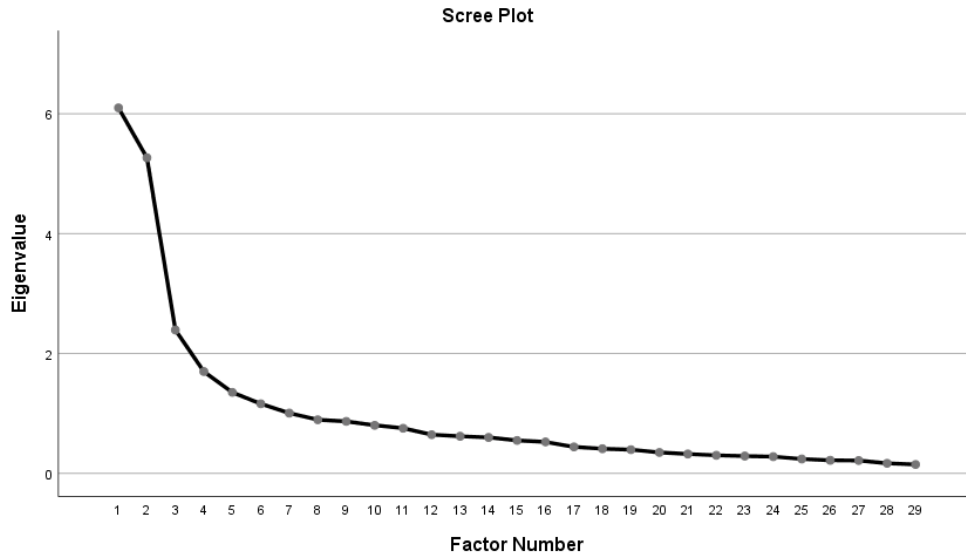
Çizelge 5.4. Değişkenlere ait ortalama standart sapma, basıklık ve çarpıklık değerleri

	N	Min	Max	Mean	Std. D.	Skewness		Kurtosis	
						Statistic	Std. E.	Statistic	Std. E.
Gerçek Benlik Saygısı Ölçeği	265	1,00	5,00	2,0355	1,03814	1,071	,150	,323	,298
Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Ölçeği	265	1,00	5,00	2,5859	1,13276	,386	,150	-,844	,298
Aşağılık Kompleksi Ölçeği	265	1,00	5,00	2,2648	1,09357	,799	,150	-,135	,298
Gerçek Kamusalılık İşlevselliği Ölçeği	265	1,00	5,00	3,4585	,91139	-,844	,150	,158	,298
Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Ölçeği	265	1,00	5,00	2,5909	,99302	,151	,150	-,614	,298
Sanal Kamusalılık İşlevselliği Ölçeği	265	1,00	5,00	3,9729	,81549	-1,177	,150	1,321	,298

Araştırmamız kapsamında SL kullanıcılarının; yanıtları ters konumlu olan Gerçek Benlik Saygısı Ölçeğine yönelik değerleri (Mean: 2,0355) yüksek seviyede çıkmıştır. Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Ölçeğine ilişkin değerler ise (Mean: 2,5859) orta seviyenin altında seyretmiştir. Yani söz konusu taktikleri belli bir grup kullanmaktadır. Gerçek dünyaya ilişkin ölçeklerimizin içinde olan yanıtları ters konumlu Gerçek Aşağılık Kompleksi Ölçeğinin değerleri yüksek seviyede (Mean: 2,2648) çıkmıştır. Yani aşağılık kompleks seviyesi yüksek olan grup daha azdır. Gerçek Kamusalılık işlevselliği ölçeğinin değerleri (Mean: 3,4585) orta seviyenin üstünde çıkmıştır. Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Ölçeğinin değerleri (Mean: 2,5909) orta seviyenin altındadır. Sanal kamusalılık işlevselliği ölçeğinin değerleri ise (Mean: 3,9729) yüksek seviyede çıkmıştır. Buna göre SL kullanıcılarının sanal kamusalılık işlevsellikleri yüksek seviyededir (Çizelge 5.4.).

Çizelge 5.5. Asıl test KMO ve Bartlett testi

Örneklem Ölçüm Değer Yeterliliği	,798
Bartlett Testi Yaklaşık Ki-Kare	3761,254
Serbestlik Derecesi	406
Anlamlılık Düzeyi	,000

Şekil 5.2. Asıl test Toplam Varyans Açıklaması

Veri setinin faktör analizine uygunluğunu gösteren asıl test KMO ve Bartlett değeri (Çizelge 5.5.), 0,798 olarak ortaya çıkmıştır. KMO ve Bartlett test sonuçlarının 0,50'nin üzerinde olması ve Bartlett küresellik testi sonuçlarının da anlamlı çıkması, veri setlerine faktör analizinin uygulanabileceğini göstermektedir (Yurtkoru ve diğerleri, 2018). Ayrıca Şekil 5.2.'de görüldüğü üzere de altı faktörlü çalışmamız desteklenmektedir.

Çizelge 5.6. Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek	İfade	Faktörler					
		1	2	3	4	5	6
Sanal Kamusalılık İşlevselliği	SL14	,776					
	SL16	,762					
	SL21	,729					
	SL19	,701					
	SL17	,700					
	SL20	,606					
	SL22	,562					
	SL15	,503					
Gerçek Kamusalılık İşlevselliği	G28		,795				
	G21		,752				
	G26		,665				
	G24		,606				
	G22		,545				
	G25		,515				
	G23		,501				

Çizelge 5.6. (devam) Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Benlik Saygısı	G1			,624			
	G3			,593			
	G2			,578			
Aşağılık Kompleksi	G14				,681		
	G16				,581		
	G15				,580		
Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunum Taktikleri	SL4					,665	
	SL5					,582	
	SL2					,536	
	SL3					,521	
	SL1					,509	
Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunum Taktikleri	G5						,612
	G6						,602
	G8						,542

Uygulanan varimax rotasyon yöntemi ile elde edilen sonuçlar, ölçeklere ilişkin olan altı faktörlü yapıyı doğrulamaktadır (Çizelge 5.6.). Bu altı faktör toplam varyansın %52,43'ünü açıklamaktadır. Bu değer literatürde kabul gören %50 değerinin üzerindedir (Malhotra, Kim ve Patil, 2006: 567), (Hair ve diğerleri, 2010: 111).

Faktör yükleri gerçek dünyada; benlik saygısı için 0,624 ve 0,578 arasında, gerçek değiştirilmiş benlik sunum taktikleri kullanımı için 0,612 ve 0,542 arasında, gerçek aşağılık kompleksi için 0,681 ve 0,580 arasında, gerçek kamusal işlevselliği için 0,795 ve 0,501 arasındadır. Sanal dünyada ise; sanal değiştirilmiş benlik sunum taktikleri kullanımı için 0,665 ve 0,509 arasında, sanal kamusal işlevselliği için 0,766 ve 0,503 arasındadır.

Faktör analizi incelendiğinde tüm değerlerin literatürde kabul gören 0.50 değerinin üstünde olduğu görülmektedir (Hair ve diğerleri, 2010: 111), (Kalaycı, 2009: 321). Ayrıca çalışmamızın bu aşamasında ifadelerin faktör yüklerinin çoğunun 0,60'ın üstünde bir değere sahip olmasının, bir sonraki aşamada yapılacak olan doğrulayıcı faktör analizi açısından sağlıklı bir sonuç çıkmasına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Ulaşılan sonuçlar, değişkenleri ölçmek amacı ile oluşturulan ifadelerin kuramsal faktör yapısına uygun olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla teorik yapının da elde edilen gözlemlerce desteklendiğine işaret etmektedir. Bu çerçevede her ölçek grubu için güvenilirlik analizi yapılarak güvenilirlikleri test edilmiştir.

Çizelge 5.7. Ölçeklerin güvenirliği

Ölçek	İfade Sayısı	Cronbach's Alpha
Benlik Saygısı	3	0,808
Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı	3	0,705
Aşağılık Kompleks Seviyesi	3	0,754
Gerçek Kamusalılık İşlevselliği	7	0,847
Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı	5	0,733
Sanal Kamusalılık İşlevselliği	8	0,863
Tüm ifadeler	29	0,797

Çizelge 5.7.'de çalışmada kullanılan ölçeklere ait Cronbach Alpha değerleri yer almaktadır. Cronbach Alpha değerinin 0,70 ve üzerinde olması ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir (Nunnally, 1978). Çalışmada yer alan tüm ölçeklerin Cronbach Alpha değerlerinin 0,70'in üzerinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışmada yer alan ölçeklerin güvenirlik açısından yeterli olduğu değerlendirilmektedir.

5.1.2. Yapısal Eşitlik Modeli ve Doğrulayıcı Faktör Analizi

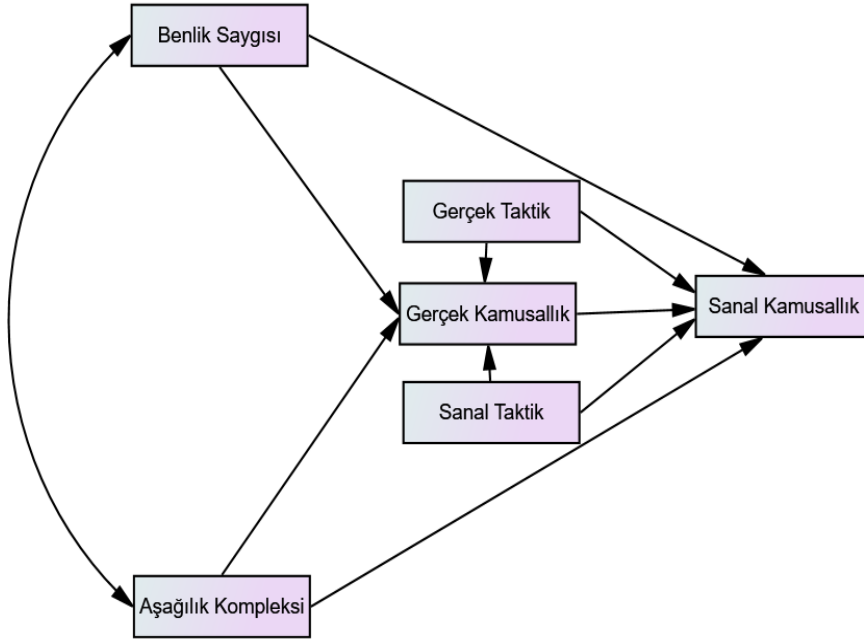
Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), gözlenen değişkenlerle, gözlenen değişkenler tarafından ölçülen yapılar arasındaki ilişkileri test edebilmek için kullanılır (Wetson ve Gore, 2006: 735). DFA modelleri kuramsal bir temelden hareketle gerçekleştirilmektedir. Bu açıdan keşfedici faktör analizinden farklılaşan DFA'nın daha detaylı hale gelmesi için ise örtük değişkenler arasındaki ilişkileri de test edebilen yapısal eşitlik modeli (YEM) kurulmaktadır (Schreiber, Barlow, Nora, Stage ve King, 2006: 325).

YEM; ekonomi, davranış bilimleri, sosyal bilimler, tıbbi bilimler ve eğitim bilimleri gibi farklı alanlarda, kuram destekli, örtük ve gözlenen değişkenler arasındaki ilişkiyi test edebilmek için bilim insanlarınca kullanılmaktadır. YEM'in bu şekilde sıklıkla kullanılması, geleneksel yöntemlerin aksine, gözlenen değişkenlerin ölçüm hatalarını keşfetmesinden kaynaklanmaktadır (Hu ve Bentler, 1999). Ayrıca bir değişkenden diğerine giden doğrudan etkiyi ve iki değişken arasında aracı bir değişkenin etkisiyle oluşan dolaylı etkileri ölçebilen YEM, çok değişkenli model geliştirebilmekte, sonuçlarını tahmin ve test edebilmektedir (Raykov ve Marcoulides, 2006: 85).

YEM; faktör analizi, çoklu regresyon ve kanonik korelasyon gibi istatistiksel

yöntemlerin bir birleşimi şeklinde ifade edilmektedir. YEM, gözlenen ve gizil değişkenler içermesi ve gizil değişkenlerin gözlenen değişkenler ile tanımlanması yönüyle faktör analizini, birçok bağımlı ve bağımsız değişken içermesi yönüyle kanonik korelasyonu ve değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri tanımlaması yönüyle regresyon analizini içermektedir. Faktör analizi, regresyon analizi ve kanonik korelasyon gibi farklı istatistiksel tekniklerin bir birleşimi olarak ifade edilmesi, YEM'in yol analizi, DFA ve yapısal model gibi farklı başlıklar altında incelenmesine neden olabilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007: 85).

YEM'de, veri setlerine ait örtük ve gözlenen değişkenler ile test edilecek yapıya göre değişebilen modeller kullanılmaktadır (Bayram N., 2010: 57). Burada öncelikli amaç modellerin doğrulanıp doğrulanmadığını belirlemektir (Bentler ve Bonett, 1980: 270). Teorik modelin doğrulanma durumunu tespit etmek için ise uyum indeksleri kullanılmaktadır (Browne ve Cudeck, 1993: 33).

Şekil 5.3. Bütünleşik araştırma modeli yol analizi diyagramı

Doğrulamalı faktör analizinden önce yol analizinin yapılması araştırmaya bütüncül bakılabilmesi açısından önemlidir. Özellikle iki ya da daha fazla değişkenin arasındaki nedensel ilişkileri test edebilmek için, doğrudan ve doğrudan olmayan ilişkileri karşılaştıran

Yol Analizi, çoklu regresyonla direk bağlantılı bir analiz yöntemidir. YEM'in en eski şekli olan gözlenen değişkenli yol analizinde, gizil değişkenlerin model kısımlarını test etmek amaçlanmaktadır (Kelloway, 1998: 18). Bu çerçevede Şekil 5.3.'de yol analizi modeli hazırlanmıştır. Buna göre benlik saygısının, aşağılık kompleksi seviyesinin, gerçek/sanal değiştirilmiş benlik sunum taktikleri kullanımının gerçek kamusalığa ve sanal kamusalığa etkisi araştırılmaktadır.

Araştırmamızda yer verilen YEM ve DFA için AMOS 26 istatistik programı kullanılmıştır. 6 değişken ile 29 ifadeden oluşan ölçüm modelimiz en yüksek olabilirlik (maximum likelihood) yöntemiyle test edilmiştir. Gerçekleştirilen DFA sonucunda modifikasyon indisleri, standart hata kovaryans değerleri ve faktör yükleri incelenmiştir (Hair, Black ve Babin 2010).

Model, gizil değişkenlerle bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak ve gizil değişkenlerin kendi içindeki korelasyonları tespit etmek için tasarlanmıştır. Model incelendiğinde veriler ile model arasında iyi bir uyum olduğu görülmektedir. Çizelge 5.8.'de uyum ölçütlerinin sınırları ve modelin sonuçları verilmiştir. Gerçek dünya ve sanal dünyaya ilişkin uyum iyiliği ise literatürde kabul görülen sınırın üzerindedir. Uygunluk değerleri, tasarlanan modelin gerçek ile karşılaştırmasını yapar. Bu değerler modelin yapısal geçerliliğini test eder. Modelin uygunluğu Ki-Kare değeri ile ölçülmektedir. Bu temel ölçümü gösteren CMIN değerine 2,021 olarak ulaşılmıştır. Elde edilen bu değer çalışmamızda örnek alınan kovaryans matrisi ve model tarafından uyarlanmış matris arasındaki farkı değerlendirmektedir (Hu ve Bentler, 1999: 2).

Çizelge 5.8. Araştırma Model Fit Değerleri

Uyum İyiliği	CMIN	GFI	CFI	RMSEA
Eşik Değerler	<5.0 ¹³	≥0,85 ¹⁴	≥0,9 ¹⁵	<0.08 ¹⁶
Model Değerleri	2,021	0,865	0,905	0,062

GFI (Goodness-of-Fit Index), modelin kovaryans ve varyanslarının, ölçülen varyans ve kovaryanslarla oransal karşılaştırılmasıdır (Maiti ve Mukherjee, 1991: 155). GFI, 0 ile 1

¹³ (Hu and Bentler, 1999: 2).

¹⁴ (Maiti and Mukherjee, 1991: 155), (Shevlin and Miles, 1998: 88), (Bardakçı, 2018: 57).

¹⁵ (Bentler and Bonett, 1980: 601).

¹⁶ (Browne and Cudeck, 1993: 151).

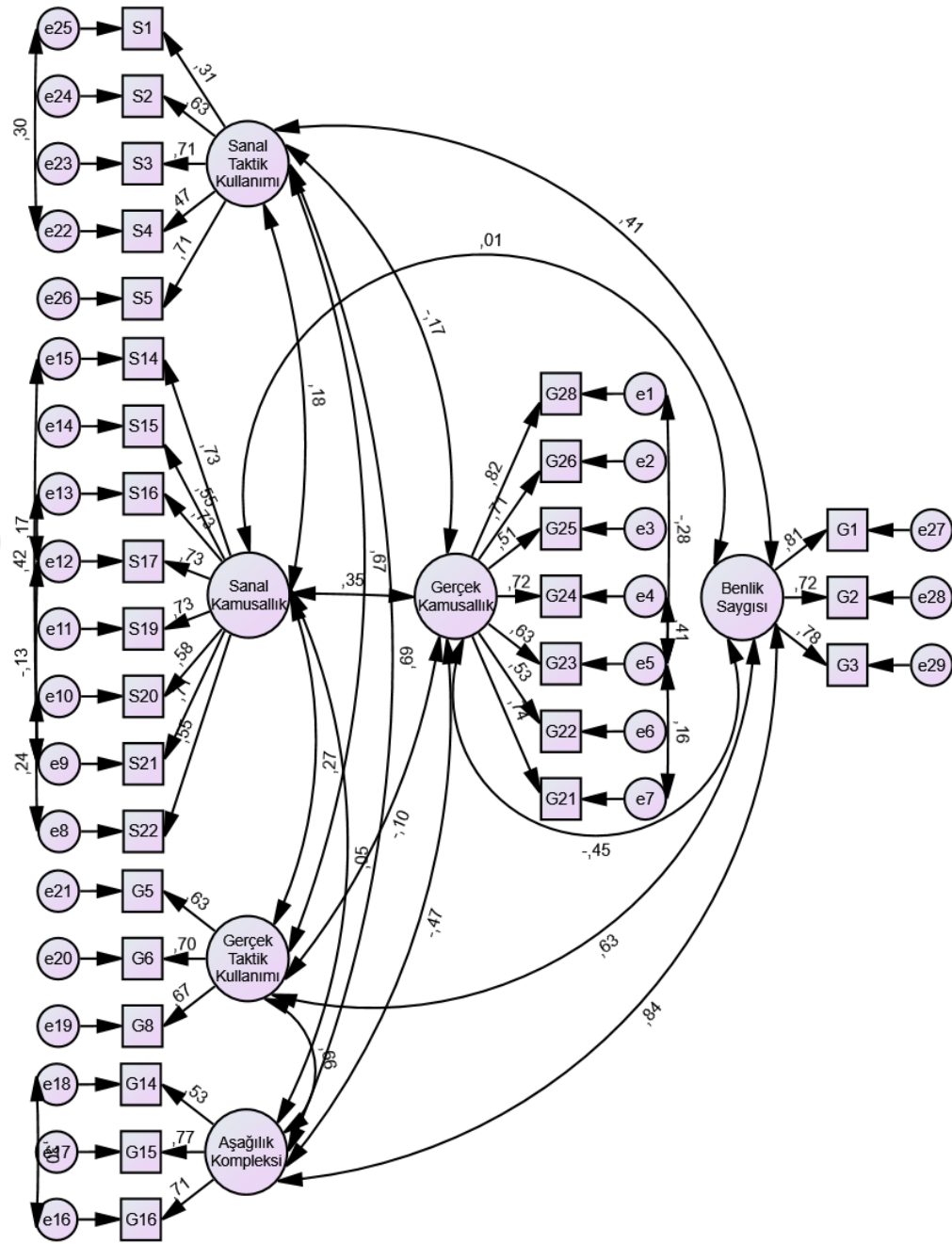
arasında bir değer alır. Uygun değerlendirilen eşik değeri 0,90'dır. Bununla beraber küçük örneklem büyüklükleri ile birlikte faktör yüklerinin düşük çıkması durumunda 0,95 eşik değerine kadar değerlendirme yapılabilir (Shevlin ve Miles, 1998: 88). Ayrıca RMSEA, CFRI ve CMIN değerleri uygun ise GFI eşik değeri 0,85 olarak da kabul edilmektedir (Bardakçı, 2018: 57). Çizelge 5.8.'e göre GFI değeri 0,865 olarak elde edilerek uygun bulunmuştur.

CFI (Comparative Fit Index), hesaplama yapılırken örneklem büyüklüğünü hesaba dahil ederek daha iyi sonuçlar elde edilmesini sağlar. En fazla kabul gören istatistiklerden biri olan CFI, sıfır modeli ile örneklem kovaryans matrisini karşılaştırarak sonuca ulaşır. 0 ile 1 arası bir değer alan CFI, modelin uygunluğuna göre 1'e doğru yaklaşır. Eşik değeri 0,90'dır (Bentler ve Bonett, 1980: 601). Çizelge 5.8.'e göre CFI değerimiz 0,905 olarak elde edilerek uygun bulunmuştur.

RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) değeri, araştırma yapılırken fark edilmeyen ancak optimum olarak planlanan parametrelerin, ana kütleyle ait kovaryans matrisi ile uyumuna ilişkin bilgi vermektedir. RMSEA, modelde bulunan değişken ve ifade sayısı arttıkça yükselme eğilimi gösterir. Eşik değer olarak 0,08 olarak kabul edilmiştir (Browne ve Cudeck, 1993: 151). Çizelge 5.8.'e göre RMSEA değeri 0,062 olarak elde edilerek uygun bulunmuştur. Bu çalışmada, CMIN/DF, GFI, CFI, RMSEA değerleri kabul edilebilir uyum değerleri arasında bulunmuştur.

Yapısal eşitlik modelleri, gözlemlenmeyen ve gözlemlenen değişkenler arasındaki doğrudan ve dolaylı etkileri tek bir model içinde test edebilmesinden ve gözlemlenen değişkenlere ilişkin ölçüm hatalarını tespit ederek hesaba dahil eden bir teknik olmasından dolayı günümüzde sıkça kullanılmaktadır (Bayram, 2010).

Şekil 5.4.'de yer alan yapısal eşitlik modeli AMOS çıktısında ölçme hata katsayıları görülmektedir. Ölçme hatalarının bazılarının 1' den büyük ve eksi olduğu görülmektedir. Bunun nedeni üç ayrı modelin bu çalışma için birleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Ölçüm hatalarının güvenilirlik düzeyini olumsuz yönde etkilediği bilinse de ölçeğin Cronbach alfa değeri güvenilir aralıkta bulunmuştur ($\geq 0,6$) (Anderson ve Gerbing, 1984: 157).

Şekil 5.4. Bütünleşik Araştırma Modeli AMOS çıktısı (Yapısal Eşitlik Modeli)

AMOS aracılığıyla kurulan yapısal eşitlik modeli, metodoloji bölümünde ifade edilen üç araştırma modelinin birleşerek tek bir model içerisinde bütün değişkenlerin gözlenebilmesini ve ölçüm hatalarının da görülmesini sağlamıştır. Şekil 5.4.'de oluşturan yapısal eşitlik modeli çerçevesinde açımlayıcı faktör analizi sonrasında belirlenen Gerçek Kamusalılık İşlevselliği, Sanal Kamusalılık İşlevselliği, Gerçek Benlik Saygısı, Gerçek Aşağılık Kompleksi, Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı ve Sanal

Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı faktörlerinin aralarındaki tüm ilişkiler araştırılmıştır.

YEM'de değişkenler hem bağımlı hem de bağımsız gizil değişken olarak eş zamanlı kullanılabilir. Kendine doğru en az bir tane tek yönlü ok yönelen değişken, içsel gizil değişken; yalnızca tek yönlü oklar gönderen fakat kendisine doğru hiç tek yönlü ok yönelmeyen değişkenler ise dışsal gizil değişkenlerdir. Ayrıca iki değişken arasındaki nedensel ilişkiyi gösteren tek yönlü oklar, yol olarak adlandırılır. Bu oklar bir değişkenin diğer değişken üzerindeki doğrudan etkisini gösterir. Tek yönlü oklar, çoklu regresyondaki gibi regresyon katsayıları veya yol katsayıları olarak da isimlendirilir. Tek yönlü okların haricinde kavisli oklar olarak da bilinen çift yönlü oklar, iki gözlenen değişken arasındaki kovaryansı açıklarlar ve tek yönlü oklara nazaran nedensellik olarak daha güçlüdürler (Hox ve Bechger, 2002: 36).

Çizelge 5.9. Gerçek Dünyaya Ait Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek	İfade	Faktör Yükleri
Benlik Saygısı	G1	0,877
	G2	0,771
	G3	0,748
Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı	G5	0,951
	G6	0,986
	G8	0,991
Aşağılık Kompleksi	G14	0,535
	G15	0,747
	G16	0,719
Gerçek Kamusalılık İşlevselliği	G21	0,797
	G22	0,645
	G23	0,701
	G24	0,740
	G25	0,575
	G26	0,715
	G28	0,776

Modelimizde Benlik saygısı örtük değişkeninin öncelikle bağımsız değişken olarak, diğer örtük değişkenler üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Daha sonra Gerçek Kamusalılık örtük değişkeni bağımsız değişken konumuna geçerek Sanal Kamusalılık, Gerçek Değiştirilmiş

Benlik Sunum Taktikleri, Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunum Taktikleri, Aşağılık Kompleksi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu çerçevede karşılıklı olarak bütün örtük değişkenlerin birbirleriyle ikili olarak ilişkileri ölçülmüş ve yapısal eşitlik modeli kurularak doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Faktör yükleri gerçek dünyada benlik saygısı için 0,748 ile 0,877 arasında, gerçek değiştirilmiş benlik sunum taktikleri kullanımı için 0,951 ile 0,991 arasında, aşağılık kompleksi için 0,535 ile 0,747 arasında, gerçek kamusalılık işlevselliği için 0,575 ile 0,797 arasındadır (Çizelge 5.9.).

Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları gerçek dünya için aşağılık kompleksi G14 ve gerçek kamusalılık işlevselliği G25 ifadeleri dışında diğer tüm faktör yükleri literatürde kabul gören 0,60 değerinin üzerindedir (Anderson ve Gerbing, 1984). Çalışmamızın bu aşamasında söz konusu ifadelerin faktör yüklerinin 0,60'a yakın bir değer alması sebebiyle bu ifadelerin elemine edilmemesi tercih edilmiştir.

Çizelge 5.10. Sanal Dünyaya Ait Faktör Analizi Sonuçları

Ölçek	İfade	Faktör Yükleri
Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı	SL1	0,602
	SL2	0,582
	SL3	0,675
	SL4	0,672
	SL5	0,576
Sanal Kamusalılık İşlevselliği	SL14	0,795
	SL15	0,749
	SL16	0,777
	SL17	0,762
	SL19	0,753
	SL20	0,586
	SL21	0,674
	SL22	0,586

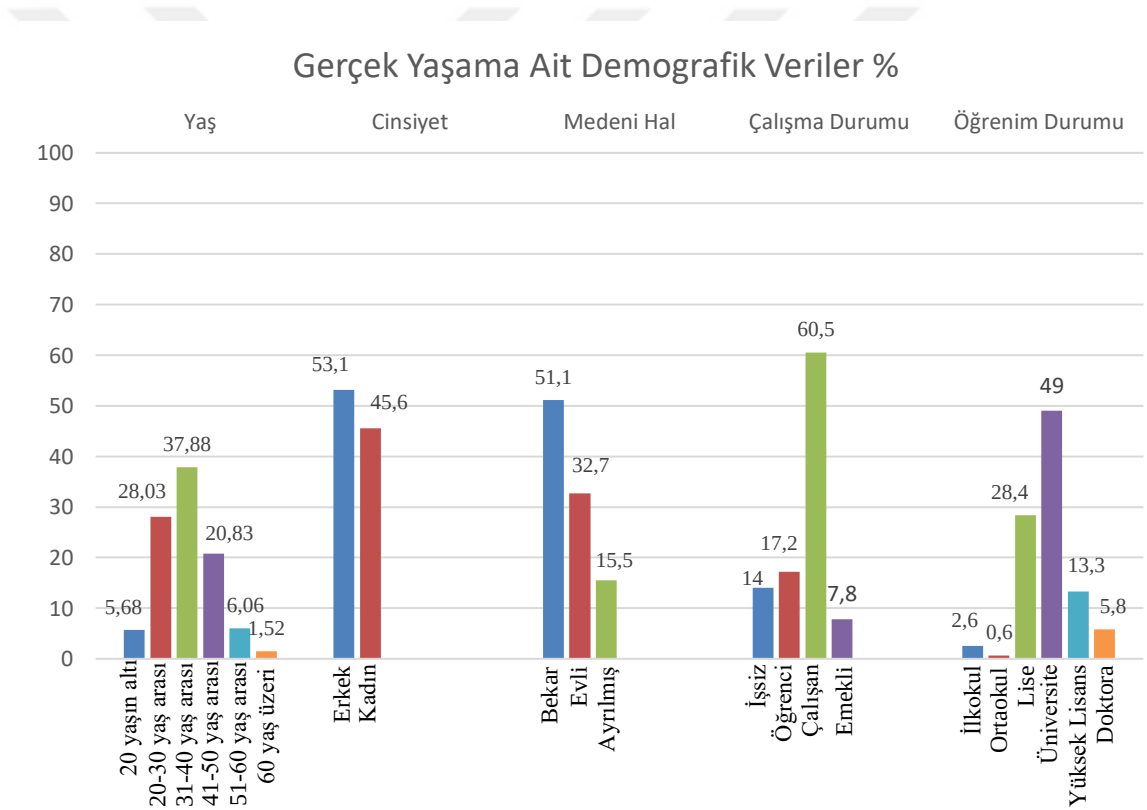
Faktör yükleri sanal dünyada sanal değiştirilmiş benlik sunum taktikleri kullanımı için 0,576 ile 0,675 arasında, sanal kamusalılık işlevselliği için 0,586 ile 0,795 arasındadır (Çizelge 5.10.).

Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları sanal dünya için sanal değiştirilmiş benlik sunum

taktikleri kullanımı SL2, SL5 ve sanal kamusalılık işlevselliği SL20, SL22 ifadeleri dışında diğer tüm faktör yükleri literatürde kabul gören 0,60 değerinin üzerindedir (Anderson ve Gerbing, 1984). Çalışmamızın bu aşamasında söz konusu ifadelerin faktör yüklerinin 0,60'a yakın bir değer alması sebebiyle bu ifadelerin elemine edilmemesi tercih edilmiştir.

5.2. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

SL kullanıcılarının gerçek hayatlarına ilişkin demografik sorulara verdikleri cevaplar Şekil 4.5.'de gösterilmektedir. Ayrıca daha sonra sanal hayatlara ilişkin veriler ortaya konacak ve aralarındaki ilişkiler araştırılacaktır.

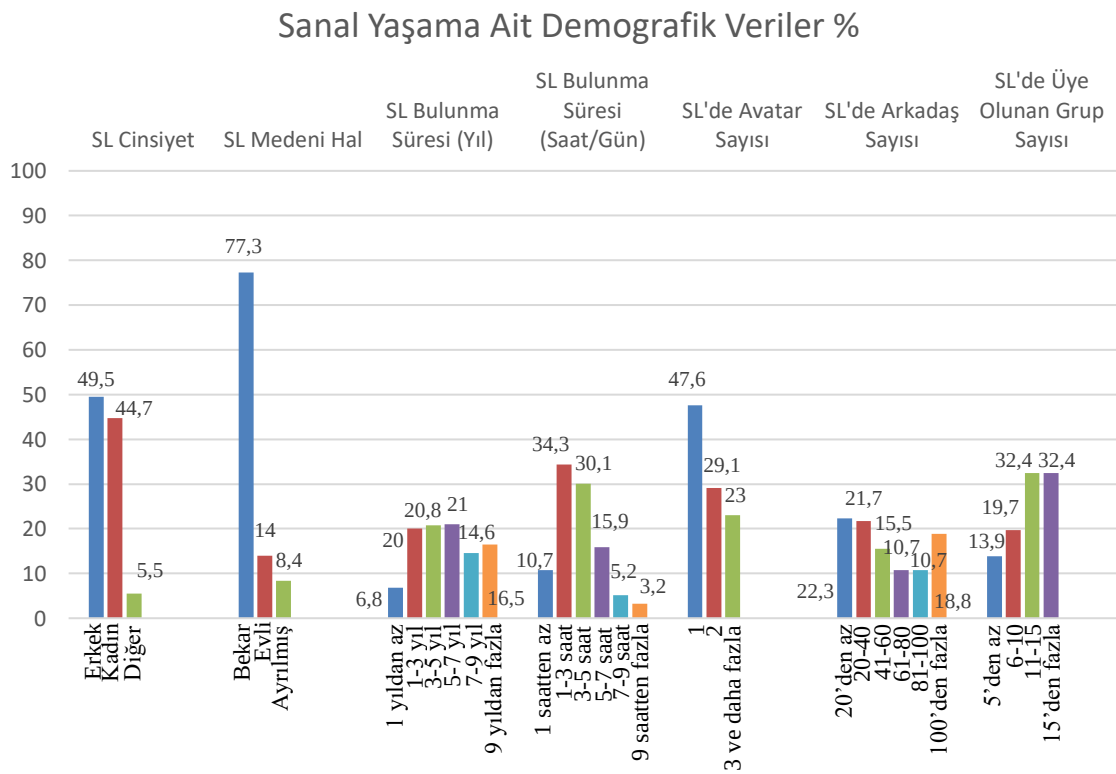

Şekil 5.5. Gerçek yaşama ait genel istatistikler

Şekil 5.5.'de görüldüğü üzere Gerçek kamusalılık ve gerçek benlik ölçeğimizi yanıtlayan 309 SL kullanıcısının %5,7 (n=18)'si 20 yaşın altında, %28 (n=86)'i 20-30 yaş arası, %37,8 (n=115)'i 31-40 yaş arası, %20,8 (n=64)'i 41-50 yaş arası, %6,1 (n=18)'i 51-60 yaş arası, %2 (n=6)'si 60 yaşın üzerindedir. %0,5 (n=2)'i ise yaş ile ilgili soruya cevap vermemiştir. Görüldüğü üzere SL kullanıcılarının çoğunluğunun yaş grubu 31-40 yaş arasındır.

Ankete katılanların %53,1 (n=164)'ü erkek, %45,6 (n=141)'si kadındır. Katılımcıların %1,3 (n=4)'ü cinsiyetle ilişkin soruya cevap vermemiştir. Katılımcıların %51,1 (n=158)'i bekar, %32,7 (n=101)'si evli, %15,5 (n=48)'i eşinden ayrılmıştır. %0,7 (n=2)'lik kısım bu soruya cevap vermemiştir. Eşinden ayrılanların yüzdesi azımsanamayacak kadar azdır.

Katılımcıların %14 (n=43)'ü işsiz, %17,2 (n=53)'si öğrenci, %60,5 (n=187)'i çalışan, %7,8 (n=24)'i emeklidir. %0,5 (n=2)'i çalışma durumuna ilişkin soruya yanıt vermemiştir. Ankete katılanların %2,6 (n=8)'si ilköğretim mezunu, %0,6 (n=2)'si ortaokul mezunu, %28,4 (n=88)'ü lise mezunu, %49 (n=151)'u üniversite mezunu, %13,3 (n=41)'ü yüksek lisans mezunudur ve %5,8 (n=18)'i doktora derecesine sahiptir. Katılımcıların %0,3 (n=1)'ü eğitim durumuna ilişkin soruya cevap vermemiştir.

Şekil 5.6. Sanal yaşama ait genel istatistikler

Gerçek hayatlarına ilişkin yaş, cinsiyet, medeni durum, çalışma durumu ve öğrenim durumlarını cevaplayan aynı SL kullanıcıları, sanal hayatlarına ilişkin olarak da SL cinsiyet, SL medeni hal, SL'de bulunma süreleri (yıl), SL'deki avatar sayıları ve cinsiyetleri, SL'de günlük bulunma süreleri (saat), SL'de arkadaş sayıları ve SL'de üye olunan grup sayılarını cevaplamışlardır. Bu demografik sorulara verilen cevaplar Şekil 4.6.'da gösterilmiştir.

Şekil 5.6.'da görüldüğü üzere Sanal kamusalık ve benlik ölçeğimizi yanıtlayan 309 SL kullanıcısının sanal dünyadaki avatarının cinsiyetleri gerçek hayata göre farklılık göstermektedir. Bu kapsamda sanal bedenlerin cinsiyetlerinin %49,5 (n=153)'ü erkek, %44,7 (n=138)'si kadın, %5,5 (n=17)'i diğer (erkek ve kadın dışında)'dir. Ayrıca katılımcıların %0,3 (n=1)'ünün bu soruyu cevaplamadığı anlaşılmıştır. Bu soruya “diğer” seçeneğini işaretleyen açıklama kısmına yazdıkları ifadeler incelendiğinde, SL kullanıcılarının sanal avatarlarının cinsiyetlerinin %2 (n=6)'sinin lezbiyen, %0,7 (n=2)'sinin erkek eşcinsel, %0,3 (n=1)'ünün biseksüel, %0,3 (n=1)'ünün transseksüel, %1,3 (n=4)'ünün insan dışı varlık, %0,9 (n=3)'ünün erkek köpek olduğu görülmüştür (Çizelge 5.11.).

Çizelge 5.11. SL kullanıcılarının sanal yaşamlarında kullandıkları avatar ve cinsiyet durumları

DEĞİŞKEN	DEMOGRAFİK UNSURLAR	FREKANS (N)	YÜZDE (%)
CİNSİYET	Erkek	153	49,5
	Kadın	138	44,7
	Lezbiyen	6	2
	Erkek eşcinsel	2	0,7
	Biseksüel	1	0,3
	Transseksüel	1	0,3
	İnsan dışı varlık	4	1,3
	Erkek köpek	3	0,9
	Cevapsız	1	0,3
	Toplam	309	100,0

Katılımcıların sanal dünyadaki medeni durumlarına bakılacak olursa %77,3 (n=239)'ü bekar, %14 (43)'ü evli, %8,4 (n=26)'ü ayrılmıştır. Katılımcıların %0,3 (n=1)'ü bu soruyu yanıtlamamıştır. SL kullanıcılarının %20 (n=62)'sinin 1-3 yıl arasında, %20,8 (n=64)'inin 3-5 yıl arasında, %21 (n=65)'inin 5-7 yıl arasında, %14,6 (n=45)'sinin 7-9 yıl arasında, %16,5 (n=51)'inin 9 yıldan fazla süredir SL' de bulundukları görülmüştür. Ayrıca katılımcıların %0,3 (n=1)'ünün bu soruyu cevaplamadığı anlaşılmıştır.

Ayrıca gerçek dünyada bedensel olarak sadece bir bedeni kullanabilen SL kullanıcılarına, SL yaşam dünyası sınırsız beden seçme özgürlüğü tanımaktadır. Bu

çerçevede SL kullanıcılarının avatar sayıları kendilerine sorulduğunda; %47,6 (n=147)'sinin 1 avatar kullandığı, %29,1 (n=90)'inin 2 avatar kullandığı, %23 (n=71)'ünün 3 ve daha fazla avatar kullandığı görülmüştür. Ayrıca katılımcıların %0,3 (n=1)'ünün bu soruyu cevaplamadığı anlaşılmıştır. Yönetilen avatar sayılarına ek olarak, bu avatarların cinsiyetleri de sorulmuştur. Buna göre, 2 SL kullanıcısının 2 kadın avatarının olduğu, 2'sinin 2 erkek avatarının olduğu, 1'inin bütün avatarlarının erkek olduğu, 1'inin 1 erkek ve 3 kadın avatar yönettiği, 1'inin 17 erkek avatarının olduğu, 1'inin 3 erkek, 3 kadın ve 2 insan dışı varlık avatarının olduğu, 1'inin bütün avatarlarının insan dışı varlık olduğu, 1'inin bütün avatarlarının kadın olduğu, 1'inin 1 kadın ve 1 erkek avatarının olduğu, 1'inin avatarlarının erkek olduğu, 1'inin 4 erkek avatari kullandığı, 1'inin 5 erkek avatar kullandığı, 1'inin 2 kadın ve 2 erkek avatari kullandığı, 1'inin 3 kadın ve 2 erkek avatari kullandığı, 1'inin 4 avatarının ikisinin erkek ve birinin transseksüel olduğu, 1'inin 2 erkek avatarının olduğu, 1'inin 2 kadın ve 2 erkek avatari yönettiği, 1'inin 5 avatarının lezbiyen olduğu, 1'inin avatarlarının erkek olduğu, 1'inin 3 yaşında kız çocuk avatari yönettiği, 1'inin 1 erkek köpek ve 1 dişi köpek avatarının olduğu, 1'inin 3 erkek ve 1 kadın avatari yönettiği, 1'inin 8 erkek avatarının olduğu anlaşılmıştır.

SL dünyası kullanıcılarının günde %10,7 (n=33)'si SL içinde 1 saatten az, %34,3 (n=106)'ünün 1-3 saat, %30,1 (n=93)'inin 3-5 saat, %15,9 (n=49)'unun 5-7 saat, %5,2 (n=16)'sinin 7-9 saat, %3,2 (n=10)'sinin 9 saatten fazla kaldıkları görülmüştür. Kullanıcıların %0,6 (n=2)'si bu soruya cevap vermemiştir. Ayrıca SL kullanıcılarının SL içindeki arkadaş sayılarına bakıldığında; %22,3 (n=69)'ünün 20'den az, %21,7 (n=67)'sinin 20-40, %15,5 (n=48)'inin 41-60, %10,7 (n=33)'sinin 61-80, %10,7 (n=33)'sinin 81-100, %18,8 (n=58)'inin 100'den fazla arkadaşı olduğu görülmüştür. Arkadaş sayısı sorusuna cevap vermeyen kullanıcı oranı ise %0,3 (n=1)'tür.

SL dünyasında üye olunan grup sayılarına göre ise; kullanıcıların %13,9 (n=43)'ünün 5'den az, %19,7 (n=61)'sinin 6-10, %32,4 (n=100)'ünün 11-15, %32,4 (n=100)'ünün 15'den fazla gruba üye olduğu görülmüştür. Bu soruya kullanıcıların %1,6 (n=5)'si cevap vermemiştir.

5.3. Araştırma Değişkenlerinin Demografik Verilerle Karşılaştırılması

5.3.1. Benlik Saygısı Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Bu bölümde benlik saygısı seviyesinin yaş, cinsiyet, medeni hal, öğrenim durumu ve çalışma durumları, SL cinsiyet, SL medeni durum ve SL avatar sayısı ile ilişkileri analiz edilecektir. İlgili tablolar EK-2’de gösterilmiştir.

5.3.1.1. Benlik saygısı seviyesinin gerçek demografik verilerle karşılaştırılması

5.3.1.1.1. Benlik saygısının yaş ile karşılaştırılması

Çizelge 5.12.’ye göre yaş gruplarına ait benlik saygı seviyelerini oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermemektedir ($\text{sig} < 0,05$). Bu nedenle uygulanan Games-Howell testi neticesinde; “20 yaş altı” ve “41-50” yaş grubunun “51-60” yaş grubuna; “20-30”, “31-40”, “41-50” ve “51-60” yaş grubunun “60 yaş üstü” yaş grubuna göre benlik saygı seviyelerinde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir (EK-2, Çizelge 2.1a.).

Çizelge 5.12. Benlik saygısının yaş ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) Yaş	(J) Yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Benlik Saygısı	51-60	20 yaş altı	-1,47778*	,42767	,030
		41-50	-,74848*	,19746	,005
		60 yaş üstü	-2,41667*	,31696	,006
	60 yaş üstü	20-30	2,11403*	,30534	,014
		31-40	1,94667*	,29857	,021
		41-50	1,66818*	,31712	,026
		51-60	2,41667*	,31696	,006

Sarıkaya’ya göre benlik saygısı ile yaş arasında anlamlı bir ilişki vardır ve yaş arttıkça benlik saygısı da artmaktadır (2015: 83). Ancak SL kullanıcıları açısından bu durum incelendiğinde 20 yaş altının benlik saygısının düşük olduğu, 20 yaş ile 60 yaş arasının ise daha yüksek olduğu görülmüştür. Bununla beraber 60 yaş üstü SL kullanıcılarının benlik saygısı seviyelerinin diğerlerine göre düşük olduğu gözlenmiştir.

Rosenberg'e göre benlik saygısı, insanın kendini değerlendirme tutumuyla ilişkilidir. Kişi kendini olumlu bir tutumla değerlendiriyorsa bu tutum, benlik saygısının yüksek olmasına, olumsuz bir tutumla değerlendiriyorsa benlik saygısının düşük olmasına katkıda bulunur (1979: 58). Bu çerçevede SL kullanıcılarından 20 yaş altı ve 60 yaş üstünün kendini daha olumsuz tutumla değerlendirdiği ifade edilebilir. 20 yaş altı SL kullanıcılarının gerçek hayatta diğer yaş gruplarına göre kendilerini daha çok ispat etme çabası içerisinde olabileceklerinden dolayı benlik saygılarının daha düşük olmasının muhtemel olduğu kayda değer bir husus olarak görülmelidir. Ancak 20-60 yaş arasındaki grupların daha bilinçli olmalarından dolayı kendilerini kabullenişleriyle alakalı olarak benlik saygılarının daha yüksek olduğu değerlendirilebilir.

5.3.1.1.2. Benlik saygısının cinsiyet ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre benlik saygısı seviyesi ile gerçek cinsiyetler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-2, Çizelge 2.1b.).

5.3.1.1.3. Benlik saygısının medeni durum ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre benlik saygısı ile gerçek medeni durum arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-2, Çizelge 2.1c.).

5.3.1.1.4. Benlik saygısının çalışma durumu ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre benlik saygısı ile çalışma durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-2, Çizelge 2.1ç.).

5.3.1.1.5. Benlik saygısının öğrenim durumu ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre benlik saygısı ile öğrenim durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-2, Çizelge 2.1d.).

5.3.1.2. Benlik saygısı seviyesinin sanal demografik verilerle karşılaştırılması

5.3.1.2.1. Benlik saygısının SL cinsiyet ile karşılaştırılması

Çizelge 5.13.'e göre SL cinsiyetlerine ait benlik saygı seviyelerini oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermemektedir ($\text{sig} < 0,05$). Bu nedenle uygulanan Games-Howell testi neticesinde; “diğer” cinsiyet grubunun erkek ve kadınlara göre benlik saygı seviyelerinde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Erkek ve kadınlar arasındaki farklılık ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (EK-2, Çizelge 2.1e.).

Çizelge 5.13. Benlik saygısının SL cinsiyet ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) S_Cinsiyet	(J) S_Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Benlik Saygısı	Erkek	Kadın	,19458	,13089	,299
	Diğer	Erkek	,84668*	,32297	,044
		Kadın	1,04126*	,31205	,011

Özhan’a göre kadınların benlik saygı seviyeleri erkeklere göre daha yüksektir (1994: 6). Scott ve diğerlerine göre ise “diğer” cinsiyet mensuplarının benlik saygıları düşük, anksiyete ve depresyon seviyeleri yüksektir (Scott, Pringle ve Lumsdaine, 2004: 8).

Ancak çalışmamızda SL kullanıcılarından “diğer” cinsiyeti kullananların benlik saygılarının erkek ve kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna göre, SL kullanan “diğer” cinsiyet gruplarının benlik saygılarının daha yüksek olması, bu cinsiyet grupları için SL kullanımının benlik saygı seviyelerini artırdığı şeklinde değerlendirilebilir. Bu kişiler “diğer” cinsiyet grubunda olduklarını SL içinde açıkça ifade etmekte ve bu durumu kabul ettiklerini rahatlıkla ifade etmektedirler. SL’de “diğer” cinsiyet grubunda olanların çoğunluğu bu kimliklerini gerçek dünyada gizlemektedirler. Dolayısıyla SL içinde kendilerini ifade etme şansı bulan ve cinsel kimliklerini diledikleri gibi yaşayan “diğer” cinsiyet gruplarının kendileriyle barış halinde olmalarından dolayı (Rosenberg, 1979: 58) benlik saygılarının yükseldiği değerlendirilmektedir.

5.3.1.2.2. Benlik saygısının SL medeni durum ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre benlik saygısı ile SL medeni durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-2, Çizelge 2.100f.).

5.3.1.2.3. Benlik saygısının SL avatar sayısı ile karşılaştırılması

Çizelge 5.14.'e göre SL avatar sayılarına ait benlik saygı seviyelerini oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermemektedir ($\text{sig} < 0,05$). Bu nedenle uygulanan Games-Howell testi neticesinde; “üç ve daha fazla” avatarı olanların “bir” ve “iki” avatarı olanlara göre benlik saygı seviyelerinde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. “Bir” ve “iki” avatarı olanlar arasındaki farklılık ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (EK-2, Çizelge 2.1g.).

Çizelge 5.14. Benlik saygısının SL avatar sayısı ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) Avatar_Sayısı	(J) Avatar_Sayısı	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Benlik Saygısı	Bir	İki	-,14743	,13777	,534
	Üç ve daha fazla	Bir	,69770*	,17771	,000
		İki	,55027*	,20070	,019

Üçüncü bölümde de bahsettiğimiz gibi avatarlar SL kullanıcılarına sınırsız kimlik değiştirme şansını vermektedir (Soyseçkin, 2007: 252). Ancak çalışmamız neticesinde SL’de avatar sayısının fazlalaşması kişinin gerçek dünyada benlik saygısının düşmesine yol açmaktadır. Bu kapsamda her açılan avatarda farklı bir karakter kullanma özgürlüğünün benlik saygısını olumsuz yönde etkilediği değerlendirilmektedir.

Her ne kadar sanal dünyada avatarlar aracılığıyla fazla kimlik kullanmak özgürlük gibi görünse de bu durumun kişiyi gerçek hayattan kopararak bazı kişilik bozukluklarına yol açabileceği değerlendirilmektedir. Sanal dünya özgürlük ve keyfilik vermektedir. Ancak SL kullanıcıları gerçek dünyada iken zihinlerinde hala sanalı yaşamaya devam ederlerse ve gerçek olan önemini yitirirse, insan ilişkilerinde de sıkıntı yaşayabilecekleri değerlendirilmektedir.

5.3.2. Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Bu bölümde gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının yaş, cinsiyet, medeni hal, öğrenim durumu ve çalışma durumları, SL cinsiyet, SL medeni durum ve SL avatar sayısı ile ilişkileri analiz edilecektir. İlgili tablolar EK-3’de gösterilmiştir.

5.3.2.1. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının gerçek demografik verilerle karşılaştırılması

5.3.2.1.1. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının yaş ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-3, Çizelge 3.1a.).

5.3.2.1.2. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının cinsiyet ile karşılaştırılması

Çizelge 5.15.’e göre cinsiyetlere ait gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanım durumunu oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermektedir ($\text{sig} > 0,05$). Bu nedenle uygulanan Hochberg’s GT2 testi neticesinde; “erkek” cinsiyet grubunun “kadın” cinsiyet grubuna göre gerçek değiştirilmiş benlik sunum taktiklerini kullanım durumlarında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir (EK-3, Çizelge 3.1b.).

Çizelge 5.15. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının cinsiyet ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) Cinsiyet	(J) Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Gerçek taktik kullanımı	Erkek	Kadın	,41514*	,13896	,009

İnsanların konumlarına göre değişen benlik sunuşu, ortama, toplumsal cinsiyet vurgusuna ve başkalarının beklentilerinden etkilenme durumuna bağlıdır (Dökmen 2010:

87). Bu yüzden erkek ve kadının toplumsal rollere göre farklı benlik sunuşları sergileyebilecekleri değerlendirilmektedir.

Dominick (1996) değiştirilmiş benlik sunum taktiklerinin kişisel web sayfalarında ve yüz yüze ortamlarda kullanılma durumlarını karşılaştırmıştır. Çalışma sonucunda yüz yüze iken sergilenen sunum taktikleriyle sosyal ağlarda kullanılan sunum taktiklerinin benzerlik gösterdiği görülmüştür. Yüz yüze ve sosyal ağda en çok tercih edilen taktiğin kendini sevdirmeye sunum taktiği; en az tercih edilen taktiğin ise yıldırma sunum taktiği olduğu belirlenmiştir. Ayrıca her iki ortamda da benlik sunum taktiklerinin kullanımında cinsiyete dayalı birtakım farklılıklar elde edilmiştir. Buna göre kadınların kendileri hakkında kişisel bilgi sunma taktiği kullanımı açısından erkeklere göre daha kapalı oldukları saptanmıştır.

Yavuz'a göre ise erkekler değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerini kadınlara göre daha fazla kullanmaktadır (2018: 145). Çalışmamız neticesinde de erkek SL kullanıcılarının gerçek değiştirilmiş benlik sunumlarını kadınlara göre daha fazla kullandıkları görülmüştür. Analizde ölçtüğümüz gerçek değiştirilmiş benlik sunum taktikleri; kendini sevdirmeye, tehdit etme, niteliklerini tanıtmadır. Bu veri neticesinde erkeklerin benlik sunum taktiklerinden hangilerini ne kadar kullandıklarına bakılmıştır. Buna göre erkeklerin 62'si (%20) "kendini sevdirmeye" taktiğini, 42'si (%14) "tehdit etme" taktiğini ve 48'i (%16) "niteliklerini tanıtmaya" taktiğini kullanmaktadırlar. Bu durumda erkeklerin kadınlara göre özellikle kendilerini daha çok sevdirecek (abartılı sevgi gösterileri, yağcılık gibi...) sunum taktiklerini daha fazla kullandıkları görülmektedir. Buna göre genel itibariyle SL kullanıcılarından kadınların erkeklere göre daha doğal davrandıkları çıkarımının yapılabileceği değerlendirilmektedir.

5.3.2.1.3. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının medeni durum ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-3, Çizelge 3.1c.).

5.3.2.1.4. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının çalışma durumu ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile çalışma durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig}<0.05$) (EK-3, Çizelge 3.1ç.).

5.3.2.1.5. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının öğrenim durumu ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig}<0.05$) (EK-3, Çizelge 3.1d.).

5.3.2.2. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının sanal demografik verilerle karşılaştırılması

5.3.2.2.1. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL cinsiyet ile karşılaştırılması

Çizelge 5.16.'ya göre SL cinsiyetlerine ait gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinin durumunu oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermemektedir ($\text{sig}<0,05$). Bu nedenle uygulanan Games-Howell testi neticesinde; “kadın” cinsiyet grubunun “diğer” ve “erkek” cinsiyet gruplarına göre gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerini kullanım durumlarında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir (EK-3, Çizelge 3.1e.).

Çizelge 5.16. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL cinsiyet ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) S_Cinsiyet	(J) S_Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Gerçek taktik kullanımı	Kadın	Erkek	-,51740*	,13770	,001
		Diğer	-1,28938*	,34132	,005

Çalışmamızda SL cinsiyeti “kadın” olanların diğerlerine göre gerçek dünyada daha fazla sunum taktiklerini kullandıkları görülmüştür. Halbuki bir önceki demografik veri analizi maddesinde gerçek cinsiyetlerin sunum taktikleri kıyaslandığında erkeklerin daha çok kullandıkları görülmüştü. Bu iki veri arasındaki fark; burada kıyaslananın SL kadın cinsiyeti olmasıdır. Bu durumu netleştirebilmek için Çizelge 5.17’de gerçek cinsiyet ve SL cinsiyetleri karşılaştırmalı tablosu yapılmıştır.

Çizelge 5.17. Gerçek cinsiyet ve SL cinsiyet karşılaştırması

		SL Cinsiyet			Toplam
		Kadın	Erkek	Diğer	
Cinsiyet	Kadın	122	13	5	140
	Erkek	16	135	13	164
	Diğer	0	4	0	4
Toplam		138	152	18	308

Çizelge 5.17’ye göre gerçek hayatta kadın olan 140 SL kullanıcısının 13’ü SL’de erkek, 5’i “diğer” cinsiyet grubunda; gerçek hayatta erkek olan 164 SL kullanıcısının ise 16’sı SL’de kadın ve 13’ü “diğer” cinsiyet grubundadır. Buradan da anlaşılacağı üzere SL kullanıcılarından örneklemimiz olan 309 kişinin 47’si SL’de gerçek hayatındakinden farklı bir cinsiyet kullanmaktadır. Buna göre %15’lik cinsiyet değişikliğinin bu benlik sunum taktiklerinin istatistiğini etkileyeceği değerlendirilmektedir. Ayrıca SL’de kadın olanların 16’sının gerçek dünyada erkek olması durumundan dolayı, kadınların benlik sunum taktiklerini daha fazla kullandıklarına dair bir sonuç çıkmış olsa da bu taktikleri gerçek dünyada erkeklerin daha çok kullandıkları değerlendirilmektedir.

Ayrıca yukarıda da ifade edildiği gibi bazı çalışmalarda “diğer” cinsiyet mensuplarının benlik saygılarının düşük, anksiyete ve depresyon seviyelerinin yüksek olduğu belirtilmektedir (Scott, Pringle ve Lumsdaine, 2004: 8). Ancak “diğer” cinsiyet gruplarının sanal dünyadaki varlıklarına ilişkin bir araştırmaya rastlanmamıştır. Çalışmamızda gerçek değiştirilmiş benlik sunum taktiklerini en az “diğer” cinsiyet gruplarının kullanmalarına ilişkin veriye yönelik olarak ise cinsiyet tercihlerini bu grupların SL’de özgürce seçmeleri ve yaşamalarından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

5.3.2.2.2. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL medeni durum ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile SL medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-3, Çizelge 3.1f.).

5.3.2.2.3. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL avatar sayısı ile karşılaştırılması

Çizelge 5.18'e göre SL avatar sayılarına ait gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinin durumunu belirleyen ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermemektedir ($\text{sig} < 0,05$). Bu nedenle uygulanan Games-Howell testi neticesinde; “Üç ve daha fazla” avatara olanların “bir” avatara olanlara göre gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerini kullanım durumlarında anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir (EK-3, Çizelge 3.1g.).

Çizelge 5.18. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL avatar sayısı ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) Avatar_Sayısı	(J) Avatar_Sayısı	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Gerçek Taktik Kullanımı	Üç ve daha fazla	Bir	,68494*	,17790	,001

Üçüncü bölümde ifade edildiği gibi avatarlar SL kullanıcılarına sınırsız kimlik değiştirme şansını vermektedir (Soyseçkin, 2007: 252). Çalışmamızın sonucuna göre bir avatara olanlar üç ve daha fazla avatara olanlara göre gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunum taktiklerini daha az kullanmaktadırlar. Bu çerçevede avatar sayısı az olanların benlik sunum taktiklerini daha az kullandıkları görülmektedir. Dolayısıyla sanal dünyalarda sınırsız kimlik kullanma arayışında olan SL kullanıcılarının gerçek dünyalarına bu durum benlik sunum taktiklerini daha fazla kullanmaları şeklinde yansımaktadır.

Demografik veri analizimizin benlik saygısı ile SL avatar sayısı değişkeni karşılaştırmasında da avatar sayısının artmasının gerçek dünyada benlik saygısını düşürdüğünü görmüştük. Bu durum, şu anki sonuç ile paraleldir. Dolayısıyla avatar sayısının artması hem benlik saygısını düşürmekte hem de gerçek değiştirilmiş benlik sunum

taktiklerinin kullanımını artırmaktadır. Ayrıca avatar sayısı fazla olanların hangi benlik sunum taktiklerini kullandıklarını görmek için karşılaştırmalı Çizelge 5.19. düzenlenmiştir.

Çizelge 5.19. Üç ve daha fazla avatar kullananların gerçek değiştirilmiş benlik sunum durumları

SL Avatar Sayısı	Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktiği kullanımı		
	Kendini Sevdirmeye	Tehdit Etme	Niteliklerini Tanıtma
Üç ve daha fazla avatar	%14	%8	%13

Çizelge 5.19. incelendiğinde SL’de üç ve daha fazla avatara olanların gerçek dünyada daha çok kendini sevdirmeye taktiği kullandıkları görülmektedir. Bu da kendini daha çok sevdirmeye ihtiyacı olanların fazla avatar kullanma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Kendini sevdirmeye davranışında bireyler, diğerlerinin istediği şekilde davranma ve onların sevgisini kazanma çabası içinde olurlar ve onlara övgü sözcükleri sarf ederek bu davranışı gerçekleştirirler. Dolayısıyla içinde bir sahtelik barındırmaktadır. Ama bütüncül olarak bakıldığında avatar sayısı açmak ve sanal dünyada bunları yönetmek kişinin her ne kadar benlik sunum taktiklerini kullanmalarını etkilese de deşarj olma ve gerçek dünyadaki baskının bir nevi sanal dünyaya akması olarak değerlendirilebilir.

5.3.3. Aşağılık Kompleks Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Bu bölümde aşağılık kompleks seviyesinin yaş, cinsiyet, medeni hal, öğrenim durumu ve çalışma durumları, SL cinsiyet, SL medeni durum ve SL avatar sayısı ile ilişkileri analiz edilecektir. İlgili tablolar EK-4’de gösterilmiştir.

5.3.3.1. Aşağılık kompleks seviyesinin gerçek demografik verilerle karşılaştırılması

5.3.3.1.1. Aşağılık kompleks seviyesinin yaş ile karşılaştırılması

Çizelge 5.20’ye göre yaş gruplarına ait aşağılık kompleks seviyelerini oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermektedir ($\text{sig} > 0,05$). Bu nedenle uygulanan Hochberg’s GT2 testi neticesinde; “60 yaş üstü” cinsiyet grubunun “20 yaş altı” hariç diğer tüm yaş gruplarına göre aşağılık kompleks seviyelerinde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Buna göre 60 yaş üstü SL kullanıcılarının aşağılık kompleks seviyesinin 20

yaş altı hariç diğer bütün yaş gruplarından daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır (EK-4, Çizelge 4.1a.).

Çizelge 5.20. Aşağılık kompleks seviyesinin yaş ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) Yaş	(J) Yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Aşağılık Kompleks Seviyesi	60 yaş üstü	20 yaş altı	1,40556	,59506	,247
		20-30	2,09002*	,54283	,002
		31-40	2,02528*	,53920	,003
		41-50	1,90727*	,54762	,009
		51-60	2,50000*	,59114	,000

60 yaş üstü insanlar ego bütünlüğünün bölünmesi ve çaresizlik gibi problemler yaşamaya başlarlar (Gerrig ve Zimbardo, 2012: 327). Demografik veri analizimizde 60 yaş üstü grupların benlik saygıları da diğer yaş gruplarına göre düşük çıkmıştı. Dolayısıyla 60 yaş üstü SL kullanıcılarının genel itibarıyla benlik saygı seviyeleri düşük ve aşağılık kompleks seviyelerinin de yüksek olduğu gözlenmektedir.

5.3.3.1.2. Aşağılık kompleks seviyesinin cinsiyet ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre aşağılık kompleks seviyesi ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (sig<0.05) (EK-4, Çizelge 4.1b.).

5.3.3.1.3. Aşağılık kompleks seviyesinin medeni durum ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre aşağılık kompleks seviyesi ile medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (sig<0.05) (EK-4, Çizelge 4.1c.).

5.3.3.1.4. Aşağılık kompleks seviyesinin çalışma durumu ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre aşağılık kompleks seviyesi ile çalışma durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (sig<0.05) (EK-4, Çizelge 4.1ç.).

5.3.3.1.5. Aşağılık kompleks seviyesinin öğrenim durumu ile karşılaştırılması

Çizelge 5.21’e göre öğrenim durumlarına ait aşağılık kompleks seviyelerini oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermemektedir ($\text{sig} < 0,05$). Bu nedenle uygulanan Games-Howell testi neticesinde; “ilkokul mezunu” olanların “lise ve üniversite mezunlarına” göre aşağılık kompleks seviyelerinin daha yüksektir (EK-4, Çizelge 4.1d.).

Çizelge 5.21. Aşağılık kompleks seviyesinin öğrenim durumu ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) Öğrenim_Durumu	(J) Öğrenim_Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Aşağılık Kompleks Seviyesi	İlkokul	Lise	,88508*	,16293	,000
		Üniversite	1,09187*	,12592	,000

İlkokul mezunu SL kullanıcılarının lise mezunu ve üniversite mezunlarına göre aşağılık kompleks seviyelerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre eğitim seviyesinin aşağılık kompleks seviyesini etkilediği söylenebilir. Yapılan sanal etnografik gözlem çerçevesinde de ilkokul mezunu olduğunu söyleyen SL kullanıcısına rastlanmamıştır, ancak bazı kullanıcılar anket verilerine ilkokul mezunu olarak veri girmişlerdir. Bu durum eğitim durumlarını gizlemeye çalıştıkları anlamında değerlendirilebilir. Bu durumda SL kullanıcılarından eğitim durumu düşük olanların aşağılık kompleks seviyelerinin yüksek olduğu değerlendirilmektedir.

5.3.3.2. Aşağılık kompleks seviyesinin sanal demografik verilerle karşılaştırılması

5.3.3.2.1. Aşağılık kompleks seviyesinin SL cinsiyet ile karşılaştırılması

Çizelge 5.22.’ye göre SL cinsiyet gruplarına ait aşağılık kompleks seviyelerini oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermemektedir ($\text{sig} < 0,05$). Bu nedenle uygulanan Games-Howell testi neticesinde; “kadın” cinsiyet grubunun “diğer” cinsiyet grubuna göre aşağılık kompleks seviyelerinde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir (EK-4, Çizelge 4.1e.).

Çizelge 5.22. Aşağılık kompleks seviyesinin SL cinsiyet ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) S_Cinsiyet	(J) S_Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Aşağılık Kompleks Seviyesi	Kadın	Diğer	-1,20144*	,38594	,018

Buna göre kadın avatarı kullanan SL kullanıcılarının “diğer” cinsiyet gruplarına göre aşağılık kompleks seviyelerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Çizelge 5.17’ye göre gerçek dünyada erkek olan 164 SL kullanıcısının ise 16’sı SL’de kadın ve 13’ü “diğer” cinsiyet grubundadır. Buradan da anlaşılabileceği üzere SL kullanıcılarından örneklemimiz olan 309 kişinin 47’si SL’de gerçek hayatındakinden farklı bir cinsiyet kullanmaktadır. Buna göre %15’lik bir cinsiyet değişikliği durumu söz konusudur. Bu doğrultuda aşağılık kompleks seviyesinin SL kadınlardaki düşüklüğünün, aslında gerçek dünyada erkek olup sanal dünyada kadın olanlardan kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

5.3.3.2.2. Aşağılık kompleks seviyesinin SL medeni durum ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre aşağılık kompleks seviyesi ile SL medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (sig<0.05) (EK-4, Çizelge 4.1f.).

5.3.3.2.3. Aşağılık kompleks seviyesinin SL avatar sayısı ile karşılaştırılması

Çizelge 5.23.’e göre SL avatar sayısına ait aşağılık kompleks seviyelerini oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermemektedir (sig<0,05). Bu nedenle uygulanan Games-Howell testi neticesinde; “bir” avatar kullananların “üç ve daha fazla” avatar kullananlara göre aşağılık kompleks seviyelerinde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir (EK-4, Çizelge 4.1g.).

Çizelge 5.23. Aşağılık kompleks seviyesinin SL avatar sayısı ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) Avatar_Sayısı	(J) Avatar_Sayısı	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Aşağılık Kompleks Seviyesi	Bir	Üç ve daha fazla	-,61271*	,18122	,003

Buna göre SL’de bir avatar kullananların üç ve daha fazla avatar kullananlara göre

aşağılık kompleks seviyelerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Üçüncü bölümde de bahsettiğimiz gibi avatarlar SL kullanıcılarına sınırsız kimlik değiştirme şansını vermektedir (Soyseçkin, 2007: 252). Ancak çalışmamız neticesinde SL’de avatar sayısının fazlalaşması kişinin gerçek dünyada aşağılık kompleks seviyesinin düşmesine yol açmaktadır. Bu kapsamda her açılan avatarda farklı bir karakter kullanma özgürlüğünün aşağılık seviyesini olumsuz etkilediği değerlendirilmektedir.

Ayrıca demografik verilerin analizi kapsamında avatar sayısının az olması ile gerçek değiştirilmiş benlik sunum taktikleri kullanımı arasında da anlamlı ilişki bulunmuştur. Bu çerçevede bulunan ilişki birbirine paralel olmakla beraber, aşağılık kompleks seviyesi yüksek olanların ve gerçek değiştirilmiş benlik sunum taktiklerinin kullanan SL kullanıcılarının üç ve daha fazla avatar kullanma eğiliminde oldukları görülmektedir.

5.3.4. Gerçek Kamusalılık İşlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Bu bölümde gerçek kamusalılık işlevselliğinin yaş, cinsiyet, medeni hal, öğrenim durumu ve çalışma durumları, SL cinsiyet, SL medeni durum ve SL avatar sayısı ile ilişkileri analiz edilecektir. İlgili tablolar EK-5’de gösterilmiştir.

5.3.4.1. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin gerçek demografik verilerle karşılaştırılması

5.3.4.1.1. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin yaş ile karşılaştırılması

Çizelge 5.24’e göre yaş gruplarına ait gerçek kamusalılık işlevselliğini oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermemektedir ($\text{sig} < 0,05$). Bu nedenle uygulanan Games-Howell testi neticesinde; “20 yaş altı” yaş grubunun “51-60” yaş grubuna göre gerçek kamusalılık işlevselliklerinde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir (EK-5, Çizelge 5.1a.).

Çizelge 5.24. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin yaş ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) Yaş	(J) Yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Gerçek Kamusalılık İşlevselliği	20 yaş altı	51-60	-,95023*	,29338	,036

İkinci bölümde Arendt'in idealize ettiği kamusal alan modeline kölelerin, kadınların, çocukların, yaşlıların ve yurttaş olmayan diğer sakinlerin dahil olmadığını ifade etmiştik (Arendt, 2016: 11). Elde ettiğimiz 51-60 yaş arası grubun 20 yaş altına göre kamusal işlevselliğinin daha yüksek olmasına ilişkin veri bu kapsamda değerlendirildiğinde ağ toplumu insanların 51-60 yaş arasındakilerin etkinliği önem arz etmektedir. Bu yaş grubunun hayata ilişkin sahip olduğu donanımın etkinliklerini artırdığı değerlendirilmektedir. Aslında bu durumun Antik Yunan döneminde de farklı olmayacağını, dolayısıyla bu yaş grubu o dönemde eğer yaşlı statüsünde görüldüyse kamusal alana sağlayacakları katkıdan mahrum kaldığı şeklinde düşünülebilir.

Ayrıca insanlar doğaları gereği diğer insanlarla birlikte yaşama eğilimi içindedir. Bu eğilim mekân seçimlerini de etkilemektedir. Örneğin yaşlı insanların genelde zemin katlarda yaşama istekleri sadece fiziksel koşullardan dolayı değil, bahçesi aracılığıyla ya da pencereden diğer insanlarla kolay iletişime geçme çabası ile ilişkilidir (Demir M., 2010: 42). Bu çerçeveden bakıldığında 51-60 yaş grubunun kamusallaşma çabasının gayet doğal olduğu değerlendirilmektedir. Öte yandan örneklemimizin sadece SL kullanıcılarından oluştuğu göz ardı edilmemelidir. Yani söz konusu 51-60 yaş grubunun tamamı SL'de aktif olarak yaşamaktadırlar.

5.3.4.1.2. Gerçek kamusal işlevselliğinin cinsiyet ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre gerçek kamusal işlevselliği ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-5, Çizelge 5.1b.).

5.3.4.1.3. Gerçek kamusal işlevselliğinin medeni durum ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre gerçek kamusal işlevselliği ile medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-5, Çizelge 5.1c.).

5.3.4.1.4. Gerçek kamusal işlevselliğinin çalışma durumu ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre gerçek kamusal işlevselliği ile çalışma durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-5, Çizelge 5.1ç.).

5.3.4.1.5. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin öğrenim durumu ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre gerçek kamusalılık işlevselliği ile öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-5, Çizelge 5.1d.).

5.3.4.2. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin sanal demografik verilerle karşılaştırılması

5.3.4.2.1. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin SL cinsiyet ile karşılaştırılması

Çizelge 5.25.'e göre SL cinsiyet gruplarına ait gerçek kamusalılık işlevselliğini oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermemektedir ($\text{sig} < 0,05$). Bu nedenle uygulanan Games-Howell testi neticesinde; “diğer” cinsiyet grubunun “kadın” cinsiyet grubuna göre gerçek kamusalılık işlevselliklerinde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir (EK-5, Çizelge 5.1e.).

Çizelge 5.25. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin SL cinsiyet ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) S_Cinsiyet	(J) S_Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Gerçek Kamusalılık İşlevselliği	Diğer	Kadın	-,73680*	,28176	,047

İkinci bölümde bahsedildiği üzere Antik Yunan döneminde kadınlar hane alanında olduğu için özgür değildi ve kamusal alanda var olma hakkı yoktu (Arendt, 2016: 70). Ayrıca hem Habermas hem de Arendt'in tahlillerinde başka dinamikler dışlanmıştır. Bu tahlillerde bize görmek istediklerimiz ve görmeyi reddettiklerimiz açıkça gösterilmiştir. Özellikle Arendt'te dışlanan kadın aslında kamusal alanın ortasında konumlanmaktadır. Örneğin ağ toplumu kadınlarının toplumsal hareketleri takip etmek için interneti erkeklere göre daha çok kullandıkları toplumsal hareketlere yönelik yapılan bir araştırmada bulunmuştur (Cirit, 2016: 36).

Ayrıca kadının kamusal alanın aktif bir öznesi olduğu kabulünden hareketle, Kurtuluş Savaşı dönemi Türk kadınlarının cephe gerisinde gösterdikleri faaliyetlerin savaşın kazanılmasında büyük payı vardır. Önceleri evine kapanan kadınlar, kamusal alana çıkarak

kimi zaman dernekler kurarak, kimi zaman elinde silahla erkeklerle savaşılarak kimi zaman da miting meydanlarında hatip olarak bu mücadelede aktif rol almışlardır. Bu bağlamda, tarihsel gerçeklik boyutunda ve bu yönde var olan belgeler ışığında Türk kadınının özel alanın da aktif bir öznesi olarak, kamusal alanda ortaya koyduğu varlık mücadelesi neticesinde milli mücadeleye olan katkısı çok değerlidir (Işık, 2017: 175). Bu doğrultuda sanal dünyalarda kadın olarak var olan SL kullanıcılarının gerçek dünyada kamusal işlevselliklerinin yüksek olması da kadının kamusal aktifliğinin bir göstergesidir.

5.3.4.2.2. Gerçek kamusal işlevselliğinin SL medeni durum ile karşılaştırılması

Çizelge 5.26'ya göre SL medeni durumlarına ait gerçek kamusal işlevselliğini oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermemektedir ($\text{sig} < 0,05$). Bu nedenle uygulanan Games-Howell testi neticesinde; “SL’de evli” olanların “SL’de ayrılmış” olanlara göre gerçek kamusal işlevselliklerinde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Buna göre SL’de ayrılmış olanların evli olanlara göre gerçek kamusal işlevsellikleri daha yüksektir (EK-5, Çizelge 5.1f.).

Çizelge 5.26. Gerçek kamusal işlevselliğinin SL medeni durum ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) SL Med. Durum	(J) SL Med. Durum	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Gerçek Kamusal İşlevselliği	Evli	Ayrılmış	-,74097*	,23321	,007

Boşanmaya ilişkin istatistikler, bütün dünyada boşanma oranlarının hızla arttığını göstermektedir. Özellikle ilk evlilikler açısından bakıldığında ABD’ de yapılan ilk evliliklerin %45’inin boşanmayla sonuçlandığı görülmektedir. Ekonomik durumu iyi ve eğitim seviyesi yüksek olan kadınlarda boşanma oranı, ekonomik durumu iyi olmayan ve eğitim seviyesi düşük olanlara göre daha fazladır. Ülkemizde ise boşanma ve evlenme ile ilgili geleneksel değerler ve yargılar aile kurumunun üstünde yer almaktadır. Bu yüzden ülkemizdeki boşanma oranları, batı ülkelerine göre çok daha azdır. Ancak son yıllarda boşanma oranlarında ciddi bir artış meydana gelmiştir (Tatlılıoğlu ve Demirel, 2016: 61).

Çizelge 5.27. Gerçek Cinsiyet ile Gerçek Medeni Durumun karşılaştırılması

		Gerçek Medeni_Durum			Toplam
		Bekar	Evli	Ayrılmış	
Cinsiyet	Kadın	72	46	23	141
	Erkek	84	54	24	162
	Diğer	2	1	1	4
Toplam		158	101	48	307

Çizelge 5.28. Gerçek cinsiyet ile Sanal Medeni Durumun karşılaştırılması

		S_Medeni_Durum			Toplam
		Bekar	Evli	Ayrılmış	
Cinsiyet	Kadın	102	28	10	140
	Erkek	133	15	16	164
	Diğer	4	0	0	4
Toplam		239	43	26	308

Boşanmanın yasaklanmadığı ve aksine daha yaygın olduğu ülkelerde kadınların intihar etme oranı erkeklere göre daha azdır. Boşanmaların yasaklandığı ve engellendiği ülkelerde ise kadınların intihar oranı erkeklere göre daha fazladır (Oğurtan, 2011: 41). Aslında birbirini istemeyen iki kişinin boşanmasının doğal bir durum olduğu bilinmelidir. Çizelge 5.27. ve Çizelge 5.28.’de cinsiyete göre gerçek ve sanal medeni durumlar karşılaştırılmıştır. Erkek ve kadın grubuna ait “ayrılmış” istatistikleri birbirine yakındır. Bu çerçevede özellikle kadın, boşandıktan sonra gerçek kamusal alanlarda daha görünür hale gelmektedir. Bu verinin sanal dünyalarda yaşamayı tercih eden SL kullanıcılarına ait olduğu unutulmamalıdır.

5.3.4.2.3. Gerçek kamusallık işlevselliğinin SL avatar sayısı ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre gerçek kamusallık işlevselliği ile SL avatar sayısı değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (sig<0.05) (EK-5, Çizelge 5.1g.).

5.3.5. Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Bu bölümde sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının yaş, cinsiyet, medeni hal, öğrenim durumu ve çalışma durumları, SL cinsiyet, SL medeni durum ve SL

avatar sayısı ile ilişkileri analiz edilecektir. İlgili tablolar EK-6'de gösterilmiştir.

5.3.5.1. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının gerçek demografik verilerle karşılaştırılması

5.3.5.1.1. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının yaş ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig}<0.05$) (EK-6, Çizelge 6.1a.).

5.3.5.1.2. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının cinsiyet ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig}<0.05$) (EK-6, Çizelge 6.1b.).

5.3.5.1.3. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının medeni durum ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig}<0.05$) (EK-6, Çizelge 6.1c.).

5.3.5.1.4. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının çalışma durumu ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile çalışma durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig}<0.05$) (EK-6, Çizelge 6.1ç.).

5.3.5.1.5. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının öğrenim durumu ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile öğrenim durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig}<0.05$) (EK-6, Çizelge 6.1d.).

5.3.5.2. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının sanal demografik verilerle karşılaştırılması

5.3.5.2.1. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL cinsiyet ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile SL cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig}<0.05$) (EK-6, Çizelge 6.1e.).

5.3.5.2.2. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL medeni durum ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile SL medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig}<0.05$) (EK-6, Çizelge 6.1f.).

5.3.5.2.3. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL avatar sayısı ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile SL avatar sayısı değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig}<0.05$) (EK-6, Çizelge 6.1g.).

5.3.6. Sanal Kamusal İletişim İşlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Bu bölümde sanal kamusal iletişim işlevselliğinin yaş, cinsiyet, medeni hal, öğrenim durumu ve çalışma durumları, SL cinsiyet, SL medeni durum ve SL avatar sayısı ile ilişkileri

analiz edilecektir. İlgili tablolar EK-7’de gösterilmiştir.

5.3.6.1. Sanal kamusalık işlevselliğinin gerçek demografik verilerle karşılaştırılması

5.3.6.1.1. Sanal kamusalık işlevselliğinin yaş ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre sanal kamusalık işlevselliği ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-7, Çizelge 7.1a.).

5.3.6.1.2. Sanal kamusalık işlevselliğinin cinsiyet ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre sanal kamusalık işlevselliği ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-7, Çizelge 7.1b.).

5.3.6.1.3. Sanal kamusalık işlevselliğinin medeni durum ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre sanal kamusalık işlevselliği ile medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-7, Çizelge 7.1c.).

5.3.6.1.4. Sanal kamusalık işlevselliğinin çalışma durumu ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre sanal kamusalık işlevselliği ile çalışma durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0.05$) (EK-7, Çizelge 7.1ç.).

5.3.6.1.5. Sanal kamusalık işlevselliğinin öğrenim durumu ile karşılaştırılması

Çizelge 5.29. Sanal kamusalık işlevselliğinin öğrenim durumu ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) Öğrenim_Durumu	(J) Öğrenim_Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Sanal Kamusalık İşlevselliği	Ortaokul	Lise	-1,43522*	,40899	,008
		Üniversite	-1,36213*	,40374	,013
		Yüksek lisans	-1,55449*	,42069	,004
		Doktora	-1,79688*	,44490	,001

Çizelge 5.29.’a göre öğrenim durumlarına ait sanal kamusalık işlevselliklerini

oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermektedir ($\text{sig} > 0,05$). Bu nedenle uygulanan Hochberg's GT2 testi neticesinde; "ortaokul" mezunlarının "ilkokul hariç" diğer bütün gruplara göre sanal kamusalılık işlevselliklerinde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir (EK-7, Çizelge 7.1d.).

Ortaokul mezunu SL kullanıcılarının sanal kamusalılık işlevselliği, lise, üniversite, yüksek lisans ve doktora mezunlarına göre daha düşüktür. Söz konusu kamusalılık işlevselliği, sanal dünya için geçerlidir. Eğitim seviyesinin özgüvenle ilişkili olabileceği ve kamusal tartışmalarda yeterli donanımına sahip olunmadığından ortaokul mezunlarının sanal kamusalılık işlevselliklerinin daha düşük olduğu değerlendirilmektedir.

5.3.6.2. Sanal kamusalılık işlevselliğinin sanal demografik verilerle karşılaştırılması

5.3.6.2.1. Sanal kamusalılık işlevselliğinin SL cinsiyet ile karşılaştırılması

Çizelge 5.30.'a göre SL cinsiyet gruplarına ait sanal kamusalılık işlevselliklerini oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermektedir ($\text{sig} > 0,05$). Bu nedenle uygulanan Hochberg's GT2 testi neticesinde; "diğer" cinsiyet grubunun "kadın" cinsiyet grubuna göre sanal kamusalılık işlevselliklerinde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Buna göre SL'de "diğer" cinsiyet avatarların, kadın avatlara göre sanal kamusalılık işlevsellikleri daha yüksektir (EK-7, Çizelge 7.1e.).

Çizelge 5.30. Sanal kamusalılık işlevselliğinin SL cinsiyet ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) S_Cinsiyet	(J) S_Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Sanal Kamusalılık İşlevselliği	Diğer	Kadın	,57590*	,21993	,028

SL'de "diğer" cinsiyeti kullanan avatarlar genellikle bunu gizlememektedir. Gerçek dünyada LGBT bireylerin kamusal alanlarda aktif olarak bulunmadıkları bilinmektedir. Ancak SL içerisinde "diğer" cinsiyet grubundakiler cinsiyetlerini rahatlıkla açığa vurmaktadırlar. Veriler incelendiğinde de sanal kamusal alanlarda daha aktif oldukları görülmektedir.

5.3.6.2.2. Sanal kamusalık işlevselliğinin SL medeni durum ile karşılaştırılması

Çizelge 5.31.'e göre SL medeni durumlarına ait sanal kamusalık işlevselliğini oluşturan ifadelerin varyansları homojen dağılım göstermemektedir ($\text{sig} < 0,05$). Bu nedenle uygulanan Games-Howell testi neticesinde; “SL’de ayrılmış” olanların “SL’de bekar” ve “SL’de evli” olanlara göre sanal kamusalık işlevselliklerinde anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Buna göre SL’de eşinden ayrılanların sanal kamusalık işlevsellikleri bekarlara ve evlilere göre daha yüksektir (EK-7, Çizelge 7.1f.).

Çizelge 5.31. Sanal kamusalık işlevselliğinin SL medeni durum ile karşılaştırılması

Dependent Variable	(I) S Med. Durum	(J) S Med. Durum	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.
Sanal Kamusalık İşlevselliği	Ayrılmış	Bekar	,49639*	,11566	,000
		Evli	,54496*	,21832	,042

SL’de eşinden ayrılmak gerçek dünyaya göre daha pratik bir şekilde gerçekleşmektedir ve bu durum daha sık yaşanmaktadır. Bu çerçevede SL’de eşinden ayrılanların sanal kamusal alanlarda bekar ve evlilere göre daha işlevsel oldukları görülmüştür. Ayrıca SL’de eşinden ayrılanların gerçek kamusalık işlevselliklerinin de yüksek olduğu demografik veri analizi bölümümüzde görülmüştü. Ülkemizde boşanmanın gelenek ve göreneklerden dolayı kolay bir süreç olmadığı bilinmektedir. Bu çerçevede ülkemizde eşleri ile sorun yaşayıp medeni bir şekilde boşanabilen insanların güçlü kişilikler oldukları çıkarımı yapılabilir. Üstelik hem gerçek hem de sanal kamusalık işlevselliklerinin yüksek olması da bu çıkarımı doğrulamaktadır.

5.3.6.2.3. Sanal kamusalık işlevselliğinin SL avatar sayısı ile karşılaştırılması

Çoklu karşılaştırma sonuçlarına göre sanal kamusalık işlevselliği ile SL avatar sayısı değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($\text{sig} < 0,05$) (EK-7, Çizelge 7.1g.).

5.4. Araştırma Soruları ve Hipotezlerin test edilmesi

Araştırma Sorusu 1. SL kullanıcılarının kamusallık işlevsellik durumları bakımından gerçek ile sanal arasındaki ilişki nedir?

Çizelge 5.32. Gerçek Kamusallık İşlevselliği ile Sanal Kamusallık İşlevselliğinin karşılaştırılması

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Gerçek Kamusallık-> Sanal Kamusallık	0,724	0,134	4,116	***

Çizelge 5.32.'de görüldüğü üzere sanal kamusal alanlarda müzakere ilkeleri işlevsel olarak kullanılmaktadır. Sennett gerçek kamusal alanın içinin boşalması konusunda haklıdır. Kamusal alan gerçek dünyada işlevsizleşmiş, sanal dünyada ise işlevsel hale gelmiştir. Çünkü gerçek dünyada neoliberal sistemin dayattığı iyi olma zorunluluğunun etkisinden kurtulamayan benlikler, kimliklerinin gölgelerinden sanal dünyalarda sıyrılmaya çalışmaktadırlar.

Sanal dünyalarda kişi, fiziksel gerçeklikten ayrılarak bunun yerini sanal gerçeklik ile doldurmaktadır. Poster'a göre (1997: 27) bu durum, gerçeğin birden fazla olabileceğinin göstergesidir. Dolayısıyla sanal olarak yaşanan, gerçek olmayan değil, yaşanan bir başka gerçeklik biçimidir.

Bundan dolayı sanal ortamlar, toplumsal ilişkilerin üretilmesi için bir araç vazifesi görmektedir. Ancak her ne kadar bu yeni alanlar toplumsallaşmanın üretilmesine olanak tanısa da kamusal alanlar için tam anlamıyla bir zemin sağlayıp sağlamayacağı konusu tartışmalıdır. Rheingold ve onun gibi düşünen bazı yazarlar, sanal kamusal alanları olumlamakta iken, Bauman (2014: 26) ve Poster (1997: 32) mekâna ve zamana ilişkin engeller, teknoloji ile aşılsa bile insanlardaki değişimin önüne geçemeyeceğini bu yüzden sanal kamusallığın olanaklı olamayacağını savunmuşlardır.

Ancak araştırmamız göstermiştir ki SL kullanıcılarının gerçek kamusallık ve sanal kamusallık işlevsellikleri arasında anlamlı ilişki vardır. Buna göre gerçek kamusallık işlevselliğinin artması sanal kamusallığın işlevselliğini de olumlu olarak etkilemektedir. Ayrıca bu araştırma sorusuna ait hipotezler test edilirken sanal kamusallık işlevselliği ilke bazında daha detaylı ele alınacaktır.

Araştırma Sorusu 2. “İçtenlik” ilkesi bakımından gerçek kamusalılık ile sanal kamusalılık arasındaki ilişki nedir?

Çizelge 5.33. İçtenlik ilkesinin gerçek-sanal karşılaştırması

Wilcoxon Matched Pair	Gerçek		Sanal	
	M	SD	M	SD
İçtenlik	3,899	1,2444	4,233	1,0471

Bu araştırma sorusuna ilişkin olarak birebir karşılaştırma için uygun yöntem olan Wilcoxon matched pair testi (Knop ve diğerleri, 2016: 1076) yapılmıştır. Test değerlerinde ortalama ve standart sapma değerleri mukayese edilmiştir (Çizelge 5.33.). Buna göre sanal dünyada kullanılan içtenlik ilkesinin, gerçek dünyaya göre daha işlevsel olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla “içtenlik” ilkesinin gerçek dünya ile sanal dünyada kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

İçtenlik ilkesine göre, söylemler doğru ve samimi olmalıdır. Bu çerçevede konuşmacılar gerçekten inandıkları şeyleri söylemelidirler. Ayrıca savların desteklenmesi için ortaya sunulan kanıtlar da gerçeği yansıtmalıdır (Habermas, 1990: 27). Ancak sanal ortamlarda fiziki beden dili olmadığı için, içtenliğin önemli ipuçlarından olan gerçek beden dili gözlerden uzak olmaktadır. Bu da içtenliğin sadece klavyeye dökülen metinler ya da seslendiren kişinin ses tonu ve cümle içeriklerinden anlaşılabileceği anlamına gelmektedir.

Ancak sanal bedenlerin de hareket kabiliyetlerinin ve görselliklerinin gayet etkileyici olması ve karşı tarafa gerçeği aratmaması düşünüldüğünde sanal beden yani avatar da çok önem kazanmaktadır. Ayrıca SL kullanıcıları gerek klavye ile yazarak ve gerekse sesli bir şekilde kendi gerçek sesleriyle konuşarak düşüncelerini ifade etmektedirler. Burada dolayısıyla Arendt’in ifadesiyle düşünceler görünür olmuştur. Hatta gerçek bedendeki gerçek ekonomiye ait fazlalıkların yarattığı etki de ortadan kaybolmuştur. Dolayısıyla verilerin gösterdiği sonuç olan içtenliğin SL ‘de daha işlevsel kullanımı, sanal kamusalılığın ana ilkelerinden “içtenlik” ilkesinin sanal dünyalarda sağlıklı bir şekilde uygulanabildiğinin bir göstergesidir.

Araştırma Sorusu 3. SL kullanıcılarının değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerini (DBST) kullanma derecesi bakımından gerçek dünya ile sanal dünya arasındaki ilişki nedir?

Çizelge 5.34. Sanal DBST kullanımı ile Gerçek DBST kullanımının karşılaştırılması

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Sanal DBST kullanımı<-> Gerçek DBST kullanımı	0,443	0,142	3,112	0,02

Dominick (1996) değiştirilmiş benlik sunum taktiklerinin kişisel web sayfalarında ve yüz yüze ortamlarda kullanılma durumlarını karşılaştırmıştır. Çalışma sonucunda yüz yüze iken sergilenen sunum taktikleriyle sosyal ağlarda kullanılan sunum taktiklerinin benzerlik gösterdiği görülmüştür. Yüz yüze ve sosyal ağda en çok tercih edilen taktiğin kendini sevdirmeye sunum taktiği; en az tercih edilen taktiğin ise yıldırma sunum taktiği olduğu belirlenmiştir. Ayrıca her iki ortamda da benlik sunum taktiklerinin kullanımında cinsiyete dayalı birtakım farklılıklar elde edilmiştir. Buna göre kadınların kendileri hakkında kişisel bilgi sunma taktiği kullanımı açısından erkeklere göre daha kapalı oldukları saptanmıştır.

Özdemir (2006), insanların sosyal ortamlarda kendilerini göstermek istedikleri şekilde kimliklerini kurguladıklarını ifade etmiştir. Bu çerçevede sanal sohbet ortamlarındaki benlik sunum taktiklerinin kullanımını inceleyen Özdemir, sunumların sanal dünyalarda toplumda onay ve değer gören kişilik özelliklerine göre yapıldığını ortaya koymuştur. İnsanların böyle bir kimlik yaratmak için kendini sevdirmeye, kendini yüceltme, diğerini yüceltme ve lütufta bulunma taktiklerini tercih ettiklerini ifade etmiştir. Sonuç itibarıyla, sanal dünyaların sunum taktiği kullanımı için uygun bir zemine sahip olduğunu, insanların bu dünyalarda benlik sunumlarını diledikleri şekilde gerçekleştirdiklerini vurgulamıştır.

Çizelge 5.34.'e göre SL kullanıcılarının gerçek dünya ve sanal dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre SL kullanıcıları iki dünyada da aynı oranda bu taktikleri kullanmaktadır. Ayrıca gerçek dünyada kendini sevdirmeye sunumu 108 (%35), tehdit etme sunumu 80 (%26), niteliklerini tanıtmaya sunumu 99 (%33); sanal dünyada ise örnek davranış sunumu 166 (%38), kendini sevdirmeye sunumu 95 (%41), tehdit etme 91 (%30), kendini acındırma 90 (%29), niteliklerini tanıtmaya 86 (%28) SL kullanıcısı tarafından kullanılmaktadır. Özdemir'in çalışmasında olduğu gibi en çok kendini sevdirmeye sunumu kullanılmakta ve sanal dünya ile gerçek dünya taktik kullanımı bakımından örtüşmektedir.

H1: Kamusal ilkelerinden “söylemsel eşitlik” ilkesi, gerçek kamusal alana göre sanal kamusal alanda daha işlevseldir.

H₀: Kamusalılık ilkelerinden “söylemsel eşitlik” ilkesi bakımından gerçek kamusal alan ile sanal kamusal alan arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.35. Söylemsel eşitlik ilkesinin gerçek-sanal karşılaştırması

Wilcoxon Matched Pair	Gerçek		Sanal	
	M	SD	M	SD
Söylemsel Eşitlik	3,573	1,3745	4,272	1,0655

Söylemsel eşitlik ilkesi çerçevesinde herkes, soru sorma, isteklerini ifade etme ve savlarını ortaya koyma konusunda eşit şansa sahip olmalıdır (Habermas, 1996: 305). Sanal dünyalarda kimliklerin gizlenebilmesinden dolayı, hiyerarşiler düzleşebilmekte ve bu da insanların daha eşit bir şekilde etkileşime geçmelerini sağlamaktadır. Ancak en yoğun iletişimi gönderenler tartışma ortamında baskınlaşabilmektedir (Dahlberg, 2004: 33). Bu durumun da eşitsizliğe ket vurabileceği değerlendirilmektedir. Örneğin internet bağlantısı yavaş olan bir kişinin iletilerinin geç gitmesi bile bu durumu etkileyecektir.

Bu araştırma sorusuna ilişkin olarak birebir karşılaştırma için uygun yöntem olan Wilcoxon matched pair testi (Knop ve diğerleri, 2016: 1076) yapılmıştır. Test değerlerinde ortalama ve standart sapma değerleri mukayese edilmiştir. Buna göre sanal dünyadaki söylemsel eşitlik ilkesi, gerçek dünyaya göre daha işlevsel kullanılmaktadır (Çizelge 5.35.). SL kullanıcılarının kendilerini sanal dünyada gerçek dünyaya göre söylemsel olarak daha eşit hissettikleri görülmektedir. Dahlberg’in çekincesi SL’de çok geçerli değildir. Çünkü yoğun ileti göndererek diğerlerini rahatsız eden kullanıcılara genel itibarıyla grup olarak tepki gösterilmekte ve bu kişiler ada yöneticileri tarafından uyarılmaktadırlar. İnternet bağlantı problemi ise zaman zaman yaşansa da bu durum uzun sürmemektedir yani eşitsizliğe sebep olmamaktadır. Dolayısıyla H1 hipotezi doğrulanmıştır.

H₂: Kamusalılık ilkelerinden “gerekçelendirme” ilkesi, gerçek kamusal alana göre sanal kamusal alanda daha işlevseldir.

H₀: Kamusalılık ilkelerinden “gerekçelendirme” ilkesi bakımından gerçek kamusal alan ile sanal kamusal alan arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.36. Gerekçelendirme ilkesinin gerçek-sanal karşılaştırması (AMOS)

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Gerçek Gerekçelendirme-> Sanal Gerekçelendirme	-0,226	0,166	-1,424	0,155

Gerekçelendirme, akılcılık temelini sağlamlaştırmaya yarayan bir ilkedir. Habermas’a göre, bir argümanın gücü gerekçelerinin sağlamlığıyla ölçülmektedir (2001: 41). Savlar ve karşıt savlar, nedenleriyle birlikte ortaya atılmalı ve nedeni yetersiz olanlar elenmelidir. Benhabib’e göre gerekçelendirmek katılımcıların düşünmesini sağlamaktadır (1999: 109). Çünkü gerekçeler karşıdaki kişinin düşüncelerini de anlamayı sağlamaktadır. Sanal ortamlarda da ifade edilebildiği sürece gerekçelerin, tartışmaların sağlıklı olmasını sağlayacağı değerlendirilmektedir.

“Gerekçelendirme” ilkesinin gerçek dünya ve sanal dünyada kullanımına ilişkin olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. Buna göre gerçek dünyada gerekçelendirmeyi az kullanan SL kullanıcıları sanal dünyada gerekçelendirmeyi daha fazla kullanmaktadır. Gerçek dünyada bu ilkenin kullanımı azaldıkça sanal dünyada artmaktadır. Dolayısıyla bu durum birbiriyle ters ilişkilidir (Çizelge 5.36.).

Çizelge 5.37. Gerekçelendirme ilkesinin gerçek-sanal karşılaştırması (SPSS)

Wilcoxon Matched Pair	Gerçek		Sanal	
	M	SD	M	SD
Gerekçelendirme	3,178	1,4054	3,629	1,4510

Wilcoxon matched pair testi (Knop ve diğerleri, 2016: 1076) neticesinde (Çizelge 5.37.) sanal dünyada “gerekçelendirme” ilkesi gerçek dünyaya göre daha işlevsel olarak kullanılmaktadır. Sanal dünyalarda kimliklerin gizli olmasından sağladığı avantajlardan birisi de gerekçelendirmenin daha sağlıklı yapılabilmesidir. SL kullanıcıları gerçek kimliklerinden soyutlanmış bir şekilde savlarına rahatlıkla gerekçeler üreterek bunları paylaşabilmektedirler. Buna göre H2 hipotezi doğrulanmıştır.

H₃: Kamusalılık ilkelerinden “karşılıklılık” ilkesi, gerçek kamusal alana göre sanal kamusal alanda daha işlevseldir.

H₀: Kamusalılık ilkelerinden “karşılıklılık” ilkesi bakımından gerçek kamusal alan ile sanal kamusal alan arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.38. Karşılıklılık ilkesinin gerçek-sanal karşılaştırması

Wilcoxon Matched Pair	Gerçek		Sanal	
	M	SD	M	SD
Karşılıklılık	3,413	1,3152	3,777	1,2868

Karşılıklılık ilkesine göre, tartışmacılar birbirlerinin savlarına yanıt verebilmelidir. Yani tek taraflı bir monologdan ziyade bir diyalog ortamı olmalıdır. Uzlaşya varılırken karşılıklı ileti alışverişi gerçekleşmelidir. Bu durum katılımcıların katılımlarının sürekliliği ile de bağlantılıdır (Graham, 2008: 21). İdeal bir tartışma ortamında, insanlar düşüncelerini söyleyip çekilmemeli, orada kalıp sürece dahil olmalıdır. Ancak sanal ortamlarda, elektriğin kesilmesi bile internet bağlantısının kopması anlamına geleceğinden ortamdan ayrılmanıza sebep olmaktadır. Ya da bilgisayarınızdaki gerçekleşen bir arıza, ayrıca tartışma platformu içindeki yetkili birinin sizi, platform dışına çıkarması, ücretli bir platform ise ücretini ödemediğiniz için ayrılma zorunda kalmanız gibi etkenler, sürekliliğinizi ve dolayısıyla karşılıklılığınızı etkileyebilmektedir.

İnternet bağlantısının kopması, arıza ya da platformdan çıkarılma gibi sorunlarla karşılaşılrsa bile SL kullanıcılarının sanal dünyada bu ilkeyi daha çok kullanabildikleri görülmektedir. Sanal bedenler karşılıklı iletişimde aktif kullanılmaktadır. Sohbet ya da tartışma esnasında avatarlar birbirlerine yakın durmakta ve beden dillerini kullanılmaktadırlar. Sonuç itibarıyla mukayese edilen test değerlerinde ortalama ve standart sapma değerleri incelendiğinde (Çizelge 5.38.) sanal dünyada karşılıklılık ilkesinin, gerçek dünyaya göre daha işlevsel kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda H3 hipotezi doğrulanmıştır.

H4: Kamusalılık ilkelerinden “siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık” ilkesi, gerçek kamusal alana göre sanal kamusal alanda daha işlevseldir.

H0: Kamusalılık ilkelerinden “siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık” ilkesi bakımından gerçek kamusal alan ile sanal kamusal alan arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.39. Siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık ilkesinin gerçek-sanal karşılaştırması (AMOS)

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Sanal Bağımsızlık-> Gerçek Bağımsızlık	0,429	0,079	6,420	***

Siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık ilkesine göre kimsenin haklarını kullanması iç ya da dış baskılarla engellenmemelidir. Yapılan tartışmalar siyasal ve ekonomik egemen güçlerin baskısından uzak olmalıdır (Habermas, 1990: 71). Sanal ortamların gerek kimliğin gizlenebilmesi ve gerekse herkesin katılımına açık olması sebebiyle, ekonomik ve siyasal güçler tarafından gözetime tabi tutulması mümkündür. Bu da katılımcıların üzerinde bir baskı yaratarak özgür hissetmelerine engel olabilmektedir. Ayrıca tartışma yönetiminin de baskı kurarak ya da yönlendirerek tartışma sürecini etkileyeceği değerlendirilmektedir.

Çizelge 5.39. incelendiğinde sanal bağımsızlık ile gerçek bağımsızlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. SL kullanıcılarının sanal dünyada siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsız olmaları durumu gerçek dünyadaki durumlarını etkilemektedir.

Çizelge 5.40. Siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık ilkesinin gerçek-sanal karşılaştırması (SPSS)

Wilcoxon Matched Pair	Gerçek		Sanal	
	M	SD	M	SD
Siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık	3,447	1,3365	3,890	1,1944

Ayrıca Wilcoxon matched pair testi (Knop ve diğerleri, 2016: 1076) neticesinde (Çizelge 5.40) sanal dünyada “siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık” ilkesi gerçek dünyaya göre daha işlevsel olarak kullanılmaktadır.

İki çizelgede de sanal dünyadaki bağımsızlık algısı yüksektir. Her ne kadar SL’de bir para birimi olsa da temel kıyafet ve benzeri ürünler ücretsiz ya da cüzi fiyata satın alınabilmektedir. Ayrıca SL kullanıcıları siyasal anlamda da SL içinde bir baskı hissetmemektedirler. Buna göre H4 hipotezi doğrulanmıştır.

H5: Gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanan SL kullanıcılarının sanal kamusalılık işlevsellikleri daha yüksektir.

H₀: Gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ile sanal kamusalılık işlevselliği arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.41. Gerçek DBST ile Sanal kamusalılık işlevselliğinin karşılaştırması

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Gerçek DBST kullanımı-> Sanal kamusalılık	0,421	0,062	3,991	***

Kramer ve Winter (2008)'e göre dışadönüklük, öz yeterlilik düzeyleri ve sosyal medyada benlik sunum düzeyleri arasında pozitif bir ilişki vardır. Buna göre dışadönük insanlar, içedönük insanlara göre daha sosyal medyada gösterişli fotoğraflar kullanmaktadırlar. Ayrıca öz yeterlilik düzeyleri yüksek olan insanların kendileri hakkında bilgi vermeyi daha çok tercih ettikleri saptanmıştır.

Uzun (2011) çalışmasında, SL kullanıcılarının gerçek dünyada kullandıkları benlik sunum taktikleri ile sanal dünyada kullandıkları benlik sunum taktiklerini karşılaştırmıştır. Buna göre, SL kullanıcılarının diğer kullanıcıları etkilemek için kendi asıl gerçek görüntülerinden daha farklı ve çekici bir avatar yarattıkları görülmektedir. Kullanılan benlik sunum taktikleri açısından ise SL kullanıcılarının en çok kendini sevdirmeye, örnek olma, kendini farklı tanıtmaya, yardım etmeye, kendi hakkında bilgi verme, dikkatli olma, kendi hakkında az bilgi paylaşma ve sessiz kalma gibi kendilerini korumaya yönelik taktikler kullandıkları görülmüştür.

Çizelge 5.41.'e göre gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanan SL kullanıcılarının sanal kamusalılık işlevsellikleri daha yüksektir. Gerçek dünyada bu taktiklerin kullanılma durumu sanal kamusalılık işlevselliğini doğrudan etkilemektedir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde SL'de yoğun olarak benlik sunum taktiklerinin kullanıldığı görülmektedir. Gerçek dünya ile sanal dünya arasında bu anlamda olumlu ilişki olduğunu demografik veri analizi bölümünde ifade etmiştik. Bu çerçevede gerçek dünyada bu taktiklerin kullanımı sanal dünyada kamusalılığı olumlu etkilemektedir. Bu durumda H₅ hipotezi doğrulanmıştır.

H₆: Değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “kendini sevdirmeye” taktiğinin gerçek dünyada kullanımı arttıkça sanal dünyada kullanımı azalmaktadır.

H₀: Değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “kendini sevdirmeye” taktiğinin

kullanımı bakımından sanal dünya ile gerçek dünya arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.42. Gerçek Kendini Sevdirmeye ile Sanal kendini sevdirmenin karşılaştırması

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Gerçek Kendini Sevdirmeye-> Sanal Kendini Sevdirmeye	0,912	0,130	6,942	***

Kendini sevdirmeye taktiğinde insanlar, belirli bir hedef tarafından sevilme ve takdir kazanma çabası içine girerler. Bunu sağlamak için benzerliklerini ön plana çıkarma, iltifat etme, özel hayatlarıyla ilgilenme ve hoşla gidecek çeşitli davranışlarda bulunma gibi eylemlerde bulunurlar. Bazen bu eylemler, tartışma yöneticilerini etkileyerek disiplin ve denetim açısından birtakım zafiyetlere sebep olabilir. Gücü her anlamda az olanlar için “sevilme” arzulanan sonuçlar ortaya koyabilir. Kendini sevdirmeye sunum taktiğinin, niteliklerini tanıtmayı kullanarak kendini sevdirmeye taktiğinden farkı, burada sempatik görünmenin temel amaç olması şeklinde açıklanabilir (Acaray ve Günsel, 2017: 529).

Dominick (1999) yüz yüze ortamlarda ve sosyal ağlarda en fazla kendini sevdirmeye taktiğinin kullanıldığını vurgulamıştır. Özdemir (2006) ise sanal dünyalarda en çok kendini sevdirmeye, kendini ve diğerini yüceltme, lütufta bulunma taktiklerini kullandıklarını belirtmiştir. Jung, Youn ve Mcclung (2007) blog yazarlarını motive eden unsurları ve bireylerarası kendini sunum stratejilerini ortaya çıkarmayı hedefledikleri araştırmalarında bu kişilerin niteliklerini sunma, yardım isteme, örnek birey olma ve kendini sevdirmeye stratejilerini kullandıklarını saptamışlardır. Elde edilen sonuçlar yüz yüze etkileşimde sunulan davranışlarla karşılaştırıldığında, kişilerin bu mecralardaki benlik sunumlarını daha gerçekçi ve samimi bir şekilde gerçekleştirdikleri görülmüştür. Uzun (2011), SL’de kullanıcıların en fazla kendini sevdirmeye taktiğini kullandıklarını saptamıştır.

Çizelge 5.42. incelendiğinde SL kullanıcılarının gerçek dünyada kendilerini sevdirmeye taktiklerinin kullanımları sanal dünyada bu taktiği kullanımlarını doğru orantılı olarak etkilemektedir. Literatür taramasına göre değiştirilmiş benlik sunum taktiklerinden en fazla kendini sevdirmeye sunum taktiği kullanılmaktadır. Ayrıca gerçek dünya ile sanal dünya birbiri ile aynı oranda ilişkilidir. Dolayısıyla bu taktik iki dünyada da kullanılmaktadır. Bu durumda H6 hipotezi doğrulanmamıştır.

H7: Değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “tehdit etme” taktiğinin sanal dünyada kullanımı arttıkça gerçek dünyada kullanımı azalmaktadır.

H0: Değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “tehdit etme” taktiğinin kullanımı bakımından sanal dünya ile gerçek dünya arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.43. Gerçek Tehdit Etme ile Sanal Tehdit Etmenin karşılaştırması

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Gerçek Tehdit Etme-> Sanal Tehdit Etme	0,623	0,098	6,398	***

Tehdit etme benlik sunum taktiğini kullanan birey, hedefte olumlu algılanmayı amaçlamaz. Aksine, sert etkileme şekillerini kullanarak, insanlara gözdağı vermeye, tehdit etmeye ve onları zor kullanmaya çalışır. Bu davranışlarının temel amacı istediği şekilde davranılmasını sağlamaktır. Bu benlik sunum taktiğinin etkisi altında kalan insanlar, korku ve panik duygularına kapılabilirler (Bolino ve Turnley, 2003).

Çizelge 5.43. incelendiğinde SL kullanıcılarının gerçek dünyada tehdit etme taktiklerinin kullanımları sanal dünyada bu taktiğin kullanımlarını doğru orantılı olarak etkilemektedir. Bu durumda H7 hipotezi doğrulanmamıştır.

H8: SL kullanıcıları tarafından “yararlı” kişilik tipi, sanal dünyaya göre gerçek dünyada daha çok kullanılmaktadır.

H0: SL kullanıcıları tarafından “yararlı” kişilik tipinin kullanımı bakımından, sanal dünya ile gerçek dünya arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.44. Yararlı Kişilik Tipinin Gerçek ve Sanal karşılaştırması

Wilcoxon Matched Pair	Gerçek		Sanal	
	M	SD	M	SD
Yararlı Kişilik Tipi	3,726	1,2873	3,316	1,4532

Adler, yararlı insanı en sağlıklı kişilik tipi olarak değerlendirmiştir. Bu kişilerin iç dünyalarındaki enerji ile dış dünyaya yönelik sosyal ilgileri güçlüdür. Hayatın içinde karşılaşılan problemleri çözmek maksadıyla gerek kendileri için gerekse diğerleri için

maksimum faydayı gözetirler. Ayrıca toplumun daha iyiye gitmesi için mücadele ederler (Jarvis ve Russel, 2002: 91).

Yararlı tip, politikayı ötekine ve topluma karşı duyarlılıkların şekil verdiği bir alan olarak işlevsel kılar. Bunun en temel sebebi kendisinin ve gelecek nesillerin kişiliklerinin sağlıklı bir şekilde gelişebilmesini iş birliğine dayalı toplum yapısının sonucu olarak değerlendirmesidir. Hiç kuşkusuz böyle bir politik kültürün şekilleneceği toplum demokratik bir toplumdur. Nitekim Freud'un düşüncesiyle bir karşılaştırma yapıldığında Adler'in demokratik değerlerden yana olan tavrı daha net görülebilir. Demokrasi, eşitlik, karşılıklık ve iş birliği gibi kavramlar Freud'da asla tartışılmazken Adler, özgür bir biçimde, bu kavramları ya ahlaken arzu edilir kavramlar ya da zihinsel olarak sağlıklı insan ilişkilerini işaret eden kavramlar olarak yorumlar (Ansbacher, 1964: 7).

Yararlı kişilik tipi, yararlı olduğunu aynı zamanda göstermek ister. Yararlı insanın kimliğini gizleme gibi bir amacı yoktur. Aksine kimliğini daha çok ifşa ederek toplumda görünürlüğünü artırmaya çalışır. Bu bağlamda Wilcoxon testi değerlerinde ortalama ve standart sapma değerleri mukayese edilmiştir (Çizelge 5.44.). Buna göre yararlı kişilik tipi, sanal dünyaya göre gerçek dünyada daha çok kullanılmaktadır. Bu durumda H8 hipotezi doğrulanmıştır.

H9: Gerçek dünyada “kaçınan” kişilik davranışlarını sergileyen SL kullanıcıları, sanal dünyada “baskın” kişilik davranışlarını sergilemektedir.

H0: SL kullanıcılarının gerçek dünyada “kaçınan” kişilik davranışlarını sergilemeleri ile sanal dünyada “baskın” kişilik davranışlarını sergilemeleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Kaçınan insan tipleri etrafındaki diğer insanlardan uzak durmaya çalışırlar. Yaşamın içinde mümkün olduğunca aktif bulunmamaya çabalarlar. Ayrıca karşılaştıkları problemleri çözme girişiminde bulunmazlar. Problem çözmeden kendilerini başarılı bir konumda görmeye çalışırlar. Toplum içerisinde de başarılıymış gibi davranırlar (Jarvis ve Russel, 2002: 93). Baskın insan tipleri ise bulunduğu ortamda kendi hegemonyalarını kurmaya çalışırlar. Kendi özelliklerini ön plana çıkartarak karar verici bir rolü üstlenmeye girişirler ve zaman zaman agresifleşerek saldırganlaşabilirler. Bu kişiler çevrelerinde yaşanan sosyal

meselelere ilgi duymazlar (Fogiel, 2003: 460). Gerçek dünyada insanlardan uzak durarak deşarj olamayan ve asosyal olan kişilerin SL’de bunu aksi yönde yansıtarak baskın kişilik özellikleri gösterecekleri değerlendirilmiştir. Ancak yapılan pearson korelasyon testi neticesinde $p>0,05$ olduğu için gerçek dünyadaki kaçınan ile sanal dünyadaki baskın kişilik tipi arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Dolayısıyla H9 doğrulanmamıştır.

H10: Kişilik tiplerinden “alıcı” tipi sanal dünyaya göre gerçek dünyada daha çok kullanılmaktadır.

H0: Kişilik tiplerinden “alıcı” tipinin kullanılması bakımından sanal dünya ile gerçek dünya arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.45. Alıcı Kişilik Tipinin Gerçek ve Sanal karşılaştırması

Wilcoxon Matched Pair	Gerçek		Sanal	
	M	SD	M	SD
Alıcı Kişilik Tipi	2,454	1,2154	2,358	1,3158

Alıcı insan tipler için diğerleri ile iletişim halinde olmak zorlayıcıdır. Bu grup devamlı üzerlerinde bir kalkan bulundurarak kendilerini korumaya çalışırlar. Hassas yapılarından dolayı kendilerinin yaslanacağı diğer insanların arayışı içine girerler. Diğer insanlara bağımlı yaşarlar. Diğer insanlardan devamlı bir şeyler almayı severler. Dış dünyadan gelen etkilere karşı ilgisiz bir tutum içindedirler. Hayatları boyunca sık sık takıntı ve anksiyete gibi psikolojik rahatsızlıklardan kurtulamazlar (Jarvis ve Russel, 2002: 92).

Wilcoxon testi değerlerinde ortalama ve standart sapma değerleri mukayese edilmiştir (Çizelge 5.45.). Buna göre alıcı kişilik tipi, sanal dünyaya göre gerçek dünyada daha çok kullanılmaktadır. Her ne kadar SL ve benzeri sanal dünyalarda sürekli olarak bulunmanın insanları bu tarz kişilik tiplerine dönüştürme tehlikesi mevcut olsa da mevcut durumda SL kullanıcıları alıcı kişilik tipi özelliklerini daha çok gerçek dünyada sergilemektedirler. Bu durumda H10 hipotezi doğrulanmıştır.

H11: Gerçek dünyada kamusal alanlarda gerekçelendirmeyi az yapanların sanal kamusalılık işlevsellikleri daha yüksektir.

H0: SL kullanıcılarının gerçek dünyada kamusal alanlarda gerekçelendirme yapması

ile sanal kamusalılık işlevsellikleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.46. Gerçek Gerekçelendirme ile Sanal Kamusalılık ilişkisi

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Gerçek Gerekçelendirme-> Sanal Kamusalılık	-0,276	0,097	-1,732	0,083

Gerekçelendirme kamusalılığın olmazsa olmaz ilkelerindendir. Gerçek dünyada siyasal, ekonomik, sosyal ve psikolojik faktörlerin etkisinden kurtulamayan ve gerçek bedeninin gölgesinde var olan bireyler ortaya attıkları savlarını yeterince gerekçelendirememektedirler. Ancak sanal dünyada bu faktörlerden kurtulan insanların ifade yeteneği daha çok gelişmekte ve sanal kamusal alanlarda daha çok var olabilmektedirler. Dolayısıyla gerçek dünyada gerekçelendirme yapamayan SL kullanıcılarının sanal dünyada sanal kamusalılık işlevsellikleri daha yüksek olmaktadır.

Çizelge 5.46. incelendiğinde gerçek dünyada yapılan gerekçelendirme ile sanal kamusalılık işlevselliği arasında ters ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre H11 hipotezi doğrulanmıştır.

H12: Gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerini kullanan SL kullanıcılarının gerçek söylemsel eşitlik algıları daha yüksektir.

H0: SL kullanıcılarının gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerini kullanmasıyla gerçek söylemsel eşitlik algıları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.47. Gerçek DBST ile Gerçek Söylemsel Eşitlik Algısı ilişkisi

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Gerçek DBST kullanımı-> Gerçek Söylemsel Eşitlik	-0,154	0,055	-2,720	0,007

İnsanlar, özel ya da çalışma yaşamlarında zamanlarının çoğunu diğer insanlarla etkileşim içerisinde geçirirler. Yaşanılan bu etkileşimler, hedef kitlenin, bireye ilişkin görüşlerini şekillendirebilmekte ve birey sonraki etkileşimlerinde kendisini ifade ederken, hedefte bıraktığı önceki izlenimler belirleyici olabilmektedir (Acaray ve Günsel, 2017: 528).

İnsanlar karşıda bıraktıkları izlenimlerin neticesinde çevrelerinde nasıl bir algı yarattıklarını, diğerlerinin kendileri hakkında ne düşündüklerini ve böylece nasıl değerlendirildiklerini önemserler. Bu yüzden değiştirilmiş benlik sunum taktiklerinin kullanılması kaçınılmazdır. Söylemsel eşitlik bağlamında da gerçek dünyada sunum taktiklerinin kullanımının bu eşitliği artıracığı değerlendirilmiştir. Ancak Çizelge 5.47. incelendiğinde gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinin kullanımı ile gerçek söylemsel eşitlik işlevselliği arasında ters ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre H12 hipotezi doğrulanmamıştır.

H13: Sanal kamusal alanlarda gerekçelendirme yapma ile sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “acındırma” taktiğini kullanma arasında anlamlı ilişki vardır.

H0: SL kullanıcılarının sanal kamusal alanlarda gerekçelendirmeyi kullanmasıyla sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinden “acındırma” taktiğini kullanma durumu arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.48. Sanal gerekçelendirme ile Sanal Acındırma ilişkisi

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Sanal gerekçelendirme-> Sanal Acındırma	0,214	0,055	4,000	***

Acındırma taktiğini kullanan birey, istediklerini elde etmek için karşısındakinin merhamet ve iyi niyet duygularını kullanmak suretiyle, insanlardan yardım, şefkat, destek talep etmektedir. Ancak, eksikliklerini ve yetersizliklerini sürekli dile getiren bu bireyler işlerden, sorumluluklardan, görevlerden kurtulmuş olsalar bile bir süre sonra yetersiz, tembel olarak düşünülecek, sevimsiz görülmeye başlanacak ve güvenilirliklerini yitirebileceklerdir. Başka bir ifade ile bu taktiğin kullanılması sonrasında olumsuz izlenimler ortaya çıkarabilecektir. Dolayısıyla, bu taktiği kullanan birey kısa vade için olumluluklar elde etse de uzun vadede saygınlığını kaybetmek, mutsuz olmak ve çalıştığı ortamdan soyutlanmak gibi olumsuzluklarla karşılaşabilecektir (Basım ve Tatar, 2006).

Bu çerçevede sanal dünyalarda gerekçelendirme yapma durumunun SL kullanıcılarının SL içinde sanal acındırma taktiğini kullanma durumlarını etkilediği değerlendirilmektedir. Çizelge 5.48. incelendiğinde sanal dünyada yapılan gerekçelendirme ile sanal acındırma davranışı arasında anlamlı ve doğru orantılı ilişki olduğu görülmektedir.

Buna göre H13 hipotezi doğrulanmıştır.

H14: Gerçek dünyada kamusallık işlevselliği ile sanal dünyada “örnek davranış” taktik sunumu kullanımı arasında anlamlı ilişki vardır.

H0: Gerçek dünyada kamusallık işlevselliği ile sanal dünyada “örnek davranış” taktik sunumu kullanımı arasında anlamlı ilişki yoktur.

Çizelge 5.49. Gerçek Kamusalılık ile Sanal Örnek Davranış Kullanımı ilişkisi

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Gerçek Kamusalılık-> Sanal Örnek Davranış Kullanımı	0,218	0,199	1,097	0,273

Örnek davranış taktiği, kurallara uyan, diğerlerine erdemli, ahlaki ve moral değerlere bağlı ve zor görevlere gönüllü bir insan olarak tanınmak ve algılanmak isteyenlerin başvurduğu bir taktiktir. Bu taktiği kullananlar, hedef kitlenin ikiyüzlü olarak algılanması gibi bazen arzu edilmeyen sonuçlarla karşılaşabilmektedir. Ayrıca bu taktiğe uygun bir kendilik imajı oluşturmuş birey, sonrasında tek bir uygun olmayan davranış sergilemesi durumunda, ciddi imaj kaybı yaşayabilir (Acaray ve Günsel, 2017: 530).

Gerçek dünyada yaşanan kamusallık sanal dünyada SL kullanıcılarının örnek davranış taktiğini kullanmalarını etkilemektedir. Gerçek dünyada ifade yeteneği gelişen bireyler sanal dünyada da aktif olmakta ve örnek davranış taktiği üzerinden benliklerini sergilemektedirler. Çizelge 5.49. incelendiğinde gerçek kamusallık işlevselliği ile sanal örnek davranış kullanımı arasında anlamlı ve doğru orantılı ilişki olduğu görülmektedir. Buna göre H14 hipotezi doğrulanmıştır.

H15: Gerçek kamusal alanlarda söylemsel eşitlik işlevselliği düşük olan SL kullanıcılarının sanal kamusal alanlarda saygı algısı seviyesi de düşüktür.

H0: Sanal kamusal alanlarda saygı algısı seviyesi ile gerçek kamusal alanlarda söylemsel eşitlik işlevselliği arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.50. Gerçek Söylemsel Eşitlik ile Sanal Saygı Algısı ilişkisi

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Sanal Saygı-> Gerçek Söylemsel Eşitlik	-0,224	0,059	-4,649	***

Saygı ilkesi, katılımcıların diğerlerini dikkate alarak, onların düşüncelerine duyarlı olmalarını ifade etmektedir (Dahlberg, 2004: 29). Özellikle empatinin olmaması da saygı temelli ifadelerin üretilmesine engel olabilmektedir. Sanal ortamlarda, kimliklerin bilinmemesi ya da sürekli değiştirilmesi, uzaktan varoluş psikolojisi, insanların kaba ve saldırgan davranmalarına sebep olabilmekte bu da iletişimin kırılmasına yol açabilmektedir (Lea, Spears ve Groot, 2001: 533).

Bu yüzden sanal ortamlarda üzerinde en çok durulması gereken ilkelere biri saygı ilkesidir. Özellikle bu ortamlar içerisinde, karşılık vermeme, istenmeyen iletiler, yoğun ileti gönderimi ve dogmatik söylemler gibi davranışlar saygısızlık olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede gerçek dünyada söylemsel eşitlik algısı düşük olan SL kullanıcılarının sanal dünyalarda saygı ilkesi bağlamında daha dikkatli olacakları değerlendirilmiştir. Ancak Çizelge 5.50. incelendiğinde sanal ortamlarda saygı ilkesinin aktif kullanımının gerçek söylemsel eşitlik ile ters orantılı olduğu görülmektedir. Bu sonucun, örneklem kitlesinin soruyu cevaplarken kendi saygı davranışlarından ziyade diğerlerinin kendilerine göster(me)diği saygı algısından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Sonuç itibarıyla H15 hipotezi doğrulanmamıştır.

H16: Gerçek dünyada aşağılık kompleks seviyesi yüksek olan SL kullanıcılarının sanal kamusal alanlarda içtenlik işlevselliği daha yüksektir.

H0: SL kullanıcılarının gerçek dünyada aşağılık kompleks seviyesi ile sanal kamusal alanlarda içtenlik işlevselliği arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.51. Aşağılık kompleksi ile Sanal içtenlik ilkesi ilişkisi

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Aşağılık kompleksi-> Sanal İçtenlik	-0,222	0,072	-4,123	***

Bireyleri güdüleyen, onları harekete geçiren ve kişiliğin gelişim aşamalarında aktif rol oynayan en temel duygu, üstün olma isteğidir. Üstün olma isteğini harekete geçiren ve kişiye

kendi yetersizliğine engel olmasını sağlayan duygu ise aşağılık duygusudur (Adler, 2001: 16). Freud insanın hayatı boyunca yaşadığı psikolojik problemleri ergenlik öncesi cinselliğe bağlarken; Adler ise bunları aşağılık kompleksine bağlamıştır. Adler’e göre bunun tedavisi, kişinin toplumsallaşmasıyla mümkündür.

Aşağılık kompleksini içinden atamayan birey iki hareket tarzı sergiler: Birinci hareket tarzında, topluma karşı küskünlük, kendine dönme ve diğerlerine şiddet gösterme isteği ortaya çıkar. İkinci hareket tarzında ise kişi, kompleks sayesinde problemleri ile mücadele etme gücü kazanır. Aşağılık duygusunu giderebilmek için kişi, ya kendisinde gördüğü üstün hususları ön plana çıkarmaya çalışacak, ya da kendisini küçük alanda tutarak o alan içinde egemenliğini yaratmaya çabalayacaktır (Mosak ve Maniacci, 1999: 80).

Gerçek dünyalarda özellikle ikinci hareket tarzını sergileyen SL kullanıcılarının problemleri ile mücadele edebilmek adına sanal kamusal alanlarda daha içten davranacakları değerlendirilmiştir. Ancak Çizelge 5.51. incelendiğinde aşağılık kompleks seviyesi ile sanal ortamlarda içtenlik ilkesinin aktif kullanımının ters orantılı olduğu görülmektedir. Bu durumda SL kullanıcılarından aşağılık kompleks seviyesi yüksek olanların daha çok birinci hareket tarzını uygulayarak hem gerçek hem de sanal dünyada üstünlük kurma çabası içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla H16 hipotezi doğrulanmamıştır.

H17: Gerçek dünyada aşağılık kompleks seviyesi yüksek olan SL kullanıcıları sanal dünyada “kendini sevdirmeye” sunumunu daha çok kullanmaktadırlar.

H0: SL kullanıcılarının gerçek dünyada aşağılık kompleks seviyesi ile sanal dünyada “kendini sevdirmeye” sunumunu kullanmaları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.52. Aşağılık kompleksi ile Sanal kendini sevdirmeye ilişkisi

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Aşağılık kompleksi-> Sanal Kendini Sevdirmeye	-0,275	0,194	-2,765	0,006

Aşağılık kompleks seviyesi yüksek olan SL kullanıcılarından ikinci hareket tarzını sergileyenlerin SL’de iken kendini daha sevimli gösterme çabası içerisinde olarak kendini sevdirmeye sunum taktiğini kullandıkları değerlendirilmektedir. Ancak Çizelge 5.52. incelendiğinde aşağılık kompleks seviyesi ile sanal ortamlarda kendini sevdirmeye sunumunun

ters orantılı olduğu görülmektedir. Buna göre H17 hipotezi reddedilmiştir.

H18: Sanal kamusal işlevsellikleri yüksek olan SL kullanıcılarının gerçek dünyada siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık seviyesi daha düşüktür.

H0: SL kullanıcılarının sanal kamusal işlevsellikleri ile gerçek dünyada siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık seviyesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 5.53. Sanal kamusal ile gerçek bağımsızlık ilişkisi

Yollar	Estimate	S.E.	C.R.	P
Sanal Kamusal-> Gerçek Bağımsızlık	-0,376	0,178	-3,370	***

Gerçek dünyada siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsız olamayan SL kullanıcıları gerçek kamusal alanlarda kendilerini yeteri kadar ifade edememektedirler. Sanal dünya bu kişiler için bir çıkış kapısı olmaktadır. Dolayısıyla bu kişiler sanal kamusal alanlarda gerçek dünyaya göre daha aktiftirler. Çizelge 5.53. incelendiğinde sanal kamusal işlevselliği ile gerçek siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık ilkesinin işlevselliğinin ters orantılı olduğu görülmektedir. Buna göre H18 hipotezi doğrulanmıştır.

6. SONUÇ

Hiçbir şey yaptıklarımızı düşünmekten daha önemli değildir
(Arendt, 2016: 33).

Günümüzde kamusallığı internet ortamında yaşayan insanlar, zamanının büyük çoğunluğunu sanal ortam içerisinde yarattıkları kimlikler ile geçirmektedirler. Yaratılan yeni kimlikler benliklerle bütünleşerek insanlarda düşünsel ve davranışsal düzeyde birtakım değişimlere sebep olmaktadır. Bu çerçevede benlik saygısı gibi kavramların yeniden ele alınması gerekmektedir. Çünkü ağ toplumu, bütün geleneksel dinamikleri yerinden etmiştir. Postmodern dönemin istikrarsız “çoklu benlik” lerinin kamusal alanlarda kendilerini ne kadar ifade edebildikleri sorgulanır hale gelmiştir.

Çalışmamızda esas olarak üzerinde çalışılan ve gösterilmek istenilen sav; farklı uçlarda görülen benlik ve kamusallığın birbirini etkilediği, sanal kamusallığın sanal benlik aracılığıyla şekillendiği ve içi boşalan gerçek kamusallığın sanal kamusallığı işlevselleştirdiğidir. Kamusal alanın vazgeçilmez ürünü olan kamuoyu, ağ toplumu ve benlik arasındaki ilişkiyi keşfetmek üzere SL sanal yaşam dünyası seçilmiştir. Bu dünya içinde yaşayan SL kullanıcıların benlik saygı seviyeleri, aşağılık kompleks seviyeleri, benlik sunum taktiklerini kullanma dereceleri ve kamusallık işlevsellikleri ölçülmüştür.

Sahadan bizzat veri toplamak için SL yaşam dünyasında bir avatar oluşturulmuş ve (1) yıl boyunca aktif olarak burada bulunarak sanal etnografya yöntemiyle gözlem yapılmıştır. Daha sonra ikinci bir avatar oluşturularak (6) ay içinde bu iki avatarla SL kullanıcılarına çevrimiçi anket uygulanmıştır. Öncelikle 100 SL kullanıcısı tarafından çevrimiçi anket doldurulmuş ve faktör analizi yapılarak buna göre anket formları güncellenmiştir. Güncel anket formları 3000 SL kullanıcısına ulaşılarak gönderilmiş ve 309 kişi anketi yanıtlamıştır. AMOS istatistik programı ile yapısal eşitlik modeli kurularak analizler yapılmıştır. Bu anketlerden elde edilen veriler sanal gözlemlerle harmanlanarak sonuca ulaşılmıştır.

Öne çıkan ve dikkat çekici demografik verilere bakacak olursak; SL kullanıcılarının %38’inin 31-40 yaş grubunda olduğu ve %15’inin ise gerçek dünyada eşinden boşandığı görülmektedir. Bununla beraber göze çarpan bir diğer husus ise kullanıcıların %23’ü SL’de üç ve daha fazla avatarla yaşamını sürdürmektedir. Her bir avatarın farklı bir cinsiyeti ve

farklı bir yaşam tarzı vardır. SL sakinleri bu dünya içinde dilediği gibi cinsiyetini seçebilmekte ve hatta insan dışı cansız varlık ya da hayvan olarak da hayatlarını sürdürebilmektedirler. Ayrıca SL içinde 47 kişi (%15) gerçek dünyadakinden farklı bir cinsiyet kullanmaktadır ve bunun 17'si SL dünyasında “diğer” cinsiyetle hayatını sürdürmektedir. Aşağıda bu hususlara ilişkin detaylı değerlendirmeler yapılacaktır.

Yapılan analiz neticesinde SL kullanıcılarından 20 yaş altında olanların ve 60 yaş üstündekilerin benlik saygılarının diğerlerine göre daha düşük olduğu ve bunun da kişilerin kendilerini daha olumsuz değerlendirme eğilimlerinden kaynaklandığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla diğer yaş grupları kendilerini daha olumlu bir tutum içinde değerlendirdiklerinden benlik saygıları daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca SL’de “diğer” cinsiyet grubundakilerin benlik saygılarının erkek ve kadınlara göre daha yüksek olduğu ve bunun SL’de kendilerine ait ideal bir hayat yaratabilmelerinden kaynaklandığı değerlendirilmiştir. Literatürde SL kullanıcısı olmayan, sadece gerçek dünyada yaşayan bu grupların benlik saygılarının düşük, anksiyete ve depresyon seviyelerinin yüksek olduğu belirtilmektedir. Ancak örneklemimiz dahilindeki bu grup “diğer” cinsiyet grubunda olduklarını SL yaşam dünyası içinde açıkça ifade etmekte ve bu durumu kabul ettiklerini rahatlıkla belirtmektedirler. Gerçek dünyada kimliklerini gizleyen bu grupların SL’de kendilerini ifade etme şansı buldukları ve cinsel kimliklerini özgürce yaşayarak kendileriyle barış halinde oldukları ve benlik saygılarının yükseldiği değerlendirilmektedir.

Öte yandan sınırsızca fazla sayıda avatar kullanımının gerçek dünyaya yansımaları olmaktadır. Bu kapsamda daha az avatar kullananların gerçek dünyada benlik saygılarının daha yüksek olduğu, dolayısıyla çoklu avatar kullanımının benlik saygısını olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Kullanılan avatar sayısının artması benlik saygısını düşürmekle beraber, değiştirilmiş benlik sunum taktiklerinin kullanımını da artırdığı gözlenmiştir. Avatar sayısının artırılma tercihinin arkasında imajdan kurtulma duygusunun olduğu değerlendirilmektedir. Gerçek benlik bedene, sanal benlik ise ruha hitap etmektedir. SL kullanıcıları bedenlerini kullanmak zorunda değildirler. Yeni sanal bedenleriyle zihin ve ruhun karışımından oluşan sanal benliklerini hoyratça kullanabilmektedirler.

Her ne kadar sanal dünyada avatarlar aracılığıyla sınırsızca kimlik kullanabilmek özgürlük gibi görünse de bu durumun kişiyi gerçek hayattan kopararak bazı kişilik bozukluklarına yol açabileceği değerlendirilmektedir. Sanal dünya, özgürlük ve beraberinde

keyfilik vermektedir. SL kullanıcıları gerçek dünyada iken zihinlerinde hâlâ sanal yaşamaya devam ediyorlarsa ve gerçek olan önemini yitiriyorsa, insan ilişkilerinde de sıkıntı yaşayabilecekleri değerlendirilmektedir.

Değiştirilmiş benlik sunum taktiklerinden “kendini sevdirmeye” yi daha çok tercih edenlerin, birden fazla avatar kullanma eğiliminde oldukları görülmektedir. Kendini sevdirmeye davranışında, başkalarının istediği gibi davranma, onların sevgisini kazanma çabası ya da övme durumu söz konusudur. Dolayısıyla içinde bir sahtelik barındırmaktadır. Ama bütüncül olarak bakıldığında avatar sayısı açmak ve sanal dünyada bunları yönetmek kişinin her ne kadar benlik sunum taktiklerini kullanmalarını etkilese de deşarj olma ve gerçek dünyadaki baskının bir nevi sanal dünyaya akması olarak değerlendirilebilir.

Gerçek dünyada erkek olan SL kullanıcılarının gerçek değiştirilmiş benlik sunum taktiklerini gerçek dünyada kadınlara göre daha fazla kullandıkları görülmüştür. Yapılan çalışmalar incelendiğinde kadınların ve erkeklerin sahip oldukları farklı toplumsal rollerden dolayı benlik sunuşlarının da farklı olacağı kabul edilmektedir. Kullanılan taktiğe bakıldığında ise en çok “kendini sevdirmeye” taktiğinin kullanıldığı görülmektedir. Buna göre genel itibarıyla kadınların erkeklere göre daha doğal davrandıkları çıkarımının yapılabileceği değerlendirilmektedir.

Aşağılık kompleks seviyeleri açısından ise 60 yaş üstü SL kullanıcılarının aşağılık kompleks seviyelerinin 20 yaş altı hariç diğer gruplara nazaran daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durumun 60 yaş üstü insanlarda ego bütünlüğünün bölünmesi ve çaresizlik gibi problemlerin görülmesi ile bağlantılı olduğu değerlendirilmektedir. Öğrenim durumları açısından, ilkökul mezunlarının diğerlerine göre aşağılık kompleks seviyelerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bu çerçevede eğitim seviyesinin artmasının aşağılık kompleks seviyesini düşürdüğü anlaşılmıştır. Ayrıca kadın avatarların “diğer” cinsiyet gruplarına göre aşağılık kompleks seviyelerinin daha düşük olduğu gözlemlenmiştir.

Aşağılık kompleksi insanların neredeyse tamamında vardır. Sadece bununla mücadele yöntemleri farklıdır. Aşağılık kompleksi, üstün hissetme ihtiyacını doğurur. Üstün hissetme ihtiyacından kaynaklanan eksiklik duygusu, insanları birtakım farklı benlik sunum taktiklerini kullanmaya iter. Çeşitli maskeler aracılığıyla kullanılan bu taktiklerle insanlar kendilerini kamusal sahnelerde güvenli hissederler ve kamusal varlıklarını ilan ederler.

Benlik saygısı ise aşağılık kompleksi ile paralel düzeyde sunum taktiklerinin kullanımına etki etmektedir. Zincirleme bir şekilde bu süreçlerden geçen insan kamusal alanda kendini ancak bu kılıflarla ifade eder, savlarını ortaya atar, gerekçelendirir ve tartışır.

Benliklerimizin doygunluğa ulaştığı ve kalabalıklaştığı günümüzde, bilinç ve bilinçaltımızda diğerlerine ait imgeler dolaşmaktadır. Kendini devamlı güncelleyen benlik, ilişkilerin ürününe dönüşerek karşılıklı bağımlılığın güdümünde kalmaktadır. Benliğin bu denli karanlığa gömülmesi aslında postmodern dönemin bir problemidir.

Ağ toplumunun ürünü olan sanal benliklerin ise sanal dünyada gerçek dünyaya göre daha gerçek oldukları görülmektedir. Akışkanlaşan benlik, sanallık kılıfının altında kendi gerçeğine doğru yaklaşmıştır. Benliğin toplumsaldan tamamen sıyrılması mümkün olmamakla beraber en azından bedeninden kurtulması ruhi ve zihni gerçekliğe ulaşımında bir umut olmuştur. Bu çerçevede benlikler gerçek ve sanal kamusal işlevselliği açısından ele alınmıştır.

Gerçek kamusal işlevselliği açısından bakıldığında; SL’de kadın avatari kullananların gerçek kamusal işlevselliklerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu hususu tarihsel olarak ele alırsak; Antik Yunan döneminde hane alanında olduğu için özgür olmayan kadınların kamusal alanda var olma hakkı yoktu. Halbuki hem Habermas hem de Arendt’in tahlillerinde dışlanan kadın aslında kamusal alanın tam ortasıydı. Literatür incelendiğinde ağ toplumu kadınlarının toplumsal hareketlere katılım konusunda erkeklere göre daha aktif oldukları görülmektedir. Ayrıca kadının kamusal alanın aktif bir öznesi olduğu kabulünden hareketle, Kurtuluş Savaşı dönemi Türk kadınlarının cephe gerisinde gösterdikleri faaliyetlerin savaşın kazanılmasında büyük payı vardır. Önceleri evine kapanan kadınlar, kamusal alana çıkarak kimi zaman dernekler kurarak, kimi zaman elinde silahla erkeklerle savaşarak kimi zaman da miting meydanlarında hatip olarak bu mücadelede aktif rol almışlardır. Bu bağlamda, tarihsel gerçeklik boyutunda ve bu yönde var olan belgeler ışığında Türk kadınının özel alanın da aktif bir öznesi olarak, kamusal alanda ortaya koyduğu varlık mücadelesi neticesinde milli mücadeleye olan katkısı çok değerlidir. Bu doğrultuda sanal dünyalarda kadın olarak var olan SL kullanıcılarının gerçek dünyada kamusal işlevselliklerinin yüksek olması da kadının kamusal aktifliğinin bir göstergesidir.

Medeni durum açısından ise; SL’de eşinden ayrılmış olanların gerçek kamusalılık işlevsellikleri düşük olmakla beraber, sanal kamusalılık işlevselliklerinin yüksek olduğu görülmüştür. Ancak gerçek ve sanal kamusalılık işlevselliği cinsiyete göre incelendiğinde, kadının boşandıktan sonra iki dünyada da işlevselliğinin arttığı ve daha görünür hale geldiği görülmüştür. Bu durumun problemlili evliliğini mantıklı gerekçelerle ve isteyerek bitirebilen kadının, ayaklarının üzerinde daha güçlü bir şekilde durabilmesinden ve kendini daha çok ifade edebilmesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Boşanmaların yasak olmadığı, yaygın olduğu toplumlarda kadınların intihar oranı erkeklerden azdır. Boşanmaların yasak ya da yaygın olmadığı toplumlarda aksine kadının intihar oranı daha fazladır. Ülkemizde ise boşanmanın gelenek ve göreneklerden dolayı kolay bir süreç olmadığı bilinmektedir. Bu çerçevede ülkemizde eşleri ile sorun yaşayıp medeni bir şekilde boşanabilen kadınların güçlü ifade yeteneğine sahip ve özgüvenli kişilikler oldukları çıkarımı yapılabilir. Üstelik hem gerçek hem de sanal kamusalılık işlevselliklerinin yüksek olması da bu çıkarımı doğrulamaktadır.

Ayrıca SL’de “diğer” cinsiyete sahip olanların sanal kamusalılık işlevsellikleri daha yüksektir. Gerçek dünyada kamusal alanda aktif bir şekilde bulunamayan “diğer” cinsiyet grupları, sanal kamusal alanlarda kendilerini rahatlıkla ifade edebilecekleri yaşam alanları bulabilmektedirler. Bu durum özellikle SL yaşam dünyası gibi sanal dünyaların, “diğer” cinsiyet grubundakiler için kamusalılığa ulaşabilmeleri açısından umut vadeci oldukları şeklinde değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda iki temel araştırma sorusu temelinde; üç araştırma sorusu araştırılmış ve (18) hipotez test edilmiştir. (11) hipotez doğrulanmış, 7’si ise doğrulanmamıştır. Ayrıca yapısal eşitlik modellemesi ve analiz, AMOS istatistik programı ile yapıldığı için en sağlıklı ve uyumlu model oluşturulduğunda elde edilen veriler sayesinde daha fazla anlamlı sonuca ulaşılabilmektedir.

Gerçek kamusalılığın sanal kamusalılığa dönüşümü bağlamında, gerçek kamusalılığın sanal kamusalılığın oluşumunu olumlu ve güçlü bir şekilde etkilediği görülmüştür. Hatta kamusalılık ilkelerinden içtenlik, söylemsel eşitlik, gerekçelendirme, karşılıklılık, siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık ilkelerinin sanal dünyada daha işlevsel olduğu görülmüştür. Yani sanal dünyalarda oluşan kamusal alanlarda SL kullanıcıları gerçek

dünyaya göre daha içten ve daha söylemsel eşitliğe sahip olmuşlardır. Bir anlamda gerçek kamusal alanın içi boşaldıkça sanal kamusal alanın içi dolmaya başlamıştır. Kamusal alan gerçek dünyada işlevsizleşmiş, sanal dünyada ise işlevsel hale gelmiştir. Çünkü gerçek dünyada neoliberal sistemin dayattığı iyi olma zorunluluğunun etkisinden kurtulamayan benlikler, kimliklerinin gölgelerinden sanal dünyalarda sıyrılabilmişlerdir. Sanal dünyalarda insanlar, fiziksel gerçekliğin yerini sanal gerçeklik ile doldurmuşlardır. Sanal gerçekliğin içinde sanal olarak yaşanan “sahte” değil, yaşanan başka bir gerçeklik biçimi olmuştur.

Kamusallık ilkelerinden “içtenlik” ilkesinin gerçek dünya ile sanal dünyada kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve bu ilkenin sanal dünyada gerçek dünyaya göre daha işlevsel olarak kullanıldığı görülmüştür. İçtenlik ilkesine göre, söylemler doğru ve samimi olmalı, konuşmacılar gerçekten inandıklarını söylemelidirler. Ayrıca savların desteklenmesi için ortaya sunulan kanıtlar gerçeği yansıtmalıdır. Literatürde sanal ortamlarda fiziki beden dili olmadığı için, içtenliğin önemli ipuçlarından olan gerçek beden dilinin gözlerden uzak olduğu ve sadece klavyeye dökülen metinler ya da seslendiren kişinin ses tonu ve cümle içeriklerinden içtenliğin anlaşılabilceği ifade edilmektedir. Ancak SL’de sanal bedenlerin hareket kabiliyetlerinin ve görselliklerinin gayet etkileyici olması ve karşı tarafa gerçeği aratmaması düşünüldüğünde sanal bedenlerin çok önem kazandığı görülmektedir. Arendt’in ifadesiyle görünür olan düşünceler gerek klavye ile yazılarak ve gerekse sesli bir şekilde konuşularak paylaşılmaktadır. Hatta sanal beden sayesinde gerçek bedende gerçek ekonomiye ait hissedilen fazlalıkların yarattığı etkinin kısmen kaybolduğu görülmüştür. Dolayısıyla verilerin gösterdiği sonuç olan içtenliğin SL’de daha işlevsel kullanımı, sanal kamusal alanın ana ilkelerinden “içtenlik” ilkesinin sanal dünyalarda sağlıklı bir şekilde uygulanabildiğinin bir göstergesidir.

Kamusallık ilkelerinden bir diğeri olan “gerekçelendirme” ilkesinin kullanımına ilişkin ise gerçek dünya ve sanal dünya arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Buna göre gerçek dünyada gerekçelendirmeyi az kullanan SL kullanıcıları sanal dünyada gerekçelendirmeyi daha fazla kullanmaktadır. Gerçek dünyada bu ilkenin kullanımı azaldıkça sanal dünyada artmaktadır. Dolayısıyla bu durum birbiriyle ters ilişkilidir. Gerekçelendirme, katılımcıların düşünmesini sağlayan ve akılcılık temelini sağlamlaştıran bir ilkedir. Savlar ve karşıt savlar, nedenleriyle birlikte ortaya atılmakta ve nedeni yetersiz olanlar elenmektedir. Sanal ortamlarda tartışmaların gayet sağlıklı yürütülmesine büyük katkısı olan gerekçelendirmeler işlevsel bir şekilde üretilmektedir. Sanal dünyalarda

kimliklerin gizli olmasının sağladığı avantajlardan birisi de gerekçelendirmenin daha kaliteli yapılabilmesidir. SL kullanıcıları gerçek kimliklerinden soyutlanmış bir şekilde savlarına rahatlıkla gerekçeler üreterek bunları paylaşabilmektedirler.

Gerekçelendirme, kamusallığın düşünmeyi sağlayan ve sağlayan önemli ilkelerindendir. Buna ilişkin olarak elde edilen bir diğer bulgu; gerçek dünyada yapılan gerekçelendirme ile sanal kamusallık işlevselliği arasında ters ilişki olmasıdır. Yani gerçek dünyada gerekçelendirme yapamayan SL kullanıcılarının sanal kamusallık işlevselliklerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Çünkü gerçek dünyada siyasal, ekonomik, sosyal ve psikolojik faktörlerin etkisinden kurtulamayan ve gerçek bedeninin gölgesinde var olan bireyler ortaya attıkları savlarını yeterince gerekçelendirememektedirler. Sanal dünyada bu kısıtlayıcı faktörlerden kurtulan insanların kendilerini daha rahat ifade ettikleri ve sanal kamusal alanlarda daha çok var oldukları görülmektedir.

Bir diğer hipotezimiz olan söylemsel eşitliğe ilişkin ise SL kullanıcılarının kendilerini sanal dünyada gerçek dünyaya göre söylemsel olarak daha eşit hissettikleri görülmüştür. Söylemsel eşitlik ilkesi çerçevesinde herkes, soru sorma, isteklerini ifade etme ve savlarını ortaya koyma konusunda eşit şansa sahip olmalıdır. Sanal dünyalarda kimliklerin gizlenebilmesinden dolayı, hiyerarşiler düzleşebilmekte ve bu da insanların daha eşit bir şekilde etkileşime geçmelerini sağlamaktadır. Ancak en yoğun iletiyi gönderenlerin tartışma ortamında baskınlaştığı ve bu durumun da eşitsizlik ortam yarattığına dair birtakım tartışmalar olsa da bu tarz yoğun ileti göndererek diğerlerini rahatsız eden kullanıcılara genel itibarıyla grup olarak tepki gösterildiğinden ve bu kişiler ada yöneticileri tarafından uyarıldığından bunun eşitsizliğe sebep olmadığı değerlendirilmektedir.

Öte yandan sanal dünyada karşılıklılık ilkesinin, gerçek dünyaya göre daha işlevsel kullanıldığı görülmüştür. Karşılıklılık ilkesine göre, tartışmacılar birbirlerinin savlarına yanıt verebilmeli ve tartışma tek taraflı bir monologdan ziyade bir diyalog şeklinde gerçekleşmelidir. İdeal bir tartışma ortamında, insanlar düşüncelerini söyleyip çekilmemeli, orada kalıp sürece dahil olmalıdır. İnternet bağlantısının kopması, arıza ya da platformdan çıkarılma gibi sorunlarla karşılaşılabilir SL kullanıcılarının sanal dünyada daha karşılıklı iletişim kurabildikleri görülmüştür. Sanal bedenler karşılıklı iletişimde aktif kullanılmaktadır. Sohbet ya da tartışma esnasında avatarlar birbirlerine yakın durabilmekte ve beden dillerini kullanmaktadırlar. Örneğin gerçek dünyada bedensel engelli kişiler bu

dünyada sağlıklı bir bedene sahip olabilmekte ve karşısındakiyle rahatlıkla beden dilini kullanarak diyaloga geçebilmektedirler.

Bunun dışında sanal dünyada “saygı görme ve gösterme” ilkesinin işlevselliğinin yüksek olmasının, gerçek dünyada “söylemsel eşitlik” ilkesinin işlevselliğinin düşük olması ile bağlantılı olduğu görülmüştür. Sanal dünyalarda, karşılık vermeme, istenmeyen iletiler gönderme, yoğun ileti gönderimi ve dogmatik söylemler gibi davranışlar saygısızlık olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede gerçek dünyada söylemsel eşitlik algısı düşük olan SL kullanıcılarının sanal dünyalarda saygı ilkesi bağlamında daha dikkatli olacakları değerlendirilmiştir. Ancak sanal ortamlarda saygı ilkesinin aktif kullanımının gerçek söylemsel eşitlik ile ters orantılı olduğu görülmüştür. Bu sonucun, örneklem kitlesinin soruyu cevaplarken kendi saygı davranışlarından ziyade diğerlerinin kendilerine göster(me)diği saygı davranışlarını baz almalarından kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Gerçek dünyada etkisi yoğun şekilde hissedilen siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsız olabilme ilkesi ise kamusal alanın vazgeçilmezlerinden biridir. Bu ilke özelinde, sanal dünya ve gerçek dünya arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre sanal dünyada “siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık” ilkesi gerçek dünyaya göre daha işlevseldir. Siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık ilkesine göre herhangi birinin haklarını kullanması iç ya da dış baskılarla engellenmemelidir. Yapılan tartışmalar siyasal ve ekonomik egemen güçlerin baskısından uzak olmalıdır. Bu çerçevede sanal ortamların gerek kimliğin gizlenebilmesi ve gerekse herkesin katılımına açık olması sebebiyle, ekonomik ve siyasal güçler tarafından gözetime tabi tutulması mümkündür. Bu çerçevede yapılan sanal etnografik gözlem neticesinde siyasal herhangi bir baskıya rastlanmamıştır. Ekonomik bağlamda ise kısmen bir baskı söz konusudur. Ayrıca tartışma esnasında tartışmayı yönetenlerin bu tarz diyaloglarla karşı karşıya kalındığında müdahale ettikleri ve tartışma sürecinin bağımsız olması yönünde çaba harcadıkları görülmüştür.

Gerçek dünyada siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsız olamayan SL kullanıcıları gerçek kamusal alanlarda kendilerini yeteri kadar ifade edememektedirler. Sanal dünya bu kişiler için bir çıkış kapısı olmaktadır. Dolayısıyla bu kişiler sanal kamusal alanlarda gerçek dünyaya göre daha aktiftirler. Bu çerçevede sanal kamusal alanın işlevselliği ile gerçek siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık ilkesinin işlevselliğinin ters orantılı olduğu görülmüştür. Yani gerçek dünyada kamusal ilkelere siyasal ve ekonomik güçlerden bağımsızlık

işlevselliği düşük olan SL kullanıcılarının sanal kamusalılık işlevsellikleri yüksektir. Sanal dünyalar, bu kamusalılık ilkelerinin özgürce gerçekleştirilebilmesiyle insanlara iletişim özgürlüğü sağlayarak “özne” olabilmelerinin yolunu açmıştır.

Canlılar arasında akıl ve irade sahibi tek varlık olan insan, doğası gereği toplumdaki ilişkilerin, olayların, olguların süreçlerin öznesi durumundadır. Özne olmak insanın evrendeki statüsüdür ve bu özelliği insana diğer varlıklar karşısında üstünlük kazandırmaktadır. İnsana özgü “özfarkındalık” ve “bilinç”, özneliği veren ruhu içinde barındırmaktadır. Ancak günümüzde özgürlükleri her geçen gün daha çok kısıtlanan bireyler kendi yaşamlarının nesnesi haline gelmektedirler. Etken bir özne olan insan, edilgen pasif bir nesneye dönüşmekte ve azınlığın öznesi çoğunluğun kamusal alanına denk düşmektedir. Sanal dünyalarda ise kimliksel özelliklerinden arınabilen insanlar kendi dünyalarını diledikleri gibi yaratarak kendilerinin öznesi olmaktadır. Bedenin ağırlığından kurtulan ruh ve bilinç, zaman ve mekânı aşarak özgürleşmektedir.

Kamusalılık denildiğinde genellikle göz ardı edilen benlik sunumu, günümüz dünyasında kamusalılık işlevselliğini oldukça etkilemektedir. Bu kapsamda elde edilen bulgulardan ilkinde göre SL kullanıcıları tarafından gerçek ve sanal dünyalarda değiştirilmiş benlik sunum taktikleri kullanılmaktadır ve iki dünya birbiriyle aynı yönde ilişkilidir. Ayrıca hem gerçek dünyada hem de sanal dünyada en çok “kendini sevdirmeye” sunum taktiği kullanılmaktadır. Kendini sevdirmeye taktiğinde insanlar, hedef tarafından sevilme, onun tarafından beğenilme, takdirini kazanma çabası içine girerler. Bu çerçevede benzerliği artırmaya yönelik olarak iltifat etme, hoşla gidecek davranışlarda bulunma, özel yaşamlarına ilgi gösterme gibi eylemler içerisinde bulunurlar. Yapılan çalışmalar bu taktiği kullananların kullanmayanlara göre, daha çok ilgi gördüklerini ve sözlerinin daha çok dinlendiğini ortaya koymaktadır. Bu taktikte niteliklerini tanıtarak kendini sevdirmeden ziyade, sempatik görünmek temel amaçtır. Ayrıca yüz yüze etkileşimle karşılaştırıldığında kişilerin sanal dünyadaki benlik sunumlarını daha gerçekçi ve samimi bir şekilde gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Öte yandan gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullananların sanal kamusalılık işlevsellikleri gerçek kamusalılık işlevselliklerine göre daha yüksektir. Bu taktiklerden kendini sevdirmeye ve tehdit etmeye sunum taktiği gerçek dünyada ve sanal dünyada aynı doğrultuda kullanılmakta ve ayrıca gerçek dünyada bu iki taktiğin kullanımı sanal

dünyadaki kullanımı aynı oranda etkilemektedir. Mekânsal ve zamansal olarak sınır tanımayan sanal dünyalar sunum taktiği kullanımı için uygun bir zemine sahip olmakla beraber, kullanıcılar bu mecralarda benlik sunumlarını istedikleri doğrultuda gerçekleştirebilmektedirler.

Sanal dünyalarda değiştirilmiş benlik sunum taktiklerinden “kendini acındırma” taktiğinin kullanımı ile sanal dünyalarda kamusal ilkelerinden “gerekçelendirme” ilkesinin kullanımının arasında doğru orantılı bir ilişki görülmüştür. Acındırma taktiğini kullanan kişiler, istediklerini alabilmek için karşıdakinin merhamet ve iyi niyet duygularını kullanmaktadırlar. Bu maksatla onlardan destek, yardım ve şefkat beklemektedirler. Bu kişiler aynı zamanda bu tarz diyalogları sanal kamusal alanda da yaparak gerekçelendirme konusunda kendilerini yetiştirmişlerdir. Devamlı olarak yetersizliklerini ifade eden bu insanlar bazı sorumluluklardan kurtulmakla beraber, zamanla tembel, yetersiz olarak düşünülecek ve güvenilirliklerini yitireceklerdir. Dolayısıyla sonrasında olumsuz birtakım izlenimler yaratacaklardır. Kendini acındırma benlik sunum taktiğini kullanan insanlar kısa vadede kazanım sağlıyor gibi görünseler de uzun vadede saygınlıklarını kaybetmekte, mutsuzluk ve bulunduğu yerden soyutlanma gibi birtakım problemlerle karşılaşacaklardır.

“Örnek davranış” taktiğini sanal dünyalarda aktif kullanan SL kullanıcılarının gerçek kamusal işlevsellikleri yüksek seviyede görülmüştür. Örnek davranış taktiği; kurallara uyan, diğerlerine erdemli, ahlaki ve moral değerlere bağlı bir insan olarak tanınmak ve algılanmak isteyenlerin başvurduğu bir taktiktir. Bu taktiği kullananlar, hedef kitle tarafından ikiyüzlü olarak algılanma gibi bazen arzu edilmeyen sonuçlarla karşılaşabilmektedir. Ayrıca bu taktiğe uygun bir kendilik imajı oluşturmuş birey, sonrasında tek bir uygun olmayan davranış sergilemesi durumunda, ciddi imaj kaybı yaşayabilmektedir. Bu çerçevede gerçek dünyada yaşanan kamusal sanal dünyada SL kullanıcılarının örnek davranış taktiğini kullanmalarını etkilemektedir. Gerçek dünyada ifade yeteneği gelişen bireyler sanal dünyada da aktif olmakta ve örnek davranış taktiği üzerinden benliklerini sergilemektedirler.

Ayrıca gerçek dünyada değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerini çok kullananların gerçek söylemsel eşitlik algılarının düşük olduğu gözlemlenmiştir. İnsanlar, özel ya da çalışma yaşamlarında zamanlarının çoğunu diğer insanlarla etkileşim içerisinde geçirirler. Yaşanılan bu etkileşimler, hedef kitlenin, bireye ilişkin görüşlerini şekillendirebilmekte ve

birey sonraki etkileşimlerinde kendisini ifade ederken, hedefte bıraktığı önceki izlenimler belirleyici olabilmektedir. İnsanlar bu izlenimlerin neticesinde çevrelerinde nasıl bir algı yarattıklarını, diğerlerinin kendileri hakkında ne düşündüklerini ve böylece nasıl değerlendirildiklerini önemserler. Bu yüzden değiştirilmiş benlik sunum taktiklerinin kullanılması kaçınılmazdır. Söylemsel eşitlik bağlamında da gerçek dünyada sunum taktiklerinin kullanımının bu eşitliği artıracığı değerlendirilmiştir. Ancak gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinin kullanımı ile gerçek söylemsel eşitlik işlevselliği arasında ters ilişki olduğu görülmüştür. Dolayısıyla bu taktikleri gerçek dünyada kullananlar aynı oranda gerçek söylemsel eşitlik algısına sahiptirler.

Hem gerçek hem de sanal dünyada değiştirilmiş benlik sunumlarının kullanımı, zihinleri bulandıran ve çelişkili karakterler yaratan kendini ifşa çabası ile eşdeğer görülmelidir. Günümüzde topluluk içinde var olmak için karşılıklı olarak sürekli kendini ifşa mecburiyeti vardır. Bu ifşa sürecinde devamlı bir takas hali mevcuttur ve bu takas esnasında, insanlar rasyonel davranmayı bırakarak kendilerini tüketmekte ve sadece kendi hayatlarıyla ve özellikle duygularıyla ilgilenmektedirler. Bu da mahremiyetin ve kişiliğin gereğinden fazla önemsenmesine yol açarak kamusal yaşama zarar vermektedir. Sanal kamusal alanlarda ise bu durum kendiliğinden ortadan kalkmış ve kamusal alanın önünü açılmıştır.

Benlik sunumları kamusal alanın işlevselliğini ne kadar etkiliyorsa, kişilik tipleri de benlik sunumlarını bir o kadar etkilemektedir. Bu çerçevede kişilik tiplerine ilişkin elde edilen bulgular neticesinde; yararlı ve alıcı kişilik tiplerinin gerçek dünyada sanal dünyaya göre daha çok kullanıldığı görülmüştür. En sağlıklı kişilik tipi olarak görülen yararlı kişilik özelliklerine sahip insanların iç dünyalarındaki enerji ile dış dünyaya yönelik sosyal ilgileri güçlüdür. Genel itibarıyla gerek kendileri için gerekse diğerleri için maksimum faydayı gözeterek toplumun daha iyiye gitmesi için mücadele ederler. Aksine alıcı kişilik tipleri için diğerleri ile iletişim halinde olmak zorlayıcıdır. Bu grup devamlı üzerlerinde bir kalkan bulundurarak kendilerini korumaya çalışırlar. Hassas yapılarından dolayı kendilerinin sırtlarını yaslayacak birilerini bulma arayışı içine giren alıcı tipler dış dünyadan gelen etkilere karşı ilgisiz bir tutum içindedirler. Hayatları boyunca sık sık takıntı ve anksiyete gibi psikolojik rahatsızlıklardan kurtulamazlar. Bu iki kişilik tipinin de sanal dünyaya göre gerçek dünyada görünürlüğü daha fazladır. Ancak SL ve benzeri sanal dünyalarda sürekli olarak bulunmak durumu, içinde kullanıcılarını alıcı kişilik tiplerine dönüştürme tehlikesi barındırmaktadır.

Benlikleri etkileyen kişilik tiplerini de zincirleme bir şekilde aşağılık kompleksi yönetmektedir. İnsanları kendilerini üstün hissetme çabası içine sokan bu kompleks kamusalılığı da dolaylı olarak etkilemektedir. Bu çerçevede aşağılık kompleks seviyesi yüksek olan SL kullanıcılarının sanal dünyalarda kamusalılık ilkelerinden içtenlik işlevselliğinin az olduğu ve sunum taktiklerinden kendini sevdirmeye sunum taktiğini daha az kullandıkları görülmüştür. Bireyleri güdüleyen, onları harekete geçiren ve kişiliğin gelişim aşamalarında aktif rol oynayan en temel duygu, üstün olma isteğidir. Üstün olma isteğini harekete geçiren ve kişiye kendi yetersizliğine engel olmasını sağlayan duygu ise aşağılık duygusudur ve bunun tedavisi, kişinin toplumsallaşmasıyla mümkündür. Aşağılık kompleksini içinden atamayan birey iki hareket tarzı sergiler: Birinci hareket tarzında, topluma karşı küskünlük, kendine dönme ve diğerlerine şiddet gösterme isteği gerçekleşir. İkinci hareket tarzında ise kişi, kompleks sayesinde problemleri ile mücadele etme gücü kazanır. Aşağılık duygusunu giderebilmek için kişi, ya kendisinde gördüğü üstün hususları ön plana çıkarmaya çalışacak, ya da kendisini küçük alanda tutarak o alan içinde egemenliğini yaratmaya çabalayacaktır. Her ne kadar gerçek dünyalarda özellikle ikinci hareket tarzını sergileyen SL kullanıcılarının problemleri ile mücadele edebilmek adına sanal kamusal alanlarda daha içten davranacakları değerlendirilse de aşağılık kompleks seviyesi ile sanal ortamlarda içtenlik işlevselliğinin ve kendini sevdirmeye sunumu kullanımının ters orantılı olduğu görülmüştür. Buna göre aşağılık kompleks seviyesi yüksek olanların daha çok birinci hareket tarzını uygulayarak hem gerçek hem de sanal dünyada üstünlük kurma çabası içerisinde oldukları anlaşılmıştır.

Beyinlerimizin kimyası gerçek ile sanalı birbirinden ayıramamaktadır. Sanal dünyada yaşanan her şey aslında beynimizde gerçek olarak yaşanmaktadır. Bir kitabı okurken zihnimiz kitabın içinde nasıl kayboluyor ve onunla bütünleşiyorsa sanal dünyalarda da bir özdeşleşme meydana gelmektedir. Üstelik burada bir de sanal beden verilmektedir. Böylelikle sanallık, gerçeğin yerine geçerek onu içine almaktadır.

Öte yandan gerçek yaşama ait olan ve kullanmaktan giderek uzaklaşılan benlik ile yeni sanal benlik arasında uyumsuzluklar baş göstermektedir. Bu yüzden kişilik bunalımlarının gelecekte önümüze çıkan problemlerden olacağı değerlendirilmektedir. İdeal şartlarda benlik, kendi içinde dönen zihinsel süreçlerle oluşurken, günümüzde benlik kendi oluşumunu tamamlaması için artık diğerlerine ihtiyaç duymaktadır. Sanal dünyalarda ise, insanlar ideal benliklerini sanal benlik kılığında gerçekleştirme umudu taşımaktadırlar.

Bu çerçevede, gerçekliğin bastırılmasıyla kurmaca kimlikler türemektedir. Hızlı bir şekilde gerçeklikten uzaklaşarak hayali bir “ben”e doğru yol alan bireyler, oluşturdukları imgeler dünyasında, diğerleri tarafından onaylanacak davranışları kapsayan hayali bir kimlik yaratmaktadırlar. Bastırma mekanizmasının aktif olması neticesinde ise, içgüdülerin çerçevelediği bilinçaltı açığa çıkmaktadır. Bireyler her ne kadar onaylanacak davranışı tercih etmeye çalışsa da bilinçaltının gizli kalan arzularının sanal benliğe hüküm sürmeye çalışacağı değerlendirilmektedir. Bilinçaltımızın en özgürce dışavurumu olan rüyaların insanlar tarafından görülmesi, insanları rahatlatmaktadır. Bu bağlamda sanal benliklerin insanları her ne kadar gerçek benliklerinden uzaklaştırdığı değerlendirilse de gizli kalmış arzularının da gerçekleşmesini sağlayarak onları özgürleştireceği değerlendirilmektedir.

Yeni sanal kamusal mekanlarda sanal kamusallığın ortaya çıkması ile birlikte bireyler kendini rahatlıkla göstermeye ve sanal avatarlarının arkasında, çeşitli tartışma ortamlarında düşüncelerini olduğu gibi ifade etmeye başlamışlardır. Bu düşünce ve davranışlara araç olan sanal benlikler ise oldukça kaygan bir zeminde üretilmektedir. Çünkü benlik, her ne kadar insanın iç dünyasını düzene sokan bir olgu olsa da aynı zamanda kendini dış dünyaya göstermesi gereken bir kalkan görevini de üstlenmektedir. Yeni sanal mekanlarda benliklerin kendisini gösterme biçimleri de değişmiştir. İnternet hayatımıza girmeden önce kamusal, dışarıda fiziksel olarak yaşanmakta, günümüzde ise bedenler özel alanda iken zihinler kamusal alanda var olabilmektedirler.

Sanal yaşam dünyalarında gerçek yaşamda gerçekleştirilen günlük ve sosyal faaliyetlerin aynısının referans alınarak dünyaya dahil edilmesi, dünyanın gerçek yaşam etkinliklerinin yerini almasına yol açabilmektedir. Bu durum sanal dünyalara aktif katılımı artırmakla birlikte aynı zamanda, bireyler arasındaki iletişimde sosyal mesafe ve teması da azaltmaktadır. Gerçek dünyadaki sosyal yaşamsal alanlarına tercih edilen sanal dünyalar, kullanıcılarını “sanallık-gerçeklik” karışımı bir tüketim uzamına yöneltmektedir.

Nitekim SL’de yapılan sanal gözlem esnasında asperger sendromlu kişilerle karşılaşmıştır. Bu kişilerin gayet doğal ve aktif bir şekilde burada yaşadıkları gözlemlenmiştir. Aynı şekilde “diğer” cinsiyet gruplarının da bu bağlamda sanal kamusalılık işlevsellikleri gayet yüksektir. Görüldüğü üzere sanal dünyalar, gerçek dünyadaki pasif kişilik tipleri, engelliler ve “diğer” cinsiyet grupları için son derece kullanışlı yerler haline gelmiştir.

Burada sorulması gereken sorular şunlardır: Sanal gerçeklik uygulamalarının gerçeğe çok yakın olması, insan beynini kavanozdaki beyne mi dönüştürecektir? Gerçeğin ne olduğu sorusuna cevap verebilmek ne kadar zorlaşacaktır? Günümüzde gerçeğin ve sanal gerçeğin birbirini dışlayacağı mı yoksa iş birliği mi yapacağı konuları önem arz etmektedir. Nörolojik olarak gerçek ve hayali birbirinden ayıramayan beynin kimyası, hissettiği duyumuyla var olmaktadır. Duyumlar da gayet öznedir. Peki duyumların gerçek bir şekilde hissedilmesi yeterli midir? Yeterli ise fiziksel gerçeklik, sanal gerçeklikten daha önemsiz ve etkisiz konuma mı düşmüştür? İsteddiği an fiziksel gerçekliği yaşayamayan insan, fiziksel gerçeklikte hissedeceği duyumu, seçme şansı olduğu bir simülasyonda istediği gibi yaşayabilecek hale gelmiştir. Yani kendi gerçekliğini istediği zaman gerçekleştirebilmektedir. Aynı zamanda bu sanal gerçeklik ortamları ilk bakışta bireysel bir faaliyet olarak görülse de içinde toplu olarak çevrimiçi insanların bulunduğu çeşitli simülasyonlar barındırmaktadır. SL gibi bu simülasyonlarda insanlar birlikte sanal gerçekliği yaşamaktadırlar.

Özellikle dijitalleşen gençler belli bir yaşın üzerindekiileri göçmen kabul etmektedirler. Onları ötekileştirerek kendilerini asrın şanslıları olarak görmektedirler. Ancak yeni nesil çocuklarına bakıldığında otistik olmamalarına rağmen otistik davranışların gözlemlendiği görülmektedir. Örneğin, bilişsel ve zihinsel anlamda gayet başarılı olmalarına rağmen sosyal anlamda yetersiz kalmakta ve çeşitli sohbetler esnasında yaptıkları paylaşımların azaldığı görülmektedir.

Son dönemin en önemli rahatsızlıklarından biri olan asperger sendromu özellikle çocuk iken kendini göstermektedir. Asperger sendromu rahatsızlığı olan kişiler, diğer insanlarla sosyal etkileşim konusunda problem yaşamaktadırlar. Bu kişiler gereğinden fazla içlerine dönüktürler ve iletişim becerileri zayıftır. Modern dönemden öncesinde bu problem nadir olarak görülürken dijitalleşme ile birlikte daha sık görülmeye başlamıştır. Burada direk olarak dijitalleşmeyi suçlamak da doğru değildir. Çünkü kullanım şekline göre teknolojinin insanlara hizmet eden sınırsız faydaları bulunmaktadır.

Yeni kamusal mekânlarda kullanılan sanal benliklerin esnekliği, kişilerde bazı psikolojik ve sosyolojik problemlere yol açabilmektedir. Benlikleri parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bireyler, toplumda da değişime sebep olmaktadır. Yeni sanal benlikler, sanal kültürler inşa etmekte ve yeni sanal toplumlar oluşturmaktadırlar. Bu sanal toplumlar

içinde yalnızlaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bireyler zamanla bencilleşmekte, sosyal etkileşimden uzaklaşmakta ve işlevsizleşmektedir. Aslında özünde zalim bir iyimserliği barındıran neoliberal sistemin dayattığı “iyi bir hayat” tahayyülü henüz tam anlamıyla sanal dünyaya yansımamıştır. Ancak bu tahayyül, gerçek dünyada kamusal insanı yerinden etmiş ve sanala bir kaçışa sebep olmuştur.

Her ne kadar hayal ile gerçeği birbirinden ayıramayan beynimiz gerçek bedenimizi kullanmadan kamusallaşsa da seyretmenin yol açtığı pasifliğin yol açabileceği durağanlığın önüne geçilmelidir. Bu pasiflik asla televizyon karşısındaki “susan insan” davranışı değildir. Çünkü sanal dünyalar televizyondan farklıdır. Televizyonu izlerken cevap veremeyen birey, sanal dünyalarda karşılıklı bir şekilde iletişim kurabilmektedir. Düşünceler sanal dünyalarda özgürce ifade edilebilmektedir. Ancak bunun gerçek dünyada ifade edilmesi de çok önemlidir. Bu yüzden sanal kamusallığın aşırı işlevselleşmesi gerçek dünya kamusallığına zarar vermemelidir.

Tek başına ekran arkasında yaşanan özgürlüğün insanları narsisizm tehlikesiyle karşı karşıya bırakma durumu da önemli bir gerçekliktir. Sadece kendisiyle ilgilenen ve kendisine âşık olan insanların zamanla diğerlerine gösterdiği saygı azalmamalı ve bu insanlar dış dünyadan kopmamalıdır. Benlik sevgisinin tam karşısında yer alan narsisizmin bir karakter bozukluğu problemi olduğu bilinmelidir.

Son olarak çalışmanın alana sağladığı üç temel katkıyı sunmak yerinde olacaktır. Birinci katkı, sanal dünyalarda yaşanan kamusallığın işlevselliğinin yüksek olduğu yönünde bulguların elde edilmesidir. Gerçek kamusal alanlarda pasif kişilik özellikleri sergileyen, “diğer” cinsiyet grubunda olan ve bedensel engeli bulunan kişilerin kendini ifade ederek kamusallaşabilmeleri için sanal dünyaların gayet kullanışlı olduğu görülmüştür. İkinci katkı ise gerçek benliklerin sanal benliklerle ilişki halinde olduğu, gerçek değiştirilmiş benlik sunum taktiklerinin sanal değiştirilmiş benlik sunum taktikleriyle aynı oranda kullanıldığı, sanal benliğin sahte bir benlik türünden ziyade gerçeğin bir başka biçimi olduğunun görülmesi yönünde olmuştur. Bununla beraber aşağılık kompleksinin gerçek/sanal kişilik tiplerini etkilediği, gerçek/sanal kişilik tiplerinin gerçek/sanal benlik saygısı ve gerçek/sanal benlik sunum taktiklerinin kullanımı ile ilişkili olduğu ve gerçek/sanal benlik sunum taktiklerinin de gerçek/sanal kamusallık işlevselliğini etkilediği yönünde bulgulara rastlanmıştır. Üçüncü ve son katkı da gerçek kamusallık ve gerçek benlik ölçeği ile sanal

kamusallık ve sanal benlik ölçeğinin geliştirilmesidir. Gerçek kamusallık ve gerçek benlik ölçeğinin çeşitli iletişim çalışmalarında, kriz iletişimi ve ikna süreçlerinde; sanal kamusallık ve sanal benlik ölçeğinin ise sosyal medya platformlarında, reklam, pazarlama sektörlerinde, toplumsal hareketlerin araştırılmasında ve dijital iletişim platformlarında kullanılabileceği değerlendirilmektedir.

Modern zamanların yeni kent meydanları olan SL gibi sanal yaşam dünyaları kamusallık ile beraber diğer bütün yaşamsal faaliyetleri içinde barındırarak artık araçtan ziyade amaca dönüşmüştür ve yaşamın kendisi olmuştur. Kamusal alanın varlığının araştırılması bağlamında SL dünyasında spesifik konuların tartışıldığı alanlarda özel olarak çalışma yapılabilir. Ayrıca benlik ve kamusal alanın ilişkisi SL dışında birçok sanal dünyada ve artırılmış gerçeklik platformlarında incelenebilir. Bununla birlikte benlik ile bilinçaltı ilişkisini inceleyen çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Abbott, F. F. (1901). *A History and Description of Roman Political Institutions*. Boston: Ginn and Company Publishers.
- Acaray, A., ve Günsel, A. (2017). “Beş Faktör Kişilik Özellikleri, İzlenim Yönetimi Taktikleri ve Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma.” *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* 16. ÜİK Özel Sayısı, 527-546.
- Adams, J. (1971). *The Populus of Augustine and Jerome: A Study in the Patristic Sense of Community*. New Haven: Yale University Press.
- Adams, L. K. (1997). *Dealing with Arguments*. Conflict Resolution Library. New York: PowerKids.
- Adler, A. (1964). *The Structure and Prevention of Delinquency, Superiority and social interest: a collection of later writings*. Norwich: Fletcher and Son Ltd.
- Adler, A. (1983). *Kişilik Bozuklukları ve Toplumsal Bütünleşme*. İstanbul: Say Yayınları.
- Adler, A. (2001). *The Pattern of Life*. London: Routledge.
- Adler, A. (2002). *Bireysel Psikoloji* (Çev. Halis ÖZGÜ). İstanbul: Hayat Yayınevi.
- Adler, A. (2005). *Kusursuzluk Çabası Yetersizlik Duygusu*, Haz. Ahmet Aydoğan. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Adorno, T. W. (2001). *Culture and Administration*. Londra: Routledge.
- Agger, B. (2011). *Sanal Benlik* (Çev. Volkan HACIOĞLU). İstanbul: Babil Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (1989). *Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi*. İstanbul: Verso Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A., ve Köker, L. (1998). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Ahuvia, A. C. (2005). “Beyond the Extended Self: Loved Objects and Consumers’ Identity Narratives”, *Journal of Consumer Research*, Vol. 32, No. 1 June, 171-184.
- Akın, A., Demirci, İ., Yılmaz, S., ve Işık, Y. (2013). “Sahte benlik algısı ölçeğinin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması”, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 88-92.
- Akvardar, Y., ve Çalak, E. (2010). *Psikanalitik Kuramına Giriş*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Althusser, L. (2008). *Psikanaliz Üzerine Yazılar Freud ve Lacan* (Çev. İrvem Keskinoglu). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Anderson, J. C., and Gerbing, D. W. (1984). “The Effect of Sampling Error on Coverage, Improper Solutions and Goodness-of-fit Indices For Maximum Likelihood Confirmatory Factor Analysis”, *Psychometrika* 49 (2), 155-173.

- Ansbacher, H. L. (1964). *The Increasing Recognition of Adler, Superiority and social interest: a collection of later writings*. Norwich: Fletcher and Son Ltd.
- Arendt, H. (1958). *Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Arendt, H. (1968). *"Truth and Politics" Between Past and Future: Eight Exercises in Political Thought*. Harmondsworth, Eng.: Penguin.
- Arendt, H. (1978). *The Life of the Mind (Thinking)*. New York: Harcourt Brace.
- Arendt, H. (1983). *Men in Dark Times*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Arendt, H. (1996). *Antisemitizm* (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (1996). *Geçmişle Gelecek Arasında* (Çev. B.S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (1997). *Şiddet Üzerine* (Çev. Bülent Peker). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2003). *İnsanlık Durumu*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Arendt, H. (2016). *İnsanlık Durumu* (Ed: Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H., and Beiner, R. (1989). *Lectures on Kant's Political Philosophy*. Chicago: University Of Chicago Press.
- Armağan, A. (2013). "Kimlik Yapılarında Değişim ve Sanallaşan Kimlik Sunumları: Öğrenciler Üzerinde Bir Araştırma", *Akademik Bakış Dergisi* Sayı: 37, 1-20.
- Austin, J. L. (1962). *How To Do Things With Words*. Great Britain: Oxford At the Clarendon Press.
- Aydın, M. (2002). "Bir Siyasal Mahremiyet Alanı Olarak Kamusal ve Kılık Kıyafet Sorunu". *Umran Dergisi* (96), 77-81.
- Aydoğan, F. (2010). *İkinci medya çağında İnternet*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Azuma, R. T. (1997). "A Survey of Augmented Reality". *Presence: Teleoperators and Virtual Environments* 6(4) August, 355-385.
- Baehr, P. (2010). *Hannah Arendt, Totalitarianism, and the Social Sciences*. California: Stanford University Press.
- Bahauallah. (1983). *Gleanings from the Writings of Bahá'u'lláh Trans.* Shoghi Effendi. Ed. Wilmette. IL: Bahai Publishing Trust.
- Barber, B. R. (2003). *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. London: University of California Press.
- Barbier, L. F. (2001). *Diderot'tan İnternete Medya Tarihi*, Çev: Eksen, K. İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Bardakçı, M. (2018). *SPSS ve AMOS Uygulamalı Örneklerle Geçerlik ve Güvenirlik*

Analizleri. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Barrington, M. (1984). *Privacy: Studies in Social and Cultural History*. Armonk: M.E. Sharp.

Basım, N., ve Tatar, İ. (2006). “Kamuda İzlenim Yönetimi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma”. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(4), 225-244.

Baudrillard, J. (1991). *Sessiz Yığınların Gölgesinde Ya da Toplumsalın Sonu*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.

Baudrillard, J. (2012). *Kusursuz Cinayet*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, J. (2015). *Şeytana Satılan Ruh Ya da Kötülüğün Egemenliği* (Çev. Oğuz Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Baudrillard, J. (2016). *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm* (Çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Bauman, Z. (2014). *Küreselleşme, Toplumsal Sonuçları* (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z., ve Raud, R. (2018). *Benlik Pratikleri* (Çev. Mehmet Ekinci). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayram, A. K. (2011). “Topluluk, İktidar İlişkileri, Birey ve Müzakereci Demokrasi”. *Liberal Düşünce*, Sayı 61-62 Kış-Bahar, s. 111 – 121.

Bayram, N. (2010). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş AMOS uygulamaları*. İstanbul: Ezgi Kitabevi.

Beacroft, M. (2007). “Defining Political Theory: An Arendtian Approach to Difference in the Public Realm”. *Politics*, Vol. 27 No. 1, s. 40-47.

Begel, E. E. (1996). “Kentlerin Doğuşu”. *Cogito Dergisi* Sayı: 8, 7-17.

Bekele, M. K., and Champion, E. (2019). “Redefining Mixed Reality: User-Reality-Virtuality and Virtual Heritage Perspectives”. *Association for Computer-Aided Architectural Design Research in Asia* Volume 2, 675-684.

Bekele, M. K., Pierdicca, R., Frontoni, E., Malinverni, E. S., and Gain, J. (2018). “A Survey of Augmented, Virtual, and Mixed Reality for Cultural Heritage”. *Journal on Computing and Cultural Heritage (JOCCH)*, 11(2), 1-36.

Belk, R. W. (2013). “Extended Self in a Digital World”. *Journal of Consumer Research*, Vol 40, No 3 October, s. 477-500.

Bell, D. (2001). *An introduction to cybercultures*. London and New York: Routledge.

Bell, M. W. (2008). “Toward a Definition of Virtual Worlds”. *Virtual Worlds Research: Past, Present and Future* Vol 1. No.1, 1-5.

- Bellamy, R. (1995). *Beccaria On Crimes and Punishments and Other Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Benedikt, M. (1991). *Cyberspace: First Steps*. Cambridge: MIT Pr.
- Bengtsson, B. (1999). *Virtual Communication* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Umea: Umea University.
- Benhabib, S. (1992). "Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition and Jürgen Habermas". C. Calhoun içinde, *Habermas and the Public Sphere*. (S. 73-98). Cambridge: MA: MIT P.
- Benhabib, S. (1996). *Kamu Alanı Modelleri*. Cogito Dergisi (8), 238-258.
- Benhabib, S. (1999). "Müzakereci bir demokratik meşruiyet modeline doğru". S. Benhabib içinde, *Demokrasi ve farklılık: Siyasal düzenin sınırlarının tartışmaya açılması* (Ed: S. Benhabib) (Çev: Z. Gürata, C. Gürsel) (s. 101-139). İstanbul: Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi.
- Bentler, P. M., and Bonett, D. G. (1980). "Significance Tests and Goodness of Fit in the Analysis of Covariance Structures". *Psychological Bulletin*, Vol. 88, No. 3, 588-606.
- Berlant, L. (1993). "The Queen of America Goes to Washington City: Harriet Jacobs, Frances Harper, Anita Hill". *American Literature*, Vol. 65, No. 3, Subjects and Citizens: Nation, Race, and Gender from Oronoko to Anita Hill September, s. 549-574.
- Berlant, L. (1998). "Intimacy: A Special Issue". *Critical Inquiry*, Vol. 24, No. 2, Intimacy (Winter), 281-288.
- Berlant, L. (2008). *The Female Complaint: The Unfinished Business of Sentimentality in American Culture*. Durham and London: Duke University Press.
- Biber, A. (2005). "Felsefe ve Edebiyatta Küresel Düşler, Küresel Kabuslar". F. Başkan içinde, *Küreselleşmenin Yüzleri* (s. 43-62). İstanbul: Everest Yayınları.
- Bilgin, N. (1994). *Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu*. İzmir: Ege Yayınları.
- Bilgic, M. T. (2015). "Richard Sennett'in çalışmalarında Toplumsallaşmanın bazı Referans Alanları ve Modernlik". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* Sayı 34, 267-282.
- Binark, M. (2007a). "Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorular ve Yöntem Sorunu". M. Binark içinde, *Yeni Medya Çalışmaları* (s. 21-44). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Binark, M. (2007b). *Sanal uzamda oyun kültürü ve dijital oyunlar*. Türkiye'de İnternet Konferansı'nda sunulan bildiri, (s. 1-17). Ankara.
- Binark, M. (2014). *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Binark, M., ve Bayraktutan Sütçü, G. (2008). *Silkroad Online'da Sanal Cemaat İnşası ve*

Türk Klan Kimliği. inet-tr'08 - XIII. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri (22-23 Aralık) (s. 105-114). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Black, L. W., Burkhalter, S., Gastil, J., and Stromer-Galley, J. (2011). "Methods for Analyzing and Measuring Group Deliberation". E. P. Bucy, and R. L. Holbert içinde, *The Sourcebook For Political Communication Research Methods, Measures and Analytical Techniques* (s. 323-346). New York: Routledge.

Boellstorff, T. (2008). *Coming of Age in Second Life: An Anthropologist Explores the Virtually Human*. USA: Princeton University Press.

Bolino, M. C., and Turnley, W. H. (2003). "Counternormative Impression Management, Likeability, and Performance Ratings: The Use of Intimidation in Organizational Setting". *Journal of Organizational Behavior*, 24(2), 237-250.

Bon, G. L. (1997). *Kitleler Psikolojisi*. İstanbul: Hayat Yayınevi.

Bottome, P. (1957). *Alfred Adler: A Portrait from Life*. New York: The Vanguard Press.

Boulos, M. K., Hetherington, L., and Wheeler, S. (2007). "Second Life: an overview of the potential of 3-D virtual worlds in medical and health education". *Health Information and Libraries Journal*, 24, 233-245.

Bourdieu, P. (1994). *Pratik Nedenler, Eylem Kuramı Üzerine* (Çev. Hülya TUFAN). İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Bowie, M. (2007). *Lacan* (Çev. V. Pekel ŞENER). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Boz, N. (2012). *Yeni İletişim Ortamlarında Dijital Kimlik ve Benlik Sunumu* Doktora Tezi. Yayımlanmış Doktora tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Braverman, H. (1998). *Labor on Monopoly Capital, The Degradation of Work in the Twentieth Century*. New York: Monthly Review Press.

Browne, M. W., and Cudeck, R. (1993). "Alternative ways of assessing model fit". K. A. Bollen, and J. S. Long içinde, *Testing structural equation models* (s. 136-162). Newbury Park: CA: Sage.

Burnett, R. (2018). *İmgeler Nasıl Düşünür?* İstanbul: Metis.

Butt, T., and Langdridge, D. (2003). "The Construction of Self: The Public Reach into the Private Sphere". *Sociology* Volume 37 (3), 477-493.

Calhoun, C. (1993). "Civil Society and the Public Sphere". *Public Culture* no.5, s. 267-288.

Camcı, C. (1999). "Kamusal-Mahrem Geriliminde Yeni Bir Olanaklılık Arayışı Olarak imgesel Yakınlık". *Felsefe Dergisi* Sayı 29, 110-114.

Camcı, C. (2007). "Mermiyi Isırmak, Rorty Popülist mi, Elitist mi?" C. Camcı içinde, *Felsefe Logos-Hak ve Hukuk/Evrım Düşüncesi* 32 (s. 178). İstanbul: Felsefe Logos Yayınları.

- Can, A. (2014). *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Canetti, E. (2012). *Kitle ve İktidar* (Çev. G. Aygen.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Canovan, M. (1994). *Hannah Arendt: A Reinterpretation of Her Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carmigniani, J., Furht, B., Anisetti, M., Ceravolo, P., Damiani, E., and Ivkovic, M. (2011). "Augmented reality technologies, systems and applications". *Multimed Tools Appl* 51, 341-377.
- Casanova, J. (1992). "Private and Public Religions". *Social Research*, Vol. 59, No. 1, Religion and Politics (Spring), 17-57.
- Castells, M. (2000). "Materials for an exploratory theory of the network society". *British journal of Sociology* 51 (1), 5-25.
- Castells, M. (2002). "Gerçek Sanallık Kültürü". *Cogito* (30), 213-215.
- Castells, M. (2004). *Ağda Küreselleşme, Kimlik ve Toplum, Küresel Kuşatma Karşısında İnsan* (Der. Mustafa ARMAĞAN, Çev. Şahabettin YALÇIN). İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Castells, M. (2009). *Communication Power*. New York: Oxford University Press.
- Castells, M. (2013a). *Ağ Toplumunun Yükselişi, Birinci Cilt, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M. (2013b). *Kimliğin Gücü / Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Cilt 2*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Castells, M. (2013c). *Ağ Toplumunun Yükselişi, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Üçüncü Cilt "Bin Yılın Sonu"*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castells, M., ve İnce, M. (2003). *Manuel Castells'le Söyleşiler*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Castiglione, C. (2005). "Extravagant Pretensions: Aristocratic Family Conflicts, Emotion and the "Public Sphere" in Early Eighteenth-Century Rome". *Journal of Social History*, Vol. 38, No. 3 Spring, 685-703.
- Castoriadis, C. (1993). *Dünyaya, İnsana ve Tabiata Dair* (çev: H. Tufan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Chang, Y.-C. and Wang, P.-H. (2016). "The Empirical Foundation of Normative Arguments in Legal Reasoning". *Coase-Sandor Institute for Law and Economics*, 4-23.
- Chapman, A. (2004). "Technology as world building". *Ethics, Place and Environment: A Journal of Philosophy and Geography* Vol.7 No. 1-2 March/June, 59-72.

- Cheal, C. (2007). "Second Life: hype or hyperlearning?" *On the Horizon* Vol.15 No.4, 204-210.
- Cirit, İ. (2016). "Sosyal Medya Kullanıcılarının Toplumsal Hareketlere Yönelik Yaklaşımları Üzerine bir Araştırma". *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 29-47.
- Clark, K. (1953). *The Nude: A Study in Ideal Form*. New Jersey: PrinceTon University Press.
- Cochrane, A. (2003). *The Social Construction of Urban Policy*. Oxford: Blackwell.
- Cohen, C. (1979). *Why More Political Theory?* No: 40. Telos.
- Condic, K. S. (2009). "Using Second Life as a Training Tool in an Academic Library". *The Reference Librarian*, 50(4), 333-345.
- Conway, D. (2001). "Irony, State and Utopia Rorty". M. Ferstenstein içinde, *"We" and the Problem of Transitional Praxis, Richard Rorty-Critical Dialogues*. Polity press: Blackwell Publishers Inc.
- Craib, I. (1998). *Experiencing Identity*. California: Page Publications Ltd.
- Cunningham, S., and Jamieson, B. (2003). *Families and the State, Changing Relationships*. UK: Palgrave MacMillan.
- Çaha, Ö. (1996). "Sivil Toplum ve Liberalizm" (Türk Demokrasi Vakfı) *Üç Aylık Siyaset Teorisi Diyalog Dergisi* Sayı 1, 188-214.
- Çakırlar, C. (2017). "The Non-Ameliorative Art: Erinç Seymen's Unsettled Scenes of Cruel Optimism", Erinç Seymen: *Homo Fragilis* [exhibition monograph], Istanbul and Berlin: Zilberman Gallery. Nottingham Trent University, 34-55.
- Çam, N. (2019). *Jean Baudrillard'ın Felsefesinde Gerçeklik Problemi*. Yüksek Lisans tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Çelebi, A. (2015). "Kamusal Alan ve Sivil Toplum: Siyasal Bir Değerlendirme". M. Özbek içinde, *Kamusal Alan* 3. bs. (s. 265-313). İstanbul: Hil Yayın.
- Çelik, A. (2019). "Chantal Mouffe'un Agonistik Demokrasi Kuramına Eleştirel Bir Bakış". *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi* 10 (20), 1062-1085.
- Çingay, A. (2015). *Sosyal medyanın kiteselleştirici ve yalnızlaştırıcı etkisi*. (Yüksek lisans tezi) İletişim Bilimleri Radyo Televizyon Ana Bilim Dalı İletişim Bilimleri. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dacheux, E. (2012). "Kamusal Alan: Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı". E. D. Köse içinde, *Kamusal Alan* (s. 13-27). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dağ, A. (2011). *Ölümcül Şiddet Baudrillard'ın Düşüncesi*. İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- Dahlberg, L. (2004). "Net-public sphere research: Beyond the first phase". *Javnost-The Public*, 11(1), 27-44.

- Davis, M. (2013). "Locke (and Hobbes) on Property in the State of Nature". *International Philosophical Quarterly*, 53(3), 271-287.
- Deakin, M. A. (2008). "Hypatia of Alexandria: mathematician and martyr". *The Australian Mathematical Society* Volume: 35 Number: 2, s. 126-132.
- Dean, J. (2003). "Why the Net is not a Public Sphere". *Constellations*, Vol.10, No.1, 95-112.
- Delanty, G. (2002). *Modernity and Postmodernity*. London: SAGE.
- Demir, G. (2011). "Habermas ve Foucault: Müzakereci Demokrasi ve Yönetimsellik". *Akdeniz İ.İ.B.F. dergisi* (22), 48-71.
- Demir, M. (2010). *Kentsel İletişim ve Kamusal İnsan Kavramları Perspektifinde Yaşanılır Mekân Olgusu ve Kamusal Alanların Organizasyonu: Antik Çağ'da ve Günümüzde Bergama Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Demir, Ş. Ç. (2013). *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dini Başa Çıkma*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- D'entreves, M. P. (1994). *The Political Philosophy of Hannah Arendt*. London and New York: Routledge.
- DeRobertis, E. M. (2011). "Deriving a Third Force Approach to Child Development From the Works of Alfred Adler". *Journal of Humanistic Psychology* 51(4), 492-515.
- Derrida, J. (2016). "Yapıbozum ve Pragmatizm Üzerine Düşünceler". C. Mouffe içinde, *Yapıbozum ve Pragmatizm* (Çev. Tuncay Birkan) (s. 125-143). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Descartes, R. (1942). *Metafizik Düşünceler, İlk Felsefe Üzerine* (Çev. Mehmet Karasan). İstanbul: Maarif Matbaası.
- Descartes, R. (2013). *Metot Üzerine Konuşma*. İstanbul: Paradigme Yayıncılık.
- Dijk, J. V. (2006). *The Network Society, Social Aspects of New Media*. London: Sage Publications.
- Doğan, İ. (2009). *Sivil Toplum Anlayışı ve Siyasal Sistemler*. Ankara: Barış Platin Kitabevi.
- Doğu, B. (2009). "Yeni Bir Türün İnşası: Gerçek Yaşam Simülasyonları". M. Binark, G. Bayraktutan Sütçü ve I. B. Fidaner içinde, *Dijital Oyun Rehberi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Dominick, J. R. (1996). "Who Do You Think You Are? Personal Home Pages and Self Representation on the World Wide Web". *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 76 (4), 646-658.

- Doogan, K. (2009). *New Capitalism? - The Transformation of Work*. Cambridge: Polity Press.
- Dökmen, Ü. (2010). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Duiker, W. J., and Spielvogel, J. J. (2010). *The Essential World History Sixth Edition*. USA: Wadsworth Publishing.
- Dunn, R. (1998). *Identity Crises, A Social Critique of Postmodernity*. London: Minepolis Press.
- Dursun, Y. (1999). "Habermas'ın Söylem Etiğine Bakışı". *Doğu Batı* 3(9), 101-116.
- Ekinci, N. (2017). "Antik Yunan ve Roma'da "Kamuoyu" Kavramı". *Akademik Bakış Dergisi* Sayı 61 Mayıs Haziran, 178-192.
- Erlinghagen, M., and Knuth, M. (2004). "In search of turbulence Labour market mobility and job stability in Germany". *European Societies* 6 (1), 49-70.
- Ertürk, Y. D. (2010). *Davranış Bilimleri*. İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları.
- Eyers, T. (2012). *Lacan and the Concept of the "Real"*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Farabi. (1987). *Füsulu'l Medeni* (Çev: Hanifi Özcan). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Fevre, R. (2007). "Employment insecurity and social theory: the power of nightmares". *Work, employment and society* 21 (3), 517-535.
- Fidaner, I. B. (2009). "Makinelerin Anlattıkları". M. Binark, G. Bayraktutan Sütcü, and I. B. Fidaner içinde, *Dijital Oyun Rehberi*. İstanbul: Kalkedon.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. (4. Baskı). ABD: Sage.
- Fogiel, M. (2003). *The Psychology Problem Solver*. New Jersey: Research and Education Assoc.
- Fordham, F. (2015). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Say Yayınları.
- Foucault, M. (1984). "The Juridical Apparatus". W. Connolly içinde, *Legitimacy and the State*, New York: New York Univ. Press.
- Foucault, M. (1987). *"Bir Varoluş Estetiği Olarak Etik", Söylemin Düzeni* (çev: Turhan Ilgaz). İstanbul: Hil Yayın.
- Foucault, M. (2000). *Hapishanenin Doğuşu* (Çev. M. A. KILIÇBAY). Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M., Gutman, H., ve Hutton, P. H. (1999). *Kendini Bilmek* (Çev: Gül Çağalı Güven). İstanbul: Om Yayınevi.

- Frankl, V. (1984). *Man's Search for Meaning*. Washington: SQare Press.
- Fraser, N. (2015). "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Var Olan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı". M. Özbek içinde, *Kamusal Alan* (s. 103-133). İstanbul: Hil Yayın.
- Freud, S. (1959). "Creative Writers and Day-Dreaming", The Standart Edition of The Psychological Works of Sigmund Freud IX. Londra: Hogart.
- Freud, S. (1985). *Bir Yanılsamanın Geleceği* (Çev. M.Z.). Kars: Kaynak Yayınları.
- Freud, S. (1995). *Freud-Jung Mektuplaşmaları* (Çev. Mustafa TÜZEL). İstanbul: Düşün Yayınları.
- Freud, S. (1996). *Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış 1938* (Çev. Kamuran ŞİPAL). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Freud, S. (2000). *Eşeysellik Üzerine Üç Deneme* (Çev. Aziz YARDIMLI). Eskişehir: İdea Basımevi.
- Freud, S. (2006). *Psikanaliz Üzerine* (Çev. Kamuran ŞİPAL). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Freud, S. (2009). *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd* (Çev. Al BABAOĞLU). İstanbul: Metis Yayınevi.
- Freud, S. (2015). *Kitle Psikolojisi* (Çev. Kamuran ŞİPAL). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Fromm, E. (1997). *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*. İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Fromm, E. (2015a). *Psikanaliz ve Din* (Çev. Elif ERTEN). İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E. (2015b). *Kendini Savunan İnsan* (Çev. Necla ARAT). İstanbul: Say Yayınları.
- Gage, J. T. (1996). "The Reasoned Thesis", The E-Word and Argumentative Writing as a Process of Inquiry, B. Emmel içinde, *Argument Revisited; Argument Redefined: Negotiating Meaning in the Composition Classroom*. (S. 3-18). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gage, J. T. (2001). *The Shape of Reason: Argumentative Writing in College*. 3rd ed. Boston: Allyn.
- Garnham, N. (1992). "The Media and the Public Sphere". C. Calhoun içinde, *Habermas and the Public Sphere* (s. 359-376). Cambridge: The MIT Press.
- Garnham, N. (1993). "The Mass Media, Cultural Identity and the Public Sphere in the Modern World". *Public Culture* 5(2), 251-265.
- Gates, C. (2015). *Antik Kentler*, Çev. Barış Cezar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Gentile, E. (2019). "Demokraside her zaman halk egemendir" (yalan!). (Çev. Volkan Çandar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gerrig, R. J., ve Zimbardo, P. G. (2012). *Psikoloji ve Yaşam* (Çeviri Gamze SART). Ankara:

Nobel Yayıncılık.

Gervasoni, M. C. (2006). *La Royauté et la République Histoire Romaine*. Paris: Collection U.

Gibson, W. (1998). *Neuromancer* (Çev. Melike ALTINTAŞ). İstanbul: Sarmal Yayımevi.

Giddens, A. (1982). *Contemporary Social Theory*. Londra: The Mac Millan Press.

Giddens, A. (1991). *"Jürgen Habermas" Çağdaş Temel Kuramlar* (der. Q. Skinner, çev. A. Demirhan). Ankara: Vadi Yayınları.

Giddens, A. (2014). *Modernite ve Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum* (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.

Goffman, E. (2016). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (Çeviren: Barış CEZAR). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Gottschalk, S. (2010). "The Presentation of Avatars in Second Life Self and Interaction in Social Virtual Spaces". *Symbolic Interaction* Volume 33, Number 4, 501-525.

Gökgür, P. (2008). *Kentsel Mekânda "Kamusal Alan" ın Yeri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Gölpınarlı, A. (2013). *Yunus Emre Hayatı ve Tüm Şiirleri Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Graham, T. (2008). "Needles in a haystack: A new approach for identifying and assessing political talk in non-political discussion forums". *Javnost-The Public*, 15(2), 17-36.

Gudykunst, W. B. (2015). *Farklılıklar Arasında Köprü Kurmak* (çev. Kadir Asar). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gutting, G. (1999). *Pragmatic Liberalism and the Critique of Modernity*. London: Cambridge University Press.

Gürol, E. (2002). *Sigmund Freud*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society* (Çev. T. Burger). Londra: Polity Press.

Habermas, J. (1990). *Moral Consciousness and Communicative Action*. Cambridge: Blackwell Publishers.

Habermas, J. (1995a). *Kamusal Alan: Ansiklopedik Bir Makale* (Çev: N. Erol). İstanbul: Birikim Yayınları.

Habermas, J. (1995b). *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge.

Habermas, J. (1996). *Between fact and norms, Contributions to a discourse theory of law and democracy* (çev: W. Rehg). Cambridge: MIT.

Habermas, J. (1997). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü* çev. Tanıl Bora-Mithat Sancar.

İstanbul: İletişim Yayınları.

Habermas, J. (1999). “Demokrasinin Üç Normatif Modeli”. S. Benhabib içinde, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması* (Çev. Zeynep Gürata, Cem Gürsel). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

Habermas, J. (2001a). *İletişimsel Eylem Kuramı* I. Cilt İşlevselci Aklın Eleştirisi Üzerine (Çev. Mustafa Tüzel). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Habermas, J. (2001b). *İletişimsel Eylem Kuramı* II. Cilt İşlevselci Aklın Eleştirisi Üzerine (Çev. Mustafa Tüzel). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Habermas, J. (2003). *L'Ethique de la Discussion et la Question de la Verite*. Paris: Grasset.

Habermas, J. (2007). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*. L'Espace Publique; Paris, Payot, 1993 Orjinal baskı: Strukturwandel der Öffentlichkeit; Hermann Luchterhand Verlag, 1962. Türkçe çeviren, Tanıl Bora, Mithat Sancar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Habermas, J. (2015). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Hacker, K. L. (1996). “Missing Links in the Evolution of Electronic Democratization”. *Media, Culture and Society* 18 (2), 213-232.

Hair, J. F., Black, J., and Babin, W. C. (2010). *Multivariate Data Analysis* Seventh Edition. Prentice: Hall.

Halloran, S. M. (1981). “Public vs Private: Richard Sennett on Public Life and Authority”. *The Quarterly Journal of Speech* (67), 322-345.

Hançerlioğlu, O. (1993). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar* Cilt 2. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hansen, M. (2015). “Yirmi Yılın Ardından Negt ve Kluge’nin Kamusal Alan ve Tecrübesi”. M. Özbek içinde, *Kamusal Alan* (s. 141-177). İstanbul: Hil Yayın.

Hargis, H. (2011). “From Demonization of the Masses to Democratic Practice in the Work of Nietzsche, Heidegger and Foucault”. *Human Studies* Volume: 34, 373-392.

Harrison, R. (2009). “Excavating Second Life, Cyber-Archaeologies, Heritage and Virtual Communities”. *Journal of Material Culture*, 14(1), 75-106.

Hasdemir, T. A., ve Coşkun, M. K. (2008). “Kamusal Alan ve Toplumsal Hareketler”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* Cilt: 63 Sayı:01, s. 121-149.

Heidegger, M. (1977). *The question concerning technology and other essays*. (Çev. William Lovitt). New York: Garland Publishing, Inc.

Helmer, J. (2007). “Second Life and Virtual Worlds”. *Learning Light*, 1-29.

Hemp, P. (2006). “Avatar-Based Marketing”. *Harvard Business Review*, 48-57.

Hindman, M. (2009). *The Myth of Digital Democracy*. New Jersey: Princeton University Press.

- Honig, B. (2014). "Antigone, After the Fall". *International Journal of the Classical Tradition*, 21(3), 326-335.
- Hood, B. (2014). *Benlik Yanılsaması-Sosyal Beyin, Kimliği Nasıl Oluşturur?* (Çev. Eyüphan Özdemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hox, J. J., and Bechger, T. M. (2002). "An introduction to structural equation modeling". *Family Science Review*, 11, 354-373.
- Hoyle, R. H. (1995). "The structural equation modeling approach". R. H. Hoyle içinde, *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications* (s. 1-15). Thousand Oaks: Sage.
- Hu, L.-t., and Bentler, P. M. (1999). "Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives". *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal* 6:1, 1-55.
- Huizinga, J. (2006). *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ingham, H., and Luft, J. (1961). "The Johari Window: A Graphic Model for Interpersonal Relations". *Human Relations Training News*, 1-7.
- İslamoğlu, A. H. (2009). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Işık, G. (2017). "Kamusal Alanın Kadın Aktörleri: Kurtuluş Savaşı Dönemi Kadınları". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi* Sayı: 45, 172-190.
- Işık, G., ve Cirit, İ. (2020). "Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı ile Second Life Yaşam Dünyası Örneği". *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 16-43.
- Işıklı, Ş., ve Küçükvardar, M. (2016). *Bilişim Devrimi-Teknolojinin Felsefi ve Sosyolojik Analizi*. Ankara: Birleşik Yayınevi.
- İnternet: Ajdini, S. (2015, Spring). Public Administration in Ancient Rome and Egypt. https://www.academia.edu/12387804/Public_Administration_in_Ancient_Rome_and_Egypt_Extended_Version_, Son Erişim Tarihi: 30.10.2019
- İnternet: Aygün, M. (2020, Mayıs 30). Dünyanın En Güçlü 10 Mikro Ulusu. Yazangençlik.com: <http://www.yazangenclik.com/dunyanin-en-guclu-10-mikro-ulusu-8543>, Son Erişim Tarihi: 30.05.2020.
- İnternet: Barth, A. Miss Virtual World 2011. SLTURKEY: <http://slturkey.com/news.php?readmore=279>, Son Erişim Tarihi: 30.05.2020.
- İnternet: Davis, C. (2020). Second Life avatars give disabled at Inglis House new experiences. The Philadelphia Inquirer: https://www.inquirer.com/philly/living/20100727_Second_Life_avatars_give_disabled_at_Inglis_House_new_experiences.html. Son Erişim Tarihi: 30.05.2020.
- İnternet: Domingo, R. (2019). *Roman Law and Global Constitutionalism*. SSRN:

- <https://ssrn.com/abstract=3344738>. Son Erişim Tarihi: 28.02.2019.
- İnternet: Downloads. (2020). *Second Life Viewer*: <https://secondlife.com/support/downloads/>. Son Erişim Tarihi: 28.05.2020.
- İnternet: Gence, H. (2020). Tek kusurum ayaklarım çünkü hala iki boyutlu. Hurriyet.com: <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/tek-kusurum-ayaklarim-cunku-hala-iki-boyutlu-16570445>. Son Erişim Tarihi: 30.05.2020.
- İnternet: Gümüş, F. (2020). *HoloLens Nedir?* www.muhendisbeyinler.net: <https://www.muhendisbeyinler.net/hololens-nedir/>. Son Erişim Tarihi: 06.05.2020.
- İnternet: Köksal, E. (2020). *Hippi Kültürü Geçmişte mi Kaldı Sanıyorsunuz?* Glokalweb: <https://www.glokalweb.com/yazi-oku.php?yazi=hippi-kulturu-gecmiste-mi-kaldi-saniyorsunuz>. Son Erişim Tarihi: 08.05.2020.
- İnternet: Kuebler, J. E. (2018). Edward II: Negotiations of Credit in the Early Modern Public Sphere. Tigerprints Theses Clemson University: https://tigerprints.clemson.edu/all_theses/2856. Son Erişim Tarihi: 20.12.2019.
- İnternet: Linden Research, I. (2020). Özel Üye Olun ve Çok Daha Fazlasına Erişin! Second Life, Your World. Your Imagination.: <https://secondlife.com/premium/?lang=tr-TR>. Son Erişim Tarihi: 23.05.2020.
- İnternet: LindenLab. (2020). Who We Are. About Linden Lab: <https://www.lindenlab.com/about>. Son Erişim Tarihi: 28.05.2020.
- İnternet: Lozano, C. B. (2017). Popular Protests, the Public Sphere and Court Catholicism. The Insults to the Chapel of the Spanish Embassy in London, 1685-1688. <http://cultureandhistory.revistas.csic.es/index.php/cultureandhistory/article/view/115/392>: <http://dx.doi.org/10.3989/chdj.2017.007>. Son Erişim Tarihi: 01.10.2019.
- İnternet: McGee, G. Z. (2020). Yin-yang Dynamics: Explaining Jung's Anima Animus. Fractal enlightenment: <https://fractalenlightenment.com/26190/spirituality/yin-yang-dynamics-explaining-jungs-anima-animus>. Son Erişim Tarihi: 10.05.2020.
- İnternet: Olgun, H. B. (2017). Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett'in Kamusal Alan Yaklaşımları. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosdus/issue/30366/321958>. Sosyolojik Düşün 2 (1), 45-54. Son Erişim Tarihi: 20.04.2020.
- İnternet: Öztürk, O. (2020). Hint Mitolojisi, Avatar, Avatara. Orhan Öztürk Makaleleri: <https://ozhanozturk.com/2018/03/11/avatar-avatara-hint-mitolojisi/>. Son Erişim Tarihi: 23.05.2020.
- İnternet: Sass, E. (2020). Second Life Chugs Along. MediaPost: <https://www.mediapost.com/publications/article/132912/second-life-chugs-along.html>. Son Erişim Tarihi: 28.05.2020.
- İnternet: Similarweb. (2020). Similarweb.com. Similarweb: https://pro.similarweb.com/#/website/worldwide-overview/secondlife.com/*/999/3m?webSource=Total. Son Erişim Tarihi: 15.09.2020.

- İnternet: TDK. (2020). Güncel Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/>. Son Erişim Tarihi: 01.01.2020.
- İnternet: TÜİK. (2020). Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Raporu. TÜİK: http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028. Son Erişim Tarihi: 19.05.2020.
- İnternet: Well.com. (2020). Well.com. Well: <https://www.well.com/>. Son Erişim Tarihi: 25.05.2020.
- Jacobi, J. (2002). *Carl Gustav Jung Psikolojisi* (Çev. Mehmet ARAP). İstanbul: Barış İlhan Yayınevi.
- James, W., and Miller, G. A. (2007). *The Principles of Psychology*. Harvard: Harvard University Press.
- Jamieson, L., Simpson, R., and Lewis, R. (2011). *Researching Families and Relationships, Reflection on Process*. London: Palgrave Macmillan.
- Jarvis, M., and Russel, J. (2002). *Key Ideas in Psychology*. Cheltenham: Nelson Thornes.
- Jung, C. G. (1992). *Keşfedilmemiş Benlik* (Çev. Barış İLHAN). İstanbul: İlhan Yayınevi.
- Jung, C. G. (2009). *İnsan ve Sembolleri* (Çev. Ali Nahit BABAOĞLU). İstanbul: Okuyan Us Yayınevi.
- Jung, C. G. (2010). *Psikoloji ve Din* (Çev. Raziye KARABEY). İstanbul: Okyanus Yayınevi.
- Jung, C. G. (2013a). *İnsan Ruhuna Yöneliş* (Çev. Engin BÜYÜKİNAL). İstanbul: Say Yayınları.
- Jung, C. G. (2013b). *Dört Arketip* (Çev. Zehra Aksu YILMAZER). İstanbul: Metis Yayınları.
- Jung, C. G. (2015a). *Maskülen Erilliğin Farklı Yüzleri* (Çev. Didem Gamze ERDİNÇ). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jung, C. G. (2015b). *Feminen Dişilliğin Farklı Yüzleri* (Çev. Tuğrul Veli SOYLU). İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Jung, C. G. (2015c). *Kırmızı Kitap*, Liber Novus (Çev. Okhan GÜNDÜZ). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Jung, C. G. (2015ç). *Rüyalar* (Çev. Aylin KAYAPALI). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Jung, C. G. (2016). *Analitik Psikoloji Sözlüğü* (Çev. Nur NİRVEN). İstanbul: Pirhan Yayınevi.
- Jung, C. G. (2017). *Anılar, Düşler, Düşünceler* (Çev. İris KANTEMİR). İstanbul: Can Yayınları.
- Jung, T., Youn, H., and Mcclung, S. (2007). “Motivations and Self-Presentation Strategies

- on Korean-Based “Cyworld” Weblog Format Personal Homepages”. *Cyberpsychology and Behaviour*, 10 (1), 24-31.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kant, I. (2000). “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt” (Çev. Nejat BOZKURT). *Toplumbilim (Aydınlanma Özel Sayısı)* 11, 17-22.
- Kaplan, A. M., and Haenlein, M. (2009). "The fairyland of Second Life: About virtual social worlds and how to us them". *Business Horizons*, Vol. 52, Issue 6, 563-572.
- Kara, U. Y. (2014). *Kimlik Oyunu Video Oyunları, Yeni Medya ve Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karadağ, A. (2003). “Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 172-195.
- Karaoğlu, B. (2015). *Gündelik Hayatta Benlik Sunumunun Sosyal Paylaşım Ağı Facebook Üzerinden İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Karapınar, A. (2017). “Gerçeklik ve Hiper Gerçeklik: Baudrillard ve G. Debord Anlatılarından Hareketle Hakikatin Yeniden İnşası”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt:10 Sayı: 53, 513-518.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kauders, A. D. (2011). “Psychoanalysis is good, Synthesis is better: The German Reception of Freud, 1930 and 1956”. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, Vol. 47(4), 380-397.
- Kazancı, M. (2013). “Arendt’s Fear of the Social”. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* ISSN: 1303-8303 Volume 3 Issue 2 December, 96-104.
- Keane, J. (1994). *Demokrasi ve Sivil Toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kelloway, E. K. (1998). *Using Lisrel for structural equation modeling: a researcher's guide*. London: Sage Publications.
- Kies, R., and Wojcik, S. (2010). *European Web-deliberation: Lessons from the European Citizen Consultation*. Fourth International Conference, OD2010 (s. 198-211). Leeds: Leeds University.
- Kim, C. Y. (2016). “Carl Gustav Jung and Granville Stanley Hall on Religious Experience”. *J Relig Health* 55, 1246-1260.
- Knop, K., Öncü, J. S., Penzel, J., Abele, T. S., Brunner, T., Vorderer, P., and Wessler, H. (2016). “Offline time is quality time. Comparing within-group self-disclosure in mobile messaging applications and face-to-face interactions”. *Computers in Human*

Behavior 55, 1076-1084.

Kohut, H. (1971). *The Analysis of the Self*. New York: International Universities Press.

Kramer, N. C., and Winter, S. (2008). "Impression Management 2.0: The Relationship of Self-Esteem, Extraversion, Self-Efficacy, and Self-Presentation Within Social Networking Sites". *Journal of Media Psychology*, 20 (3), 106-116.

Kris, E. (1964). *Psychoanalytic Explorations in Art*. New York: Schocken.

Kumar, S., Chhugani, J., Kim, C., Kim, D., Nguyen, A., Dubey, P., Kim, Y. (2008). "Second Life and the New Generation of Virtual Worlds". *IEEE Computer Society*, Vol: 41, No: 9, 45-55.

Küçükalp, K., ve Cevirici, S. (2019). "Postmodern Anarşizm ve Temsil Sorunsalı". *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, S. 10, 32-53.

Lacan, J. (2004). *Ecrits* (Çev. Bruce Fink). USA: W.W. Norton and Company Ltd.

Lacan, J. (2008). *My Teaching*. Verso: UK.

Landes, R. A. (1984). *The Making of a Medieval Historian: Ademar of Chabannes and Aquitaine at the turn of the millennium (anti-judaism, codicology; france)*. Ann Arbor: Princeton University.

Lawrence, D. (2006). *Enhancing Self-Esteem in the classroom* 3rd edition. New Delhi: Paul Chapman Publishing.

Lea, M., Spears, R., and Groot, D. d. (2001). "Knowing Me, Knowing You: Anonymity Effects on Social Identity Processes Within Groups". *Personality and Social Psychology Bulletin* 27 (5), 526-537.

Lee, S.-J., Quigley, B. M., Nesler, M. S., Corbett, A. B., and Tedeschi, J. T. (1999). "Development of a Self-Presentation Tactics Scale". *Personality and Individual Differences*, 26, 701-722.

Lewis, P., ve Kinchman, S. K. (1996). *Heidegger'in Gölgesinde: Hannah Arendt'in Fenomenolojik Humanizmi. Felsefe Tartışmaları* (19. Kitap) (Çev. Solmaz Zelyüt Hünler), 119-139.

Linke, G. (2011). "The Public, The Private And The Intimate: Richard Sennett's And Lauren Berlant's Cultural Criticism in Dialogue". *Biographical Research Center Biography* 34.1 (Winter), 11-24.

Locke, J. (1996). *Some Thoughts Concerning Education and of the Conduct of the Understanding* Ed. Ruth W. Grant, Nathan Tarcov. Indianapolis: Hackett.

Lukacs, O. (2019). "Carl Gustav Jung and Albert Einstein: An ambivalent relationship". *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 1-18.

Lynch, D. A., George, D., and Cooper, M. M. (1997). "Moments of Argument: Agonistic Inquiry and Confrontational Cooperation". *College Composition and Communication*,

Vol. 48, No. 1 (Feb., 1997), 61-85.

Lyotard, J. F. (1994). *Lessons on the Analytic of the Sublime [Leçons sur L'analytique du Sublime]* (E. Rottenberg, Trans.). Stanford: Stanford University Press (Original work published 1991).

Lyotard, J.-F. (2013). *Postmodern Durum* (Çev. İsmet Birkan). Ankara: Ankamat Matbaacılık.

Mahony, Patrick. (2010). "The Oedipus Rex of Sophocles and Psychoanalysis". *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies Int. J. Appl. Psychoanal. Studies* 7(4), 290-306.

Maiti, S. S., and Mukherjee, B. N. (1991). "Two new goodness-of-fit indices for covariance matrices with linear structures". *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology* 44, 153-180.

Malhotra, N. K., Kim, S. S., and Patil, A. (2006). "Common method variance in ISresearch: A comparison of alternative approaches and a reanalysis of past research". *Management Science*, C:52, No:12, 1865–1883.

Mannoni, O. (1992). *Sigmund Freud* (Çev. Veysel Atayman, Turgay Kurultay). İstanbul: Alan Yayıncılık.

Marcuse, H. (1998). *Eros ve Uygarlık Freud Üzerine Felsefi Bir İnceleme İdea* (Çev. Aziz YARDIMLI). İstanbul: İdea Basımevi.

Markus, H. R., and Kitayama, S. (1991). "Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation". *Psychological Review*, Vol. 98, No. 2, 224-253.

Marx, K. (1969). *Le Capital Kitap I*. Paris: Flammarion.

Marx, K. (1975). *Critique of Hegel's Doctrine of the State, Marx-Early Writings*. Londra: Penguin/NLR.

Mattila, H. (2018). "The Aesthetic Turn as a Bridge between Communicative and Agonist Planning Theories: Exploring the interplay of consensus and dissensus with a view on its implications for Finnish planning". *Architectural Research in Finland* 2 (1), 94-113.

McCormick, T. (2014). "Restoration Ireland, 1660-1688". A. Jackson içinde, *The Oxford Handbook of Modern Irish History* (s. 356-375). UK: Oxford University Press.

McCreery, M. P., Krach, S. K., Schrader, P. G., and Boone, R. (2012). "Defining the virtual self: Personality, behavior and the psychology of embodiment". *Computer in Human Behaviour* 28, 976-983.

Menache, S. (1990). *The Vox Dei: Communication in the Middle Ages*. Oxford: Oxford University Press.

Michael, M. T. (2019). "The case for the Freud–Breuer theory of hysteria: A response to Grünbaum's foundational objection to psychoanalysis". *The International Journal of*

Psychoanalysis, 100:1, 32-51.

Middleton, C. (1816). *The Life of Marcus Tullius Cicero*. London: Green.

Milgram, P., and Kishino, F. (1994). "A Taxonomy of Mixed Reality Visual Displays". *IEICE Transactions on Information Systems*, Vol E77-D, No.12 December, 1-15.

Montesquieu. (1998). *Kanunların Ruhu Üzerine* (Çev. Fehmi Baldaş). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Mosak, H., and Maniacci, M. (1999). *A Primer of Adlerian Psychology: The Analytic Behavioral Cognitive Psychology of Alfred Adler*. London: Routledge.

Mouffe, C. (2015a). *Dünyayı Politik Düşünmek: Agonistik Siyaset* (çev. Murat Buzluolcay). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mouffe, C. (2015b). *Siyasal Üzerine* (çev. Mehmet Ratip). İstanbul: İletişim Yayınları.

Moutat, C., Legacy, C., and March, A. (2013). "The problem is the solution. Testing agonistic planning theory's potential to recast intractable planning disputes". *Urban Policy and Research* vol. 31, no. 2, 150-166.

Muckenhaupt, M. (2008). *Sigmund Freud, Bilinçdışının Kâşifi* (Çev. Füsun AKATLI). Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları Yayın Kurulu.

Mutlu, E. (2004). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.

Mutlu, O. (2005). "Arzunun Devrimi ve Medya". *Selçuk İletişim Dergisi* Cilt: 4 Sayı:1, 38-41.

Nagy, P., and Koles, B. (2014). "The digital transformation of human identity Towards a conceptual model of virtual identity in virtual worlds". *The International Journal of Research into New Media Technologies* 20 (3), 276-292.

Nasio, J. (2006). *Psikanalizin Yedi Temel Kavramı* (Çev. Özge ERŞEN ve Murat ERŞEN). Ankara: İmge Kitabevi.

Nasio, J. D. (2012). *Oedipus Psikanalizin En Önemli Kavramı* (Çev. Uzman Psikolog Canan COŞKAN). İstanbul: Say Yayınları.

Negri, A., ve Hardt, M. (2011). *Çokluk: İmparatorluk çağında savaş ve demokrasi (2. basım)* (Çev: B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Nunally, J. C. (1978). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill. PewInternet.

Oğurtan, S. G. (2011). *Boşandım Diyemedim: Boşanmanın Aile ve Toplum Üzerine Etkileri*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Oldenburg, R. (1999). *The Great Good Place*. Cambridge: Da Capo Press.

Olshin, B. B. (2006). "Reality Check: The Possible Detection of Simulated Environments through Observation of Selected Physical Phenomena". *The University of Cape Coast*

Journal of Philosophy and Culture 3.2 July, 86-108.

- O'Sullivan, N. (1994). *Eski Yunan Özlemi ve Endüstri Toplumu, Çağdaş Siyaset Felsefecileri*
Ed: A. De Crespigny ve K.R. Minoque (Çev.: Gülayşe KOÇAK). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ovidius. (1994). *Dönüşümler* Çev. İsmet Zeki Eyüboğlu. İstanbul: Payel Yayınları.
- Özbek, M. (2015). "Kamusal Alanın Sınırları". M. Özbek içinde, *Kamusal Alan* 3. bs. (s. 21-90). İstanbul: Hil Yayınları.
- Özçetin, B., ve Çelik, G. (2019). "Aşkın e-Hali: Yeni Medya Çağında Gösteri, Mahremiyet ve İlişkiler". T. Durna ve N. Durna içinde, *Aşkın Halleri: Aşk Üzerine Disiplinlerarası bir İnceleme* (s. 219-251). Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı.
- Özdemir, N. G. (2006). *Sanal Topluluklarda İzlenimi Yönetme*, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özhan, İ. (1994). "Benlik Saygısını Etkileyen Etkenler". *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi* 7 (3), 4-9.
- Özkan, S. Ç. (2017). "Richard Rorty'de Kamusal Alan-Özel Alan Ayrımı ve Eleştirisi". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* Bahar Sayı 23, 57-84.
- Özlem, D. (2002). *Değerler Sorununda Nesnelcilik/Mutlakçılık ve Öznelcilik/Rölativizm Tartışması Üzerine*. Bilgi ve Değer Sempozyumu Bildirileri, Editör Ş. Yalçın. Ankara: Vadi Yayınları.
- Öztimur, N. (2003). "Hannah Arendt ve Kadınlık Durumu". *Birikim*, Sayı 168 İstanbul Nisan, 37-47.
- Pantel, P. S. (2000). "A History of Woman in the West, 1 From Ancient Goddesses to Christian Saints". F. Lissarrague içinde, *Figures of Woman* (s. 139-231). London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Papagiannakis, G., Geronikolakis, E., Pateraki, M., López-Menchero, V., Tsioumas, M., Sylaiou, S., Magnenat-Thalmann, N. (2018). "Mixed Reality Gamified Presence and Storytelling for Virtual Museums". *Encyclopedia of Computer Graphics and Games*, N/A, 1-13.
- Parsons, J. M. (2005). *An examination of massively multiplayer online role-playing games as a facilitator of internet addiction*. Doktora tezi. Iowa: University of Iowa.
- Paxton, M. (2020). *Agonistic Democracy, Rethinking Political Institutions in Pluralist Times*. London and New York: Routledge.
- Peikari, N., Lotfi, R., and Makhdomi, H. (2015). "Social Networks, Cyberspace and Formation of Virtual Identity of the Users". *International Journal of Advanced Studies in Humanities and Social Science* 3 1, s. 47-53.
- Pirenne, H. (2009). *Orta Çağ Avrupasının Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Çev. Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Pirenne, H. (2014). *Orta Çağ Kentleri* (Çev. Şadan Karadeniz). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pitkin, H. F. (1998). *The Attack of the Blob, Hannah Arendt's Concept of Social*. London: The University of Chicago Press.
- Platon. (1986). *Protagoras Diyaloglar II*. İstanbul: Remzi Kitabevi 319d.
- Platon. (1986). *Kharmides, Diyaloglar II* (Çev: Tanju Gökçöl)
- Platon. (2017). *Devlet* (çev: Sebahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Poggi, G. (1991). *Çağdaş Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Poster, M. (1997). "Cyberdemocracy, Internet and the Public Sphere". D. P. (Yay.Haz.) içinde, *Internet Culture* (s. 202-216). Routledge: NY.
- Putnam, H. (1981). *Brains in a Vat*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ramage, J. D., Bean, J. C., and Johnson, J. (2010). *Writing Arguments: A Rhetoric with Readings*. New York: Pearson Education.
- Rawls, J. (2019). *Siyasal Liberalizm* (çev. Mehmet Fevzi Bilgin). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Raykov, T., and Marcoulides, G. A. (2006). *A first course in structural equation modeling*. Mahwah: Lawrence Erlbaum.
- Rheingold, H. (1993). *The Virtual Community. Homesteading on the Electronic Frontier*. Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Comp.
- Rhodewalt, F., and Petersan, B. (2008). "The Self and Social Behavior: The Fragile Self" F. Rhodewalt içinde, *Personality and Social Behavior*. New York: Psychology Press.
- Ribeiro, J. C. (2009). "The increase of the experiences of the self through the practice of multiple virtual identities". *PsychNology Journal* Vol 7 Number 3, 291-302.
- Riesman, D. (2016). *Yalnız Kalabalık* (Çev. Y. Erdem). Ankara: Heretik Basın Yayın (Eserin orijinali 2001'de yayımlandı).
- Roberts-Miller, P. (2002). "Fighting Without Hatred: Hannah Arendt's Agonistic Rhetoric". *JAC*, Vol. 22, No. 3 (Summer 2002), 585-601.
- Rogers, S. W. (2003). *Social Psychology: Experimental and Critical Approaches*. Philadelphia: Open University Press.
- Rorty, R. (1991). "Moral identity and private autonomy: The case of Foucault". *Philosophical Papers V:2* Cambridge University Press, 193-198.
- Rorty, R. (1995). *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma* (Çev. Alev Türker, Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Rorty, R. (2006). *Felsefe ve Doğanın Aynası* (Çev. Funda Günsoy Kaya). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Rorty, R. (2016a). “Ernesto Laclau'ya Cevap”. C. Mouffe içinde, *Yapıbozum ve Pragmatizm* (Çev. Tuncay Birkan) (s. 133-125). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rorty, R. (2016b). “Simon Critchley'ye Cevap”. C. Mouffe içinde, *Yapıbozum ve Pragmatizm* (Çev. Tuncay Birkan) (s. 69-79). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rosenberg, M. (1979). *Conceiving the Self*. New York: Basic Books.
- Rousseau, J. J. (1990). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*. İstanbul: Say Yayınları (Çev: Rasih Nuri İleri).
- Russell, A. (2011). *The Definition of Public Space in Republican Rome* (Doktora tezi). Berkeley: University of California.
- Rymaszewski, M., Wagner, J. A., Wallace, M., Winters, C., Ondrejka, C., and Batst, B. (2007). *Second Life: The Official Guide*. New Jersey: Wiley Publishing.
- Sabah, Ş. (2017). “Ben, Kendim ve Avatarım: Sanallık ve Gerçeklik Arasında Tüketim, Sahip Olunanlar ve Kişisel Benlik”. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi* Cilt 9, Sayı 1 Haziran, 117-154.
- Saphiro, A. L. (2002). “İnternet demokratik mi? Hem evet hem hayır”. *Cogito*, 30 (Kış), 190-194.
- Sarıbay, A. Y. (2000). *Kamusal Alan-Diyalojik Demokrasi-Sivil İtiraz*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Sarıkaya, A. (2015). *14-18 Yaş Arası Ergenlerin Benlik Saygısı ve Psikolojik Dayanıklılık Düzeyleri Arasındaki İlişki* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schreiber, B., Stage, F. K., King, J., Nora, A., and Barlow, E. A. (2006). “Reporting structural equation modeling and confirmatory factor analysis results: A review”. *Journal of Educational Research*, 99(6), 323-337.
- Schultz, D. P., and Schultz, S. E. (2002). *Theories of Personality*. Belmont: Thomson.
- Schultz, D. P., and Schultz, S. E. (2007). *Modern Psikoloji Tarihi* (Çev. Yasemin ASLAY). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Scott, S. D., Pringle, A., and Lumsdaine, C. (2004). *Sexual Exclusion–Homophobia and health inequalities: a review*. London: Health First.
- Scott, T. Y. (2017). *Marital Ruptures and Ritual Space in Classical Greece*, Doctoral Dissertation. Irvine: University of California.
- Selznick, P. (2004). “Civility and Piety as Foundations of Community”. *The Journal of Bahá'í Studies* 14. 1/2, 39-52.

- Sen, A. (2008). "Identity and Violence: The Illusion of Destiny". *Development in Practice*, Volume 18, Number 2, April, 291-293.
- Sennett, R. (1992). *The Fall of Public Man*. New York: W. W. Norton and Company.
- Sennett, R. (1996). *Kamusal İnsanın Çöküşü* çev. Serpil Durak-Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2002). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri* (Çev: Barış Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2008). *Ten ve Taş-Batı Uygarlığında Beden Şehir* (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sennett, R. (2009). *Yeni Kapitalizmin Kültürü* Çev. A. Onacak. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2016). *Kamusal İnsanın Çöküşü* (Çev: Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Shelton, A. K. (2010). "Defining the lines between virtual and real world purchases: Second Life sells, but who's buying?" *Computers in Human Behavior* 26, 1223-1227.
- Shevlin, M., and Miles, J. V. (1998). "Effects of sample size, model specification and factor loadings on the GFI in confirmatory factor analysis". *Personality and Individual Differences* 25, 85-90.
- Shusterman, R. (2012). *Thinking through the Body*. New York: Cambridge University Press.
- Sloane, T. O. (1997). *On the Contrary: The Protocol of Traditional Rhetoric*. Washinton DC: Catholic U of America P.
- Smith, G. (1992). "Oral History Society". *National Curriculum* (Spring) Vol. 20, No. 1, 85.
- Soyseçkin, İ. (2007). "Sanal Uzamlarda ve Mudlarda Eril-Dışil Kimliklerin Yeniden İnşası". M. Binark içinde, *Yeni Medya Çalışmaları* (s. 251-280). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Sreedhar, S. (2010). *Hobbes on Resistance Defying the Leviathan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stalder, F. (2006). *Manuel Castells The Theory of Network Society*. Cambridge: Polity Press.
- Stein, K. F. (2017). *Adrienne Rich: Challenging Authors*. Rotterdam: Sense Publishers.
- Steuer, J. (1993). "Defining virtual reality: Dimensions determining telepresence". *Journal of Communication*, 4(24), 73-93.
- Stevens, J. (1996). *Applied Multivariate Statistics for the Social Sciences*, 3rd edition. Mahwah, Lawrence Erlbaum: New Jersey.
- Stratton, J. (2002). "Siber alan ve kültürün küreselleşmesi". *Cogito* 30 (Kış), 80-98.
- Stromer-Galley, J. (2002). *New voices in the public sphere: Political conversation in the*

- Internet age*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Philadelphia: Pennsylvania University.
- Subaşı, N. (2005). *Kültürel Kimliğin Melezleşmesi ve Ailevi Modernleşmesi, Türk Kültürleri*. İstanbul: Terragon Yayınları.
- Sucu, İ. (2014). *Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Açısından Sosyal Medya Sanal Dünya Oyunu Olarak Second Life Örneği*. Doktora Tezi. İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Sütlüoğlu, T. (2015). “Sosyal Paylaşım Ağlarında Gençlerin Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Süreçleri: Facebook Örneği”. *Cyprus International University folklor/edebiyat dergisi* cilt:21, sayı:83, 2015/3, 125-147.
- Şahin, B. (2008). *Liberal Demokrasinin Temelleri: Güncel Demokrasi Tartışmaları*. Ankara: Oreon Yayınları.
- Şahin, G. (2018). “Tüketim Hedonizminden Gözetime Açık Bilet: HOPI Akıllı Kart Uygulaması Örneği”. *Yeni Medya Hakemli Akademik Dergi Sayı:3 Cilt: 2017/Güz*, 15-27.
- Şenel, A. (1996). *Siyasal Düşünceler Tarihi / Tarihöncesinde İlkçağda Orta çağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tabachnick, B. G., and Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics*, 5th edition. Boston: Pearson Education.
- Tarhan, B. A. (1997). *Patikalar, Özne, Ben ve Tarih Hakkında*. Ankara: İmge Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1981). *Fuzuli Divanı Şerhi*. İstanbul: Akçağ Yayıncılık.
- Taşçı, H. (2014). *Bir Hayat Tarzı Olarak, Şehir, Mekân, Meydan*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Tatlıhoğlu, K., ve Demirel, N. (2016). “Sosyal Bir Gerçeklik Olarak Boşanma Olgusu: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”. *ASOS Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 22, Mart, 59-73.
- Tavşancıl, E. (2005). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Taylor, C. (1991). *The Ethics of Authenticity*. London: Harvard University Press.
- Thukydides. (1985). “Peloponnesos Savaşının Tarihi'nden Perikles'in Cenaze Töreni Söylevi” (Çev: S.Y. Baydur), *Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi I* (Der: M. Tunçay). Ankara: Teori Yayınları.
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Timpano, V. (2020). “Sacred Landscape in Early Rome. Preliminary Notes on the Relationship between Space, Religious Beliefs and Urbanisation”. *Distant Worlds Journal* 4, 155-174.
- Timur, T. (2008). *Habermas'ı Okumak*. İstanbul: Yordam Kitap.

- Tok, N. (2003). *Kültür, kimlik ve siyaset*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tokel, S. T., ve Cevizci, E. (2013). *Üç Boyutlu Sanal Dünyalar: Eğitimciler İçin Yol Haritası*. Akademik Bilişim 2013 – XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri (s. 1062-1064). Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Toker, N. (2004). “Hannah Arendt’te Politik Sorumluluk Yurttaş Sorumluluğu”. *Felsefelogos* Kasım Sayı 24.
- Tolan, B. (1996). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Ankara: Murat Yayınları.
- Tormey, S. (1992). *Totalitarizm* (Çev. A. Yılmaz, O. Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tönnies, F. (2005). *Gemeinschaft ve Gesellschaft* (Çeviren: Ahmet AYDOĞAN). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tura, S. M. (2010). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz* 4. baskı. İstanbul: Kanat Kitap.
- Tural, S. K. (1990). “Benlik, Kimlik ve Kişilik Üzerine Notlar”. *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi* Aralık 8nci sayı Kış, 28-31.
- Turkle, S. (1995). *Life on screen: Identity in the age of the Internet*. New York: Touchstone.
- Tülüce, H. A. (2016). “Martin Heidegger’de Dasein Kavramı”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 245-259.
- Türker, S. (2012). *Batı Düşüncesinde Üçleme Sorunu*. İstanbul: Külliyyat Yayınları.
- Tweedie, D. (2013). “Making Sense of Insecurity: A defence of Richard Sennett's Sociology of Work”. *Work, Employment and Society* 27 (1), 94-104.
- Uçar, F. (2015). “Facebook'ta Benlik Sunumu ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini”. *Selçuk İletişim Dergisi*, 9 (1), 312-338.
- Uluç, G. (2009). *Medya ve Oryantalizm*. İstanbul: Anahtar Yayınları.
- Umur, Z. (1974). *Roma Hukuku*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Underwood, M. (2002). “Kamusal Alan Olarak İnternet”. *Cogito* Sayı:1, 120-142.
- Ural, A., ve Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel Araştırma Süreci ve İstatistiksel Analiz*. Ankara: Detay Yayınları.
- Uygun, O. (2003). *Demokrasinin Tarihsel, Felsefi ve Ahlaki Boyutları*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Uzun, K. (2011). *Second Life Sanal Yaşam Dünyasında Kendini Sunum Davranışlarının Belirlenmesinde Etnografik Bir Yaklaşım*. Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Valenzani, R. S. (2008). “Public And Private Building Activity In Late Antique Rome”. L. Lavan, E. Zanini, and A. Sarantis içinde, *Technology in Transition A.D. 300-650* (s.

- 435-449). Brill DOI: <https://doi.org/10.1163/ej.9789004165496.i-573.151>.
- Veyne, P. (1987). *The Roman Empire, A History of Private Life: I. From Pagan Rome to Byzantium*. Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Virilio, P. (2003). *Enformasyon bombası* (Çev. Kaya Şahin). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Vural, T., ve Yücel, A. (2006). “Çağımızın yeni kamusal mekanları olan alışveriş merkezlerine eleştirel bir bakış”. *itüdergisi/a mimarlık, planlama, tasarım* Cilt:5, Sayı:2, Kısım:1 Eylül, 97-106.
- Wagner, P. (1996). *Modernliğin Sosyolojisi Özgürlük ve Cezalandırma*, Çev.: Mehmet Küçük. İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Wang, S. (2019). “Study on Frustration Education of College Students from the Perspective of Adler's Individual Psychology”. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volume 329, 326-330.
- Weber, M. (1967). *Economie et Politique*. Paris: Plon.
- Weber, M. (1968). *Economy and Society* (der. Guenther Roth ve Claus Wittich) III. New York: Bedminster Press.
- Weber, M. (2010). *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*. İstanbul: Yarı Yayınılık.
- Weinberg, M. (2011). “Identity, Discourse, and Policy: Reconstructing the Public Sphere”. *The Journal of Bahá'í Studies* 21. 1/4, 73-98.
- Weintraub, J. (1997). “The Theory and Politics of the Public/Private Distinction”. *Public and Private in Thought and Practice*, 1-42.
- Weir, K. F., and Jose, P. E. (2010). “The perception of false self scale for adolescents: Reliability, validity, and longitudinal relationships with depressive and anxious symptoms”. *British Journal of Development Psychology* Volume 28 Issue 2, 393-411.
- Wetson, R., and Gore, P. A. (2006). “A brief guide to structural equation model”. *The Counseling Psychologist*, 34(5), 719-751.
- Wickham, G. (2010). “Sociology, the public sphere, and modern government: a challenge to the dominance of Habermas”. *The British Journal of Sociology* Volume 61 Issue 1, 155-175.
- Wojcik, S., and Monnoyer, L. S. (2010). *Technology and the Quality of Public Deliberation. A Comparison Between On and Off-line Participation*. 61st Conference of the International Communication Association, (s. 1-35). Boston.
- Wokler, R. (2012). *Rousseau, the Age of Enlightenment, and Their Legacies*. New Jersey: Princeton University Press.
- Wood, A. F., and Smith, M. J. (2004). *Online communication: Linking technology identity and culture*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.

- Wycherley, R. E. (2011). *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?* Çev: Nur Nirven-Nezih Başgelen. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Yavuz, N. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medyada Kullandıkları İzlenim Yönetimi Taktiklerinin Benlik Saygısı ile İlişkisinin İncelenmesi* Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yazıcıoğlu Öge, S. (2002). “Kimlik ya da Doğruluk?” Ö. F. (Yay.haz. S.Y. Öge içinde, *Metafizik ve Politika* (s. 291-303). İstanbul: Boğaziçi Üniv. Yayınları.
- Yazıcıoğlu, Y., ve Erdoğan, S. (2014). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Yetkin, Ç. (2008). *Siyasal Düşünceler Tarihi Cilt I*. İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2011). “Kamusal Alanın Göz ile İnşası ve Gözden Düşüşü: Parisli Flaneur ve İstanbullu Bihruz Bey”. *idealkent* sayı 3 Mayıs, 202-219.
- Yıldız, M. A., ve Duy, B. (2015). “Sokakta Çalışmak ve Gelir Düzeyi Erinlerin Benlik Saygısı, Yaşam Doyumu ve Depresyon Düzeylerine Etki Eder mi?” (Diyarbakır İli Örneği). *Elementary Education Online*,14(2), 522-537.
- Yılmaz, Z. (2007). *Hannah Arendt'te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan*. Doktora tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Young, I. M. (1999). “İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde”. C. G. Seyla Benhabib (Çev. Zeynep Gürata içinde, *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Young, J. (2015). *Nietzsche Bir Filozofun ve Felsefesinin Biyografisi* (Çev. Bülent O. Doğan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yurtkoru, E. S., Çinko, M., ve Durmuş, B. (2018). *Sosyal Bilimlerde SPSS’le Veri Analizi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Yükselbaba, Ü. (2008). *Habermas’da Kamusal Alan/Özel Alan Ayrımı* Doktora tezi. İstanbul.
- Zhao, S., Grasmuck, S., and Martin, J. (2008). “Identity construction on Facebook: Digital empowerment in anchored relationships”. *Computers in Human Behavior* 24, 1816–1836.
- Zoja, L. (2010). *International Journal of Jungian Studies* Vol. 2, No. 2, September, 141-150.
- Zweig, S. (2017). *Freud ve Öğretisi*. İstanbul: Köprü Kitap.

EK-1. Anket Formları

Değerli Katılımcı; Bu anket çalışması Gazi Üniversitesi İletişim Ana Bilim Dalı, Halkla ilişkiler Doktora Programı kapsamında, "Kamusallığın Yapısal Dönüşümü Bağlamında Ağ toplumu ve Benlik İnşası: Second Life Yaşam Dünyası Örneği" isimli tezime yönelik hazırlanmıştır. Bu ankete vereceğiniz cevaplar sadece akademik amaçla kullanılacaktır. Katılımınız için teşekkür ederim.

KATILIMCI BEYANI

Yukarıda amacı ve içeriği belirtilen bu araştırma ile ilgili bilgiler tarafıma aktarıldı. Bu bilgilerden sonra araştırmaya katılımcı olarak davet edildim. Bu çalışmaya katılmayı kabul ettiğim takdirde gerek araştırma yürütülürken gerekse yayımlandığında kimliğimin gizli tutulacağı konusunda güvence aldım. Bana ait verilerin kullanımına izin veriyorum. Araştırma sonuçlarının eğitim ve bilimsel amaçlarla kullanımı sırasında kişisel bilgilerimin dikkatle korunacağı konusunda bana yeterli güven verildi. Araştırmanın yürütülmesi sırasında herhangi bir sebep göstermeden çekilebilirim. Araştırma için yapılacak harcamalarla ilgili herhangi bir parasal sorumluluk altına girmiyorum. Bana herhangi bir ödeme yapılamayacaktır. Araştırma ile ilgili bana yapılan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anlamış bulunmaktayım. Bu çalışmaya hiçbir baskı altında kalmadan kendi bireysel onayım ile katılıyorum. İmzalı bu form kağıdının bir kopyası bana verilecektir.

Çizelge 1.1. Gerçek Demografik Veri Toplama Formu

A. Gerçek Demografik Veri Toplama Formu

Yaşınız?	20 yaşın altında	20-30	31-40	41-50	51-60	60 yaşın üzerinde
Cinsiyetiniz?	Erkek	Kadın	Diğer			
Medeni Haliniz?	Evli	Bekar	Ayrılmış			
Çalışma Durumunuz?	İşsiz	Öğrenci	Çalışan	Emekli		
Öğrenim Durumunuz?	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora

EK-1. (devam) Anket Formları

Çizelge 1.2. Gerçek Benlik Algısı ve Gerçek Kamusalılık İşlevselliği Ölçeği

B. Gerçek Benlik Algısı ve Gerçek Kamusalılık İşlevselliği Ölçeği

İfade No.	İfadeler	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Gerçek Rosenberg Benlik Saygısı Formu						
G1	Genelde kendimi başarısız bir insan olarak görme eğilimindeyim.					
G2	Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim.					
G3	Kendimle gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.					
Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı Formu						
G4	Diğerlerinin benim gibi doğru davranmalarını sağlamaya çalışırım.					
G5	Bir şey isteyeceğim zaman daha iyi görünmeye çalışırım.					
G6	Diğerlerini etkilemek için, onlara gücümünden bahsederim.					
G7	İşler kötüye gittiğinde benim sorumlu olmadığımı insanlara açıklarım.					
G8	Diğerlerinin yapmakta zorlanacağı şeyleri yaptığında bunu herkese anlatırım.					
Gerçek Sahte Benlik Algısı Formu						
G9	Başkalarının görüşünden farklı olsa bile ne düşündüğümü söylerim.					
G10	Benim düşüncelerim başkaları için önemli değildir.					
G11	Diğer insanlar gibi görünerek gerçek benliğimi saklarım.					
G12	İnsanlar gerçekte nasıl bir insan olduğumu bilselerdi, benden hoşlanmazlardı.					
Gerçek Aşağılık Kompleksi Seviyesi Formu						
G13	Bana yönelik eleştiri yapıldığında kolaylıkla alınabilirim.					
G14	Topluma karşı genel bir küskünlüğüm vardır.					
G15	Zeki ve ilginç olmadığım için, diğerleriyle olmaktansa kendimle baş başa kalırım.					
G16	Problemlerle baş edemediğimde, başkalarını suçlayarak bundan kurtulurum.					

EK-1. (devam) Anket Formları

Çizelge 1.2. (devam) Gerçek Benlik Algısı ve Gerçek Kamusalılık İşlevselliği Ölçeği

Gerçek Kişilik Tipleri Formu						
G17	Toplumun daha iyiye gitmesi için, diğer insanlara elimden geldiğince destek olurum.					
G18	Toplumsal problemlerle çok ilgilenmem ve diğerlerinden uzak dururum.					
G19	Bulduğum ortamlarda genellikle baskın kişiliğimle karar veren ben olurum.					
G20	Toplum içerisinde devamlı olarak diğerlerine ihtiyaç duyarım.					
Gerçek Kamusalılık İşlevselliği Formu						
G21	Kamusal alanlarda tartışırken fikirlerimi özgürce açıklarım.					
G22	Düşüncelerimi söylemeden önce gerekçelendiririm.					
G23	Diğer tartışmacılar, konu hakkında düşüncelerime saygı gösterirler.					
G24	Tartışma süresince katılımcılar beni dinlerler ve karşılık verirler.					
G25	Bazı tartışmalarda, her an iletişime katılamadığım olmuştur					
G26	Tartışma ortamlarında farklı görüşlerin sunulmasına imkân tanınır.					
G27	Diğerlerinin yorumları konu hakkındaki düşüncelerimi değiştirebilir.					
G28	Tartışılan konuya ilişkin düşüncelerimi samimi bir şekilde ifade ederim.					

Çizelge 1.3. Sanal Demografik Veri Toplama Formu

C. Sanal Demografik Veri Toplama Formu

SL Cinsiyetiniz?	Erkek	Kadın	Diğer			
SL Medeni Haliniz?	Bekar	Evli	Ayrılmış			
Second Life dünyasında kaç yıldır bulunuyorsunuz?	1 yıldan az	1-3 yıl	3-5 yıl	5-7 yıl	7-9 yıl	9 yıldan fazla
Second Life dünyasında kaç avatarınız var? Bu avatarların cinsiyetlerini yazınız.	1	2	3 ve daha fazla			
Second Life dünyasında bir günde kaç saat bulunuyorsunuz?	1 saatten az	1-3 saat	3-5 saat	5-7 saat	7-9 saat	9 saatten fazla
Second Life Dünyasında kaç arkadaşınız var?	20'den az	20-40	41-60	61-80	81-100	100'den fazla
Second Life dünyasında kaç gruba üyesiniz?	5'den az	6-10	11-15	15'den fazla		

EK-1. (devam) Anket Formları

Çizelge 1.4. Sanal Benlik Algısı ve Sanal Kamusal İlişlevselliği Ölçeği

Ç. Sanal Benlik Algısı ve Sanal Kamusal İlişlevselliği Ölçeği

İfade No.	İfadeler	Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Sanal Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı Formu						
SL1	Diğerlerinin benim gibi doğru davranmalarını sağlamaya çalışırım.					
SL2	Bir şey isteyeceğim zaman daha iyi görünmeye çalışırım.					
SL3	Diğerlerini etkilemek için, onlara gücümden bahsederim.					
SL4	İşler kötüye gittiğinde benim sorumlu olmadığımı insanlara açıklarım.					
SL5	Diğerlerinin yapmakta zorlanacağı şeyleri yaptığımda bunu herkese anlatırım.					
Sanal Sahte Benlik Algısı Formu						
SL6	Başkalarının görüşünden farklı olsa bile ne düşündüğümü söylerim.					
SL7	Benim düşüncelerim başkaları için önemli değildir.					
SL8	Diğer insanlar gibi görünerek gerçek benliğimi saklarım.					
SL9	İnsanlar gerçekte nasıl bir insan olduğumu bilselerdi, benden hoşlanmazlardı.					
Sanal Kişilik Tipleri Formu						
SL10	Toplumun daha iyiye gitmesi için, diğer insanlara elimden geldiğince destek olurum.					
SL11	Toplumsal problemlerle çok ilgilenmem ve diğerlerinden uzak dururum.					
SL12	Bulduğum ortamlarda genellikle baskın kişiliğimle karar veren ben olurum.					
SL13	Toplum içerisinde devamlı olarak diğerlerine ihtiyaç duyarım.					

EK-1. (devam) Anket Formları

Çizelge 1.4. (devam) Sanal Benlik Algısı ve Sanal Kamusal İşlevselliği Ölçeği

Sanal Kamusal İşlevselliği Formu						
SL14	Kamusal alanlarda tartışırken fikirlerimi özgürce açıklarım.					
SL15	Düşüncelerimi söylemeden önce gerekçelendiririm.					
SL16	Diğer tartışmacılar, konu hakkında düşüncelerime saygı gösterirler.					
SL17	Tartışma süresince katılımcılar beni dinlerler ve karşılık verirler.					
SL18	Bazı tartışmalarda, her an iletişime katılamadığım olmuştur					
SL19	Tartışma ortamlarında farklı görüşlerin sunulmasına imkân tanınır.					
SL20	Diğerlerinin yorumları konu hakkındaki düşüncelerimi değiştirebilir.					
SL21	Tartışılan konuya ilişkin düşüncelerimi samimi bir şekilde ifade ederim.					
SL22	İnsanların teknoloji veri tabanıyla tartışmalarını faydalı buluyorum.					

EK-2. Benlik Saygısı Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 2.1a. Benlik Saygısının Yaş Değişkeni ile Karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) Yaş	(J) Yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
RRosenberg	20 yaş altı	20-30	1,17515	,41913	,108	-,1738	2,5241
		31-40	1,00778	,41423	,205	-,3332	2,3487
		41-50	,72929	,42779	,546	-,6347	2,0932
		51-60	1,47778*	,42767	,030	,1126	2,8430
		60 yaş üstü	-,93889	,49444	,440	-2,5513	,6735
	20-30	20 yaş altı	-1,17515	,41913	,108	-2,5241	,1738
		31-40	-,16737	,14262	,849	-,5790	,2443
		41-50	-,44585	,17821	,132	-,9627	,0710
		51-60	,30263	,17792	,540	-,2320	,8373
		60 yaş üstü	-2,11403*	,30534	,014	-3,5681	-,6600
	31-40	20 yaş altı	-1,00778	,41423	,205	-2,3487	,3332
		20-30	,16737	,14262	,849	-,2443	,5790
		41-50	-,27848	,16635	,552	-,7620	,2050
		51-60	,47000	,16605	,080	-,0357	,9757
		60 yaş üstü	-1,94667*	,29857	,021	-3,4420	-,4514
	41-50	20 yaş altı	-,72929	,42779	,546	-2,0932	,6347
		20-30	,44585	,17821	,132	-,0710	,9627
		31-40	,27848	,16635	,552	-,2050	,7620
		51-60	,74848*	,19746	,005	,1620	1,3350
	51-60	60 yaş üstü	-1,66818*	,31712	,026	-3,0704	-,2660
		20 yaş altı	-1,47778*	,42767	,030	-2,8430	-,1126
		20-30	-,30263	,17792	,540	-,8373	,2320
		31-40	-,47000	,16605	,080	-,9757	,0357
		41-50	-,74848*	,19746	,005	-1,3350	-,1620
		60 yaş üstü	-2,41667*	,31696	,006	-3,8248	-1,0086
	60 yaş üstü	20 yaş altı	,93889	,49444	,440	-,6735	2,5513
		20-30	2,11403*	,30534	,014	,6600	3,5681
		31-40	1,94667*	,29857	,021	,4514	3,4420
		41-50	1,66818*	,31712	,026	,2660	3,0704
		51-60	2,41667*	,31696	,006	1,0086	3,8248

EK-2. (devam) Benlik Saygısı Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 2.1b. Benlik Saygısının Cinsiyet Değişkeni ile Karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

(I) Cinsiyet	(J) Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Erkek	Kadın	,13507	,13397	,572	-,1812	,4513
	Diğer	-,05870	,30947	,980	-1,1668	1,0494
Kadın	Erkek	-,13507	,13397	,572	-,4513	,1812
	Diğer	-,19378	,29807	,804	-1,3463	,9588
Diğer	Erkek	,05870	,30947	,980	-1,0494	1,1668
	Kadın	,19378	,29807	,804	-,9588	1,3463

Çizelge 2.1c. Benlik Saygısının Medeni Durum Değişkeni ile Karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Med. Durum	(J) Med. Durum	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
RRosenberg	Bekar	Evli	-,03997	,14818	,990	-,3960	,3161
		Ayrılmış	-,22106	,17835	,518	-,6496	,2075
	Evli	Bekar	,03997	,14818	,990	-,3161	,3960
		Ayrılmış	-,18109	,19611	,733	-,6523	,2901
	Ayrılmış	Bekar	,22106	,17835	,518	-,2075	,6496
		Evli	,18109	,19611	,733	-,2901	,6523

Çizelge 2.1ç. Benlik Saygısının Çalışma Durumu Değişkeni ile Karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

(I) Çalışma_Durumu	(J) Çalışma_Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
İşsiz	Öğrenci	-,23153	,25930	,809	-,9130	,4499
	Çalışan	,07376	,19284	,981	-,4410	,5885
	Emekli	,04040	,29563	,999	-,7544	,8352
Öğrenci	İşsiz	,23153	,25930	,809	-,4499	,9130
	Çalışan	,30529	,20346	,444	-,2331	,8436
	Emekli	,27194	,30266	,806	-,5382	1,0821

EK-2. (devam) Benlik Saygısı Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 2.1ç. (devam) Benlik Saygısının Çalışma Durumu Değişkeni ile Karşılaştırılması

Çalışan	İşsiz	-,07376	,19284	,981	-,5885	,4410
	Öğrenci	-,30529	,20346	,444	-,8436	,2331
	Emekli	-,03336	,24810	,999	-,7227	,6560
Emekli	İşsiz	-,04040	,29563	,999	-,8352	,7544
	Öğrenci	-,27194	,30266	,806	-1,0821	,5382
	Çalışan	,03336	,24810	,999	-,6560	,7227

Çizelge 2.1d. Benlik Saygısının Öğrenim Durumu Değişkeni ile Karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) Öğrenim_Durumu	(J) Öğrenim_Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
RRosenberg	İlkokul	Ortaokul	-,83333	,87665	,911	-5,3512	3,6845
		Lise	,46479	,27293	,578	-,6667	1,5963
		Üniversite	,77722	,24864	,186	-,4516	2,0060
		Yüksek lisans	,49717	,29340	,573	-,6142	1,6085
		Doktora	,93750	,34186	,145	-,2349	2,1099
	Ortaokul	İlkokul	,83333	,87665	,911	-3,6845	5,3512
		Lise	1,29812	,85551	,681	-3,3852	5,9815
		Üniversite	1,61055	,84807	,525	-3,1481	6,3692
		Yüksek lisans	1,33050	,86226	,669	-3,2902	5,9512
		Doktora	1,77083	,87993	,471	-2,7094	6,2511
	Lise	İlkokul	-,46479	,27293	,578	-1,5963	,6667
		Ortaokul	-1,29812	,85551	,681	-5,9815	3,3852
		Üniversite	,31243	,15875	,367	-,1475	,7724
		Yüksek lisans	,03238	,22241	1,000	-,6185	,6832
		Doktora	,47271	,28328	,564	-,3998	1,3452
	Üniversite	İlkokul	-,77722	,24864	,186	-2,0060	,4516
		Ortaokul	-1,61055	,84807	,525	-6,3692	3,1481
		Lise	-,31243	,15875	,367	-,7724	,1475
		Yüksek lisans	-,28005	,19183	,691	-,8496	,2895
		Doktora	,16028	,25996	,988	-,6649	,9854

EK-2. (devam) Benlik Saygısı Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 2.1d. (devam) Benlik Saygısının Öğrenim Durumu Değişkeni ile Karşılaştırılması

RRosenberg	Yüksek lisans	İlkokul	-,49717	,29340	,573	-1,6085	,6142
		Ortaokul	-1,33050	,86226	,669	-5,9512	3,2902
		Lise	-,03238	,22241	1,000	-,6832	,6185
		Üniversite	,28005	,19183	,691	-,2895	,8496
		Doktora	,44033	,30306	,695	-,4810	1,3616
	Doktora	İlkokul	-,93750	,34186	,145	-2,1099	,2349
		Ortaokul	-1,77083	,87993	,471	-6,2511	2,7094
		Lise	-,47271	,28328	,564	-1,3452	,3998
		Üniversite	-,16028	,25996	,988	-,9854	,6649
		Yüksek lisans	-,44033	,30306	,695	-1,3616	,4810

Çizelge 2.1e. Benlik saygısının SL cinsiyet değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) S_Cinsiyet	(J) S_Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
RRosenberg	Erkek	Kadın	,19458	,13089	,299	-,1145	,5036
		Diğer	-,84668*	,32297	,044	-1,6715	-,0218
	Kadın	Erkek	-,19458	,13089	,299	-,5036	,1145
		Diğer	-1,04126*	,31205	,011	-1,8486	-,2339
	Diğer	Erkek	,84668*	,32297	,044	,0218	1,6715
		Kadın	1,04126*	,31205	,011	,2339	1,8486

Çizelge 2.1f. Benlik Saygısının SL medeni durum değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) S Med. Durum	(J) S Med. Durum	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
RRosenberg	Bekar	Evli	-,34107	,21964	,278	-,8770	,1949
		Ayrılmış	-,26799	,31273	,672	-1,0511	,5152
	Evli	Bekar	,34107	,21964	,278	-,1949	,8770
		Ayrılmış	,07308	,37046	,979	-,8291	,9752
	Ayrılmış	Bekar	,26799	,31273	,672	-,5152	1,0511
		Evli	-,07308	,37046	,979	-,9752	,8291

EK-2. (devam) Benlik Saygısı Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 2.1g. Benlik saygısının SL avatar sayısı değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) SL_Avatar_Sayısı	(J) SL_Avatar_Sayısı	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
RRosenberg	Bir	İki	-,14743	,13777	,534	-,4743	,1795
		Üç ve daha fazla	-,69770*	,17771	,000	-1,1212	-,2742
	İki	Bir	,14743	,13777	,534	-,1795	,4743
		Üç ve daha fazla	-,55027*	,20070	,019	-1,0266	-,0739
	Üç ve daha fazla	Bir	,69770*	,17771	,000	,2742	1,1212
		İki	,55027*	,20070	,019	,0739	1,0266

EK-3. Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 3.1a. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının yaş değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Yaş	(J) Yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
RTaktik	20 yaş altı	20-30	,34788	,31622	,991	-,5862	1,2819
		31-40	,64389	,30921	,439	-,2695	1,5572
		41-50	,41414	,32529	,965	-,5467	1,3750
		51-60	,75278	,40135	,610	-,4327	1,9383
		60 yaş üstü	-,95556	,62842	,870	-2,8118	,9007
	20-30	20 yaş altı	-,34788	,31622	,991	-1,2819	,5862
		31-40	,29601	,17124	,730	-,2098	,8018
		41-50	,06626	,19882	1,000	-,5210	,6535
		51-60	,40489	,30789	,955	-,5046	1,3143
		60 yaş üstü	-1,30344	,57326	,300	-2,9967	,3899
	31-40	20 yaş altı	-,64389	,30921	,439	-1,5572	,2695
		20-30	-,29601	,17124	,730	-,8018	,2098
		41-50	-,22975	,18747	,975	-,7835	,3240
		51-60	,10889	,30069	1,000	-,7793	,9971
		60 yaş üstü	-1,59945	,56943	,077	-3,2814	,0825
	41-50	20 yaş altı	-,41414	,32529	,965	-1,3750	,5467
		20-30	-,06626	,19882	1,000	-,6535	,5210
		31-40	,22975	,18747	,975	-,3240	,7835
		51-60	,33864	,31720	,993	-,5983	1,2756
		60 yaş üstü	-1,36970	,57832	,243	-3,0779	,3385
	51-60	20 yaş altı	-,75278	,40135	,610	-1,9383	,4327
		20-30	-,40489	,30789	,955	-1,3143	,5046
		31-40	-,10889	,30069	1,000	-,9971	,7793
		41-50	-,33864	,31720	,993	-1,2756	,5983
		60 yaş üstü	-1,70833	,62428	,095	-3,5523	,1357
	60 yaş üstü	20 yaş altı	,95556	,62842	,870	-,9007	2,8118
		20-30	1,30344	,57326	,300	-,3899	2,9967
		31-40	1,59945	,56943	,077	-,0825	3,2814
		41-50	1,36970	,57832	,243	-,3385	3,0779
		51-60	1,70833	,62428	,095	-,1357	3,5523

EK-3. (devam) Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 3.1b. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının cinsiyet değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Cinsiyet	(J) Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
RTaktik	Erkek	Kadın	,41514*	,13896	,009	,0813	,7490
		Diğer	,73933	,56771	,475	-,6246	2,1033
	Kadın	Erkek	-,41514*	,13896	,009	-,7490	-,0813
		Diğer	,32419	,56595	,919	-1,0355	1,6839
	Diğer	Erkek	-,73933	,56771	,475	-2,1033	,6246
		Kadın	-,32419	,56595	,919	-1,6839	1,0355

Çizelge 3.1c. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının medeni durum değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Medeni_Durum	(J) Medeni_Durum	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
RTaktik	Bekar	Evli	-,27662	,16048	,236	-,6622	,1090
		Ayrılmış	-,37036	,19315	,159	-,8345	,0937
	Evli	Bekar	,27662	,16048	,236	-,1090	,6622
		Ayrılmış	-,09374	,21238	,960	-,6040	,4165
	Ayrılmış	Bekar	,37036	,19315	,159	-,0937	,8345
		Evli	,09374	,21238	,960	-,4165	,6040

EK-3. (devam) Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 3.1ç. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının çalışma durumu değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Çalışma_Durumu	(J) Çalışma_Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
RTaktik	İşsiz	Öğrenci	-,34974	,26220	,701	-1,0447	,3452
		Çalışan	-,09563	,21690	,998	-,6705	,4793
		Emekli	-,17703	,32789	,995	-1,0461	,6920
	Öğrenci	İşsiz	,34974	,26220	,701	-,3452	1,0447
		Çalışan	,25411	,19294	,713	-,2573	,7655
		Emekli	,17271	,31256	,994	-,6557	1,0011
	Çalışan	İşsiz	,09563	,21690	,998	-,4793	,6705
		Öğrenci	-,25411	,19294	,713	-,7655	,2573
		Emekli	-,08141	,27567	1,000	-,8120	,6492
	Emekli	İşsiz	,17703	,32789	,995	-,6920	1,0461
		Öğrenci	-,17271	,31256	,994	-1,0011	,6557
		Çalışan	,08141	,27567	1,000	-,6492	,8120

Çizelge 3.1d. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının öğrenim durumu değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Öğrenim_Durumu	(J) Öğrenim_Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
RTaktik	İlkokul	Ortaokul	-,83333	,78492	,993	-3,1517	1,4851
		Lise	,04605	,57044	1,000	-1,6389	1,7310
		Üniversite	,39725	,56312	1,000	-1,2660	2,0606
		Yüksek lisans	-,17099	,58676	1,000	-1,9041	1,5621
		Doktora	-,29167	,62053	1,000	-2,1245	1,5412

EK-3. (devam) Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 3.1d. (devam) Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının öğrenim durumu değişkeni ile karşılaştırılması

RTaktik	Ortaokul	İlkokul	,83333	,78492	,993	-1,4851	3,1517
		Lise	,87938	,57044	,859	-,8055	2,5643
		Üniversite	1,23059	,56312	,361	-,4327	2,8939
		Yüksek lisans	,66234	,58676	,988	-1,0708	2,3955
		Doktora	,54167	,62053	,999	-1,2912	2,3745
	Lise	İlkokul	-,04605	,57044	1,000	-1,7310	1,6389
		Ortaokul	-,87938	,57044	,859	-2,5643	,8055
		Üniversite	,35120	,16253	,379	-,1289	,8313
		Yüksek lisans	-,21704	,23151	,998	-,9008	,4668
		Doktora	-,33772	,30719	,991	-1,2451	,5696
	Üniversite	İlkokul	-,39725	,56312	1,000	-2,0606	1,2660
		Ortaokul	-1,23059	,56312	,361	-2,8939	,4327
		Lise	-,35120	,16253	,379	-,8313	,1289
		Yüksek lisans	-,56825	,21284	,114	-1,1969	,0604
		Doktora	-,68892	,29338	,255	-1,5555	,1776
	Yüksek lisans	İlkokul	,17099	,58676	1,000	-1,5621	1,9041
		Ortaokul	-,66234	,58676	,988	-2,3955	1,0708
		Lise	,21704	,23151	,998	-,4668	,9008
		Üniversite	,56825	,21284	,114	-,0604	1,1969
		Doktora	-,12068	,33653	1,000	-1,1147	,8733
	Doktora	İlkokul	,29167	,62053	1,000	-1,5412	2,1245
		Ortaokul	-,54167	,62053	,999	-2,3745	1,2912
		Lise	,33772	,30719	,991	-,5696	1,2451
		Üniversite	,68892	,29338	,255	-,1776	1,5555
		Yüksek lisans	,12068	,33653	1,000	-,8733	1,1147

EK-3. (devam) Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 3.1e. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL cinsiyet değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) S_Cinsiyet	(J) S_Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
RTaktik	Erkek	Kadın	,51740*	,13770	,001	,1925	,8423
		Diğer	-,77198	,34848	,097	-1,6650	,1210
	Kadın	Erkek	-,51740*	,13770	,001	-,8423	-,1925
		Diğer	-1,28938*	,34132	,005	-2,1710	-,4078
	Diğer	Erkek	,77198	,34848	,097	-,1210	1,6650
		Kadın	1,28938*	,34132	,005	,4078	2,1710

Çizelge 3.1f. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL medeni durum değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

(I) S_Medeni_Durum	(J) S_Medeni_Durum	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Bekar	Evli	-,23753	,21512	,611	-,7544	,2793
	Ayrılmış	-,13085	,25403	,939	-,7412	,4795
Evli	Bekar	,23753	,21512	,611	-,2793	,7544
	Ayrılmış	,10667	,31396	,981	-,6477	,8610
Ayrılmış	Bekar	,13085	,25403	,939	-,4795	,7412
	Evli	-,10667	,31396	,981	-,8610	,6477

EK-3. (devam) Gerçek Değiştirilmiş Benlik Sunumu Taktikleri Kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 3.1g. Gerçek değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL avatar sayısı değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) SL_Avatar_Sayısı	(J) SL_Avatar_Sayısı	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
RTaktik	Bir	İki	-,24548	,16289	,291	-,6319	,1409
		Üç ve daha fazla	-,68494*	,17790	,001	-1,1079	-,2620
	İki	Bir	,24548	,16289	,291	-,1409	,6319
		Üç ve daha fazla	-,43946	,20766	,090	-,9318	,0529
	Üç ve daha fazla	Bir	,68494*	,17790	,001	,2620	1,1079
		İki	,43946	,20766	,090	-,0529	,9318

EK-4. Aşağılık Kompleks Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 4.1a. Aşağılık kompleks seviyesinin yaş değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Yaş	(J) Yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Aşağılık	20 yaş altı	20-30	,68447	,29943	,293	-,2000	1,5689
		31-40	,61973	,29280	,412	-,2451	1,4846
		41-50	,50171	,30802	,803	-,4081	1,4116
		51-60	1,09444	,38005	,062	-,0281	2,2170
		60 yaş üstü	-1,40556	,59506	,247	-3,1633	,3521
	20-30	20 yaş altı	-,68447	,29943	,293	-1,5689	,2000
		31-40	-,06474	,16215	1,000	-,5437	,4142
		41-50	-,18276	,18826	,997	-,7388	,3733
		51-60	,40998	,29155	,924	-,4512	1,2711
		60 yaş üstü	-2,09002*	,54283	,002	-3,6934	-,4866
	31-40	20 yaş altı	-,61973	,29280	,412	-1,4846	,2451
		20-30	,06474	,16215	1,000	-,4142	,5437
		41-50	-,11802	,17752	1,000	-,6424	,4063
		51-60	,47472	,28473	,776	-,3663	1,3157
		60 yaş üstü	-2,02528*	,53920	,003	-3,6180	-,4326
	41-50	20 yaş altı	-,50171	,30802	,803	-1,4116	,4081
		20-30	,18276	,18826	,997	-,3733	,7388
		31-40	,11802	,17752	1,000	-,4063	,6424
		51-60	,59273	,30037	,528	-,2945	1,4800
		60 yaş üstü	-1,90727*	,54762	,009	-3,5248	-,2897
	51-60	20 yaş altı	-1,09444	,38005	,062	-2,2170	,0281
		20-30	-,40998	,29155	,924	-1,2711	,4512
		31-40	-,47472	,28473	,776	-1,3157	,3663
		41-50	-,59273	,30037	,528	-1,4800	,2945
		60 yaş üstü	-2,50000*	,59114	,000	-4,2461	-,7539
	60 yaş üstü	20 yaş altı	1,40556	,59506	,247	-,3521	3,1633
		20-30	2,09002*	,54283	,002	,4866	3,6934
		31-40	2,02528*	,53920	,003	,4326	3,6180
		41-50	1,90727*	,54762	,009	,2897	3,5248
		51-60	2,50000*	,59114	,000	,7539	4,2461

EK-4. (devam) Aşağılık Kompleks Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 4.1b. Aşağılık kompleks seviyesinin cinsiyet değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Cinsiyet	(J) Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Aşağılık	Erkek	Kadın	,00830	,13662	1,000	-,3199	,3365
		Diğer	,10417	,55814	,997	-1,2368	1,4451
	Kadın	Erkek	-,00830	,13662	1,000	-,3365	,3199
		Diğer	,09587	,55640	,997	-1,2409	1,4327
	Diğer	Erkek	-,10417	,55814	,997	-1,4451	1,2368
		Kadın	-,09587	,55640	,997	-1,4327	1,2409

Çizelge 4.1c. Aşağılık kompleks seviyesinin medeni durum değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Medeni_Durum	(J) Medeni_Durum	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Aşağılık	Bekar	Evli	,01320	,15637	1,000	-,3625	,3889
		Ayrılmış	-,09784	,18821	,937	-,5500	,3544
	Evli	Bekar	-,01320	,15637	1,000	-,3889	,3625
		Ayrılmış	-,11104	,20694	,932	-,6083	,3862
	Ayrılmış	Bekar	,09784	,18821	,937	-,3544	,5500
		Evli	,11104	,20694	,932	-,3862	,6083

EK-4. (devam) Aşağılık Kompleks Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 4.1ç. Aşağılık kompleks seviyesinin çalışma durumu değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Çalışma_Durumu	(J) Çalışma_Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Aşağılık	İşsiz	Öğrenci	,06916	,25182	1,000	-,5983	,7366
		Çalışan	,21176	,20831	,891	-,3404	,7639
		Emekli	,14131	,31491	,998	-,6933	,9760
	Öğrenci	İşsiz	-,06916	,25182	1,000	-,7366	,5983
		Çalışan	,14261	,18530	,969	-,3485	,6337
		Emekli	,07216	,30018	1,000	-,7235	,8678
	Çalışan	İşsiz	-,21176	,20831	,891	-,7639	,3404
		Öğrenci	-,14261	,18530	,969	-,6337	,3485
		Emekli	-,07045	,26475	1,000	-,7722	,6313
	Emekli	İşsiz	-,14131	,31491	,998	-,9760	,6933
		Öğrenci	-,07216	,30018	1,000	-,8678	,7235
		Çalışan	,07045	,26475	1,000	-,6313	,7722

Çizelge 4.1d. Aşağılık kompleks seviyesinin öğrenim durumu değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) Öğrenim_Durumu	(J) Öğrenim_Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Aşağılık	İlkokul	Ortaokul	-,08333	,60668	1,000	-3,4093	3,2427
		Lise	,88508*	,16293	,000	,3764	1,3938
		Üniversite	1,09187*	,12592	,000	,6411	1,5427
		Yüksek lisans	,50992	,24345	,314	-,2253	1,2451
		Doktora	,66667	,36641	,480	-,5067	1,8400

EK-4. (devam) Aşağılık Kompleks Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 4.1d. (devam) Aşağılık kompleks seviyesinin öğrenim durumu değişkeni ile karşılaştırılması

Aşağılık	Ortaokul	İlkokul	,08333	,60668	1,000	-3,2427	3,4093
		Lise	,96842	,61326	,653	-2,2954	4,2322
		Üniversite	1,17521	,60448	,507	-2,1711	4,5215
		Yüksek lisans	,59325	,63938	,920	-2,4860	3,6725
		Doktora	,75000	,69555	,873	-2,1424	3,6424
	Lise	İlkokul	-,88508*	,16293	,000	-1,3938	-,3764
		Ortaokul	-,96842	,61326	,653	-4,2322	2,2954
		Üniversite	,20679	,15454	,763	-,2406	,6541
		Yüksek lisans	-,37517	,25942	,699	-1,1403	,3900
		Doktora	-,21842	,37721	,991	-1,4080	,9712
	Üniversite	İlkokul	-1,09187*	,12592	,000	-1,5427	-,6411
		Ortaokul	-1,17521	,60448	,507	-4,5215	2,1711
		Lise	-,20679	,15454	,763	-,6541	,2406
		Yüksek lisans	-,58196	,23792	,164	-1,2921	,1282
		Doktora	-,42521	,36276	,844	-1,5887	,7383
	Yüksek lisans	İlkokul	-,50992	,24345	,314	-1,2451	,2253
		Ortaokul	-,59325	,63938	,920	-3,6725	2,4860
		Lise	,37517	,25942	,699	-,3900	1,1403
		Üniversite	,58196	,23792	,164	-,1282	1,2921
		Doktora	,15675	,41834	,999	-1,1236	1,4371
	Doktora	İlkokul	-,66667	,36641	,480	-1,8400	,5067
		Ortaokul	-,75000	,69555	,873	-3,6424	2,1424
		Lise	,21842	,37721	,991	-,9712	1,4080
		Üniversite	,42521	,36276	,844	-,7383	1,5887
		Yüksek lisans	-,15675	,41834	,999	-1,4371	1,1236

EK-4. (devam) Aşağılık Kompleks Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 4.1e. Aşağılık kompleks seviyesinin SL cinsiyet değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) S_Cinsiyet	(J) S_Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Aşağılık	Erkek	Kadın	,20066	,13325	,290	-,1137	,5151
		Diğer	-1,00078	,39166	,052	-2,0098	,0082
	Kadın	Erkek	-,20066	,13325	,290	-,5151	,1137
		Diğer	-1,20144*	,38594	,018	-2,2016	-,2013
	Diğer	Erkek	1,00078	,39166	,052	-,0082	2,0098
		Kadın	1,20144*	,38594	,018	,2013	2,2016

Çizelge 4.1f. Aşağılık kompleks seviyesinin SL medeni durum değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) S Med. Durum	(J) S Med. Durum	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Aşağılık	Bekar	Evli	-,29731	,23247	,416	-,8645	,2699
		Ayrılmış	-,60614	,29501	,121	-1,3436	,1313
	Evli	Bekar	,29731	,23247	,416	-,2699	,8645
		Ayrılmış	-,30883	,36205	,672	-1,1876	,5699
	Ayrılmış	Bekar	,60614	,29501	,121	-,1313	1,3436
		Evli	,30883	,36205	,672	-,5699	1,1876

EK-4. (devam) Aşağılık Kompleks Seviyesi ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 4.1g. Aşağılık kompleks seviyesinin SL avatar sayısı değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) SL_Avatar_Sayısı	(J) SL_Avatar_Sayısı	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Aşağılık	Bir	İki	-,22909	,15015	,282	-,5851	,1269
		Üç ve daha fazla	-,61271*	,18122	,003	-1,0439	-,1815
	İki	Bir	,22909	,15015	,282	-,1269	,5851
		Üç ve daha fazla	-,38362	,20377	,148	-,8670	,0998
	Üç ve daha fazla	Bir	,61271*	,18122	,003	,1815	1,0439
		İki	,38362	,20377	,148	-,0998	,8670

EK-5. Gerçek kamusalılık işlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 5.1a. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin yaş değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) Yaş	(J) Yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
GKamusallik	20 yaş altı	20-30	-,64388	,26570	,197	-1,4827	,1949
		31-40	-,56308	,26273	,309	-1,3962	,2701
		41-50	-,60155	,27064	,270	-1,4503	,2472
		51-60	-,95023*	,29338	,036	-1,8561	-,0444
		60 yaş üstü	-,04844	,90387	1,000	-4,6843	4,5874
	20-30	20 yaş altı	,64388	,26570	,197	-,1949	1,4827
		31-40	,08079	,13875	,992	-,3194	,4809
		41-50	,04232	,15320	1,000	-,4015	,4861
		51-60	-,30635	,19052	,600	-,8878	,2751
		60 yaş üstü	,59543	,87591	,973	-4,2849	5,4758
	31-40	20 yaş altı	,56308	,26273	,309	-,2701	1,3962
		20-30	-,08079	,13875	,992	-,4809	,3194
		41-50	-,03847	,14800	1,000	-,4670	,3901
		51-60	-,38715	,18636	,329	-,9589	,1846
		60 yaş üstü	,51464	,87501	,985	-4,3750	5,4043
	41-50	20 yaş altı	,60155	,27064	,270	-,2472	1,4503
		20-30	-,04232	,15320	1,000	-,4861	,4015
		31-40	,03847	,14800	1,000	-,3901	,4670
		51-60	-,34868	,19736	,500	-,9468	,2495
		60 yaş üstü	,55311	,87742	,980	-4,3118	5,4180
	51-60	20 yaş altı	,95023*	,29338	,036	,0444	1,8561
		20-30	,30635	,19052	,600	-,2751	,8878
		31-40	,38715	,18636	,329	-,1846	,9589
		41-50	,34868	,19736	,500	-,2495	,9468
		60 yaş üstü	,90179	,88470	,887	-3,8928	5,6964
	60 yaş üstü	20 yaş altı	,04844	,90387	1,000	-4,5874	4,6843
		20-30	-,59543	,87591	,973	-5,4758	4,2849
		31-40	-,51464	,87501	,985	-5,4043	4,3750
		41-50	-,55311	,87742	,980	-5,4180	4,3118
		51-60	-,90179	,88470	,887	-5,6964	3,8928

EK-5. (devam) Gerçek kamusalılık işlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 5.1b. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin cinsiyet değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Cinsiyet	(J) Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
GKamusallik	Erkek	Kadın	-,09742	,11371	,775	-,3706	,1758
		Diğer	-,09587	,46453	,996	-1,2119	1,0202
	Kadın	Erkek	,09742	,11371	,775	-,1758	,3706
		Diğer	,00155	,46309	1,000	-1,1111	1,1141
	Diğer	Erkek	,09587	,46453	,996	-1,0202	1,2119
		Kadın	-,00155	,46309	1,000	-1,1141	1,1111

Çizelge 5.1c. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin medeni durum değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Medeni_Durum	(J) Medeni_Durum	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
GKamusallik	Bekar	Evli	,13353	,13001	,664	-,1788	,4459
		Ayrılmış	,06094	,15648	,972	-,3150	,4369
	Evli	Bekar	-,13353	,13001	,664	-,4459	,1788
		Ayrılmış	-,07259	,17206	,965	-,4860	,3408
	Ayrılmış	Bekar	-,06094	,15648	,972	-,4369	,3150
		Evli	,07259	,17206	,965	-,3408	,4860

EK-5. (devam) Gerçek kamusalılık işlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 5.1ç. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin çalışma durumu değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Çalışma_Durumu	(J) Çalışma_Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
GKamusallik	İşsiz	Öğrenci	-,02986	,21005	1,000	-,5866	,5268
		Çalışan	-,02882	,17376	1,000	-,4894	,4317
		Emekli	-,13145	,26268	,997	-,8276	,5648
	Öğrenci	İşsiz	,02986	,21005	1,000	-,5268	,5866
		Çalışan	,00104	,15456	1,000	-,4086	,4107
		Emekli	-,10158	,25039	,999	-,7652	,5621
	Çalışan	İşsiz	,02882	,17376	1,000	-,4317	,4894
		Öğrenci	-,00104	,15456	1,000	-,4107	,4086
		Emekli	-,10262	,22084	,998	-,6879	,4827
	Emekli	İşsiz	,13145	,26268	,997	-,5648	,8276
		Öğrenci	,10158	,25039	,999	-,5621	,7652
		Çalışan	,10262	,22084	,998	-,4827	,6879

Çizelge 5.1d. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin öğrenim durumu değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Çalışma_Durumu	(J) Çalışma_Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
GKamusallik	İşsiz	Öğrenci	-,02986	,21005	1,000	-,5866	,5268
		Çalışan	-,02882	,17376	1,000	-,4894	,4317
		Emekli	-,13145	,26268	,997	-,8276	,5648
	Öğrenci	İşsiz	,02986	,21005	1,000	-,5268	,5866
		Çalışan	,00104	,15456	1,000	-,4086	,4107
		Emekli	-,10158	,25039	,999	-,7652	,5621

EK-5. (devam) Gerçek kamusalılık işlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 5.1d. (devam) Gerçek kamusalılık işlevselliğinin öğrenim durumu değişkeni ile karşılaştırılması

GKamusallık	Çalışan	İşsiz	,02882	,17376	1,000	-,4317	,4894
		Öğrenci	-,00104	,15456	1,000	-,4107	,4086
		Emekli	-,10262	,22084	,998	-,6879	,4827
	Emekli	İşsiz	,13145	,26268	,997	-,5648	,8276
		Öğrenci	,10158	,25039	,999	-,5621	,7652
		Çalışan	,10262	,22084	,998	-,4827	,6879

Çizelge 5.1e. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin SL cinsiyet değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) S_Cinsiyet	(J) S_Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
GKamusallık	Erkek	Kadın	-,24861	,11438	,078	-,5185	,0213
		Diğer	,48820	,28870	,237	-,2511	1,2275
	Kadın	Erkek	,24861	,11438	,078	-,0213	,5185
		Diğer	,73680*	,28176	,047	,0086	1,4650
	Diğer	Erkek	-,48820	,28870	,237	-1,2275	,2511
		Kadın	-,73680*	,28176	,047	-1,4650	-,0086

Çizelge 5.1f. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin SL medeni durum değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) S Med. Durum	(J) S Med. Durum	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
GKamusallık	Bekar	Evli	,38282	,19854	,145	-,1014	,8671
		Ayrılmış	-,35815	,15034	,060	-,7286	,0123
	Evli	Bekar	-,38282	,19854	,145	-,8671	,1014
		Ayrılmış	-,74097*	,23321	,007	-1,3038	-,1781
	Ayrılmış	Bekar	,35815	,15034	,060	-,0123	,7286
		Evli	,74097*	,23321	,007	,1781	1,3038

EK-5. (devam) Gerçek kamusalılık işlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 5.1g. Gerçek kamusalılık işlevselliğinin SL avatar sayısı değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) Avatar_Sayısı	(J) Avatar_Sayısı	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
GKamusallik	Bir	İki	,23818	,13860	,203	-,0911	,5674
		Üç ve daha fazla	,33069	,14440	,062	-,0129	,6743
	İki	Bir	-,23818	,13860	,203	-,5674	,0911
		Üç ve daha fazla	,09251	,17685	,860	-,3267	,5117
	Üç ve daha fazla	Bir	-,33069	,14440	,062	-,6743	,0129
		İki	-,09251	,17685	,860	-,5117	,3267

EK-6. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 6.1a. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının yaş değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Yaş	(J) Yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLTaktik	20 yaş altı	20-30	,19725	,27982	1,000	-,6293	1,0238
		31-40	,16808	,27362	1,000	-,6401	,9763
		41-50	,14545	,28785	1,000	-,7048	,9957
		51-60	,55111	,35516	,853	-,4980	1,6002
		60 yaş üstü	-,99000	,55609	,689	-2,6326	,6526
	20-30	20 yaş altı	-,19725	,27982	1,000	-1,0238	,6293
		31-40	-,02917	,15153	1,000	-,4768	,4184
		41-50	-,05179	,17593	1,000	-,5715	,4679
		51-60	,35386	,27245	,959	-,4509	1,1586
		60 yaş üstü	-1,18725	,50728	,259	-2,6856	,3111
	31-40	20 yaş altı	-,16808	,27362	1,000	-,9763	,6401
		20-30	,02917	,15153	1,000	-,4184	,4768
		41-50	-,02263	,16589	1,000	-,5126	,4674
		51-60	,38303	,26608	,910	-,4029	1,1690
		60 yaş üstü	-1,15808	,50388	,285	-2,6465	,3303
	41-50	20 yaş altı	-,14545	,28785	1,000	-,9957	,7048
		20-30	,05179	,17593	1,000	-,4679	,5715
		31-40	,02263	,16589	1,000	-,4674	,5126
		51-60	,40565	,28069	,908	-,4235	1,2348
		60 yaş üstü	-1,13545	,51175	,337	-2,6471	,3762
	51-60	20 yaş altı	-,55111	,35516	,853	-1,6002	,4980
		20-30	-,35386	,27245	,959	-1,1586	,4509
		31-40	-,38303	,26608	,910	-1,1690	,4029
		41-50	-,40565	,28069	,908	-1,2348	,4235
		60 yaş üstü	-1,54111	,55242	,081	-3,1728	,0906
	60 yaş üstü	20 yaş altı	,99000	,55609	,689	-,6526	2,6326
		20-30	1,18725	,50728	,259	-,3111	2,6856
		31-40	1,15808	,50388	,285	-,3303	2,6465
		41-50	1,13545	,51175	,337	-,3762	2,6471
		51-60	1,54111	,55242	,081	-,0906	3,1728

EK-6. (devam) Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 6.1b. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının cinsiyet değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Cinsiyet	(J) Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLTaktik	Erkek	Kadın	,02392	,12385	,996	-,2736	,3215
		Diğer	-,45944	,50595	,743	-1,6750	,7562
	Kadın	Erkek	-,02392	,12385	,996	-,3215	,2736
		Diğer	-,48336	,50438	,710	-1,6952	,7285
	Diğer	Erkek	,45944	,50595	,743	-,7562	1,6750
		Kadın	,48336	,50438	,710	-,7285	1,6952

Çizelge 6.1c. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının medeni durum değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Medeni_Durum	(J) Medeni_Durum	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLTaktik	Bekar	Evli	,12838	,14139	,743	-,2113	,4681
		Ayrılmış	-,17510	,17018	,663	-,5840	,2338
	Evli	Bekar	-,12838	,14139	,743	-,4681	,2113
		Ayrılmış	-,30348	,18712	,285	-,7531	,1461
	Ayrılmış	Bekar	,17510	,17018	,663	-,2338	,5840
		Evli	,30348	,18712	,285	-,1461	,7531

EK-6. (devam) Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 6.1ç. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının çalışma durumu değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Çalışma_Durumu	(J) Çalışma_Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLTaktik	İşsiz	Öğrenci	,02939	,23051	1,000	-,5816	,6403
		Çalışan	,00137	,19069	1,000	-,5040	,5068
		Emekli	,21650	,28827	,973	-,5475	,9805
	Öğrenci	İşsiz	-,02939	,23051	1,000	-,6403	,5816
		Çalışan	-,02802	,16962	1,000	-,4776	,4216
		Emekli	,18711	,27479	,983	-,5412	,9154
	Çalışan	İşsiz	-,00137	,19069	1,000	-,5068	,5040
		Öğrenci	,02802	,16962	1,000	-,4216	,4776
		Emekli	,21513	,24236	,940	-,4272	,8575
	Emekli	İşsiz	-,21650	,28827	,973	-,9805	,5475
		Öğrenci	-,18711	,27479	,983	-,9154	,5412
		Çalışan	-,21513	,24236	,940	-,8575	,4272

Çizelge 6.1d. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının öğrenim durumu değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Öğrenim_Durumu	(J) Öğrenim_Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLTaktik	İlkokul	Ortaokul	,65000	,69181	,998	-1,3934	2,6934
		Lise	,09667	,50277	1,000	-1,3884	1,5817
		Üniversite	,32030	,49632	1,000	-1,1457	1,7863
		Yüksek lisans	-,15118	,51716	1,000	-1,6787	1,3764
		Doktora	-,35700	,54692	1,000	-1,9724	1,2585

EK-6. (devam) Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 6.1d. (devam) Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktiklerinin öğrenim durumu değişkeni ile karşılaştırılması

	Ortaokul	İlkokul	-,65000	,69181	,998	-2,6934	1,3934
		Lise	-,55333	,50277	,991	-2,0384	,9317
		Üniversite	-,32970	,49632	1,000	-1,7957	1,1363
		Yüksek lisans	-,80118	,51716	,854	-2,3287	,7264
		Doktora	-1,00700	,54692	,639	-2,6224	,6085
	Lise	İlkokul	-,09667	,50277	1,000	-1,5817	1,3884
		Ortaokul	,55333	,50277	,991	-,9317	2,0384
		Üniversite	,22362	,14325	,847	-,1995	,6467
		Yüksek lisans	-,24785	,20405	,977	-,8505	,3548
		Doktora	-,45367	,27075	,770	-1,2534	,3461
	Üniversite	İlkokul	-,32030	,49632	1,000	-1,7863	1,1457
		Ortaokul	,32970	,49632	1,000	-1,1363	1,7957
		Lise	-,22362	,14325	,847	-,6467	,1995
		Yüksek lisans	-,47147	,18759	,171	-1,0256	,0826
		Doktora	-,67729	,25858	,130	-1,4411	,0865
	Yüksek lisans	İlkokul	,15118	,51716	1,000	-1,3764	1,6787
		Ortaokul	,80118	,51716	,854	-,7264	2,3287
		Lise	,24785	,20405	,977	-,3548	,8505
		Üniversite	,47147	,18759	,171	-,0826	1,0256
		Doktora	-,20582	,29661	1,000	-1,0819	,6703
	Doktora	İlkokul	,35700	,54692	1,000	-1,2585	1,9724
		Ortaokul	1,00700	,54692	,639	-,6085	2,6224
		Lise	,45367	,27075	,770	-,3461	1,2534
		Üniversite	,67729	,25858	,130	-,0865	1,4411
		Yüksek lisans	,20582	,29661	1,000	-,6703	1,0819

EK-6. (devam) Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 6.1e. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL cinsiyet değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) S_Cinsiyet	(J) S_Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLTaktik	Erkek	Kadın	,07424	,12617	,913	-,2289	,3774
		Diğer	-,22400	,27294	,797	-,8798	,4318
	Kadın	Erkek	-,07424	,12617	,913	-,3774	,2289
		Diğer	-,29824	,27060	,612	-,9484	,3519
	Diğer	Erkek	,22400	,27294	,797	-,4318	,8798
		Kadın	,29824	,27060	,612	-,3519	,9484

Çizelge 6.1f. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL medeni durum değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) S_Medeni_Durum	(J) S_Medeni_Durum	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLTaktik	Bekar	Evli	-,20367	,19720	,561	-,6841	,2768
		Ayrılmış	-,34025	,28041	,457	-1,0416	,3611
	Evli	Bekar	,20367	,19720	,561	-,2768	,6841
		Ayrılmış	-,13657	,33018	,910	-,9407	,6676
	Ayrılmış	Bekar	,34025	,28041	,457	-,3611	1,0416
		Evli	,13657	,33018	,910	-,6676	,9407

EK-6. (devam) Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımı ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 6.1g. Sanal değiştirilmiş benlik sunumu taktikleri kullanımının SL avatar sayısı değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Avatar_Sayısı	(J) Avatar_Sayısı	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLTaktik	Bir	İki	,17084	,14681	,570	-,1819	,5236
		Üç ve daha fazla	-,14475	,15044	,707	-,5062	,2167
	İki	Bir	-,17084	,14681	,570	-,5236	,1819
		Üç ve daha fazla	-,31559	,17058	,183	-,7254	,0942
	Üç ve daha fazla	Bir	,14475	,15044	,707	-,2167	,5062
		İki	,31559	,17058	,183	-,0942	,7254

EK-7. Sanal kamusalılık işlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 7.1a. Sanal kamusalılık işlevselliğinin yaş değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) Yaş	(J) Yaş	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLKamusal	20 yaş altı	20-30	-,06156	,29225	1,000	-1,0032	,8800
		31-40	-,02499	,29781	1,000	-,9760	,9260
		41-50	-,33424	,29340	,858	-1,2778	,6093
		51-60	-,33092	,31654	,897	-1,3221	,6603
		60 yaş üstü	,61667	,98644	,982	-4,3876	5,6209
	20-30	20 yaş altı	,06156	,29225	1,000	-,8800	1,0032
		31-40	,03657	,12016	1,000	-,3098	,3829
		41-50	-,27268	,10878	,130	-,5877	,0423
		51-60	-,26936	,16107	,562	-,7674	,2287
		60 yaş üstü	,67823	,94806	,967	-4,6609	6,0173
	31-40	20 yaş altı	,02499	,29781	1,000	-,9260	,9760
		20-30	-,03657	,12016	1,000	-,3829	,3098
		41-50	-,30925	,12293	,126	-,6641	,0456
		51-60	-,30593	,17094	,487	-,8258	,2140
		60 yaş üstü	,64166	,94978	,974	-4,6791	5,9624
	41-50	20 yaş altı	,33424	,29340	,858	-,6093	1,2778
		20-30	,27268	,10878	,130	-,0423	,5877
		31-40	,30925	,12293	,126	-,0456	,6641
		51-60	,00332	,16315	1,000	-,4995	,5062
		60 yaş üstü	,95091	,94841	,892	-4,3844	6,2862
	51-60	20 yaş altı	,33092	,31654	,897	-,6603	1,3221
		20-30	,26936	,16107	,562	-,2287	,7674
		31-40	,30593	,17094	,487	-,2140	,8258
		41-50	-,00332	,16315	1,000	-,5062	,4995
		60 yaş üstü	,94759	,95582	,896	-4,3120	6,2072
	60 yaş üstü	20 yaş altı	-,61667	,98644	,982	-5,6209	4,3876
		20-30	-,67823	,94806	,967	-6,0173	4,6609
		31-40	-,64166	,94978	,974	-5,9624	4,6791
		41-50	-,95091	,94841	,892	-6,2862	4,3844
		51-60	-,94759	,95582	,896	-6,2072	4,3120

EK-7. (devam) Sanal kamusalılık işlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 7.1b. Sanal kamusalılık işlevselliğinin cinsiyet değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Cinsiyet	(J) Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLKamusal	Erkek	Kadın	-,05053	,10179	,945	-,2951	,1940
		Diğer	-,22328	,41586	,932	-1,2224	,7759
	Kadın	Erkek	,05053	,10179	,945	-,1940	,2951
		Diğer	-,17275	,41457	,966	-1,1688	,8233
	Diğer	Erkek	,22328	,41586	,932	-,7759	1,2224
		Kadın	,17275	,41457	,966	-,8233	1,1688

Çizelge 7.1c. Sanal kamusalılık işlevselliğinin medeni durum değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

(I) Medeni_Durum	(J) Medeni_Durum	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
					Lower Bound	Upper Bound
Bekar	Evli	,02248	,11747	,980	-,2562	,3012
	Ayrılmış	,14753	,16709	,653	-,2547	,5498
Evli	Bekar	-,02248	,11747	,980	-,3012	,2562
	Ayrılmış	,12505	,18757	,783	-,3228	,5729
Ayrılmış	Bekar	-,14753	,16709	,653	-,5498	,2547
	Evli	-,12505	,18757	,783	-,5729	,3228

EK-7. (devam) Sanal kamusalılık işlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 7.1ç. Sanal kamusalılık işlevselliğinin çalışma durumu değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Çalışma_Durumu	(J) Çalışma_Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLKamusal	İşsiz	Öğrenci	,00921	,18666	1,000	-,4855	,5039
		Çalışan	-,09821	,15442	,988	-,5075	,3111
		Emekli	-,17461	,23343	,973	-,7933	,4441
	Öğrenci	İşsiz	-,00921	,18666	1,000	-,5039	,4855
		Çalışan	-,10741	,13736	,967	-,4715	,2566
		Emekli	-,18381	,22252	,957	-,7736	,4059
	Çalışan	İşsiz	,09821	,15442	,988	-,3111	,5075
		Öğrenci	,10741	,13736	,967	-,2566	,4715
		Emekli	-,07640	,19625	,999	-,5966	,4438
	Emekli	İşsiz	,17461	,23343	,973	-,4441	,7933
		Öğrenci	,18381	,22252	,957	-,4059	,7736
		Çalışan	,07640	,19625	,999	-,4438	,5966

Çizelge 7.1d. Sanal kamusalılık işlevselliğinin öğrenim durumu değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Öğrenim_Durumu	(J) Öğrenim_Durumu	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLKamusal	İlkokul	Ortaokul	1,25000	,56276	,335	-,4122	2,9122
		Lise	-,18522	,40899	1,000	-1,3932	1,0228
		Üniversite	-,11213	,40374	1,000	-1,3047	1,0804
		Yüksek lisans	-,30449	,42069	1,000	-1,5471	,9381
		Doktora	-,54688	,44490	,974	-1,8610	,7672

EK-7. (devam) Sanal kamusalılık işlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 7.1d. (devam) Sanal kamusalılık işlevselliğinin öğrenim durumu değişkeni ile karşılaştırılması

SLKamusal	Ortaokul	İlkokul	-1,25000	,56276	,335	-2,9122	,4122
		Lise	-1,43522*	,40899	,008	-2,6432	-,2272
		Üniversite	-1,36213*	,40374	,013	-2,5547	-,1696
		Yüksek lisans	-1,55449*	,42069	,004	-2,7971	-,3119
		Doktora	-1,79688*	,44490	,001	-3,1110	-,4828
	Lise	İlkokul	,18522	,40899	1,000	-1,0228	1,3932
		Ortaokul	1,43522*	,40899	,008	,2272	2,6432
		Üniversite	,07309	,11653	1,000	-,2711	,4173
		Yüksek lisans	-,11927	,16598	1,000	-,6095	,3710
		Doktora	-,36165	,22025	,794	-1,0122	,2889
	Üniversite	İlkokul	,11213	,40374	1,000	-1,0804	1,3047
		Ortaokul	1,36213*	,40374	,013	,1696	2,5547
		Lise	-,07309	,11653	1,000	-,4173	,2711
		Yüksek lisans	-,19236	,15260	,968	-,6431	,2584
		Doktora	-,43475	,21034	,451	-1,0560	,1865
	Yüksek lisans	İlkokul	,30449	,42069	1,000	-,9381	1,5471
		Ortaokul	1,55449*	,42069	,004	,3119	2,7971
		Lise	,11927	,16598	1,000	-,3710	,6095
		Üniversite	,19236	,15260	,968	-,2584	,6431
		Doktora	-,24238	,24128	,996	-,9551	,4703
	Doktora	İlkokul	,54688	,44490	,974	-,7672	1,8610
		Ortaokul	1,79688*	,44490	,001	,4828	3,1110
		Lise	,36165	,22025	,794	-,2889	1,0122
		Üniversite	,43475	,21034	,451	-,1865	1,0560
		Yüksek lisans	,24238	,24128	,996	-,4703	,9551

EK-7. (devam) Sanal kamusalık işlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 7.1e. Sanal kamusalık işlevselliğinin SL cinsiyet değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) S_Cinsiyet	(J) S_Cinsiyet	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLKamusal	Erkek	Kadın	,05652	,10254	,927	-,1899	,3029
		Diğer	-,51939	,22184	,059	-1,0524	,0136
	Kadın	Erkek	-,05652	,10254	,927	-,3029	,1899
		Diğer	-,57590*	,21993	,028	-1,1043	-,0475
	Diğer	Erkek	,51939	,22184	,059	-,0136	1,0524
		Kadın	,57590*	,21993	,028	,0475	1,1043

Çizelge 7.1f. Sanal kamusalık işlevselliğinin SL medeni durum değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Games-Howell

Dependent Variable	(I) S_Medeni_Durum	(J) S_Medeni_Durum	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLKamusal	Bekar	Evli	,04857	,20027	,968	-,4409	,5381
		Ayrılmış	-,49639*	,11566	,000	-,7798	-,2130
	Evli	Bekar	-,04857	,20027	,968	-,5381	,4409
		Ayrılmış	-,54496*	,21832	,042	-1,0739	-,0160
	Ayrılmış	Bekar	,49639*	,11566	,000	,2130	,7798
		Evli	,54496*	,21832	,042	,0160	1,0739

EK-7. (devam) Sanal kamusalık işlevselliği ve Demografik Verilere İlişkin Bulgular

Çizelge 7.1g. Sanal kamusalık işlevselliğinin SL Avatar Sayısı değişkeni ile karşılaştırılması

Multiple Comparisons

Hochberg

Dependent Variable	(I) Avatar_Sayısı	(J) Avatar_Sayısı	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
SLKamusal	Bir	İki	-,14852	,12009	,520	-,4370	,1400
		Üç ve daha fazla	-,28453	,12305	,063	-,5802	,0111
	İki	Bir	,14852	,12009	,520	-,1400	,4370
		Üç ve daha fazla	-,13600	,13953	,699	-,4712	,1992
	Üç ve daha fazla	Bir	,28453	,12305	,063	-,0111	,5802
		İki	,13600	,13953	,699	-,1992	,4712

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : CİRİT, İrfan

Uyruğu : T.C.

E-posta :

Eğitim

Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Doktora	Gazi Üniversitesi/Halkla İlişkiler	2021
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi/AB Hukuku	2009
Lisans	Kara Harp Okulu/Sistem Müh.	2001
Lisans	Anadolu Üniversitesi/Sosyoloji	2020

Yabancı Dili

İngilizce

Fransızca

YAYINLAR

Uluslararası Hakemli Dergilerde Yayınlanan Makaleler

Cirit, İ., (2016). “Sosyal Medya Kullanıcılarının Toplumsal Hareketlere Yönelik Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma”, Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi Sayı: 11 S. 29-47.

Cirit, İ., Pekdoğan H. (2017). “Humanitarian Interventionism: Security Issues in the 21st Century”, ASOS Journal Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 57, Kasım S. 376-392.

Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitabında Basılan Bildiriler

Cirit, İ (2016). “Sosyal Medya Kullanıcılarının Toplumsal Hareketlere Yönelik Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma”, 1nci Uluslararası İletişim Edebiyat Müzik ve Sanat Çalışmalarında Güncel Yaklaşımlar Kongresi. 24-25 Mart 2016.

Ulusal Hakemli Dergilerde Yayınlanan Makaleler

Cirit, İ (2018). “Sosyal Medya Kullanıcılarının Gözetime Yönelik Algıları: Sanal Özgürlük Perdesinde Modern Kölelik” Gazi Üniversitesi (Hacı Bayram Veli Üniversitesi) Yeni Medya Dergisi Sayı:3 S. 1-14.

Işık, G., Cirit, İ., (2020). “Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı ile Second Life Yaşam Dünyası Örneği”, Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi Sayı: 5

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

